

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

OSMANLI DENİZCİLİĞİ
(1700-1770)

Yusuf Alperen AYDIN
2502010094

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. İdris BOSTAN

İstanbul 2007

OSMANLI DENİZCİLİĞİ (1700-1770)

Yusuf Alperen AYDIN 2502010094

ÖZ

XVIII. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun, mücadele ettiği Avrupalı devletlerin askerî alandaki üstünlüğü karşısında bir takım yeniliklere girişmesi zarureti üzerine yeni savaş aletlerinin Osmanlı ordu ve bahriyesinde kullanılmasına sahne oldu. Osmanlı donanması için en büyük yenilik, kadirgalardan yelkenli gemilere geçilmesi ve kalyonların donanmanın esas gücü olarak kabul edilmesiydi. Osmanlılar şüphesiz karaka, karavele ve kalyon tipi yelkenli gemileri daha önce de kullanmaktaydılar. Ama bunlar bilinen birkaç örnek dışında daha ziyade ticarî yahut savaşlarda nakliye amaçlı olarak kullanılmaktaydılar. Özellikle kalyonların XVI. yüzyıl sonlarından itibaren bir savaş gemisi olarak Avrupa donanmalarında yer bulmasıyla deniz savaşları yeni bir mahiyet kazanmıştı. Osmanlılar da donanmalarını rakipleriyle mücadele edebilecek seviyeye taşımak için kalyon inşâsına önem verdiler. Kalyon inşâ ve teçhizi için gerekli bütün malzemelerin temini konusuna da büyük ehemmiyet gösterdiler. Bunun yanı sıra kalyon sahibi tüccarı da her şekilde desteklediler.

OSMANLI DENİZCİLİĞİ (1700-1770)

Yusuf Alperen AYDIN 2502010094

ABSTRACT

In the XVIIIth century, in response to the European military superiority, the Ottoman empire undertook a modernization plan that involved the application of some up-to-date weapons both in the army and the navy. The change in combatant units from oared vessels to galleons marked an outstanding transformation in the Ottoman navy. The Ottomans, undoubtedly, made use of sailing ships such as carracks, caravels, and galleons before the XVIIIth century. But, leaving a few remarkable exceptions aside, these all were used for commercial purposes or as storeships in the navy. However, the appearance of galleons in European fleets in the end of the XVIth century profoundly affected the pattern of naval engagements. In order to keep up with their European rivals the Ottomans also laboured on galleon construction. They elaborated a network to provide the required material for the building and equipping of galleons. In addition to their efforts in shipbuilding they prompted merchants to trade with galleons.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Osmanlı Deniz Tarihi'nde çok önemli bir değişimin yaşandığı; 1113/1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'yle donanmada kalyonların ön plana çıkmasına karar verildiği bir noktadan başlayarak 1184/1770'deki Çeşme Deniz Faciası gibi büyük etkiye sahip bir başka noktaya kadar süren dönemi, kalyonlar özelinde araştırmayı ve belli ölçülerde ortaya koymayı hedeflemektedir.

XVIII. yüzyıl Osmanlı Deniz Tarihi'ne bu açıdan yaklaşan çalışmaların sayısının oldukça az bulunması sebebiyle araştırma süresince bazı meselelerin çözümünde bir takım güçlüklerle karşılaşılması kaçınılmaz olmuştur. Mesela konuyla ilgili kimi terim ve ifadelerle, ilk kez bu çalışma dolayısıyla değerlendirilen arşiv belgelerinde karşılaşmıştır.

Esas itibariyle üç ana bölümden oluşan bu çalışmayla, incelenen dönemde kalyonlarla ilgili önem arzeden hususlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. En çok başlığın bulunduğu Birinci Bölüm'de farklı konular ele alınmıştır. Öncelikle donanmanın kalyonlar çerçevesinde yeniden tanzimini esas alan 1113/1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'ne ve onu takip eden diğer düzenlemelere yer verilmiştir. Daha sonra çalışmanın odak noktası olan kalyonların tür ve özellikleri, isimlendirilmeleri ve yapımıyla ilgili kimi hususlara, Garp Ocakları'na verilen kalyonlara ayrıca ülke denizciliği açısından önemli görülen kalyon sahibi tüccarla devletin ilişkilerine değinilmiştir.

İkinci Bölüm'de kalyon inşâ ve teçhiz malzemeleri ve bunların hangi şartlarda temin edildiği hususu kadar, bu malzemelerin üreticisiyle devlet arasında yaşanan bir takım sorunlar da işlenmiştir. Ayrıca üretimleri açısından taşıdıkları önem sebebiyle lenger ve yelken bezine geniş yer verilmiştir. Üçüncü Bölüm'de ise kalyonlardaki personel, bunların yoklama, maaş ve emekliye ayrılmaları gibi hususlarıyla, kalyonlardaki savaş malzemeleri, kalyonların düzenli seferleri ve diğer bazı konulara temas edilmiştir.

Bu zorlu çalışmanın vücuda gelmesi sırasında, eserleriyle Osmanlı Deniz Tarihi çalışmalarına yeni ufuklar açan ve her zaman rehberliğinden istifade ettiğim tez hocam Prof. Dr. İdris BOSTAN'a, kimi zaman

karşılaştığım bazı meselelere açıklık getiren Prof. Dr. Feridun M. EMECEN'e, bana farklı bakış açıları kazandıran Prof. Dr. Yavuz CEZAR'a ve arşiv malzemesiyle ilk karşılaştığımda yol göstericiliğinden istifade ettiğim Yrd. Doç. Dr. Fikret SARICAOĞLU'na müteşekkirim.

Bunun yanı sıra P. A. Tolstoy'un Karadeniz, Ege Adaları ve Osmanlı Donanması hakkında bilgiler veren kitabını (П. А. Толстой, **ОПИСАНИЕ ЧЕРНОГО МОРЯ, ЭГЕЙСКОГО АРХИПЕЛАГА И ОСМАНСКОГО ФЛОТА**, [P. A. Tolstoy, **Opisanie Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelata i Osmanskogo Flota**], Moskova 2006) dijital ortamda bana ulaştıran Hasan DEMİROĞLU'na, bu kitaptan ilgili yerleri tercüme eden Alexander VASILEV'e, Dr. Yüksel ÇELİK'e, Fakülte'deki mesâî arkadaşlarıma ve yardım sever yaklaşımları dolayısıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına teşekkür ederim.

Yusuf Alperen AYDIN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
HARİTA, ŞEKİL, RESİM, FOTOĞRAF ve TABLO LİSTELERİ	xi
KISALTMALAR	xvi

GİRİŞ

Konunun Kaynakları Üzerine.....	1
Osmanlı Donanmasına Genel Bir Bakış.....	5

1. BÖLÜM

OSMANLI DONANMASINDA KALYON DÖNEMİ (1701-1770) 19

1.1. OSMANLI BAHRİYESİNDE KALYONLA İLGİLİ DÜZENLEMELER 22	
1.1.1. 1113/1701 Tarihli Bahriye Kanunnâmesi.....	23
1.1.2. Osmanlı Bahriyesinde Diğer Düzenlemeler.....	26
1.2. KALYON TÜRLERİ VE NİTELİKLERİ.....	36
1.2.1. Kalyon Türleri.....	37
1.2.2. Kalyonların Nitelikleri.....	44
1.3. OSMANLI TERSÂNELERİNDE KALYON İNŞÂ FAALİYETLERİ.....	51
1.3.1. Kalyon İnşâ Edilen Tersâneler.....	51
1.3.2. Kalyon İnşâsında Çalışanlar ve İş Gücü.....	57
1.3.3. Kalyonların İnşâ Mâliyeti ve Süresi.....	80
1.4. DONANMADAKİ KALYON SAYILARI.....	90
1.5. DENİZE İNDİRME MERASİMLERİ.....	92
1.6. KALYONLARA İSİM VERİLMESİ.....	95
1.6.1. Taşıdıkları Figür ve Şekillerle İsimlendirilen Kalyonlar.....	95

1.6.2. Kalyonlara Verilen Özel İsimler.....	99
1.7. KALYONLARIN HİZMETTEN ÇEKİLMESİ VE FESHİ.....	103
1.8. SATILAN VE SATIN ALINAN KALYONLAR.....	107
1.9. GARP OCAKLARI'NA VERİLEN KALYONLAR.....	113
1.10. KALYON SAHİBİ TÜCCAR VE DEVLETİN DENİZ TİCARETİNE KATKISI.....	118

2. BÖLÜM

KALYONLARIN İNŞÂ ve TEÇHİZ MALZEMELERİ İLE BAZI TEÇHİZ MALZEMELERİNİN ÜRETİMİ İÇİN KURULAN İMALÂTHANELER

2.1. YELKEN BEZİ.....	130
2.1.1. Yelken Bezinin Temini.....	131
2.1.2. Bezhânenin Kurulması.....	138
2.1.3. Bezhâne Dışında Yelken Bezi Alımı.....	157
2.2. LENGER.....	163
2.2.1. Yabancı Ülkelerden Satın Alınan Lengerler.....	163
2.2.2. Tersâne'de Lenger Yapımı.....	165
2.2.3. Galata Demircilerine Yaptırılan Lengerler.....	175
2.2.4. Lenger Sayımları.....	180
2.2.5. "Lengerhâne" ve İlk Dökülen Lengerler.....	190
2.3. KERESTE.....	193
2.3.1. Kalyon Kerestesinin Temini ve Organizasyonu.....	195
2.3.2. İnşâ İçin Gerekli Kerestenin Çeşit ve Fiyatları.....	214
2.3.3. Sütun (Direk) ve Seren.....	226
2.4. KENDİR (FATSA TELİ).....	232
2.5. HAM DEMİR.....	237
2.6. SANCAK.....	241
2.7. TULUMBA.....	245
2.8. MAKARA.....	245

2.9. GEMİNİN SUYA KARŞI KORUNMASI.....	247
2.9.1. Kalafat İçin Gereken Malzemelerin Temini.....	248
3. BÖLÜM	
KALYON PERSONELİ, SAVAŞ MALZEMELERİ,	
DENİZ SEFERLERİ VE LOJİSTİK	
	259
3.1. PERSONEL.....	261
3.1.1. Kalyonlardaki Personel Sayısı.....	263
3.1.2. Personelin Yoklanması, İâşesi ve Emekliye Ayrılması.....	272
3.1.3. Kalyonlardaki Esirler.....	284
3.2. SAVAŞ MALZEMESİ.....	290
3.2.1. Top.....	290
3.2.1.1. Kalyonlardaki Top Sayıları.....	293
3.2.1.2. Top Dökümü ve Tamiri.....	304
3.2.1.3. Çeşitli Top Güllelerinin İmâli.....	309
3.2.1.4. Garp Ocakları'na Verilen Toplar.....	319
3.2.1.5 Tüccar Kalyonlarındaki Savaş Malzemeleri.....	321
3.2.2. Tüfek.....	322
3.2.3. Barut.....	325
3.2.3.1. Barut Sarfiyatının Denetimi.....	331
3.3. DONANMANIN DÜZENLİ SEFERLERİ, KORSAN TAKİBİ VE LOJİSTİK.....	340
SONUÇ.....	355
BİBLİYOGRAFYA.....	359
EKLER.....	376
Ek 1: 1120/1708'de Demircibaşı Ali Usta tarafından üç ambarlı büyük kalyon için dökülen büyük lengerin masrafı.....	376
Ek 2: 1126/1715'te güvenlik gerekçesiyle Mısır ticaret güzergâhında işleyen tüccar kalyonlarında güvenlik açısından gemi uzunluğuna göre bulundurulması emredilen levend sayısı ve askerî mühimmat.....	377
Ek 3: 1128/1716'da sefere çıkacak kalyonlarındaki tüfek kullanan levendlere verilen mühimmât.....	378

Ek 4: Tersâne'deki Bezhâne'nin 1131/1718-9 senesine ait muhasebe icmâli...	379
Ek 5: 1145/1733'de Cezâyir-i Garb Ocağı'na verilen iki kalyon.....	380
Ek 6: 1161/1748'de kalyonların tamiri için Kocaeli ve civarından talep edilen 7208 adet kerestenin cins ve fiyatları.....	381
Ek 7: 1175/1761'de vefat eden Tersâne-i Âmire Başmimarı Salih'in yerine ikinci mimar Ömer kalfanın bu göreve atanması.....	382
Ek 8: Tersâne-i Âmire ve kalyonlar için hazırlanan 1118/1707 tarihli düzenleme.....	383
Ek 9: Tersâne-i Âmire ve kalyonlar için hazırlanan 1132/1720 tarihli düzenleme.....	386
Ek 10: Geçirdiği iş kazası üzerine emekliye ayrılan kalyon personeli.....	388
Ek 11: Kocaeli halkının işgüzâr görevliler sebebiyle kalyon kerestesi göndermek istememesi üzerine donanmanın öneminin devlet tarafından halka izahı.....	389
Ek 12: 1137/1724'te Tersâne'de vardakosta türünde inşâ edilecek iki kalyon için kereste gönderilmesi.....	391
Ek 13: 1137-49/1725-37 arasında sefere çıkan kalyonlar için hazırlanan hekim sandıkları.....	392
Ek 14: 1720 senesinde Deli Balta [Ahmed Kaptan] kalyonu.....	393
Ek 15: 1737 senesinde <i>Şehbâz-ı Bahrî</i> kalyonu.....	394
Ek 16: XVIII. yüzyılda bir Osmanlı kalyonu.....	395
Ek 17: 1788 senesinde Kapudâne-i Hümâyûn kalyonu.....	396
Ek 18: 1788 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kürekli bir Rus savaş gemisini aralarına alan iki Osmanlı kalyonu.....	397
Ek 19: 1580'de Tersâne-i Âmire.....	398
Ek 20: 1660'da Tersâne-i Âmire.....	399
Ek 21: 1815'de Tersâne-i Âmire.....	400
ÖZGEÇMİŞ	401

HARİTA, ŞEKİL, RESİM, FOTOĞRAF ve TABLO LİSTELERİ

1. Harita:

Harita 1:	Büyük bir kısmı Kocaeli sınırları içinde gösterilen “Ağaç Denizi”....	203
------------------	---	-----

2. Şekiller:

Şekil 1:	1700’lerin başında bir Rus kalyonu.....	111
Şekil 2:	Kalyon Lengeri (Demir veya Çapa) ve Tonozu.....	166
Şekil 3:	Ağaçların gemiler için kullanılan kısımları.....	215
Şekil 4:	Kalyon teknesini oluşturan keresteler.....	215
Şekil 5:	Bir kalyonun inşasında kullanılan bazı kereste isimleri.....	216
Şekil 6:	Üç ambarlı kalyonlarda ambar ve palavraların dizilişi.....	295
Şekil 7-8:	Çubuk ve zincirli palankete ile yarım gülleli zincir.....	317
Şekil 9-10:	Salkım şeklinde küçük yuvarlaklar ve demir makaslı gülle.....	317

3. Resimler:

Resim 1:	1660’larda bir İngiliz kalyonu.....	12
Resim 2:	Tersâne-i Âmire’de inşâ üzere olan bir kalyon.....	54
Resim 3:	Sûr-ı hümâyûn dolayısıyla yapılan karada giden çekdirir ve ip üzerinde hareket eden küçük kalyonlar.....	65
Resim 4:	III. Selim devrinde denize indirilmek üzere olan bir kalyon.....	93
Resim 5:	III. Selim devrinde kızaklar üzerinde denize indirilmeyi bekleyen kalyonlar.....	94
Resim 6:	1819’da Tersâne’de yan yana bağlı duran kalyonlar.....	104
Resim 7:	Kalyon sütunlarının iç yapıda duruşları.....	230
Resim 8:	Kapudâne-i hümâyûn kalyonunun kış ve sütun başı sancakları ile filandırması.....	244
Resim 9:	Atışa hazır halde bekleyen üç ambarlı bir kalyonun topları.....	295
Resim 10:	1788 Özi kuşatmasında Osmanlı kalyon toplarından ateşlenen bir palanketenin Rus gemisinin direğini kırması.....	316

4. Fotoğraflar:

Fotoğraf 1:	Kalyon baş figürü.....	97
Fotoğraf 2-3:	Kadırğa lengerleri.....	166
Fotoğraf 4:	Kalyon halatları.....	232
Fotoğraf 5:	İki dilli makara.....	246
Fotoğraf 6:	Vasa'nın alabandasında top arabası.....	296
Fotoğraf 7:	XVIII. yüzyıla ait arabası üzerinde tunç kaval kalyon topu.....	296
Fotoğraf 8:	Kol gücüyle atılan küçük humbaralar.....	312
Fotoğraf 9-10:	Salkım şeklinde küçük yuvarlaklar ve demir makaslı gülle.....	317

5. Tablolar:

Tablo 1:	1120/1708 tarihinde Akdeniz'e giden kalyonların uzunlukları.....	46
Tablo 2:	1120/1708 tarihinde Tersâne'de kalan veya inşâsı süren kalyonların uzunlukları.....	47
Tablo 3:	1126-27/1714-15'te uzunluklarıyla kaydedilen donanma kalyonları..	47
Tablo 4:	1142/1730'da donanmadaki kalyonların isim ve uzunlukları.....	48
Tablo 5:	1120/1708 tablosundaki kalyonların uzunlukların adet ve büyüklük dağılımı.....	49
Tablo 6:	1142/1730 tablosundaki kalyonların uzunlukların adet ve büyüklük dağılımı.....	49
Tablo 7a:	1114-80/1702-67 arasında Tersâne'de denize indirilen kalyonlar.....	52
Tablo 7b:	1131-67/1718-53 arasında Tersâne'de inşâ edilen kalyonların uzunlukları ve bitirilme süreleri.....	53
Tablo 8:	Sinop'ta inşâ olunan kalyonlar.....	55
Tablo 9:	Rodos'ta inşâ olunan kalyonlar.....	56
Tablo 10:	Midilli'de inşâ olunan kalyonlar.....	57
Tablo 11:	1112-1182/1701-1768 arasında Tersâne-i Âmire'de kalyon inşâsı için istenen işçiler.....	76
Tablo 12:	1131-1167/1718-1753 arasında Tersâne-i Âmire giderleri ve Tersâne'de inşâ olunan kalyonlar.....	86
Tablo 13:	1113-83/1701-69 arası Osmanlı donanmasındaki kalyon sayıları.....	90
Tablo 14:	Venedik donanmasındaki kalyon sayıları (1701-1735 arası).....	91
Tablo 15:	1126-27/1714-15'te figürlerine göre isimlendirilen donanma kalyonları.....	95

Tablo 16:	1129/1717'de Akdeniz'e gidecek kalyonlar.....	96
Tablo 17:	1130-31/1718-19 senelerinde mevcut donanma kalyonları.....	96
Tablo 18:	Kalyonlara isim olan baş figürleri.....	97
Tablo 19:	Kalyonlara isim olan kış figürleri.....	98
Tablo 20:	1146-61/1734-48 arasında sefere çıkan kalyonlar.....	99
Tablo 21:	1166/1753'te donanmada mevcut kalyonlar.....	101
Tablo 22:	1183/1769'da Akdeniz ve Karadeniz seferine çıkacak kalyonlar.....	102
Tablo 23:	Kalyonlara verilen özel isimler.....	103
Tablo 24:	Fesh olunan kalyonlar listesi (<i>italik olanlar sadece sütunları fesh olunanlardır</i>).....	105
Tablo 25:	Devlet tarafından satın alınan kalyonlar.....	108
Tablo 26:	Devlet tarafından satılan kalyonlar.....	112
Tablo 27:	Garp Ocakları'na verilen kalyonlar.....	115
Tablo 28:	1113-21/1702-9 arasında yelken bezi fiyatlarında yapılan indirimler.	137
Tablo 29:	1121-30/1709-18 arasında teslim edilen yelken bezi.....	148
Tablo 30:	1131-58/1719-45 arasında teslim edilen yelken bezi.....	149
Tablo 31:	1121/1709'da tüccardan satın alınan bez.....	157
Tablo 32:	1123-83/1711-68 arasında Boğaz hisarlarından satın alınması veya buralarda dokutturulması istenen yelken bezlerinin miktar ve fiyatı...	158
Tablo 33:	1121-2/1710'da Fransa'dan satın alınan eski ve yeni lengerler.....	164
Tablo 34:	1121-24/ 1709-13 arasında Tersâne'de demir kârhanesinde Ali Usta tarafından dökülen lengerlerin hesapları.....	172
Tablo 35:	1121-27/ 1709-15 arasında Galata demircileri Sava, Elhâc İsmail ve Mehmed tarafından dökülen lengerlerin hesapları.....	176
Tablo36:	1142/1730'da donanma kalyonlarının tertibe göre gereken lengerleri	182
Tablo 37:	Tertibe göre kalyonlara gereken ve Tersâne'de mevcut olan lengerler.....	184
Tablo 38:	Bazı senelerde Kocaeli bölgesinden talep edilen kereste miktarları....	199
Tablo 39:	XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Kocaeli bölgesinden kalyon tamiri için mutad olarak istenen kerestelerin cins ve fiyatları.....	201
Tablo 40:	İnşâ edilecek bazı kalyonlar için gereken toplam kereste sayısı ve tutarı.....	217
Tablo 41:	1111/1699'da büyük üç ambarlı kalyonun inşâsı için gereken kereste	218
Tablo 42:	1118/1706-7'de, 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşâsı için gereken kereste listesi.....	219
Tablo 43:	1126/1714'te, 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşâsı için gereken kereste listesi.....	221

Tablo 44:	1157/1744'te, 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşâsı için gereken kereste listesi.....	223
Tablo 45:	50 zirâdan (37,9 m.) büyük kalyonlar için gerekli bazı kerestelerin fiyatlarındaki hareketlilik.....	225
Tablo 46:	Kalyonlara gereken sütun ve seren sayısı ile akçe üzerinden fiyatları.	229
Tablo 47:	Sütun ve serenlerin uzunluk ve çapları.....	229
Tablo 48:	Sütun ve serenlerin akçe üzerinden fiyatları.....	231
Tablo 49:	Bir kalyona gereken personel sayısı ve bunların maaşları.....	264
Tablo 50:	1113/1701'deki sefere çıkan donanma kalyonları ve personel sayıları.....	265
Tablo 51:	1113/1701'deki Tersâne'de kalan donanma kalyonları ve bunlara gereken personel sayıları.....	266
Tablo 52:	1113/1701 Bahriye Kanunnâmesi'ne göre toplam donanma kalyonları ve bunlara gerekecek personel sayısı.....	266
Tablo 53:	1123/1711 senesi için hazırlanan kalyon leventleri <i>tertîb</i> defteri.....	267
Tablo 54:	1123/1711'de bir kalyonda görevli personel.....	268
Tablo 55:	1123/1711'de Karadeniz'den dönen bazı kalyonların yoklaması.....	269
Tablo 56:	1130/1718 senesi için hazırlanan kalyon leventleri <i>tertîb</i> defteri.....	270
Tablo 57:	1130/1718 senesinde Akdeniz seferine çıkan kalyonlardaki personel sayısı ile bunlar için verilen ve sefer sırasında sarf olunan peksimet miktarı.....	275
Tablo 58:	1130/1718'de Venedik'le girişilen savaşta yaralanıp emekliye ayrılacak kalyon personeli.....	278
Tablo 59:	1122/1711'de Tersâne zindanına konan meslek sahibi bazı esirler.....	284
Tablo 60:	Mübadele için toplanan Venedikli esirler.....	285
Tablo 61:	<i>Kebîr kalyona</i> konacak tunç toplar.....	294
Tablo 62:	<i>Üç ambarlı kalyona</i> konacak tunç toplar.....	294
Tablo 63:	1120/1708-09 tarihinde Akdeniz seferine giden kalyonların topları....	297
Tablo 64:	1120/1708-09'de Tersâne'de kalan kalyonlara sefere çıktıklarında konulacak toplar.....	298
Tablo 65:	1120/1708-09'de uzunluklarına göre kalyonlardaki toplar.....	298
Tablo 66:	1135/1723'te <i>üç ambarlı kebîr kalyona</i> konacak tunç toplar.....	300
Tablo 67:	55 zirâ (41,69 m.) uzunluğundaki kalyona konacak tunç toplar.....	300
Tablo 68:	1153/1740'da sefere çıkan bazı kalyonlardaki tunç toplar.....	301
Tablo 69:	1160/1747'de Akdeniz seferine çıkan kalyonlardaki tunç toplar.....	301
Tablo 70:	Topların çap, ağırlık ve uzunlukları.....	302

Tablo 71:	Biri büyük, ikisi küçük üç kalyon için dokuz nevbet fırında dökülecek toplar.....	305
Tablo 72:	Kalyon ve kaleler için beş nevbet fırında dökülecek toplar.....	305
Tablo 73:	Bir <i>nevbet</i> fırında dökülecek toplar.....	306
Tablo 74:	1134/1722'de falyaları tamir olunan kalyon topları.....	308
Tablo 75:	1158/1745'de falyaları tamir olunan kalyon topları.....	308
Tablo 76:	1181/1767'de falyaları tamir olunan kalyon topları.....	308
Tablo 77:	Sipariş verilen ve teslim edilen mermer güllerin ağırlık, adet ve ücretleri.....	310
Tablo 78:	1170/1757'de Pravişte kârhanesinde dökülerek teslim edilen güller	311
Tablo 79:	1130/1718'de savaşa giden donanmaya verilen güller.....	313
Tablo 80:	1162/1749'da Akdeniz seferine giden kalyonlara Tophaneden verilen güller.....	313
Tablo 81:	1181/1768'de Akdeniz'e giden kalyonlara Tophane'den verilen güller.....	313
Tablo 82:	1183/1770'de Akdeniz'e açılan on üç kalyona verilen güller.....	314
Tablo 83:	Sefer dolayısıyla 1130/1718'de kalyonlar için hazırlanması emredilen savaş malzemesi.....	316
Tablo 84:	Tersâne ve Kağıthane kârhanelerinde dökülecek savaş aletleri.....	318
Tablo 85:	1125-69/1714-55 arasında Garp Ocakları'na verilen toplar.....	320
Tablo 86:	Tüccar kalyonlarının uzunluklarına göre bulundurmaları gereken levend sayısı ve savaş malzemesi.....	321
Tablo 87:	Tüfek kullanan levend sayısına göre verilen kurşun ve barut.....	323
Tablo 88:	<i>Tüfenk-endâzân</i> levendlere verilen kurşun miktarı.....	324
Tablo 89:	1122/1710'da Kasımpaşa kulesinden verilen barut.....	327
Tablo 90:	Gelibolu'dan 8 Cemâziyelevvel-8 Cemâziyelahir 1126/22 Mayıs-22 Haziran 1714 tarihleri arasında kalyonlara verilen barut.....	330
Tablo 91:	1152/1739'da topların çaplarına göre gülleyle ve güllesiz bir atışta sarf edecekleri barut miktarı.....	332
Tablo 92:	1152/1739'da seferden dönen kalyonların Cebhane'ye teslim ettikleri barut miktarı.....	334
Tablo 93:	1159-60/1746-47 senelerinde Akdeniz seferinden dönen kalyonların sarf ettikleri barut miktarı.....	335
Tablo 94:	1160-1/1747-8 senelerinde seferden dönen kalyonların sarf ettikleri barut miktarı.....	336
Tablo 95:	Akdeniz seferindeki bir kalyonun attığı selamlama topları.....	338
Tablo 96:	1130-67/1717-54 arasında sefere çıkan kalyon sayıları.....	343
Tablo 97:	Akdeniz seferine çıkan bir kalyonun gidiş ve dönüş güzergâhı.....	345

KISALTMALAR

AE	Ali Emîrî
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
B.	Receb
bkz.	bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
C.	Cemâziyelahır
Ca.	Cemâziyelevvel
C. BH	Cevdet-Bahriye
çev.	çeviren
D. BŞM	Bâb-1 Defteri, Başmuhâsebe Kalemi
D. BŞM. KND	Bâb-1 Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Kalyon Defterdârlığı
D. BŞM. KNK	Bâb-1 Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Kalyon Kâtibliği
D. BŞM. TRE	Bâb-1 Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Tersâne Emîni
D. MKF	Bâb-1 Defteri, Mevkufât Kalemi
def.	defter
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
dos.	dosya
ed.	editör
gös.yer.	gösterilen yer
gr.	gram
haz.	hazırlayan
hk.	hüküm
İE. BH	İbnülemin-Bahriye
kg.	kilogram
KK	Kamil Kepeci
L.	Şevvâl

m.	metre
M.	Muharrem
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler Serisi
MD	Mühimme Defteri
N.	Ramazan
nr.	numara
R.	Rebiülahır
Ra.	Rebiülevvel
S.	Safer
s.	sayfa
sy.	sayı
Ş.	Şaban
T SMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
vr.	varak
Z.	Zilhicce
Za.	Zilkade

GİRİŞ

Konunun Kaynakları Üzerine

Osmanlı Deniz Tarihi Araştırmaları hak ettiği ilgiyi pek fazla görmemiştir. Oysa ki pekala “deniz imparatorluğu” olarak da değerlendirilebilecek bir yapının çok sayıda ve derinlikli araştırmalar yapılmadan tarihçilerin ilgisinden mahrum kalması düşündürücüdür. Bu ilgisizliğe getirilecek en makul açıklama Osmanlıların, devlet teşkilâtı ve en önemlisi vergi sistemlerinin esas itibarıyla bir “kara imparatorluğu” olarak değerlendirilmesi olmalıdır¹. İmparatorluğun genişlemesine hizmet eden askerî başarıların çoğunun kara ordusuyla kazanılmış olması da bu açıklamayı destekler gözükmektedir. Bu yüzden konu olarak Osmanlı Denizciliği’ni seçen bir çalışma, kendini bir ispat gayretinin de içinde bulmaktadır.

İmparatorluğun özellikle XV ve XVI. yüzyıllarda sahip olduğu büyük güç nedeniyle Osmanlı Deniz Tarihi çalışmaları bu iki yüzyıla yoğunlaşmış gözükmektedir². Bununla birlikte XVII. yüzyılda Osmanlı denizciliğini konu alan

---

¹ Halil İnalcık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1993, s. 1-14. Devletleri “denizci” ve “karasal” olarak tanımlayabilmek için bulunması gereken özellikleri değerlendiren bir çalışma için bkz. C. G. Reynolds, **Navies in History**, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland 1998, s. 3-8.

² Andrew Hess, “The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of Oceanic Discoveries, 1453-1525”, **American Historical Review**, LXXV (Aralık 1970), s. 1892-1919; Palmira Brummett, **Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery**, Albany 1994; Jean Deny-

ilmî çalışma sayısı çok sınırlıdır³. XVIII. yüzyıla ait çalışmalar ise genellikle 1770'den sonraki yıllara, özellikle de III. Selim dönemine teksif edilmiştir⁴.

Osmanlı Deniz Tarihi ile ilgili popüler birçok eser olsa da kaynaklara ve özellikle arşive dayalı ilmî çalışmaların sayısı pek fazla değildir⁵. Ülkemizdeki tarih çalışmalarının ve bu konudaki eğilimlerinin Osmanlı Denizciliği'ni bir anlamda görmezden gelmesi ayrıca kaygı vericidir⁶. Bunun yanı sıra uluslararası alanda Osmanlı Denizciliği üzerine yapılan kimi çalışmaların da bazı ön yargılara sahip olduğu görülmektedir⁷.

Jane Laroche, "L'expédition en Provence de l'armée de mer du Sultan Süleyman sous le commandement de l'amiral Hayreddin Pacha, dit Barberousse (1543-1544) (d'après des documents inédits)" **Turcica**, I (1969), s. 161-211; C. Imber, "The Navy of Süleyman the Magnificent", **Archivum Ottomanicum**, VI (1980), s. 211-282; Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Piri Reis", **Belleten**, XXXIV/134 (1970), s. 235-54; Salih Özbaran, **Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı**, İstanbul 2004; Svat Soucek, "Certain Types of Ships in Ottoman Turkish Terminology", **Turcica**, VII (1975), s. 233-49; S. Soucek, **Piri Reis and Turkish Mapmaking After Columbus: The Khalili Portolan Atlas**, Nour Foundation, Londra 1996.

³ XVII. yüzyıl Osmanlı denizciliğini yoğun arşiv belgeleriyle işleyen en önemli ilmî çalışma İdris Bostan'a aittir: **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Amire**, Ankara 1992. Ayrıca bkz. Alexander H. de Groot, "The Ottoman Mediterranean Since Lepanto (October 7th, 1571): Naval Warfare During the Seventeenth and Eighteenth Centuries" **The Netherlands and Turkey: Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations, Selected Essays**, İstanbul 2007, s. 163-90.

⁴ Mustafa Zurnacı, **Osmanlı Donanmasında Kalyon Tipi Gemiler (1670-1720)**, (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi, 1974); Daniel Panzac, "Yelkenli Gemilerin Altın Çağında Osmanlı Donanmasına İnsangücünün Sağlanması (1660-1850)", **Devletin Silâhlanması, Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, ed. Erik Jan Zürcher, çev. M. T. Akad, İstanbul 2003, s. 45-64; D. Panzac, "La Flotte de guerre ottomane au milieu du XVIIIe siècle", **Belleten**, 60 (1996), s. 389-419; Enver Ziya Karal, "Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar", **Tarih Vesikaları**, c. I, sy. 3 (1941), s. 203-11; Stanford Shaw, "Selim III and the Ottoman Navy", **Turcica**, I (1969), s. 212-41; S. Shaw, **Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807**, Cambridge, Mass., 1971; Şemim Emsel, **Selim III Devrinde Osmanlı Donanması**, (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, 1945); Tuncay Zorlu, **Technological Developments in the Ottoman Navy during the Reign of Selim III**, (B. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004.

⁵ Osmanlı Deniz Tarihi üzerine yapılmış yayımları değerlendiren geniş bir çalışma için bkz. T. Zorlu, "Osmanlı Deniz Teknolojisi Üzerine", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, IV/2 (2004), s. 297-353.

⁶ Osmanlı Deniz Tarihi üzerine çalışanların da Osmanlı Denizciliğini okyanus denizciliği çerçevesinde değerlendirip bir anlamda klasman dışı bıraktıkları görülmektedir. Böyle bir yaklaşımla ele alınan bir çalışma için bk. Salih Özbaran, "Osmanlılar ve Deniz, 16. Yüzyıl Hint Okyanusu Bağlamında Yeniden Bakış", **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 47-61.

⁷ Osmanlı İmparatorluğu, doğası gereği denize uyum sağlayamayacak ne de buna istekli, karasal gücün ifadesi olan file, Venedik, İspanya, Portekiz gibi mücadele ettiği devletler de doğal yaşam alanı denizler olan ve deniz gücünü temsil eden balinalara benzetilmektedir: Palmira Brummet, "The Ottomans as a World Power: What We Don't Know About Ottoman Sea-Power", **The Ottomans and the Sea**, ed. Kate Fleet, Skilliter Center for Ottoman Studies & Istituto Per L'Oriente C. A. Nallino (2001), s. 2. Ayrıca Osmanlı deniz gücünün kısa ömürlü olduğu, Osmanlıların dünya

Bu olumsuzluklara rağmen ülkemizde yapılan bazı önemli çalışmaların Osmanlı Deniz Tarihi'nin temelini teşkil ettiğini ifade etmek gerekmektedir. Bu cümleden olarak İsmail H. Uzunçarşılı'nın konunun ana hatlarını ortaya koyduğu *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*⁸, hâlâ bu sahadaki temel eser olma vasfını korumaktadır. Ondan seneler sonra İdris Bostan, büyük özveri ve azimli bir çalışmayla Osmanlı Denizcilik Tarihi çalışmalarının en önemli eserlerinden birini; *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Amire*'yi vücuda getirmiştir⁹. XVII. yüzyılda bir kurum olarak Tersâne-i Amire'yi ve onun işlevini ve buradaki gemi inşâ organizasyonunu inceleyen bu önemli eser, Osmanlı Bahriyesinin en temel konularını ortaya koymaktadır. Bostan'ın yakın zamanda kaleme aldığı bir diğer eseri *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri* ise Osmanlılar tarafından kullanılmış olan kürekli ve yelkenli gemiler hakkındaki en önemli kaynak eser niteliğinde olup bazıları ilk kez gün yüzüne çıkan görsel malzemeyi ihtiva etmesi açısından da ciddî bir önemi haizdir¹⁰. Ayrıca Bostan'ın bugüne değin çeşitli yerlerde neşrettiği, bazılarını ise yeni kaleme aldığı on sekiz makalesini topladığı en son eseri olan *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Osmanlı Deniz Tarihi Araştırmaları'nın ufkunu çizmek açısından bu sahada çalışanlara yol gösterici bir niteliktedir¹¹. Başka bir kayda değer ilmî çalışma ise Osmanlı Bahriyesini kurumsal olarak Yakınçağ Tarihi sınırları içerisinde ele alan Ali İhsan Gencer'in *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)* isimli eseridir¹².

Yukarıda zikredilen bu eserler arşiv belgelerinin ışığında kaleme alınmıştır. Konusu Osmanlı Denizciliği olan bir çalışmanın esas malzemesini zorunlu olarak arşiv belgeleri teşkil etmek durumundadır. Bu açıdan bakıldığında

---

çapında bir deniz gücü olmak için planlarının bulunmadığı gibi yaklaşımları irdeleyen bir çalışma için bkz. T. Zorlu, a.g.m., s. 301-4.

⁸ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988³.

⁹ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 2003².

¹⁰ İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005.

¹¹ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007².

¹² Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara 2001². Gencer'in yine Yakınçağ Tarihi sınırları içerisinde Osmanlı denizciliğine dair yazmış olduğu dikkate değer makalelerini topladığı bir çalışması da bulunmaktadır: *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1986.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, araştırmacıya büyük bir vesika hazinesi sunmaktadır¹³. 1700-1770 yılları arasında Osmanlı Denizciliği'ni konu alan çalışmamız da büyük oranda bu arşiv belgelerine dayanmaktadır. Temelde çalışmanın bölümlerini ve alt başlıklarını, bir devlet kurumu olan Tersâne'ye ait çeşitli kalemlerde tutulan kayıtlar tayin etmiştir. Bu kayıtlar belge ve defter koleksiyonları olarak tasnif edilmiştir.

Belge koleksiyonlarından İbnülemin-Bahriye, Cevdet-Bahriye, Bâb-1 Defteri Başmuhâsebe Kalemi'ndeki Kalyon Defterdarlığı, Kalyon Kâtibliği ve Tersâne Emîni dosyaları ile Alî Emirî (II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa) tasnifleri, defter koleksiyonlarından ise Mühimme Defterleri, Bâb-1 Defteri Başmuhâsebe Kalemi ile buna bağlı Tersâne Emîni, Bâb-1 Defteri Mevkufât Kalemi Defterleri, Kamil Kepeci-Tersâne Emâneti (Bahriye) ve Maliyeden Müdevver Defterler tasniflerinden istifade edilmiştir.

Maliyeden Müdevver Defterler tasnifi içerisinde ayrı bir defter serisi teşkil ettiği tespit edilen¹⁴ ve çalışmamızın esasını oluşturacak bilgileri elde ettiğimiz Kuyud-ı Mühimmât Defterleri'ne ayrıca değinmek gerekmektedir. Muhâsebe-i Evvel Kalemi'ne bağlı olan bir kâtip veya büro tarafından tutulan bu defterler, Osmanlı Merkez Maliye bürokrasisi için hizmet vermiştir¹⁵. Kuyud-ı Mühimmât Defterleri, kronolojik olarak hazırlandıkları için araştırmacıya sene be-sene çalıştığı konuyu takip etme imkanını sunması açısından çok değerlidirler¹⁶. Devletin kurumlarıyla ilgili bilgilerin kaydedildiği bu defterlerdeki Tophâne-i Âmire, Cebehâne-i Âmire ve Tersâne-i Âmire başlıkları altında yer verilen kayıtlardan çalışmamızı vücuda getiren önemli veriler elde edilmiştir.

Arşiv malzemesinin yanı sıra dönemin vekayinâmelerinden kalyonlarla ilgili diğer bazı bilgileri elde etmek mümkün olmuştur. Bununla birlikte temelde arşiv belgelerine dayalı çalışmamızın ilk bölümüne başlamadan önce kalyonun zamanla bir savaş gemisi haline gelmesine, Osmanlıların ilk kullandığı kalyonlara, donanmada kalyona geçişin aşamalarına değinmek ve Osmanlı devletinin, bir

---

¹³ İdris Bostan, "Osmanlı Deniz Tarihinin Arşiv Kaynakları", **Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu (Tebliğler-Tartışmalar)**, Ankara 2006, s. 274-9.

¹⁴ İdris Bostan, "Kuyûd-ı Mühimmât Defterlerinin Osmanlı Teşkilât Tarihi Bakımından Önemi", **Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri, 30-31 Mayıs 1994, Bildiriler**, İstanbul 1995, s. 143-63.

¹⁵ Bostan, a.g.m., s. 146.

¹⁶ Bostan, a.g.m., s. 148.

anlamda kendilerini kalyona geçiše zorlayan Venedik’le Akdeniz’de giriştiđi rekâbetten bahsetmek yerinde olacaktır.

Osmanlı Donanmasına Genel Bir Bakış

Osmanlılar, yerleştikleri bölge itibariyle bir kara beyliği idi. Bununla birlikte kıyılara ulaştıklarında ilhak ettikleri yerlerdeki denizci toplumların birikiminden istifade ederek ilk deniz faaliyetlerine giriştiler. Osmanlıların denizlere açılmasında ilk hareket noktası Gelibolu olmuştur. Boğazların askerî ve iktisadî bakımdan önemiyle birlikte devletin ciddî bir deniz politikası gütmesi gerektiğini ilk fark eden padişah olan Yıldırım Bayezid, Gelibolu’da bir deniz üssü kurmak üzere 1390’da Saruca Paşa’yı Kaptanıderyalık görevine getirmişti¹⁷. Donanmanın sefere çıktığı daha sonraki dönemlerde de Gelibolu önemli bir toplanma yeri ve hareket üssü olma konumunu sürdürmüştü.

İstanbul’un fethiyle bir imparatorluk bilinci de tevârüs eden Fatih Sultan Mehmed, kara ve denizin sultanı anlamına gelen “sultân-ı berr u bahr” sıfatı ile anılmaya başlanmıştı. Hiç şüphesiz bu onun büyük bir vizyona sahip olduğunu ortaya koymaktaydı¹⁸. Bununla birlikte donanma, o zamana kadar esas itibariyle kara kuvvetlerini destekleyen bir yardım gücü hüviyetindeydi. II. Bayezid’in Akdeniz’in ünlü korsanı Kemal Reis’i devlet hizmetine alması ve sonrasında onun gerçekleştirdiği deniz seferleriyle “büyük Türk donanma kaptanları” çağı başlamıştı¹⁹.

---

¹⁷ Osmanlıların denizlere açılma süreci ve Osmanlılara tesir eden denizci beylikler konusunda bkz. Halil İnalçık, “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar”, **Türk Denizcilik Tarihi**, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 73-90; İdris Bostan, “Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu”, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2006, s. 33-46. Anadolu Beylikleri’nin Osmanlı Devleti’ne ilhakları sürecindeki olayların geniş bir değerlendirmesi için bkz. Feridun M. Emecen, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, İstanbul 2001. Ayrıca bkz. Kate Fleet, “Early Turkish Naval Activities”, **The Ottomans and the Sea**, ed. Kate Fleet, Skilliter Center for Otoman Studies & Istituto Per L’Oriente C. A. Nallino (2001), s. 129-38.

¹⁸ Bostan, “Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği”, **Osmanlı Denizciliği**, s. 13-31. Halil İnalçık, “Mehmed II”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. XXVIII, Ankara 2003, s. 395-407.

¹⁹ II. Bayezid dönemi Osmanlı deniz politikası hakkında bkz. H. J. Kissling, “Sultan II. Bayezid’in Deniz Politikası Üzerine Düşünceler (1481-1512)”, **Türk Denizcilik Tarihi**, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 109-116.

Yavuz Sultan Selim devrinde Mısır ve mukaddes bölgelerin bulunduğu Arap yarımadasının alınmasıyla Osmanlılar, uzak denizlerde varlık göstermiş oldular. Fatih Sultan Mehmed'in imparatorluk ülküsü, mutlak manada Kanunî Sultan Süleyman devrinde gerçekleşti; Karadeniz, düşman donanma ve ticaret gemilerine kapatılarak bir iç deniz haline getirilmiş ve Ege Denizi'nde Rodos gibi stratejik konumdaki bir ada alınarak deniz ticaret yollarının güvenliği tesis edilmişti. Osmanlılar, II. Selim devrinde Kıbrıs'ın fethedilmesi sonucunda Doğu Akdeniz'in kontrolünü eline alan donanmasıyla artık bir *Akdeniz gücü* hüviyeti kazanmışlardı²⁰.

Osmanlıların geldikleri bu noktayı, Avrupalı devletlere karşı elde edilen teknik üstünlükten ziyade imparatorluğun, kendine ait çeşitli kaynakları ezici bir tekne sayısına dönüştürme yeteneğiyle açıklayanlar bunun nasıl gerçekleştiğinin ise hâlâ yanıtlanmamış önemli bir soru olmaya devam ettiğini ifade etmektedirler. Osmanlı deniz gücünün zayıflamasının da aynı derecede önemli bir sorun oluşturduğunu belirterek 1565'te yaşanan başarısız Malta muhasarasının ve 1571 İnebahtı (Lepanto) yenilgisinin belirleyici olaylar olmasa da bir deniz imparatorluğunu kadirga güçleriyle sürdürmenin zorluğunu ortaya koyduğunu vurgulamaktadırlar. İstanbul'dan Orta Akdeniz'e uzanan güzergâhın uzunluğu ve merkezî idarenin Kuzey Afrika'daki vasalları üzerindeki siyasî denetiminin zayıflığının Osmanlıları, Hıristiyan güçlerin Ortaçağ'da Levant'ta yaşadıkları sorunun aynısıyla yüz yüze getirdiği tespitiyle birlikte başat kadirga teknolojisinin ve siyasal denetim mekanizmalarının deniz gücünün uzak mesafelerdeki yerel düşmanlar üzerine gönderilmesine uygun olmadığı da ifade edilmektedir²¹.

---

²⁰ Osmanlılar için *Akdeniz gücü* kavramını kullanan Molly Greene'in makalesi için bkz. "Dirilen İslam: 1500-1700", ed. David Abulafia, **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları**, İstanbul 2004, s. 219-250. Kendisine kıyaslı olan ülkelerin beslediği ve beslendiği ortak bir kültür oluşturan Akdeniz üzerine son zamanlarda yapılmış diğer bir çalışma için bkz. ed. E. Özveren, O. Özel, S. Ünsal, K. Emiroğlu, **Akdeniz Dünyası, Düşünce, Tarih, Görünüm**, İstanbul 2006. Osmanlıların, Doğu Akdeniz'deki otoritelerini XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar korumalarıyla ilgili olarak bkz. Ali İhsan Gencer, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika" **Türk Denizcilik Tarihi Araştırmalar**, İstanbul 1986, s. 33-47.

²¹ Richard Harding, "Deniz Savaşları 1453-1815", **Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, İstanbul 2003, s. 105-107.

Savaş Gemisi Olarak Kalyon

Çok açık olmamakla birlikte kalyonun menşei hakkında kesin olarak söylenebilecek şey, ilk örneklerinin Avrupalı ve kürekli savaş gemilerine dahil olduğudur. Portekizliler, 1510'larda Hind Okyanusu'nu kontrol için kürekli kalyonlar kullandılar. XVI. yüzyılın erken dönemlerine ait Fransız kaynakları, korku veren Akdenizli denizciler olarak İspanyol kalyonlarından bahsetmektedir. Her iki durumda da bahsedilen gemiler, açıkça savaş gemileridir ve gelişmiş kalyonların muhtemel atalarıdır. Fakat detay olarak onlar hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Kalyonun ilk öncülleri İngiltere'de 1520'lerden 1550'lere kadar alçak gövdeleriyle inşa edilen ve 1540'ların ortalarında küreklerini kaybeden *galliasseler*dir. Bu teknelerin Akdeniz *galleasseleriyle* (mavna) ilişkisi olmadığı belirtilmek gerekmektedir. 1567-68'de İspanyol kralının Atlantik ticaret yollarını savunmak için 12 küçük kürekli kalyon inşa ettirdiği bilinmektedir²².

1525'e ait bir Portekiz envanteri, Hind Okyanusu'nda bulunan yirmi bir kalyonun listesini ihtiva etmektedir. 1526 ve 1530 arasında ise Venedik tersânesinde bir kalyon inşa edilmiştir. Bu kalyonlar küreksizdi ve açıkça savaş gemisiydiler. Venedik kalyonu 1538'de Preveze'de savaştı. Fakat bütün bu bilgiler kalyonlar, denizciliği konu alan sanat çalışmalarında gittikçe daha da olağan şekilde yer alana; yaklaşık 1540'a kadar eksik kalmaktadır. Bu noktadan itibaren ressamların betimlemeleri günümüze ışık tutarak kalyonların takım ve silah envanterleri hakkında bilgi sağlamaktadır. Bunun yanı sıra donanma mühendisliği ve deniz arkeolojisi çalışmalarından elde edilen verilerle de daha ayrıntılı bilgiler ortaya çıkmaktadır²³.

Kadırganın donanmanın esas gücünü oluşturduğu eski dönemlerde de Osmanlılar yüksek bordalı, yelkenli büyük gemilerden istifade etmişlerdi. Gerek donanmada savaş gemisi veya nakliye amaçlı gerekse ticaret gemisi olarak bu tür teknelerden istifade edilmekle birlikte bu durum yaygınlık kazanmamıştır. Eldeki sınırlı bilgilere göre 1498'de İskenderiye'ye gitmek üzere İstanbul'dan ikmâl yapan

²² John F. Guilmartin, Jr., *Galleons and Galleys*, Londra 2002, s. 158.

²³ Guilmartin, Jr., *gös. yer.* Kalyonun gelişimi için ayrıca bkz. Peter Kirsch, *The Great Ships of the Armada Era, The Galleon*, Londra 1990; Conway's History of the Ship, *Cogs, Caravels and Galleons The Sailing Ship 1000-1650*, Ed. Robert Gardiner, Londra 1994.

kalyon ile Kemal ve Barak reislerin Sinop'ta inşa edip, 1499'da İnebahtı ve 1500'de Moton ve Koron seferlerinde kullandıkları *barça/göke*'nin birer savaş gemisi, 1554'te Mısır'a giden *kalyon-ı büzürk* ile *barça-i kebîrin* ise birer ticaret gemisi oldukları anlaşılmaktadır. 1568'de Mısır'da her biri beş yüz yolcu kapasiteli üç nakliye kalyonu bulunmaktadır. Kılıç Ali Paşa'nın Kaptanıderyalığının (979-95/1572-87) sonlarına kadar, donanmada görülen iki ambarlı kalyonlar lojistik amaçlı kullanılmışlardır. Bunun yanı sıra 1603'te kereste, 1630'da Matbah-ı Âmire'ye erzak, 1657'de Girit'e mühimmât naklinde hizmet gören kalyonlar olduğu bilinmektedir²⁴.

Fakat, özellikle kalyonların, XVI. yüzyıl sonundan itibaren Avrupalı devletlerce kullanılan formlarıyla bir savaş gemisine dönüşmesiyle, deniz savaşları yeni bir mâhiyet, devlet donanmaları da yeni bir görünüm kazanmış oluyordu²⁵. Osmanlılar ise belirli bir seviyede askerî teknolojiye sahip olmakla birlikte yenilikleri de takip edip bunların talep ettiği ham maddenin neredeyse tamamını kendi bünyesinden elde ederek ürettikleri savaş malzemelerini, rakiplerinin meydan okumalarına karşı başarıyla kullanmışlardı²⁶.

Akdeniz'de Osmanlı-Venedik Rekâbeti ve Her İki Devletin İlk Kalyon İnşâ Denemeleri

Dördüncü Haçlı Seferi, Bizans'ın idaresine bir süre için Latinlerin egemen olmasına yol açtığı gibi Venedik'i Doğu Akdeniz'de egemen bir deniz gücü haline getirmişti. Ayrıca Mısır ve Levant'la ticaret açısından önemli bir mevkide bulunan

²⁴ Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 278-81.

²⁵ Değişen ve gelişen savaş teknolojilerinin devlet oluşumlarına yaptığı etkilerin incelendiği önemli bir çalışma için bkz. Jan Glete, **Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America, 1500-1860, I-II**, Edsbruk 1993. Ayrıca XVII. yüzyılın ikinci yarısından buharlı gemiler dönemine kadar deniz savaşları ve deniz-gücünü inceleyen başka bir çalışma için bkz. Richard Harding, **Seapower and Naval Warfare, 1650-1830**, İngiltere 1999.

²⁶ Keith Krause ve Jonathan Grant'ın Osmanlıların kendileri gibi üçüncü kademedeki üreticiler olan Macaristan, Lehistan ve Ortaçağ Balkan devletleri gibi yakın hasımlarıyla boy ölçüşecek yetkinliğe sahip buldukları fakat öte yandan ithal silah ve teknolojilere büyük ölçüde bağımlı olarak üçüncü kademedeki bir askerî teknoloji üreticisi durumunda kaldıkları yolundaki teze karşılık (bununla ilgili olarak bkz. Jonathan Grant, "Osmanlı "Gerilemesi"ni Yeniden Düşünmek: 15.-18. Yüzyıllardaki Askerî Teknoloji Yarışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Konumu", çev. Cem Demirkan, **Osmanlı Geriledi mi?**, hzr. Mustafa Armağan, İstanbul 2006, s. 195-224) Osmanlıların askerî teknoloji konusunda Avrupalı devletlerden geri kalmadığını gösteren arşiv ağırlıklı bir çalışma için bkz. Gábor Ágoston, **Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Gücü ve Silah Sanayisi**, çev. T. Akad, İstanbul 2006.

ve Montferrat Markisi'nden satın aldıkları Girit, Venediklilere tüm Ege üzerinde denetim kurma imkanı vermişti. Venedik'in en büyük ilgi alanı ise ticaretti. Gemilerinin erzak alabileceği aynı zamanda bakımlarının yapıldığı ve tüccarının alış verişlerini gerçekleştirebileceği bütün liman ve pazarlara ilgisini yöneltmişti. Bu sebeple Venedik için siyaset ve din, ticaretten sonra gelmekteydi²⁷.

Venedik'in ticaretle olan ilgisi gemi tipine de yansdı. Doğudan aldığı, yükte hafif pahada ağır bir kargo olan baharatı hızla limanlara ulaştırması gerektiği için büyük yelkenli karaka yerine "büyük kadirga"yı geliştirmişti. Bunlar ticaret gemileri olmakla birlikte gerektiğinde savaşabilirlerdi; fakat bu durumda tam bir savaş gemisinden ziyade silahlı ticaret gemilerine benzemektedirler²⁸. Daha fazla yük taşıyabilen karakalara kıyasla görkem bakımından XIII. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyıla kadar "büyük kadirga", Akdeniz'de görülen en gösterişli ve etkileyici tekneydi. Bütün kadirgalar gibi kürekle hareket ettirilmesine rağmen yelkenli bir gemiydi. Kürekleri limana giriş çıkışlarda, rüzgarsız havalarda veya rüzgar ters estiğinde kullanılırdı. Ortalama 42 metrelik bir boya sahipti. Üç direkli örnekleri olmakla birlikte genellikle iki direği vardı. Direklerinin her biri Latin yelkeni taşımaktaydı. Arapların Akdeniz gemiciliğine kazandırdığı Latin yelkenin uzun zamandır kadirgalarda kullanılmasının yanı sıra ayrıca kuzeyli denizcilerin icadı olan ve Akdeniz'e önce yelkenli karakalarla giren dümen de hızla kadirgalara uyarlanmıştı²⁹.

Gerçekte Akdeniz gemiciliği okyanus gemiciliğinden kesin çizgilerle bir farklılık göstermez. Hatta okyanusta beliren yeni bir geminin benzerlerinin kısa bir zaman sonra Akdeniz'de görülmesi olağandır. Kendine özgü tiplerde gemi yapan ve bunları değiştirmekte tutucu davranan Venedik, XV. yüzyılın sonunda karavele ve XVI. yüzyılın sonlarından itibaren de kalyon ve burton inşâ etmiştir. Akdeniz'in diğer ucunda Osmanlılar da artık okyanus tipi kalyonlar kullanmaya başlamıştır³⁰.

---

²⁷ Ernle Bradford, **Akdeniz [bir denizin portresi]**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul 2004, s. 293.

²⁸ Bradford, **a.g.e.**, s. 294.

²⁹ Bradford, **a.g.e.**, s. 296.

³⁰ Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1993, s. 361.

Bir donanmasının varlığından bahsedilebilecek ilk zamanlarından beri Osmanlıların denizlerdeki en büyük rakibi Venedik olmuştur³¹. Timur'la girişilen mücadelenin ardından dağılan birliğin tesis edilmesinden kısa bir zaman sonra henüz 1416'da Venedik ile savaşıyan Osmanlı donanması, yenilmesine rağmen Boğaz'ın kontrolünü elinden bırakmamıştır³².

Akdeniz'de Venedik'in kurduğu büyük ticaret imparatorluğu Adriyatik'ten Levant'a kadar devam eden kıyıları boyunca noktalar halinde sıralı pek çok üstün müteşekkildi. Ayrıca haclı seferlerinden miras kalan ve görünüşte kutsal topraklara ulaşan hac güzergâhını koruyan St. Jean şövalyeleri gibi askerî yapılar mevcuttu. 1453'te İstanbul'un Osmanlılar tarafından alınması güçler dengesini altüst etti. Osmanlı deniz kuvvetleri 1453 ile 1560'lar arasında imparatorluğun yayılmasına hizmet etti. Cenova'nın Karadeniz'deki kolonileri bir bir ele geçirilirken Venedik ile Ege Denizi ve yönetiminde olan sahil şehirlerinde on altı yıl sürecek bir savaşa girilmiştir (1463-1479). 1499-1502 arasında Venedik'le yapılan savaşlar neticesinde başlıca Venedik ticaret yolları Osmanlıların kontrolüne geçti. 1503'te üç yüzden fazla tekneden oluşan Osmanlı donanması doğu Akdeniz'deki bütün Hıristiyan devletleri tedirgin etmekteydi. Osmanlılar 1517'de Mısır'ı fethederek Levanten ticaret yollarını hakimiyetleri altına aldılar³³.

Osmanlıları gemi yapımında yeni teknolojilere geçmeye zorlayan Venedik olmuştur. Bunun ilk örneği 1571'de İnebahtı (Lepanto)'da yaşanmıştır. Bu savaşta altı Venedik mavnasını erzak taşıyan ticaret gemisi zanneden Osmanlı kadırgaları, bunlara doğru saldırıya geçmişlerdi. Kadırgalara oranla daha fazla top taşıyan bu

---

³¹ Osmanlı-Venedik mücadelesinin "rekâbet" olarak değerlendirilemeyeceği konusundaki yaklaşım için bkz. P. Brummet, "The Ottoman Empire, Venice and the Question of Enduring Rivalries", **Great Power Rivalries**, ed. W. R. Thompson, University of South Carolina Press, 1999, s. 225-53. Ayrıca bkz. Giovanni Ricci, "Türkler ve Deniz: İtalya'dan Bir Bakış 15.-18. Yüzyıl", çev. Z. Bilgin, **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 163-173.

³² Osmanlıların Venediklilerle olan ilk ilişkileri hakkında geniş bir çalışma için bkz. Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine**, Ankara 2000.

³³ Harding, a.g.m., s. 105-107. Osmanlıların büyük bir güç olarak ortaya çıkmalarının Venedik tarafından nasıl algılandığına dair şu ifadeler dikkat çekicidir: "İki hasım var: Venedik ve Türk, yada Türk'ü konuşan Venedik... Büyük bir anakronizmi göze alırsak şöyle diyebiliriz: Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu, aradaki farkları yitirmemek koşuluyla, bir çok ülkenin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika ile olan ilişkilerini anımsatıyor. Bu yeni gücün –bu genç emperyalizmin– siyasi, ekonomik ve askeri hegemonyası kolay kaldırılır değil, fakat başarıları ve siyasi rejimine hayranlık duymamamak da elde değil. Biraz gücünü azaltmak iyi olurdu, yoksa meşruluğuna kimsenin diyeceği yok.", Lucette Valensi, **Venedik ve Bâb-ı Âli, Despot'un Doğuşu**, çev. A. Turgut Arnas, İstanbul 1994, s. 79-80.

mavnalar Osmanlı kadırgalarından pek çoğunu batırmışlardı. Ertesi sene için hazırlanan donanmada ise Osmanlıların Venedik mavnasına benzeyen beş gemisi Akdeniz'e açılmıştı³⁴.

Akdeniz'in uzun süren yaz mevsiminde bazen günlerce rüzgardan yoksun iklim şartlarına uygun olarak zaman içerisinde geliştirilen kürekli gemiler, bu coğrafyada var olan güçlü bir geleneğin ifadesiydi. Bu geleneğin içinden gelen ve bir şehir-devlet olmasına rağmen sahip olduğu büyük zenginliğe, deniz ticaretinde kendisine özgü inşâ ettiği kürekli gemilerle ulaşan Venedik, yelkenli gemilere bir anda geçmemiştir. XV ve XVI. yüzyıllarda yelkenli gemi kullanma girişimleri olmasına rağmen kürekli gemilere geri dönmüştür. Kadırganın cepheden hücum, rampa etme ve düşmanın önünü kesme taktiklerinin deniz savaşlarındaki sağladığı üstünlüğüne inanıyorlardı. XVII. yüzyılda okyanus kökenli yelkenlilerin Akdeniz'de ağırlığını hissettirmeye başlaması üzerine Venedik'te başlayan tartışmalar kadırgalar lehine son bulmuştur. 1608'de Venedik tersanesi dışında inşâ ettikleri bir kalyon, gerektiği kadar hıza kavuşamadığından adeta denizde yüzen bir kaleye dönüşmüştü. Venedikli gemi yapımcıları ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısında kendi tersanelerinde savaş kalyonu inşâ edebilmişlerdi³⁵.

Osmanlıların Venedik ile bir başka uzun soluklu savaşı 1055-1080/1645-1669 seneleri arasındaki Girit seferidir. Yaklaşık yirmi beş yıl süren ve Girit'in fethiyle sonuçlanan bu kuşatma, aynı zamanda Osmanlı gemi teknolojisindeki değişimde ve donanma stratejisinde önemli bir dönüm noktasıdır ve Osmanlı denizciliğinin seyri açısından çok önemlidir. Osmanlılar XV. yüzyıl sonunda yelkenli savaş gemileri inşâ ederek donanmalarında kullanmakla beraber bu tür gemiler yaygınlık kazanmamıştı. Girit seferi öncesinde, 1644'te bir kadırganın dört katı mâliyetle, uzunluğu bilinmeyen, *burtun* denen yelkenli bir savaş gemisi inşâ etmişlerdi. Kalyon inşâsına ise beş altı sene sonra teşebbüs edilmiştir. Girit kuşatmasının ilk yıllarında donanmada bulunan az sayıda kalyonun varlığı bununla

---

³⁴ Geoffrey Parker, **Askeri Devrim, Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800**, çev. T. Zorlu, İstanbul 2006, s. 156-159.

³⁵ Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 104-5. Ayrıca bkz. Carlo M. Cipolla, **Yelken ve Top**, çev. A. Kayabal, İstanbul 2003, s. 44-5.

yahut Garb Ocakları'ndan gelerek donanmaya yer alan kalyonlarla açıklanabilir. Kuşatmaya katılan kırk iki toplu Cafer Reis kalyonu da buna bir örnektir³⁶.

Venedik donanması, bünyesinde korsanlık ve ticaret için Akdeniz'de bulunan İngiltere ve Hollanda'dan kiralanan kalyonlar³⁷ da bulunduğu halde Çanakkale Boğazını ablukaya almış, Girit kuşatmasına lojistik destek vermek için yola çıkan Osmanlı donanmasını engellemeye çalışmıştı. 1056/1646'da küçük bir çatışmadan sonra donanma Girit'e ulaşsa da Venedik donanması Bozcaada'yı kuşatıp daha sonra kuşatmaya yardım malzemesi götürmek için denize açılan bütün Osmanlı donanmalarının önüne çıkarak onları engellemeye devam etmişti. Hatta 1058/1648'de Girit'teki Osmanlı askerine lojistik destek vermek için denize açılan donanmanın Venedik ablukasını geçemeyeceği anlaşılınca taşıdığı malzeme ve mühimmat Ege'deki bey gemilerine karadan ulaştırılmak zorunda kalınmıştı. Bu başarısızlık 26 Cemâziyelevvel 1058/18 Haziran 1648'de Kaptanıderya Ammarzâde'nin hayatına mal olmuştu³⁸.

Resim 1: 1660'larda bir İngiliz kalyonu³⁹

³⁶ Bostan, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi Kadırgadan Kalyona", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2006, s. 187.

³⁷ Venedik, 1616-19'da da İspanyol saldırısına karşı koyabilmek için yine İngiliz ve Hollanda gemilerinden istifade etmişti (Cipolla, **Yelken ve Top**, s. 45).

³⁸ Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 114.

³⁹ http://koti.mbnet.fi/felipe/Pictures/Resolution_1667/resolution_1667.html.

Osmanlı Donanmasında Kalyona Geçiş Aşamaları

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kalyona geçiş iki aşamada gerçekleşmiştir. 1060-1072/1650-1662 seneleri arasındaki birinci aşama deneme mahiyetinde olup sonucunda kadırgaya geri dönülmüştür. 1093/1682'de başlayan ikinci aşama ise kalyon dönemini kalıcı kılmıştır.

Girit seferi sırasında Venedikliler karşısında etkisiz kalınması dolayısıyla yaşanan sıkıntılı durum üzerine devlet görevlileri donanmanın ıslahı hakkında çeşitli görüşler öne sürerek konuyu tartışmaya başlamışlardı. Bazıları Venedik kalyonlarının savaşlarda kadırgaları ezdiğini ifade ederek kalyona kalyonla karşılık verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdi. Bu konu kamuoyunda da tartışılmaya başlanmış hatta dönemin Şeyhülislamı Abdürrahim Efendi (1057-9/1647-9), yakını olan ve deniz tarihini iyi bildiğini düşündüğü Kâtib Çelebi'den bu husustaki fikrini sorduğunda o, denizlerdeki eski başarıların kadırgalar ile kazanıldığını ama kalyon yapılması gerekiyor ise bunu yapmanın maharet gerektirmediğini, geçmişte de donanmada kalyonların nakil vasıtaları olarak hizmet verdiğini hatırlatarak bunları kullanacak tecrübeli denizcilerin ve topçuların hazırlanmasının daha önemli olduğunu belirtmiştir⁴⁰.

Bu tartışmalar sonunda kalyona kalyonla karşılık verilmesi kabul edilerek 1058/1648'de kalyon inşâsına karar verildi. Bununla birlikte 1649'da Girit'e yardım götüren Osmanlı donanmasında bulunan üç kalyon henüz kadırgaların yedeğinde gitmekteydi. Fakat 1650 Mayıs'ında Girit'e doğru yelken açan donanmanın yine Venedik kalyonlarının engeline takılıp Çanakkale'den çıkamaması üzerine 3 Şaban 1060/22 Temmuz 1650'de Sinop, Samsun, Bartın ve Varna'da otuz civarında kalyon ve burtun inşâ edilmesi için fermanlar gönderildi. Bu, kalyona geçiş konusundaki sürecin başladığını işaret ediyordu. Kalyon inşâsı sürecine devlet görevlileri de destek verdi. Devrin veziriazamı Melek Ahmed Paşa'nın, 1061/1651'de masrafını kendi karşılayarak Bahçekapısı'nda yaptırdığı 60 zirâ (45,48 m.) uzunluğundaki kalyon suya indirilince yan yatıp büyük oranda su aldı. Daha sonra suyu boşaltılarak Tersâne'ye götürüldü. Bu olay devlet katında büyük

---

⁴⁰ Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 116.

bir üzüntüye sebep olmakla beraber halk, aşırı vergi toplanması ve kendilerine yapılan haksız uygulamalardan dolayı bunun yaşandığına inanıyordu⁴¹.

1061/1651'de Girit'e hareket eden Osmanlı donanmasında otuz kalyon, otuz sekiz kadırğa ve altı mavna bulunmaktaydı. Santorin yakınlarında Venedik donanması ile yapılan savaşta, kalyonlar hala kadırgaların yedeğinde gittiğinden ve henüz bunları kullanacak ehil kaptan ve mürettebatın yeteri kadar bulunamamasından dolayı etkili olamadılar ve bir kısmı Venedik'in eline geçti. 1654'te tekrar Girit'e doğru açılan donanma, Çanakkale Boğazı önünde Venedik donanmasının engeliyle karşılaşınca öne kalyonlar arkaya ise mavna ve kadırgalar dizildiği halde savaşa girdi. Donanmanın bir kısmı zayiâta uğramasına rağmen bu kez Boğaz'dan çıkıldı. Ertesi sene denize açılan otuz iki kalyonun bulunduğu Osmanlı donanması 26 Şaban 1065/21 Haziran 1655'te Boğaz çıkışında tekrar Venedik donanmasıyla karşılaştığında savaşa girişti ve onları yendi. Fakat daha sonraki yıl aynı yerde yapılan savaşta donanma yenildi ve bir çok kalyon Venediklilerin eline geçtiği gibi Bozcaada ve Limni Venedik tarafından işgal edildi. Bu olumsuzluk karşısında 1066/1656'da Sultan IV. Mehmed'in de hazır bulunduğu şûra meclisinde kalyonlardan vazgeçilip kadırğa inşâsına devam edilmesi yönünde görüşlerin ortaya atıldığı bir tartışma gerçekleşti. Bu tartışmaları nakleden dönemin tarihçilerinden Kâtip Çelebi, Karaçelebizâde ve Silahdâr da çektiriyi kalyona tercih ettiklerini ifade etmektedirler⁴².

Bununla birlikte aynı sene Sinop, Samsun, Ereğli, Balıklağı, Varna, Kemer, İzmit ve Silivri'de yirmi kalyonun inşâsı emrinin verilmesi kalyonlardan vazgeçilmediğini göstermektedir. Fakat henüz kalyonlarda bulunan kaptan ve mürettebatın yeterli tecrübelerinin olmaması dolayısıyla Venedik'le girişilen savaşlarda verilen kayıplar yüzünden bahriyede ıslahata girişen Veziriazam Fazıl

---

⁴¹ Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Ankara 1992, s. 98-9. Melek Ahmed Paşa'nın inşâ ettirdiği bu kalyon hakkında, Tersâne'de otuz küsur geminin inşâsının mühtedi bir Flaman tarafından yönetildiği ve yeni donanmanın amiral gemisi olan bu kalyonun suya indirildiği sırada battığı ile ilgili dikkat çekici bilgi Robert Bargrave isimli bir İngiliz tarafından kaleme alınan eserde zikredilmekte, ayrıca bu tarihlerde İngiliz büyükelçisi olarak görev yapan Thomas Bendysh de, kısa bir süre önce Osmanlıların her birinde yirmi beş, kırk ya da elli tunç top bulunan "Hollanda tarzı" on beş ya da yirmi büyük gemi yaptığını kaydetmektedir (Daniel Goffman, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler, 1642-1660**, İstanbul 2001, s. 161).

⁴² Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 119-21.

Ahmed Paşa, 1661’de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’yı kaptanıderyalığa getirdi ve tekrar kadirgalarından müteşekkil bir donanma oluşturulmasını emretti. Bu donanma, devletin kırk ve derya beylerinin kırk kadirgası olmak üzere toplam seksen kadirgadan meydana gelecekti. Böylece kalyona geçişin ilk aşaması kapanmış oldu⁴³.

Kadirga ve kalyonun birbiriyle kıyaslandığı ve kadirgaya dönüldüğü sırada Kaptanıderya olan Merzifonlu, zamanla kalyonun üstünlüğüne inanmış olmalı ki sadâreti sırasında, 1093/1682’de on kalyonun inşâ edilmesini emretmiş böylece başlayan ikinci aşama ile kalıcı olarak kalyona geçiş gerçekleşmişti⁴⁴. Bu kalyonlardan sekizinin 45 zirâ (34,11 m.), ikisinin 50 zirâ (37,9 m.) olması ayrıca içlerinden dördünün üç ambarlı olup 80’er tunç top taşımaları kararlaştırılmıştı⁴⁵.

Silahdâr’ın **Târih**’inde “*Zuhûr-ı Kalyonhâ-yı Mîrî*” başlığı altında zikrettiği bilgilere göre bu on kalyondan beşinin inşâsının takibi ve kumandasıyla birlikte Rodos’tan İstanbul’a kadar olan bölgenin sorumluluğu Trablusgarb Ocağı’nda yetişen Mısırlıoğlu İbrahim Paşa’ya aynı şekilde diğer beşinin inşâsıyla birlikte Mısır’dan Rodos’a kadar olan bölgenin sorumluluğu da Deryabeylerinden Baba Hasan Bey’e verildi. Kalyonlarla ilgili uygulamalar için bir kanun hazırlandığı gibi Tersâne’de Garp Ocakları’ndakine benzer yeni bir Ocak oluşturuldu. Personel olarak büyük kalyonlara dört yüz, küçüklerine ise üç yüz levent konması ve bunlara ödenecek maaşların belirlenmesi kararlaştırıldı. On kalyonun inşâsı için Başmuhasebeci Mustafa Efendi defterdâr tayin edilip nâzır olarak görevlendirildi. Bu kalyonlar 1095/1684’te bitirilip ertesi sene donanmadaki altmış beş kadirga ile denize açılmaya hazır hale getirildi⁴⁶.

1680’lerde elçilik heyetiyle birlikte İstanbul’a gelen bir Fransız’ın, XIV. Louis’nin İstanbul’u ne şekilde fethedebileceğini göstermek için hazırladığı rapor, Osmanlı kalyonları hakkında da bilgi vermektedir: Oranları iyi olmamasına rağmen kalyonlar kadirgalardan daha iyidir. Büyük ve savaşta iyi olmalarına karşın önemli

⁴³ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 99.

⁴⁴ Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 103-137; Bostan, “Bir İmparatorluk Donanmasının Teşkili: Osmanlı Denizciliğinde Savaş ve Organizasyon”, **Türk Denizcilik Tarihi**, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 187-220.

⁴⁵ Bostan, “Kadirgadan Kalyona”, **Osmanlı Denizciliği**, s. 195.

⁴⁶ Bostan, “Kadirgadan Kalyona”, **Osmanlı Denizciliği**, s. 196.

noksanlıkları vardır. İhtiyaç anında yapıldıklarından inşâlarında yaş kereste kullanılmıştır. Büyüklüklerine oranla, kalyon keresteleri küçük parçalardan oluşmaktadır. Bir kalyonun tüm gücünü oluşturan kaplama kuşağı ve eğrilerden fazla miktarda kullanılmıştır. Sağlam olacağı düşüncesi ile bu kaplamalar büyük çivilerle kaplanmakta, bu da çok sayıda delik açılmasına ve bunun yanı sıra kalyonun ağırlaşmasına neden olduğundan kalyonlar zayıf düşmektedir. Bununla birlikte Osmanlı kalyonlarının direkleri en iyi Norveç direklerini aratmayacak kalitededir⁴⁷.

1093/1682'de yapımı kararlaştırılan on kalyondan biri, kadirga omurgası üzerinde inşâ olunmuş yine bunlardan biri, ilk yıllarında ikiye bölünerek Kıbrıs'ın batısında batmıştır. 56 ile 70 arası top taşıyan bu kalyonların topları yeşil dökümdendir. Fakat kalyonlar çok dar oldukları için bunlar büyük toplar değildir. Nihayet rapor yazılma amacına uygun olarak Fransa kralının donanmasının Osmanlılarla boy ölçüşen Venedik donanmasından çok daha iyi olduğuna göre Osmanlı donanmasının Fransa kralı için İstanbul'u fetih yolunda bir engel teşkil etmeyeceğini öne sürmektedir⁴⁸. Raporun hazırlanma gayesinin Fransa kralını böyle bir fethin kolay ve mümkün olacağına inandırmak olduğu düşünülürse Osmanlı donanması ve gemileri hakkında verdiği bilgileri ihtiyatla kullanmak gerekmektedir.

Yeni inşâ edilenlerle birlikte kalyonların sayıları zamanla arttı. 1107/1696'ta yirmi üç kalyon Akdeniz'e, 1108/1697'de yine aynı sayıda kalyon Akdeniz'e, dört kalyon da Karadeniz'e sevk edildi. 1109/1698'de yirmi altı kalyon Akdeniz, altı kalyon ise Karadeniz donanması için hazırlandı⁴⁹.

XVIII. Yüzyıla Girerken Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

1683'te Viyana bozgunu ile başlayan bir dizi savaşta, Osmanlı orduları Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya karşısında birçok cephede çatışma içine girdi. Avusturya karşısında ardı ardına mağlubiyetler yaşandı ve Balkanlar'a kadar inen düşman orduları Osmanlıların eski payitahtları Edirne'yi tehdit eder bir

⁴⁷ Faruk Bilici, **XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı**, Ankara 2004, s. 265-267.

⁴⁸ Bilici, **a.g.e.**, s. 267.

⁴⁹ Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 134.

vaziyete büründü. Bu sırada Osmanlı idaresindeki Arnavutluk, Mora ve Sırbistan'daki gayrimüslim halk bir takım tahriklerle ayaklandı. Osmanlı devleti çok müşkül bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Nihayet, Köprülü ailesinden Fazıl Mustafa Paşa, veziriazam olduktan sonra kazandığı başarılarla Balkanlar'a inen Avusturya ordusunu Macaristan topraklarına çekilmeye zorladı. Buna karşılık Venedik cephesinde durum iç açıcı değildi. Venedik, Mora'yı bütünüyle ele geçirdiği gibi Bosna ve Dalmaçya'da bazı mühim yerleri almıştı. Bir diğer cephede olan Lehliler ise istedikleri Kamaniçe'yi elde edememişlerdi.

Lehliler ile aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı, Osmanlı Devleti'ne karşı oluşan bu üçlü ittifaka ilk başlarda katılmayan Ruslar, 1687'de Lehlilerle yaptıkları anlaşma üzerine Kırım ve Kefe'ye büyük bir orduyla saldırdılar. Buna rağmen geri püskürtülen Ruslar, 1695'de denizden ve karadan Azak kalesini muhasara ettiler. Doksan altı günlük muhasaranın ardından geri çekilmelerine rağmen daha sonra civardaki birkaç kaleyi alarak Özi nehrinin hakimiyetini ele geçirdiler. Ertesi sene tekrar Azak kalesini muhasara eden Ruslar, kazdıkları siper ve hendekler sayesinde yardıma gelen Osmanlı kuvvetlerinin kaleye girmelerini engellediler. Tamiri emredilmesine rağmen dayanıksız halde bulunan kale, bu ikinci muhasaraya dayanamamış ve 1697 Temmuz'unda teslim olmuştu. Böylece Ruslar, ilk defa Karadeniz'e çıkma politikalarını gerçekleştirmiş oldular.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletlerin askerî alanda gerçekleştirdikleri yenilikler karşısında, bir bakıma Osmanlıların bu sahada içinde buldukları durağanlık sebebiyle kaybedilen ve on altı sene süren çok cepheli bu uzun savaş, 1699'da Avusturya, Lehistan ve Venedik'le imzalanan Karlofça ve 1700'de Rusya'yla imzalanan İstanbul antlaşmalarıyla son bulmuş, önemli bazı topraklar kaybedilmişti⁵⁰. Osmanlılar, bu devletlerden sadece Venedik'le

---

⁵⁰ Markus Köhbach, "Die diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und dem Osmanischen Reich", **Osmanlı Araştırmaları**, IV, İstanbul 1984, s. 237-60; **Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)**, hazırlayan Adnan Baycar, İstanbul 2004; Ali Kemal Meram, **Türk-Rus İlişkileri Tarihi**, İstanbul 1969; Dariusz Kolodziejczyk, **Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century), An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents**, Leiden; Boston; Köln: Brill 1999, s. 581-625; D. Kolodziejczyk, "Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasi ve Diplomatik İlişkiler", **Savaş ve Barış, 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri**, İstanbul 1999, s. 20-35; Rifa'at Ali Abou el-Haj, **The Reisülküttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz**, (Princeton Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi) 1963; R. A. Abou-el-Haj, "Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi", çev. Y. S. Gönen, **Tarih ve Toplum**, sayı: 191

Akdeniz’de savaşıyordu. Akdeniz hakimiyeti için stratejik bir noktada olan Mora ise artık Venedik hakimiyetine geçmişti.

Osmanlılar için Venedik, sahip olduğu bütün kudret ve kuvvetini donanmasına harcayan denizdeki en büyük düşmandı. Bu açıdan donanma ile ilgili işler, Osmanlılar için öncelikli devlet umûrundaydı ve çok büyük önemi hâizdi. Bu görüşe sahip olduğunu öğrendiğimiz merkezî idare, Mora seferi için 1127/1715’te Tersâne’de inşâsı süren gemilerin bir an önce bitirilerek, gemilere lazım gelen mühimmât ve malzemenin de bir kat fazlasının hazırlanıp otuz veya kırk gün önceden donanmanın denize açılmasını emretmekteydi⁵¹. Hazırlıkları bu şekilde süren Osmanlı donanması, Karlofça antlaşmasıyla Venedik’e verilen Mora’nın, Pasarofça antlaşmasıyla (1130/1718) geri alınmasında önemli rol oynamıştır.

(İstanbul 1999), s. 38-44; sayı: 192, s. 40-45; Özgür Arık, **1699 Karlofça Anlaşmasına Göre Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı Sınırları**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.

⁵¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), **Mühimme Defteri (MD)** 123, s. 32, hk. 165 (11-20 Ş. 1127/12-22 Ağustos 1715). Mora’nın fethi hakkında geniş bir çalışma için bkz. Mehmet Yaşar Ertaş, **Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)**, İstanbul 2007.

1. BÖLÜM

OSMANLI DONANMASINDA KALYON DÖNEMİ

(1701-1770)

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın sonlarında birçok cephede, uzun süren savaşlar neticesinde önemli topraklar kaybetmiş, ayrıca bu savaşlarda Avrupalı devletlerin askerî alandaki üstünlüğü ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine XVIII. yüzyılda Osmanlıların çeşitli alanlarda ve özellikle askerî sahada birtakım yeniliklere giriştikleri görülmektedir.

XVIII. yüzyılın hemen başında göze çarpan ilk askerî teşebbüs donanmadaki yeni yapılanma olmuştur. Artık Osmanlı donanmasının esas gücünü kadirgalar değil sayılarının kırkı bulması hedeflenen kalyonlar oluşturacaktı. Yüzyılın ilk çeyreği henüz geçilmeden Venedik karşısında alınan galibiyetle donanmadaki bu yeni yapılanmanın başarısı test edilmiş oldu. 1130/1718 Pasarofça antlaşması, Osmanlıların denizlerdeki üstünlüğünün neticesiydi¹. Bununla birlikte XVIII. yüzyılda kalyonun yanı sıra şehtiye ve firkateyn gibi diğer yelkenli gemilerle birlikte kürekle hareket eden kadirga, kalyata, firkate ve pergende gibi gemiler de

---

¹ Alexander H. De Groot, "The Ottoman Mediterranean Since Lepanto (October 7th, 1571): Naval Warfare During the Seventeenth and Eighteenth Centuries" **The Netherlands and Turkey: Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations, Selected Essays**, İstanbul 2007, s. 173-4.

donanmada yer almıştı². Yine bu dönemde şayka, şehtur, kancabaş gibi gemileri bünyesinde barındıran İnce donanma özellikle, 1736-1739 arasında Rusya ve Avusturya'ya karşı girilen savaşta kullanılmıştı³. Bu tarihten sonra, altı sene süren ve savaşın ikinci yılında; 1184/1770'de, Osmanlı donanmasının Çeşme'de yakılmasına sahne olan Osmanlı-Rus harbine kadar Avrupalı devletlerle bir barış dönemi yaşanmıştı.

Mezemorta Hüseyin Paşa

XVIII. yüzyıla girildiğinde Akdeniz'de yüzyıllardır hakim olan kürekli kadirga geleneği artık yerini yelkenli gemilere bırakmıştı. İngiltere ve Hollanda'nın yüksek bordalı, çok sayıda top taşıyan yelkenli gemilerinin Akdeniz'de boy göstermesiyle Venedik deniz gücü ikinci plana gerilemişti. Ama bu Venedik'in Osmanlılar için ciddi bir tehlike olmasını önlememiş hatta donanmasında kalyona geçişi daha önce gerçekleştirmiş olması Osmanlıları güç durumda bırakmıştı. 1093/1682'de inşâ edilmesi emredilen on kalyon ile kalıcı olarak donanmalarında kalyona geçişi gerçekleştiren Osmanlılar, bir anlamda Akdeniz'deki konumlarını ve etkinliklerini terk etmediklerini ilan ediyorlardı. Ayrıca Osmanlı donanmasındaki kalyon sayısının zaman içerisinde inşâ edilenlerle artırılmasına çalışılmıştı.

Mezemorta Hüseyin Paşa, 23 Rebiülevvel 1102/24 Ocak 1691'de Rodos sancak beyliği pâyesiyle mîrî kalyonlar kaptanlığına tayin edildiğinde donanmadaki mevcut on kalyonun sayısını yirmiye çıkarmak için gayret gösterdi. 29 Cemâziyelevvel 1104/5 Şubat 1693'te Sadrazam Çalık Ali Paşa (1692-3/1103-4) ile görüşmesinden sonra mîrî kalyonların ihtiyaçlarını karşılama ayrıca kaptan, zâbit ve leventlerinin görevlendirilmesiyle ilgili düzenlemeler yapma hususunda yetki sahibi oldu. Bu donanma içinde kalyonların ağırlığının ön plana çıkmasının ve ayrı bir yapılanmaya doğru gidişin ilk işaretiydi⁴.

---

² İdris Bostan, **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**, İstanbul 2005, s. 169 vd.

³ İnce donanmada görev yapan gemiler için bkz. Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 236-50. 1736-39 savaşında donanmanın fonksiyonunu inceleyen bir çalışma için bkz. İlhami Danış, **1736-1739 Savaşlarında Karadeniz'de Osmanlı Donanması**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007; ayrıca bkz. Fevzi Kurtoğlu, **1736-1737 Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları**, İstanbul 1935.

⁴ Bostan, "Mezemorta Hüseyin Paşa", **DİA**, c. XXIX, İstanbul 2005, s. 525.

Bu tarihten sonra Mezemorta, kendi idaresindeki kalyonlarla Venedik donanmasına karşı bir dizi galibiyet elde etti. Mezemorta'ya ilk olarak Zilkade 1105/Haziran-Temmuz 1694'te yirmi kalyonla Ege Denizi'nde bulunan Venedik donanmasının üzerine gitmesi emredildi. Mezemorta, 1106/1695'te Sakız'ı işgal eden Venedik donanması ile Koyunadaları önünde giriştiği savaşı kazanarak Venedik'i adadan çekilmek zorunda bıraktı. Bu başarısının üzerine 22 Ramazan 1106/6 Mayıs 1695'te vezir rütbesiyle Kaptanıderyalığa getirildi. Safer 1107/Eylül 1695'te Venedik donanmasıyla Midilli'nin Zeytinburnu açıklarında giriştiği savaşta büyük bir başarı kazandı. Osmanlıların üç yüz yaralı askerine karşılık Venedik donanması on dört kalyon ve beş bin savaşçı zayiât verdi. Bu galibiyeti üzerine İstanbul'a döndüğünde Sultan II. Mustafa (1106-15/1695-1703) tarafından kendisine ve donanmadaki diğer kaptanlara hil'at giydirildi. 1107-1109/1696-1697 yılları arasında Venedik donanmasını Andre Adası ve Bozcaada önünde üç defa daha mağlup etti. Muharrem 1110/Temmuz 1698'de İmroz'a demirleyen Venedik donanmasını takip ederek Midilli yakınlarında yakaladı. Uzun süren çatışmalardan sonra Venedik donanması bölgeyi terk etmek zorunda kaldı⁵. Mezemorta Hüseyin Paşa, kazandığı bu başarılarla kalyonların donanma için ne denli önemli olduğunu kesin bir şekilde ortaya koydu.

Mezemorta, mîrî kalyonlar kaptanı iken dönemin Kaptanıderyası Yusuf Paşa (1103-6/1692-4) ile arası oldukça kötü bir vaziyetteydi. Hatta Sultan II. Ahmed (1102-6/1691-5), her ikisine gönderdiği 1105/1694 tarihli hükümde aralarındaki karşılıklı nefretin düşmana karşı ortak hareket etmelerine dahi engel olduğundan bundan bir an önce vazgeçip gönül birliği içinde olmalarını emrederek aksi takdirde bunun isyan ve düşmana yardım anlamına geleceğini ikaz etmişti. Akdeniz'de bulunan adalar ve sahillerin düşman saldırılarından korunmasının devletin önde gelen bir görevi olduğunu bildirerek aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı buralara düşman zarar verirse hiçbir şekilde beyan edecekleri özür ve cevabı dikkate almayacağını söyleyip *“bin başınız olsa tığ-i gazab-ensârımdan biri halâs idemeyup*

---

⁵ Bostan, gös.yer.

ikinizi dahi telef-i nefis ideceklerin mukarrer bilip” diyerek her ikisini de ağır bir şekilde uyarmıştı⁶.

Bu karşılıklı nefretin nereden kaynaklandığına dair bir bilgi verilmemektedir. Bununla birlikte her ikisinin buldukları konuma nasıl geldiklerine bakmak faydalı olabilir. Enderûn’dan yetişme Kaptanıderya Yusuf Paşa, Sivas Beylerbeyi iken Sultan İbrahim’in dul kalan kızı Gevher Han Sultan’la evlendikten sonra Kaptanıderyalık görevine getirilmişti. Mezemorta ise korsan iken on yedi yıl esir kalmış, denizlerde bir çok tehlike geçirdikten sonra bulunduğu noktaya gelmişti. Bu bilgiler bize aralarındaki nefretin kaynağı hakkında bir şeyler ifade edebilir. Bir diğer husus da Kaptanıderya Yusuf Paşa’nın Mezemorta’nın emrindeki kalyonlara müdahale etme arzusu olmalıdır. Zira Sadrazam Çalık Ali Paşa ile yaptığı görüşme sonrasında Mezemorta, donanmadaki kalyonlarla ilgili her hususta yetki sahibi olmuş dolayısıyla bu da donanmada bir iki başlılığı doğurmuştur.

İşte bu şartlar içinde, Venedik donanması karşısında kazandığı başarılarla şöhret bulan Mezemorta, Kaptanıderya olunca, zamanla sayıları ve önemi artan kalyonları donanmada ön plana çıkarmayı ve denizcilik teşkilâtının yapısını ciddi bir şekilde düzenlemeyi kendine hedef olarak belirlemiş olmalıdır. Nitekim Veziriazam Amcazâde Hüseyin Paşa (1109-14/1697-1702) da Karlofça antlaşmasından sonra bütün devlet teşkilâtında esaslı bir ıslâhatı gerekli görmekteydi. Bir anlamda onun bu girişiminin bahriyedeki destekleyicisi Mezemorta Hüseyin Paşa olmuştu⁷.

1.1. OSMANLI BAHRİYESİNDE KALYONLA İLGİLİ DÜZENLEMELER

Kalyonların donanmanın esas gücünü oluşturmasına karar verilmesiyle başlayan yeni dönemde Bahriye’nin de bu yeniliğe göre tanzim edilmesi gerekmişti. İlk ciddî düzenleme 1113/1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi ile hayata geçirilmiş oldu. Zamanla ortaya çıkan meseleleri ve Kanunnâme’de değinilmemiş konuları ele

⁶ BOA, Cevdet-Bahriye (C. BH) 2597, (21-30 Za. 1105/14-23 Temmuz 1694).

⁷ İsmail H. Uzunçarşılı **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 498.

alan yeni düzenlemeler de yürürlüğe kondu. Bu düzenlemeler, Bahriye'nin yeni şartlara cevap verebilmesi ve kimi sorunların belirli kurallara bağlanarak izale edilmesi yönündeydi. Hazırlanan bu düzenlemeler dolayısıyla gösterilen çaba, bir anlamda denizciliğin bir devlet politikası olarak yürütüldüğünü de göstermektedir.

1.1.1. 1113/1701 Tarihli Bahriye Kanunnâmesi

Kanunnâme, genel olarak belirli bir konuya dair hukukî maddeleri ortaya koyan padişah hükmünü ifade eder. 1113/1701 tarihli Kanunnâme, Osmanlı bahriyesine yeni bir nizam vermek üzere hazırlandığından devlet teşkilâtıyla ilgili kanunnâmelerdendir⁸. Hedefi, deniz kuvvetlerinin unsurları olan gemileri ve gemicileri geliştirmek olan deniz yasaları⁹ gibi Bahriye Kanunnâmesi de Osmanlı denizciliğini geliştirmek üzere hazırlanmıştır.

Mezemorta Hüseyin Paşa'nın¹⁰ hazırladığı fakat onun vefatından sonra yürürlüğe giren 1113/1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'nin metni üç ayrı yerde bulunmaktadır. Arşiv belgesi niteliğinde olan iki metinden biri 112 numaralı Mühimme defterinde¹¹ diğeri Başmuhasebe Tersâne Emâneti 14599 numaralı defterdedir¹². Üçüncüsü ise anonim bir Osmanlı tarihinde zikredilmektedir¹³.

Esas metinden önce yer alan kısımda, bundan böyle bu Kanunnâme'nin düstûrî'l-amel kabul edilerek getirdiği düzenlemelere uygun hareket edilmesi ve bunların değiştirilmemesi emredilerek böyle bir şeye kalkışanların "*Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir*"¹⁴ meâlindeki ayete muhâtap

⁸ Halil İnalıcık, "Kanunnâme", **DİA**, c. XXIV, İstanbul 2001, s. 333-337.

⁹ Herbert Richmond, **Devlet Adamları ve Deniz Gücü**, çev. Celal Eyiceoğlu, Ankara 2002, s. 6.

¹⁰ Hüseyin Paşa hakkında bkz. Bostan, "Mezemorta Hüseyin Paşa", **DİA**, c. XXIX, İstanbul 2005, s. 524-6.

¹¹ BOA, MD 112, s. 18-23. Kanunnâmenin metni için bkz. İsmail H. Uzunçarşılı **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara 1988, s. 523-7. Kanunnâmeyi değerlendiren diğer çalışmalar için bkz. Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Ankara 1992, s. 184; Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 137.

¹² Bu kanunnâme suretinde hatt-ı hümayûn kısmı bulunmamaktadır: BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14599, s. 1-9.

¹³ **Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)**, yay. haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 167-71.

¹⁴ Bakara sûresi, 181. ayet, **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, haz. H. Karaman vd., Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 2006, s. 26.

olacakları belirtilmiştir. Bundan sonra Kanunnâme’de tasarlandığı gibi kalyon sayısının kırka tamamlanmasıyla istenilen sayıya ulaşıldı denilerek kalyon inşâsının ihmal edilmemesi belirtilmişti. Tersâne’ye ocaklık olarak bağlanan yerlerden kaliteli kerestelerin getirilerek ve zamanla kullanılamaz hale gelenlerin yerine her sene bir-iki kalyon inşâ edilmesi ve kalyon sayısının çoğaltılması emredilmektedir.

Kanunnâme metninde öncelikle vurgulanan husus Tersâne-i Âmiri’de mevcut kalyon sayısının kırka tamamlanarak her birinin donanım, mühimmât ve personelinin belirtildiği gibi eksiksiz hale getirilmesidir. Kanunnâme hazırlandığında donanmada ikisi inşâ halinde yirmi yedi kalyon bulunmaktaydı. İnşâsı süren kalyonlardan biri 62,5 zirâ (47,37 m.) uzunluğunda büyük üç ambarlı kalyon diğeri ise bu kalyonun yapımı için getirilen kerestelerden arta kalanlarla inşâsına başlanan 43 zirâlık (32,59 m.) bir kalyondu. Sayının kırka tamamlanması için bir an evvel on üç kalyonun daha inşâsına başlanması gerekmektedir.

Kanunnâme’ye göre Kaptan Paşa, derya beyleri, kaptan, reis ve diğeri donanma üyelerine başbuğ olacaktı. Bunlar Kaptan Paşa’nın emirlerine itaat ettikleri gibi o da her bir fırkanın tertibine özen gösterecekti.

Donanmanın kadîm emektarlarından olan kadırğa sahibi derya beyleri, idarelerindeki gemilerin takımlarını tamamlayacak yüz altmış savaşı ve ayrıca salyâneleri nispetinde forsayı da hazır bulunduracaklardı. Bunun yanı sıra gemilerindeki kaptanlar ve reisler, denizcilik bilgi ve görgüsüne sahip olacaklar ve donanma sefere çıktığında Kaptan Paşa’lar tarafından yoklanacaklardı. Eksiği olduğu halde tamamlamakta ısrar eden derya beylerinin gemileri ellerinden alınacaktı.

En önemli hususlardan biri, Kaptanıderyaların sebepsiz yere görevden alınmaması, azle sebep olacak bir suç işlememeleri halinde hayatta oldukları sürece görevlerinde kalmalarıydı. Azledilmeleri veya vefatları durumunda kapudâne-i hümâyûn kaptanı, Kaptanıderya olarak atanacaktı. Kara paşalarından kimse kesinlikle bu göreve getirilmeyecekti. Kapudâne kaptanlığı sadakat sahibi, denizcilik bilgi ve görgüsüne sahip olmak şartıyla Patrona kaptanına, Patrona kaptanlığı ise Riyâle kaptanına verilmesi kuraldı. Boşalan Riyâle kaptanlığına birini seçmek için ise donanmadaki kalyon kaptanları aralarında görüşerek içlerinden bu göreve en uygun olanını seçeceklerdi. Bu seçimde kriter eskilik değil göreve liyâkat olacaktı. Böylece ehil olanlardan seçilerek oluşturulan silsile sonucunda bir gün Kaptanıderya

seçilecek kaptan, emrindeki donanmayı sevk ve idarede mâhir biri olarak bu göreve gelmiş olacaktı.

Kaptanpaşalar barış zamanında başarda-i hümâyûna, savaş esnasında ise üç fener ve üç bayrak taşıyan büyük kalyona binecekti ve bu kalyon, başkapudâne olarak anılacaktı. Diğer kapudâne kalyonu ikinci olarak anılacak ve bu kapudâne kaptanının idaresinde olacaktı. Savaşta yaralananlara istedikleri yerden vazife verilerek emekliye ayrılmaları sağlanacaktı.

Donanmadaki kalyon kaptanlarından biri vefat ettiğinde veya bir sebepten dolayı azli gerektiğinde kapudâne kalyonunun baş reisi onun yerine kalyonuna kaptan olarak atanacaktı. Kapudâne baş reisliği ise kapudâne-i hümâyûn yahut diğer kalyonlardaki aylakçıyândan reislikte maharet ve bilgi sahibi olanlara verilecekti. Topçubaşılık kadrosu boşaldığında topçular kethudası bu göreve getirilecek ve topçu askerlerin arasından kıdem sahibi ve uygun olanı kethuda seçilecekti. Yüksek maaşlı zâbitlerin kadroları boşaldığında bu kadroya meslekî bilgi ve görgüsü olanlar seçilecek bazı kimselerin aracılığı ile hak etmeyenler göreve getirilmeyecekti. Özellikle, denizcilikle ilgisi olmayan birinin göreve getirilmemesine dikkat edilmesi istenmektedir.

Kaptan Paşa ve diğer kaptanlar çeşitli sebeplerle kalyon personelinin sayısını azaltmayacak ve her kalyon için belirlenen sayıda personel ve mühimmât eksiksiz tamamlanacaktı. Kalyon ağaları, özellikle baş ağa olan kimse dindar biri olacak ve personeli gereği gibi kontrol altında tutacaktı. Gemi bir limanda demirlediğinde zâbitler, taşkınlık ve aşırılık yapılmaması için gerekli ikazları yapacak, aksine davrananlar hapse atılarak cezalandırılacaktı.

Bahriye Kanunnâmesi, bu şekliyle Osmanlı donanması personelinin atanma, terfi ve emeklilik meselelerini bir düzene bağlamıştı. Mezemorta Hüseyin Paşa'nın Garb Ocakları'ndan yetişme bir denizci olmasının bu düzenlemelere etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kalyon kaptanlarının kendi aralarında yapacakları seçimle yeni kalyon kaptanlarını belirleyecek olması Garb Ocakları'ndaki korsan kaptanların ortak kararla hareket etmelerinin bir yansıması olmalıdır¹⁵.

---

¹⁵ Garb Ocakları'ndaki mühtedi korsan kaptanlarla ilgili bir çalışma için bkz. P. L. Wilson, **Korsan Ütopyaları**, çev. Y. Gündoğdu, İstanbul 2005.

1.1.2. Osmanlı Bahriyesinde Diğer Düzenlemeler

1113/1701 kanunnâmesi Osmanlı bahriyesi ile ilgili temel bazı meseleleri ele almakla birlikte zaman içerisinde gerektikçe yeni düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir.

1118/1706-1707 DÜZENLEMELERİ

Bahriye Kanunnâmesi'nin uygulamaya konulmasından beş yıl sonra ihtiyaç duyulan bazı konularda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Nitekim, 18 Cemâziyelahir 1118/28 Ağustos 1706 tarihli düzenlemede esas olarak üç konunun üzerinde durulmuştur: Birincisi levent yoklaması, ikincisi kalyonlara verilen malzeme ve mühimmâtın zabta geçirilmesi üçüncüsü ise gerekli inceleme yapıldıktan sonra kalyonların tamir görmesi idi¹⁶.

Osmanlı bahriyesinde kalyonların çoğalmasıyla birlikte leventlerin önemi daha da arttı. Her sene kalyonların sefere çıkış ve sefer dönüşlerinde veya Tersâne'de kaldıkları zaman bütün leventlerin kalyon katibi ve halifesi tarafından yoklanması gerekiyordu. Leventler defterlerde ismen kayıtlı olduğundan yoklamada mevcut olmayanların yerine hariçten girenler teşhis edilebilirdi. Bu sebeple seferde hazır bulunanları *atîk*, diğerlerini *cedîd* şeklinde deftere yazma kararı alındı.

Kalyonlardaki leventlerin yoklanmasına karşılık kalyonlara verilen malzeme ve mühimmâtın dikkatlice kayda geçirilmediği ve bu yüzden devletin zarara uğradığı dikkat çekmektedir. Bunu önlemek için verilen malzeme ve mühimmâtın bir deftere kaydedilmesi ve sefer dönüşünde bu kayıtlara göre yoklama yapılmasının gerektiği belirtilmektedir. Bu malzeme ve mühimmâtın kullanılabilir ve kullanılamaz olanları ayrı ayrı yazılacak kullanılamaz durumda olanların yenilerini tedarik etmek için güvenilir biri ile baş muhasebeden bir kâtip görevlendirilecekti. Nitekim kadirga döneminde de donanma sefere çıkarken ve döndüğü zaman gemilerin malzemeleri yoklanarak teslim alınırdı.

Bu düzenleme Osmanlı bahriyesinin o zamanki temel meselelerini tespit etmek için kaleme alınmış gibidir. Zira yaklaşık altı ay sonra bütün kalyon ve Tersâne-i Âmire işlerini tanzim ve tensik eden başka bir düzenlemenin varlığı bu

¹⁶ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)* 3142, s. 83.

konular üzerinde devletin ilgili birimlerinde konuşulmaya devam edildiğini düşündürmektedir. Malzeme ve mühimmâtın kaydını tutacak güvenilir biri diye tarif edilen kişi, 9 Şevvâl 1118/14 Ocak 1707 tarihli düzenlemede Liman Reisi adıyla yeni bir görevli olarak ortaya çıkmaktadır¹⁷.

Bir çok kâide ve kanun hazırlanmasına rağmen bunlar gereği gibi uygulanmadığından leventlerin yoklanmasında ve maaşlarının dağıtılmasında yaşanan problemler ile kalyonlara verilen cebehane, tophane mühimmât ve diğer levâzımın sayımı ve korunması hususunda ilgisizlikten dolayı devletin zarara uğramaya başladığına dikkat çekilerek bunu gidermek için donanmayı ilgilendiren işlerde bilgi sahibi olan biri Liman Reisi adıyla göreve getirilmişti. Liman Reisi'nin iki esas görevi vardı; maaşları doğru şekilde dağıtmak ve sefere çıkan kalyonlara yeterli mühimmât, levâzımât ve erzâkı verip döndüklerinde ise bunları geri alarak saklamaktı. Donanmadaki kalyon kaptanları ve diğer Tersâne çalışanları üzerinde imtiyaz sahibi olması için kendisine Patrona kaptanlığı pâyesi ile geçimini sağlamak üzere yıllık 250.000 sağ akçe verilecekti. Liman Reisi'nin emrinde kalyonlarla ilgili bütün işleri kayda geçirmek üzere bir katip tayin edilmesi ve buna da yıllık 60.000 akçe verilmesi kararlaştırıldı. Bu iki görevli işlerini doğru yaptıkları sürece azledilmeyeceklerdi¹⁸.

Bu düzenlemeyle ayrıca bir kalyonun sefere çıkışından dönüşüne, inşâ ve tamirinden kalafatlanmasına kadar izlenecek kurallar ortaya konmuştur.

Kalyonlar sefere çıktıklarında ve Tersâne'ye döndüklerinde bütün leventler, Kaptan Paşa nezaretinde Kalyonlar katibi ve halifeleri tarafından dikkatlice yoklanacak, mevcut olanlar ile olmayanlar isimleriyle fihrist defterine yazılacaktı. Sefere çıkıldığında kalyondaki eski leventlere ikişer kıst mevâcib verilecek, yeni olanlara ise deftere yazıldıkları günden itibaren almaya hak kazandıkları maaşlarına takas olmak üzere dörder kuruş kumanya-baha, sefer dönüşünde ise ikişer kıst mevâcib verilecekti.

Sefere çıkışta verilen mühimmât ve levâzımât için kalyon kaptanlarından imzalı bir müfredat defteri alınacak ve lüzumundan fazla bir şey verilmeyecekti.

---

¹⁷ BOA, MAD 3142, s. 86.

¹⁸ Bu karar doğrultusunda Kaptanıderya Hacı İbrahim Paşa'nın 19 M. 1119/22 Nisan 1707 tarihli arzı üzerine atanan ilk Liman Reisi Süleyman kaptan ve ilk Liman Reisi katibi de Ömer olmuştu. Bu ikisine 1 Ra. 1119/2 Haziran 1707 tarihinde berâtları verilmişti (BOA, MAD 8880, s. 88).

Kaptanlar da fazla eşya istemeyecek, seferden döndüklerinde ise bunların yoklaması yapılacaktı. Kullanılabilir olanları ve olmayanları ayrı ayrı yazılarak bu defter Liman Reisi'ne temessük karşılığında teslim edilecekti. Liman Reisi kullanılabilir malzemeyi bir mahzende saklayacak¹⁹, kullanılamaz olanların yerine Tersâne mahzenlerinden yenisinin verilmesi için tezkire yazacaktı. Fakat kullanılamaz durumda olanlar teslim edilmedikçe yenisi mahzenlerden alınamayacaktı. Liman Reisi'nin onayı olmadan kalyonlara mühimmât verilirse bunlar için Tersâne Eminlerine ödeme yapılmayacaktı.

Sefere çıktıklarında kalyonlara verilen barutun şenlik sırasında veya cenk esnasında ne kadar kullanıldığını kalyon hocaları²⁰ kaydedecekti. Tersâne-i Âmir'e döndüklerinde bu kayıtlar kontrol edilerek boş yere mühimmât talebiyle zayıatın önüne geçilecekti.

Yeni inşâ veya tamir olunacak kalyonlarda çalışacak marangoz, kalafatçı ve diğer işçilerin sayısı Kaptan Paşa idaresinde Tersâne Kethudası ve Liman Reisi tarafından tespit edilecekti. Bunlar çalıştıkları süre boyunca sabah ve akşam yoklanıp deftere kaydolunacaklardı. Yoklamada bulunanlar için düzenlenen imzalı tezkirelere göre aylıkları Tersâne Emni tarafından verilecekti.

Seferden dönüldüğünde tamir edilmesi gereken kalyonları belirlemek için Baş defterdâr, Kaptan Paşa, Tersâne Emni ve Kethudası ve Liman Reisi ile birlikte keşif yapıp gecikmeden tamir ve kalafatlanmasına başlanacak ve kısa zamanda bitirilebilir ise kasıtlı süreyi uzatıp devlete zarar verilmesinin önüne geçilecekti.

Kalyonların kalafatlanması için zift, katran, reçine ve sâir gerekli olan her şey, Kaptan Paşa, Tersâne Kethudası ve Liman Reisi vasıtasıyla Tersâne Eminleri tarafından alınarak sarf olunacaktı. Kalafat sırasında kullanılacak zift kazanı, kevgir, kepçe ve odunun satın alınması veya bunlardan gerekenlerin tamiri Kaptan Paşa'nın

---

¹⁹ 1116/1704'te donanma altı ay süren seferden döndükten sonra bir sonraki sefer mevsimine kadar geçen sürede kalyonların içinde kalan mühimmâtın zarar görerek kullanılamaz duruma gelmesinin önüne geçmek için Tersâne gözlerinden birkaçının mahzen olarak kullanılması birkaçının da levendlerin kışı geçirmeleri için tahsis edilmesi kararlaştırılmıştı (Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, İstanbul 1282, III, 137).

²⁰ Kalyon hocaları, mîrî kalyonlara belirlenenden fazla levend yazılmamak üzere sefer gidişi ve dönüşünde levendleri kaydetmek ve tayinâtı levend sayısına göre hesap edip dağıtmak ayrıca verilen sair levâzımların israf olmasını engellemek için kalyonların bünyelerinde bulundurulmuş yazıcılardır: 1103/1692 (BOA, C. BH 6355).

bilgisi ile Liman Reisi tarafından yapılacak, masraf için gereken akçenin tezkiresi Kaptan Paşa'nın emri ile Tersâne Emni tarafından verilecekti.

Tamirat veya inşâ için gereken kereste, sütun, seren, halat ve sâir mühimmât Kaptan Paşa nezaretinde Tersâne Kethudası ve Liman Reisi vasıtasıyla alınıp verilecekti. Kalyonlarda tamir edilmesi gereken kısım, mimar ve ehl-i vukuf kimselerin görüp onay vermesinden sonra kereste mahzeninden malzeme alınabilecekti.

Eski gomana ve halat, Tersâne zindanındaki esir ve mücrimlere üstüğü yaptırılmak için saklanacaktı. Bunların yetmemesi halinde Tersâne Emni satın alma suretiyle söz konusu eksigi tamamlayacaktı.

Yelken gerektiği takdirde kâfi miktarda kirpas ve gerekli diğer malzemeler Kaptan Paşa ve Tersâne Kethudası'nın bilgisi dahilinde Tersâne Eminleri tarafından satın alınıp Liman Reisi tarafından yaptırılacaktı. Eski yelkenlerin kullanılabilir parçalarını ise Liman Reisi'nin ayırıp saklaması gerekirdi.

Kalyonlarda ve Tersâne-i Âmire'deki tamirat işleri bir yük akçeden fazla tutacak ise Baş defterdâr, Kaptan Paşa, Tersâne Kethudası, Tersâne Emni, Kapudâne kaptanı ve Liman Reisi'yle keşfe çıkıldıktan sonra başlanacaktı.

1126/1714 DÜZENLEMESİ

1118/1707 tarihli düzenleme Tersâne-i Âmire'nin işleyişi ve buradaki personel ile ilgili esaslar getirmişti. 17 Safer 1126/04 Mart 1714 tarihli yeni bir düzenleme ise donanma kalyonlarında bulunan kaptanlar, kalyon hocaları, vekil-i harc, baş reis, yelkenci ve topçu başlıkların görevlerini yeniden tanzim etmek üzere hazırlanmıştır²¹. Her kalyonun kendi mürettebatından denizcilikte bilgili, yazışmaları yapabilecek önde gelen beş kişi kalyon hocası, vekil-i harc, baş reis, yelkenci ve topçu başı olarak istihdam edilmişti. Bunlar görevlerinin başından asla ayrılmayacak ve işlerini doğru yaptıkları sürece azlolunmayacaklardı.

Seferber olan kalyonlara verilen mühimmât ve levâzımâtın doğru şekilde kullanılarak gereksiz sarfiyatın ve zayiâtın önüne geçilmesinden ve sefer dönüşü yapılacak yoklamadan bu beş zâbit sorumlu olacaktı. Uygulamada kalyon kaptanları

---

²¹ BOA, MAD 3171, vr. 64b.

bu beş zâbiti kendilerine bağlı olan denizcilerden seçtiklerinden bu kaptanlar azl edildiklerinde veya başka bir kalyona görevlendirildiklerinde gedikli olarak istihdam edilen beş zabiti de beraberlerinde götürmekteydiler. Kalyona yeni gelen kaptan da kendine bağlı başka beş kişiyi ilgili görevlere getirdiğinden bu yenilerin kalyonun levâzımât, mühimmât, levent yoklaması ve sâir işleri hakkında bilgileri olmuyordu. Bu uygulama özellikle mâlî yönden çok büyük zararlara sebebiyet vermekteydi.

Bunun önüne geçmek için getirilen yeni düzenlemeyle bundan sonra beş zâbit, atık kalyoncu personelinden seçilecek ve görevlerini en iyi şekilde yapabilecekler gedikleri hak edecekti. Görevlerini kötüye kullanmadıkları ve hayatta oldukları sürece aynı kalyonda bulunacaklardı.

Düzenlemede ayrıca beş zâbitin görev alanları da belirtilmiştir. Topçu başı, kalyonu seferber olduğunda kaptanın bilgisiyle ve Liman Reisi'nin imzasıyla cebehane mühimmâtını kurşun ve kereste mahzenlerinden temessük karşılığında alacak ve gerektiği yer ve zamanda sarf edecekti. Nerelere harcandığını kalyon hocası kayda geçirecekti. Kumanya olarak verilen peksimet, çorbalık ve zehâir ile yedek olarak verilecek kurşun, çivi ve sâir malzemeleri her kalyonun vekil harcı ve hocası liman kalemine imzalı temessük vererek teslim alacaktı. Her türlü halat, kirpas ve benzeri gerekli malzemeyi baş reis ve yelkenci olanlar temessük vererek teslim alacaklardı. Kalyon hocası ise buldukları kalyonun her türlü gelir ve giderini defterlere kaydedecekti.

Sefere çıkan kaptanlar ise idarelerindeki kalyonlarda bulunan eşya ve mühimmâtın korunmasına dikkat edeceklerdi. Görev gereği başka bir kalyona geçtiklerinde yukarıda sayılan beş zâbit, kaptanların kendi eşyaları dışında devlet mahzenlerine ait eşyaya el koymalarına engel olacaktı.

Yapılan düzenlemeler devlet bütçesinde büyük bir gider kalemi olduğu belirtilen Tersâne-i Âmire masraflarını disipline sokamamıştı. Bunun sebebi olarak Tersâne Eminlerinin yaptıkları alımları ve ocaklık olarak gelip Tersâne mahzenlerine konan çeşitli eşya ile Tersâne çalışanlarına yapılan ödemeleri gereği gibi makbuzla kaydetmemeleri gösterilmiştir. Düzenlemede zikredilen bir başka sebep ise Eminlerin muhasebeleri görülürken Tersâne için satın aldıkları çeşitli malzemelerin

fiyatlarını belgeleyememeleri ve kendi dönemlerindeki masrafların ne kadarının gerekli olduğunun bilinmemesidir²².

Bütün bu belirsizlik ve görevi kötü kullanmaya kadar giden ihmalkârlık Tersâne hesaplarını içinden çıkılamayacak karışık bir hale getirmişti. Halbuki Tersâne giderlerini kaydetmek ve satın alınan eşyanın pazarlık sonucu oluşan fiyatlarını kayda geçirip daha fazla ödeme yapılmasının önüne geçmek amacıyla Liman Reisi ve onun yanında çalışacak bir kâtip tayin olunmuştu. Bunlara ve Tersâne Rûznâmecisi ile diğer katip ve hademelere dolgun sâlyaneler verildiği gibi görevlerini kendi menfaatleri uğruna kötüye kullanmaması için Eminlere de şahsî gelir olarak Tersâne harcamalarının onda biri oranında paranın maaş olarak verilmişti. Tüm bu iyi niyetli yaklaşımlara rağmen istenen neticeye ulaşılammış olduğu vurgulanmaktadır.

1131/1718 DÜZENLEMESİ

Tüm aksaklıkların önüne geçmek, büyük küçük bütün gelir ve giderleri kontrol altına almak maksadıyla 22 Muharrem 1131/15 Aralık 1718'de Tersâne'deki kalyon ve diğer gemilerin bina, inşâ ve tamirleri, Tersâne Eminleri tarafından yapılan mubayaa, Tersâne ocaklıkları, kalyonların sefere çıkış ve seferden dönüşlerinde izlenecek yol ile Tersâne Eminlerinin muhasebelerinin ne şekilde görüleceğine dair bir düzenleme hazırlandı. Ayrıca bununla kurşun ve kereste mahzenlerinin gelir ve giderlerinin de denetim altına alınması amaçlandı²³.

Kalyon ve diğer gemilerin inşâ ve tamirlerinde bir masraf çıktığında Tersâne Eminleri bu durumu arz edecek ve keşif için gerekli emir verilmesi üzerine Liman Reisi ve katibi, Tersâne Kethudası, ilgili Tersâne ricâli, Kalyonlar Mimarı ve gerek görülürse bir mübâşir tayin olunacaktı. Bunların keşif sonrası gerekecek tahmini harcamaları yazdıkları defter padişaha sunulacak ve gereken izin alındığında inşâ veya tamire başlanabilecek bittiğinde ise tekrar keşif yapılarak Tersâne Eminlerinin hesabına dahil edilecekti.

---

²² Bu dönemdeki Tersâne Eminlerinden Hüseyin'in yolsuzluğu belgelere yansımıştır. Buna göre incelen defterler sonrasında donanma gemilerine gerekli olan kereste ve diğer eşyanın alımında yaptığı usulsüzlük sonucu zimmetine dört yüz kese geçirdiği ortaya çıkarılmıştı: 1127/1715 (BOA, MD 123, s. 52, hk. 258).

²³ BOA, MAD 10309, s. 120-121.

Tersâne Eminleri satın alınması gereken kereste ve bütün mühimmâtın pazarlık sonrası fiyatlarını deftere geçirip bu şekilde arz ettikten sonra bunların satın alınmasına lüzum görülür ise ferman ile baş muhasebeye kaydolunacak ve buradan verilen suret üzerine eminler harcama yapabileceklerdi.

Tersâne ocaklığı olan yerlerden gelen kereste, tel, zift, katran ve sâir eşya bildirildikten sonra bir görevli gelen eşyayı cinsine göre sayarak veya tartarak deftere yazacaktı. Mahzenlere teslimi için emir verildikten sonra gelen eşyanın ocaklık kaydıyla ilgili kalem kaydedilip teslimi hususunda bir suret verilecekti. Ocaklık eşya mahzene teslim edildiğinde verilen teslim tezkiresi ilgili kaleme götürülecekti. Burada daha önceden verilen suret ile karşılaştırılacak ve uygunsa defterdâr teslim tezkiresinin üstüne “*temessükü verile*” yazacaktı. Böylece ilgili kalemden mühürlü senet alınabilecekti. Ocaklık eşya ile ilgili kalemden verilen mühürlü teslim temessükü ile teslimine dair mühürlü senet bulunmadığı takdirde Tersâne Emmini yahut mahzen tezkireleri geçerli sayılmayarak söz konusu eşyayı getirenlerin hesaplarına mahsup olunmayacaktı. Ayrıca mahzen katipleri ferman olmadan tezkire vermişler ise cezalandırılacaklardı.

Tersâne Eminleri'nin muhasebeleri görülürken yaptıkları mubayaât ve Tersâne ocaklarından gelen eşya için ellerindeki suretler ilgili kalemlerin kayıtları ile karşılaştırılacaktı. Denetimden sonra fermanlara göre kendilerine verilen senetlere bakılarak yaptıkları masraflar kontrol edilecekti. Kayıt dışı bir harcamaları varsa Tersâne Eminlerinin hesaplarından düşülecekti.

Seferber olan kalyonlara mühimmât Liman Reisi tarafından gerekli olan miktarda verilip deftere yazılarak arz olunduktan sonra uygun görülmesi üzerine fermanla verilecekti. Bu konuda bir ferman olmadan mahzenden hiçbir şey çıkarılmayacaktı. Sefer dönüşünde ise eldeki kayıtlara göre mühimmât yoklanıp eksiki varsa bunun sebebi öğrenilecekti. Beyan olunan sebep ve mâzeret deftere yazılarak arz olunduktan sonra kabul edildiğine dâir bir ferman verilirse kalan mühimmât, eski ve yeni olanlarına göre mahzene konulacaktı.

Bu düzenleme Osmanlı Devleti, bütün harcamaların yerinde olmasına çok özen gösterdiğini ve sürekli olarak yanlış uygulamaların önüne geçmeye çalıştığını göstermektedir. Bunun için kurulan denetim mekanizması kurumlar arası

yazışmaların artmasına sebep olmakla birlikte diğer yandan devletin bürokratik yapılanmasına hizmet etmektedir.

1132/1720 DÜZENLEMESİ

1131/1718 düzenlemesinin Tersâne'nin gelir giderleri üzerinde sıkı bir denetim ön görmesine karşılık bütün işlerin fermanla görülmeye kalkışılmasının vakit kaybına yol açıp işleri güçleştireceği hatta gecikmesine yol açacağı anlaşıldığından bunun terk edilmesi emredilmiş ve 25 Cemâziyelahir 1132/4 Nisan 1720'de yeni bir düzenlemeye gidilmiştir²⁴.

Yeni düzenlemenin gerekçelerinden biri de kalyon inşâsına başlamadan önce masrafının ne tutacağına dair keşif ve tahminde bulunulmasının mümkün olamayacağıdır. Bununla birlikte mutlaka keşif yapılması istendiği için Tersâne ileri gelenleri tarafından tahminî bir rakam söylenecekti. Bu miktarın inşâ sırasında yetersiz kalması halinde sıkıntı çekilmemesi için ilgili görevliler tarafından gereğinden fazla bir rakamı arz edileceği, bunun da devlete mâlî açıdan büyük zarar vereceğinin anlaşıldığı belirtilmektedir. Bu uygulama kaldırılarak Tersâne Eminlerinin kalyon inşâsına başlamak için gerekli izinden sonra işe girişmeleri, yaptıkları harcamaları müfredâtıyla deftere yazıp kalyon inşâsı bitince arz etmeleri emredilmiştir.

Bunun yanı sıra her sene kaç kalyonun seferber olacağı bildirilip bunlardan bazılarının tamir ve bakım gerektiğinde ise Tersâne Emîni'nin gerekli izni almasıyla işe başlanması uygun görülmüştü. Yapılan bütün harcamaların defteri, kalyonların tamir ve bakımının tamamlanmasından sonra padişaha arz olunacaktı.

Tersâne'de en çok ihtiyaç duyulan malzemelerden olan tel, sütun, seren, yelkenlik kirpas ve lenger gibi malzemelerin satın alınması için Tersâne Emîni'nin gerekli fermanı alması şart koşulmuştu.

Kalyonlar sefere çıkmaya hazır halde Beşiktaş önünde demirlediklerinde, verilen mühimmât ve savaş malzemesinin sayılıp tartılarak bir deftere kaydedilmesi gerekli görülmüştü. Seferden döndüklerinde ise bu deftere göre kullandıkları malzeme miktarı tespit edilerek son durum padişaha arz olunacaktı.

---

²⁴ BOA, MAD 3925, vr. 65b-66a.

1142/1730 DÜZENLEMESİ

Kalyonlar hakkında yapılan düzenlemelerin gereği gibi icrâ edilmemesi, kâtiplerin işlerini doğru yapmaması, mühimmât ve benzeri malzemenin özensizce kayda geçirilmesi ve mahzenlerde saklanmasına özen gösterilmemesi pek çok zarara sebep olmuştu. Bunun üzerine daha önceden belirlenen kuralları hatırlatıp bunlara uyulmasını sağlamak maksadıyla 9 Şevvâl 1142/27 Nisan 1730'da tekrar bir düzenleme hazırlandı²⁵.

Yeni düzenlemede kalyonların sefere gidişlerinde verilen mühimmât ve malzemenin Tersâne'ye dönüşlerinde yoklanması, kullanılamaz durumda olanların teslim edilmemesi halinde yenilerinin verilmemesi; kalyon ve diğer gemilerin kalafatlanması için gereken zift, katran, reçine ve diğer malzeme ile kalafatlama sırasında kullanılan kazan, kevgir, kepçe ve diğer lazım olan eşyaların tamiri ve yenilenmesi; kalyon tamiri için gereken kereste, sütun ve serenin Liman Reisi ve katipler tarafından alınıp verilmesi; eski halatların Tersâne zindanındaki esir ve mahkumlar tarafından üstüğü yapılmak üzere saklanması; yelken bezi gerektiğinde yine kirpasın Kaptan Paşa nezâretinde alınması; kalyon tamirinin sadece kaptan ve mimarların sözüyle değil ehl-i vukuf kimselerin de uygun görmesiyle yapılması; bir yük akçeden fazla tutacak harcamaların keşiften sonra ferman ile yapılması, aksi takdirde harcamaların Tersâne Eminleri'nden tahsil edilmesi gibi hususlar tekrar edilmiştir.

Bunlar dışında ilk kez değinilen konular da mevcuttur. Sefere gidecek kalyonlara, Tersâne'de bekleyen kalyonların mahzenlerdeki takımlarından değil diğer malzeme ve mühimmâttan verilmesi uygun görülmüştü. Eğer bunların arasında gereken malzemeler yoksa Tersâne Eminleri yenilerini satın alacaktı. Her ay kurşun ve kereste mahzenlerinin bir önceki aya ait ocaklık ve mubayaa kayıtları ile yapılan harcamaların kayıtları kontrol edilecekti.

Tüm bu düzenlemelerde sefere çıkan kalyonlara verilen mühimmât ve malzemenin kayıt altına alınması konusunda Liman Reisi, katipler ve diğer Tersâne personelinin sürekli olarak uyarıldıkları dikkati çekmektedir. Bu konuda kalyon kaptanlarının da sorumlu tutulması hususunda Kaptan Paşa vekili olan Tersâne

---

²⁵ BOA, MAD 10321, s. 117.

Emini Rakım Elhâc Mehmed Efendi'nin raporu üzerine 6 Safer 1176/27 Ağustos 1762'de bir ferman sâdır olmuştur²⁶.

Fermanda öncelikle göre yeni inşâ olunmuş ve önceden mevcut bütün kalyonların meydana gelmesinin çok mâliyetli olduğu hatırlatılmaktadır. Daha sonra elli dokuz kişiden oluşan donanma kaptan, mülâzım ve reislerine hususî salyâne, zahire-baha ve ulûfe verilmesindeki maksadın bu görevlilerin buldukları kalyonlardaki mühimmât, malzeme ve aletleri daha önceki düzenleme kurallarına riâyet ederek korumalarının memuriyetlerini hakkıyla yerine getirmelerinin gereği olduğu belirtilmektedir. Fakat zimmetlerinde bulunan mühimmât ve eşyaya karşı gereken özeni göstermediklerinden bunlar bir şekilde zâyî ve telef olmakta dolayısıyla kalyona yeni bir kaptan görevlendirildiğinde eksik mühimmât ve malzemenin yenisi talep edilmekteydi. Bu gibi durumlarda eski mühimmât ve malzemeye ne olduğu sorulduğunda yeni gelen kaptanlar kendilerine teslim edilenin halen kalyonlarda mevcut bulunanlar olduğunu ifade etmekteydiler. Bu şekilde her sene bazı mühimmât ve eşyanın yenilenmesi devlete büyük zarar vermekteydi.

Bunun önüne geçmek için Tersâne sahasındaki bütün kalyonların kaptanları ve baş reisleri toplanarak kalyonlarındaki mühimmât ve malzemelerin eski defterlerdeki kayıtlarına bakılarak yazılması ve böylece yeni gelen kaptanlara teslim edilmesi emredilmiştir. Bundan sonra zâyî olanlar ise kalyon kaptanlarının mallarından tazmin edileceği gibi kaptanlık görevleri ellerinden alınacaktı. Yerlerine eski düzenlemelerde belirtildiği üzere tayin yapılacaktı.

Bütün bu ciddî tedbirlere rağmen yine de içlerinden bazılarının kendilerine kazanç sağlamak için bazı malzemeleri sattıklarının anlaşılması bütün kaptanları zan altında bırakmaktaydı. Bununla ilgili 1180/1766 tarihli bir örnek dikkat çekicidir. Kıbrıs tarafına görevlendirilen *Semend-i Bahrî* kalyonunun kaptanı Mehmed Kaptan, Girne Kalesi önünde demirlemişken yakalandığı şiddetli rüzgar yüzünden kalyonun gomanasının koptuğunu ve göz tabir olunan demirinin denizde kaldığını bildirmesi üzerine kendisine yeni bir demir ve 50 kantar gomana gönderilmişti. Bununla birlikte konuyla ilgili Kaptanıderya Mehmet Paşa (1179-80/1765-7), yazılan bir fermanda kalyon kaptanlarının göreve çıktıkları bölgelerde bazen gizlice kalyon malzemelerini

---

²⁶ BOA, MAD 10371, s. 162.

satıp daha sonra bunların bir şekilde zâyi olduklarını bildirdikleri ifade edilerek uyarılmıştı. Kaptanıderya'dan olayı araştırması, gerçekten demir denizde ise o mahalle gidecek gemiler vasıtasıyla denizden çıkartılması ve donanma kaptanlarını kendilerine emanet edilen malzemeyi gereği gibi korumaları yönünde ikaz etmesi istenmişti²⁷.

1113/1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi ve bundan sonra donanmadaki işlere intizam vermek üzere hazırlanan düzenlemelerin uygulanmasında ne derece başarılı olduğu ayrıca bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte devletin önde gelen bir umûru olarak görülen donanmanın, yakından takip edildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra XVIII. yüzyılın sonunda *Nizâm-ı Cedîd*'i tanıtmak maksadıyla Mahmud Râif Efendi tarafından kaleme alınan bir eserde, *Nizâm-ı Tersâne-i Âmire* başlığı altında işlenen konuların, yukarıda zikredilen düzenlemelerde ele alınan hususlarla benzerliği de dikkat çekmektedir²⁸.

1.2. KALYON TÜRLERİ VE NİTELİKLERİ

“Kalyon” terimi, XVII. yüzyılın ortalarından önce bile yok olmaya başlamıştı. *Büyük gemi*, savaş gemisi (man-of-war) ve donanmadaki hatt-ı harp gemisine (ship-of-the-line) doğru bir değişim geçirmişti. En şâşalı günlerinde bile kalyonlara daima kendilerini çok iyi savunan ve saldırı altında da çok iyi kullanılabilen silahlandırılmış ticaret gemileri olarak bakılmıştı. “Kalyon” olarak adlandırılan teknelerin askerî unsurları dışında yalnızca silah taşıyıp hiçbir ticarî eşya taşımayan gemiler gelişmeye başladığında “kalyon” terimi manasını artık kaybetmişti²⁹.

Denizcilikteki bu gelişmelerden farklı olarak Osmanlılar, kalyonu donanmalarının ana savaş gemisi olarak kullandıklarından dolayı bu terime diğer yelkenli savaş gemilerini de kuşatan bir anlam yüklediler ve XIX. yüzyılın ortalarına kadar bu terimi kullandılar. Osmanlı kalyonları üç ambarlı, üç kantarlı, karavele gibi farklı tür ve özelliklere sahip olabilmekteydi.

²⁷ BOA, MAD 10378, s. 147 (10 Ra. 1180/16 Ağustos 1766).

²⁸ Kemal Beydilli - İlhan Şahin, *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*, Ankara 2001, s. 75-79.

²⁹ Peter Kirsch, *The Galleon, The Great Ships of the Armada Era*, London 1990, s. 33.

1.2.1. Kalyon Türleri

Osmanlı donanmasında, ambar sayıları, taşıdıkları topun büyüklüğü veya başka bir yelkenli gemi cinsi ile (karavele) isimlendirilerek çeşitli kalyon türleri kullanılmaktaydı. XVIII. yüzyılın başlarında ilk Rus Büyükelçisi olarak görev yapan Tolstoy, raporlarında Osmanlı donanma kalyonlarını taşıdıkları top sayısına göre; 130, 106 ve 90 top taşıyanları birinci, 88, 75, 70, 65 ve 60 top taşıyanları ikinci, 55, 50, 45 ve 40 top taşıyanları ise üçüncü sınıf olarak değerlendirmişti³⁰. Aynı dönemde sayısı az olmakla birlikte donanmada ateş kalyonlarının varlığından da bahsetmektedir. Ayrıca ticaret gemilerinin 20 ile 50 arası topları bulunduğunu fakat bunların genelde az sayıda top taşıdıklarını belirtmektedir³¹.

ÜÇ AMBARLI KALYON

Üç ambarlı, üst güvertelerinin altında üç ambarları bulunan kalyonlar için kullanılan bir tabirdir. Bu ambarlar toplarla donatıldığından üç ambarlı türleri, kalyonları tam bir top bataryasına dönüştürmekteydi. 1093/1682’de kalyona geçiş kesin olarak karar verildiğinde inşâ olunacak on kalyondan dördünün üç ambarlı olmaları ve 80’er top taşımaları uygun görülmüştü. XVII. yüzyılın sonlarında donanmadaki üç ambarlı kalyonların personel sayısı 600 iken 1696’da büyük üç ambarlı bir kalyonun personel sayısı 1001 olmuştur. 1113/1701’de 60 zirâ (45,48 m.) olarak inşâ edilen bir üç ambarlı kalyon 3 ve 16 kıyye arasında değişik çaplarda 130 top taşımaktaydı. 1127/1715’te Akdeniz’e açılan donanmada 130 balyemez topu taşıyan 62 zirâ (46,99 m.) uzunluğunda büyük bir üç ambarlı Kapudâne kalyonu mevcuttu. 1129/1717’de üç ambarlı büyük kalyonun personel sayısı 1500 kişiydi.

³⁰ XVII. yüzyılda, İngiliz donanmasında savaş gemilerinin taşıdıkları toplara göre sınıflandırması ise şu şekildeydi; 1. sınıf: 96-100 top, 2. sınıf: 80-90 top, 3. sınıf: 60-74 top, 4. sınıf: 40-54 top, 5. sınıf: 28-38 top ve 6. sınıf: 16-26 top. 1697’de İngiliz donanmasında 1. sınıf 6, 2. sınıf 13, 3. sınıf 43, 4. sınıf 56, 5. sınıf 42, 6. sınıf 40 savaş gemisi bulunmaktaydı. XVIII. yüzyılın ortalarında bu sınıflandırma şu şekilde değişmişti; 1. sınıf: 100-120 top, 2. sınıf: 90-98 top, 3. sınıf: 64-80 top, 4. sınıf: 50-60 top, 5. sınıf: 32-44 top ve 6. sınıf: 20-28 top. Hatt-ı harp düzenindeki deniz savaşlarına 1, 2 ve 3. sınıftakilerle 60 topa sahip 4. sınıf savaş gemileri katılmaktaydı (Michael Duffy, “The Foundations of British Naval Power”, **The Military Revolution and The State 1500-1800**, ed. M. Duffy, Exeter 1986, s. 52-55).

³¹ П. А. Толстой, **ОПИСАНИЕ ЧЕРНОГО МОРЯ, ЭГЕЙСКОГО АРХИПЕЛАГА И ОСМАНСКОГО ФЛОТА**, [P. A. Tolstoy, **Opisanie Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelata i Osmanskogo Flota**], Moskova 2006, s. 216 (Bu kitapta Tolstoy, “Karadeniz, Ege Adaları ve Osmanlı Donanması Hakkında Bilgiler” vermektedir).

1149/1736'da *Çifte Aslan Kıçlı* ve *Çifte Kaplan Kıçlı* üç ambarlı kalyonlar Tersâne'de tamir görmekteydiler. Yine Tersâne'de 1165/1752'de inşâsına başlanıp 1167/1754'te denize indirilen *Nüvîd-i Fütûh* isimli üç ambarlı kalyon 61,5 zirâ (46,61 m.) uzunluğunda, 22,5 zirâ (17,05 m.) genişliğindeydi. 1180/1766'da denize indirilen başka bir üç ambarlı kalyona *Mesken-i Gâzî* adı verilmişti³².

Üç ambarlı kalyonlar, etkileyici bir görünüme sahip olmakla birlikte savaş sırasında kendilerinden küçük olan fakat taşıdıkları topların etkinliği dikkate alındığında üç ambarlılardan geri kalmayan savaş gemileri tarafından alt edilebilmekteydiler. Daha kolay manevra ve hız yapabildikleri için büyük gemilerin ölü noktalarını istedikleri gibi vurabilen bu tarz küçük savaş gemileri, İngiliz ve Hollandalıların dünya denizleri üzerindeki başarılarında büyük pay sahibi olmuşlardı³³.

ÜÇ KANTARLI KALYON

Üç kantar (169,34 kg.) ağırlığında gülleler atan topları taşıyan kalyonlar “üç kantarlı” olarak anılmaktaydı. Bu büyük toplardan ilk kez III. Ahmed döneminde (1115-43/1703-30) iki tane döktürülmüştü. Donanmada 1129/1717'de *Yılan Başlı* adında üç kantarlı bir kalyon bulunmaktaydı. 1150/1737'de Sinop'ta 55,5 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda *Şeşpâ-yı Bahrî* isimli bir kalyon bitirilmişti. 1750'de Tersâne'de inşâsına başlanan 55,5 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda bir üç kantarlı kalyon üç sene sonra, yine Tersâne'de *Hısn-ı Bahrî* adı verilen başka bir üç kantarlı kalyon 1171/1758'de denize indirilmişti³⁴.

³² *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi, Mür'î't-Tevârih*, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1976, I, 175; *Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, Çeşmî-zâde Tarihi*, (haz. B. Kütükoğlu), İstanbul 1993, s. 23; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 331.

³³ F. Braudel, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV.-XVIII. Yüzyıllar, Gündelik Hayatın Yapıları*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 2004², s. 355. XVIII. yüzyılda İngiliz donanmasında 32-44 top taşıyan 5. sınıf ve 20-28 top taşıyan 6. sınıf savaş gemilerinin sayısı 1714'te 66 iken zamanla artarak 1751'de 78'e ve 1793'te ise 114'e ulaşmıştır (Michael Duffy, “The Foundations of British Naval Power”, *The Military Revolution and The State 1500-1800*, ed. M. Duffy, Exeter 1986, s. 55).

³⁴ *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi, Mür'î't-Tevârih*, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1978, II. A, 16; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 352-53.

Üç kantarlık toplar, görüntüleriyle hayret uyandırmaktaydılar. Nitekim 1134/1721’de İstanbul’a gelen İran elçilik heyetine Tersâne gezdirilirken heyetten birisi merakla üç kantarlı bir topun içine girmeye çalışmıştır³⁵.

KARAVELE KALYON

Osmanlı donanmasında bulunan kalyonlar arasında karavele olarak belirtilenler dikkat çekicidir. Zira karavele, genellikle Latin bazen bununla birlikte kare yelken taşıyan iki veya üç direği ve kalyonlarınkine kıyasla pek yüksek sayılmayan bordasıyla daha ziyade Portekiz ve İspanyollar tarafından keşif ve araştırma gemisi olarak kullanılan farklı bir cins gemidir. Osmanlı donanmasındaki karavele tipi yelkenli gemiler ise özellikle adalar arasındaki sığ sularda saklanan korsan gemilerinin takipinde etkili olmaktadır.

Kadırga döneminde Osmanlı donanmasında varlıklarına pek rastlanmamakla birlikte kalyona geçildikten sonra 38,5 zirâ (29,18 m.) ile 43,5 zirâ (32,97 m.) arasında değişen uzunluklarıyla pek çok karaveleler donanmada görev yapmışlardır. En kısa ölçüde inşâ edilen ve 1126/1724’te *kalyon-ı karavele* olarak kaydedilen bir karavelenin uzunluğu 31 zirâdır (23,49 m.)³⁶.

KÜREKLİ KALYON

XV. yüzyılın erken dönemlerinde Venedik’te *galeoni* olarak adlandırılan gemiler inşâ edilmişti. Fakat bunlar açık denizler için değil İtalya’daki savaşlar sırasında nehirlerde kullanılmak için tasarlanmışlardı. Bunlar, uzun gemi ve kürekli gemi kategorileri adı altındaki sınıflandırmaya meydan okuyan ve bir karışım modeli olan kürekli gemilerdi. Kürekle hareket eden kalyonlar hakkındaki ilk kesin açıklamalara yaklaşık 1550’de bir gemi yapımcısının notlarında rastlanmaktadır. Genişlik ve uzunluklarının oranlarına göre açık denizler için yapılan “büyük kalyonlardan” biraz daha büyük, büyük kadırgalardan ise epey kısadır.³⁷

Kalyonun orijiniyle alakalı çok az bilginin bulunduğu dönemlerdeki ilk örneklerinin kürekleri olduğu ve bu ibtidâî şeklin evrilerek bilinen kalyona

³⁵ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh*, İstanbul 1282, V, 425.

³⁶ 1126/1724 (BOA, MAD 3171, vr. 35b).

³⁷ Frederic C. Lane, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance*, London 1992, s. 50.

dönüştüğü kabul edilmektedir³⁸. Bu seyri Osmanlıların da takip etmesi pek tabii gözükmekle birlikte XVIII. yüzyılın hemen başlarında bu ibtidaî şeklin donanmada kullanılması izaha muhtaç bir durumdur.

Belgelere göre kürekli kalyon bir tercih sonucu olarak inşa edilmemiştir. 1114/1703'te Tersâne-i Âmire'deki eski baştarda-i hümayûnun diğer baştardalar ile kıyaslandığında büyük olduğu hatta seyir kabiliyeti de bulunmadığı belirtilmiş ve bu baştardanın tamir edilip onarılarak kürekli kalyon olarak kullanılması uygun görülmüştür³⁹. Belgede tam olarak şöyle geçmektedir: "...kürekli kalyon ihtirâ olunmak üzere...". Buradaki "*ihtirâ*" kelimesinin kullanılması belki de Osmanlıların yaptıkları ilk kürekli kalyonun bu olduğuna işaret etmektedir⁴⁰.

Eski baştardayı kürekli kalyon haline getirmek için hemen acele edilmediği 1116/1704-5 senesine ait donanma kalyonlarına kereste mahzeninden verilen malzemelerin kaydedildiği bir müfredât defterindeki "*berây-ı tekâmül kerden-i kalyon-ı kürekli an fesh-i bâştarda-i hümayûn*" kaydından anlaşılmaktadır⁴¹. Aynı seneye ait Tersâne-i Âmire muhasebesi icmâlinde de kürekli kalyona ait "*nev-sâhten*" kaydı bulunmaktadır⁴².

İnşası biter bitmez ise Büyük Rûznâmeci Elhâc Mehmed'i tevâbi'i ile birlikte bir devlet işi için acilen Mısır'a götürmesi hususundaki emir üzerine denize açılmıştır⁴³. 1123/1711'de kürekli kalyonun toplarından 20 kantar 70 lodra ağırlığında 3 kıyyelik (3,84 kg.) gülle atan kırık topunun yeni dökülecek toplara mayalık olmak üzere topçu başına verildiği kayıtlıdır⁴⁴. Mürettebat sayısı 300'ü bulmaktadır. Bunun 160'ı yeniçeri ve topçu, 120'si levent, 20'si ise "*marinar*" denilen esir gemicilerden oluşmaktadır. 1710'da Akdeniz'e açılan donanmada bulunan kürekli kalyon, 68 toplu bir Cenova kalyonu ile çatışmış Kapudâne kalyonu

³⁸ Guilmartin, Jr., *Galleons and Galleys*, Londra 2002, s. 158.

³⁹ BOA, MAD 5362, s. 69 (5 Za. 1114/23 Mart 1703).

⁴⁰ Bununla birlikte Tuhfetü'l-kibâr'daki *Göke*'nin kürekli bir gemi olarak çizilmesi ayrıca açıklamaya muhtaç gözükmektedir. Minyatürdeki *Göke*'nin hem kalyon baş figürü hem de kadırgalara özgü mahmuzu vardır. Yani altı kadırga olarak çizilmiş üstüne kalyon konulmuş gibidir. Katib Çelebi'nin kitabında *Göke*'yi tarif ederken kullandığı "*altı mavuna üstü kalyon*" ifadesini minyatür sanatçısı gününün mavna ve kalyonunu uygun şekilde birleştirerek çizmiş olmalıdır. Zira bu geminin tekne yapısı II. Bayezid dönemi özelliklerini yansıtmamaktadır.

⁴¹ BOA, D. BŞM. TRE dos. 4/74, vr. 1b, 5b (30 C. 1118/8 Ekim 1706).

⁴² BOA, MAD 2637, s. 2; MAD 3141, s. 90 (8 S. 1116-30 M. 1117/12 Haziran 1704-24 Mayıs 1705).

⁴³ 20-29 R. 1116/22-31 Ağustos 1704 tarihli mîrî kalyonlardan müceddeden binâ olunan kürekli kalyon kaptanı Ali'ye gönderilen hüküm: BOA, MD 114/1, s. 335, hk. 1551.

⁴⁴ BOA, MAD 3435, vr. 12b (3 M. 1123/21 Şubat 1711).

gelene kadar onu oyalamıştır. 1711’de Azak tarafına gönderilen donanmada 350 mürettebatı ile yer almıştır⁴⁵.

1131/1719 senesindeki bir kayda göre kürekli kalyonun boyu 45 zirâ (34,11 m.) idi ve 29 zirâ (21,98 m.) uzunluğundaki *kalyon-ı Kapudâne-i Karadeniz* ile Tuna nehri’nde kışlakta kaldıklarında kalafat ve yağlanmaları için gerekli olan malzeme Tersâne-i Âmire’den verilmişti⁴⁶. 1120/1708-9 senesinde mevcut donanma kalyonlarında kaçar adet top bulunacağını belirlemek amacıyla hazırlanan listeye göre kürekli kalyonun 3 kıyyelik yirmi ve 1 kıyyelik yirmi olmak üzere toplam kırk topla donatılması uygun görülmüştü⁴⁷.

1134/1722 senesine ait bir belge ise kürekli kalyonunun satılması ise ilgilidir. Bu belgede geçen “*bundan akdem baştardadan bozulup kalyon yapılan kürekli nâm kalyon*” ifadesi bir anlamda başka bir kürekli kalyonun olmadığına işaret etmektedir. Uzun zaman sefer hizmeti vermesinin yanı sıra pek çok sene kereste naklinde görev yapmıştı. Epey eskidiği ve kullanılmasının artık mümkün olmadığı belirtilerek devlete en faydalısının kürekli kalyonun satılması olduğuna karar verilmiş ve müzâyede ile Mısır tüccarından Seyyid Mustafa’ya 1500 kuruşa satılmıştı⁴⁸.

DİĞER KALYON TÜRLERİ

Daha ziyade nehirlerde köprü dubası olarak kullanılan güvertesiz, altı düz kayak olan *tonbaz/tombazların*⁴⁹ şeklen kalyona benzeyen ve böyle isimlendirilen bir türü de vardı. Canım Hoca Mehmed Paşa Sinop’ta kalyon inşâsı ile görevlendirildiğinde kendisine kereste ve diğer malzemelerin naklinde kullanılmak

⁴⁵ Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 354-5.

⁴⁶ BOA, **MAD** 10309, s. 130 (8 Ca. 1131/29 Mart 1719).

⁴⁷ BOA **D. BŞM. TRE** def. 14612, s. 6-7.

⁴⁸ BOA, **MAD** 3133, s. 111 (12 B. 1134/28 Nisan 1722).

⁴⁹ Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 248. 1118/1706’da Özi kalesi tamirinde çalışmalarını için bir kıtasının 24.933 akçeye mâl olacağı tahmin edilen 16 zirâ (12,12 m.) boyunda ve onar oturaklı beş kıta tonbazın inşâsı için gerekli malzeme donanma gemilerine yüklenerak Özi’ye gönderilmişti (BOA, D. BŞM. TRE dos. 4/52, 1 S. 1118/15 Mayıs 1706). Ayrıca başka bir belgede Karadeniz sahillerindeki tersanelerde inşâ edilen tombazların ve diğer gemilerin şiddetli rüzgara ve dalgalı denize dayanaklı olmaları ve gerektiğinde donanmada kullanılabilmeleri için üç direkli gemi inşâ edeceklerin kudretleri merteye kalyon, şayka inşâ edeceklerin pergendi ve tombaz inşâ edeceklerin ise şayka inşâ etmeleri emredilmiştir. Bu ifadeden tüccara ait tombazların şaykadan küçük bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır (BOA, C.BH. 9999 -bu belgede tarih bulunmamakla birlikte belgenin arkasındaki mühürde [1]179/1765-66 senesi okunmaktadır-).

üzere ayrıca her biri 21,5 zirâ (16,29 m.) uzunluğunda iki adet tonbaz inşâ etmesi de emredildi⁵⁰. Bitirilip Tersâne'ye getirildiklerinde nakliye işinde kullanmaya elverişli bulunmayarak satılmalarına karar verildi. Bunlardan biri için *kalyon-ı tonbaz bâ-resm-i kalyon-ı sağîr* ifadesi kullanılmaktadır. Üç adet büyük kalyon lengeri, bir adet küçük lengeri, bir kalyon sandalı, üç gomana, bir gomanata ve birer adet mayıstra, tirinkete, gabye-i kebîr, gabye-i sağîr, mizana, cıvadra ve palakon yelkenleri olan bu tonbaz kalyonu, müzâyede ile 2225 kuruşa Hacı Mustafa ve fırıncı Hacı İsmail'e satılmıştı⁵¹. 1182/1769'da Karadeniz'e sefere çıkan kalyonlardan biri ise *Tombaz-ı kebîr* adıyla kaydedilmişti⁵².

XVII. yüzyılda Osmanlılara ait bulunan farklı türdeki gemileri içeren listelerde *putaç/potaç* adında bir tür gemi de zikredilmekle birlikte bu yüzyılın ikinci yarısına ait bir kayıta Venedik'ten yiyecek yüklü olarak Kandiye'ye gelen bir *putaç kalyon*'dan bahsedilmektedir⁵³. XVIII. yüzyıla ait belgelerde adına neredeyse hiç rastlanmayan bu türden bir "*kalyon-ı botaç-ı (بوطاج) sağîr*", kereste nakli için inşâ edilmiş fakat daha sonra kullanmaya elverişli bulunmayarak 1139/1727'de müzâyede ile 850 kuruşa satılmıştı⁵⁴. Geminin birer adet mayıstra, gabye-i kebîr, tirinkete ve mizana yelkeni, iki demir lengeri, iki gomanası ve bir de küçük sandalı vardı. Birbirinden ayrı zamanlara ait bu sınırlı bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla bunlar yük taşımada kullanılan ve tekne yapıları ile direk donanımı kalyonu andıran tipte gemilerdi.

Râşid, **Târih**'inde 1096/1685 yılına ait verdiği bir bilgide, Venedik'in vardakosta tabir olunan korsan kalyonlarından bahsetmektedir⁵⁵. Vardakosta kelimesi İtalyanca, kıyı savunmasında kullanılan gemi anlamındaki "*guardacosta*"dan gelmektedir⁵⁶. 1137/1724'te ise Tersâne'de inşâ edilen *Esper kıçlı* ve *Şahin kıçlı* kalyonlara benzer şekilde 53,5 (40,55 m.) ve 51,5 (39,03 m.) zirâ

⁵⁰ 21 Ş. 1135/27 Mayıs 1732 tarihli Canım Hoca Mehmed Paşa'ya gönderilen hüküm: BOA, **MAD** 10313, s. 120.

⁵¹ BOA, **MAD** 10310, s. 123 (26 L. 1139/16 Haziran 1727).

⁵² BOA, **MAD** 4629, vr. 26a (29 L. 1182/8 Mart 1769).

⁵³ Bütün Akdeniz devletlerinde birbirine benzeyen seslerle ifade edilen *Botaç* kelimesinin kaynağı hakkındaki açıklamalar için bkz. Henry & Renee Kahane, Andreas Tietze, **The Lingua Franca in the Levant**, (Tıpkı basım) İstanbul 1988, s. 340.

⁵⁴ BOA, **MAD** 10310, s. 123 (26 L. 1139/16 Haziran 1727).

⁵⁵ Kahane-Tietze, **The Lingua Franca**, s. 454.

⁵⁶ Kahane-Tietze, **The Lingua Franca**, s. 454.

uzunluklarında vardakosta türünde iki kalyonun inşâ olunması için mahzende mevcut olanların dışında farklı cinslerde 25.016 adet kerestenin de Kocaeli'nden gönderilmesi emredilmekteydi⁵⁷. 1127/1715'te ise donanma kalyonlarını kaydeden bir listede *karakola* (قره قوله) adıyla bir kalyon kaydedilmişti⁵⁸. **The Lingua Franca**'da "*carrucola*" kelimesinin çeşitli dillerdeki söyleniş şekilleri ve farklı anlamları verildikten sonra bunun denetleme, devriye, nöbetçi ve koruma görevlisi anlamlarına gelen Türkçe karakol (قره قول) kelimesinden diğer Akdeniz devletlerine yayılmış olabileceği ifade edilmektedir⁵⁹. Bu açıklamadan hareketle 1127/1715'te *kalyon-ı karakola* olarak kullanılan ifadenin yerine daha sonra karakol kelimesinin zikredilen anlamlarını içeren vardakosta tabirinin, 1137/1124'te yeni inşâ olunacak iki kalyonun özelliğini belirtmek için tercih edildiğini söylemek mümkündür.

Tersâne'nin 1114/1702-3 senesine ait muhasebe icmâlinde, yeni yapılan bir kalyon ise "مزہ غلرہ" (meze-galere) olarak kaydedilmişti⁶⁰. Bir diğer kalyon türü ise belgelerde *kalyon-ı ateş* olarak geçmektedir. 1113/1701'deki donanmada mevcut kalyonlara gereken personel sayılarını veren listede, Tersâne'de mânde kalan ateş kalyonunun günlük toplam 1350 akçe alacak elli personelinin olması uygun görülmüştü⁶¹. 1126/1714-15'te Mahmud ve Elhâc Ali kaptanların idaresinde sefere çıkan iki ateş kalyonuna 30'ar kantar (1693,47 kg.) peksimed verilmişti⁶². Ateş gemileri, savaş esnasında düşman gemilerini yanaşarak içindeki yanıcı ve patlayıcı maddeler sayesinde onları saf dışı bırakmak üzere kullanılırlardı. Yelkenleri dolayısıyla kalyon sınıfına dahil edildikleri anlaşılmaktadır⁶³.

⁵⁷ İznikmid Paşası ile Kocaeli sancağı'nda bulunan kaza ve nâhiyelerin kadı ve nâibleri ile buradaki diğer görevlilere hitaben 15 M. 1137/4 Ekim 1724 tarihinde gönderilen hüküm: BOA, C. BH 5339.

⁵⁸ BOA, MAD 2850, s. 45 (22 S. 1127/27 Şubat 1715).

⁵⁹ Kahane-Tietze, **The Lingua Franca**, s. 157. Karakol kelimesinin "bakmak, gözetlemek" anlamına gelen kaynağıyla donanmada *karavul* olarak adlandırılan ve XVI. yüzyıl sonuyla XVII ve XVIII. yüzyılda gözcülük yapan gemiler hakkında verilen bilgiler için bkz. Abdülkadir Özcan, "Karakol", **DİA**, c. XXIV, İstanbul 2001, s. 430-1.

⁶⁰ BOA, MAD 5897, s. 2 (1 M. 1114-30 M. 1114/28 Mayıs 1702-15 Haziran 1703). Bununla birlikte meze-galere, adından da anlaşılacağı üzere bir çeşit kadirga olmalıdır. Ayrıca daha sonraki senelere ait bir kronikte Malta'ya ait üç kıta meze-galere tabir olunan korsan firkatelerinin Akdeniz'e çıktığından bahsedilmektedir (Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, **Çeşmî-zâde Tarihi**, haz. B. Kütükoğlu, İstanbul 1993, s. 56). 1114/1702-3 senesinden sonra bu isimle zikredilen bir kalyona rastlanmadığı gibi aslında bunun bir kalyon türü olmadığı da ifade edilebilir. Yukarıda sadece bir tespit olması hasebiyle yer verilmiştir.

⁶¹ BOA, MD 112, s. 23.

⁶² BOA, MAD 3171, vr. 70a (17 Z. 1127/14 Aralık 1715).

⁶³ Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s.398-99.

1.2.2. Kalyonların Nitelikleri

Donanmada aynı seneler içinde farklı uzunluklarda kalyonlar görev yapmıştır. Bir kalyonun uzunluğu kullanılacağı amaca göre belirlenmekteydi. XVIII. yüzyıl kalyonları üç direkli olmakla birlikte seren ve yelken donanımları bazı farklılıklar göstermekteydi.

UZUNLUKLARI

Osmanlı kalyonlarının uzunlukları baş ve kış bodostamaları arasındaki mesafeye göre belirlenirdi⁶⁴. Bir kalyonun inşâsına öncelikle baş ve kış bodostamalarının kurulmasıyla başlanırdı. Kalyon bittiğinde ise kalyonun diğer kısımları ile bu uzunluk artardı.

Belgelerde geçen kalyon uzunluklarını bu şekilde değerlendirmek gerekir. Nitekim 1740 yazı başlarında (Rebiülevvel 1153) Tersâne'yi gezen P. Pococke adlı bir İngiliz, burada on bir gemi bulunduğunu ve bunların en büyüğünün 186 feet (56,69 m.) uzunluğunda, yüz on toplu ve 1600 mürettebata sahip bir üç ambarlı olduğunu kaydederek bunun İngiliz donanmasının en modern gemilerine denk olduğunu zikretmektedir. 1742'de Venedik'in hizmetinde bulunan M. A. Katsais de hemen hemen aynı sayıyı vermektedir⁶⁵. 56 metre yaklaşık 75 zirâyâya denk gelmektedir. Belgelerde bu uzunlukta bir kalyon olmadığına göre bu durum yukarıdaki şekilde açıklanabilir.

Padişahların çocuklarının doğum veya sünnetleri için düzenlenen şenliklerde gösteri amaçlı hazırlanan küçük kalyonlar⁶⁶ dışında belgelerde geçen en

⁶⁴ Nitekim Şem'dânî-zâde, eserinde denize indirilen üç ambarlı *Nüvîd-i Fütûh* kalyonunu anlatırken "... üç ambarlı kalyon ki altmış bir buçuk zirâ bodostama ya'ni tûl ve yirmi iki buçuk zirâ alt güvertesinin arzıdır." şeklinde verdiği bilgilerle uzunluğun bodostamalar arasındaki mesafeye göre belirlendiğini ifade etmektedir: **Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi, Mür'it-Tevârih**, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1976, I, 175.

⁶⁵ Müller-Wiener, **İstanbul Limanı**, s. 51 ve 199.

⁶⁶ 1132/1720'de III. Ahmed'in oğullarının sünnet töreni için düzenlenen Sûr-ı hümayûn'un minyatürlerle anlatıldığı eserde direkler arasında gerilen ipler üzerinde hareket eden küçük kalyonlar için bkz. Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 117 (Buradaki minyatür **Sûrnâme**, TSMK, A. 3593, vr. 10b'den alınmıştır). Nitekim uzunlukları belirtilmemekle birlikte 1182/1768'de III. Mustafa'nın kızı Hadice Sultan'ın doğumu için düzenlenen şenliklerde küçük boyda oldukları yazılan firkate, çekdirme ve kalyonlarla ilgili kayıtlar bulunmaktadır (BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14961, s. 2-3, M. 1182/18 05-16 Haziran 1768). Başka bir belgede bunların üç küçük kalyon ve altı küçük çekdirme olduğu ve bunlar için 1 kantar, ayrıca bir salın üzerinde hareket eden bir kale maketinde bulunan 30 saçma topu

kısa uzunluk, zamanla kullanılamaz hale geldiklerinden dolayı devlet tarafından satılan her biri 22 zirâ (16,67 m.) olan sekiz kalyonla ilgilidir⁶⁷. Bunlar kereste naklinde kullanılmak üzere inşâ olunan ve şeklen kalyona benzeyen tombazlar olmalıdır⁶⁸.

Donanma-yı hümâyûnda bulunmuş en küçük savaş kalyonu 29 zirâlık (21,98 m.) *kalyon-ı kapudâne-i Karadeniz*'dir. Bununla ilgili tek kayıt ise "kürekli kalyon" ile Tuna nehri'nde kışlakta kaldıklarında kalafat ve yağlanmaları için gerekli olan malzeme ile ilgilidir⁶⁹. Bundan sonraki en küçük savaş kalyonları, isimlerinden dolayı bir tür ifade ettikleri anlaşılan tombaz kalyonlarıdır. Bu türden en kısa uzunlukta olanı Tersâne-i Âmire'de 1134/1721-22'de 33 zirâ (25,01 m.) olarak inşâ edilmişti⁷⁰. 1176/1762'de Sinop'ta inşâ edilen başka bir tombaz kalyon ise 35 zirâ (26,53 m.) uzunluğunda ve on sekiz top taşımaktaydı⁷¹. En büyük kalyonlar ise 61,5 ve 62 zirâ (46,99 m.) olarak inşâ edilmişlerdi⁷².

Donanma için değişik uzunluklarda kalyonlar inşâ edilmiştir. Bunların uzunluğunu belirleyen iki unsur korsan ve düşman gemileridir. Bahriye Kanunnâmesi'nden biraz sonra 1115/1704 senesine ait bir belgede adalar arasında dolaşan korsan gemilerini takip etmeye uygun olması için 36 (27,28 m.) ve 38 zirâ (28,80 m.) uzunluklarında iki kalyon inşâ edilmesi emredilmiştir⁷³. Korsanların saklanmak için sığ yerleri tercih etmeleri sebebiyle Akdeniz seferine çıktıklarında donanma kalyonlarından korsan takibi yapacakların da buna elverişli uzunluklarda olması uygun görülmektedir. Nitekim 1120/1708 tarihinde Akdeniz seferi için denize açılan yedi kalyondan üçünün uzunlukları 36, 37 (28,04 m.) ve 38 zirâydi⁷⁴.

---

için de 2 kantar siyah barutun Cebhane-i Âmire'den verilmesi emredilmiştir (BOA, C. BH 6567, 22 M. 1182/8 Haziran 1768).

⁶⁷ BOA, MAD 3918, s. 160 (30 Za. 1130/25 Ekim 1718).

⁶⁸ 21 Ş. 1135/27 Mayıs 1723 tarihli Canım Hoca Mehmed Paşa'ya gönderilen hüküm: BOA, MAD 10313, s. 120. Sinop'ta kalyon inşâsıyla görevlendirilen Canım Hoca Mehmed Paşa'ya ayrıca kereste ve diğer malzemeleri taşıyacak her biri 21,5 (16,29 m.) zirâ uzunluğunda tombazlar inşâ etmesi de emredilmiştir. Bunlar daha sonra kereste taşımaya elverşi bulunmayarak müzâyede ile satıldıklarında *kalyon-ı botaç-ı* (بوطاج) *sağır* ve *kalyon-ı tonbaz bâ-resm-i kalyon-ı sağır* olarak zikredilmişlerdi (BOA, MAD 10310, s. 123, 26 L. 1139/16 Haziran 1727).

⁶⁹ BOA, MAD 10309, s. 130 (8 Ca. 1131/29 Mart 1719).

⁷⁰ BOA, D. BŞM TRE def. 14650, s. 5.

⁷¹ Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 249.

⁷² Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 331.

⁷³ BOA, MAD 9892, s. 110 (17 L. 1115/23 Şubat 1704).

⁷⁴ BOA D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7.

Düşman kalyonlarına karşı ne boyda kalyonlar inşâ edilmesi gerektiği ile ilgili olarak 1124/1713 tarihli bir belge, Osmanlı donanmasının savaş stratejisi hakkında bilgi vermektedir. Tersâne-i Âmire’de üç kalyon inşâsı düşünüldüğünde dönemin Kapudâne, Patrona ve Riyâle’sine bunların hangi boyda yapılmasının uygun olacağı sorulmuş, onlar da donanmada çok sayıda küçük kalyonun olduğunu oysa düşmanın 70 ve 80 toplu kalyonları olduğunu belirterek muharebe esnasında mukavemet edebilecek büyük kalyonlara ihtiyaç duyulduğunu bildirmişlerdi⁷⁵.

Ayrıca yeni kalyonların “*divârlî*” olmak üzere inşâ edilmeleri halinde “*mehâbetli*” olacaklarını ifade edip 50 zirâdan (37,9 m.) küçük gemi inşâsının uygun olmayacağını belirtmektedirler. Hatta bundan sonra inşâ olunacak kalyon kerestelerinin 50 zirâlık kalyon ölçülerine göre kesilmesini böylece birbirlerine uygun düşeceğini ve dolayısıyla bundan sonraki kalyonların inşâları sırasında da kereste zayıfatı olmayacağını ifade ederek kereste kesilmesine de yeni bir düzen verilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bunun üzerine 51 (38,65 m.), 53 (40,17 m.) ve 55 zirâlık (41,69 m.) üç kalyonun inşâsına başlanması kararlaştırılmıştır⁷⁶. Gerçi bundan önce 1120/1708 senesinde Tersâne-i Âmire’de mânde kalan veya İstanbul dışındaki tersanelerde inşâları devam etmekte olan toplam on yedi kalyondan kürekli kalyon hariç on altısının da 50 zirâdan (37,9 m.) büyük olduğu görülmektedir.

Tablo 1: 1120/1708 tarihinde Akdeniz’e giden kalyonların uzunlukları⁷⁷

	Kalyon ve kaptanın adı	zirâ	metre
1	Kalyon-ı Kapudâne-i hümâyûn	53,5	34,76
2	Kalyon-ı Patrona, Mustafa kaptan	55	41,69
3	Kalyon-ı Riyâle, Murâbit Elhâc Hüseyin kaptan	45,5	34,48
4	Kalyon-ı Kôr Ali kaptan	47	35,62
5	Kalyon-ı Deli Balta Cezayirli Ahmed kaptan	38	28,8
6	Kalyon-ı Şeyhî Hüseyin kaptan	37	28,04
7	Kalyon-ı cedîd sağır, Badralı Ahmed kaptan	36	27,28

⁷⁵ Bununla birlikte daha önce, 1701’de 60 zirâ (45,48 m.) uzunluğunda üç ambarlı bir kalyonun, 3 ve 16 kıyye arasında değişik çaplarda 130 top taşıdığı bilinmektedir. Nitekim yukarıda zikredilen belgenin tarihinden sonra, 1715’te de Akdeniz’e açılan donanmada 130 balyemez top taşıyan 62 zirâ (46,99 m.) uzunluğunda büyük bir üç ambarlı *Kapudâne kalyonu* bulunmaktaydı bkz. Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 331.

⁷⁶ BOA, MAD 2883, vr. 67b (4 Z. 1124/2 Şubat 1713).

⁷⁷ BOA D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7.

Tablo 2: 1120/1708 tarihinde Tersâne’de kalan veya inşâsı süren kalyonların uzunlukları⁷⁸

	Kalyon ve kaptanın adı	zirâ	metre
1	Kalyon-ı cedîd kebîr, üç ambarlı	61,5	46,61
2	Kalyon-ı merhûm Hacı Beytullah	55,5	42,06
3	Kalyon-ı Koronlu İbrahim kaptan	55	41,69
4	Kalyon-ı Kapudâne-i atîk, Baba İbrahim	55	41,69
5	Cedîd, Tersâne-i Âmire	55	41,69
6	Küplüağzı	55	41,69
7	Cedîd, Küplüağzı	55	41,69
8	Cedîd, der Sinop	55	41,69
9	Kalyon-ı eski Patrona	53,5	40,55
10	Kalyon-ı merhûm Galoslu kaptan	53,5	40,55
11	Cedîd, Sinop	53	40,17
12	Kalyon-ı Salâhî Mustafa kaptan	51,5	39,03
13	Cedîd, Sinop	51	38,65
14	Kalyon-ı Hacı Salih kaptan	50,5	38,27
15	Cedîd, Akçaşehir	50	37,9
16	Kalyon-ı Trabluslu Bayram kaptan	50	37,9
17	Kalyon-ı kürekli	45	34,11
18	Kalyon-ı Divâne Sakal	44	33,35
19	Kalyon-ı merhûm Mezemorta	43,5	32,97
20	Kalyon-ı Uzun Salih kaptan	43	32,59

Tablo 3: 1126-27/1714-15’te uzunluklarıyla kaydedilen donanma kalyonları⁷⁹

	Kalyon adı	Zirâ	Metre
1	Yaldızlı Hurma	57,5	43,58
2	[Büyük] Gül başlı	55	41,69
3	Beyaz At başlı	55	41,69
4	Küçük Gül Başlı	53,5	40,55
5	Akçaşâr	50	37,9
6	Servi Bağçeli ⁸⁰	49	37,14
7	Yaldızlı Nar kıçlı	47	35,62
8	Yaldız Bağçeli	46	34,86
9	Ay Bağçeli	44	33,35
10	Güneş kıçlı	43,5	32,97
11	Küçük Ay kıçlı	43	32,59
12	Tâc başlı	42	31,83
13	Çifte Yıldız kıçlı ⁸¹	39,5	29,94
14	Çifte Ay kıçlı ⁸²	38,5	29,18
15	Yıldız kıçlı	37,5	28,42

⁷⁸ BOA **D. BŞM. TRE** def. 14612, s. 6-7.

⁷⁹ BOA, **MAD** 3171; **MAD** 2850.

⁸⁰ Daha önce “*Servi Bağçeli*” olarak kaydedilmiştir (BOA, **MAD** 3171, vr. 22a, 8 R. 1126/23 Nisan 1714).

⁸¹ 9 M. 1127/15 Ocak 1715’te 39 zirâ olarak kaydedilmişti (BOA, **MAD** 2850, s. 44).

⁸² 9 M. 1127/15 Ocak 1715’te 38 zirâ olarak kaydedilmişti (BOA, **MAD** 2850, s. 44).

Tablo 4: 1142/1730'da donanmadaki kalyonların isim ve uzunlukları⁸³

	Kalyon adı	Zirâ	Metre
1	Çifte Arslan kışlı, üç ambarlı	61,5	46,61
2	Çifte Kaplan kışlı, üç ambarlı	59,5	45,10
3	Çifte Ceyrân kışlı	57,5	43,58
4	Yıldızlı Hurma	57,5	43,58
5	Melek-i Bahrî, üç ambarlı	55,5	42,06
6	Şeşpâ-yı Bahrî, üç ambarlı	55,5	42,06
7	Ejder başlı	55,5	42,06
8	Şadırvan kışlı	55	41,69
9	Beyaz At başlı	55	41,69
10	[Büyük] Gül başlı	55	41,69
11	Sungur kışlı, cedîd	55	41,69
12	Esper kışlı	53,5	40,55
13	İfrit başlı	53,5	40,55
14	Küçük Gül başlı	53,5	40,55
15	Yılan başlı	51,5	39,03
16	Yıldızlı Şahin kışlı	51	38,65
17	Zülfikar kışlı	51	38,65
18	Akçaşârlı	51	38,65
19	Servi bağçeli ⁸⁴	49	37,14
20	Yıldızlı Nar kışlı ⁸⁵	47,5	36
21	Yıldız bağçeli	46	34,86
22	Kırmızı kuşaklı	45	34,11
23	Sarı kuşaklı	45	34,11
24	Yeşil kuşaklı	44	33,35
25	Ay bağçeli	44	33,35
26	Mâî Arslan başlı	43,5	32,97
27	Karavele-i cedid-i evvel	43,5	32,97
28	Karavele-i cedid-i sâî	43,5	32,97
29	Güneş kışlı	43,5	32,97
30	Şahin kışlı, karavele	41,5	31,45
31	Kuş Bağçeli, karavele	41,5	31,45
32	Çifte Balaban kışlı, karavele	38,5	29,18
33	Mâî kışlı, karavele	38,5	29,18

⁸³ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

⁸⁴ Daha önce adı *Servi kışlı*, uzunluğu ise 50 zirâ olarak geçmektedir (BOA, MAD 3171, vr. 35b, 22 Z. 1126/29 Aralık 1714).

⁸⁵ Daha önce 47 zirâ olarak kaydedilmişti (BOA, MAD 3171, vr. 35b, 22 Z. 1126/29 Aralık 1714).

Tablo 5: 1120/1708 tablosundaki kalyonların uzunluklarının adet ve büyüklük dağılımı

Adet	Zirâ	Metre	Zirâ	Metre	Adet
7	55	41,69	61,5	46,61	1
3	53,5	40,55	55,5	42,06	1
2	50	37,9	55	41,69	7
1	61,5	46,61	53,5	40,55	3
1	55,5	42,06	53	40,17	1
1	53	40,17	51,5	39,03	1
1	51,5	39,03	51	38,65	1
1	51	38,65	50,5	38,27	1
1	50,5	38,27	50	37,9	2
1	47	35,62	47	35,62	1
1	45,5	34,48	45,5	34,48	1
1	45	34,11	45	34,11	1
1	44	33,35	44	33,35	1
1	43,5	32,97	43,5	32,97	1
1	43	32,59	43	32,59	1
1	38	28,8	38	28,8	1
1	37	28,04	37	28,04	1
1	36	27,28	36	27,28	1

Tablo 6: 1142/1730 tablosundaki kalyonların uzunluklarının adet ve büyüklük dağılımı

Adet	Zirâ	Metre	Zirâ	Metre	Adet
4	55	41,69	61,5	46,61	1
4	43,5	32,97	59,5	45,10	1
3	55,5	42,06	57,5	43,58	2
3	51	38,65	55,5	42,06	3
3	53,5	40,55	55	41,69	4
2	57,5	43,58	53,5	40,55	3
2	45	34,11	51,5	39,03	1
2	44	33,35	51	38,65	3
2	41,5	31,45	49	37,14	1
2	38,5	29,18	47,5	36	1
1	61,5	46,61	46	34,86	1
1	59,5	45,10	45	34,11	2
1	51,5	39,03	44	33,35	2
1	49	37,14	43,5	32,97	4
1	47,5	36	41,5	31,45	2
1	46	34,86	38,5	29,18	2

1124/1713 tarihinde yeni yapılacak kalyonların uzunluklarını belirleyen kararların etkisiyle 1142/1730 tarihli listedeki toplam otuz üç kalyon arasında 50

zirâdan büyük on sekiz kalyon olduğu görülmektedir. Bunlardan 55 ve 55,5 zirâ olanların adedi sekizdir.

Kalyon uzunluklarını öğrenmemize imkan sağlayan birçok belge bulunmasına rağmen kalyon genişliği ve yüksekliği hakkında bilgi veren belge sayısı çok sınırlıdır. 1127/1715'e ait bir belge Tersâne-i Âmire'de yapılacak üç yeni kalyonun yükseklik ve genişliğinden bahsetmektedir. Muhtemelen bu üç kalyon 1124/1713'te uzunluklarının 51, 53 ve 55 zirâ olması kararlaştırılan kalyonlardır. Bunların 25,5 karış (6,42 m.) yükseklik ve 18 arşın (13,64 m.) genişlikte yapılmaları uygun görülmüştür. Hatta yenilerin bu ölçülerle geçmiş senelerdeki kalyonlardan bir arşın yüksek olacağı yazılarak çok önemli bir bilgi verilmiştir⁸⁶. 1167/1754'te denize indirilen *Nüvîd-i Fütûh* isimli üç ambarlı kalyonun uzunluğu 61,5 zirâ, genişliği ise 22,5 zirâydi⁸⁷. Başka bir belge ise Midilli'de bir tüccar tarafından yaptırılan fakat sonra belli olmayan bir sebeple devlet tarafından el konulan kalyon hakkındadır. Daha sonra sahip olduğu kalyonu denize batan başka bir tüccara bedelsiz olarak verilen *Evren kılıcı* adındaki bu kalyonun boyu 41 zirâ sekiz parmak ve genişliği 13 zirâ on altı parmak⁸⁸.

Bir kalyonun manevra kabiliyetinin göstergelerinden biri de uzunluğunun genişliğine oranıdır. İdeal bir kalyonda bu oran 3:1 olarak ifade edilmekteydi⁸⁹. Yukarıdaki kalyonlarda ise bu oran 2,73:1 ile 3,15:1 arasındadır. Osmanlı kalyonlarının geneli için bir kanaate varmamıza elimizde bulunan az sayıdaki örnek imkan vermemekle birlikte XVIII. yüzyılın sonunda Mahmud Râif Efendi tarafından *Nizâm-ı Cedîd*'e dair kaleme alınan eserde, eskiden beri Tersâne-i Âmire ve diğer yerlerde inşâ edilen kalyonların uzunluklarına oranla genişliklerinin fazla olduğu ve bundan dolayı manevra kabiliyetlerinin sınırlı kaldığı bilgisi verilmektedir⁹⁰.

---

⁸⁶ BOA, MAD 2850, s. 103 (30 Ca. 1127/3 Haziran 1715).

⁸⁷ *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi, Mür'î't-Tevârih*, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1976, I, 175; ayrıca bkz. Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 331.

⁸⁸ BOA, MAD 4380, vr. 57a (17 Za. 1158/11 Aralık 1745). 1 zirâ 24 parmak gelmektedir.

⁸⁹ Carla Rahn Phillips, "The Galleon", *Cogs, Caravels and Galleons, The Sailing Ship 1000-1650*, ed. Robert Gardner, Londra 1994, s. 114; ayrıca bkz. Kirsch, *The Galleon*, s. 17.

⁹⁰ Beydilli - Şahin, *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*, s. 75.

DİREK VE YELKENLER

XVIII. yüzyılda Osmanlı donanmasındaki kalyonlarda üç direk ve bir de cıvadra bulunurdu. Günümüzde pruva, grandi ve mizana olarak adlandırılan direkler belgelerde baştan kıça doğru *tirinkete*, *mayıstra* ve *mizana* sütunları şeklinde isimlendirilmekteydi. *Mizana* bazı belgelerde *mancana* olarak da geçmektedir. *Tirinkete* ve *mayıstra* sütunlarında ikişer veya üçer seren bulunurdu. *Mizana* sütununda bir veya iki serenle birlikte kadırgalardan kalma üç köşeli Latin yelken taşıyan bir seren vardı. *Cıvadra* sütununda da bir yahut iki seren bulunmaktaydı.

Tespit edilen yelken adları mizana sütununda; *mizana*, *kontra mizana* ve *pokorona*; mayıstra sütununda *babafingo-i kebîr*, *gabye-i kebîr* ve *mayıstra*; tirinkete sütununda *babafingo-i sağır*, *gabye-i sağır* ve *tirinkete*; cıvadra sütununda ise *cıvadra* ve *palakon* olarak adlandırılmaktaydı. XVIII. yüzyıl donanma kalyonlarında bu yelkenlerin bazen hepsinin bulunduğu bazen de *pokorona*, *babafingo-i kebîr* ve *babafingo-i sağır* yelkenlerinin olmadığı görülmektedir.

1.3. OSMANLI TERSÂNELERİNDE KALYON İNŞÂ FAALİYETLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda başta İstanbul'daki Tersâne-i Âmire olmak üzere Karadeniz ve Ege Denizi'ndeki tersanelerde düzenli olarak kalyon inşâ edilmiştir.

Kalyonların inşâsına, önce teknelerinin kurulması ile başlanır ve nihayet teknesi tamamlandıktan sonra kalafatlanan kalyon bir merasimle denize indirilirdi.

1.3.1. Kalyon İnşâ Edilen Tersâneler

1113/1701 Bahriye Kanunnâmesi'nde donanmadaki kalyon sayısının kırk olması öngörülmüştü. Fakat 1113-1184/1701-1770 arası dönem içinde herhangi bir senede donanmada bu sayıda sefere hazır kalyonun olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, bu süre zarfında imparatorluğun çeşitli tersânelerinde inşâ ve tamir faaliyetleri ile kalyonlar için kereste kesimi ve İstanbul'a nakli hemen her sene devam etmişti.

Tablo 7a: 1114-80/1702-67 arasında Tersâne’de denize indirilen kalyonlar⁹¹

	Denize indirildiği sene		Kalyonun ismi, uzunluğu
1	20 Ra. 1114	14 Ağustos 1702	Kebîr kalyon ⁹²
2	26 S. 1116	30 Haziran 1704	Kalyon ⁹³
3	Şaban. 1116	Kasım-Aralık 1704	Kalyon ⁹⁴
4	19 M. 1121	31 Mart 1709	51 zirâ (38,65 m.) kalyon ⁹⁵
5	22 R. 1130	25 Mart 1718	Kalyon (indirildikten sonra yanmış) ⁹⁶
6	1133		karavele kalyonu
7	1133		51,5 zirâ (39,03 m.)
8	19 Ş. 1134	4 Haziran 1722	Kebîr kalyon ⁹⁷
9	1134		33 zirâ, tombaz kalyonu
10	14 L. 1135	18 Temmuz 1723	61,5 zirâ (46,61 m.) üç ambarlı ⁹⁸
11	1139		43,5 zirâ (32,97 m.)
12	1139		43,5 zirâ
13	24 M. 1141	30 Ağustos 1728	59,5 zirâ, (45,10 m.) üç ambarlı, Çifte Kaplan ⁹⁹
14	Za. 1144		42 zirâ (31,83 m.)
15	1145		53,5 zirâ (40,55 m.)
16	R. 1147	Eylül 1734	53,5 zirâ
17	R. 1147	Eylül 1734	37,5 zirâ (28,42 m.), karavele kalyonu ¹⁰⁰
18	1149		55,5 zirâ, (42,06 m.) üç kantarlı
19	1150 sonu		39,5 zirâ (29,94 m.), karavele kalyonu
20	1150 sonu		39,5 zirâ, karavele kalyonu
21	1154		42 zirâ
22	1154		53,5 zirâ
23	1156		45,5 zirâ (34,48 m.)
24	1156		45,5 zirâ
25	15 S. 1159	9 Mart 1746	Fâtih-i Bahrî, 53,5 zirâ ¹⁰¹
26	23 M. 1160	4 Şubat 1747	Perr-i Bahrî, 39,5 zirâ, karavele kalyonu ¹⁰²
27	28 M. 1161	29 Ocak 1748	Nâsir-ı Bahrî, 51,5 zirâ ¹⁰³
28	28 M. 1162	18 Ocak 1749	Nusret-nümâ ¹⁰⁴

⁹¹ Bu liste arşiv kayıtlarından (BOA, **D. BŞM TRE** def. 14650, s. 4-15) ve dönemin tarihlerinde kayıtlı bilgilerden oluşturulmuştur.

⁹² Bu kalyonun indirilirken bir miktar hareket ettikten sonra kızaklar üzerinde yerleşip kalmıştı. Şile’den ağır yükleri kaldırmada bilgi sahibi olan bir zimmî getirtilerek onun sayesinde bu büyük kalyon denize indirilebilmişti. söz konusu zimmî ise cizyeden muaf tutularak ve ayrıca gümrükten bir memuriyet verilerek taltîf olunmuştu (Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, İstanbul 1282, II, 534-5).

⁹³ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, 138.

⁹⁴ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, 155.

⁹⁵ Bu tarihte kalyonla birlikte bir başarda-i hümâyûn da denize indirilmişti (Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, 267).

⁹⁶ Denize yeni indirilen bu kalyon kalafat ateşinden tutuşup yanmaya başlamış, yanında bağlı duran eski bir kalyona da ateşi sirayet etmiş, büyüyen yangın kereste mahzeninin de yanmasına sebep olmuştu (Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, IV, 387-8).

⁹⁷ Bu kalyonun daha önce görülmemiş kolaylıkta denize indirildiği belirtilmektedir (Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, V, 436-7).

⁹⁸ Üç ambarlı bu kalyonun inşâsı üç seneye yakın sürmüştü (Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, VI, 50-1).

⁹⁹ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, VI, 582.

¹⁰⁰ **Târîh-i Subhî**, İstanbul 1198, vr. 63a.

¹⁰¹ İzzî, **Târîh**, İstanbul 1199, vr. 56a.

¹⁰² İzzî, **Târîh**, vr. 108b.

¹⁰³ İzzî, **Târîh**, vr. 153b.

¹⁰⁴ İzzî, **Târîh**, vr. 189a.

29	24 Ra. 1163	3 Mart 1750	Berîdü'z-Zafer, 47,5 zirâ (36 m.) ¹⁰⁵
30	7 Ra. 1165	24 Ocak 1752	Zîver-i Bahrî, 55,5 zirâ ¹⁰⁶
31	B. 1167	Nisan-Mayıs 1754	Nüvîd-i Fütûh, 61,5 zirâ, (46,61 m.) üç ambarlı ¹⁰⁷
32	C. 1171	Şubat-Mart 1758	Hısn-ı Bahrî, üç kantarlı ¹⁰⁸
33	7 Za. 1180	6 Nisan 1767	Mesken-i Gâzi ¹⁰⁹

Tablo 7b: 1131-67/1718-53 arasında Tersâne'de inşâ edilen kalyonların uzunlukları ve bitirilme süreleri ¹¹⁰

	Uzunlukları	İnşâ başlama	Denize indirilişi	İnşâ için geçen süre
1	33 zirâ, tombaz kalyonu	1134	1134	1 yıl
2	karavele kalyonu	Za. 1131	1133	2 yıl
3	37,5 zirâ (28,42 m.), karavele kalyonu	1146 sonu	1147	1 yıl
4	39,5 zirâ (29,94 m.), karavele kalyonu	B. 1150	1150 sonu	6 ay
5	39,5 zirâ, karavele kalyonu	B. 1150	1150 sonu	6 ay
6	39,5 zirâ, karavele kalyonu	1159	1160	1 yıl
7	41,5 zirâ (31,45 m.) karavele kalyonu	1167	?	?
8	42 zirâ (31,83 m.)	Ra. 1144	Za. 1144	9 ay
9	42 zirâ	1153	1154	1 yıl
10	43,5 zirâ (32,97 m.)	1136	1139	3 yıl
11	43,5 zirâ	1136	1139	3 yıl
12	45,5 zirâ (34,48 m.)	1154	1156	2 yıl
13	45,5 zirâ	1154	1156	2 yıl
14	47,5 zirâ (36 m.)	1160	1163	3 yıl
15	51,5 zirâ (39,03 m.)	1132	1133	1 yıl
16	51,5 zirâ	1157	1161	4 yıl
17	53,5 zirâ (40,55 m.)	1142	1145	3 yıl
18	53,5 zirâ	1142	1147	5 yıl
19	53,5 zirâ	1153	1154	1 yıl
20	53,5 zirâ	1157	1159	2 yıl
21	55,5 zirâ, (42,06 m.) üç kantarlı	M. 1146	1149	3 yıl
22	55,5 zirâ	1162	1165	3 yıl
23	55,5 zirâ, üç kantarlı	1163	1167?	4 yıl?
24	59,5 zirâ, (45,10 m.) üç ambarlı, Çifte Kaplan	1134	1141	7 yıl
25	üç ambarlı	Za. 1131	L. 1135	3 yıl 7 ay
26	61,5 zirâ, (46,61 m.) üç ambarlı	Ra. 1165	B. 1167	2 yıl 5 ay

¹⁰⁵ İzzî, **Târîh**, vr. 219a.

¹⁰⁶ İzzî, **Târîh**, vr. 265a-b.

¹⁰⁷ **Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi, Mür'î't-Tevârih**, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1976, I, 175.

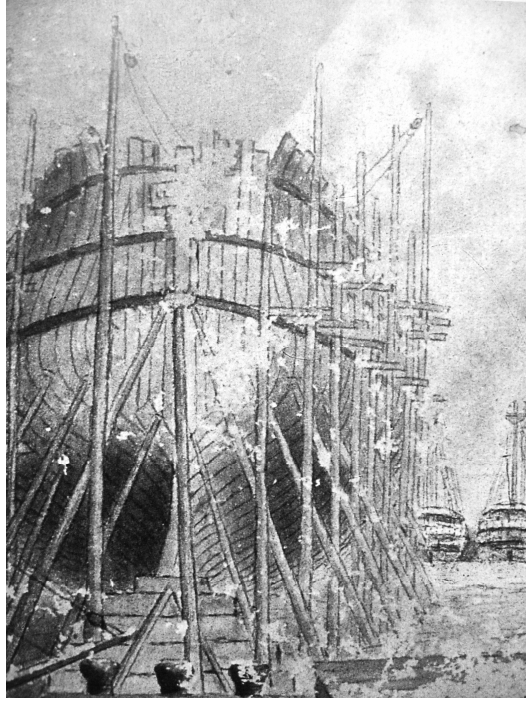
¹⁰⁸ **Mür'î't-Tevârih**, İstanbul 1978, II. A, 16.

¹⁰⁹ Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, **Çeşmî-zâde Tarihi**, (haz. B. Kütükoğlu), İstanbul 1993, s. 23.

¹¹⁰ BOA, **D. BŞM TRE** def. 14650, s. 4-15.

Kalyon inşâ faaliyetinin en yoğun olduğu yer şüphesiz İstanbul'daki Tersâne-i Âmire idi¹¹¹. İstanbul dışında bulunan tersânelerde de kalyon inşâ edilmekle birlikte bunların bazı malzemeleri Tersâne-i Âmire'den gönderilmiştir.

Resim 2: Tersâne-i Âmire'de inşâ üzere olan bir kalyon¹¹²

1113/1701'de Tersâne-i Âmire'de biri 60 zirâ (45,48 m.) uzunluğunda üç ambarlı kalyon-ı kebîr (Kapudâne¹¹³), diğeri 45,5 zirâ (34,49 m.) uzunluğunda olmak üzere iki kalyon inşâ edildiği görülmektedir¹¹⁴. İkinci kalyon Tersâne'deki mevcut kereste ile inşâ olunacaktı¹¹⁵.

1114/1702'de bu iki kalyonun inşâları sürerken bir Patrona kalyonunun yapımı için emir verilmişti. Omurgalık kerestelerinin Tersâne'de hazır bulunduğu

¹¹¹ Tersâne'de gemi inşâ edilen yerler için bkz. Gül Köksal, "Tersane-i Amire'de Çağlar Boyu Gemi İnşâ Yerleri, Düzenekleri ve Koruma Önerileri", **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 403-28.

¹¹² TSM, Resim Galerisi, nr. 822'den naklen Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 299.

¹¹³ BOA, MAD 4876, s. 71 (12 Za. 1112/20 Nisan 1701).

¹¹⁴ BOA, MAD 4875, s. 66 (13 B. 1113/14 Aralık 1701).

¹¹⁵ Bu ifadeden Tersâne-i Âmire mahzenlerinde hazırda bekletilmekte olan kerestenin kalyon inşâsına yetecek derecede olduğu anlaşılmaktadır.

belirtilen Patrona kalyonunun iki ya da üç ambarlı olmasına Kaptan Paşa ve diğer kaptanların birlikte görüşerek karar vermeleri istenmiştir¹¹⁶. 1115/1703'te kalyon-ı kebîr denilen Kapudâne ve 45,5 zirâlık (34,49 m.) kalyonun inşâlarının sürdüğü anlaşılmaktadır¹¹⁷. 1119/1707'de Tersâne-i Âmire'de yeni bir kalyon-ı kebîr'in¹¹⁸, 1120/1708'de de başka bir kalyonun inşâsına başlanmıştır¹¹⁹.

1121/1709 senesinde 41 zirâlık (31,07 m.) bir kalyonun teknesi kuruldu¹²⁰. 1122/1710'da ise 41 zirâlık (31,07 m.) üç kalyon için çeşitli yerlerden kereste istendi¹²¹. 1123/1711'de Tersâne-i Âmire'deki kerestelerin imkan verdiği ölçüde bu üç kalyonun uzunluklarının arttırılması kararlaştırıldı¹²².

1113/1701 tarihinde donanmada ikisi inşâ halinde yirmi yedi kalyon vardı. Sayının kırka tamamlanması için bir an evvel on üç kalyonun inşâ edilmesi gerektiği ifade edilmekteydi. Bu hedefi gerçekleştirmek için 1701-1711 yılları arasında Tersâne-i Âmire'nin yanı sıra Karadeniz'in Anadolu kıyısında bulunan Küplüağzı, Çayağzı (Sinop) ve Akçaşehir (Bolu)'de de kalyon inşâ edildiği görülmektedir. Kerestelik ağaçların çok olması ve İstanbul'a yakınlığı sebebiyle kalyon inşâsında Karadeniz kıyılarındaki bu tersâneler tercih edilmişlerdir. Bir diğer kalyon inşâ sahası Ege denizinde bulunan Rodos, Midilli ve İstanköy'dür. Buralarda da sayıca Karadeniz'dekiler kadar kalyon inşâ edilmiştir.

Tablo 8: Sinop'ta inşâ olunan kalyonlar

Başlama	İnşâ tarihleri		Uzunlukları zirâ (metre)	adet
		Bitiş		
1 M. 1116/6 Mayıs 1704	29 Z. 1116/24 Nisan 1705		39 (29,56); 40 (30,32)	2 ¹²³
17 B. 1118/25 Ekim 1706	3 C. 1124/08 Temmuz 1712		51 (38,65); 53,5 (40,55); 57,5 (43,58); 55 (41,69), [3 adet]	6 ¹²⁴
C. 1135/Mart-Nisan 1723	Ş. 1137/Nisan-Mayıs 1725		55 (41,69)	2 ¹²⁵
7 B. 1144/5 Ocak 1732	05 N. 1147/29 Ocak 1735		53,5 (40,55)	2 ¹²⁶

¹¹⁶ BOA, MAD 5362, s. 66 (14 C. 1114/5 Kasım 1702).

¹¹⁷ BOA, MAD 5361, vr. 33b (12 C. 1115/23 Ekim 1703).

¹¹⁸ BOA, MAD 3159, vr. 37a (25 Ş. 1119/21 Kasım 1707).

¹¹⁹ BOA, MAD 2489, s. 78 (28 Ş. 1120/12 Kasım 1708).

¹²⁰ BOA, MAD 2485, s. 128 (21 R. 1121/30 Haziran 1709).

¹²¹ BOA, MAD 2485, s. 148 (22 Za. 1121/23 Ocak 1710); MAD 3435, vr. 70b (15 N. 1122/7 Kasım 1710).

¹²² BOA, MAD 2895, s. 107 (11 R. 1123/29 Mayıs 1711).

¹²³ BOA, MAD 212, vr. 11a.

¹²⁴ BOA, MAD 3142, s. 102; D. BŞM. KND dos. 1/29, vr. 3b.

¹²⁵ BOA, MAD 10313, s. 120-23.

1 Za. 1150/20 Şubat 1738	30 Ca. 1154/13 Ağustos 1741	53,5 (40,55)	2 ¹²⁷
1 Ca. 1169/2 Şubat 1756	29 L. 1174/03 Haziran 1761	51,5 (39,03)	2 ¹²⁸
11-20 B. 1174/16-25 Şubat 1761	21-30 Z. 1177/21-30 Haziran 1764	51,5 (39,03)	1 ¹²⁹
24 S. 1184/19 Haziran 1770		51 (38,65)	2 ¹³⁰
Toplam			19

İstanbul dışında en fazla sayıda kalyon Sinop'ta inşa edilmiştir. Burada inşa edilen kalyonların genellikle 50 zirâdan uzun oldukları dikkati çekmektedir. Yine Karadeniz bölgesinde Bolu sınırları içerisinde bulunan Akçaşehir tersânesinde ise 1118-1122/1707-1710 arasında sırayla iki kalyon inşa edilmişti¹³¹. Bunlardan ilk tamamlanan kalyon 50 zirâ (37,9 m.) uzunluğunda olmalıdır. Zira 1120/1708 senesinde donanma kalyonlarını kaydeden bir listede *cedîd*, *Akçaşehir* olarak kaydedilmiş bir kalyon bulunmaktaydı¹³².

Tablo 9: Rodos'ta inşa olunan kalyonlar

İnşâ tarihleri		Uzunlukları zirâ (metre)	adet
Başlama	Bitiş		
28 Ca. 1127/1 Haziran 1715		38 (28,80) – karavele	1 ¹³³
6 M. 1154/24 Mart 1741	19 C. 1155/21 Ağustos 1742	41,5 (31,45) – karavele	1 ¹³⁴
22 Ra. 1169/26 Aralık 1755	24 Ş. 1170/14 Mayıs 1757	37,5 (28,42) – karavele	2 ¹³⁵
17 R. 1171/29 Aralık 1757	10 S. 1174/21 Eylül 1760	41,5 (31,45)	2 ¹³⁶
5 Ca. 1174/13 Aralık 1760	20 Z. 1174/23 Temmuz 1761	41 (31,07)	1 ¹³⁷
26 B. 1174/03 Mart 1761	02 R. 1176/21 Ekim 1762	43,5 (32,97), [2 adet]; 41,5 (31,45)	3 ¹³⁸
1 M. 1184/27 Nisan 1770		45 (34,11)	3 ¹³⁹
Toplam			12

¹²⁶ BOA, **D. BŞM** 1739, s. 2.

¹²⁷ BOA, **MAD** 3864, s. 118; **D. BŞM. TRE** def. 14743, s. 1.

¹²⁸ 33,5 zirâ (25,39 m.) uzunluğunda bir tombaz kalyon da inşa edilmişti (BOA, **D. BŞM** 41183, s. 2).

¹²⁹ Uzunluğu belirtilmeyen bir tombaz da inşa edilmişti (BOA, **D. BŞM** 2150, s. 32).

¹³⁰ BOA, **MAD** 10386, s. 184.

¹³¹ BOA, **MAD** 3142, s. 96.

¹³² BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14612, s. 6-7.

¹³³ BOA, **MAD** 2850, s. 118.

¹³⁴ BOA, **D. BŞM** 2150, s. 73-4.

¹³⁵ BOA, **MAD** 10359, s. 196-7.

¹³⁶ BOA, **MAD** 10364, s. 204.

¹³⁷ BOA, **MAD** 3168, vr. 114a.

¹³⁸ BOA, **MAD** 3168, vr. 95b, 97a.

¹³⁹ BOA, **MAD** 10384, s. 177.

Sinop'tan sonra İstanbul dışında en çok kalyon inşa edilen yer Rodos'tur. Burada genellikle 41 (31,07 m.) ile 45 (34,11 m.) zirâ arasındaki uzunluklarda kalyonlar inşa edilmişti. 1174/1760'da yapımı tamamlanan 41,5 (31,45 m.) zirâ uzunluğundaki kalyonlardan birine *Tılsım-ı Bahrî* adı verilmişti¹⁴⁰.

Tablo 10: Midilli'de inşa olunan kalyonlar

İnşâ tarihleri		Uzunlukları zirâ (metre)	Adet
Başlama	Bitiş		
9 S. 1146/22 Temmuz 1733	12 S. 1149/22 Haziran 1736		2 ¹⁴¹
1 B. 1171/11 Mart 1758	30 Ra. 1177/8 Ekim 1763	51,5 (39,03)	1 ¹⁴²
13 Ş. 1174/20 Mart 1761	2 S. 1178/1 Ağustos 1764	45,5 (34,48)	1 ¹⁴³
1 Ra. 1184/25 Haziran 1770	29 Ş. 1185/7 Aralık 1771	45,5 (34,48)	2 ¹⁴⁴
Toplam			6

Az sayıda kalyon inşa edilmekle birlikte tercih edilen başka bir yer ise Midilli olmuştur. Burada inşa edilen kalyonların Rodos'takilerden nispeten uzun olduğu görülmektedir.

İstanköy'de de 1150/1737'de, eski Kaptanıderya Canım Hoca'nın inşa ettirdiği ve bitirilmek üzere olan kalyonunun baharda sefere çıkabilmesi için Kasım ayı gelmeden önce denize indirilip Tersâne'ye getirilmesi emredilmekteydi¹⁴⁵.

1.4.2. Kalyon İnşâsında Çalışanlar ve İş Gücü

Kalyon inşâsı için mimar, marangoz, burgucu, oymacı ve kalafatçılar istihdam edilmekteydi. Bu meslek gruplarından Tersâne'de sürekli çalışanlar

¹⁴⁰ BOA, MAD 10378, s. 122 (23 M. 1179/12 Temmuz 1765).

¹⁴¹ BOA, MAD 10326, s. 85; MAD 10336, s. 84.

¹⁴² BOA, D. BŞM 2150, s. 135.

¹⁴³ BOA, MAD 3168, vr. 100b.

¹⁴⁴ BOA, MAD 10386, s. 239.

¹⁴⁵ 12 Ca. 1150/7 Eylül 1737 tarihinde Rikâb kaimmakamı Vezir Mehmed Paşa'ya ve Tersâne Emini Murtaza Efendi'ye hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 10336, s. 81.

bulunduğu gibi işlerin yoğun olduğu zamanlarda İstanbul dışından getirilenler de olmaktadır¹⁴⁶.

Tersâne-i Âmire’de kalyon inşâsında çalışanları, Tersâne’nin kadrolu çalışanı olup maaş (ulûfe) alanlar, Tersâne bünyesinde görevli olmayıp çalıştıkları günler için ücret alanlar (yevmîye/gündelik ile çalışanlar) ve işlerin yoğun olduğu dönemlerde taşradan İstanbul’a getirtilerek gündelik ile çalıştırılanlar şeklinde üç gruba ayırmak mümkündür.

a. Tersâne’nin kadrolu çalışanları iki farklı gruptan oluşmaktaydı. Bu Tersâne çalışanlarının ilki ve en kalabalığı *cemâ’atler* adı altında zikredilmektedir. Hepsine birden Tersâne halkı da denilen bu cemâ’atlerin toplam çalışan sayısı zaman içinde oldukça değişmiştir. XVI. asır ortalarında 1800, daha sonra 2652 ve bu asrın sonlarında 2364, XVII. asrın ilk yarısında 1893 olan çalışan sayısı, aynı asrın sonlarında 790’dır¹⁴⁷. XVIII. asrın hemen başında 726¹⁴⁸ daha sonra 727¹⁴⁹ kişiden oluşan maaşlı gurubun içinde cemâ’at başlığı altında şu on beş sınıf çalışan bulunmaktadır; Takım-ı baştarda-i hümâyûn (9 kişi), takım-ı yedek-i kebîr (8 kişi), takım-ı sefîne-i kethuda-i Tersâne-i Âmire (7 kişi), kapudanân-ı Tersâne-i Âmire (25 kişi), katibân-ı Tersâne-i Âmire (11 kişi), çavuşân-ı Tersâne-i Âmire (32 kişi), rüesâyı Tersâne-i Âmire (188 kişi), hademe-i câmi’-i şerîf-i Tersâne-i Âmire (15 kişi), azebân-ı Tersâne-i Âmire (213 kişi), kayıkçıyân-ı hazret-i Kapudan paşa (42 kişi), kayıkçıyân-ı kethuda-yı Tersâne-i Âmire (31 kişi), kayıkçıyân-ı Emîn-i Tersâne-i Âmire (25 kişi), kayıkçıyân-ı ağâ-yı Tersâne-i Âmire (6 kişi), kayıkçıyân-ı kâtib-i büzürg-i Tersâne-i Âmire (4 kişi) ve kalafatçıyân (111 kişi). Zikredilen bu cemâ’atler ve çalışanların sayısında 1179/1765’e kadar değişiklik olmamış 1184/1770’de bazı cemâ’at çalışanlarının sayılarında artma veya azalma olmakla birlikte toplam 727 çalışan sayısı değişmemiştir. Bunların bir günlük maaşlarının toplamı 6911,5 akçeydi¹⁵⁰.

¹⁴⁶ XVII. yüzyılda da işler yoğun olduğunda İstanbul dışından Tersâne-i Âmire’de çalıştırılmak üzere çeşitli meslek guruplarından getirilen işçiler hakkında bkz. Bostan, **Tersâne-i Âmire**, Ankara 1992, s. 71-81.

¹⁴⁷ Uzunçarşılı **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 410-11.

¹⁴⁸ BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14600, s. 2-21 (10 B. 1114/30 Kasım 1702).

¹⁴⁹ Tersâne-i Âmire’deki câmide görevli hademe sayısı on dörtten on beşe çıkmıştır: (1122/1710) BOA, **KK. Bahriye** 5662, s. 15-16.

¹⁵⁰ (1132/1719) BOA, **KK. Bahriye** 5665, s. 4-35; (1138/1725) **KK. Bahriye** 5669, s. 6-35; (1150/1737) **KK. Bahriye** 5673, s. 4-37; (1156/1743) BOA, **KK. Bahriye** 5681, s. 4-37; (1179/1765)

Bu çalışan grup dışında doğrudan kalyon inşâsı ile ilgili gözükme de Tersâne cemâ'atlerine sonradan eklenen tulumbacılar ocağı bulunmaktadır. Kalyonlar Tersâne'de bağlı kaldıklarında yan yana durduklarından onların bekleyen en büyük tehlike, hepsinin birden ateş alabileceği bir yangındı. Nitekim, Tersâne'de zaman içinde böyle yangınlar çıkmıştı¹⁵¹. İstanbul genelinde de vuku bulan ve büyük hasara sebep olan yangınları söndürebilmek için Dergâh-ı Âli Yeniçerileri, Cebeci, Topçu ve Top arabacıları Ocakları'nın bünyelerinde Tulumbacı teşkilâtı kurulmuştu. Tersâne bünyesinde henüz Tulumbacı teşkilâtı mevcut değildi¹⁵². Bunun gerekli olduğunu bildiren Kaptanıderya Ebubekir Paşa'nın arzı uygun görülerek 1 Cemaziyelahir 1145/19 Kasım 1732'te Tersâne-i Âmire'de de Tulumbacı teşkilâtı ihdas olunmuştur. Bünyesinde bulunan altmış üç kişiden Tulumbacı başına 45, oda başına 25, çavuşa 20 ve altmış neferin her birine 15'er akçe günlük verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁵³.

Tulumbacılar kullandıkları tulumbaların imal ve tamirlerini kendileri yapmaktaydı. Hatta bunun için gereken masrafı da bir müddet kendileri karşılamıştı. Tersâne tulumbacılarının kendi imal ettikleri beş adet tulumbanın tamir masrafını Tulumbacıbaşı Atâullah karşılamış fakat zamanla tamir masrafını karşılayamayacak hale gelmiştir. Bunun üzerine Kaptanıderya Elhâc Mehmed Paşa'nın talebi ile Cebeciler Ocağı tulumbacılarına kıyasla, Tersâne'deki tulumbaların tamir masrafı olmak üzere günlük 60 akçe verilmesi uygun görülmüştür. Bu konuyla ilgili belgede Tersâne tulumbacılarının gerektiğinde gece ve gündüz donanma-yı hümâyûn kalyonlarının kalafat ve diğer bazı hizmetlerinde buldukları da ifade edilmektedir¹⁵⁴. Bu çalışma, kalyonlar kalafat edilmeden önce içlerindeki suyun tulumbalarla tahliye edilmesi ile ilgili olmalıdır.

XVIII. yüzyıldan önceki defterlerde neccar ve üstübücüler de cemâ'at olarak yazılmakla birlikte bu yüzyıla ait yoklama defterlerinde bulunmamaktadır¹⁵⁵. Yukarıda sayılan on beş cemâ'atin içinde ise kalyon inşâsı ile ilgili olan cemâ'at

---

KK. Bahriye 5698, s. 4-37; (1184/1770) BOA, **KK. Bahriye 5711**, s. 2-40. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 412.

¹⁵¹ Wolfgang Müller-Wiener, **Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı**, İstanbul 1998, s. 68-9.

¹⁵² Tulumbacılar için bkz. Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 77-8.

¹⁵³ BOA, **D. BŞM 1730**, s. 17 (5 Ş. 1145/21 Ocak 1733).

¹⁵⁴ BOA, **D. BŞM 1730**, s. 18 (13 L. 1147/8 Mart 1735).

¹⁵⁵ Uzunçarşılı **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 412.

kalafatçılardır. Kalafatçı ağasına maaş olarak günlük 30 akçe diğerlerine 5-20 akçe verilmekteydi¹⁵⁶. Vefat edenlerin kadroları bu mesleği yapabileceğine kanaat getirilen çocuklarına verilebilmekteydi¹⁵⁷.

Tersâne cemâ'atleri arasında kalafatçılar da olmakla birlikte XVIII. yüzyılın sonunda kaleme alınan bir eserde, Tersâne'ye özel kalafatçılar bulunmadığından donanma gemilerinin gereği gibi özenle kalafatlanmadığı, bunun üzerine Mısır'dan işlerinde yetenekli iki yüz *evlâd-ı arap* kalafatçının getirildiği ve bunların barınmalarını temin için Tersâne'nin arkasında büyük bir kışlak yaptırılarak giyecek ve yiyeceklerine özen gösterildiği kaydedilmektedir. Yazar, bu kalafatçılar tarafından kalafatlanan gemilerin üç dört sene su almadıklarının bizzat tanıdığı olduğunu da belirtmektedir¹⁵⁸.

Kadrolu olanların diğer grubunu mimar, marangoz, burgucu, oymacı ve bunların kalfaları oluşturmaktaydı. Mimarlar kalyonların inşâ ve tamir işlerini yöneten kişilerdi. Göreve getirilecek bir mimarın kalyon inşâ edebilme bilgisi dikkate alınırdı. Tersâne-i Âmire mimarları gerektiğinde İstanbul dışındaki tersanelerde de kalyon inşâ hizmetinde görevlendirilirlerdi.

b. Tersâne halkının sayısının XVI. yüzyılın ortalarında 2652'ye kadar çıkması şüphesiz devlete büyük bir mâlî yük getirmekteydi. Devlet bu aşırı yükten kurtulmak için bunların sayısını zamanla indirerek XVIII. yüzyılda 727'ye kadar düşürmüştü. Bununla birlikte sadece Padişah ve devlet görevlilerine ait olan kayıkların senede en az bir kere kalafat edildiği düşünüldüğünde Tersâne'deki kalafatçı cemâ'atin iş yoğunluğu ortaya çıkmaktadır. Kalyon inşâ ve tamirinde gereken işgücü Galata'daki gemici esnafından karşılanmaktaydı¹⁵⁹.

c. Kalyon yapımı dolayısıyla işlerin yoğun olduğu zamanlarda İstanbul dışındaki özel gemi inşâ atölyelerinden marangoz, kalafatçı, burgucu, ve oymacılar gündelikle çalıştırılmak üzere Tersâne'ye getirilirlerdi. İsimleri kayıtlı olan bu

---

¹⁵⁶ (1122/1710) BOA, **KK. Bahriye** 5662, s. 29-33; (1184/1770) **KK. Bahriye** 5711, s. 15-20.

¹⁵⁷ 1159/1746'da Tersâne kalafatçıları cemâ'atinden Mehmed'in vefatı üzerine kadrosu oğlu İbrahim'e günlük 5 akçe olmak üzere verilmişti: BOA, AE. I. Mahmud 416.

¹⁵⁸ Beydilli - Şahin, **Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri**, s. 78.

¹⁵⁹ Galata'daki Osmanlı öncesi ve sonrası gemicilik faaliyetleri üzerine yapılmış bir çalışma için bkz. Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul Limanı**, İstanbul 1998. Özellikle Osmanlı dönemi için bkz. Bostan, **Tersâne-i Âmire**, Ankara 1992.

meslek mensupları kendi işleri yarıda kaldığı için gönüllü olarak gelmezler hatta kimi zaman Tersâne'den kaçarlardı.

TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE KALYON İNŞÂSINDA ULÛFE İLE ÇALIŞANLAR

Tersâne-i Âmire'deki kalyonların inşâ faaliyetleri, Tersâne-i Âmire ricâlından sayılan Mimarbaşının (*ser-mimâr*) idaresi altında yürütülmekteydi¹⁶⁰. Mimarbaşının emri altında on kadar mimar¹⁶¹ ile marangoz, burgucu, oymacılar ve diğer meslek grupları çalışmaktaydı¹⁶².

KALYON MİMARLARI

Kalyon inşâsında en önemli görev Mimarbaşına aitti. Diğer mimarlar kıdem sırasına göre ikinci, üçüncü, ve dördüncü mimar olarak görev yaparlardı. Mimarbaşı'dan boşalan göreve ikinci mimar getirildiğinde alttakiler de bir üstte boş kalan kadroya atanırlardı. Dördüncü mimarlığa ise marangoz ustalarından biri getirilirdi¹⁶³. Bir mimarın kalyon inşâsını, sahip olduğu bilgi ve beceri ile yürütmesi gerekirdi. Nitekim bilgisiyle marangoz kalfası iken kendi başına kalyon inşâsını yürütebileceği ehl-i vukuf kimseler tarafından da onaylanan ve mimar kalfalığına getirilen Salih¹⁶⁴ 1151-75/1738-61 yılları arasında Mimarbaşı olarak görev yapmıştır.

¹⁶⁰ Askerî donanma mimarisini inceleyen bir kitabın giriş kısmında yazar, kullandığı terminolojiyi açıklarken çeşitli dillerde gemi inşâ edenlerin nasıl isimlendirildiğine dair bilgi vermektedir. Bu bilgi, Akdeniz kültürüne, özellikle Venedik ile Osmanlı gemi inşâsının ortak paydalarına önemli bir vurgu yapmaktadır: “**Constructors** [inşâ edici], *kelimesini, çağı ne olursa olsun gemi dizayn ve inşâ edenler için kullandım. Her ulusta terimler zamanla gelişmiş ve yeni anlamlar taşımıştır; örneğin İngilizcede “shipwright” [tersane işçisi] terimi, sadece tekne dizayn ve inşâ eden değil bununla birlikte gemi direği imal eden ve kürek, makara ve küçük kayık yapıcısı olarak geniş sahada bir iş kolunu ihtiva etmektedir. Fransızcada ilk unvan **charpentier**, mobilya yapıcısı demek olan “carpenter” [marangoz] anlamındadır, fakat daha sonraları “constructor” ve “engineer” [mühendis] terimleri kullanılmıştır. Danimarka dilindeki **skeppskonstruktör** ve **fabrikmester**, “shipbuilder” [gemi yapıcısı] ve “master fabricator” [imalatçı ustası] anlamlarına gelmektedir. Venedik’e ait **proti** normalde “shipwright” anlamındadır, fakat daha sonra **architetto** (architect) [mimar] terimi kullanıma girmiştir.”, Larrie D. Ferreiro, **Ships and Science, The Birth of Naval Architecture in the Scientific Revolution, 1600-1800**, ABD 2006, s. xvii (Esas metindeki *italik* dizili kelimeler **bold** verilmiştir, köşeli parantezler bana aittir).*

¹⁶¹ Uzunçarşılı **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 431. Ayrıca bkz. Nurcan Yazıcı, “Osmanlı Devleti’nde Tersane-i Amire Mimarlığı ve Mimarları”, **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 381-402.

¹⁶² XVII. yüzyılda Tersâne’de gemi inşâ ve teçhizinde istihdam edilen meslek grupları için bkz. Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 66-81.

¹⁶³ BOA, AE III. Mustafa, 1665.

¹⁶⁴ BOA, MAD 3925, vr. 58b (2 Z. 1132/5 Ekim 1720).

Mimarlık bilgi ve birikimi Osmanlı Devleti'nde pek çok başka iş dalı ve zanaatta olduğu gibi tecrübî olarak aktarılırdı. Bir diğer söyleyişle enformel bir eğitim söz konusuydu¹⁶⁵. Bu aktarım bazen babadan oğla olmaktadır. Nitekim kalyon mimarlarının bazılarının oğulları da Tersâne'de çalışmaktaydılar¹⁶⁶. Bilginin bu şekilde aktarımı aynı zamanda kalyon inşâsı ile ilgili plan ve çizimlere ulaşılamayışını da büyük bir ölçüde açıklamaktadır.

Mimarbaşı Agosto

Kaptanıderya Mezemorta Hüseyin Paşa önem verdiği ve sayılarını arttırmayı hedeflediği kalyonların inşâsı için Agosto isimli zımmî bir mimarı, 13 Zilkade 1112/21 Nisan 1701'de işbaşına getirerek onu 60 zirâlık (45,48 m.) üç ambarlı büyük kalyonun inşâsı ile görevlendirdi¹⁶⁷. Mimarbaşı olan Agosto'ya, Tersâne'de işinin başında olduğu sürece günlük maaş ve erzâk olarak İstanbul gümrüğünden 60 sağ akçe¹⁶⁸, Tersâne zindanından dört çift ekmek ve Kasapbaşı tarafından da günlük iki vukiyye¹⁶⁹ (2,56 kg.) et verilmekteydi¹⁷⁰.

Mimarbaşı Agosto göreve getirildikten yaklaşık sekiz ay sonra bu verilenlere ek olarak günlük iki kıyye zeytinyağı talebinde bulunmuş Kaptan Paşa'nın¹⁷¹, Agosto'nun işinde üstad bir mimar olduğunu bildirmesi üzerine kendisine günlük bir kıyye (1,28 kg.) zeytinyağı verilmesi uygun görülmüştü¹⁷².

¹⁶⁵ Fransa'da 1680'lerde Brest, Rochefort ve Toulon'da inşâ okulları açılmıştı. İngiltere'de ise bu tarihlerde gemi yapıcılığı geleneksel yol olan usta-çırak ilişkisiyle (*apprentice-trained*) öğretilmekteydi. Avrupa'da daha ziyade Hollandalı ve İngiliz gemi yapıcılarına talep vardı. Örneğin 1697'de Rusya'da çalışan gemi yapıcılarının %68'i Hollandalıydı. Fransız ve İspanyol gemi yapıcıları deneyimlerini artırmak için İngiliz ve Hollanda tersanelerinde çalışmaktaydılar (R. Harding, *Seapower and Naval Warfare, 1650-1830*, İngiltere 1999, s. 132).

¹⁶⁶ Buna örnek olarak Mimarbaşılardan Ömer'in oğlu mimar İsmail (BOA, MAD 8880, s. 8, 10 M. 1179/29 Haziran 1765) ve Mimar Yani'nin oğlu mimar Vasil (BOA, MAD 3435, vr. 66a, 6 Za. 1122/27 Aralık 1710) gösterilebilir.

¹⁶⁷ BOA, MAD 4876, s. 69 (10 B. 1113/11 Aralık 1701).

¹⁶⁸ Sağ akçe, ayarı ve vezni doğru, hilesiz akçe anlamında belgelerde kullanılan bir tâbirdir. 60 sağ akçe 80 akçe etmektedir. Akçe hakkında bkz. H. Sahillioğlu, "Akçe", *DİA*, c. II, İstanbul 1989, s. 224-227.

¹⁶⁹ Eski ağırlık ölçüsü okka'nın bir söyleyiş şekli olup 1.2828 kilografa denk gelmektedir (W. Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. A. Sevim, İstanbul 1990, s. 30).

¹⁷⁰ BOA, MAD 4876, s. 69 (10 B. 1113/11 Aralık 1701).

¹⁷¹ Mezemorta Hüseyin Paşa'nın muhtemel vefat tarihi 15 Ra. 1113/20 Ağustos 1701 olduğuna göre belgedeki Kaptan Paşa, Mirî Kalyonlar kaptanı iken Mezemorta'nın vefatı üzerine onun yerine atanan Abdülfettah Paşa olmalıdır, bkz. Bostan, "Mezemorta Hüseyin Paşa", *DİA*, c. XXIX, İstanbul 2005, s. 524-526.

¹⁷² BOA, MAD 9889, s. 319 (8 B. 1113/9 Aralık 1701).

Birkaç sene sonra Mimarbaşı Augusto'ya verilen erzâk listesinden günlük iki kıyye etin çıkarılması üzerine Kaptan Paşa, Augusto'nun sanatında mahareti olduğunu belirterek bu erzâkın kendisine verilmesini istemiş, bunun üzerine Augusto tekrar günlük iki vukiyye et almaya başlamıştı¹⁷³. 26 Safer 1117/19 Haziran 1705'de, yaşlı olduğu belirtilen Augusto'nun Tersâne'ye ziyâdesiyle hizmeti geçtiği için kendisine verilen maaş ve erzâkı, yaşadığı sürece alabilmesi hususunda Kaptanıderya Abdurrahman Paşa'nın (1116-7/1704-6) arzı kabul edilmişti¹⁷⁴.

Augusto, yaşlı olmasına rağmen İstanbul dışındaki tersânelerde de görevlendirilmiştir. 1118/1706'da Sinop'a kalyon inşâsı için gittiğinde, Tersâne-i Âmire'de çalıştığı sırada kendisine verilen maaş ve erzâkın, defterdeki kaydına zarar gelmemesi hususundaki ricası da kabul edilmişti¹⁷⁵. Tarihi tespit edilememekle beraber sonraları maaşına Sinop gümrüğünden 60 sağ akçe ilave edilmiş böylece görevinin sonuna kadar günlük 120 akçe maaş almıştı. Augusto, Muharrem 1134/Kasım 1721'de ölene kadar görevde kalmıştı¹⁷⁶.

Mimarbaşı Dimitri

Augusto'nun ölümünden sonra Mimarbaşılık görevine getirilen Dimitri'ye¹⁷⁷, henüz 1131/1719'da kalyon mimarı iken Tersâne'den günlük iki ekmek, yarım kıyye zeytinyağı ve kasapbaşı tarafından da iki kıyye et ile aylık 1800 akçe verilmekteydi¹⁷⁸. Kendisine verilen et miktarı bir kıyyeye indirilince, Şaban 1133/Mayıs 1721'de tayinâtının arttırılması ve diğer zımmî mimarlar gibi cizyeden muaf tutulması hususundaki arzuhali kabul edilerek kendisine cizyeden muaf tutulmuş ayrıca tayinâtına yapılan ilavelerle günlük dört ekmek ve bir kıyye zeytinyağı verilmeye başlanmış, aldığı et miktarında ve maaşında ise değişiklik yapılmamıştı¹⁷⁹.

1141/1728 senesine ait bir belgede denize yeni indirilmiş bir karavelenin ve 51 zirâ (38,65 m.) uzunluğunda bir kalyonun yapımında Mimarbaşı olarak görevinin

¹⁷³ BOA, MAD 5361, s. 35b (16 L. 1115/22 Şubat 1704).

¹⁷⁴ BOA, MAD 3141, s. 87 (26 S. 1117/19 Haziran 1705).

¹⁷⁵ BOA, MAD 3141, s. 87 (19 C. 1118/28 Eylül 1706).

¹⁷⁶ BOA, MAD 8880, s. 278 (5 S. 1141/10 Eylül 1728).

¹⁷⁷ BOA, MAD 8880, s. 278 (5 S. 1141/10 Eylül 1728).

¹⁷⁸ BOA, MAD 10309, s. 134 (27 Za. 1131/11 Ekim 1719).

¹⁷⁹ BOA, MAD 10309, s. 134 (4 Ş. 1133/31 Mayıs 1721).

devam ettiği belirtilen Dimitri, Tersâne’de tutulan esirlerin bulunduğu yerlerde yanan kandiller için senede 100 kıyye (128,2 kg.) zeytinyağı vermesi karşılığında diğer zımmî kalyon mimarları gibi cizyeden muaf tutulmaktadır. Ayrıca Dimitri’nin bir kereye mahsus olmak üzere evine 200 müdre şarap nakletmesine kimsenin müdahale etmemesi hususundaki isteği de kabul edilmişti¹⁸⁰. Dimitri, 1146/1733’te vefat etti¹⁸¹.

Mimarbaşı Kostantin

Dimitri’nin ölümü üzerine 1146/1733’te Mimarbaşılık görevine getirilen¹⁸² Kostantin, 1151/1738’de azledilinceye kadar bu görevde kalmıştı¹⁸³.

Mimarbaşı Salih

1151/1738’de Kostantin’in yerine Mimarbaşılığa atanan Salih, Muharrem 1175/Ağustos 1761’de vefat edene kadar bu görevde bulunmuştu¹⁸⁴. Henüz Tersâne’de marangoz olarak çalışırken 1132/1720’de III. Ahmed’in oğullarının sünnet töreni için düzenlenen Sûr-ı hümayûn dolayısıyla yaptığı, karada giden bir çekdirir beğenilmiş ve genç yaşta olmasına rağmen sahip olduğu bilgi ile kendi başına kalyon inşâsını yürütebileceğinin belirtilmesi üzerine mimar kalfalığına getirilerek kendisine günlük olarak iki ekmek, yarım kıyye zeytinyağı ve 1200 akçe verilmişti¹⁸⁵.

Salih, Mimarbaşı olduktan sonra seleflerinin maaş ve erzâkı kadar almaya başlamıştı. Bununla birlikte bir zaman sonra verilen maaşla geçinememesi üzerine Tersâne’deki kurşunlu mahzen Baş kâtibine adet-i mukarrere adıyla yılda bir kez verilen eşyadan kendisi için de istemişti. Bunun üzerine Mimarbaşı olanlara senede bir kez olmak şartıyla adet-i mukarrerenin üçte biri oranında kurşun mahzenindeki eşyadan 88 kıyye pamuk yağı, 14,5 kıyye bal mumu, 3 kıyye yüz dirhem pamuk

---

¹⁸⁰ 21-30 M. 1141/27 08-05 Eylül 1728 tarihli Dergâh-ı muallâ Yeniçeri Ağası olan Hasan Ağa’ya ve Hassa Bostancıbaşı’na gönderilen hüküm: BOA, MD. 135, s. 130 hk. 499.

¹⁸¹ BOA, MAD 8880, s. 276.

¹⁸² BOA, MAD 8880, s. 276.

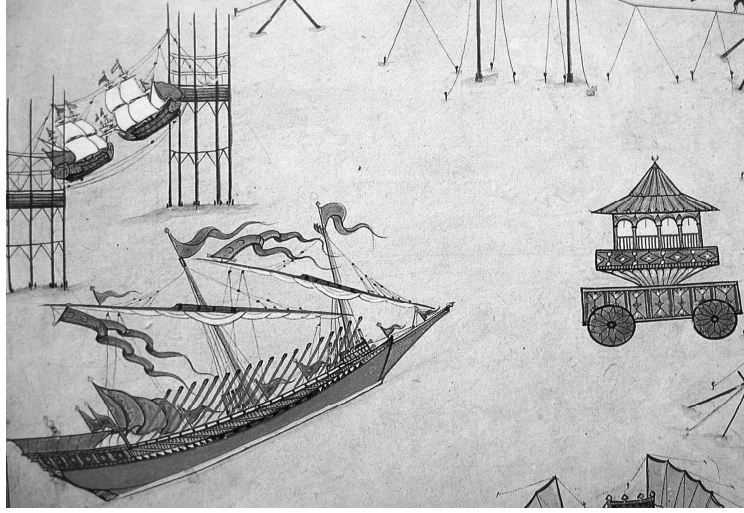
¹⁸³ BOA, MAD 8880, s. 276.

¹⁸⁴ BOA, MAD 8880, s. 4.

¹⁸⁵ BOA, MAD 3925, vr. 58b (2 Z. 1132/5 Ekim 1720).

ipliği, on Dırâma kebesi, 33 zirâ (25, 01 m.) beyaz abâ ve dört Soma kirpası ile kereste mahzeninden 80 çeki odun verilmesi uygun görülmüştü¹⁸⁶.

Resim 3: Sûr-ı hümâyûn dolayısıyla yapılan karada giden çekdirir ve ip üzerinde hareket eden küçük kalyonlar¹⁸⁷

1167/1754'de denize indirilen 61,5 zirâ (46,61 m.) uzunluğunda ve 22,5 zirâ (17,05 m.) genişliğindeki Nüvîd-i Fütûh isimli üç ambarlı kalyonun inşâsını idare eden Mimarbaşı Salih, *müderrişîn-i kirâma* dahil edilerek ödüllendirilmişti¹⁸⁸.

Mimarbaşı Ömer

1175/1761'de Mimarbaşı Salih'in vefatı üzerine boşalan Mimarbaşılık görevine, bu tarihte ikinci mimar olan Ömer getirilmişti¹⁸⁹. Mimarbaşı Ömer, 1178/1765'te feshedilmesi düşünülen kalyonların keşfine çıkan heyetin içinde bulunmaktaydı¹⁹⁰.

¹⁸⁶ BOA, MAD 10360, s. 169 (7 Ş. 1170/27 Nisan 1757).

¹⁸⁷ *Sûrnâme*, TSMK, A. 3593, vr. 10b'den naklen Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 117'den detay.

¹⁸⁸ *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi, Mür'i't-Tevârih*, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1976, I, 175.

¹⁸⁹ BOA, MAD 8880, s. 4 (9 S. 1175/9 Eylül 1761); AE III. Mustafa, 1665.

¹⁹⁰ BOA, MAD 10376, s. 147 (2 Z. 1178/23 Mayıs 1765).

TERSANE MİMARLARI

Mimarbaşı olanlar dışında diğer Tersâne mimarları hakkında da bazı bilgiler bulunmaktadır. Mimarbaşı Augusto, göreve getirildiği ilk yıllarda dahi yaşlı olduğundan dolayı Tersâne'deki bir çok işle kalfası Mike ilgilenmekteydi. Bu yoğunluk sebebiyle Tersâne dışında başka gemilerin inşâlarında çalışmaya vakti kalmadığından geçim sıkıntısı çektiğini bildirmesi üzerine, 1116/1705'de Augusto'ya verilenlerin miktarı kadar kalfa Mike'ye de maaş ve erzâk verilmesi kararlaştırılmıştı¹⁹¹.

Birkaç sene sonra kalyonlar inşâsı için Akçaşehir'e mimar tayin edilen Mike'nin, kendisine Tersâne'den verilen maaş ve erzâk kaydının Akçaşehir'de görevde iken silinmemesi hususundaki isteği kabul edilmişti¹⁹². Mike ölene kadar görevde kalmış, ondan boşalan yere 24 Muharrem 1128/19 Ocak 1716'da Nikola getirilmişti¹⁹³.

Başka bir zimmî mimar olan Yani, Sinop'ta kalyon inşâsında çalışırken iş kazası geçirerek bir gözünü kaybetmişti. Fakat Tersâne-i Âmire'deki görevini de bırakmadığı için kendisine maaş ve erzâk verilmesi ricasında bulunmuştu. Donanmadaki kalyon ve kadırgaların inşâsında çokça hizmeti geçtiği ve gözünü kaybetmesine rağmen hâlâ çalışmaya devam ettiği göz önünde tutularak Yani'nin bu ricası kabul edilmiş, 1117/1705'te günlük maaş ve erzâk olarak İstanbul gümrüğünden 30 sağ akçe, iki çift ekmek, bir kıyye et ve yarım kıyye zeytinyağı verilmişti¹⁹⁴.

1122/1710'da, Mimar Yani'nin, erzâkının Augusto'ya verilen kadar olması hususundaki talebi kabul edilmişti¹⁹⁵. Aynı tarihlerde Yani'nin oğlu olan kalyon mimarı Vasil de, Tersâne'de yaptığı hizmet karşılığında kendisi için erzâk talebinde bulunmuş bunun üzerine halen Tersâne'de görev yaptığı ve ayrıca kendi başına

¹⁹¹ BOA, MAD 3141, s. 87 (13 N. 1116/9 Ocak 1705).

¹⁹² BOA, MAD 3141, s. 87 (27 L. 1118/1 Şubat 1707).

¹⁹³ BOA, MAD 3141, s. 87. Diğer kalyon mimarları gibi Mike de, cizyeden muaf tutulmuştu. Mike öldüğünde, devlet hizmetinde olduklarını belirten iki oğlu, babalarına verilen fermanla belirtildiği gibi çocukları olarak kendilerinin de cizyeden muaf tutulduklarına dair ellerinde ferman olduğunu fakat buna rağmen kendilerinden cizye istenildiğini yazmışlar ve cizyedârın bir daha rahatsız etmemesi için cizye kalemindeki kayıtlarına göre tekrar kendilerine ferman verilmesi için arzuhalde bulunmuşlar ve bu istekleri kabul edilmişti (BOA, C. BH 9826, 20 C. 1131/10 Mayıs 1719).

¹⁹⁴ BOA, MAD 3141, s. 87 (27 R. 1117/18 Ağustos 1705).

¹⁹⁵ BOA, MAD 3141, s. 87 (25 L. 1122/17 Aralık 1710).

kalyon binasına kâdir olduğu belirtilerek ona da Agosto'ya verilen kadar erzâk verilmesi uygun görülmüştü¹⁹⁶. Mimar Yani, 1131/1719'da ölene kadar görevde kalmış onun yerine Kaptanıderya Süleyman Paşa'nın arzıyla Mehmed kaptan mimar tayin olunmuştu¹⁹⁷. 1160/1747'de, vefat eden dördüncü mimar Ali halife'nin yerine Mustafa halife bu göreve getirilmiş ve kendisine de selefinin almakta olduğu gibi günlük yarım kıyye zeytin yağı, bir kıyye et ve iki çift ekmeğin verilmesi emredilmişti¹⁹⁸.

Kalyonlar için gerekli kereste, sütun ve serenin kesimi ve bunların Tersâne'ye naklinde görevlendirilen mimarlara harcırah verilmekteydi. Nitekim 1750/1738'de mimar kalfalarından bu görevle Kidros'a gidecek olan birine 100 kuruş, Sakarya ve Alaplı taraflarına gidecek üçüne de 75'er kuruş¹⁹⁹, 1176/1762'de Canik tarafına gidecek başka birine 70 kuruş²⁰⁰, 1182/1768'de Kazdağı'na gönderilen mimar Ali'ye 100 kuruş²⁰¹, 1184/1170'de Kidros'a gidecek marangoz Mehmed isimli bir mimara da 100 kuruş²⁰² verilmişti.

MARANGOZ, BURGUCU ve OYMACILAR

Marangozlar, Tersâne-i Âmire'de kalyon yapımı ve tamirinde çalışan en önemli meslek grubuydu. Bazen kalyonlara uygun kerestelerin kesimi için İstanbul dışına da gönderilmişlerdir. Örneğin, Adalı Halil, Yani, Yorgaki isimli marangozlar ile Petri isimli marangoz kalfasının ücretlerini İznikmid kereste Emine İbrahim Ağa vermişti. Petri, günlük 50, diğerleri 40'ar akçe almışlardı. 1 Zilkade 1112/9 Nisan 1701 ile 20 Şaban 1114/9 Ocak 1703 arasında çeşitli tarihlerde İznikmid'de kereste kesiminde çalışan bu marangozlara toplam 88.630 sağ akçe ödenmişti²⁰³.

1121/1709'da Tersâne'de inşâ ve tamir olunan kalyonlarda baş kalfa olarak çalışan Nikola isimli marangoz kalfasına, yazdığı arzuhal üzerine diğer kalfalar gibi günlük erzâk olarak iki çift ekmeğe, bir kıyye et ve yarım kıyye zeytinyağının

¹⁹⁶ BOA, MAD 3435, vr. 66a (6 Za. 1122/27 Aralık 1710).

¹⁹⁷ BOA, MAD 3141, s. 87 (15 Ca. 1131/5 Nisan 1719).

¹⁹⁸ BOA, AE. I. Mahmud 177.

¹⁹⁹ BOA, MAD 3864, s. 102 (19 Za. 1150/10 Mart 1738).

²⁰⁰ BOA, MAD 10371, s. 150 (5 S. 1176/26 Ağustos 1762).

²⁰¹ BOA, AE. III. Mustafa 7397.

²⁰² BOA, MAD 10386, s. 182 (27 R. 1184/20 Ağustos 1770).

²⁰³ BOA, MAD 5362, s. 76 (25 Ş. 1115/3 Ocak 1704).

verilmesi kabul edilmişti²⁰⁴. Kalyon inşâ ve tamirinde çalışan Ahmed isimli kalfaya ise yazdığı arzuhali üzerine kalfa Mike'ye verildiği gibi günlük 2 kıyye et verilmesi uygun görülmüştü²⁰⁵. 1126/1714'te Marangoz kalfası Hasan'ın vefatı üzerine boşta kalan erzak ve maaşı Mustafa ve Süleyman kalfaların her birine aylık 900 akçe maaş, günlük 100 dirhem zeytinyağı ve bir çift ekmek olarak verilmişti²⁰⁶.

Birkaç ay sonra marangoz kalfaları Süleyman ve Mustafa, çok az buldukları maaş ve erzâklarının, zimmî kalyon kalfalarına verildiği miktarda olması için arzuhalde bulunmuşlardı. Marangozlukta yetenekleri göz önünde tutularak bunlara kalfa Nikola gibi 2100 sağ akçe aylık maaş ve günlük ikişer çift ekmek ile yarım vukiyye zeytinyağı verilmesi uygun görülmüştü²⁰⁷.

XVIII. yüzyılın sonlarında kaleme alınan bir eserde marangozların Tersâne'de istihdam edilen diğer meslek gruplarından daha çok iş yaptığı ayrıca gemi inşâ ve tamirinde en gerekli çalışanlar olduğu belirtilmektedir. Tersâne'ye kayıtlı olmayanların fırsat bulduklarında özel işlerde çalışmak için firar ettikleri ve bunların zar zor bulunarak geri getirildiklerinde de isteksiz çalıştıkları açıklanmaktadır. Bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için Tersâne'ye gedikli olarak *müceddeden* beş yüz marangoz ve yüz elli burgucu tahsis edileceği ve ayrıca kırk *şâgirdin* yazılacağı, bunlardan bazılarının sefer zamanı kalyonlara konacağı bilgisi verilmektedir. Yaz ve kış belirlenen maaş ve tayinatlarını alacaklar ve her gün mutlaka yoklanacaklardı. Maaşları aybaşında günlük 12 paradan hesap edilerek verilecekti. Marangoz ve burguculardan birinin yeri boşaldığında *şâgirdlerin* içinde göreve en uygun olan *gedikli defterine* yazılacaktı²⁰⁸.

Tersâne'de kalyon inşâ ve tamirinde maaşla çalışan burgucu ve oymacılar da vardı. 1145/1132'de burgucuların ikinci kalfası olan Nikola, otuz seneden beri bu görevde çalıştığı ve işini yetkinlikle yaptığını hatta birkaç çalışanın ürettiği iş gücünü tek başına çıkarabileceğini buna rağmen aylığının az geldiğini dolayısıyla kendisine zam yapılmasını talep etmekteydi. Tersâne'de çalışan burgucuların her birine günlük 30, baş kalfalarına 40, ikinci kalfalarına ise 36,5 akçe verildiği belirtildikten sonra

²⁰⁴ BOA, MAD 2485, s. 120 (18 M. 1121/30 Mart 1709).

²⁰⁵ BOA, MAD 3141, s. 86 (9 S. 1123/29 Mart 1711).

²⁰⁶ BOA, MAD 3171, vr. 57b (14 Za. 1126/21 Kasım 1714).

²⁰⁷ BOA, MAD 2850, s. 110 (12 Ra. 1127/18 Mart 1715).

²⁰⁸ Beydilli - Şahin, **Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri**, s. 77-78.

Nikola'nın her gün işinin başında bulunmakla birlikte birkaç emsalinin ürettiği iş gücünü tek başına ortaya koyduğu vurgulanarak diğerlerine örnek teşkil etmemek şartıyla 1100 akçelik aylığına 340 akçe zam yapılması kararlaştırılmıştı²⁰⁹.

1146/1733'te kalyonlarda oymacı başı olarak çalışan Yani, otuz seneden beri aynı görevde bulunduğunu ve gerektiği anda Tersâne'de iş görebilmesi için başka bir yerde çalışmasına izin verilmediği buna rağmen kalyon mimarları gibi muayyen değil marangozlar gibi çalıştığı günler hesaplanarak aylık aldığından marangoz ve burgucular arasında emsali olmadığını belirterek muayyen olarak aylık 1500 akçe alması hususunda 4 Safer 1135/14 Kasım 1722'de kendisine verilen berâtin tevdîd edilmesi isteği kabul edilmişti²¹⁰.

TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE KALYON İNŞÂSINDA GÜNDELİK İLE ÇALIŞANLAR İŞÇİLER

Gemi yapımında çalışan ve Galata'da dükkanları bulunan esnaftan marangoz, burgucu ve kalafatçılar ile errekeş ve sütünıraşân Tersâne'de kalyon inşâsında istihdam edilmekteydiler. Bunlara çalıştıkları günler için yevmîyeleri verilirdi. İlk üçü en çok ihtiyaç duyulan esnaf guruplarıydı. Yeni inşâ olanlar kadar donanmadaki mevcut kalyonların tamir ve bakımı için de bunlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Bir kalyonun düzenli olarak sefere çıkabilmesi için hemen her sene kalafatlanması gerekmekteydi.

Kalafatçı esnafına devlet tarafından tanınan bazı ayrıcalıklar vardı. İstanbul'a getirilen zift, katran ve reçine yüklü gemiler yüklerini indirmeden kalafatçı kethudası bu gemilere çıkarak pazarlık yapabilmekteydi. Kethuda daha sonra bu malzemeyi kalafatçı dükkanlarına dağıtmaktaydı. Fakat kalafat mesleği ile ilgisi olmayan çitçi, sapancı ve tekneçi esnafı bu gemilere onlardan önce gidip bu malzemeleri satın alarak kendilerini mağdur ettiklerinde, eskiden beri Tersâne'de kalyon, çekdiri ve kalyatalar ile başka işler için gereken kapatmaların hepsini kendilerinin kalafat ettiklerini bildirip mağduriyetlerinin önlenmesi hususunda

²⁰⁹ BOA, MAD 10326, s. 110 (16 R. 1145/6 Ekim 1732).

²¹⁰ BOA, MAD 10329, s. 107 (14 R. 1146/24 Eylül 1733).

yazdıkları arzuhalleri kabul edilerek Galata kadısına diğer esnafın reçine, zift ve katran alımına müdahalesini önlemesi emredilmişti²¹¹.

Tersâne’de inşâ olmuş kalyonların, dolayısıyla da buradaki işçiliğin kalitesi tartışılan bir konudur. Bununla ilgili olarak 1118/1706 tarihli bir belge meseleye farklı bir bakış açısı getirmesi açısından önemlidir²¹². Buna göre ulûfe alanların dışında Tersâne’de çalışanların ücretlerinin düşük olması, işçilik kalitesini de etkilemişti. Verilen ücret konusunda memnun olmayan işçilerin inşâ ettikleri gemiler kısa zaman sonra tekrar bakıma girmek zorunda kalmıştı.

Tersâne-i Âmire’de ulûfesiz çalışan kalafatçı ve marangozlar bu belgeye göre birkaç senedir işlerini iyi yapmamaktaydılar. Kötü işçilik sonucu donanmadaki kalyon ve diğer gemilerin denizde seyrederken su almaları senede bir iki defa kalafat edilmelerini zorunlu kılmış bu da Tersâne masraflarının artmasına sebebiyet vermişti. Ayrıca iş gücünün gereğinden fazla tamir ve bakıma ihtiyaç duymaya başlayan bu gemilere yönlendirilmesi inşâları süren diğer gemilerin denize indirilme tarihlerinde gecikmeye neden olmaktadır.

Bu meselenin görüşülmesi için Tersâne-i Âmire Divanhânesi’nde Kaptanıderya Veli Paşa (1117-8/1706) huzurunda, kalafatçıbaşı (ser-kalafatçıyân) ve onun kethudaları, kalfaları, yiğit başıları ve ayrıca birkaç kalafat ustası ile marangozların kethudaları, yiğit başıları ve birkaç marangoz ustasının da hazır bulunmasıyla Kasımpaşa kadısı nâibi Abdullah Efendi tarafından bir meclis akdedilmişti. Burada, işçilerin kalitesiz iş çıkarmalarının sebebi araştırılmıştı.

Kendilerini savunmak için uygulanan ücret politikasından örnek veren işçiler, içlerinden mesleklerinde ehil ve üstad olanlarına Tersâne dışında, tüccar gemileri inşâsında çalıştıklarında günlük 50-60 akçe ve iki defa yemek verildiğini dolayısıyla tüccardan iş gücünün karşılığını alabildiklerini, ayrıca mîrî kalyonlarda ulûfeli çalışan kalafatçı ve marangozlara da düzenli olarak çorbalarının verildiği ve günlüklerinin 40 sağ akçe olduğunu belirterek kendilerinin ise sadece 35 çürük akçe karşılığında çalıştırıldıklarını ifade etmişlerdi. Devletin uyguladığı bu ücret

---

²¹¹ 11-20 S. 1123/31 03-09 Nisan 1711 tarihli Galata Kadısı’na yazılan hüküm: BOA, MD. 118, s. 11 hk. 39.

²¹² BOA, MAD 3142, s. 85 (8 Ş. 1118/15 Ekim 1706).

politikası, işçiler tarafından işlerini gönülsüz ve tam yapmamalarının tek nedeni olarak gösterilmekteydi.

İş veren olarak devletten ücretleri konusunda bir iyileştirme gerçekleşirse bundan sonra inşâ ettikleri gemilerin denizde su almayacağını taahhüt ederek aksi halde yani gemiler yine su alırsa her birine ceza verilmesini kabul edeceklerini dile getirmişlerdi. Bunun üzerine yaz veya kış döneminde ne zaman Tersâne’de çalışırlarsa işinde ehil ve üstad olanlarına 12 para (36 akçe) ve kalfalarına 10 para (30 akçe) yevmîye verilmesi 4 Şaban 1118/11 Ekim 1706 tarihli hüccet-i şer’iyye ile karara bağlanmıştı.

Böylece iş gücünün ücretlendirilmesi konusundaki hoşnutsuzluk dolayısıyla da kötü işçilik giderilmişti. Bununla beraber daha sonraki dönemlerde yeniden işçi ücretlerinin yetersizliği söz konusu olmuştu. Bu konuda tekrar işçilerden gelen bir talebe 1184/1770’de rastlanmaktadır. Marangoz, kalafatçı ve burguculara bu seneye kadar günlük 10 para, bunların kalfalarına ise 12 para vermeye devam edilmiş²¹³ fakat ücretler bu tarihte tekrar bir şikayet konusu haline gelmiştir²¹⁴.

1-10 Şaban 1183/30 Kasım-9 Aralık 1769’da yazdıkları arzuhalde Tersâne-i Âmire dışında özel gemiler yapımında çalıştıklarında 20 para (60 akçe) yevmîye aldıkları halde bile bunun ailelerini geçindirmeye yetmediğini ve kendilerinin fakir olduklarını bu durumda iken bile Tersâne’de çalıştıklarında kendilerine verilen günlük 10 paranın yalnız ekmek paralarını karşıladığını ve geçinmeye imkanlarının bulunmadığını dile getirmeleri üzerine inşâları devam eden donanma kalyonlarının tamamlanmasında çalıştıkları 5 ay süre içerisinde 2 para daha ilave edilerek 12 para günlük almaları sağlanmıştı.

Fakat 1 Safer 1184/27 Mayıs 1770’de donanma kalyonları tamamlandığında fazladan 2 para verilme uygulaması durdurulmuş, bunun üzerine kendilerine verilen 12 paranın bile masraflarını karşılamada tam bir iyileştirme sağlamadığını, yevmîyelerinin yeniden 10 paraya indirilmesi halinde asla geçinemeyeceklerini dile getirmişlerdi. Bu tarihten sonra sürekli olarak büyük donanma kalyonları inşâsında çalışacaklarından dışarıda özel gemi yapımlarında

²¹³ (1122/1710) BOA, MAD 14669, s. 3-6; (1150/1738) BOA, D. BŞM. TRE def. 14737, s. 4-6; (1158/1745) BOA, KK. Bahriye 5682, s. 4-5; (1165/1752) BOA, D. BŞM. TRE def. 14851, s. 4-5; (1173/1759) BOA, D. BŞM. TRE def. 14901, s. 1.

²¹⁴ BOA, MAD 10386, s. 180 (29 Ra. 1184/23 Temmuz 1770).

çalışmalarının da mümkün olmadığını belirterek yevmîyelerinin 12 para olarak devam etmesini talep etmişlerdi.

Bu işçilere istedikleri ücretin verilmesi halinde daha fazla verim alınacağı düşünülerek istekleri kabul edilmişti. Muhtemelen bu kararın alınmasında 13 Rebiülevvel 1184/7 Temmuz 1770'de donanma kalyonlarının Çeşme'de Ruslar tarafından yakılmış olmasının büyük etkisi olmuştur. Zira kayıpların yerine derhal yeni kalyonların vücuda getirilmesi gerekiyordu²¹⁵. Yoğun bir çalışma ve inşâ faaliyetinin başlamasından önce Tersâne çalışanlarının ücretlerinde bir iyileştirme yapılması ve onların memnun edilmesi gerekmişti.

Tersâne'de ve ayrıca özel gemi yapımında gündelikle çalışanların ücretlerinin yetmiş yıla yakın bir zaman zarfında değişmemesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte işçilerin 1184/1770'e ait yukarıdaki ifadelerinden artık bu paranın kendilerine yetmediği ortaya çıkmaktadır. Takip eden sene ise Tersâne'de çalışanların gündeliklerinde en az iki katı oranında bir artış olmuştu²¹⁶.

Kaybedilen savaşın ve arkasından yapılan antlaşmanın manevî baskısı ve özellikle iktisadî faturası çok ağır olmuş XVIII. yüzyılın başından itibaren gelir getirici çeşitli mâlî uygulamalarla dengeli götürülmeye çalışılan dolayısıyla ücret artışlarının görülmediği görece ekonomik refah dönemi tamamen bitmişti. Osmanlı ekonomisi, artık kendi malî sistemi ve kaynaklarıyla içinden çıkamayacağı bir dar boğaza girmişti²¹⁷.

---

²¹⁵ Donanmanın Çeşme'de yanması ile ilgili bilgi veren bir kronikte daha önce Osmanlı tarihinde donanmanın iki defa yanmasına rağmen yeni gemilerin bir iki senede kolaylıkla yapıldığı fakat bunların küçük gemiler olduğu belirtilerek Çeşme'de yanan kalyonların kale ve dağ gibi büyük olduklarından yerlerine yenilerinin yapılması için gereken kerestenin hazırlanması için en az iki sene gerektiği, bundan sonra da pek çok masrafla kalyonların ancak yedi-sekiz senede bitirilebileceği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra yanarak batan kalyonlardaki 1200 tunç topun, yelken bezi ve halatın hazırlanmasının da zorluğuna değinildikten sonra asıl önemli olanın iş bilir, tecrübeli gemi personelinin bulunması olduğu vurgulanmıştır (**Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi, Mür'it-Tevârih**, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1980, II. B, 32).

²¹⁶ BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14988, s. 4-11 (1 Za. 1185-29 C. 1187/5 Şubat 1772-17 Eylül 1773); **D. BŞM. TRE** def. 14989, s. 4-7 (5 Za. 1185-29 C. 1187/9 Şubat 1772-17 Eylül 1773). Savaş sonrası devletin vermek zorunda kaldığı gündeliklerde yaşanan bu artış zamanla aşağıya çekilmiş olmalıdır. Zira XVIII. yüzyılın sonunda kaleme alınan bir eserde marangozlara Tersâne'de çalıştıklarında 12 para, dışarıda özel bir işte çalıştıklarında ise 60 para ile 2 kuruş arasında gündelik verildiği kaydedilmektedir (Beydilli - Şahin, **Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri**, s. 77).

²¹⁷ Mehmet Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000, s. 211-225; Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul 1985; Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mâlî Tarih)**, İstanbul 1986.

KALYON İNŞÂSI İÇİN TERSÂNE-İ ÂMİRE'YE DIŞARIDAN GETİRİLEN İŞÇİLER

Tersâne-i Âmire'de faaliyetlerinin yoğun olduğu zamanlarda İstanbul dışında gemi inşâ edilen yerlerdeki çeşitli meslek gruplarından kimseler Tersâne'ye getirilmekteydi. XVIII. yüzyılın başlarında Sakız, Midilli ve Rodos gibi uzak yerlerden getirilseler de daha sonra İstanbul'a yakın olan bölgelerden çalışanlar tercih edilmişlerdir. Bunların ücretleri görevde buldukları süre boyunca Tersâne-i Âmire Emni tarafından ödenmekteydi. İstanbul dışından getirilenlerin barınma gereksinimlerini karşılamak için Tersâne-i Âmire'de, kalyonların eski tahtalarından barakalar yapılmıştır.

Defterlerde kayıtlı olan bu kimselerin, ihtiyaç halinde yazılan emirlerde ismen belirtilerek Kaptan Paşa ve ilgili kadılar marifetiyle İstanbul'a gönderilmeleri istenmektedir. Hatta fazla ihtiyaç duyulduğunda defterde kayıtlı olmayanların da tespit edilerek Tersâne'ye gönderilmeleri söz konusudur.

1709'un sonlarında Prut seferine hazırlık dolayısıyla Tersâne-i Âmire'deki gemi inşâ, tamir ve kalafatlanmasındaki yoğunluk artmış, Tersâne'deki marangoz ve kalafatçı sayısı ihtiyaç duyulunun altında kalmıştı. Her yoğunluk olduğunda imparatorluğun çeşitli bölgelerinden ilgili meslek erbâbının toplanması zaman almaktaydı. Bu şartlarda yapılan işlerden verim sağlanamamakla birlikte işlerin aksamaması da söz konusu olmakta bu da merkezi idarenin üzerinde önemle durduğu donanma işlerini tehlikeye sokmaktaydı. Buna karşı yeni bir düzenlemeye gidilmesi hususunda Tersâne Emni ile denizcilik bilgi ve görgüsü olanlar bir karara vararak belli bir sayıda çalışanın gece ve gündüz tersânede kalmaları gerektiğini öne sürmüşlerdi.

Ayandon, Keynolu ve İnebolu kazaları ile Ayancık karyesinden defterde isimleri kayıtlı, hepsi işlerinde mahir Rumlardan yüz üç marangoz ile kırk beş burgucu ve kalafatçı bu yeni düzenleme doğrultusunda İstanbul'a çağrılmıştı. Tersâne-i Âmire'de sürekli kalmalarını sağlamak için her birine evsat cizye kağıdı verileceği, cizyedâr tarafından rencide edilmelerinin önleneceği bildirilmişti. Tersâne'de çalıştıkları sürece ücretleri verilecek ve gece gündüz Tersâne'de kalabilmeleri için de Tersâne sınırları içinde uygun bir yerde eski kalyon kerestelerinden odalar inşâ edilecekti. Bu şartları uygun bulanlar zikredilen yerlerin

kadıları ve diğer ilgililer vasıtasıyla gemilerle İstanbul'a gönderilecekti. Ayrıca ismi zikredilen yerler ahalisinden olup Sinop'ta miri kalyon hizmetinde çalışanlardan gelmek isteyenler olursa bunları da Sinop'ta kalyon inşâsıyla görevli Mehmed, inşâsı tamamlanan kalyonlarla İstanbul'a gönderecekti²¹⁸.

Tersâne-i Âmire'de yeni düzenleme yapılarak cazip çalışma şartları sunulurken İstanbul'daki mevcut marangoz, burgucu ve kalafatçılar kendi kazançlarını hesap ederek Silivri ve Bigados taraflarına şayka ve kayık işi için gitmişlerdi. Tersâne Kethudası Mehmed Paşa'nın, bu durumu bildirmesi üzerine söz konusu yerlerde yapılan gemiler için bir iki işçinin yeterli olduğu belirtilerek usta gemi yapımcılarının her ne şekilde olursa olsun geri getirilmesi hususunda ferman yazılmıştı. Ayrıca Mehmed Paşa'nın Tersâne'nin eleman ihtiyacını karşılamak üzere İznikmid ve Mudanya'da çok sayıda olduğunu belirttiği marangoz, burgucu ve kalafatçıların gönderilmeleri için de ferman yazılacağı belirtilmişti²¹⁹.

Bu yeni düzenleme ile birlikte yaklaşık beş ay sonra coğrafi olarak İstanbul'a uzak olmasına rağmen Dimyat, Reşid ve İskenderiye'den de marangoz ve kalafatçı temini yoluna gidilmiştir. Mısır valisine yazılan emr-i şerifte devlete ait kalyonlar İskenderiye'ye geldiklerinde acilen iki yüz elli marangoz ve yüz kalafatçının toplanarak bu gemilerle bir an evvel Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi emredilmiştir²²⁰.

Kalyonların bir an önce denize indirilebilmeleri için inşâları sırasında marangoz ve diğer çalışanların sayısının yüksek tutulması hedeflenmekle birlikte bunun doğuracağı olumsuzluklara işaret eden bir belge dikkat çekicidir. 1125/1713'te üç kalyonun yapımı için tersânede marangoz, burgucu ve sâir çalışanların gereğinden fazla sayıda istihdam edildiği dolayısıyla kontrolün güçleşerek bunlardan kimin çalışıp kimin çalışmadığının bilinemediği belirtilmiştir. Bu düzensizlik hem yapım malzemelerinin bilinçli sarf edilmemesinden dolayı masrafların artmasına hem de hak edilmeyen işçi ücretlerinin ödenmesine sebep

---

²¹⁸ BOA, MAD 2485, s. 131 (11 R. 1121/20 Haziran 1709); MAD 2485, s. 132 (15 R. 1121/24 Haziran 1709).

²¹⁹ BOA, MAD 2485, s. 133 (14 R. 1121/23 Haziran 1709).

²²⁰ BOA, MAD 2485, s. 133 (6 N. 1121/9 Kasım 1709).

olduğundan devletin malî bütçesini zorlamaktaydı. Bunu önlemek için Tersâne Emîni'ne gereğinden fazla sayıda işçiyi çalıştırmaması emredilmiştir²²¹.

1144/1731'te yeni başlanan iki kalyon inşâsında ve tamir edilecek diğer donanma kalyonlarında çalışmak üzere marangoz işçisine ihtiyaç duyulduğunda tersânede ve İstanbul'da bulunan marangozların çoğunun işlerinde ehil olmayıp henüz “şagird” sayıldıkları belirtilerek eskiden olduğu gibi Kerpe, Kerenpe, Ayandon, İnebolu, Sinop ve bu bölgelerde gemi inşâ edilen yerlerden gerekli sayıda ustad marangozun Tersâneye gönderilmesi hususunda emr-i şerîf verilmiştir²²².

İstanbul dışından işçi getirilmek istendiğinde kendi yerlerinde yapımında çalıştıkları gemilerin yarım kalmaması için içlerinden bazılarının kalmasına izin verilmektedir. Fakat yine de bazıları önceliği kendi işlerini vererek inşâ etmekte oldukları gemileri bitirmek için talep edilen sayıda marangoz, burgucu ve diğerlerini göndermekten kaçınmakta, ehil olmayanları göndermeye kalkışmaktadırlar. Tersâne-i Âmire'de inşâ olunan üç ambarlı kalyonun bir an evvel bitirilip bahar başında denize indirilmesi kararlaştırıldığında Akçaşehir, Samako, Alaplı, Bendereğli, Bartın, Cide, Hoşalay, İnebolu, Ayandon ve İstefan kadılarına, yeniçeri serdarlarına ve ayan-ı vilâyet iş erlerine hitaben yazılan emr-i şerîfte böyle bir durumla karşılaşıldığında muhalefet edenlerin bölgelerindeki kalelere hapsedilmeleri emredilmiştir²²³.

Taşradan Tersâne-i Âmire'ye getirilen işçilerin tersânede sürekli çalışmalarını sağlamak için kefil almak yoluna gidilmesine rağmen bazen topluca tersânedeki firar edenler de olmaktadır. Tersânede çalışmaya başladıktan birkaç gün sonra geldikleri yerlerde yarım kalan işlerine dönmek veya İstanbul'da daha yüksek ücretli başka işlerde çalışmak için firar ettikleri görülmektedir.²²⁴

Yukarıda bahsedilen üç ambarlı kalyonun inşâsında istihdam olunan dört yüz altmış sekiz marangozdan iki yüzü kalyon denize indirildikten sonra bazı kimselerin bina yapımında çalışmaya başlamıştır. Bu kez bir an önce bitirilmesi kararlaştırılan üç kantarlı bir kalyon ile bodostaması konulan 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda başka bir kalyonun inşâsına başlandığında geride kalan iki yüz kişinin

²²¹ BOA, MAD 2756, s. 107 (9 L. 1125/29 Ekim 1713).

²²² BOA, MAD 10325, s. 8 (26 M. 1144/31 Temmuz 1731).

²²³ BOA, MAD 10356, s. 156 (17 M. 1167/14 Kasım 1753).

²²⁴ BOA, MAD 2833, s. 128 (23 S. 1167/20 Aralık 1753); MAD 10356, s. 156 (17 M. 1167/14 Kasım 1753); MAD 10357, s. 160 (21 R. 1169/24 Ocak 1756).

de peyderpey ayrılarak diğerleri gibi dışarıda çalışabilecekleri ihtimali belirlemiştir. İsimleri defterde kayıtlı bu kimseler eğer dışarıda başka işlerde bulunur ise bunların kethuda ve diğer görevliler tarafından buralardan alınması ve Tersâne-i Âmire'ye geri getirilmeleri emredilmiştir. Eğer yapı sahibi veya firar eden işçi ayak direrse tedip edilmeleri için isimlerinin bildirilmesi emredilmiştir²²⁵.

Tablo 11: 1112-1182/1701-1768 arasında Tersâne-i Âmire'de kalyon inşası için istenen işçiler

Sene hic./mil.	1112 1701	1116 1704-5	1118 1706	1121;-28 1709;-16	1131 1719	1133 1721	1144 1731	1147 1734	1153 1740	1154 1741	1158 1745	1164 1751	1166-7 1753	1168 1755	1180 1766	1182 1768
İskeleler																
Şile		3 mr. ²²⁶				mr. k. b. ²²⁷			15 mr. 5 k. ²²⁸	15 mr. 5 k. ²²⁹	15mr. ²³⁰	20 mr. ²³¹	30 mr. 8 k. ²³²	52 mr. k. ²³³		15 mr. 15 k. ²³⁴
Kandıra																
Kıdros		mr. k. b. ²³⁵	mr. k. b. ²³⁶					mr. ²³⁹								
Sinop				mr. b. ²³⁷	30 mr. 5 b. ²³⁸											
Kocaköy																
Ünye		15 mr. 6 b. k. ²⁴⁰														
Gineli																
Ayandon				95 mr. ²⁴¹ 45 b.-k.	80 mr. 15 b. ²⁴²		mr. ²⁴³						mr. b. ²⁴⁴			
İnebolu							mr. ²⁴⁵									

²²⁵ BOA, MAD 10360, s. 171 (5 Ş. 1170/25 Nisan 1757).

²²⁶ BOA, MAD 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

²²⁷ BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

²²⁸ BOA, MAD 3389, s. 122 (27 R. 1153/22 Temmuz 1740).

²²⁹ BOA, MAD 3388, s. 102 (4 C. 1154/17 Ağustos 1741).

²³⁰ BOA, MAD 4380, vr. 50b (19 S. 1158/23 Mart 1745).

²³¹ BOA, MAD 5456, s. 116 (21 L. 1164/12 Eylül 1751).

²³² BOA, MAD 2833, s. 128 (14 Za. 1166/12 Eylül 1753).

²³³ BOA, MAD 10357, s. 160 (17 Z. 1168/24 Eylül 1755).

²³⁴ BOA, MAD 4629, vr. 73b (21 R. 1182/4 Eylül 1768).

²³⁵ Kıdros'tan Sinop'a kadar olan yıllarda bulunan bütün marangoz, kalafatçı ve burgucuların gönderilmesi emredilmiştir (BOA, MAD 3141, s. 87-88, 4 B. 1116/2 Kasım 1704; 8 L. 1116/3 Şubat 1705).

²³⁶ Kıdros'tan Sinop'a kadar olan yıllarda bulunan bütün marangoz, kalafatçı ve burgucuların gönderilmesi emredilmiştir (BOA, MAD 3142, s. 85, 25 Ra. 1118/7 Temmuz 1706).

²³⁷ 1-10 B. 1128/21-30 Haziran 1716 tarihinde İstanbul'dan Sinop'a kadar olan bölgelerden bulunan kadınlara gönderilen hüküm: BOA, MD 124, s. 10, hk. 35.

²³⁸ BOA, MAD 10309, s. 138 (8 Za. 1131/22 Eylül 1719).

²³⁹ BOA, MAD 10325, s. 8 (26 M. 1144/31 Temmuz 1731).

²⁴⁰ Sinop'ta iki kalyon inşasında istihdam olunmak üzere Ünye'den gönderilmeleri emredilmiştir (BOA, MAD 3141, s. 81, 14 Ra. 1116/17 Temmuz 1704).

²⁴¹ BOA, MAD 2485, s. 131 (11 R. 1121/20 Haziran 1709).

²⁴² BOA, MAD 10309, s. 138 (8 Za. 1131/22 Eylül 1719).

²⁴³ BOA, MAD 10325, s. 8 (26 M. 1144/31 Temmuz 1731).

²⁴⁴ BOA, MAD 10356, s. 156 (17 M. 1167/14 Kasım 1753).

²⁴⁵ BOA, MAD 10325, s. 8 (26 M. 1144/31 Temmuz 1731).

İstefan, Ayancık				8 mr. ²⁴⁶	20 mr. 5 b. ²⁴⁷													
Kerpe							mr. ²⁴⁸											
Kerenpe																		
Akçaşehir																		
Samako																		
Alaplı																	15 mr. 15 k. 250	
Bendereğli													mr. b. ²⁴⁹				10 mr. 10 k. 251	
Bartın																		
Cide																		
Hoşalay																		
İznikmid		16 mr. ²⁵²		mr.-k. ²⁵³		mr. k. b. ²⁵⁴		mr. b. ²⁵⁵										10 mr. 10 k. 256
Darıca		2 mr. ²⁵⁷																
Kara- mürsel								mr. b. ²⁵⁸	20 mr. 5 k. ²⁵⁹	20 mr. 5 k. ²⁶⁰	20 mr. 261							
Konca		5 mr. ²⁶³	mr. 264	mr.-k. ²⁶⁵		mr. k. b. ²⁶⁶						55 mr. 16 k-b 267	40 mr. 10 k. 268	31 mr. 16 k. ²⁶²				10 mr. 10 k. 269
Mudanya		5 mr. ²⁷⁰				mr. k. b. ²⁷¹		mr. b. ²⁷²										
KÇekmece								mr. b. ²⁷³			mr. k. ²⁷⁴							
B.Çekmece																		

²⁴⁶ BOA, MAD 2485, s. 131 (11 R. 1121/20 Haziran 1709).

²⁴⁷ BOA, MAD 10309, s. 138 (8 Za. 1131/22 Eylül 1719).

²⁴⁸ BOA, MAD 10325, s. 8 (26 M. 1144/31 Temmuz 1731).

²⁴⁹ BOA, MAD 10356, s. 156 (17 M. 1167/14 Kasım 1753).

²⁵⁰ BOA, MAD 4629, vr. 73b (21 R. 1182/4 Eylül 1768).

²⁵¹ BOA, MAD 4629, vr. 73a (11 R. 1182/25 Ağustos 1768). Sonradan 15 marangoz ve 15 kalafatçı daha istenmiştir (BOA, MAD 4629, vr. 73b, 21 R. 1182/4 Eylül 1768).

²⁵² BOA, MAD 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

²⁵³ BOA, MAD 2485, s. 133 (14 R. 1121/23 Haziran 1709).

²⁵⁴ BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

²⁵⁵ BOA, MAD 10177, s. 2 (8 Ra. 1147/8 Ağustos 1734).

²⁵⁶ BOA, MAD 4629, vr. 73a (11 R. 1182/25 Ağustos 1768).

²⁵⁷ BOA, MAD 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

²⁵⁸ BOA, MAD 10177, s. 2 (8 Ra. 1147/8 Ağustos 1734).

²⁵⁹ BOA, MAD 3389, s. 122 (27 R. 1153/22 Temmuz 1740).

²⁶⁰ BOA, MAD 3388, s. 102 (4 C. 1154/17 Ağustos 1741).

²⁶¹ BOA, MAD 4380, vr. 50b (19 S. 1158/23 Mart 1745).

²⁶² BOA, MAD 10357, s. 160 (17 Z. 1168/24 Eylül 1755).

²⁶³ BOA, MAD 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

²⁶⁴ Tamir edilecek donanma kalyonları için Kanca iskelesinde bulunan marangozların İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir (BOA, MAD 3142, s. 85, 2 B. 1118/10 Ekim 1706).

²⁶⁵ Kendi işlerinde bir iki kişi bırakılıp diğerlerinin Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi emredilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 133, 14 R. 1121/23 Haziran 1709).

²⁶⁶ BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

²⁶⁷ BOA, MAD 5456, s. 116 (21 L. 1164/12 Eylül 1751).

²⁶⁸ BOA, MAD 2833, s. 128 (14 Za. 1166/12 Eylül 1753).

²⁶⁹ BOA, MAD 4629, vr. 73a (11 R. 1182/25 Ağustos 1768).

²⁷⁰ BOA, MAD 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

²⁷¹ BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

²⁷² BOA, MAD 10177, s. 2 (8 Ra. 1147/8 Ağustos 1734).

²⁷³ BOA, MAD 10177, s. 2 (8 Ra. 1147/8 Ağustos 1734).

²⁷⁴ BOA, MAD 3388, s. 102 (4 C. 1154/17 Ağustos 1741).

Silivri				mr.-k. ²⁷⁵													
Burgaz																	
Tekfurdağı						mr. k. b. ²⁷⁶											10 mr. 10 k. 278
Bigados							mr. b. ²⁷⁷	15 mr. 6 k. ²⁷⁹		20 mr. 280			6 mr. k. ²⁸¹				10 mr. 10 k. 282
İnöz						mr. k. b. ²⁸³											
Gelibolu						mr. k. b. ²⁸⁴											mr. 285
Boğaz- hisarları						mr. k. b. ²⁸⁶											
Bozcaada																	
İstanköy																	
Foçalar																	
Sakız	40 mr. ²⁸⁷	30 mr. 10 b. 10 o. ²⁸⁸		40 mr. 5 o. ²⁸⁹ mr b o ²⁹⁰													
Midilli		10 mr. 10 b. ²⁹¹		20 mr. 4 b. ²⁹² mr. b. ²⁹³													
Rodos		30 mr. 10 b. ²⁹⁴		12 mr. 11 b. ²⁹⁵													

²⁷⁵ BOA, MAD 2485, s. 133 (14 R. 1121/23 Haziran 1709).

²⁷⁶ BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

²⁷⁷ BOA, MAD 10177, s. 2 (8 Ra. 1147/8 Ağustos 1734).

²⁷⁸ BOA, MAD 4629, vr. 73a (11 R. 1182/25 Ağustos 1768).

²⁷⁹ BOA, MAD 3389, s. 122 (27 R. 1153/22 Temmuz 1740).

²⁸⁰ BOA, MAD 4380, vr. 50b (19 S. 1158/23 Mart 1745).

²⁸¹ BOA, MAD 10357, s. 160 (17 Z. 1168/24 Eylül 1755).

²⁸² BOA, MAD 4629, vr. 73a (11 R. 1182/25 Ağustos 1768).

²⁸³ BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

²⁸⁴ BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

²⁸⁵ BOA, MAD 10378, s. 145 (23 S. 1180/31 Temmuz 1766).

²⁸⁶ BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

²⁸⁷ BOA, MAD 4876, s. 71 (8 Za. 1112/16 Nisan 1701).

²⁸⁸ BOA, MAD 3141, s. 84-86 (29 R. 1116/31 Ağustos 1704). İki ay sonra tekrar Sakız'dan otuz maran-goz, dört oymacı, beş burgucu ve kalafatçı istenmiştir (BOA, MAD 3141, s. 87, 4 B. 1116/2 Kasım 1704).

²⁸⁹ Kırk kişinin yirmisi kalfa, yirmisi üstad marangozdu (BOA, MAD 2485, s. 129, 8 R. 1121/17 Haziran 1709). Yaklaşık altı ay sonra yazılan başka bir emr-i şerifle Rodos mutasarrıfından on yedi marangoz ve burgucu ile defterde kayıtlı olmayan on altı marangoz ile on beş burgucunun Rodos ve Sakız'dan Tersâne-i Âmire'ye göndermesi emredilmişti (BOA, MAD 2485, s. 133, 29 Ş. 1121/3 Kasım 1709). Bu gönderilenlerden bazılarının Tersâne'den kaçmaları üzerine otuz dört marangoz ve yedi oymacının tekrar İstanbul'a gönderilmeleri emredilmişti (BOA, MAD 3435, vr. 63a, 4 Ca. 1122/1 Temmuz 1710).

²⁹⁰ 11-20 Ş. 1128/31 7-9 Ağustos 1716 tarihinde Sakız Muhafızı Vezir Abdullah Paşa'ya gönderilen hüküm: BOA, MD 124, s. 19, hk. 57.

²⁹¹ BOA, MAD 3141, s. 84-87 (29 R. 1116/31 Ağustos 1704). İki ay sonra tekrar Midilli'den on üç marangoz, dört burgucu istenmişti (BOA, MAD 3141, s. 87, 4 B. 1116/2 Kasım 1704).

²⁹² Yirmi kişinin onu kalfa, onu üstad marangozdu (BOA, MAD 2485, s. 129, 8 R. 1121/17 Haziran 1709). Yaklaşık altı ay sonra dokuz marangoz, üç burgucu daha istenmişti (BOA, MAD 2485, s. 133, 29 Ş. 1121/3 Kasım 1709). Tersâne'den kaçan on üç marangoz ile bir burgucunun geri gönderilmeleri için Midilli Nâzırı'na emr-i şerif yazılmıştı: BOA, MAD 3435, vr. 63a, 4 Ca. 1122/1 Temmuz 1710.

²⁹³ 11-20 Ş. 1128/31 7-9 Ağustos 1716 tarihinde Midilli kadısına gönderilen hüküm: BOA, MD 124, s. 19, hk. 58.

Kidros'tan Sinop'a uzanan kıyı kesimindeki marangoz, burgucu ve kalafatçıların Tersâne-i Âmire'de çekdiri ve kalyon inşâsında istihdam edilmelerini temin için 1116/1705 ve 1118/1706'da bu bölgedeki kadılara emirler yazılmıştır²⁹⁹.

İstanbul dışında kalyon inşâ edilen tersanelerin de marangoza ihtiyacı olduğunda imparatorluğun bünyesindeki işgücü buralara yönlendirilmekteydi. 1116/1704'te Sinop'taki iki kalyonun inşâsında ücretiyle istihdam olunmak üzere Ünye'den on beş marangoz ile altı burgucu ve kalafatçıyı bu kalyonlardan sorumlu kişiye teslim etmeleri için Ünye kadısına ve serdârına emr-i şerîf yazılmıştı³⁰⁰.

1.3.3. Kalyonların İnşâ Mâliyeti Ve Süresi

Bir donanma kalyonunun inşâsının devlete mâliyeti çeşitli giderlerden oluşmakla beraber bunları malzeme tutarları ve çalışanlara yapılan ödemeler olarak iki temel başlıkta toplamak mümkündür. İnşâ malzemeleri sütun, seren ve yelken bezinden çeşitli isimlerdeki çivilere kadar geniş bir liste oluşturur. İşçiler ise marangoz, oymacı, burgucu ve kalafatçı gibi çeşitli meslek gruplarının usta ve kalfalarından oluşur.

Tersâne-i Âmire tarafından yapılan harcamalar, devlet bütçesi içerisinde önemli bir gider kalemini oluşturmaktaydı. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren ise Tersâne'nin genel harcaması içinde kalyon inşâsı önemli bir payı oluşturmuştur. Özellikle 1113/1701 Bahriye Kanunnâmesi'nin mevcut kalyon sayılarını kırka tamamlamayıp bu sayıya ulaşıldıktan sonra da her sene bir iki kalyon yapılmaya devam edilmesini emretmesiyle, kalyon inşâsı için yapılan harcamalar büyük bir gider kalemi halini almıştır. İnşânın yanı sıra donanmadaki mevcut kalyonların bakımı, tamiri, teçhizi, savaş malzemeleri ile bunlardaki personelin maaş ve yiyecekleri de büyük bir gider oluşturmaktadır.

1113/1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'nde dikkat çekilen en önemli hususlar malî meseleler değil, aylakçıdan Kaptanıderyaya kadar personelin merâtibinin düzenlenmesi ve kalyon sayılarının arttırılması olmuştur. Kanunnâmenin

²⁹⁹ BOA, MAD 3141, s. 88 (8 L. 1116/23 Ocak 1705); MAD 3142, s. 80 (25 Ra. 1118/7 Temmuz 1706).

³⁰⁰ BOA, MAD 3141, s. 81 (14 Ra. 1116/17 Temmuz 1704).

hazırlayıcısı Mezemorta'nın çekirdekten bir denizci olmasının etkisiyle deniz savaşlarında en gerekli iki şeyi hedeflediği söylenebilir: Donanmayı zamanın üstün savaş gemileri olan kalyonlardan teşkil edip sayılarını arttırmak ve bunları idare edebilecek iyi denizciler yetiştirip onların emekliliklerine varıncaya kadar meslekî kariyerlerini güvence altına almak. Fakat zamanla kalyonların her türlü harcamaları ciddi bir yekûn tutunca bunun bir düzene bağlanması ihtiyacı doğmuştu.

1118/1707 düzenlemesinde kalyon inşâ, tamir ve bakımı ile ilgili belirlenen esaslar şöyleydi; Yeni yapılacak veya tamir edilecek kalyonlarda ne kadar marangoz, kalafatçı ve benzeri işçilerin çalışacağı Kaptan Paşa idaresinde Tersâne Kethudası ve Liman Reisi tarafından tespit edilecekti. Bu işçiler çalıştıkları süre boyunca sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa yoklanarak deftere kaydolunacaklardı. Yoklamada bulunanlar için düzenlenen imzalı tezkirelere göre aylıkları Tersâne Emîni tarafından verilecekti.

Seferden döndüklerinde tamir edilmesi gereken kalyonları belirlemek için Baş defterdâr, Kaptan Paşa, Tersâne Emîni ve Kethudası ve Liman Reisi ile birlikte keşfe çıkıldıktan sonra gecikmeden tamir, teknil ve kalafata başlanacak ve kısa zamanda bitirilebilir ise bilerek uzatılıp devlete zarar verilmesinin önüne geçilecekti.

Kalyonların kalafatlanması için zift, katran, reçine ve sâir gerekli olan her şey, Kaptan Paşa, Tersâne Kethudası ve Liman Reisi vasıtasıyla Tersâne Emînleri tarafından alınarak sarf olunacak. Kalafat sırasında kullanılacak zift kazanı, kevgir, kepçe ve odunun satın alınması veya bunlardan gerekenlerin tamiri Kaptan Paşa marifeti ile Liman Reisi tarafından yapılıp masraf için gereken akçenin tezkiresi Kaptan Paşa fermanı ile Tersâne Emîni tarafından verilecekti.

Tamirat veya inşâ için gereken kereste, sütun, seren, halat ve diğer mühimmât Kaptan Paşa nezaretinde Tersâne Kethudası ve Liman Reisi aracılığıyla temin edilecekti. Ayrıca kalyonların tamir edilmesi düşünülen kısımları için gereken malzeme, mimarlar ve ehl-i vukuf kimselerin kalyonları kontrolünden sonra verilecekti.

Bütün bu kararlara rağmen düzenlemenin uygulanmasını istediği malî kontrolün gerçekleşmemiş olduğu görülmektedir. Nitekim Tersâne'de kalyon ve diğer gemilere gerekli malzemenin düzenlemede istendiği gibi Liman Reisi tezkiresi

ile verilmemesi Tersâne Emîni'nin kendi inisiyatifıyla hareket etmesi ve kayıt tutmaması sebebiyle 1123/1711'de Emin Hacı Hüseyin Efendi ikaz edildi³⁰¹.

Tersâne Emînleri'nin düzenlemelerdeki kuralları uygulamada yeterince dikkatli davranmaması, devleti başka bazı tedbirler almaya itmiştir. Bunlardan birisi Tersâne Emîni olarak eski şikk-ı evvel defterdârı Hacı Mehmed Efendinin göreve getirilmesidir. Kendisinden eski Tersâne Emîni'nin hesaplarını gözden geçirmesi ve kontrol etmesi istenmiştir. Kaptanıderya Ahmet Paşa'ya (1123-4/1711-3) da Tersâne'deki personelin eski Emin hesabına bir iş yapmasını önlemesi emredilmiştir³⁰². Tersâne-i Âmire'de yürütülen işleri düzene sokma gayretlerinin sebebi yapılan harcamaların zamanla artmasıdır. Tersâne'nin gelir ve giderlerinin en iyi şekilde kontrol altına alınması “*murâd-ı hümâyûn*” olduğu için Hacı Mehmed Efendi, Eminlik görevine getirilmiştir³⁰³.

Tersâne-i Âmire işlerinde düzeni sağlama hususunda bir çok kural konmasına rağmen bunlar gereği gibi uygulanmadığından Tersâne'de çeşitli problemler yaşanmaya başlanmış, ayrıca kalyonlara verilen cebehane ve tophane mühimmâtının sayımı ve korunması hususunda ilgisizlikten dolayı devlet büyük zarara uğramaya başlamıştı. Bunun önüne geçmek için 1118/1707 düzenlemesiyle donanmayı ilgilendiren işlerde vukufu olacak bir kimse, Liman Reisi adıyla görevlendirilmişti. Bunun donanma-yı hümâyûn kalyon kaptanları ve diğer Tersâne çalışanları üzerinde imtiyaz sahibi olması için kendisine Patrona kaptanlığı pâyesi ve yıllık 250.000 sağ akçe maaş verilmişti.

1125/1713'te değişik sebeplerden ötürü, hâlâ hesapların mukayese edilecek düzgün bir kaydının tutulmamasından dolayı bir kalyonun vücuda getirilmesi için gereken keresteden işçi ücretlerine kadar çeşitli giderlerin bilinemediğinden şikayet edilmektedir. Bunun sebebi Liman Reisi'nin dilediği gibi çalışmaması olmalıdır. Zira İstanbul kaymakamı, Kaptan Paşa ve Tersâne Emîni'ne hitaben yazılan emr-i şerifte Liman Reislîği'ne atanan Süleyman kaptanın memuriyetinde bağımsız olduğu ve görevlendirildiği üzere bu sırada Tersâne'de inşâsına başlanan üç kalyonun çeşitli

³⁰¹ BOA, MAD 2895, s. 110 (28 L. 1123/9 Aralık 1711).

³⁰² BOA, MAD 2883, vr. 64a (30 Za. 1124/29 Aralık 1712).

³⁰³ BOA, MAD 2883, vr. 63b (4 Za. 1124/3 Aralık 1712).

masrafları ile kullanılan kereste ve sâir malzemelerini deftere kaydederken kimsenin onun görevini yapmasını engellememesi emredilmiştir³⁰⁴.

Limani Reisi Süleyman kaptandan ise Tersâne Eminliği görevine getirilen Hacı Mehmed Efendi'nin göreve geldiği günden bu yana kalyonlar ve diğer donanma gemileri için verdiği malzeme ile selefinin harcamalarını Tersâne kâtiplerince hesap ettirip göndermesi ve buradaki rakamlara kıyasla inşâsına başlanan üç kalyon için ne kadar harcama gerekeceğini bildirmesi emredilmiştir³⁰⁵. Bu tarz uygulamalar devletin Tersâne-i Âmire'nin gelir ve giderlerini sürekli olarak kontrol etme gayretini göstermektedir.

Bunun bir başka tezahürü de Tersâne'de inşâ olunan gemilerin bütün harcamalarını ayrıca kaydedip Tersâne Eminlerinin hesaplarını bu kayıtlara göre kontrol etmek için devleti temsil edecek bir kâtibin (cânib) görevlendirilmesi uygulamasıdır. Zira Tersâne'de inşâ olunan kalyonlar için ayrıca bir kayıt tutulmadığından devlet tarafından özel olarak biri görevlendirilmedikçe bir kalyon inşâsının ne kadar tutacağını bilmenin müşkül olduğu belirtilmiştir. Bir müddettir bundan vazgeçilmiş olmakla birlikte Mora seferi vesilesiyle III. Ahmed Edirne'ye orduyla beraber hareket ettiğinde tekrar böyle bir görevlinin tayini gerekli görülmüştür. Bu göreve yaşlı olduğu gerekçesiyle Mora seferine katılmayan haslar halifesi Yusuf halife, uygun olduğundan kurşunlu mahzende ikinci kâtipliğe tayin edilmiş, kendisinden bu mahzenin gelir ve giderini daha önce belirtilen şartlar gereğince kaydetmesi, inşâsı emredilen üç kalyonun kayıtlarını da tutması emredilmiştir³⁰⁶. Bu uygulama bir bakıma devletin kalyon inşâsı ile yakından ilgilendiğini ve Tersâne-i Âmire ile ilgili işlerin düzen içerisinde yapılması arzusunu göstermektedir.

Fakat kurallara uyulmaması, istenilen düzenin gerçekleşmemesi devleti kontrolü daha da sıkılaştırmaya yöneltmiştir. 1131/1718 düzenlemesi Tersâne-i Âmire'nin büyük küçük tüm gelir ve giderlerinin keşif yapıldıktan sonra fermanlarla yapılıp işlerin tamamen devlet kontrolü altına alınması maksadıyla hazırlanmıştır. Bu

³⁰⁴ BOA, MAD 2883, vr. 68a (19 Ra. 1125/15 Nisan 1713).

³⁰⁵ BOA, MAD 2883, vr. 68a (15 B. 1125/7 Ağustos 1713).

³⁰⁶ 26 Ra. 1127/1 Nisan 1715'te Veziriazam Silahdâr Ali Paşa ile birlikte ordunun başında Edirne'ye hareket eden III. Ahmed, aynı gün Tersâne-i Âmire'ye bir kâtibin cânib olarak atanmasını emretmiştir (BOA, MAD 2756, s. 122, 26 Ra. 1127/1 Nisan 1715).

düzenlemeye göre tersânedeki diğer işler gibi kalyon ve sâir gemilerin inşâ ve tamirlerinde de büyük veya küçük bir masraf çıktığında Tersâne Eminleri bu durumu arz edeceklerdi. Keşif için ferman çıktığında Liman Reisi ve kâtibi, Tersâne Kethudası, ricâl-i Tersâne'den vukufu olanlar, kalyonlar mimarı ve gerek görülürse devlet tarafından da bir mübaşir tayin olunacaktı. Bunların keşif sonrası gereken tahmini harcamaları yazdıkları defter padişaha sunulacak ve ferman sâdir olduğunda inşâ veya tamire başlanabilecek, bittiğinde ise tekrar keşif yapılarak Tersâne Eminlerinin hesabına bu şekilde dahil olacaktı.

Bu düzenleme Tersâne-i Âmire üzerinde sıkı bir denetim ön görmekteydi. Tersânedeki bütün işlerin fermanla görülmeye kalkışılmasının vakit kaybına yol açıp işleri güçleştireceği hatta tehirine sebep olacağı belirtilip bunun terkin olunması emredilerek 1132/1720 düzenlemesi hazırlanmıştır. Bir önceki düzenlemede kalyon inşâsına başlamadan önce masrafının ne tutacağına dair keşif ve tahminde bulunulması emredilmesine rağmen bunun mümkün olamayacağı fakat mutlaka keşif yapılması istendiği için tahminen söylenen rakam az gelip de tersâne ricali bir şekilde sıkıntı çekmemek için gereğinden fazla bir rakamı arz ettiklerinden bunun devlete mâlî açıdan büyük zarar vereceğinin aşikâr olduğu belirtilmektedir. Bunun yerine kalyon ve sâir gemi inşâsı için ferman olduğunda Tersâne Eminleri inşâyâ başlamak için izin aldıktan sonra işe girişecekler, yaptıkları harcamaları müfredatıyla deftere yazıp kalyon inşâsı bitince arz edeceklerdi.

Düzenlemelerin Tersâne-i Âmire işlerindeki denetim konusundaki ısrarları sonucunda Tersâne'nin malî boyutu ortaya çıkmaktadır. 1130/1717'den 1167/1754'e kadar Tersâne-i Âmire'nin senelik bütçeleri mufassal ve icmâl olarak hazırlanmıştır³⁰⁷. Mufassal olarak hazırlanan defterde her sene için aylık harcamalar şu on bir kalem altında verilmektedir:

- a) i- Tersâne zindanı fırınında pişirilen ekmek için gerekli olan unun parası.
- b) ii- Kalyonlar ve diğer gemiler için gerekli çeşitli mühimmât.
- iii- Sütun, seren ve çeşitli cinste kerestelerin parası.

³⁰⁷ Mufassal bütçe BOA, **D. BŞM TRE** def. 14649, s. 2-22'de bunun icmâli ise BOA, **D. BŞM TRE** def. 14650, s. 4-15'de bulunmaktadır.

- iv-** İznikmid'den gönderilen mîrî kerestenin navlunu.
- c) v-** Marangoz, kalafatçı ve diğer çalışanlara yapılan ödemeler.
- vi-** Çivi yapan demircilere ve Tersâne zindanı fırınında çalışan ekmekçilere yapılan ödemeler.
- vii-** Sandal, filika, piyade-i hümayûn ve benzerlerinin mutat üzere gereken mefrûşât parası.
- viii-** Mutat üzere kalyon ve diğer gemiler için gereken ufak masraflar.
- d) ix-** Filika, piyade-i hümayûn ve benzerlerinin mutat üzere gereken kürek parası.
- x-** Sandal, filika, piyade-i hümayûn ve donanma-yı hümayûn kalyonları ve diğerleri için mutat üzere gereken nakş masrafı.
- xi-** Tersâne'deki kâtip, mimar ve diğer çalışanların maaşları.

Bunların dışında sene içinde Tersâne'ye ocaklık olarak gelen malzemeden fazlasına ihtiyaç duyulduğunda satın alınan kirpâs, zift, katran, seren ve sûtûn parası “mübâya'ât-ı mîrî” adıyla belirtilerek genel toplama ilave edilmektedir.

İcmâl olarak hazırlanan listede ise harcamalar yukarıda zikredilen bazı kalemler toplanarak şu dört başlıkta verilmiştir:

- a-** Un parası (i),
- b-** Mühimmât, kereste ve navl-ı sefâîn parası (ii + iii + iv),
- c-** İşçilere yapılan ödemeler (v),
- d-** Çeşitli masraflar ile Tersâne zindanı fırınında çalışan ekmekçilere yapılan ödemeler (vi + vii + viii + ix + x + xi).
- e-** Bunlara ek olarak bazı senelerde yapılan “mübâya'ât-ı mîrî” de senelik toplamlara ilave edilmiştir.

İcmâldeki mühimmât, kereste ve navl-ı sefâîn parası ile işçi ücretleri için verilen rakamlar ve bazı senelerde yapıldığı belirtilen “mübâya'ât-ı mîrî”lerin toplamından Tersâne-i Âmire'de kalyon inşâsının genel bir tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 12: 1131-1167/1718-1753 arasında Tersâne-i Âmire giderleri ve Tersâne’de inşa olunan kalyonlar³⁰⁸

Sene (hicri)	İnşâ olan kalyonların özellikleri	İnşâ başlama	Denize indirilişi	b (akçe)	c (akçe)	e ³⁰⁹ (kuruş)	b+c+e (kuruş)	a+b+c+d+e ³¹⁰ (kuruş)
1131	üç ambarlı	Za. 1131	L. 1135	1.992.405	3.683.077	-	47.295,5	86.599
	karavele kalyonu	Za. 1131	1133					
1132	51,5 zirâ kalyon	1132	1133	5.295.723	5.461.356	-	89.642	131.503
1133				14.022.104	5.731.671	-	164.614,5	223.593
1134	59,5 zirâ üç ambarlı ³¹¹	1134	1141	11.121.503	5.762.908	-	140.703	202.221,5
	33 zirâ tombaz kalyonu	1134	1134					
1135				12.357.312	8.043.414	-	170.006	237.157,5
1136	43,5 zirâ kalyon	1136	1139	16.862.864	8.331.245	80.579,5	290.530	365.008
	43,5 zirâ kalyon	1136	1139					
1137				17.470.436	7.507.766	104.948,5	313.100	401.597,5
1138				10.289.943	8.531.152	38.981,5	195.823,5	370.490,5
1139				12.770.916	6.581.613	-	161.271	228.081,5
1140				5.912.886	5.762.451	-	97.294	137.895
1141				5.047.498	5.340.371	-	86.565,5	135.394
1142	53,5 zirâ kalyon	1142	1145	8.165.474	4.027.937	157.105	258.716,5	303.854,5
	53,5 zirâ kalyon	1142	1147					
1143				10.347.932	4.506.426	-	123.786	193.410,5
1144	42 zirâ kalyon	Ra. 1144	Za. 1144	18.966.858	7.621.868	-	221.572,5	296.688,5
1145				22.524.635	8.624.518	44.958	304.534	406.523,5
1146	55,5 zirâ üç kantarlı	M. 1146	1149	27.828.642	9.370.952	-	309.996,5	402.889
	37,5 zirâ karavele kalyonu	1146 sonu	1147					
1147				14.575.875	7.665.788	-	185.347	243.664
1148				12.155.327	6.031.015	-	151.552,5	209.593
1149				21.331.334	7.908.860	-	243.668	344.818
1150	39,5 zirâ karavele kalyonu	B. 1150	1150 sonu	28.788.281	7.758.433	66.831	371.386,5	503.914
	39,5 zirâ karavele kalyonu	B. 1150	1150 sonu					
1151				16.369.982	4.234.595	61.378	233.082,5	315.819,5
1152				6.530.750	4.038.781	-	88.079	152.449
1153	53,5 zirâ kalyon	1153	1154	4.368.577	5.016.898	9.434,5	87.646,5	146.987,5
	42 zirâ kalyon	1153	1154					
1154	45,5 zirâ kalyon	1154	1156	14.816.823	7.900.512	-	189.311	263.784
	45,5 zirâ kalyon	1154	1156					
1155				19.594.791	8.097.328	-	230.767,5	319.182
1156				13.586.302	5.377.590	-	158.032	214.473
1157	53,5 zirâ kalyon	1157	1159	18.825.130	6.400.307	38.396	248.607,5	339.463
	51,5 zirâ kalyon	1157	1161					
1158				17.848.219	6.539.403	-	203.230	268.368
1159	39,5 zirâ karavele kalyonu	1159	1160	10.357.911	6.989.113	61.071,5	205.630	270.955
1160	47,5 zirâ kalyon	1160	1163	16.154.476	8.313.145	72.517	276.413,5	365.018,5
1161				12.945.122	7.838.647	72.772	245.970	320.914,5
1162	55,5 zirâ kalyon	1162	1165	9.053.443	7.528.876	39.930	178.115,5	255.323
1163	55,5 zirâ üç kantarlı	1163	1167?	9.497.383	8.511.728	44.792	194.867,5	276.443,5
1164				5.534.299	2.908.838	61.072	131.431	244.199,5
1165	61,5 zirâ üç ambarlı	Ra. 1165	B. 1167	9.455.171	9.782.122	84.191	244.501,5	352.380
1166				14.781.434	10.933.496	106.072	320.363	401.538,5
1167	41,5 zirâ karavele kalyonu	1167		11.139.000	14.893.790	152.818,5	369.758	468.033

³⁰⁸ BOA, D. BŞM TRE def. 14650, s. 4-15.

³⁰⁹ Tersâne’ye ocaklık olarak gelen malzeme yetmediğinde devletin İstanbul esnafından satın aldığı kırıpâs, zift, katran, seren ve sütûn parasını ifade etmektedir. Kuruş-ı esedî cinsinden verilmiştir (bir kuruş-ı esedî 120 akçe etmektedir).

³¹⁰ Tersâne-i Âmire’nin sene içindeki diğer masrafları ile Tersâne Emîni’nin ondalığı dahil edildiğinde ortaya çıkan senelik bütün giderleri göstermektedir.

³¹¹ Adı “Çifte Kaplan” olarak belirtilmiştir.

İNŞÂ SÜRESİ

Tabloda yer aldığı üzere aynı uzunluklara sahip kalyonlar farklı sürelerde inşâ edilmişlerdir. 51,5 (39,03 m.) zirâ uzunluğundaki iki kalyondan birinin 1132’de başlayan inşâsı bir sene, diğerinin 1157’de başlayan inşâsı ise dört sene sürmüştü. Başka bir ilginç örnek de her biri 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğunda inşâ edilen dört kalyonla ilgilidir. Bunlardan 1142’de inşâlarına başlanan ikisinden biri üç, diğeri beş sene sonra denize indirilmiştir. 1153’te inşâsına başlanan üçüncü kalyon bir sene sonra, 1157’de inşâsına başlanan diğeri ise iki sene sonra denize indirilmiştir.

Savaş sırasında inşâ edilen kalyonlar ise kısa sürede denize indirilmişlerdir. Örneğin, Rusya ve Avusturya’ya karşı girilen ve üç yıl süren (1149-52/1736-39) savaş esnasında Receb 1150/Ekim-Kasım 1737’de inşâlarına başlanılan 39,5 zirâ (29,94 m.) iki karavele kalyonu kış aylarında olunmasına rağmen altı ay içinde denize indirilmiştir. Bu durum kalyon inşâsının bir an önce bitirilmesinin zarurî olduğu durumlarda Tersâne’nin bu işi gerçekleştirebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Savaş yılları dışında da kısa süren kalyon inşâları olmuştur. Örneğin, 1132-33’te 51,5 zirâ (39,03 m.), 1153-54’te ise 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluklarındaki kalyonlar birer senede denize indirilmişlerdir.

Tersâne’de en uzun sürede bitirilen ise *Çifte Kaplan* isimli 59,5 zirâ (45,10 m.) uzunluğundaki üç ambarlı bir kalyon olmuştur. 1134’te inşâsına başlanmış ancak yedi sene sonra denize indirilmiştir.

Tersâne-i Âmire’de inşâ olunan kalyonlar için yapılan harcamalar Tersâne’nin genel giderleri içinde değerlendirildiğinden yukarıdaki tabloda söz konusu harcamaların senelik Tersâne giderlerindeki sebep olduğu artış görülebilmektedir. Bununla beraber birbirlerinden farklı sürelerde inşâ edildiklerinden bir kalyonun yaklaşık olarak kaç kuruşa mâl olduğunu Tersâne dışında inşâ edilen kalyon hesaplarından çıkarmak mümkündür.

Değişik kademelerdeki devlet görevlilerine taşra tersanelerinde kalyon inşâsı sipariş edilmekteydi. Birer sandal ve filikaları ile diğer donanımları tamamlanarak sefere hazır olacak şekilde inşâları bitirilen kalyonlar Tersâne’ye getirilip incelendikten sonra yapılan harcamalar gözden geçirilirdi. İnşâ masrafları arasında devletin çeşitli tarihlerde kalyon inşâsı için verdiği nakit para ile ham demir kaydedilirdi. İnşâ sırasında kullanılan ham demir bazen kantar olarak belirtilirken

bazen de ham demirin mîrî fiyat üzerinden karşılığı ile verilen nakit paranın toplamından kalyon inşâsı sipariş edilen kişi tarafından yapım süresince harcandığı senet ve hüccetlerle belgelenen masrafları çıkarılırdı. Ortaya çıkan meblağdan da çeşitli malzemenin fiyatların kıyaslanması sonucu oluşan bir miktar eksiltilecek bu son meblağ kendisine devlet tarafından ödenirdi. Bazen bundan da bir miktar eksiltilebilir bazen de kalyon inşa eden kişi devlete borçlu çıkardı. Bu hesaplardan hareketle kalyon inşâsı için yaklaşık bir mâliyet çıkarıp bu rakam çerçevesinde yukarıdaki tabloyu değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Donanma için daha ziyade Sinop ve civarında farklı tarihlerde kalyon inşâ ettirildiği için burada yapılan kalyonların hesapları tercih edilmiştir.

Mesela Kapıcıbaşı Elhâc Hüseyin Ağa, 1 Muharrem-29 Zilhicce 1116/6 Mayıs 1704-24 Nisan 1705 tarihleri arasında Sinop'ta inşâsını yüklediği 39 (29,56 m.) ve 40 (30,32 m.) zirâ uzunluğundaki iki kalyon ile bunların ikişer sandal ve filikalarına 59.664 kuruş, Akıntı burnundaki kale binası için gereken yedi (بوط) Pot? kayığına 3134 kuruş ve donanma kalyonları için satın aldığı yetmiş yedi sütun ve bunların Tersâne'ye nakli için 11.623 kuruş harcama yapmıştı. Devlet tarafından verilen 66.602 kuruş, bu harcamaların toplamından çıkarıldığında kalan 7819 kuruştan malzemelerin fiyat farkı olan 7728 kuruş da düşülerek Hüseyin Ağa'ya 91 kuruş verileceği hesap edilmişti³¹². Her bir kalyonun inşâsı 30.000 kuruş civarında oldu.

Yine sâbık Mevkufatçı Mehmed Efendi de, üçü 55 zirâ (41,69 m.) diğer üçü 51 (38,65 m.), 53,5 (40,55 m.) ve 57,5 (43,58 m.) zirâ uzunluğunda toplam altı kalyonu birer filika ve sandallarıyla birlikte Sinop'ta 17 Receb 1118-3 Cemâziyelahir 1124/25 Ekim 1706-8 Temmuz 1712 tarihleri arasında inşâ etmişti. Mehmed Efendi, bu kalyonların her birinin inşâsını 40.000 kuruştan üstlenmişti³¹³. Devlet tarafından kendisine verilen nakit para ile birlikte aynî olarak gönderilen 4000 kantar (225.796 kg.) ham demirin parası hesap edildiğinde kalyonların toplam mâliyeti 246.121,5 kuruş etmişti. Taahhüt ettiği 240.000 kuruştan 6121,5 kuruş fazla olduğu için devletin alacağı sayılan bu miktar, daha sonra Tersâne Emîni olduğunda hesabına

³¹² BOA, MAD 212, vr. 11a-b (24 Ra. 1120/13 Haziran 1708).

³¹³ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, 207-8.

gelir olarak kaydedilmişti³¹⁴. Böylece kalyonların her biri 41.000 kuruş civarında bir maliyetle inşâ edilmiş oldular.

Bir başka Kapıcıbaşı Elhâc Ebubekir Ağa, inşâsına nâzır olarak görevlendirildiği ve daha sonra *Çifte Bağçeli* ve *Ejder Başlı* olarak isimlendirilen her biri 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğunda iki kalyonu ile bunların 17'şer zirâlık (12,88 m.) üçer adet sandal ve filikasını Sinop'ta 7 Receb 1144-5 Ramazan 1147/5 Ocak 1732-29 Ocak 1735 tarihleri arasında tamamlamıştı. Kendisine nakit olarak 96.080,5 kuruş ayrıca 5650 kantar (318.936,85 kg.) ham demir verilmişti. Ebubekir Ağa'nın harcamaları 144 yük 29.387 akçe tutmuştu. Bazı malzemelerin 1 yük 19.951 akçe tutan fiyat fazlalıkları bu tutardan düşüldükten sonra 119.245 kuruş ve 36 akçe masrafı kabul edilmişti. Verilen nakit para bundan çıkarılınca 23.164,5 kuruş kalmış bu yeni tutardan da önce 8164,5 kuruş sonra 3500 kuruş indirilerek kendisine 11.500 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştı³¹⁵. Bu hesaba göre bir kalyon yaklaşık 54.000 kuruşa inşâ olmuştu.

Bir diğer Kapıcıbaşı Saatçibaşı-zâde Mustafa Bey'e havale edilen ve 1 Zilkade 1150-30 Cemaziyelevvel 1154/20 Şubat 1738-13 Ağustos 1741 tarihleri arasında bitirilen 53,5 zirâlık (40,55 m.) iki kalyon ve birer sandal ve filikaları inşâsı için devlet tarafından 100.000 kuruş ile çeşitli aynî mühimmât verilmişti. Mustafa Bey, kalyonlar için 138.202,5 kuruş harcamıştı. Bu meblağdan fiyat farklarından ve çeşitli kalemlerden doğan fazlalıklar indirilince 131.692 kuruşu kabul edilmiş daha sonra Mustafa Bey'e verilecek 31.692 kuruştan da 6.692 kuruş inilerek 25.000 kuruş verilmesi uygun görülmüştü. Fakat bu meblağ kendisine nakit olarak ödenmemiş Tokat'ta bulunan devlete ait bakırdan her kıyyesi bir kuruş olmak üzere 25 bin kıyye alması kararlaştırılmıştı³¹⁶. Bu kalyonlardan her biri 75.000 kuruşa mâl olmuştur.

11-20 Receb 1174 – 21-30 Zilhicce 1177/16-25 Şubat 1761 – 21-30 Haziran 1764 tarihleri arasında Elhâc Ahmed Ağa tarafından inşâ olunan 51,5 zirâ (39,03 m.) kalyon ile bir tombaz için kendisine 73.000 kuruş ile çeşitli aynî mühimmât verilmişti. Ahmed Ağa'nın harcamaları 97. 069 kuruş tutmuştu. İki rakam arasındaki farktan çeşitli malzemelerin fazla fiyatları indirilince kendisine 14.000

³¹⁴ BOA, MAD 3142, s. 102 (3 R. 1127/8 Nisan 1715).

³¹⁵ BOA, MAD 10325, s. 30 (15 Za. 1148/28 Mart 1736); D. BŞM 1740, s. 2.

³¹⁶ BOA, D. BŞM 2150, s. 19-20 (3 M. 1155/10 Mart 1742).

kuruş verilmesi kabul edilmişti³¹⁷. Buna göre söz konusu kalyon ve tombaz 87.000 kuruşa inşâ olmuştu.

1.4. DONANMADAKİ KALYON SAYILARI

Bahriye Kanunnâmesi'nde (1113/1701) donanma'daki kalyon sayısının her sene kırk olması öngörüldüğünden mevcut yirmi yedi kalyonun kırka tamamlanması maksadıyla on üç kalyon daha inşâ edilmesi gerekmişti. Bu sebeple 1113-19/1701-07 yılları arasında İstanbul, Sinop ve Bolu'daki tersâneeler faaliyete geçirilmişti.

Daha kadırga döneminde donanmada kırk kadırganın bulunması yine kanun gereği idi. Bir bakıma bu kırk rakamı kalyonlar üzerine yapılan yeni bir planlamadan çok tevârüs edilen bir sayıydı. Çünkü bu sayı ne Akdeniz ve Karadeniz için seferber olması gereken kalyon sayılarının toplamıdır ne de donanmanın giriştiği bir harekât sırasında ihtiyaç duyulan sayı olduğuna dair Kanunnâme'de bir izahat vardır. Eğer bu sayı bir zorunluluk olarak algılsaydı donanmada her zaman kırk kalyon bulunması gerekirdi. Şöyle anlaşılmaktadır ki bu sayı bir hedef oluşturmaktadır ve bunun beklentilere cevap verecek nisâba sahip uğurlu bir sayı olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu sebeplerden ötürü 1113-1184/1701-1770 arası herhangi bir senede seferber olan Osmanlı donanmasında kırk kalyonun bir arada bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

Tablo 13: 1113-83/1701-69 arası Osmanlı donanmasındaki kalyon sayıları

Sene	Sefere çıkan	Tersâne'de kalan	İnşâsı süren	Toplam
1113/1701 ³¹⁸			2	27
1114/1702 ³¹⁹	16	9	4	29
1117/1705 ³²⁰	17	11	5	33
1118/1706 ³²¹	17	14	1	32

³¹⁷ BOA, **D. BŞM** 2150, s. 32 (7 R. 1178/10 Mart 1764).

³¹⁸ İnşâsı sürenlerden biri 62,5 zirâ (47,37 m.) uzunluğunda kebîr üç ambarlı bir kalyon diğeri ise bu kalyonun yapımı için getirilen kerestelerden arta kalanlarla inşâsına başlanan 43 zirâlık (32,59 m.) bir kalyondu (BOA, **MD** 112, s. 23).

³¹⁹ *Kalyon-ı kebîr ve sağîr*in inşâlarına başlanmış, inşâ üzere olan patrona kalyonunun omurgası konmuştur ayrıca başka bir kalyon da inşâ edilmektedir (BOA, **MAD** 5897 s. 2, 1 M. 1114-30 M. 1115/28 Mayıs 1702-15 Haziran 1703).

³²⁰ İnşâları sürenlerden ikisi (*kalyon-ı kebîr* ve *sağîr*) henüz tamamlanmamış, bunların yanı sıra iki küçük kalyon ile kürekli kalyon ise inşâ üzeredir (BOA, **MAD** 3141, s. 90; **MAD** 2637 s. 2, 24 Ra. 1120/13 Haziran 1708).

1119/1707 ³²²	11	17	1	29
1120/1708 ³²³	7	20		27
1122/1710 ³²⁴	30			
1123/1711 ³²⁵		35		
1125/1713 ³²⁶				53
1128/1716 ³²⁷	39			
1129/1717 ³²⁸	30			
1130/1718 ³²⁹	34			
1142/1730 ³³⁰				33
1146/1734 ³³¹				21
1151/1738 ³³²	22			
1153/1741 ³³³	14			
1160/1747 ³³⁴		15		
1166/1753 ³³⁵				22
1183/1769 ³³⁶	22			

Tablo 14: Venedik donanmasındaki kalyon sayıları (1701-1735 arası)³³⁷

Sene	1701	1705	1706	1707	1713	1715	1730	1735
Toplam	30 ³³⁸	29	27	25	21	29 ³³⁹	23	17

³²¹ Tamamlanacak bir kalyon (*kalyon-ı cedîd-i kebîr kapudâne*) vardır (BOA, MAD 3137, vr. 43a, 24 Ra. 1120/13 Haziran 1708; MAD 7108, s. 2, 1 S. 1117-29 S. 1118/25 Mayıs 1705-12 Haziran 1706).

³²² Kalyon-ı kebîrin bazı kısımlarında inşâ devam etmektedir (BOA, MAD 3142, s. 90-92, 24 Ra. 1120/13 Haziran 1708).

³²³ BOA D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7.

³²⁴ 25'i Karadeniz'e, 5'i Akdeniz'e gidecek donanma kalyonlarıdır (BOA, MAD 3435, vr. 82b, 23 L. 1122/15 Aralık 1710).

³²⁵ 4 N. 1123-14 R. 1124/16 Ekim 1711-21 Mayıs 1712 tarihleri arasında Tersâne'de demirli duran kalyonlar (BOA, D. BŞM. TRE def. 14618, s. 2).

³²⁶ Seferber ve mânde kalyonların seferber olabilecekleri otuz üç, seferber olamazları yirmi adet olarak belirtilmiştir. Yalnız bunların hepsinin kalyon olduğu şüphelidir (BOA, MAD 2756, s. 113, 14 L. 1125/3 Kasım 1713). Bir ay kadar öncesine ait lenger sayımı için hazırlanan başka bir belge, Tersâne-i Âmir'e'deki mânde gemilerin listesini ihtiva etmektedir. Burada toplam otuz gemi zikredilmektedir. Bunlardan sadece yirmi biri kalyon olarak diğerleri akdarma ve şehtiye olarak yazılmıştır (BOA, MAD 2756, s. 104, 8 L. 1125/28 Ekim 1713). Dolayısıyla BOA, MAD 2756, s. 113 (14 L. 1125/3 Kasım 1713)'te verilen toplam elli üç gemiden sadece yirmi üçünün seferber olması gerekmektedir.

³²⁷ Sefer dolayısıyla Akdeniz'e açılan donanmada 39 mîrî, 10 tüccar kalyonu bulunmaktaydı. Belgede geçen "*kırk dokuz kıt'a cenk kalyonları*" ifadesi, tüccar kalyonlarının da donanmada savaş sırasında görev aldığı göstermektedir (BOA, MAD 6266, s. 78, 21 R. 1128/14 Nisan 1716).

³²⁸ Akdeniz'e çıkması tertip edilen kalyonlar (BOA, C.BH 8813).

³²⁹ BOA, C.BH 5843 (9 Ca. 1130/10 Nisan 1718).

³³⁰ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

³³¹ BOA, MAD 10321, s. 129 (2 Za. 1146/6 Nisan 1734).

³³² On beşi Akdeniz'e, yedisi Karadeniz'e görevlendirilmişti (BOA, MAD 3864, s. 152, 1 L. 1151/9 Şubat 1739).

³³³ Sekizi Akdeniz'e, altısı Karadeniz'e, görevlendirilmiş, Karadeniz'e giden kalyonlardan biri "*şehdiye*" olarak belirtilmişti (BOA, MAD 10340, s. 68, 4 Z. 1153/20 Şubat 1741).

³³⁴ 1 B.-30 N. 1160/9 Temmuz-5 Ekim 1747 tarihleri arasında Tersâne'de bulunan kalyonlardır (BOA, D. BŞM. TRE def. 14820, s. 2).

³³⁵ BOA, D. BŞM. TRE def. 14852, s. 1-5.

³³⁶ BOA, D. BŞM. TRE def. 14984, s. 2-4.

³³⁷ <http://koti.mbnet.fi/felipe/Venice/venice.html>. Sayfada listenin altında belirtilen kaynaklar: Cesare Augusto Levi, *Navi da guerra costruite nell' arsenale di Venezia dal 1664 al 1896*; <http://www.voy.com/39735/>; Jan Glete, *Navies and Nations*.

Bu sayı konusunda en doğru yaklaşım Osmanlı donanmasının düşman donanmalarıyla karşılaştırılmasından çıkacaktır. Ama gözden kaçırılmaması gereken bir husus XVIII. yüzyılda Osmanlıların karşılarında eskiden olduğu gibi Avrupalı devletlerin katıldığı birleşik bir donanma ile mücadele etmediğidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Ege ve Doğu Akdeniz sularına hakim olma mücadelesindeki kadim rakibi Venedik olduğu için kendi donanmalarını da Venedik donanmasına göre kurgulamak zorunda kaldılar.

1.5. DENİZE İNDİRME MERASİMLERİ

Kalyonlar Tersâne-i Âmire sahasında, hemen deniz kenarında kurulur, bodostama denen kısımları yerine konduğunda Padişah tarafından Mimarbaşına ve kalyon inşâsında çalışanlara “*in‘âmât*” adı altında çeşitli hediyeler verilirdi³⁴⁰. Kalyonlar, teknelerinin yapımı bittiğinde denize indirilirdi. Bir kalyonu direk, seren, yelken takımları ve gerekli diğer donanımlarıyla sefere çıkmaya hazır hale getiren çalışmalar su üzerinde tamamlanırdı.

Tersâne’de inşâ olunan gemilerin denize indirilmesi merasimi, Müneccimbaşı tarafından belirlenen ve uğurlu olduğuna inanılan gün ve saatte yapılırdı. Kalyonların denize indirilmesinden bir gün önce ise Tersâne Emini tarafından hazırlatılan pilav ve zerde, işçilere ve fakirlere dağıtılırdı. Söz konusu merasime Kanunî Sultan Süleyman döneminden beri padişahlar da bizzat katılmaktaydılar. Gemi inşâsının bitirilmesi yakın bir zamanda Padişah ve devlet ricâli tarafından gönderilen kumaşlarla geminin donatıldığı âvize veya askı denilen bir âdet de bu merasimin bir parçasıydı³⁴¹.

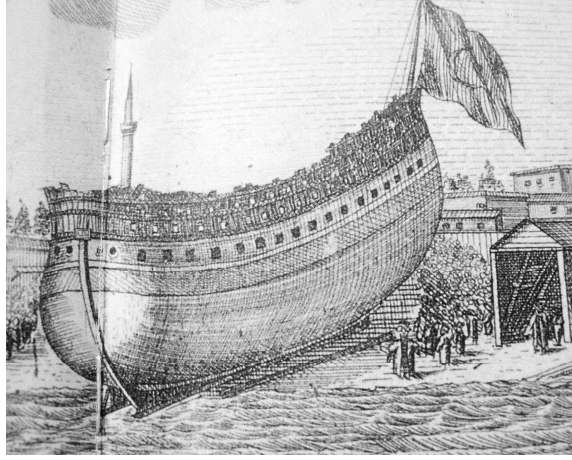
³³⁸ Otuz kalyon içinde en erken inşâ yılı 1675 en geç 1699 olarak gösterilmiştir.

³³⁹ Yedisi 1715’te hizmete girmiştir.

³⁴⁰ Verilen in‘âmât Tersâne-i Âmire Emini Hacı Hüseyin Ağa’nın 1 S. 1119/4 Mayıs 1707’den 29 S. 1120/20 Mayıs 1708’e kadar görülen hesabından bir kalem olarak kaydedilmiştir. Kalyon mimarına 1440 akçe tutarında dört zirâ çuka-i paşa verilmişti. Kesilen üç baş kurban 660 akçe ve verilen diğer in‘âmât 6000 akçe, hepsi toplam 8100 akçe tutmuştu (BOA, MAD 2770, s. 17). Tarihsiz bir belgeden Tersâne’de inşâ olunacak bir kalyonun bodostamaları konmadan bir gün önce, düzenlenecek törende padişahın da bulunması için haber verildiği ve törende kalyonun baş ve kış taraflarında üçer kurban kesilmesinin *mutâd-ı kadîm-i müstahsene* olduğu anlaşılmaktadır (BOA, C. BH 5434).

³⁴¹ İ. H. Uzunçarşılı **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 490; O. Ş. Gökyay, “Osmanlı Donanması ve Kapudan-ı Derya İle İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, sy. 12, İstanbul 1982, s. 62-4.

Resim 4: III. Selim devrinde denize indirilmek üzere olan bir kalyon³⁴²

Merasimin yapılacağı gün kesinleştğinde Veziriazam tarafından Şeyhülislam ve diğer devlet ricâline merasimde hazır bulunmaları için tezkireler yazılırdı. Denize indirilecek kalyona yakın bir yerde demirlemiş (genellikle üç ambarlı) bir kalyonun kıç tarafına Padişah için, kalyonun orta (grandi) direğine ise Sadriazam için merasimi izleyecekleri bir çadır kurulurdu. Tersâne sahasına önce Yeniçeri Ağası, Defterdâr Efendi ve Rikâb-ı Hümâyûn ağaları, sonra Şeyhülislam Efendi ve ondan biraz sonra da Sadriazam, heyetiyle gelir ve birlikte Padişahın teşrifi beklenirdi. Padişah yerini alıp kalyonun indirilmesine izin verince Şeyhülislam'ın okuduğu duayı müteakip kalyonun baş ve kıç taraflarında kurban kesildikten sonra felenkler kaldırılır ve kalyon kızak üzerinden denize indirilirdi³⁴³.

Kalyon denize indirildikten sonra merasimde bulunan devlet görevlileri ile kalyonun yapımında çalışanlara derecelerine göre hil'atler giydirilirdi. Daha sonra Kaptanıderya, Padişah'a bir takım hediyeler de sunardı. 1121/1709'da inşâsı bitirilen üç kalyonun denize indirme merasiminde Kaptanıderya Mehmed Paşa, Tersâne'de III. Ahmed'e bir ziyafet vermişti. Padişah tarafından da Veziriazam, Şeyhülislam, Kaptanıderya ve Tersâne ricâline hil'atler giydirilmişti³⁴⁴. Bu kalyonların denize

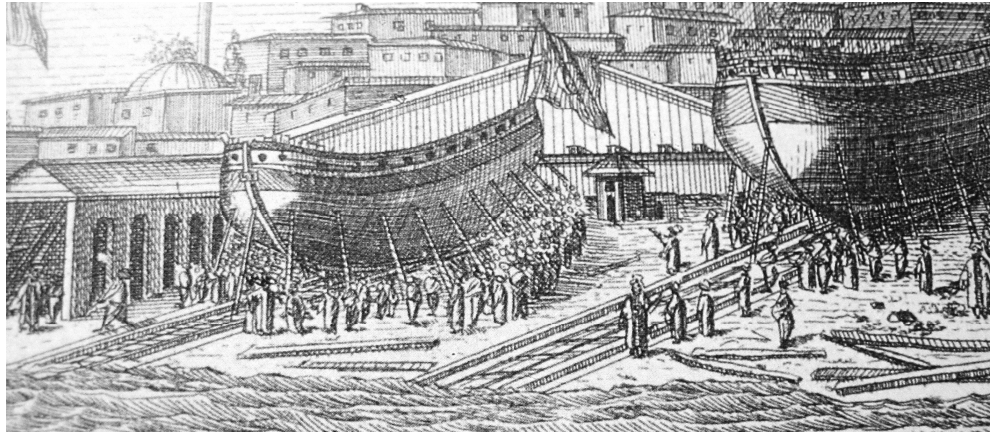
³⁴² Mahmoud Rayf Efendi, *Tableau des Nouveaux Reglemens de l'Empire Ottoman*, Constantinople 1798, s. 38a'dan naklen Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 292-3'ten detay.

³⁴³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 491; Gökyay, *a.g.m.*, s. 51-2.

³⁴⁴ Uzunçarşılı, *gös. yer.* Kalyonlar denize indirilirken düzenlenen merasimde hil'at giydirilen Tersâne ricâli arasında Tersâne-i Âmire Emîni, Kâtibi, Rûznameçisi, İcâre Katibi, Kethudası, kereste ve

indirilişinde hazır bulunan Şeyhülislam, imam ve diğer görevlilere dağıtılan in‘âmât 93 kuruş tutmuştu³⁴⁵. 1177/1763’te bir kalyonun denize indirme merasimine katılan III. Mustafa için Tersâne’de verilen ziyafet için ise 778 kuruş harcanmıştı³⁴⁶. Sunulan ikramlar açısından çok zengin bir yemek şölenini andıran bu ziyafet³⁴⁷ ayrıca çiçeklerle de renklendirilmişti³⁴⁸.

Resim 5: III. Selim devrinde kızaklar üzerinde denize indirilmeyi bekleyen kalyonlar³⁴⁹

Kalyonların denize indirilme merasimleri esnasında düzenlenen şenliğe katılanlara görsel bir seyir zevki yaşatmak için az miktarlarda barut da kullanılırdı³⁵⁰.

---

kurşunlu mahzenlerin Emin, Katib ve Halifeleri ve diğerleri bulunmaktadır. Bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 38-48.

³⁴⁵ BOA, **MAD** 3435, vr. 58b (18 S. 1122/18 Nisan 1710). 1124/1712 senesinde yine bu vesileyle dağıtılan inâmat da 93 kuruş tutmuştur (BOA, **MAD** 2883, s., 11 B. 1124/14 Ağustos 1712).

³⁴⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 4445/2 (6 B. 1177/10 Ocak 1764).

³⁴⁷ Ziyafette sunulacak yemekleri hazırlamak için satın alınanları gösteren liste bir çok çeşidi ihtiva etmektedir ve padişahların katıldığı bu tür ziyafetlerdeki zenginliği göstermesi açısından mühimdir. Listede koyun ve dana eti, tavuk, mısır tavuğu, bildırcın, kalkan balığı, lahana, kabak, enginar, bamyaya, ebegümece, firengî şeker, kaymak, kadayıf, kayısı, portakal ve has ayva, razaki üzümü, kuş üzümü, fıstık, şam fıstığı vs. bulunmaktadır (TSMA, E. 4445/2, 6 B. 1177/10 Ocak 1764).

³⁴⁸ Başta Padişah olmak üzere devlet görevlilerine sunulan kırk bir çiçek tablası için 480 akçeden 19.680 akçe harcanmıştı (TSMA, E. 4445/1, 11 Ş. 1177/14 Şubat 1764).

³⁴⁹ Mahmud Rayf Efendi, **Tableau**, s. 38a’dan naklen Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 293’ten detay.

³⁵⁰ Düzenlenen şenlik sırasında atılan toplar için yarım yahut bir kantar barut verilirdi: BOA, **MAD** 3435, vr. 27b (8 S. 1122/8 Nisan 1710); **MAD** 3171, vr. 22a (24 R. 1126/9 Mayıs 1714); AE I. Mahmud 15314 (27 S. 1159/21 Mart 1746); C. BH 12032 (28 L. 1180/29 Mart 1767).

1.6. KALYONLARA İSİM VERİLMESİ

Kalyonlar ilk zamanlarda kaptanlarının adı ile kaydedilmekteydiler. Daha sonra baş veya kışlarındaki figürle anıldılar. 1125/1713'te, lenger sayımı yapılırken hazırlanan bir listede Tersâne-i Âmire'deki kalyonlar, kaptanlarının adlarıyla zikredilmekteydi³⁵¹ 1126/1714'te ilk kez isim verilerek kaydedildiği tespit edilebilenleri *Selvi Bağçeli*, [*Büyük*] *Gül başlı*, *Küçük Gül başlı*, *Ay Bağçeli* ve *Küçük Ay kışlı* adlarındaki donanma kalyonlarıdır³⁵².

1.6.1. Taşıdıkları Figür ve Şekillerle İsimlendirilen Kalyonlar

1126/1714'te donanma kalyonlarından Akdeniz görevine gideceklere verilen barut miktarını içeren listelerde bazı kalyonlar, ilk kez baş veya kış figürlerine göre isimlendirilerek kaydedilmişlerdi³⁵³. Bu tarihten itibaren rastlanan isimlendirilmeler genellikle kalyonların taşıdıkları baş veya kış figürüne göre olmakta bunun yanı sıra boyalarının rengi ve ambar sayısı (üç ambarlı) ile savaşta el konulmuş ise “*akdarma*” olduğu belirtilerek ve ait olduğu ülkenin adı ile (*Maltız akdarması*) ayrıca bunların dışında inşâ edildiği yer veya inşâ edilme sırasına göre de (*Akçaşârlı*, *karavele-i cedîd-i evvel*, *karavele-i cedîd-i sâni*) isimlendirilen kalyonlar bulunmaktaydı.

Tablo 15: 1126-27/1714-15'te figürlerine göre isimlendirilen donanma kalyonları³⁵⁴

1	[Büyük] Gül başlı	12	Güneş kışlı
2	Küçük Gül Başlı	13	Tâc başlı
3	Ay Bağçeli	14	Beyaz At başlı
4	Küçük Ay kışlı	15	Akçaşâr
5	Servi Bağçeli ³⁵⁵	16	Çifte Teber kışlı
6	Çifte Ay kışlı	17	Siyah At başlı
7	Çifte Yıldız kışlı	18	Kula At başlı

³⁵¹ BOA, MAD 2756, s. 104 (8 L. 1125/28 Ekim 1713).

³⁵² BOA, MAD 3171, vr. 22a (8 R., 20 R. 1126/23 Nisan, 5 Mayıs 1714).

³⁵³ BOA, MAD 3171, vr. 22a (8 R., 20 R. 1126/23 Nisan, 5 Mayıs 1714).

³⁵⁴ BOA, MAD 3171; MAD 2850.

³⁵⁵ Daha önce “*Selvi Bağçeli*” olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 3171, vr. 22a, 8 R. 1126/23 Nisan 1714).

8	Yıldız kışlı
9	Yaldızlı Nar kışlı
10	Yaldızlı Hurma
11	Yıldız Bağçeli

19	Zülfikar kışlı
20	Ejder başlı
21	Siyah Arslan başlı
22	Minâre Bağçeli

Tablo 16: 1129/1717’de Akdeniz’e gidecek kalyonlar³⁵⁶

1	kebîr üç ambarlı
2	Ejder başlı
3	Şadırvan kışlı, Patrona
4	Siyah At başlı
5	Çifte Ceyran kışlı
6	Beyaz At başlı
7	Kula At başlı
8	Yaldızlı Hurma
9	[Büyük] Gül başlı
10	Yılan Başlı, üç kantarlı
11	Akrep başlı
12	Çifte Teber kışlı
13	Küçük Gül başlı
14	Zülfikar kışlı
15	Akçaşârlı

16	Al At başlı
17	Servi Bağçeli
18	Siyah Arslan başlı
19	Ay Bağçeli
20	Yaldız Bağçeli
21	Yaldızlı İnar [Nar] kışlı
22	Yeşil kuşaklı
23	Sarı kuşaklı
24	Kırmızı kuşaklı
25	Mâî Arslan başlı
26	Tâc başlı - 42 zirâ (31,83 m.) ³⁵⁷
27	Yıldız kışlı - 37,5 zirâ (28,42 m.) ³⁵⁸
28	Gümüş kışlı
29	Mâî Kışlı, karavele
30	Kuş Bağçeli, karavele

Tablo 17: 1130-31/1718-19 senelerinde mevcut donanma kalyonları³⁵⁹

1	Kebîr üç anbarlı
2	Şadırvan kışlı Kapudâne-i Hümayun
3	(cedîd) Esper kışlı, Patrona-i Hümayun ³⁶⁰
4	Çifte Ceyran kışlı, Riyâle-i Hümayun
5	Ejder başlı
6	Beyaz At başlı
7	Yaldızlı Hurma
8	Siyah At başlı
9	Yılan başlı (üç kantarlı)
10	Kula At başlı
11	Büyük Gül başlı ³⁶¹

12	Küçük Gül başlı
13	İfrit başlı
14	Akçaşârlı
15	Ay Bağçeli
16	Sarı Kuşaklı
17	Kırmızı Kuşaklı
18	Kuş Bağçeli, karavele
19	Maltız Akdarması, (kadırğa kışlı)
20	Mâî Arslan başlı
21	Servi Bağçeli
22	Karavele-i cedîd

³⁵⁶ BOA, C. BH 8813.

³⁵⁷ BOA, MAD 3171, vr. 38a (29 Z. 1126/5 Ocak 1715).

³⁵⁸ BOA, MAD 3171, vr. 35b (22 Z. 1126/29 Aralık 1714).

³⁵⁹ BOA, MAD 3918, s. 178-180 (17 Z. 1130-10 N. 1131/11 Kasım 1718-28 Haziran 1719).

³⁶⁰ Kalyonlara verilen topları gösteren 29 Z. 1130/23 Kasım 1718 tarihli bir listede “cedîd Esper kuş kışlı” olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 3918, s. 27).

³⁶¹ Kalyonlara verilen topları gösteren 29 Z. 1130/23 Kasım 1718 tarihli bir listede “Büyük Gül başlı” olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 3918, s. 27).

Kalyonlar baş figürlerine göre isimlendirildiğinde bunun çoğunlukla bir hayvan tasviri olduğu görülmektedir. Baş figürü olarak daha ziyade at tasviri kullanılmıştır.

Tablo 18: Kalyonlara isim olan baş figürleri³⁶²

Hayvan	Diğer
Al At başlı	Gül başlı
Siyah At başlı	Küçük Gül başlı
Beyaz At başlı	Tâc başlı
Kula ³⁶³ At başlı	
Mâf Arslan başlı	
Siyah Arslan başlı	
Ejder başlı	
Yılan başlı	
Akrep başlı	
İfrit başlı	

Fotograf 1: Kalyon baş figürü³⁶⁴

³⁶² 1129/1717'de Akdeniz'e gidecek kalyonlar (BOA, **MAD** 3918, s. 178-180); 1142/1730'da donanmadaki mevcut kalyonlar (BOA, **MAD** 10321, s. 128, 20 B. 1142/8 Şubat 1730); 1166/1753'te donanmadaki mevcut kalyonlar (BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14852, s. 1-5).

³⁶³ Kızıl ile boz arası bir renk (Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul 1992, s. 1112).

³⁶⁴ 1834'te *Nev-eser* uskunasının baş figürü olarak kullanılmıştır: Deniz Müzesi, dem. nr. 162 (Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 283'den alınmıştır).

Kayı'lara dayandıran Osmanlıların bir bakıma bu ongunu hala benimsediklerinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

1.6.2. Kalyonlara Verilen Özel İsimler

Daha önceki isimlendirmeler kalyonların taşıdıkları figürleri tarif ettiğinden özel bir adlandırma niteliği taşımamaktadır. Bunların dışında özel bir isim verilen kalyonlara ilk kez 1142/1730'da rastlanmaktadır. Bu senede donanmada mevcut kalyonların isim ve uzunlukları kaydeden bir listede *Melek-i Bahrî* ve *Şeşpâ-yı Bahrî* isimli üç ambarlı kalyonlar bulunmaktaydı³⁷⁰. Bir kalyon feshedildikten sonra ismi başka bir kalyona verilebilmekteydi³⁷¹.

Tablo 20: 1146-61/1734-48 arasında sefere çıkan kalyonlar³⁷²

1	Ay Bağçeli	16	Esed-i Bahrî
2	Çifte Bağçeli	17	Nâsır-ı Bahrî
3	Servi Bağçeli	18	Fatih-i Bahrî
4	Yıldız Bağçeli	19	Şeşpâ-yı Bahrî
5	Sungur kıçlı	20	Hümâ-yı Bahrî
6	Süglün kıçlı	21	Tayyâr-ı Bahrî
7	Şadırvan kıçlı	22	Neheng-i Bahrî
8	Yaldızlı Nar kıçlı	23	Tombaz-ı Bahrî
9	Çifte Süglün kıçlı	24	Evren kıçlı, karavele
10	Yaldızlı Şahin kıçlı	25	Feyz-i Hüdâ, karavele
11	Murâdiye	26	Gazâl-ı Bahrî, karavele
12	Mansûriye	27	Seyyâr-ı Bahrî, karavele
13	Mesûdiye	28	Şehbâz-ı Bahrî, karavele
14	Hediye-i İsveç	29	Sayyâd-ı Bahrî, karavele
15	Kırlangıç ³⁷³	30	Tuhfetü'l-Mülûk, karavele

³⁷⁰ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

³⁷¹ 1204/1790'da denize açılacak kalyonların listesinde *Mesûdiye*, *Mansûriye*, *Nüvîd-i Fütûh*, *Burc-ı Zafer* ve *Peleng-i Bahrî* gibi daha önce kullanılan kalyon isimleri bulunduğu gibi (BOA, C. BH 2517, lef 1) 1216/1801 senesine ait donanma-yı hümâyûn listesinde de bazı kalyonların *Şehbâz-ı Bahrî*, *Sayyâd-ı Bahrî*, *Feyz-i Hüdâ*, *Ankâ-yı Bahrî* gibi XVIII. yüzyıl kalyonlarının isimlerini taşıdıkları görülmektedir (1216/1801 senesine ait liste için bkz. Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 442).

³⁷² BOA, MAD 10329, s. 103, 105 (19 09; 05, 17 Za. 1146/23 02; 09, 21 Nisan 1734); MAD 10332, s. 47-8 (28 L. 1148/12 Mart 1736); MAD 10340, s. 68 (25 L. 1152/25 Ocak 1740); MAD 10344, s. 45, 66 (3 Ra. 1156/27 Nisan 1743, 7-30 N. 1155/5-28 Kasım 1742); MAD 10345, s. 44 (16 M., 15 S. 1157/1 Mart, 30 Mart 1744); MAD 4380, vr. 24b (17 Ra. 1158/19 Nisan 1745); MAD 10346, s. 21 (25 R. 1161/24 Nisan 1748), BOA, D. BŞM. KNK dos. 2/40 (5 Z. 1150/26 Mart 1738).

³⁷³ Limni adası karşısındaki *Sandıklı* denilen yerde 1152/1739-40 senesinde hava şartlarının kötüleşmesi sebebiyle kaza geçirerek batmıştı. Bu kalyonun sahile yakın bir yerde on beş, yirmi kulaç suyun altında bulunan on tunç topunu, çıkarabileceklerini bildiren dört Sömbekili dalgıcın başına Tersâne'den bir reis ve çavuş gönderilmiş, bu altı kişiye hizmetleri karşılığında otuzar kuruştan

Muhtemelen Osmanlı donanmasına yabancı bir devlet tarafından hediye edilen ilk gemi, Osmanlı-İsveç ittifak antlaşmasından (1149/1737)³⁷⁴ sonra İsveç tarafından 1151/1739'da gönderilen 38 zirâ (28,80 m.) uzunluğundaki kalyon olmuştur³⁷⁵. Bu gemiye verilen isimle ilgili bir karışıklık söz konusudur. İlk kez Karadeniz seferinden dönen kalyonlardaki siyah barutun Cebehane-i Âmire'ye teslim kaydında 19 Receb 1152/22 Ekim 1739 tarihinde Marangoz Ahmed kaptan idaresindeyken adı *Gazâl-ı Bahrî İsveç* olarak kaydedilmişti. Fakat listede hemen bundan sonra, aynı tarihli başka bir teslim kaydında Rodoslu Mustafa kaptanın idaresinde olan *Karavele-i Gazâl-ı Bahrî* adıyla diğer bir gemi bulunmaktadır³⁷⁶. 1155/1742'de ise Akdeniz seferinden dönen kalyonlardaki siyah barutun Cebehane'ye teslim kaydında, bu kez Mustafa kaptanın idaresinde bulunan kalyon, sadece *Hediye-i İsveç* olarak kaydedilmişti³⁷⁷.

Bu kalyon 1159/1746'da feshedilmesine karar verildiğinde ise başka bir isimle zikredilmektedir. Tersâne Emini Elhâc Mehmed arzında, İsveç tarafından gelen ve Tersâne'de bağlı bulunan *Seyyâh-ı Bahrî* isimli kalyonun birkaç sene Akdeniz ve Karadeniz'de sefere çıktığını, teslim alındığında eski olmakla birlikte

---

toplam yüz seksen kuruş verilmesi uygun görülmüştü (BOA, MAD 10359, s. 172, 17 B. 1169/17 Nisan 1756; BOA, C. BH 10492).

³⁷⁴ Bu ticaret antlaşmasının metni için bkz. Mustafa Kesbî, **İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)**, haz. Ahmet Öğreten, Ankara 2002, s. 423-9.

³⁷⁵ Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 306. İsveç Kralı XII. Karl, 1709'da Osmanlı Devleti'ne ilticâ ettiği kendisine iki bin kese borç verilmişti. Daha sonra ortak düşman ittihaz edilen Rusya'ya karşı İsveç tarafından da bir cephe açılması istendiğinde İsveç kralı olan Frederik, eski kral Karl'dan dolayı Osmanlı devletine vermeleri gereken iki bin keseye mukabil, 600.000 kuruş değerinde yetmiş iki toplu bir kalyon ve 200.000 kuruş değerinde uçları harbeli ve bakır donanmalı otuz bin tüfek ile çeşitli çaplarda tunç toplar hediye edeceklerini taahhüt etmişti. *İsveçya* adındaki bu savaş kalyonu İstanbul'a gelirken Cebelitarık Boğazı civarındaki Kadeş'te batmıştı. Bunun üzerine gönderilen yetmiş iki toplu *Patriyot* isimli başka bir kalyon İstanbul'a gelerek Osmanlı devleti tarafından teslim alınmıştı (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi, IV. Cilt II. Bölüm, XVIII. Yüzyıl**, Ankara 1988, s. 220-3). XII. (Demirbaş) Karl'ın mâiyeti ile beraber beş yıl Osmanlı topraklarında kalması ile ilgili geniş bir çalışma için bkz. Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII Karl'ın Türkiyede Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul 1943; Kurat, **İsveç Kralı XII Karl'ın Türkiyede Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar, Ekler I**, İstanbul 1943. XII. Karl, Osmanlı topraklarında bulunduğu sırada donanma gemilerini inceleme fırsatı bularak bazı çizimler yapmış ve İsveç'e döndüğünde bu çizimlere uygun olarak *Yaramaz* ve *Yıldırım* isimlerini taşıyan iki gemi inşa ettirmişti. Bu konuda bir çalışma için bkz. İbrahim Başak Dağgölü, "18. Yüzyıl Başında Osmanlı'dan İsveç'e Teknoloji Transferi", **Naviga**, Ocak 2007, s. 114-20.

³⁷⁶ Akdeniz ve Karadeniz seferlerinden dönen kalyonların 25 L. 1152/25 Ocak 1740 tarihli Cebehane-i Âmire'ye barut teslim kaydına göre *Gazâl-ı Bahrî İsveç*, otuz varil içinde 32 kantar 5 kıyye, *Karavele-i Gazâl-ı Bahrî* ise yetmiş yedi varil içinde 80,5 kantar siyah barut teslim etmişti (BOA, MAD 10340, s. 68).

³⁷⁷ BOA, MAD 10344, s. 66 (25 N. 1155/23 Kasım 1742).

meşe ağacı kullanılması gereken ahşap kısımlarında çam ağacı kullanılmasından dolayı sağlam olmadığı ve artık tamir edilmesinin de fayda etmeyeceğini bildirmişti. Bunun üzerine Kaptanıderya Mustafa Paşa'nın durumu ilâmı için *buyruldu* yazılmış, Mustafa Paşa ise anlatılan sebeplerden ötürü kalyonun feshinin uygun olacağını bildirmiş fakat kalyonun adını ise *Seyyâr-ı Bahrî* olarak zikretmişti³⁷⁸. 1159/1746'da işe yarar kerestelerinin mahzene teslim edilmesiyle ilgili kayıta ise “*kalyon-ı Sayyâd-ı Bahrî nâm-ı diğer İsveç*” şeklinde belirtilmektedir³⁷⁹. Bununla birlikte kalyonun 1155/1742'de *Hediye-i İsveç* olarak kaydedildiği listede hemen onunla birlikte aynı tarihte Cebehane'ye siyah barut tesliminde bulunan Küçük Hasan kaptanın idaresindeki kalyonun *karavele-i Seyyâr-ı Bahrî* ismiyle belirtilmiş olması, hediye olarak gelen İsveç kalyonun ismi konusunu girift bir hale sokmaktadır. İsveç kalyonu ile karıştırılan ve 1167/1753'te feshedilen *Gazâl-ı Bahrî* ise bazen *Gazâle*, *Gazâlî* bazen de *Ceylân-ı Bahrî* olarak kaydedilmiştir³⁸⁰.

Tablo 21: 1166/1753'te donanmada mevcut kalyonlar³⁸¹

1	Zîver-i Bahrî, Kapudâne-i hümayûn	12	Çifte Bağçeli
2	Nâsır-ı Bahrî, Patrona-i hümayûn	13	Ejder başlı
3	Berîd-i Zafer, Riyâle-i hümayûn	14	Üç kantarlı
4	Nusret-nümâ	15	Murâdiye
5	Hümâ-yı Bahrî	16	Şeşpâ-yı Bahrî
6	Feyz-i Hüdâ	17	Fâtih-i Bahrî
7	Perr-i Bahr	18	Çifte Süglün
8	Mesûdiye	19	Ejder-i Bahrî
9	Neheng-i Bahrî (ilk kez) ³⁸²	20	Tuhfetü'l-mülûk
10	Mansûriye	21	Şehbâz-ı Bahrî
11	Ankâ-yı Bahrî	22	Ceylân-ı Bahrî ³⁸³

³⁷⁸ BOA, C. BH 11415 (29 M. 1159/21 Şubat 1746).

³⁷⁹ BOA, AE. I. Mahmud, 20355.

³⁸⁰ Feshedildiğinde satılan kerestesi ile ilgili 23 M. 1167/20 Kasım 1753 tarihli kayıta *Gazâl-ı Bahrî* olarak zikredilirken (BOA, MAD 2833, s. 142) bu satıştan elde edilen paranın kaydedildiği Tersâne-i Âmire Emini Ebubekir Efendi'nin 1 L. 1166-30 R. 1167/1 Ağustos 1753-25 Ocak 1754 tarihleri arasındaki muhasebe icmâlinde *Gazâle* şeklinde yazılmıştır (BOA, MAD 10356, s. 178, 5 B. 1167/28 Nisan 1754).

³⁸¹ BOA, D. BŞM. TRE def. 14852, s. 1-5.

³⁸² Tersâne'de bağlı bulunan Neheng-i Bahrî (53,5 zirâ-40,55 m.), Feyz-i Hüdâ (42 zirâ-31,83 m.) ve Hümâ-yı Bahrî (42 zirâ-31,83 m.) kalyonlarının Kaptanıderya Durak Mehmed Paşa'nın arzı üzerine Akdeniz muhafazasına görevlendirilebilmeleri için tamir olunmaları emredilmekteydi (BOA, MAD 10354, s. 157, 11 C. 1165/26 Nisan 1752).

³⁸³ *Gazâl-ı Bahrî* kalyonunun diğer söylenişi.

Tersâne’de inşâ olunan *Nüvîd-i Fütûh* isimli üç ambarlı bir kalyon 1167/1754’te denize indirilmişti³⁸⁴. 1172/1759’da Akdeniz görevine giden kalyonlar arasında *Tavus-ı Bahrî* isimli bir kalyon da bulunmaktaydı³⁸⁵. 1174/1760’da *Tılsım-ı Bahrî* ve *Hırz-ı Bahrî* karavelelerinin her biri 325 mürettebatıyla, kış aylarında Akdeniz muhafazası görevine çıkmışlardı³⁸⁶. *Hırz-ı Bahrî* kazaya uğramış, Riyâle Hacı Mehmed Kaptan, gemideki topları ve mühimmatı çıkartarak önce Gelibolu tersânesine buradan da Tersâne-i Âmire’ye göndermişti. Topları ve mühimmatı getiren on çekelevenin reislerine 28 Şaban 1174/4 Nisan 1761’de navlun olarak 1145 kuruş ödeme yapılmıştı³⁸⁷.

Tablo 22: 1183/1769’da Akdeniz ve Karadeniz seferine çıkacak kalyonlar³⁸⁸

1	Burc-ı Zafer, Kapudâne-i hümâyûn	12	Neheng-i Bahrî (2. kez)
2	Hısnü’l-bahr, Patrona-i hümâyûn ³⁸⁹	13	Mukaddem-i Şeref
3	Zîver-i Bahrî, Riyâle-i hümâyûn	14	Mesken-i Gâzi
4	Semend-i Bahrî	15	Vefk-i Devlet ³⁹⁰
5	Hümâ-yı Bahrî	16	Nusret-nümâ
6	Seyyâr-ı Bahrî	17	Berîd-i Zafer
7	Peleng-i Bahrî	18	Feth-i Zafer
8	Tılsım-ı Bahrî	19	Nâsır-ı Cenk
9	Gazâl-ı Bahrî	20	Dâd-ı Hakk
10	Sebk-i Bahrî	21	Mavi kışlı, üç direkli
11	Ikâb-ı Bahrî	22	Tombaz

Kalyonlara verilen özel isimler genellikle tamlamalardan oluşmaktadır. Bunların pek çoğu ise “*bahr*” kelimesi ile yapılan tamlamalar olup bununla daha ziyade hızlı, yırtıcı ve kuvvetli hayvan adları tamlama yapılmıştır. Diğer bazı kalyon isimlerinin ise zafer ve başarıyı çağrıştıran tamlamalar olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle orduyu güçlendirmeye ve modernleştirmeye çalışan I. Mahmud (1730-54)

³⁸⁴ **Şem’dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi, Mür’î’t-Tevârih**, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1976, I, 174; ayrıca bkz. Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 331.

³⁸⁵ BOA, **MAD** 10365, s. 69 (19 Ş. 1172/17 Nisan 1759).

³⁸⁶ BOA, D. BŞM. KNK dos. 2/66 (1 Ca. 1174/9 Aralık 1760).

³⁸⁷ BOA, **MAD** 3168, vr. 76a (28 Ş. 1174/4 Nisan 1761).

³⁸⁸ BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14984, s. 2-4.

³⁸⁹ Daha önce bir belgede üç kantarlı olduğu belirtilerek *Hısn-ı Bahrî* adıyla kaydedilmiştir (BOA, **MAD** 10365, s. 69, 19 Ş. 1172/17 Nisan 1759).

³⁹⁰ 1170/1756-57’de Tersâne-i Âmire’de denize indirilen *Vefk-i devlet* kalyonu 42,5 zirâ (32,21 m.) uzunluğundaydı (BOA, **MAD** 10378, s. 122, 23 M. 1179/12 Temmuz 1765).

devrinde³⁹¹ 1159-65/1746-52 seneleri arasında denize indirilen kalyonlara *Fâtiḥ-i Bahrî*, *Nâsır-ı Bahrî* ve *Berîd-i Zafer* gibi isimler verilmesi dikkat çekicidir. Devrin kroniğinde I. Mahmud, “*sultânu'l-berreyn ve hakânu'l-bahreyn*” olarak zikredilmekte ve denizlerle sahilleri korumak maksadıyla donanma kalyonlarının sayılarının arttırılmasının padişahın isteği olduğu belirtilmektedir³⁹².

Tablo 23: Kalyonlara verilen özel isimler³⁹³

Bahr ile biten tamlamalar		Zafer ile biten tamlamalar	Muhtelif tamlama ve isimler
Hayvan adlarıyla	Diğer		
Şehbâz-ı Bahrî	Melek-i Bahrî	Feth-i Zafer	Feyz-i Hüdâ
Ankâ-yı Bahrî	Tılsım-ı Bahrî	Burc-ı Zafer	Dâd-ı Hakk
Hümâ-yı Bahrî	Hırz-ı Bahrî	Berîd-i Zafer	
Tayyâr-ı Bahrî	Seyyâr-ı Bahrî		Hediyetü'l-Mülûk
Tavus-ı Bahrî	Ikâb-ı Bahrî		Tuhfetü'l-Mülûk
Perr-i Bahr	Sayyâd-ı Bahrî		
	Hısnü'l-bahr ³⁹⁴		Nüvîd-i Fütûh
Şeşpâ-yı Bahrî			Nusret-nümâ
Neheng-i Bahrî	Fâtiḥ-i Bahrî		Nâsır-ı Cenk
Ejder-i Bahrî	Nâsır-ı Bahrî,		
Peleng-i Bahrî	Zîver-i Bahrî		Mansûriye
Esed-i Bahrî			Murâdiye
			Mesûdiye
Gazâl-ı Bahrî;			
Ceylân-ı Bahrî ³⁹⁵			Vefk-i Devlet
Semend-i Bahrî			Mukaddem-i Şeref
Sebk-i Bahrî			Mesken-i Gâzi

1.7. KALYONLARIN HİZMETTEN ÇEKİLMESİ VE FESHİ

Bir kalyonun “feshedilmesi”, onu oluşturan ahşap ve metal kısımlarının birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir. Bu işlemin dikkatli yapılması hususu önemliydi. Kalyon bozulduktan sonra işe yarar keresteleri ve metal parçaları ölçülüp

³⁹¹ A. Özcan, “Mahmud I”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 348-52.

³⁹² İzzî, *Târîh*, vr. 56a.

³⁹³ 1142/1730'da donanmadaki mevcut kalyonlar (BOA, **MAD** 10321, s. 128, 20 B. 1142/8 Şubat 1730); BOA, **MAD** 3389, s. 113 (13 Ş. 1153/3 Kasım 1740); **MAD** 10344, s. 121 (14 L. 1156/1 Aralık 1743); 1166/1753'te donanmadaki mevcut kalyonlar (BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14852, s. 1-5); **MAD** 10365, s. 69 (19 Ş. 1172/17 Nisan 1759); 1183/1769'da Akdeniz ve Karadeniz seferine çıkacak kalyonlar (BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14984, s. 2-4).

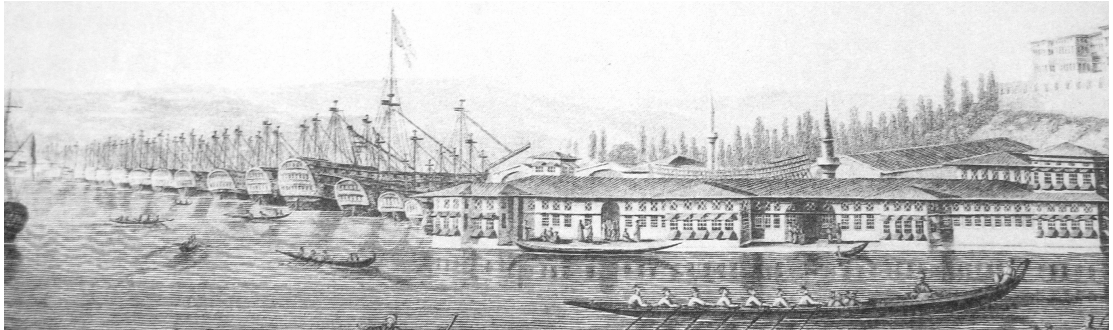
³⁹⁴ Ayrıca *Hısn-ı Bahrî* adıyla da kaydedilmişti (BOA, **MAD** 10365, s. 69, 19 Ş. 1172/17 Nisan 1759).

³⁹⁵ *Gazâl-i Bahrî* kalyonunun diğer söylenişi. Bu kalyon kimi zaman *Gazâle* veya *Gazâlî* adıyla da kaydedilmişti.

tartılarak listelenir ve bunlar ilgili mahzenlere konurdu. Keresteler, kereste mahzenine, metal parçalar ise kurşunlu mahzene teslim kaydıyla alınırdı. İşe yaramayan çürük keresteler kiremitçi esnafına ağırlıkları çeki hesabı üzere tartılarak satılırdı. Buradan elde edilen gelir Tersâne-i Âmire Emîni'nin hesabına gelir kaydedilirdi. Hatta kalyon fesh olunur olunmaz çürüğe çıkan bu kerestelerin hemen satılması gerektiği eğer kurumaya bırakılırlarsa ölçülerinin noksan gelerek devlete zararı olacağı bildirilmişti³⁹⁶.

Kalyonlar inşâ tarihlerinden yaklaşık olarak yirmi, yirmi beş sene sonra feshedilmekteydiler. Fakat bu, söz konusu sürede bilfiil donanmaya hizmet verdikleri anlamına gelmemektedir. Denize indirildikleri ilk on sene içinde genellikle hemen her sene sefere çıkarlarken bundan sonraki senelerde Tersâne-i Âmire'de *mânde* (boşta) kalmaktadırlar. Nitekim 1182/1768'de feshedilen *Feyz-i Hüdüâ* kalyonu yirmi sene önce yapılmış ve son sekiz senesini sefere çıkmadan Tersâne-i Âmire'de *merbût* (bağlı) geçirmişti³⁹⁷. Bu süre içinde tamir ve bakımları da ihmal edilerek iyice gözden düşmektedirler. Bağlı bekleyen geminin mühimmât ve donanımı sefere çıkan kalyonlara verilirdi. Bir müddet sonra neredeyse sadece teknesi kalan kalyonların bir gün büyük bir yangına sebebiyet vermelerinden korkularak yahut zamanla eskiyen tahtalarının arasından sızan ve ambarlarını basan suyun artık tahliye edilemez derecede olduğuna kanaat getirilince feshedilmelerine karar verilirdi³⁹⁸.

Resim 6: 1819'da Tersâne'de yan yana demirli duran kalyonlar³⁹⁹

³⁹⁶ BOA, MAD 10336, s. 100 (1 Z. 1149/2 Nisan 1737).

³⁹⁷ BOA, MAD 4629, vr. 85b (16 Ra. 1182/31 Temmuz 1768).

³⁹⁸ BOA, MAD 10336, s. 100 (1 Z. 1149/2 Nisan 1737).

³⁹⁹ A. I. Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore*, Paris 1819, yeni basım: İstanbul 1970'den naklen Müller-Wiener, *İstanbul Limanı*, s. 73'ten detay.

Bağlı ve boşta beklerken gerekli tamirleri yapılmadığından su almaya başlayan kalyonların Tersâne-i Âmire ricâli, kaptanlar ve ehl-i vukuftan oluşan bir heyetle incelemesi yapılarak feshine karar verilir. Bu heyet bazen çok katımlı olurdu. Defterdâr kendi heyeti ile gelir, Tersâne-i Âmire ricâli ve kaptanlar da olduğu halde kalyon gezilir ve bu heyetin ortak kararı ile feshedilmesi uygun görülürdü.

Fesh kayıtlarının toplu olarak verildiği bir belgede 1134-40/1722-28 arasında üç, 1143-52/1731-40 arasında ise on altı kalyonun bozulduğu kaydedilmektedir⁴⁰⁰.

Tablo 24: Fesh olunan kalyonlar listesi (*italik olanlar sadece sütunları fesh olunanlardır*)

Sene	Kalyon	
	Adı	Nitelik
1122/1710 ⁴⁰¹	Kırmızı kışlı	üç ambarlı
	Patrona-i atik	
1134/1722 ⁴⁰²		üç ambarlı
1143/1731 ⁴⁰³	Ejder Başlı (1)	55,5 zirâ (42,06 m.)
1143/1731 ⁴⁰⁴	Yeşil kuşaklı	44 zirâ (33,35 m.)
1144/1732 ⁴⁰⁵	Akçaşârlı	51 zirâ (38,65 m.)
1144/1732 ⁴⁰⁶	Kırmızı kuşaklı	45 zirâ (34,11 m.)
1145/1733 ⁴⁰⁷	[Büyük] Gül başlı	55 zirâ (41,69 m.)
1145/1733 ⁴⁰⁸	Çifte Ceyran kışlı	57,5 zirâ (43,58 m.)
1145/1733 ⁴⁰⁹	Güneş kışlı	43,5 zirâ (32,97 m.)
1146/1734 ⁴¹⁰	Yaldızlı Hurma	57,5 zirâ (43,58 m.)
1147/1734 ⁴¹¹	Mâî Arslanlı	43,5 zirâ (32,97 m.)
1147/1734 ⁴¹²	Küçük Ay kışlı	43,5 zirâ (32,97 m.)

⁴⁰⁰ BOA, MAD 10340, s. 116 (7 Za. 1153/24 Ocak 1741).

⁴⁰¹ Belgede 1122/1710'da fesh olunan 5 kalyondan bahsedilmektedir (BOA, MAD 2485, s. 148, 9 M. 1122/10 Mart 1710). Aynı seneye ilgili olarak başka bir defterde üç kalyonun adına rastlanmaktadır. Bunlar *Kırmızı kışlı üç anbarlı*, *Patrona-i atik* ve donanma-yı hümâyûn kaptanlarından Kôr Ali kaptanın kalyonudur (BOA, MAD 3435, vr. 57b, 59a). Fakat Kôr Ali kaptanın kalyonunun yanmış olduğu kayıtlıdır. Yukarıdaki listeye adı ve nitelikleri belirtilenler alınmıştır.

⁴⁰² BOA, MAD 3133, s. 118 (21 Za. 1134/2 Eylül 1722).

⁴⁰³ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730). Başka bir belgede 55 zirâ (41,69 m.) olarak kayıtlıdır (BOA, MAD 10323, s. 103, 15 L. 1143/23 Nisan 1731).

⁴⁰⁴ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

⁴⁰⁵ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

⁴⁰⁶ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

⁴⁰⁷ BOA, MAD 10326, s. 126 (23 Ş. 1145/8 Şubat 1733); MAD 10326, s. 125 (25 Ra. 1146/5 Eylül 1733).

⁴⁰⁸ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

⁴⁰⁹ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

⁴¹⁰ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

⁴¹¹ BOA, MAD 10177, s. 4 (4 M. 1147/6 Haziran 1734). Başka bir belgede *Mâî arslan başlı* olarak kayıtlıdır (BOA, MAD 10321, s. 128, 20 B. 1142/8 Şubat 1730).

⁴¹² Başka bir belgede uzunluğu 43 zirâ olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 3171, vr. 22a, 20 R. 1126/5 Mayıs 1714). Uzun zamandır İznikmid'den Tersâne-i Âmire'ye kereste naklinde kullanılmış ve artık

1149/1737 ⁴¹³		üç kantarlı
1149/1737 ⁴¹⁴	Mâî kıçlı	Karavele
1151/1738 ⁴¹⁵		Karavele
1152/1739 ⁴¹⁶	Şadırvan kıçlı	
1152/1739 ⁴¹⁷	Yaldızlı Nar	
1152/1739 ⁴¹⁸	Tonbaz-ı Bahrî	Riyâle-i hümâyûn
1153/1740 ⁴¹⁹	Yaldızlı Hurma	
1153/1740 ⁴²⁰	<i>İfrit Başlı</i>	51,5 zirâ (39,03 m.)
1153/1740 ⁴²¹	Şeşpâ-yı Bahrî (1)	
1155/1742 ⁴²²	Melek-i Bahrî	üç ambarlı
1157/1744 ⁴²³	Servi Bağçeli	
1160/1747 ⁴²⁴	Çifte Kaplan kıçlı	üç ambarlı
1161/1748 ⁴²⁵	Tombaz	
1162/1749 ⁴²⁶	Yaldızlı Şahin kıçlı	51 zirâ (38,65 m.)
1163/1750 ⁴²⁷	Şehtiye	
1165/1752 ⁴²⁸	Sungur kıçlı	55 zirâ (41,69 m.)
1165/1752 ⁴²⁹	Çifte Arslan kıçlı	üç ambarlı
1166/1753 ⁴³⁰	Gazâl-i Bahrî	
1168/1755 ⁴³¹	<i>Şehbâz-ı Bahrî</i>	
1168/1755 ⁴³²	Ejder başlı (2. kez)	53,5 zirâ (40,55 m.)
1168/1755 ⁴³³	Çifte bağçeli	
1169/1756 ⁴³⁴	<i>Fâtih-i Bahrî</i>	
	<i>Nâsır-ı Bahrî</i>	

gayet köhne bir hale geldiği için feshine karar verilmişti (BOA, MAD 10177, s. 4, 11 C. 1147/8 Kasım 1734).

⁴¹³ BOA, MAD 10336, s. 100 (1 Z. 1149/2 Nisan 1737).

⁴¹⁴ BOA, MAD 10336, s. 100 (1 Z. 1149/2 Nisan 1737).

⁴¹⁵ *Karavele-i sânî* olarak yazılmış ve yandığı belirtilmiştir (BOA, MAD 10338, s. 101, 29 Ş. 1151/12 Aralık 1738).

⁴¹⁶ BOA, MAD 10340, s. 110 (27 Ca. 1152/1 Eylül 1739).

⁴¹⁷ BOA, MAD 10340, s. 110 (27 Ca. 1152/1 Eylül 1739).

⁴¹⁸ Yangın geçirdiği belirtilmiştir (BOA, MAD 10340, s. 111, 27 Ca. 1152/1 Eylül 1739).

⁴¹⁹ BOA, MAD 10329, s. 107 (26 Ra. 1153/21 Haziran 1740).

⁴²⁰ Bu kalyonun sadece bir sütunu fesh olunmuştu (BOA, MAD 3389, s. 117, 25 C. 1153/17 Eylül 1740).

⁴²¹ BOA, MAD 3389, s. 117 (10 M. 1153/7 Nisan 1740).

⁴²² BOA, MAD 3388, s. 106 (12 S. 1155/18 Nisan 1742).

⁴²³ BOA, MAD 10345, s. 106 (17 R. 1157/30 Mayıs 1744).

⁴²⁴ BOA, MAD 10346, s. 54 (18 Ra. 1160/30 Mart 1747).

⁴²⁵ Kereste taşımada kullanılan bu kalyon zamanla eskikip çok su aldığı için fesh olunmuştu (BOA, MAD 2844, s. 111, 26 Ca. 1161/24 Mayıs 1748).

⁴²⁶ BOA, MAD 10350, s. 134 (12 Ca. 1162/30 Nisan 1749).

⁴²⁷ Belgede “2 kuta şehtiye tabir olunan kalyonlar” ifadesi bulunmaktadır (BOA, MAD 3869, s. 21, 23 B. 1163/28 Haziran 1750).

⁴²⁸ BOA, MAD 10354, s. 162 (30 Ra. 1165/16 Şubat 1752).

⁴²⁹ BOA, MAD 10354, s. 164 (22 Za. 1165/1 Ekim 1752).

⁴³⁰ BOA, MAD 2833, s. 142 (9 B. 1166/12 Mayıs 1753).

⁴³¹ Bu kalyonun sadece sütunları fesh edilmiştir (BOA, MAD 10357, s. 162, 22 Za. 1168/30 Ağustos 1755).

⁴³² 1147/1734-35'te Sinop'ta inşa edilmiştir (BOA, MAD 10357, s. 146, 22 B. 1168/4 Mayıs 1755).

⁴³³ 1147/1734-35'te Sinop'ta inşa edilmiştir (BOA, MAD 10357, s. 166, 20 L. 1168/30 Temmuz 1755).

⁴³⁴ Bu üç kalyonun sadece sütunları fesh olunmuştur. Bunlardan *Berîd-i zafer* isimli kalyon 1163/1750'de inşa edilmiştir (BOA, MAD 10359, s. 169, 14 R. 1169/17 Ocak 1756).

	<i>Berîd-i zafer</i>	
1171/1758 ⁴³⁵	Ejder-i Bahrî	
1171/1758 ⁴³⁶	Murâdiye	
	Şehbâz-ı Bahrî	
1172/1759 ⁴³⁷		üç kantarlı-55,5 zirâ (42,06 m.)
1173/1760 ⁴³⁸	Şeşpâ-yı Bahrî (2. kez)	53,5 zirâ (40,55 m.)
1175/1761 ⁴³⁹	Neheng-i Bahrî ⁴⁴⁰	
1176/1762 ⁴⁴¹	Çifte Süglün kıçlı	
	Tuhfetü'l-mülûk	
1178/1765 ⁴⁴²	Ankâ-yı Bahrî	
1182/1768 ⁴⁴³	Feyz-i Hudâ	41,5 zirâ (31,45 m.)

1.8. SATILAN VE SATIN ALINAN KALYONLAR

Osmanlı donanmasını tersâneelerde inşâ edilen kalyonlar ve düşmandan ele geçirilen gemiler oluşturmakla birlikte donanmaya satın alma yolu ile kazandırılan kalyonlar da vardı. Bunlar genellikle vefat eden tüccar kaptanların kalyonları idi. Tüccarın borcuna mahsuben satışa çıkarılan kalyonlar için pazarlık sonucu belirlenen fiyat, vefat eden tüccarın yakınlarına ödenir ya da devlete olan borcundan düşülürdü.

⁴³⁵ BOA, MAD 10364, s. 176 (N. 1171/9 Mayıs-7 Haziran 1758).

⁴³⁶ BOA, MAD 10364, s. 186 (29 Z. 1171/3 Eylül 1758).

⁴³⁷ Kalyonun denize indirilmesinden bu yana 24 sene geçtiği, atik ve köhne bir hale geldiğinden kullanılmasının artık mümkün gözükmediği belirtilmiştir (BOA, MAD 10365, s. 158, 15 L. 1172/11 Haziran 1759).

⁴³⁸ BOA, MAD 10368, vr. 84b (13 Z. 1173/27 Temmuz 1760).

⁴³⁹ BOA, MAD 3168, vr. 82a (1 R. 1175/30 Ekim 1761).

⁴⁴⁰ Başka bir belgede Neheng-i Bahrî'nin 1175/1761'de inşâ ve tekmil olduğundan bahsedilmektedir. Büyük bir tamir geçirmiş olmalıdır çünkü kalyondan çeşitli cinsten ve çok sayıda kereste çıkarılmıştır. Belki de Neheng-i Bahrî 1175/1761'de bozulmuş ve aynı sene aynı isimle yeni bir kalyon inşâ edilmiştir (BOA, MAD 10376, s. 147, 2 Z. 1178/23 Mayıs 1765)

⁴⁴¹ BOA, MAD 10371, vr. 16b (M. 1176/23 Temmuz-21 Ağustos 1762).

⁴⁴² Sinop'ta inşâ olunan bu kalyon 1154/1741 senesinde Tersâne-i Âmire'ye getirilmiştir. Zamanla eskিয়েerek yirmi dört saatte üç karış su almaya başladığından feshine karar verilmiştir (BOA, MAD 10376, s. 147, 2 Z. 1178/23 Mayıs 1765).

⁴⁴³ Yirmi sene önce yapılan bu kalyon sekiz senedir Tersâne-i Âmire'de bağlı bulunmaktadır. Kalyon köhne bir hale geldiğinden su almasının önüne geçilemediği belirtilmektedir (BOA, MAD 4629, vr. 85b, 16 Ra. 1182/31 Temmuz 1768).

Tablo 25: Devlet tarafından satın alınan kalyonlar

Sene	Kimden alındığı	Adet	Uzunluk	Fiyat
1109/1698 ⁴⁴⁴	Markî-zâde Hüseyin kaptan	1		75 kese akçe ⁴⁴⁵
1113/1702 ⁴⁴⁶	Mezemorta'nın vârisçileri	1	43,5 zirâ (32,97 m.) ⁴⁴⁷	800.000 akçe
1123/1711 ⁴⁴⁸	Markî-zâde Hüseyin kaptan	1		12.500 kuruş
1124/1712 ⁴⁴⁹	Mosko çarı [Petro]	4	37,5 zirâ (28,42 m.) 39 zirâ (29,56 m.) ⁴⁵⁰	26.167 Venedik altını
1126/1714 ⁴⁵¹	Pûrnâz Elhâc Mahmud	1	43 zirâ (32,59 m.)	
1128/1716 ⁴⁵²	Tüccar Ali kaptan	1	43 zirâ (32,59 m.)	21.000 kuruş
1166/1753 ⁴⁵³	İplikçi-zâde Elhâc Abdurrahman	1	41 zirâ (31,07 m.)	15.000 kuruş
1172/1759 ⁴⁵⁴	Beyşehirli Hacı Ali kaptan	1	43 zirâ (32,59 m.)	19.000 kuruş

Bu kalyonlar arasında dikkat çekici olanı, hazırladığı kanunnâme ile Osmanlı donanmasında kalyona geçişi gerçekleştiren Mezemorta Hüseyin Paşa'ya ait olup onun vefatından sonra mirasçılarının 800.000 akçe karşılığında satın alınan 43,5 zirâ (32,97 m.) uzunluğundaki kalyondur. Düşman kalyonlarıyla savaştıkları donanma kalyonlarının 50 zirâdan (37,9 m.) küçük olmaması gerektiği hususundaki görüşün aksine⁴⁵⁵ Mezemorta'nın kalyonu farklı tarihlerde tüccardan satın alınanlarla aynı boydadır.

Vefat eden Makrîzâde Hüseyin kaptana ait olup içinde 50 İngiliz topu bulunan kalyon, donanma-yı hümâyûn kaptanlarından Elhâc Mehmed Paşa tarafından pazarlıkla 12.500 kuruşa devlet adına satın almıştı⁴⁵⁶. Daha önce 1109/1698'de de aynı kişiye ait bir kalyonun satın alınması⁴⁵⁷ özel teşebbüs

⁴⁴⁴ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 95.

⁴⁴⁵ Bir kese 50.000 akçe ettiğinden 75 kese 31.250 kuruş değerindedir.

⁴⁴⁶ BOA, İE-Bahriye 1006 (18 Ş. 1113/18 Ocak 1702).

⁴⁴⁷ 1120/1708 tarihinde Tersâne'de kalan kalyonların uzunluklarını gösteren bir listede "Kalyon-ı merhûm Mezemorta" şeklinde zikredilmektedir (BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14612, s. 6-7).

⁴⁴⁸ BOA, **MAD** 2895, s. 109 (16 M. 1123/6 Mart 1711).

⁴⁴⁹ BOA, **MAD** 2883, vr. 60b (18 Ra. 1124/25 Nisan 1712).

⁴⁵⁰ Satış listesinden iki Rus kalyonun uzunlukları tespit edilebilmektedir. Diğer iki kalyon ile ilgili kayıt bulunmamaktadır (BOA, **MAD** 3918, s. 160, 30 Za. 1130/25 Ekim 1718).

⁴⁵¹ 1126/1714'te Akdeniz görevine giden donanma kalyonlarından biridir. "Kalyon-ı mubayaa an Pûrnâz Hacı Mahmud" olarak kaydedilmiştir (BOA, **MAD** 3171, vr. 22a, 8 R. 1126/23 Nisan 1714).

⁴⁵² BOA, **MAD** 6266, s. 140 (23 R. 1128/16 Nisan 1716).

⁴⁵³ Tersâne'deki kereste taşımakta kullanılan küçük kalyon, artık kullanılamaz halde olduğundan bir süre önce vefat eden İplikçizâde Hacı Abdurrahman'ın kalyonu satın alınmıştı (BOA, **MAD** 2833, s. 132, 25 S. 1166/1 Ocak 1753)

⁴⁵⁴ BOA, **MAD** 10365, s. 156 (19 Ş. 1172/17 Nisan 1759).

⁴⁵⁵ BOA, **MAD** 2883, vr. 67b (4 Z. 1124/2 Şubat 1713).

⁴⁵⁶ BOA, **MAD** 2895, s. 109 (16 M. 1123/6 Mart 1711).

⁴⁵⁷ Bir kese 50.000 akçe ettiğinden 75 kese 31.250 kuruş değerindedir.

tarafından yapılan kalyonların kalitesinin devlet tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

Tüccar Ali Kaptan vefat edince muhtemelen borçları dolayısıyla 43 zirâ (32,59 metre) uzunluğunda on üç lombar açar olduğu belirtilen kalyonu, bütün malzeme ve mühimmâtıyla müzâyedeye çıkarılınca 18 Rebiülahır 1128/11 Nisan 1716'da devlet adına Tersâne-i Âmire Emîni Mehmed Efendi tarafından 21.000 kuruşa satın alındı. Daha sonra Ali Kaptan'ın eşi Emetullah'ın sunduğu arzuhale göre kalyonun on hissesi kocası Ali Kaptan'a ve iki hissesi Hasan Odabaşı adında birine aitti ve on hisse müzâyedede kırk iki kese, 200 kuruşa (17.700 kuruş) çıkmış iken Tersâne Emîni kalyonu zorla satın almıştı. Hasan Odabaşı'nın iki hissesi için sekiz kese akçe (3333 kuruş 40 akçe) ve kendi on hisseleri için kırk kese akçe (16.666 kuruş 80 akçe) hak iddia etmeleri üzerine kalyonun değerinin ne kadar olduğunun araştırılması için Âsitâne Kâimmakamı, Tersâne Emîni ve Kaptan Paşa'ya hitaben emr-i şerîf yazılmıştı⁴⁵⁸.

Mısır tüccarından İplikçizâde Elhâc Abdurrahman vefat ettiğinde sahip olduğu kalyonu devlet tarafından kereste naklinde kullanılmak üzere satın alındı. Hayatta iken Mısır irsaliye hazinesi poliçeleri akçesinden almış olduğu para sebebi ile Enderûn-ı hümayûn hazinesine borçlanmıştı. Kalyon için ödenecek 15.000 kuruş bu borcuna hesap edilecekti. Fakat bu satışta kalyonun kaptanı olan Osman'ın eşi Hâce Âişe itiraz etti. Bahsi geçen kalyonu kendi parası ile eşi Osman kaptana 1161/1748'de inşa ettirdiğini, onun da 15 Muharrem 1162/5 Ocak 1749'da kalyonun dörtte üç hissesini İplikçizâde Elhâc Abdurrahman'a 16.500 kuruşa sattığını söyleyerek kalyonun kendi malı olduğunu ve kendisine geri verilmesi gerektiğini iddia etti. İplikçizâde Elhâc Abdurrahman'ın kardeşi Yahya Efendi ise Osman kaptan'ın ağabeyine 5965 kuruş borcu olduğunu kalyondaki dörtte bir hissesine karşılık bu borcunun kapandığını dolayısıyla Osman kaptan'ın kalyon üzerinde bir hakkı kalmadığını ayrıca 18 Rebiülahır 1164/16 Mart 1751'de Hâce Âişe'nin kalyonun, kocası Osman kaptan'ın mülkü olduğunu ikrâr ettiğini söyledi. Nihâyetinde kalyonun müteveffâ İplikçizâde Elhâc Abdurrahman'ın mülkü olduğu kesinleşti ve

---

⁴⁵⁸ BOA, MAD 6266, s. 140 (23 R. 1128/16 Nisan 1716).

satışından elde edilen 15.000 kuruş, Enderûn-ı hümâyûn hazinesine olan borcuna sayıldı⁴⁵⁹.

İstanbul'da vefat eden tüccar Beyşehirli Hacı Ali Kaptanın 43 zirâ (32,59 m.) uzunluğundaki kalyonu satışa çıkarıldığında Kaptanıderya Süleyman Paşa, kalyonun kereste ve diğer nakliye işlerinde kullanılacak özellikte olması sebebiyle satın alınmasının uygun olacağını bildirdi. Bunun üzerine Süleyman Paşa'nın kalyonu bilirkişilere muayene ettirmesi emredildi. Liman Reisi ve Tersâne-i Âmire Mimarbaşı, söz konusu kalyonun henüz üç sene önce inşâ olunduğu için masraf gerektirmediğini ve nakliye işlerine uygun olduğunu haber verdiler. Bunun üzerine kalyon müzâyede içinde olan 1 kıyyelik yirmi topu ve diğer mühimmâtıyla 19.000 kuruşa satın alındı⁴⁶⁰.

Vefat eden tüccar kaptanlardan satın alınan kalyonlar dışında ilginç bir örnek Ruslardan satın alınan dört kalyonla ilgilidir. Prut savaşını sona erdiren barış antlaşması üç aşamada gerçekleşmişti. 5 Cemâziyelahir 1123/21 Temmuz 1711'de maddeler belirlenmişti. Şartlar yerine getirilene kadar Çar Petro'nun Şansölyesi Baron Petro Schaffiroff ve başkumandan Scheremetoff rehine olarak İstanbul'da kalacaklardı. Bu şartları yerine getirmeyen Rusya'ya karşı yeni bir seferin hazırlıklarının başlaması üzerine İngiliz ve Hollanda elçilerinin arabuluculuğuyla 20 Rebiülevvel 1124/16 Nisan 1712'de yirmi beş sene geçerli olacak bir barış antlaşması imzalanmıştı. Fakat antlaşmaya göre Lehistan'ı terk etmesi gereken Rus askerlerinin hâlâ burada bulunması üzerine Osmanlı Devleti, 1712 Kasım'ında yeni bir sefer kararı aldı. Osmanlıların bu tutumu üzerine endişeye kapılan Çar Petro'nun gönderdiği mektup üzerine müzâkereler tekrar başlamış ve Edirne'de 9 Rebiülahir 1125/24 Nisan 1713'te kat'i olarak Prut barış antlaşması imzalanmıştı⁴⁶¹.

Barış antlaşmasının 20 Rebiülevvel 1124/16 Nisan 1712'de ikinci aşamasından sadece dokuz gün sonra Ruslardan satın alınan dört kalyonla ilgili 18 Rebiülevvel 1124/25 Nisan 1712 tarihli bir belge dikkat çekicidir. Taşdıkları yüz sekiz demir top dahil olmak üzere diğer malzeme ve mühimmâtıyla beraber bu dört

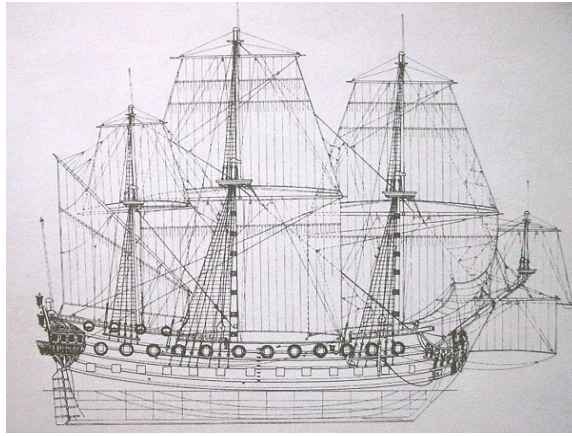
⁴⁵⁹ Tersâne'deki kereste taşımakta kullanılan küçük kalyon, artık kullanılamaz halde olduğundan bir süre önce vefat eden İplikçizâde Hacı Abdurrahman'ın kalyonu satın alınmıştı (BOA, MAD 2833, s. 132, 25 S. 1166/1 Ocak 1753)

⁴⁶⁰ BOA, MAD 10365, s. 156 (19 Ş. 1172/17 Nisan 1759).

⁴⁶¹ Prut Savaşı ve Ruslarla imzalanan barış antlaşması hakkında geniş bir çalışma için bkz. A. Nimet Kurat, **Prut Savaşı ve Barışı 1123 (1711)**, Birinci Cild, Ankara 1951, İkinci Cild, Ankara 1953.

kalyon için 26.167 Venedik altını, rehine olarak İstanbul'da kalan Baron Petro Schaffiroff ve başkumandan Scheremetoff'a ödenmişti⁴⁶². 26.167 Venedik altını 1119/1707'deki kur üzerinden 78.501 kuruş yapmaktadır⁴⁶³. Her bir kalyon yaklaşık 20.000 kuruşa gelmektedir. Birkaç sene sonra satın alınan bir tüccar kalyonu için 21.000 kuruş ödenmesine kıyasla bu fiyat makul gözükmetedir⁴⁶⁴.

Şekil 1: 1700'lerin başında bir Rus kalyonu⁴⁶⁵

Bu kalyonlar, Rusların Karadeniz'de yüzdürdüğü ilk kalyonlardı. Denizciliğe çok önem veren Çar Petro, henüz gençken kimliğini gizleyerek Hollanda'da özel bir tersanede çalışmış, gemi yapım tekniklerini öğrenmişti⁴⁶⁶.

⁴⁶² Belgede “*Kaңçılar Baron Petro Şafirof ve Kaңçılar Ceneral Şeremet*” şeklinde geçmektedir (BOA, MAD 2883, vr. 60b, 18 Ra. 1124/25 Nisan 1712).

⁴⁶³ 26.167 Venedik altını, 1133/1721'deki kur üzerinden ise 81.771 kuruş 105 akçe eder. Venedik altınının kuru hakkında bkz. Halil Sahillioğlu, “Akçe”, *DİA* c. II, İstanbul 1989, s. 224-227.

⁴⁶⁴ İngiliz Büyükelçisi olarak 1710-1714 yıllarında İstanbul'da bulunan Sir Robert Sutton, 7 Nisan 1712 tarihli raporunda, Padişah'ın Kaptan Paşa ile mutabık kalarak Rusların Azak'ta bıraktıkları dört gemisini değerleri üzerinden almayı kabul ettiğini ve bu gemilerin Ruslar tarafından teslim edildiğini bildirmektedir (*The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)*, edited for the Royal Historical Society by Akdes Nimet Kurat, London 1953, s. 116).

⁴⁶⁵ 27 Nisan 1700'de Rusların Azak'taki tersanesinde suya indirilen Goto Predestinatsiya isimli kalyon, 1711'e kadar Azak Denizi donanmasında hizmet verdi. Kalyonun uzunluğu 118 ft. (35,96 m.), genişliği 31 ft. (9,44 m.) ve yüksekliği 9,2 ft. (2,80 m.), deplasmanı ise yaklaşık 500-600 tondu. Birinci ambarında 16 pdr.'lik (7,25 kg.) yirmi altı, ikinci ambarında 8 pdr.'lik (3,62 kg.) yirmi dört ve kiç güvertesinde 3 pdr.'lik (1,36 kg.) sekiz topu vardı. Gemide 253 kişilik mürettebat görev yapmaktaydı (http://koti.mbnet.fi/felipe/Pictures/Goto_Predestinatsiya/goto_predestinatsiya.html).

⁴⁶⁶ Rus Çarı Petro hakkında geniş bir çalışma için bkz. Vasili Klyuchevsky, *Peter The Great*, çev. Liliana Archibald, 1984 ABD. Çar Petro'nun Rusya'nın büyük bir devlet olma yolundaki çalışmaları ve Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri için ayrıca bkz. B. H. Sumner, *Peter The Great and the*

Karadeniz'e çıkmayı hedefleyen Ruslar, 1696'da Azak'ı işgal ettiklerinde derhal burada bir tersane ve donanma kurdular. Osmanlılar, bu politikanın ürünü olan dört kalyonu satın alarak Rusları onlardan mahrum bırakmış, bununla birlikte bu kalyonların teknolojilerini de inceleme fırsatı bulmuş olmalıdır. Rus kalyonlarının uzunluklarının Osmanlı kalyonlarına nispetle kısa olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 26: Devlet tarafından satılan kalyonlar

Sene	Kime satıldığı	Adı / uzunluğu	Fiyat (kuruş)
1126/1714 ⁴⁶⁷	Elhâc Ali ve Hacı Mehmed	Ceneviz aktarması kalyon	3150
1129/1717 ⁴⁶⁸		Cami bağçeli (43 zirâ/32,59 m.)	3200
		Kapudâne-i Mosko (37,5 zirâ/28,42 m.)	950
		Patrona-i Mosko (39 zirâ/29,56 m.)	780
1131/1719 ⁴⁶⁹	Hacı Halil Kaptan	üç direkli kalyon	376
	Kiremitçi Bölükbaşı oğlu ⁴⁷⁰	Kalyon (yanmış)	2350
	Kazgancı Arslan	Kalyon (hasarlı olan) ⁴⁷¹	5200
	Boğazlı İsmail kaptan	Kalyon (kullanılmayan)	4500
1133/1721 ⁴⁷²		üç adet kalyon (eski ve kullanılmayan)	3500
1134/1722 ⁴⁷³	Seyyid Yusuf (Mısır tüccarı)	kadırğa kıçlı Maltız akdarması kalyon	2050
1134/1722 ⁴⁷⁴	Esseyyid Mustafa (tüccar)	Kürekli kalyon	1500
1139/1727 ⁴⁷⁵	Hacı Mustafa ve Mehmed	Kalyon-ı Botaç-ı sağır	850
	Giritli Hacı Mustafa ve Fırıncı Hacı İsmail	Kalyon-ı Tombaz (küçük kalyon şeklinde)	2250
1151/1738 ⁴⁷⁶	Kiremitçilere	(kereste nakline mahsus eski) kalyon	1200
1153/1740 ⁴⁷⁷	Abdullah Kaptan	Yıldız bağçeli	2250
1153/1740 ⁴⁷⁸	Kiremitçilere	Yaldızlı Nar kıçlı	2150

Emergence of Russia, Londra 1956; B. H. Sumner, **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, çev. E. Bengi Özbilen, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993.

⁴⁶⁷ BOA, MAD 6266, s. 148 (16 M. 1123/6 Mart 1711).

⁴⁶⁸ Yukarıda zikredilen kalyonlar dışında satılan diğer gemiler şunlardır: Her biri 250 kuruştan 22 zirâ (16,67 m.) boyunda sekiz köhne ve amel-mânde kalyon, biri 25 ikisi 23'er kuruştan 15'er zirâ (11,37 m.) boyunda üç aktarma-i sağır, 13 ve 10 kuruştan 8'er zirâ (6,06 m.) boyunda iki köhne işkampoye ile 500 kuruştan bir sefine-i senk (taş gemisi) toplam 7524 kuruşa satılmıştır (BOA, MAD 3918, s. 160, 30 Za. 1130/25 Ekim 1718).

⁴⁶⁹ BOA, MAD 3918, s. 141 (8 Za. 1131/22 Eylül 1719).

⁴⁷⁰ Bu şahsa ayrıca iki kalita, 730 kuruşa satılmıştır.

⁴⁷¹ Kumkapı önüdeyken hasar görmüştür.

⁴⁷² BOA, MAD 3874, vr. 57b (27 R. 1133/25 Şubat 1721).

⁴⁷³ BOA, MAD 3874, vr. Xa (5 R. 1134/23 Ocak 1722).

⁴⁷⁴ BOA, MAD 3874, vr. Xb (28 M. 1136/28 Ekim 1723).

⁴⁷⁵ BOA, MAD 10310, s. 123 (8 Za. 1131/16 Haziran 1727).

⁴⁷⁶ Kiremitçiler önce 800 kuruş önermişler fakat Tersâne-i Âmire Emîni'ne takım ve mühimmâtı Tersâne mahzenlerinde hıfz olunmak kaydıyla 1200 kuruştan satması için emr-i şerif yazılmıştır (BOA, MAD 10338, s. 108, 22 S. 1151/11 Haziran 1738).

⁴⁷⁷ Amel-mânde olup seferber olması mümkün olmayan bu kalyon bir filikası, bir sandalı ile içinde olan direkleri ve üzerinde olan eski takımlarıyla satılmış, ayrıca bu sırada bir Maltız akdarması şehtiye ise 700 kuruşa alıcı bulmuştur (BOA, MAD 3389, s. 114, 24 Ra. 1153/19 Haziran 1740). Söz konusu kalyon 50 gün müzâyedede kalmıştı: BOA, AE. I. Mahmud 949.

Donanma-yı hümâyûn'un bazı kalyonları feshedilmeyip müzâyede yolu ile satılırdı. Alıcı olarak tüccar ve kiremitçiler öne çıkmaktadır.

Bu kalyonlar içinde en dikkat çekenleri Ruslardan 1124/1712'de satın alınan dört kalyondan 30 Zilkade 1130/25 Ekim 1718'de satılan ikisidir. *Kapudâne-i Mosko* adlı 37,5 zirâlık (28,42 metre) kalyon 950 kuruşa, *Patrona-i Mosko* adlı 39 zirâlık (29,56 m.) diğer kalyon 780 kuruşa satılmıştır. Satın alındıkları tarihten yaklaşık altı sene sonra oldukça düşük fiyatlardan satılmaları kalyonların muhtemelen sadece teknelerinin satıldığını ayrıca kerestelerinin de zamanla çok çürüdüğünü akla getirmektedir.

1.9. GARP OCAKLARI'NA VERİLEN KALYONLAR

Kuzey Afrika'da üs tutan Tunus, Trablusgarb ve Cezâyir-i Garb Ocakları, coğrafi konumları sebebiyle adeta Akdeniz'e girişi denetler konumdaydılar. Bunların gemileri daha ziyade korsan faaliyetlerinde bulunarak büyük kazançlar elde etmekteydiler⁴⁷⁹. Bu yönüyle Garp Ocakları, Avrupalı denizciler için de cazibe merkezi olmuştu. Hatta bazı Avrupalı denizciler din değiştirerek bu Ocakların bayrakları altında giriştikleri faaliyetlerle sonradan buralarda söz sahibi reisler haline gelmişlerdi. Bunların da etkisiyle Garp Ocaklarının denizcileri, henüz Osmanlılar kalyona geçmeden önce, XVII. yüzyılın başlarında, Akdeniz'e özgü kadırgalarıyla birlikte, yüksek bordalı savaş gemileriyle düşmanlarına karşı Akdeniz'deki etkinliklerine devam etmekteydiler⁴⁸⁰.

Savaş zamanında çağrıldıklarında kendi gemileriyle Osmanlı donanmasına katılırlardı. Kalyonları için ihtiyaç duydukları savaş ve inşâ malzemeleri ile çeşitli mühimmât kendilerine bedelsiz verilirdi. Osmanlı devleti, ileri karakol hizmeti gören Garp Ocaklarına büyük önem verirdi. İspanya ve diğer devletlerle giriştikleri mücadele onlara hep destek olmuşlardır. Osmanlı donanmasındaki kalyonlarda bu

---

⁴⁷⁸ Müzâyedede 1300 kuruşa çıkmış daha sonra 850 kuruş zam yapılarak 2150 kuruşa satılmıştır (BOA, MAD 3389, s. 114, 26 Ra. 1153/21 Haziran 1740).

⁴⁷⁹ İ. Bostan, "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasî ve Ekonomik İlişkileri, 1580-1624", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2006, s. 261-283.

⁴⁸⁰ Köken itibarıyla Avrupalı olup kendilerine özgü çeşitli nedenlerle İslamiyet'i seçen bu denizciler *renegado* olarak isimlendirilmekteydi. Bunlarla ilgili bir çalışma için bkz. Peter L. Wilson, **Korsan Ütopyaları**, İstanbul 2005.

Ocaklardan yetişmiş bir çok kaptan hizmet vermekteydi⁴⁸¹. Bu görüntüsü ile Ocaklar, adeta Osmanlı donanmasına, denizcilik bilgisine sahip iyi kaptanlar yetiştiren bir okul hüviyetindeydi. Nitekim Bahriye Kanunnâmesi'nin hazırlayıcısı Mezemorta Hüseyin Paşa da Cezayir'de yetişmiş bir denizciydi⁴⁸².

Bu Ocaklara kendi kalyonlarını inşâ ederken eksik kalan çeşitli cinste kereste, sütun, seren, yelken, gomana, fatsa teli, lenger, kalyonların kalafatı için gerekli olan malzeme ve diğer mühimmât ile marangozların gemi yapımında ihtiyaç duyacakları çeşitli alet edevât, Tersâne-i Âmire'deki kurşun ve kereste mahzeninden, demir ve tunç toplar ve humbara havanları ile bunların yuvarlak (gülle) ve dâneleri, bu topların kundakları ve palankete, zincir gibi diğer savaş aletleriyle siyah barut ve ham demir ise Tophane ile Cebehane-i Âmire ve Gelibolu baruthanesinden verilmiş ayrıca donanma-yı hümâyûn kalyonları için hazırlanan peksimetten de bedelsiz almışlardır⁴⁸³. Hatta istedikleri malzeme Tersâne-i Âmire mevcudunda yoksa esnaftan satın alınarak Ocaklara verilmiştir⁴⁸⁴. Tüm bu askerî desteğin yanında muhtemelen Cezayir-i Garb Ocağı'ndan gelen talep üzerine bu Ocak'a 1168/1755'te tefsîr, fıkıh, hadis gibi konuları içeren yirmi altı adet (otuz altı cilt) kitap da gönderilmişti⁴⁸⁵.

Ocaklar da tüm bu yardımlara bir karşılık olarak buldukları bölgelerde Osmanlı devletinin barış içinde bulunduğu devletler dışındaki gemilere göz açtırmayarak bunlardan teslim aldıkları esirleri İstanbul'a getirmekteydiler. Kalyon

⁴⁸¹ Tersâne'de bulunan donanma-yı hümâyûn kalyonlarının kaptan ve leventlerine dağıtılan nân kayıtlarında otuz beş kalyon kaptanından altısı Cezayirli ve üçü Trabluslu olarak zikredilmektedir (BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14618, s. 2, 4 N. 1123/16 Ekim 1711; 14 R. 1124/21 Mayıs 1712).

⁴⁸² Bostan, "Mezemorta Hüseyin Paşa", **DİA**, c. XXIX, İstanbul 2005, s. 524-26.

⁴⁸³ Ocaklara verilen mühimmât listelerinde firkate küreklerinin olması onların yüksek bordalı gemileri kullanmakla birlikte kürekli gemilerden tamamen vazgeçmediklerini göstermektedir. Ocaklara verilen mühimmât ve malzeme ile ilgili arşiv malzemesi bulunmaktadır: BOA, **MAD** 4875, s. 70 (15 M. 1114/11 Haziran 1702); **MAD** 2489, s. 84 (6 L. 1125/26 Ekim 1713); **MAD** 2756, s. 114 (8 L. 1125/26 Ekim 1713); **MAD** 2850, s. 101, 110 (4 Ca., 21 Ş. 1127/8 Mayıs, 22 Ağustos 1715); **MAD** 10309, s. 116 (9 M. 1131/2 Aralık 1718); **MAD** 3874, vr. 58a (9 Za. 1133/1 Eylül 1721); **MAD** 10313, s. 112 (27 B. 1135/3 Mayıs 1723); **MAD** 10310, s. 115, 127 (23 M., 21 Ş., 1138/1 Ekim 1725, 24 Nisan 1726); **MAD** 10325, s. 9 (1 M. 1144/6 Temmuz 1731); **MAD** 10336, s. 24 (12 Z. 1149/13 Nisan 1737); **MAD** 10350, s. 136-137 (11 1162/13 10-11 Kasım 1749); **MAD** 5456, s. 110 (13 M. 1164/12 Aralık 1750); **MAD** 10357, s. 156, 158 (9 Ca.-26 Ş. 1168/21 Şubat-7 Haziran 1755); **MAD** 10359, s. 208 (15 S. 1169/20 Kasım 1755); **MAD** 3168, vr. 90b (20 Z. 1174/23 Temmuz 1761).

⁴⁸⁴ BOA, **MAD** 10376, s. 119 (7 M. 1178/7 Temmuz 1764).

⁴⁸⁵ 1168/1755'te gönderilen kitaplar arasında Lügat-ı Vankulı, Mutavvel, Mürşidü'l-enâm, Şâfiyye, Tefsîr-i kâdî, Tefsîr-i Hanefî gibi eserler bulunmaktaydı. Beş adet (11 cilt) kitap sadr-ı sâbık Ali Paşa'nın kütüphanesinden verilmiş, yirmi bir adet (25 cilt) kitap için ise 977 kuruş harcama yapılmıştır: BOA, **MAD** 10357, s. 155.

döneminde “marinar”, yani kalyon mürettebatı olacak yetenekte esir denizciler donanma-yı hümâyûn kalyonlarında çalıştırılmaktaydı. 1127/1115’te Trablusgarb Ocağı tarafından esir alınan yirmi marinar, donanma-yı hümâyûn kalyonlarında istihdam edilmişti⁴⁸⁶. Tersâne’deki zindana en çok esir getiren ise Cezâyir-i garb Ocağı olmuştu. 1161/1748’de otuz üçü İspanya, dokuzu Fransa, ikisi İngiliz, ikisi Macar, biri Anabolu, biri Nemçe, biri Mayorka uyruklu ve bir tane nereli olduğu belirtilmemiş toplam elli esir teslim etmişlerdi⁴⁸⁷. Bu Ocağın 1162/1750’de Tersâne zindanına getirdikleri yüz⁴⁸⁸ ve 1168/1755’de getirdikleri elli esirin⁴⁸⁹ hepsi İspanyol’du.

Osmanlı devleti bazen bu Ocaklara buldukları bölgede faaliyetlerine devam edebilmeleri ve kendilerini düşmanlarının, özellikle İspanya’nın saldırılarından korumayabilmeleri için devlet donanmasındaki kalyonlardan veyahut korsanlardan ele geçirilmiş akdarmalardan da vermiştir.

Tablo 27: Garp Ocakları’na verilen kalyonlar

Sene	Verilen Ocak	Kalyon adı	Uzunluk	
			zirâ	metre
1121/1709 ⁴⁹⁰	Trablusgarb	Kalyon-ı akdarma-i sağır	26	19,70
1125/1713 ⁴⁹¹	Trablusgarb	Kalyon-ı akdarma-i kebîr	36	27,28
		Akdarma kalyonu	31,5	23,87
1127/1715 ⁴⁹²	Trablusgarb	Kalyon	41,5	31,45
1127/1715 ⁴⁹³	Tunus	Kalyon	37,5	28,42
1127/1715 ⁴⁹⁴	Cezâyir-i garb	Kalyon	38,5	29,18
1144/1732 ⁴⁹⁵	Trablusgarb	Çifte Balaban kılı kalyon	38,5	29,18
1145/1733 ⁴⁹⁶	Cezâyir-i garb	Zülfikar kılı kalyon	51,5	39,03
		Küçük Gül başlı kalyon	53,5	40,55
1146/1733 ⁴⁹⁷	Cezâyir-i garb	Şahin kılı karavele kalyonu	41,5	31,45

⁴⁸⁶ BOA, MAD 2850, s. 101 (4 Ca. 1127/8 Mayıs 1715).

⁴⁸⁷ BOA, MAD 2844, s. 112-113 (20 R. 1161/19 Nisan 1748).

⁴⁸⁸ BOA, MAD 10350, s. 138-139 (27 R. 1163/5 Nisan 1750).

⁴⁸⁹ BOA, MAD 10357, s. 154 (5 Ca. 1168/7 Mart 1755).

⁴⁹⁰ BOA, MAD 2489, s. 84 (6 L. 1125/26 Ekim 1713).

⁴⁹¹ BOA, MAD 2756, s. 114-115 (8 L. 1125/28 Ekim 1713, 7 S. 1126/22 Şubat 1714).

⁴⁹² BOA, MAD 2850, s. 110 (21 Ş. 1127/22 Ağustos 1715).

⁴⁹³ Belgede bu kalyonun 1115/1703’te Tersâne-i Âmire Emîni Hüseyin Ağa tarafından Karadeniz’de inşa ettirilen mîrî kalyon olduğu kayıtlıdır (BOA, MAD 2850, s. 110, 21 Ş. 1127/22 Ağustos 1715).

⁴⁹⁴ Belgede bu kalyonun 1115/1703’te Tersâne-i Âmire Emîni Hüseyin Ağa tarafından Karadeniz’de inşa ettirilen mîrî kalyon olduğu kayıtlıdır (BOA, MAD 2850, s. 110, 21 Ş. 1127/22 Ağustos 1715).

⁴⁹⁵ BOA, MAD 10325, s. 32 (7 Ş. 1125/29 Ağustos 1713).

⁴⁹⁶ BOA, MAD 10326, s. 129-130 (13 Ş. 1145/29 Ocak 1733).

⁴⁹⁷ BOA, MAD 10326, s. 132 (1-10 M. 1146/14-23 Haziran 1733).

1146/1733 ⁴⁹⁸	Tunus	Karavele-i evvel kalyonu	43,5	32,97
1153/1740 ⁴⁹⁹	Trablusgarb	Hediyetü'l-Mülûk kalyonu		
1156/1743 ⁵⁰⁰	Tunus	Sayyâd-ı Bahrî, karavele kalyonu		
1162/1749 ⁵⁰¹	Tunus	Kalyon		

Ocaklara verilen kalyonlardan sadece ikisi 50 zirâdan (37,9 m.) büyüktür. En küçük olan ise 26 zirâ (19,70 m.) uzunluğundaki bir akdarmadır.

1125/1713'te Trablusgarb Ocağı ihtiyarları “*gaza ve cihad*” edecek kalyonları bulunmadığını belirterek kendilerine kalyon verilmesini istemişlerdi. Bunun üzerine Karadeniz ve Özi seferlerinden dönen Şileli Ahmed kaptan ve Venedikli Mustafa kaptanın idarelerindeki *akdarma* kalyonları Trablusgarb Ocağı'na verilmiş ayrıca Tersâne'den bu kalyonların her birine yirmişer demir top konmuştur. 1127/1715'te yine Trablusgarb Ocağı'na 41,5 zirâ (31,45 m.) uzunluğundaki kalyonla birlikte on beş demir top verilmiştir. Trablusgarb Ocağı'na 1153/1740'de *Hediyetü'l-Mülûk* kalyonu ile birlikte 7 kıyye çapında dört tunç top verilmiştir⁵⁰².

1115/1703-04'de Karadeniz'de inşâ olunan 38,5 zirâ (29,18 m.) uzunluğundaki kalyon 1127/1715'te Cezayir-i Garb Ocağı'na on beş demir top ile birlikte verilmiştir⁵⁰³. 1145/1733'de 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğunda *Küçük Gül başlı* ve 51,5 zirâ (39, 03 m.) uzunluğunda *Zülfikar kılıçlı* isimli kalyonlar İspanya'nın mühimmât ve askerle dolu irili ufaklı yüzlerce gemi ile saldırması üzerine Cezayir-i Garb Ocağı'na, bu iki kalyonda kullanılması için yüz on iki topla birlikte verilmişti⁵⁰⁴. Daha sonra bu kalyonlardan biri ile Ocağın kendi kalyonlarından olan biri büyük ve yeni, ikisi eski toplam dört kalyon karaya oturmuştu. Kaptanıderya Elhâc Mehmed Paşa, İstanbul'a bu durumu anlatan bir mektup göndermiş, bunun üzerine “*ahvâlleri perîşân*” olan Cezayir-i Garb Ocağı'na Akdeniz'de bulunan

⁴⁹⁸ 6 Ca. 1145/25 Ekim 1732'de 38,5 zirâ (29,18 m.) Mâî kılıçlı karavele kalyonunun verilmesi kararlaştırılmış fakat daha sonra bu kalyonun eskimiş ve kullanılamayacak bir halde olmasından dolayı vazgeçilerek onun yerine karavele-i evvel kalyonunun verilmesi uygun görülmüştür (BOA, MAD 10326, s. 131, 5 M. 1146/18 Haziran 1733).

⁴⁹⁹ BOA, MAD 3389, s. 113 (13 Ş. 1153/3 Kasım 1740).

⁵⁰⁰ BOA, MAD 10344, s. 121 (14 L. 1156/1 Aralık 1743).

⁵⁰¹ *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi, Mür'î't-Tevârih*, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1976, I, 150.

⁵⁰² BOA, MAD 3389, s. 113 (13 Ş. 1153/3 Kasım 1740).

⁵⁰³ Belgede bu kalyonun 1115/1703'te Tersâne-i Âmini Hüseyin Ağa tarafından Karadeniz'de inşâ ettirilen mîrî kalyon olduğu kayıtlıdır (BOA, MAD 2850, s. 110, 21 Ş. 1127/22 Ağustos 1715).

⁵⁰⁴ BOA, MAD 10326, s. 129-130 (13 Ş. 1145/29 Ocak 1733); D. BŞM 1713, s. 2.

donanmadaki *Şahin kıçlı* karavele kalyonunun verilmesi uygun görülmüştü. Kalyonun yelken ve lengerleri gemide bırakılarak içindeki askerler ile top ve diğer mühimmâtın öteki donanma kalyonlarına yerleştirilmesi ferman olunmuştu⁵⁰⁵.

1127/1715’de Tunus Ocağı’na 1115/1703-04’de Karadeniz’de inşâ olunan 37,5 zirâ (28,42 m.) uzunluğundaki bir kalyonla birlikte on beş demir top verilmişti⁵⁰⁶. 1156/1743’da Tunus Ocağı’na verilen *Sayyâd-ı Bahrî* isimli kalyonun içindeki kırk iki tunç topun çıkarılıp yerine kırk iki demir top verilmesi uygun görülmüş fakat bu toplarla düşmana karşı emin olamayacaklarını belirtmeleri üzerine kendilerine 5 kıyye çapında sekiz tunç top ayrıca 3 kıyye çapında sekiz, 1,5 kıyye çapında yirmi ve 1 kıyye çapında altı demir top olmak üzere toplam kırk iki top verilmişti⁵⁰⁷.

Ocaklar eksik kalan malzemeyi Tersâne-i Âmire’den almak suretiyle kendi gemilerini inşâ edebilmekteydiler. Bu gemiler bazıları barça bazıları da kalyon olarak belgelerde geçmektedir. Cezayir Ocağı 1135/1723’te iki üç barça “*ihdâs*” etmiş eksik kalan toplarını tamamlamak için kendilerine donanmadaki *Akçaşâr* kalyonu takımından 22 kıyyelik iki tunç ayrıca 7 kıyyelik iki tunç top, yanan bir kalyondan 5 kıyyelik 8 demir top, bu toplar için 5000 yuvarlak yine ayrıca kundağıyla ve sâir takımıyla beraber 32 kıyyelik bir humbara havanı ve bunun için 200 humbara dânesi ve 420 kantar (23.708,58 kg.) siyah barut verilmişti⁵⁰⁸.

Trablusgarb Ocağı’nın kalesine kalyonlarla getirilen humbaralarla saldırılması üzerine kendileri bir barça inşâ etmişler fakat buna uygun top ve humbara havanları ve ayrıca eskimiş kalyonlarının yerine yenisini Osmanlı devletinden talep etmişlerdi. Kaptanıderya Murâbıt Elhâc Hüseyin Paşa ile yapılan müzâkere sonrasında Akdeniz’de korsanlığa görevlendirilmiş 38,5 zirâ (29,18 m.) uzunluğundaki *Çifte Balaban kıçlı* karavele kalyonunun 1135/1723’te suya indirildiği belirtilerek geçen dokuz seneden sonra “*çokluk işe yaramıyacağı zâhir*” olduğundan Ocağa verilmesi uygun görülmüştü. Beraberinde iki humbara havanı ve 35 kıyyelik 300 humbara dânesi, 11 kıyyelik ve yirmi bir karış uzunlukta dört tunç

⁵⁰⁵ BOA, MAD 10326, s. 132 (1-10 M. 1146/14-23 Haziran 1733); AE I. Mahmud 6124.

⁵⁰⁶ Belgede bu kalyonun 1115/1703’te Tersâne-i Âmire Emîni Hüseyin Ağa tarafından Karadeniz’de inşâ ettirilen mîrî kalyon olduğu kayıtlıdır (BOA, MAD 2850, s. 110, 21 Ş. 1127/22 Ağustos 1715).

⁵⁰⁷ BOA, MAD 10344, s. 121 (14 L. 1156/1 Aralık 1743).

⁵⁰⁸ BOA, MAD 10313, s. 112 (27 B., 18 Ş. 1135/3 Mayıs, 26 Mayıs 1723).

top ve bunun için 800 yuvarlak ayrıca 3 kıyyelik on beş demir top ihsan olunmuştu⁵⁰⁹.

Tunus Ocağı da düşman gemilerinin saldırılarını püskürtmek için iki barça inşâ etmişti. Fakat onlarda da bu barçalara uygun toplar yoktu. Ayrıca kullanmaya elverişli kalyonları da bulunmamaktaydı. Tunus Sancağı Beyi olan Hüseyin Bey, arzında, Tunus Ocağı ahalisinin bir donanma kalyonu ile tunç toplar ve humbara havanları istediğini bildirmişti. Bu istekleri uygun görülerek 1146/1733'te, "*guzât-ı mücâhidîn*" oldukları belirtilen Tunus Ocağı'na, önce Akdeniz'de korsanlıkla görevlendirilen 38,5 zirâ (29,18 m.) uzunluğundaki *Mâî kıçlı* karavele kalyonunun verilmesi kararlaştırılmış fakat bunun eskimiş olmasından dolayı 43,5 zirâ (32,97 m.) uzunluğundaki *karavele-i evvel* kalyonu ile 3 kıyyelik on iki küçük (*sağîr*) tunç toplar verilmişti⁵¹⁰.

1138/1725'de Tunus Ocağı'nın önde gelenleri, memleketlerinde 43 zirâ (32,59 m.) uzunluğunda bir kalyon inşâ edebilmeleri için gereken keresteyi, Midilli'deki ağaçlık yerlerden kestirip Sakız'a getirmişlerdi. Buradan da bir gemi ile Tunus'a götürmek istedikleri keresteler dolayısıyla Sakız Adası Gümrük Emini'nin vergi talep etmesi üzerine, Ocak kalyonlarının ihtiyaç duyulduğunda donanma hizmetine girdikleri ve bu sebepten tüccar kalyonları gibi ticarî amaçlarla kullanılmadıklarından kendilerinden gümrük vergisi istenmemesi emredilmişti⁵¹¹.

1.10. KALYON SAHİBİ TÜCCAR VE DEVLETİN DENİZ TİCARETİNE KATKISI

Kalyon sahibi tüccarın devletten gördüğü destekle ilgili ilk örnek 1113/1701 senesine aittir. Tüccar Elhâc Hüseyin, Çayağzı'nda kendi parası ile küçük bir kalyon inşâ ettirmek istediğinde burada tüccar ve rençber kalyonları ile şaykalarının inşâ oluna geldiği kaydedilerek Elhâc Hüseyin'in Sinop, Bafra ve

⁵⁰⁹ BOA, MAD 10325, s. 32-33 (8 Ş., 8 L., 24 L. 1144/5 Şubat, 4 Nisan, 20 Nisan 1732).

⁵¹⁰ BOA, MAD 10326, s. 131.

⁵¹¹ Sakız Kadısı, Muhassılı ve Gümrük Emini'ne hitaben 25 M. 1138/3 Ekim 1725 tarihinde yazılan hüküm: BOA, MAD 10310, s. 127.

Alaçam dağlarından kendi parasıyla kereste kestirip iskeleye indirmesine ve ücretini vererek kalyon inşâ ettirmesine kimsenin müdahale etmemesi emredilmişti⁵¹².

Osmanlılar donanmanın kalyonlarla ilgili düzenlemeleri içeren Bahriye Kanunnâmesi'nin uygulamaya sokulmasından yaklaşık yedi yıl sonra, 1120/1718'de tüccar kalyonlarıyla da ilgili bir takım düzenlemeler hazırladılar.

Akdeniz'de Mısır'a gidip gelen tüccar gemilerinden sadece üç dört tanesi kalyondu. Diğer tüccar gemileri ise genellikle üç direkli, sönbeki, firkate, şayka ve bunun gibi her ne kadar büyük gemiler de olsa Mısır güzergâhında on topu bulunan korsan kalyonlarıyla karşılaştıklarında onlara mukavemet edemiyorlardı. Korsanlar korkmadan ve çekinmeden içindeki eşyalarla birlikte gemilerine el koyarak ve müslüman yolcu ve mürettebâtı esir almaktaydılar. Bu hal tüccarın çok miktarda eşyasını kaybetmesine ve İstanbul ile diğer Osmanlı şehirlerinde Mısır emtiâsının azalmasına sebep olmuştu. Bunun üzerine Mısır tüccarının "*erbâb-ı istibsâr*" olanlarından Sabuncu-zâde Ömer, Perviz-zâde Hacı Ahmed, Hacı İbrahim, Hacı Mustafa ile Makrizâde Hacı Hüseyin, Şerif Hacı Hüseyin, Simidizâde Hacı Halil ve bir çok gemi sahibi tüccar, padişahın huzuruna çıkmışlardı.

Bunlar Mısır'a gidip gelen gemilerin hepsinin kalyon olması ve konvoy halinde yolculuk yapmaları halinde korsanların kendilerine ve mallarına bir zarar veremeyeceklerini fakat Mısır tüccarının elinde gemilerinin sadece üç dört tanesinin kalyon olduğu diğerlerinin sâir gemilerden oluştuğunu bildirmişlerdi. Bunun üzerine Mısır'a gidip gelen kalyon dışındaki gemilerinin kaldırılarak bütün tüccar gemilerinin kalyon olmasının ne derece mümkün olduğu kendilerine sorulunca şu an bunun mümkün olamayacağını belirterek tüccarın yine ellerinde bulunan gemilerle sefer yapmalarını fakat bundan sonra İstanbul, Gelibolu, Boğaz hisarları, Foça, İzmir, Midilli, Sakız, İstanköy, Rodos, Kuş Adası, Alâiyye, Teke, Antalya, Sönbeki, İskenderun, İskenderiye, Reşid, Dimyad, Selanik, Zağra, Galos ve diğer yerlerde gemi inşâ ettirecek Mısır tüccarının kalyon dışında yeni gemi inşâ ettirmemeleri hususunda uyarılmaları istenmişti.

Mısır tüccar kaptanları padişahın ayrıca mîrî kalyonlar için kereste kesimi yapılan İznikmid, Sinop, Çayağzı, Biga ve Kemer'den başka Akdeniz ve Karadeniz

---

⁵¹² Sinop, Bafra ve Alaçam kadılarına yazılan 15 R. 1113/19 Eylül 1701 tarihli hüküm: BOA, MAD 9889, s. 173.

sahillerinde de diledikleri yerlerde, İstanbul'da bulunduğu sırada Kaptanıderyaların bulunmadıklarında vekillerinin ilâmı ve Liman Reislerinin aracılığıyla 24 zirâdan (18,19 m.) 44 zirâ (33,35 m.) uzunluğa kadar olan kalyonlar yaptırmalarına izin verilmesini istemişlerdi. Bu şekilde olduğunda tüccarın kalyon yaptırmaya rağbet göstereceği ve bir iki seneye kadar tüccar kalyonlarının çoğalarak yeterli sayıya ulaştığında diğer gemilerin Mısır'a gitmelerinin tamamen yasaklanarak çözüm bulunabileceğini belirtmişlerdi.

Her sene donanma-yı hümâyûndan bazı kalyonların, düşman ülkelerin ve korsan gemilerinin bulunduğu yerlerde sürekli dolaşarak Akdeniz'de seyreden tüccar ve diğerlerinin gemilerini korumak için görevlendirildiğini belirten tüccar kaptanları, güzergâhın farklı ve çok olmasından dolayı her tarafın güvenlik içerisinde bulundurulmasının mümkün olmadığını belirterek bu şartlar altında güvenliği tesis etmenin tek çözümünün Mısır yolundaki tüccar gemilerinin tümünün kalyon olması gerektiğini vurgulamışlardı.

Bu görüşler devlet tarafından uygun bulunarak bundan sonra tüccara kalyon dışında yeni gemi yaptırılmayacağı ve mîrî kalyonlar için kereste kesilen yerlerden olan İznikmid, Sinop, Çayağzı, Kemer ve Biga dışında Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde kalyon inşâ ettirmek isteyen Mısır tüccarına engel olunmaması hususunda gerekli yerlere emirler gönderilerek uyarılarda bulunulacağı belirtilmişti. Mîrî kalyonlara tahsis olunan yerlerden olmasına rağmen bazı kimselerin İznikmid'de firkate inşâsına başladıklarının haber alınması üzerine İznikmid kadısına, Kocaili sancağı mütesellimi ile kazanın ayan-ı vilâyet ve iş erlerine hitâben firkate inşâsına başlayanlar her kim ise bu işlerinin yasaklanması bundan sonra mîrî kalyon dışında Mısır tüccarı ve sâirlerine kalyon, firkate ve diğer büyük küçük gemi inşâ ettirilmemesi emredilmişti.

Yalnız Simidi-zâde Hacı Halil'in, İznikmid'de iki sene önce bir kalyon inşâsı için hazırlattığı keresteleri bulunduğundan 36 zirâ (27,28 m.) uzunluğunda bir kalyon inşâ ettirmesine zorluk çıkarılmaması hususunda Safer 1119/04 Mayıs-01

Haziran 1707'de emr-i şerîf verildiği hatırlatılarak bu kalyonun tamamlanmasına engel olunmaması emredilmişti⁵¹³.

Yine bundan başka 1120/1708'de halen İznikmid'de gemi inşâ ettiren Mısır tüccarından Serdarzâde Elhâc Mehmed Reis'in izin almak suretiyle inşâsına başlanıp üçte ikilik kısmı bitirilmiş 45 zirâ (34,11 m.) kalyonu, İstanbullu Şehroğlanı denen reisin kalafat edilerek kızak üzerine alınmış 22 zirâ (16,67 m.) uzunluğundaki gemisi, İstanbul'da oturan tüccar Elhâc İbrahim'in yakın zaman önce inşâ ettirip kızığa konmaya hazır hale getirilmiş üç direkli gemisi ile Rodoslu Himmet Reis'in tamamlanmak üzere olan üç direkli gemisinin bitirilmesine izin verilmekle birlikte İznikmid'de bundan sonra tüccara hiçbir şekilde kalyon inşâ ettirilmemesi emredilmişti⁵¹⁴.

Devlet, tüccarın nerelerde hangi tipte gemiler inşâ ettirdiğini de kontrol ederek alınan karar doğrultusunda hareket edilmesini sağlamaya çalışılmıştır. Mesela, 1126/1714'de Zağra ve Galos'ta birkaç şaykanın inşâ edilmek üzere olduğunun haber alınması üzerine Kaptanıderya Mehmet Paşa'ya durumu incelemesi emredilmişti⁵¹⁵. Kaptanıderya Mehmet Paşa, araştırması sonucunda Zağra iskelesinde Yenişehirli Hüseyin Reis'in bir şayka, Zağra sakinlerinden Manol ve Yani isimli zimmîlerin birer şayka, İsmail isimli birinin Moton iskelesinde bir üç direkli, Taşözü'nde de başka birinin yine üç direkli bir gemi inşâ ettirmek üzere olduklarını bildirmesi üzerine bu gemilerin yerine 24 ile 44 zirâ arasında bir kalyon yapılması gerektiği bildirilmişti⁵¹⁶.

Mısır tüccarının kalyon yapmaya teşvik edilip bu yönde zorlanması olumlu sonuçlar doğurmuştur. Zamanla inşâ edilen kalyon sayısı artmış ve 1131/1719'da otuzu bulmuştu. ve bu sayının artmaya devam edeceği de ifade edilmektedir. Ayrıca bu kalyonların donanma kalyonları ile aynı nitelikte olup gerektiğinde devlet tarafından kiralanabilecekleri belirtilmektedir. Bunun yanı sıra tüccar kalyonları

---

⁵¹³ BOA, İbnü'l-Emin Bahriye (İ. BH.), 1466; MD 115, s. 655-56, hk. 2854. Gelibolu, Boğaz hisarları, Midilli, İzmir, Zağra, İstanköy, Sakız, Rodos, Kuş Adası, Alâiyye, İskenderiye, Teke, Bendereğli, Özi, Cide, Kefe ve Sinop'ta bulunan devletin idarî, mülkî, askerî görevlileriyle Akdeniz'de firkateler üzerine başbuğ olan İstanköylü Mehmed Bey'e hitaben 11-20 R. 1120/30 Haziran-09 Temmuz 1708 tarihin de yazılan hüküm: BOA, MD 115, s. 630-31, hk. 2754.

⁵¹⁴ BOA, MD 115, s. 673, hk. 2932.

⁵¹⁵ BOA, MD 122, s. 41, hk. 144.

⁵¹⁶ BOA, MD 122, s. 96, hk. 275.

kaptanlarından birisi başbuğ seçilerek kendisine bazı yetki ve sorumluluklar da verilmişti. 1131/1719 senesinde Kaptanıderya Süleyman Paşa, tüccar kalyon kaptanlarından on beş kadarı ile görüşmüş ve içlerinden Kara Hasan'ı başbuğ olarak seçilmişti. Kara Hasan kaptanın yetki ve sorumluluklarıyla tüccar kaptanlarının uymaları gereken düzen bir fermanla yürürlüğe konmuştu⁵¹⁷.

Bunun yanı sıra tüccarın kalyon inşâ ettirmesiyle ilgili emrin, şartların zorlamasıyla uygulanmadığı durumlar da olmuştur. Mesela, 1139/1727'de Sönbeki halkı, adalarının "sengistân" olduğundan ziraatla uğraşmadıklarını, dolayısıyla tek geçim kaynaklarını *Sönbeki* denilen büyük firkatelerle Mısır'dan İstanbul'a taşıdıkları mallardan sağladıklarını bildirmişlerdi. Eskiden beri kullana geldikleri bu gemiler dışında kalyon inşâ edemeyeceklerini, taşıdıklarının tüccar malı olmayıp bütün gemicilerin malı olduğu, ayrıca baştan kıça kürekleri olan ve yelkenle de gidebilen sönbekilerin gayet hızlı olduğundan korsanlar tarafından yakalanmasının mümkün olmadığı ve zaten şimdiye dek herhangi bir sönbekinin başına böyle bir şey gelmediğini arz etmeleri üzerine ada halkından beş zımmîye birer sönbeki inşâ etmeleri için izin verilmişti⁵¹⁸.

Başka bir örnek de tüccar kalyonu kaptanlarından Ahmed'in gemisini bir kaza sonucu kaybetmesi üzerine mîrî kalyonlara tahsis edilen bölgelerden Sinop Küplüağzı'nda 1160/1747'de, inşâ ettirdiği karavele ile ilgilidir. Tüccarın, Akdeniz'deki gemi tezgâhlarında kalyon inşâ ettirebilmesi için izin verildiği belirtilerek Karadeniz'deki tezgâhlarda tüccar kalyonu inşâsı hakkında Kaptanıderya Mustafa Paşa'dan (1159-63/1746-50) bilgi istenmişti. Bunun üzerine Kapudâne, Patrona, Riyâle kaptanları, Liman Reisi ve tüccar kalyonlarının başbuğu olan Yenişehirli Hacı Ali ile Hacı Abdurrahman kaptanların ve diğer ehl-i vukuf kimselerden daha önce Küplüağzı ve Çayağzı'nda on beş kıta kalyon inşâ edildiğini dair bir bilgi alınması üzerine tüccar Ahmed kaptana da izin verilmişti⁵¹⁹.

Akdeniz sularında gidip gelen Mısır tüccarının yanı sıra Karadeniz'de de gemileriyle ticaret ve taşımacılık yapan kimseler bulunmaktaydı. Devlet, Karadeniz'deki bu tüccar gemileriyle de alakadâr olmuştu. Karadeniz sahillerinde

⁵¹⁷ 29 C. 1131/19 Mayıs 1719 tarihli ferman: BOA, MAD 8945, s. 294-5.

⁵¹⁸ BOA, MD 134, s. 172, hk. 598.

⁵¹⁹ BOA, MD 153, s. 12, hk. 28.

inşâ edilen üç direkli, şayka ve tombaz tâbir edilen tüccar gemileri, tekneleri ve yelken takımlarının Karadeniz'in şiddetli rüzgar ve fırtınalarına mukavemet edememesi sebebiyle kazaya uğrayarak batmaktaydılar. Bu durum ticarî emtia ve gemi sahiplerini büyük zarara uğratmaktaydı. Devletin dikkat ettiği başka bir nokta ise ihtiyaç anında Karadeniz'deki bu tip ticaret gemilerinin donanma için kullanılmaya uygun olmamalarıydı.

Bu yüzden Karadeniz'de iş yapan gemi sahiplerinden imkanları ölçüsünde üç direkli inşa edeceklerin kalyon, şayka inşâ edeceklerin pergendi ve tombaz inşâ edeceklerin ise şayka inşâ etmeleri ve bu gemilerin ihtiyaç anında donanmada istihdama uygun bulunmaları istenmiştir⁵²⁰.

Bir devletin gemi sahibi olan tüccara gösterdiği ilgi, ülkedeki denizciliğin devamlılığı ve gelişmesine katkıda bulunduğu gibi ihtiyaç hasıl oldukça tüccar gemilerinin donanmada istihdamını da mümkün kılmaktadır. Nitekim Osmanlılar da gemi sahibi tüccara bu ilgiyi göstermiş ve bunun karşılığını da almıştır. Bazı savaşlarda tüccar kalyonlarının donanmaya katıldığı⁵²¹ veya asker taşıma hizmeti verdikleri görüldüğü gibi⁵²² bazen de kalyonlarını yitiren tüccara karşılıksız olarak donanma kalyonlarından uygun olanları verilmişti. Ayrıca padişah çocuklarının doğumu vesilesiyle düzenlenen şenliklerde donanma kalyonları gibi tüccar kalyonlarına da top atışı yapmaları için siyah barut verilmekteydi⁵²³. Bir çok defa da tüccara, çıkacakları ticarî seferlerde ihtiyaç duydukları bir takım malzemeler, geri getirmeleri şartıyla Tersâne'deki eski ve kullanılmış olanlarından verilmiş yahut mîrî fiyatları üzerinden kendilerine satılmıştı. Mesela, 1145/1732'de tüccar kaptanlarından Mustafa'nın Rodos'ta inşâ ettirdiği kalyon için eski Tersâne

⁵²⁰ BOA, C.BH, 9999 (tarihsiz olmakla birlikte belgenin arkasındaki mühürde [1]179/1765-66 senesi okunmaktadır).

⁵²¹ 1130/1718'de denize açılan donanma 35 mîrî ve 9 tüccâr kalyonundan oluşmaktaydı: BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14650, s. 4. Osmanlı donanmanın Çeşme'de Ruslar tarafından yakılmasından yaklaşık iki hafta sonra üç tüccar kalyonu kiralanarak Akdeniz'e gönderilmişti. Bu kalyonlardaki 5, 3 ve 1 kıyyelik toplar için toplam 7500 yuvarlak verilmişti: BOA, **MAD** 10386, s. 33.

⁵²² Trabzon'a Mısır askerinin nakli için 1144/1731'de beş tüccar kalyonu; Mercimekçi Elhac Ahmed kaptan, Semend(?) oğlu Ahmed kaptan, Mustafa Kaptan, Kara Hasan kaptan ve Marki-zâde Hüseyin kaptanın kalyonları görevlendirilmişlerdi. Ayrıca bu kalyonların her birine Riyâle-i hümâyûn kalyonundan yirmişer nefer kalyoncu levendi de konulmuştu. Geri vermeleri şartıyla Tersâne-i Âmire'den de ihtiyaçları olan yelken ve diğer mühimmât kendilerine verilmişti: BOA, **MAD** 10325, s. 11.

⁵²³ Mesela, 1172/1759'da Kabataş önünde demirli Mısır tüccarı kalyonlarından Hacı Mehmed Kaptan, Kırlangıçzâde Bekir Kaptan ve Alâiyeli Ahmed Kaptan'ın kalyonlarına şenlik esnasında top atışı yapmaları için 5'er kantar siyah barut verilmişti: BOA, **MAD** 10365, s. 68.

gözlerinde bulunan ve kullanılmayan iki bayağı deste sütununun her biri sekiz bin, üç voynuk sütununun her biri ise üç bin altı yüz akçeden toplam 26.800 akçe karşılığında kendisine satılmıştı. Bu tür satışlardan elde edilen para Tersâne'ye gelir olarak kaydedilmekteydi⁵²⁴.

Tüccarın bazı yerlerde inşâ ettireceği kalyon için gereken insan gücü ve malzemeyi civardan temin ederken bu yerlerdeki ilgili görevlilerin kendilerine zorluk çıkarmamaları devlet tarafından sağlanmıştır. Mesela, Tüccar kalyonu kaptanlarından Ganem-zâde Elhâc Mustafa'nın kalyonu İskenderiye limanında demirli iken yanınca 1156/1743'te, Rodos'ta 44,5 zirâ (33,73 m.) uzunluğunda yeni bir kalyon inşâ ettirmek istemişti. Kalyon için gereken keresteyi civardan kestirmek üzere yirmi kişiyi çalıştırmasına devlet görevlilerin müdahalede etmemesi emredilmişti⁵²⁵.

Geri teslim edilmesi şartıyla verilen veya mîrî fiyatla satılanlar malzeme ve mühimmât arasında su fiçileri, top arabaları, gomina, Fatsa teli, yelken, lenger⁵²⁶ ve diğer şeyler vardır⁵²⁷. Ayrıca tüccar kalyonlarının tamirâtı sırasında gereken fakat taşrada bulunmadığı için kaptanların satın alamadıkları kerestelerden ihtiyaç olanları vermenin "*kâ'ide-i kadîm*" olduğu belirtilerek Tersâne'den mîrî fiyatları üzerinden çeşitli kalyon kerestesi ile sütun ve serenin satışı da yapılmıştır⁵²⁸.

Tüccar kalyonlarına, geri getirmeleri şartıyla top da verilmekteydi. Mesela, 1168/1755'te Mısır tüccarından Ahmed Kaptan, henüz yeni inşâ ettirdiği kalyonunun toplarının İskenderiye'de bulunduğunu söyleyip Çanakkale Boğazı'ndan çıkıldıktan sonra topsuz seyretmenin tehlikeli olduğu belirtmişti. Ahmed Kaptan'a, kalyonundaki hacıların güvenliğini temin için arabalarıyla birlikte on dört demir top

⁵²⁴ BOA, MAD 10326, s. 123.

⁵²⁵ Rodos kadısı, mutasarrıfı ve yerli neferâtı zabitâmına hitaben 25 Ca. 1156/17 Temmuz 1743'te yazılan hüküm: BOA, MAD 10344, s. 109.

⁵²⁶ Lengerler, tüccar kalyonlarının büyüklüklerine göre verilmekteydi. Tüccar kalyonlarına 20, 30, 35, 42 ve 45 kantarlık lengerler verilmiştir. Donanma kalyonlarının 38,5 zirâ (29,18 m.) ile 49 zirâ (37,14 m.) arası uzunlukta olanlarına 25 ile 45 kantar arası ağırlıkta lengerler verildiğine göre söz konusu tüccar kalyonlarının uzunlukları da bu aralıklarda olmalıdır.

⁵²⁷ Farklı tarihlerde ticaret kalyonu sahibi kaptanlar, kendilerine gerekli olan malzeme ve mühimmâtı Tersâne'den temin edebilmiştir: 1131/1719 (BOA, MAD 10309, s. 119); 1145/1732 (BOA, MAD 10326, s. 124); 1157/1744 (BOA, MAD 10345, s. 109); 1160/1747 (BOA, MAD 10346, s. 62); 1166/1753 (BOA, MAD 2833, s. 146); 1167/1754 (BOA, MAD 10356, s. 165); 1169/1755 (BOA, MAD 10359, s. 169).

⁵²⁸ Tüccar kalyonlarının tamirâtı esnasında Tersâne-i Âmire'den mîrî fiyatı üzerinden satılan çeşitli kalyon kerestesi ile sütun ve serenin satışı için bkz. BOA, MAD 10323, s. 102, 26 B. 1143/4 Şubat 1731; MAD 5456, s. 120, 17 Ra. 1165/3 Şubat 1752; MAD 10359, s. 156, 5 S. 1169/10 Kasım 1755).

kendisinden temessük alındıktan sonra emâneten verilmişti⁵²⁹. Fakat söz konusu kalyon İskenderiye ve Dimyat sahillerinde seyrederken batmıştı. Kalyondaki topların yerinin tespit edilmesi üzerine zikredilen sahil bölgesini korumakla görevlendirilen Riyâle-i hümayûn Elhâc Mehmed Kaptan'a söz konusu topları çıkarıp getirmesi emredilmişti⁵³⁰.

Tüccara geri getirmesi şartıyla kalyon da verilmiştir. Mesela, 1169/1755'te Mısır tüccarından Hacı Mustafa'nın Kumkapı önlerinde kazaya uğrayan kalyonu, Cebhane'den verilen aletlere rağmen kurtarılamayınca Hacı Mustafa, kendisine bir kalyon verilmesi için müracaatta bulunmuştu⁵³¹. Bunun üzerine Tersâne-i Âmire iskelesine bağlı olup kereste naklinde kullanılan *Hümâ-yı Bahrî* kalyonunun kendisine verilmesi gündeme gelmiş, bunun üzerine Kaptanıderya Süleyman Paşa, Tersâne-i Âmire Emîni Rakım Elhâc Mehmed Efendi, Sancak kaptanları, kalyon mimarları ve diğer ehl-i vukuf söz konusu kalyonu incelemişlerdi. Söz konusu kimselerin raporuna göre *Hümâ-yı Bahrî* kalyonunun eskiyen direk takımlarının yenilenmesi için 4316 kuruş gerekmekteydi. Bu sırada kereste nakli için iki çekeleve gemisinin inşâ edildiğinden 4316 kuruş harcama yapılmasına gerek olmadığı belirtilerek *Hümâ-yı Bahrî* kalyonunun tüccar Hacı Mustafa'ya verilmesinin uygun olacağı bildirilmişti. Bunun yanı sıra devlet tarafından 1158/1745'de tüccar kalyonu sahiplerinden Hacı Ömer oğlu Mustafa kaptanın Kumkapı önlerinde kalyonunun batması üzerine bu kaptana da sefere çıkarılmayıp Tersâne-i Âmire'de bekletilen *Evren kıçlı* isimli kalyonun içinde bulunan bütün mühimmâtı ve bir sandalıyla birlikte verildiğinin hatırlatılması üzerine *Hümâ-yı Bahrî* kalyonu Hacı Mustafa'ya "meccânen ihsân-ı hümayûn" olunmuştu⁵³².

⁵²⁹ BOA, MAD 10357, s. 145.

⁵³⁰ BOA, MAD 10365, s. 150. Trablusgarb Ocağı'nın ganimet olarak getirdiği 5 ve 3'er kıyyelik otuz demir topun donanma kalyonlarına ihtiyacı olmaması üzerine 1127/1715'te Mora seferi dolayısıyla Tersâne-i Âmire'de donatılmak üzere olan bir tüccar kalyonuna bu topların yerleştirilmesine karar verilmişti: BOA, MAD 2850, s. 101.

⁵³¹ BOA, MAD 10359, s. 55.

⁵³² *Hümâ-yı Bahrî* kalyonu, sütun, serenleri ve 250 kantar gelen direk takımlarıyla Hacı Mustafa'ya verilmişti. Kalyonun diğer mühimmâtı ise mahzene konmuştu: BOA, MAD 10359, s. 171. *Hümâ-yı Bahrî* kalyonu 42 zirâ (31,83 m.) uzunluğundaydı: BOA, MAD 10354, s. 157. Söz konusu tüccar Ömer kaptanın atbaşı kalyonu Mısır'dan İstanbul'a gelirken geceleyin Kumkapı ile Çatladıkapı arasında karaya oturmuştu. Kalyon kurtarılamayınca içinde ıslanmış bulunan pirinç, kahve ve keten kurutulduktan sonra satılmıştı. Padişah, kalyonun kurtarılmasını istemiş fakat bu mümkün olmayınca Ömer kaptana zikr olunan kalyon bedelsiz olarak verilmişti (**Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi, Mür'i't-Tevârih**, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1976, I, 117).

Tüccar kalyonları kaptanlarına geri iade etmeleri şartıyla verilen malzeme ve mühimmâtı daha sonra çeşitli bahaneler ile sürerek teslim etmemeleri yahut teslim ettiklerinde ise bunların artık kullanılacak durumda olmaması devleti, bu konuda bir takım tedbirler almaya itmiş ve kaptanlardan “*kavî*” kefiller istenmeye başlanmıştı. Bunun yanı sıra Tersâne’den verilen malzemelerin değerini kabul ettiklerine dair kaptan ve kefilinden alınan temessük, ancak bunların Tersâne’ye tesliminde söz konusu kimselere iade ediliyordu⁵³³.

---

⁵³³ Mesela 1168/1755’te Mısır’a gidecek tüccar kalyonu kaptanlarından Hacı Osman’ın talep ettiği 30 kantar ağırlığındaki lenger ile 35 kantar gelen gomana için kendisinden ve kefilinden 669 kuruş 5 akçelik temessük alınmıştı: BOA, **MAD** 10357, s. 142.

2. BÖLÜM

KALYONLARIN İNŞÂ ve TEÇHİZ MALZEMELERİ İLE BAZI TEÇHİZ MALZEMELERİNİN ÜRETİMİ İÇİN KURULAN İMALÂTHANELER

“Kalyon inşâsı” ile teknenin karada kurulması ve denize indirilip diğer kısımlarının bitirilmesi, daha sonra sütun ve serenlerinin yerleştirilerek kalyonun yapısal olarak ortaya çıkması, “kalyon teçhizi” ile de serenlerin yelkenlerle donatılması, sabit ve hareketli donanımın yerine konması, lenger ve tonozların temini vs. ile kalyonun seyir hazır hale getirilmesi kast edilmektedir.

Esas olarak insan gücü ile hareket eden bir kadirgayı inşâ ve teçhizde kullanılan malzemeler, bir kalyon söz konusu olduğunda da temelde aynıydı: Teknenin inşâsı için çeşitli cinsteki kereste ve çivi, yelkenler, yelkenlerin açıldığı serenler, serenleri taşıyan sütunlar, denizde sabit kalmayı sağlayan lengerler vs. Tamamen rüzgâr gücü ile seyreden kalyonların inşâ ve teçhizinde ise bu malzemelerin çeşit, sayı ve ağırlıkları bir hayli artmakta, bazılarının da şekli değişmekteydi¹.

---

¹ Osmanlı kadirga ve kalyonlarının şekli özelliklerini gösteren ve geniş bir görsel malzemeye sahip olan bir çalışma için bkz. İdris Bostan, **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**, İstanbul 2005.

Akdeniz'in kadîm kadirge geleneğini sürdüren Osmanlılar, kadirge inşâ ve teçhiz malzemelerinin teminini de kendi coğrafyasından kolaylıkla elde etmekteydiler. XVIII. yüzyılda donanmanın esasını oluşturacak kalyona geçildiğinde bazı malzemelerin temini ve üretimi konusu bir sorun teşkil etmiştir. Rüzgâr gücüyle hareket eden bir kalyon için tedârîki en önemli malzeme yelken bezidir. Bunun yanı sıra denizde sabit kalmayı mümkün kılan büyük lengerlerin üretimi de belirli düzeyde bir döküm teknolojisi gerektirmekteydi. Dolayısıyla bu bölümde Osmanlıların kalyon döneminde bu iki önemli malzemeyi temin için kurdukları bezhane ve lengerhane ayrıntılı olarak işlenecektir.

Yerleşik kanaatin aksine Osmanlı devleti açısından XVIII. yüzyıl gerileme dönemi değil yenileşme yönünde atılan önemli adımlara sahne olmuştur². Karlofça antlaşmasıyla bir takım stratejik bölgeleri kaybeden ve dolayısıyla dünya siyasetindeki ağırlığını yitiren Osmanlıların büyük devlet imajı da ciddi biçimde yara almıştır. Osmanlılar, bu olumsuz tabloyu değiştirmek için XVIII. yüzyıl başlarından itibaren eski konumlarına dönmenin gayreti içinde olmuşlar ve bu yönde bir takım reformlara girişmişlerdir³. Söz konusu reform sürecinin lokomotifini de doğal olarak askerî alan olmuştur. Bu yeniliklerin ilki olarak donanmada kalyonların esas savaş gemisi konumuna gelmesini öngören 1113/1701 Bahriye Kanunnâmesi, özellikle dikkati değerlidir.

Devlet, XVIII. yüzyıldan itibaren donanmanın esasını oluşturacak kalyonlar için ihtiyaç duyulan malzemeleri kolayca temin etmeyi hedeflemekteydi⁴. Böylece

---

² Osmanlı tarihinin dönemlendirilmesi ve "Osmanlı gerilemesi" meselelerini konu alan çalışmalar için bkz. Cemal Kafadar "Osmanlı Tarihinde Gerileme Meselesi", s. 101-164; Linda T. Darling, "Osmanlı Tarihinde Dönemlendirmeye Farklı Bir Bakış", s. 165-181; Jane Hathaway, "Osmanlı Tarihinin Dönemlere Ayrılması Sorunu: 15. ve 18. Yüzyıllar", s. 183-194, **Osmanlı Geriledi mi?** (haz. Mustafa Armağan) İstanbul 2006. Ayrıca Osmanlı maliyesi için XVIII. yüzyılı bir bunalım ve değişim olarak inceleyen geniş bir çalışma için bkz. Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)**, İstanbul 1986. Ayrıca Braudel de Osmanlı İmparatorluğu'nun açıkça gerilemeye ancak XIX. yüzyılın başlarında girmiş olduğu kanaatini taşıdığı ifade etmektedir (F. Braudel, **Maddi Uygurlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV.-XVIII. Yüzyıllar, Dünyanın Zamanı**, (çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 2004², s. 417).

³ Niyazi Berkes'in XVI. yüzyılın sonundan itibaren kötü gidişatın geleneksel düzene dönme gayretlerinin bir sonuç vermemesinin görülmesi üzerine yaklaşık 1700 senesinden itibaren *eskiden yeniye geçme* meselesini etraflıca inceleyen çalışması için bkz. **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (yayına haz. Ahmet Kuyuş), İstanbul 2002². Berkes, XVIII. yüzyılda Batı'ya yönelme eğiliminde iki yeni fikrin belirdiğini, bunlardan birinin devlet gücünün desteklenmesi gerekliliği diğerinin teknolojik ve ekonomik kalkınmanın zorunluluğu olduğunu belirtmektedir (**Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 73).

⁴ Osmanlılar, donanma kalyonlarına gerekli inşâ ve teçhiz malzemelerini kendi coğrafyasından temin ederken mesela İngilizler gemileri için gereken kereste ve direkleri, Kanada, New England, Riga, ve

sahip olunan güçlü donanmayla, egemen olduğu sularda yitirdiği hakimiyetini tekrar tesis edebilir ve Karlofça'nın bazı olumsuz etkilerini silebilirdi. Bu bağlamda rüzgarla hareket eden kalyonların temel ihtiyaç malzemesi olan yelken bezinin kaliteli, çok sayıda ve kalyon lengerlerinin de dışa bağımlı kalınmadan devletin kendi imkanlarıyla üretilmesi iki önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Stratejik önem taşıyan bu iki malzemeden yelken bezinin önceleri Fransa'dan satın alınması gündeme gelmiş fakat devlet bu yola başvurmuyarak, bir süre İstanbul dışındaki yerli üreticiden bunu temin etmiş daha sonra Tersâne'de bir bezhane kurularak yelken bezi üretimine geçilmiştir. Buna mukabil lenger temini konusunda devlet, bir müddet dışa bağımlı kalmıştır. Mevcut teknolojisinin henüz yeterli olmadığı bir noktada, kısa ve orta vadede yabancılardan lenger satın almak ekonomik açıdan devlete makul gözüktü de -ilk üretilenler, ithal lengere kıyasla pahalıdır- uzun vadede getireceği dışa bağımlılık sebebiyle bunun rasyonel bir davranış olmadığı aşikârdır. Devlet, ilk başlarda maliyet açısından zorlansa da kalyonlar için gereken lengeri yine Tersâne bünyesinde üretmeyi sürdürmüştür.

Osmanlılar, güçlü bir donanma için bu stratejik malzemeleri kendi öz kaynaklarıyla üretmeyi önemli bir hedef olarak görmüş ve bu yöndeki girişimlerinde başarılı da olmuşlardır. Nitekim Venedik donanmasına karşı daha XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde kazanılan başarı, bezhâne ve lengerhanenin kurulmasından sonraya denk düşmektedir.

XV-XIX. yüzyıllarda İstanbul'daki imâlathane ve fabrikaları inceleyen bir çalışmada⁵ lengerhanenin 1709'da faaliyete geçmesinden bahsedilmekle birlikte bu müessesenin daha sonra III. Selim devrinde (1789-1807) yeniden yapıldığı öne sürülmektedir. İlk verilen tarih doğru gözüktü de bu bölümde gösterdiğimiz gibi lengerhanenin ikinci kez inşâsı 1181/1767'dir. Aynı çalışmada XVIII. yüzyılın ilk on senelik döneminde makine ve aletlerle

---

Baltık'tan; demiri, İspanya ve İsviçre'den; yelken bezini Fransa, Hollanda ve Almanya'dan; kendiri Rusya ve Doğu Baltık'tan, zift ve katranı ise İsviçre ve Kuzey Amerika'daki kolonilerinden temin etmekteydi (Michael Duffy, "The Foundations of British Naval Power", **The Military Revolution and The State 1500-1800**, ed. M. Duffy, Exeter 1986, s. 60).

⁵ Wolfgang Müller-Wiener, "15-19. Yüzyıllar Arasında İstanbul'da İmâlathane ve Fabrikalar", **Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler**, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu) İstanbul 1992, s. 53-120.

donatılmış yün ve ipek imâlathanelerinin kurulduğundan bahsedilirken⁶ bezhane zikredilmemiştir. Yine aynı çalışmada Tersâne’de, donanmanın yapısal değişimi vesilesiyle esaslı değişiklikler yapıldığı belirtilmekle beraber sadece eski Tersâne gözlerinin yerini, gemi kızağı benzeri inşaat rampalarının aldığı ifade edilmektedir. Maalesef bundan hemen sonra, donanmanın inşâ ve modernleştirilmesinin 1770’e kadar pek fazla ilgi görmediği şeklindeki yaygın görüş tekrarlanarak, bu tarihte Çeşme’de donanmanın neredeyse tamamının yok edilmesinden sonra Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa idaresinde yeni bir hava estirilmesinden bahsedilmektedir⁷.

Fakat burada önemli bir hususun gözden kaçırıldığını ifade etmeliyiz. XVIII. yüzyıl başlarında, geleneksel zanaat teşkilatı ile yüzyılın sonlarında başlayan fabrikacılık arasındaki dönemi *imalâthaneler devri* olarak adlandıran yazarın⁸, kalyonların inşa ve teçhizinde ihtiyaç duyulan malzemeleri karşılamak amacıyla kurulan imalâthaneleri yeteri kadar değerlendiremediği anlaşılmaktadır⁹.

2.1. YELKEN BEZİ

Belgelerden hareketle yelken bezi üretimi ile ilgili iki safhadan bahsetmek mümkündür. XVIII. yüzyılın başından itibaren artan kalyon sayısı ile birlikte yelkene duyulan ihtiyaç da artmıştı. Bunu karşılamak için kalite açısından zamanın önde gelen üretim merkezlerinden biri olan Gelibolu’dan yelken bezi temin edilmiştir. 1121/1709’da Tersâne bünyesinde bir bezhane kurulmuş ve buranın yıllık sabit bir üretime geçmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte ihtiyaç oldukça esnaftan da yelken bezi alınmıştır.

---

⁶ Müller-Wiener, a.g.m., s. 66.

⁷ Müller-Wiener, a.g.m., s. 62-63. Çeşme faciasından sonra donanmanın ıslahı için sarfedilen çabalar, bir plan dahilinde olmaktan uzaktı. Ancak III. Selim tahta geçtikten sonra Tersâne ve donanmanın yeniden düzenlenmesi bir devlet politikası olarak yürütülmüştür (Gencer, **Bahriye Nezâreti**, s. 30).

⁸ Müller-Wiener, a.g.m., s. 65.

⁹ Bununla birlikte Mehmet Genç’in XVIII. yüzyılda, Osmanlıların ekonomik durumları ve giriştikleri sanayî atılımlarını inceleyen çalışmaları için bkz. “18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş”, s. 211-25; “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii”, s. 226-54; “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayiinde Değişmeler ve Devletin Rolü”, s. 255-64, Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000.

2.1.1. Yelken Bezinin Temini

XVIII. yüzyıldan önce donanmadaki kadirga ve kalyonlar için yelken bezinin ocaklık veya satın alma yoluyla temin edildiği bölgeler arasında Gelibolu, Eğriboz, Mısır, Ege bölgesi, Benefşe kazası ve Kıbrıs öne çıkmaktadır¹⁰. Bu yüzyılın başından Tersâne'de bir bezhâne kurulana kadar geçen zamanda ise sadece Gelibolu'dan bez alındığı anlaşılmaktadır. Bezhânenin faaliyete geçmesinden sonra da Gelibolu'dan yelkenlik bez alımı devam etmiştir.

1113/1701'de Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya (1113-4/1701-2), Tersâne'de inşâ olunan iki büyük kalyona uygun yelken bezlerinin Fransa'dan getirilebileceğini belirtmesi üzerine, bu iki kalyona gereken yelken bezi hususunu Fransız tüccarla görüşüp sonucu bildirmesi emredilmiştir¹¹.

Yapılan görüşmelerden sonra Abdülfettah Paşa, Fransız tüccarın söz konusu mühimmatın Fransa devleti tarafından verilmesi gerektiğinden dolayı bunların karşılığında para değil gominalık tel¹² ile mübadele edilebileceğini ifade ettiklerini bildirmişti. Yelken bezlerinin Fransa'dan getirilmesinden vazgeçilerek bunun yerine gayet kaliteli olduğu belirtilen Boğaz hisarları bezinden alınması kararlaştırılmıştı¹³.

Tersâne'de yeni inşâ edilen *Kebîr ve üç ambarlı* iki kalyona gereken yelken bezlerinin Boğaz hisarlarında hazırlatılmasının uygun olacağı ifade edilerek Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya, bu iki kalyona ne kadar yelken bezi gerektiği, bezlerin kaç dirhemden dokutulacağı ve bunun kaç akçeye mâl olacağı hakkında bir defter hazırlanması ve pazarlık yapıldıktan sonra ortaya çıkan rakamın bir hüccet ile tespit edilerek bunun gönderilmesi emredilmiştir¹⁴.

¹⁰ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 154.

¹¹ Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya hitaben yazılan 13 B. 1113/14 Aralık 1701 tarihli emr-i şerîf (BOA, **MAD** 4875, s. 65); **MAD** 9889, s. 327, h. 2 (13 B. 1113/14 Aralık 1701).

¹² Gomina, lengerin bağlandığı kalın halata verilen isimdir. Tel ile de kendirden örülme ipler kastedilmektedir. Kalın halat, bu iplerden örülerek elde edilir.

¹³ Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya hitaben yazılan 26 N. 1113/24 Şubat 1702 tarihli emr-i şerîf (BOA, **MAD** 4875, s. 65); **MAD** 9889, s. 453, h. 2 (26 N. 1113/24 Şubat 1702). Gelibolu'da dokunan yelken bezlerinin kalitesi Avrupa'dakiler ile aynı seviyedeydi (Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 159).

¹⁴ Kâimmakâm, Kaptanıderya Abdülfettah Paşa ve Tersâne Emîni'ne hitaben yazılan 9 Za. 1113/7 Nisan 1702 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 4875, s. 70.

Bir süre sonra denize indirilen *üç ambarlı* ve inşâsı devam eden *kebîr* kalyon ile diğer kalyonlar için 1113/1702’de sipariş verilen ve 8162,5 kuruşa mâl olacağı hesaplanan söz konusu yelken bezleri (*kirpâs*) şöyleydi¹⁵:

Kebîr kalyonun;

Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için üçer kat olmak üzere her topu 1100 dirhem gelmek şartıyla 270 akçeden 1000 top,

Gabya yelkeni için
her topu 1000 dirhem gelmek şartıyla 250 akçeden 800 top.

Üç ambarlı kalyonun;

Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için üçer kat olmak üzere her topu 1000 dirhem gelmek şartıyla 250 akçeden 800 top.

Üç ambarlı kalyonunun Gabya yelkeni ve diğer kalyonların Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için üçer kat olmak üzere her topu 850 dirhem gelmek şartıyla 180 akçeden 1000 top.

Kebîr, Üç ambarlı ve diğer kalyonlar için

Hurda yelkenlik ve Babafingoluk olmak üzere her topu 600 dirhem gelmek şartıyla 140 akçeden 1000 top.

<u>Yelken bezi miktarı (top/adet)</u>	<u>bir top bezin ağırlığı (dirhem)</u>	<u>fiatı (akçe)</u>
1000	1100	270
1600	1000	250
1000	850	180
1000	600	140

Boğaz hisarı’ndaki yelken bezi üreticilerinden olup Kilidbahir’de ikamet eden Elhâc Mustafa, Alaca-zâde Hacı Mehmed, Tabaklı Hacı Mehmed ve Abdi isimlerindeki dört kişi, yukarıdaki toplam 4600 top yelken bezinin, Boğaz hisarındaki tezgahlarda devlet için üretimini sağlamak ve toplamak üzere *âmil* tayin edilmişlerdi. Bunlara Tersâne’ye teslim ettikleri bezin her topu için iki para verilecekti. Ayrıca bu dört kişi, istenilen miktarda üretim yapılanaya kadar bölgede yelken bezi dokuyanlar üzerinde denetleyici vâfına sahip kılınarak yelken bezinin

¹⁵ BOA, MAD 4875, s. 73 (29 Z. 1113/27 Mayıs 1702).

kalitesini de kontrol ediyorlardı. Bölgeden sorumlu resmî kimselere yazılan 29 Zilhicce 1113/27 Mayıs 1702 tarihli hükümde de satış için buralara getirilen iplik ve argacı sadece söz konusu tezgahlara sattırmaları ve tezgah işçilerinden herhangi bir muhalefet veya tereddüdü olanların da cezalandırılmaları emredilmişti¹⁶.

7 Şevvâl 1114/24 Şubat 1703'te Boğaz hisarı kadısına yazılan hükümde yelken bezlerinin bir kısmının Tersâne'ye geldiği bildirilmekte, ayrıca her çeşit bezden 10-15 topun ayrılarak örnek olması için gönderilmesi emredilmekteydi¹⁷.

1115/1703'te Kaptanpaşa, Boğaz hisarlarında *kebîr* kalyon için üretilecek yelkenlik bezden topu 850 dirhem olan 2580 top bez geldiğini fakat bunların söz konusu kalyona uygun olmadığından topu 1100 dirhemden yelkenlik bez dokutulması gerektiğini ayrıca 2580 top bezden 2180'inin sefere çıkan kalyonlara verildiğini bildirmişti. Bunun üzerine Kaptanpaşa'ya 1100 dirhemlik bezden ne kadar gerektiğini yazması emredilmişti¹⁸.

Üç ambarlı ve *kebîr* kalyonlara uygun yelkenlik bezlerin üretiminin istenildiği gibi gerçekleşmemesi üzerine Galata esnafından Yelkenci İsmail ile pazarlık yapılmış ve ondan yeni ve daha öncekilere kıyasla düşük fiyatlar alınmıştı. Yelkenci İsmail'le yapılan pazarlık sonucunda *kalb* ve ipliğinin *sarı ve çekirdekli* olmaması, beyaz ve kullanmaya müsait yüksek kaliteli bir bez (*bez-i a'lâ*) olması şartı koşularak sipariş verilen ve onun nezâretinde yine Boğaz hisarlarında üretilecek yelken bezlerinin listesi ve yeni fiyatları şöyleydi:

Kebîr kalyonun;

Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için üçer kat olmak üzere her topu 1100 dirhem gelmek şartıyla 220 akçeden 1000 top,

Üç ambarlı kalyonun;

Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için üçer kat olmak üzere her topu 1000 dirhem gelmek şartıyla 210 akçeden 500 top.

Üç ambarlı kalyonunun Gabya yelkeni ve diğer kalyonların Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için üçer kat olmak üzere her topu 850 dirhem gelmek şartıyla 165 akçeden 5000 top.

¹⁶ Eceabad ve Sultaniye nâiblerine yazılan 29 Z. 1113/27 Mayıs 1702 tarihli hüküm: BOA, MAD 4875, s. 73.

¹⁷ BOA, MAD 5362, s. 69.

¹⁸ BOA, MAD 5362, s. 75 (1 M. 1115/17 Mayıs 1703).

<u>Yelken bezi miktarı (top/adet)</u>	<u>bir top bezin ağırlığı (dirhem)</u>	<u>fiatı (akçe)</u>
1000	1100	220
500	1000	210
5000	850	165

Yukarıda verilen rakamlara göre devlet, Yelkenci İsmail vasıtasıyla eski fiyatlarına kıyasla yelken bezinin topu 1100 dirhem (3527,7 gr.) olanından 50, topu 1000 dirhem (3207 gr.) olanından 40 ve topu 850 dirhem (2725,95 gr.) olanından 15 akçe daha ucuza üretim yaptıracaktı. Bezler için Yelkenci İsmail'e 9583kuruş 40 akçe ödenecekti¹⁹.

1116/1704'de denize açılacak donanma kalyonları, çekdirirler ve denize indirilen *kebîr* kalyon için Yelkenci İsmail'e yeni bir sipariş listesi verilmiştir:

Kebîr kalyonun;

Mayıstralık yelken bezi için "Frenk bezi" tabir edilen yedi kat olmak üzere zirâ'ı 26 sağ akçeden 4000 zirâ Frenk bezi,

Donanma kalyon ve çekdirirleri için;

her topu 1000 dirhem gelmek şartıyla 200 akçeden 6000 top yelken bezi,
her topu 800 dirhem gelmek şartıyla 155 akçeden 3000 top.

<u>Yelken bezi miktarı (top/adet)</u>	<u>bir top bezin ağırlığı (dirhem)</u>	<u>fiatı (akçe)</u>
6000	1000	200
3000	800	155

Bir önceki sipariş listesinde topu 1000 dirhem gelen yelken bezinin değeri 210 akçe iken son listede 10 akçe indirilerek 200 akçeden yeni bir fiyat verilmiştir. Daha önceki sipariş listelerinde rastlanmayan topu 800 dirhem olan yelkenlik bezin değeri ise 155 akçedir. Bunun yanı sıra ilk kez yukarıdaki listede zirâ'ı 26 sağ akçeden 4000 zirâ Firenk bezinin sipariş edildiği dikkati çekmektedir. Yedi kat olmak üzere dokunacak Firenk bezi siparişi, tezgahlarda yapılan üretimin kalitesini göstermek açısından önemlidir. Bu sipariş listesinin 14.741,5 kuruş 20 akçe tutacağı hesaplanmıştı²⁰.

¹⁹ BOA, MAD 5361, vr. 34a (26 B. 1115/5 Aralık 1703; 22 Ş. 1115/31 Aralık 1703).

²⁰ BOA, MAD 3141, s. 82 (15 S. 1116/19 Haziran 1704). Kilidbahir ve Sultaniye kadılarında gönderilen hükümlerde devlet için dokunacak bez tamamlanmadıkça tezgahlarda çalışan işçilerin

Bundan kısa bir süre sonra yukarıdaki siparişin ihtiyacı karşılamaması üzerine yeni bir siparişte bulunulmuştur. Kilibahir ve Seddülbahir kazalarındaki kalfa ve işçilerin toplanarak denize açılacak donanmaya yetiştirilmesi için bir an önce dokuma işine başlanması emredilmektedir. Yine Yelkenci İsmail tarafından hazırlanacak bezlerin fiyatlarında bir önceki listeye göre indirimde gidilmiştir:

<u>Yelken bezi miktarı (top/adet)</u>	<u>bir top bezin ağırlığı (dirhem)</u>	<u>fiatı (akçe)</u>
2000	1000	190
3000	800	120

Daha önce 1000 dirhem gelen yelken bezinin topu 200 akçe iken 10 akçe indirilerek 190 akçeden ve 800 dirhem (2565,6 gr.) gelen yelken bezinin topu ise 155 akçeden 35 akçe indirilerek 120 akçe üzerinden yeni bir fiyat verilmiş, 5000 top yelken bezinin 6166,5 kuruş tutacağı hesap edilmiştir²¹.

1119/1708'de Yelkenci İsmail'e topu 1000 dirhem gelen 1000 top yelken bezi hazırlattırılacağını kaydeden belgede ise kaç akçe üzerinden fiyat verildiği zikredilmektedir²².

1120/1709'da yeni bir yelken bezi siparişi verilmesi gündeme geldiğinde Boğazhisarı'ndaki yelken bezi dokuyan esnaftan dört kişi getirilerek bunlarla pazarlık yapılmıştır. Bu dört kişinin pazarlık sonunda gümrük ve navl için ödenecek parayla birlikte hesap ederek istediği rakamlar şöyledir:

<u>Yelken bezi miktarı (top/adet)</u>	<u>bir top bezin ağırlığı (dirhem)</u>	<u>fiatı (akçe)</u>
1200	1000	250,5
2000	800	161,5
1000	600	126,5

---

dışarıdan bir bez dokuma işinde çalıştırılmaması ve başkalarına iplik ve bez sattırılmaması emredilmiş, ayrıca dokunan bezin kalitesiz olması halinde buradaki idarî, askerî ve mahallî görevlilerin de bundan sorumlu tutulacağı bildirilmişti (BOA, MAD 3141, s. 82, 24 Ra. 1116/27 Temmuz 1704).

²¹ Kilibahir ve Seddülbahir kadınları, dizdârları ve ayân-ı vilâyetin işlerine hitâben yazılan 16 N. 1116/12 Ocak 1705 tarihli hüküm: BOA, MAD 3141, s. 86.

²² BOA, MAD 3159, vr. 38a (17 Za. 1119/9 Şubat 1708).

Bu listenin 5827,5 kuruşa mâl olacağı hesap edilmişti. Verilen rakamların yüksek olması üzerine daha önce çalışılan Yelkenci İsmail’le de pazarlık yapılmasına karar verilmişti. Yelkenci İsmail, daha düşük rakamlar teklif etmişti:

<u>Yelken bezi miktarı (top/adet)</u>	<u>bir top bezin ağırlığı (dirhem)</u>	<u>fiatı (akçe)</u>
1200	1000	180
2000	800	145
1000	600	120

Fakat Yelkenci İsmail bazı şartlar da ileri sürmüştü. Buna göre bu listedeki fiyatlar üzerinden 4200 top yelken bezinin tutarı olan 5216 kuruş 80 akçe ve Boğazhisarı’nda bu iş için çalışacak tezgahların parası tamamen verilecekti. Yelken bezi dokunup bitirilmeden burada başka bir dokuma işine müsaade edilmeyecek ve 4200 top bezden gümrük talep olunmayacaktı. Yelkenci İsmail, eğer bu şartları kabul edilirse işi kabul edeceğini bildirmişti. Bu durumda devletin kazançlı çıkacağı hesap edilerek dokuma işi Yelkenci İsmail’e verilmişti²³.

1120/1709’da verilen fiyatlar yukarıdaki fiyatlar daha önceki senelerle karşılaştırıldığında 1116/1705’de 1000 dirhem gelen yelken bezinin topu 190 akçe iken 180 akçeye indirildiği, 800 dirhem gelen yelken bezinin topu 120 akçe iken 145 akçeye çıkarıldığı, 1113/1702’de ise 600 dirhem gelen yelken bezinin topunun 140 akçeden 120 akçeye indirildiği görülmektedir. Dokumacı esnafının verdiği rakamlar Yelkenci İsmail’in listesiyle karşılaştırıldığında, Yelkenci İsmail’in onlardan oldukça düşük teklif verdiği de dikkati çekmektedir.

Kilidbahir ve Seddülbahir kadı ve dizdârları ile ayân-ı vilâyate hitaben yazılan hükümde Yelkenci İsmail tarafından hazırlatılacak yelken bezlerinin hepsinin sâfi iplikten dokunup ipliklerin pazardan alınması, topu 1000 dirhem gelen bezin üç kat olması ve bu iş bitmeden tezgahlarda başka yelken bezi işine girişilmemesine dikkat etmeleri emredilmiştir²⁴.

1121/1709’da donanma kalyonları ile inşâ olunan kalite ve firkatelere gereken yelken bezi yine Yelkenci İsmail’e sipariş edilmiştir. Bu belgede Yelkenci

²³ BOA, MAD 2485, s. 116 (29 Za. 1120/9 Şubat 1709).

²⁴ BOA, MAD 2485, s. 116 (3 Z. 1120/13 Şubat 1709).

İsmail'den Tersâne-i Âmire hizmetinde olan yelkenciler kethüdası olarak bahsedilmektedir. 10.000 top yelken bezinin satın almak veya Boğazhisarı'nda dokutturmak üzere görevlendirilen İsmail'e aşağıdaki liste sipariş edilmiştir²⁵:

Yelken bezi miktarı (top/adet)	bir top bezin ağırlığı (dirhem)	fiatı (akçe)
5000	800	130
5000	600	115

1121/1709'daki fiyatlar bir önceki seneninkilerle karşılaştırıldığında, 800 dirhem gelen yelken bezinin topunun 145 akçeden 130 akçeye indirildiği, 600 dirhem gelen yelken bezinin topunun ise 120 akçeden 115 akçeye indirildiği anlaşılmaktadır. Hazırlanacak 10.000 top yelken bezinin bu fiyatlarla 1.225.000 akçe tutacağı hesaplanmıştır. Ayrıca ilk kez bu listede yelken bezinin İstanbul'a nakli için top başına 1 akçeden 10.000 akçe verildiği görülmektedir. Navlıyla birlikte 10.000 top yelken bezi 10.291,5 kuruş 20 akçeye mâl olmuştur.

Tablo 28: 1113-21/1702-9 arasında yelken bezi fiyatlarında yapılan indirimler

Sene	Yelken bezlerinin ağırlıklarına göre çeşitleri, her birinin fiyatı ve sipariş verilen miktar									
	1100 dirhem		1000 dirhem		850 dirhem		800 dirhem		600 dirhem	
	akçe	top	akçe	top	akçe	top	akçe	top	akçe	top
1113/1702	270	1000	250	1600	180	1000			140	1000
1115/1703	220	1000	210	500	165	5000				
1116/1704			200	6000			155	3000		
1116/1704			190	2000			120	3000		
1120/1709*			250,5	1200			161,5	2000	126,5	1000
1120/1709			180				145		120	
1121/1709							130	5000	115	5000

* Boğazhisarı dokumacı esnafından dört kişiyle yapılan pazarlığa göre belirlenen miktar ve fiyatlardır. Fiyatların fazla gelmesi üzerine daha uygun teklif veren Yelkenci İsmail'e sipariş verilmiştir.

²⁵ BOA, MAD 2485, s. 135 (27 R. 1121/6 Temmuz 1709). Gelibolu kadısı, Seddülbahr kalesi dizdârı ve ayân-ı vilâyete hitâben yazılan 9 Ca. 1121/17 Temmuz 1709 tarihli hükümde 10.000 top bez hazırlanmadan Akdeniz'e giden gemilere ve diğer tüccara bez ve iplik sattırılmaması emredilmiştir: BOA, MAD 2485, s. 135.

Yukarıdaki listede görüldüğü üzere yelken bezlerinin fiyatları 1120/1709'da 800 dirhemlik bez için verilen fiyat hariç 1113/1702'de verilen fiyatlara nazaran her defasında azaltılmıştır. 1120/1709'da Boğazhisarı dokumacılarından dört esnafla yapılan pazarlık sonrasında 1000 ve 800 dirhemlik bezlerde ortaya çıkan fiyatlar yüksek bulunarak daha önceki senelerde sipariş verilen Yelkenci İsmail'le de pazarlık yapılmış ve ondan daha düşük fiyatlar alınmıştır. Galata esnafından olduğu belirtilen İsmail'in Boğazhisarı esnafından nasıl daha düşük fiyatla bez dokutabildiğine dair maalesef belgelerde yeterli bilgi bulunmamaktadır.

2.1.2. Bezhânenin Kurulması

Devletin özellikle donanma kalyonlarının yelken bezi ihtiyacını kendi imkânları çerçevesinde üretme isteğinin sonucu olarak eski Tersâne sahasında kurulan kirpâs kârhanesi (bezhâne), ilk yıllarında ihtiyaç oranında üretim yapmış daha sonra senelik belli bir üretime geçmiştir²⁶.

Bezhânenin Senelik Düzenli Üretime Geçene Kadar Yaptığı Üretim

Kalyon dönemiyle birlikte bazı malzemelere duyulan ihtiyaç artmıştı. Bunların başında yelken bezi gelmekteydi. Bu türden malzemelerin üretimini kendi bünyesindeki imkanlarla rahatça gerçekleştiren Osmanlılar, yelken bezi ihtiyacını iki şekilde karşılama yoluna gitmişti: Biri daha önce de olduğu gibi yelken bezinin pazardan karşılanmasıydı. Diğeri ise yelken bezi üretimini devlete ait bir tesiste gerçekleştirmektir.

Tersâne-i Âmire'nin bulunduğu bölgedeki tepede (*kûh*), eski Tersâne yakınında kurulan bez kârhanesi, donanmanın ihtiyacını karşılamaya yönelik üretim yapan bir işletme özelliği taşımaktadır. Bu işletmenin bünyesinde 40 tezgâhın bulunması kararlaştırılmıştı. Senelik olarak topu 1000 dirhem gelen bezden 8000 ve topu 800 dirhem gelen bezden de 4000 top üretilmesi planlanmıştı. Buna göre ham

---

²⁶ Tersâne'de kurulan imâlathanede üretimi yapılan yelken bezini inceleyen bir çalışma için bkz. Mehmet Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii", **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000, s. 248-54.

madde olarak kullanılmak üzere gereken erişlik ve argaçlık²⁷ ipliğin miktar ve fiyatları ile burada çalışacaklara ödenecek ücretler de şöyle belirlenmişti:

Topu 1000 dirhem olmak üzere 1 top bez üretmek için;

argaçlık 60, erişlik 40 toplam 100 kıyye pamuk ipliği,
bu ölçüde 8000 top üretmek için ise;
argaçlık 12.000, erişlik 8000 toplam 20.000 kıyye pamuk ipliği gerekmektedir.

Topu 800 dirhem olmak üzere 1 top bez üretmek için;

argaçlık 40, erişlik 40 toplam 80 kıyye pamuk ipliği,
bu ölçüde 4000 top üretmek için ise;
argaçlık 4000, erişlik 4000 toplam 8000 kıyye pamuk ipliği gerekmektedir.

Bu işletmede gerçekteşecek 12.000 top bez üretimi için ise; argaçlık 16.000 (20.512 kg.), erişlik 12.000 (15.384 kg.) toplam 28.000 kıyye pamuk ipliği gerektiği hesaplanmış ve bunun yarısının Boğaz hisarlarından diğer yarının ise Edremit'ten aşağıdaki fiyat ve miktarlarda temin edilmesi uygun görülmüştür:

Boğaz hisarlarından kıyyesi 50 akçeden
argaçlık 8000, erişlik 6000 kıyye
toplam 14.000 kıyye 700.000 akçe

Edremit'ten kıyyesi 48 akçeden
argaçlık 8000, erişlik 6000 kıyye
toplam 14.000 kıyye 672.000 akçe

Bu hesaba göre istenen ölçülerde üretim yapılabilmesi için gereken pamuk ipliği 1.372.000 akçe (11.433 kuruş 40 akçe) tutmaktadır. Bunun dışında işçi ücretleri de şöyle hesaplanmıştır:

12.000 kıyye erişin her kıyyesine 20 akçeden bükme ücreti: 240.000 akçe
12.000 top bezin her topuna 40 akçeden dokuma ücreti: 480.000 akçe

Böylece genel toplamda işletmede üretilecek 12.000 top bez 2.092.000 akçeye (17.433 kuruş 40 akçe) mâl olmaktadır²⁸.

Üretime bir an önce başlanabilmesi için 28.000 kıyye pamuk ipliğinin zikredilen yerlerden devlet adına alınmasıyla, yukarıda daha önce devlet adına yelkenlik bez siparişini yerine getirdiğini gördüğümüz Yelkenciler kethüdası İsmail

²⁷ Dokuma tezgahlarında dik atılan ipliğe eriş, enine atılan ipliğe ise argaç denmektedir.

²⁸ BOA, MAD 2485, s. 142 (23 R. 1121/2 Temmuz 1709).

görevlendirilmiş ve kendisine 1121/1709 senesine ait Gelibolu cizye gelirinden 80000 ve Midilli cizye gelirinden 2000 kuruş olmak üzere toplam 10.000 kuruş alelhesap havale edilmişti²⁹.

1121'in dördüncü ayında (1709'un ortalarında) bez kârhanesinde çalıştırılmak üzere isimleri belirtilerek Kilidbahir'den yirmi bir, Yeni kale'den ise yirmi olmak üzere toplam kırk bir usta ve işçinin İstanbul'a gönderilmesi emredilmekteydi³⁰. Bundan yaklaşık beş ay sonrasına, 26 Şaban 1121/31 Ekim 1709 tarihine ait bir belgede ise Kilidbahir, Seddülbahir ve Sultaniye kalelerinde kârhane sahibi ustalardan her dört ayda bir, toplam kırk birinin İstanbul'a gelerek belirlenen ücretler karşılığında dönüşümlü olarak Tersâne'deki bez kârhanesinde çalışmaları emredilmekteydi. Gelemeyeceklerin kendi yerlerine ustalık yapabilecek düzeyde *güzîde* kalfalarını gönderebilecekleri belirtilmişti³¹. 26 Muharrem 1122/27 Mart 1710 tarihli bir belgede ise Kilidbahir'den 20, Seddülbahir'den 11 ve Sultâniye'den 10 olmak üzere sanatlarında mahareti olan usta ve işçilerden seçilen toplam kırk bir kişi gönderildikten sonra daha önceden gelip Tersâne'deki bez kârhanesinde bulunanların dönmelerine izin verilebileceği belirtilmekteydi³².

Yelkenciler kethüdası İsmail'in iplik alımıyla görevlendirilmesinden yaklaşık bir yıl sonrasına ait bir belgede İsmail'in, 28.000 kıyye pamuk ipliğinin kıyyesini Boğazhisarlarından 50 ve Edremit'ten 48 akçeye almak üzere taahhütte bulunarak devletten kendisine bu iş verilen 10.000 kuruş karşılığında sadece 17.000 kıyye pamuk ipliği teslim ettiği kaydedilmektedir. Daha önce Yelkenciler kethüdası olarak zikredilen İsmail, bu belgede "*Yelkenci İsmail nâm kimesne*" şeklinde anılmaktadır. İsmail, bez fiyatlarının yüksek olmasından dolayı kendisine verilen parayla ancak bu kadar bez alabildiğini ifade etmektedir. Gerekli bezin olmamasından dolayı bez kârhanesinde 20-30 gün üretim yapılamamış bunun üzerine İstanbul'da iplik tüccarının en önde gelen ismi olan Elhâc Mehmed pazarlık yapmak

---

²⁹ Boğaz hisarı ve Edremit kadısı, ayânı-ı vilâyetin iş erleri ve Yelkenciler kethüdası İsmail'e hitaben yazılan 23 R. 1121/2 Temmuz 1709 tarihli hüküm: BOA, MAD 2485, s. 142.

³⁰ Yeni kale kadısı ve dizdârına yazılan 1 R. 1121/10 Haziran 1709 ve Kilidbahir kadısı ve dizdârına yazılan 6 R. 1121/15 Haziran 1709 tarihli hükümler: BOA, MAD 2485, s. 130.

³¹ Kilidbahir, Seddülbahir, ve Sultaniye kalelerinin kadı ve dizdârlarına hitaben yazılan 26 Ş. 1121/31 Ekim 1709 tarihli hüküm: BOA, MAD 2485, s. 143.

³² Kilidbahir, Seddülbahir, ve Sultaniye kalelerinin kadı ve dizdârlarına hitaben yazılan 26 M. 1122/27 Mart 1710 tarihli hüküm: BOA, MAD 2485, s. 143.

üzere çağrılmıştı. Onun verdiği fiyatlara göre erişlik için kıyyesi 75 sağ akçeye Geyve ipliği ve argaçlık için ise kıyyesi 60 sağ akçeye Güzelhisar ipliği satın alınması kabul edilmişti. Bunun yanı sıra eriş ipliğinin bükme ve yelken bezinin dokuma ücretlerinden indirimine gidilmişti. Buna göre bükme ücreti 14, dokuma ücreti ise 30 sağ akçe olacaktı. İsmail'in ise hapsedilerek teslim ettiği dışında vermesi gereken 11.000 kıyye ipliği veya bunun parasını vermesi kararlaştırılmıştı³³.

19 Cemâziyelevvel 1121/27 Temmuz 1709 tarihinde bez kârhanesinde çalışmaya başlayan ustaların ihtiyaç duyduğu bazı malzemeler için Usta başı Ahmed'in bir miktar para istemek üzere yazdığı arzuhal üzerine düzenlenen belgede, kârhanede 26 tezgâhın kurularak tamamlandığı ve 3 tezgâhın bez "uzattığı" bilgisi verilmektedir³⁴.

Bezhanenin ilk üretimi, Usta Ahmed tarafından kurşunlu mahzene tesliminde tutulan kayda göre 09 Cemâziyelevvel 1121-21 Safer 1122/17 Temmuz 1709-21 Nisan 1710 tarihlerinde arasında gerçekleşmişti. Buna göre, argaçlık 6599,5 ve erişlik 4123 toplam 10.722,5 kıyyelik (13.810,34 kg.) pamuk ipliğinden her topu 15 zirâ (9,75 m.) uzunluğunda ve 1040 dirhem (3335,28 gr.) ağırlığında olan 4123 top yelken bezi üretilmişti³⁵.

Bezhanenin ham maddesi olan pamuk ipliğini pazarlık sonucunda kabul edilen rakamlarla yukarıda zikredilen Elhâc Mehmed, karşılamaya başlamıştı. Bu fiyatlar üzerinden 6 Cemâziyelevvel-20 Şaban 1122/03 Temmuz-14 Ekim 1710 tarihleri arasında üç ayrı teslimâtta erişlik 2890, argaçlık 5106,5 kıyye pamuk ipliği vermişti³⁶.

Bezhanedeki yelken bezi işçileri üzerlerine *ehl-i urz* bir ustanın *başbuğ* tayin edilmesi için arzuhalde bulunmuşlar ve bunların da kabulüyle 16 Zilkade 1122/06 Ocak 1711 tarihinde Elhâc Mehmed bu göreve getirilmişti³⁷. Elhâc Mehmed, bu göreve getirilmeden yaklaşık bir ay önce ve göreve getirildikten birkaç gün sonra, argaçlık 1342, erişlik 2151,5 kıyye pamuk ipliğini kurşunlu mahzene teslim etmişti.

³³ BOA, MAD 2485, s. 143 (26 Ca. 1122/23 Temmuz 1710).

³⁴ BOA, MAD 2485, s. 143 (19 Ca. 1121/27 Temmuz 1709).

³⁵ Söz konusu yelken bezi 6 Ra. 1122/5 Mayıs 1710 tarihinde kurşunlu mahzene teslim edilmişti (BOA, MAD 2485, s. 143).

³⁶ Söz konusu yelken bezleri 6 Ca. 1122/3 Temmuz 1710, 2 B. 1122/27 Ağustos 1710 ve 20 Ş. 1122/14 Ekim 1710 tarihlerinde kurşunlu mahzene teslim edilmişti (BOA, MAD 2485, s. 160).

³⁷ BOA, MAD 2485, s. 161 (16 Za. 1122/6 Ocak 1711).

Fakat bunların fiyatlarına beşer akçelik zamlar yapıldığı görülmektedir. Yeni pamuk ipliği fiyatları erişlik için 80, argaçlık için ise 65 akçe olarak belirlenmiştir³⁸.

Elhâc Mehmed, bir yandan bezhânedeki üretim için gereken pamuk ipliğini yeni fiyatlar üzerinden devlete vermiş diğer taraftan da *ser-üstadân-ı nessâcân* olarak bundan sonra kârhanedeki üretimin başında olmuştur. Bezhanede üretilerek kurşunlu mahzene, 1123 senesinin ilk ayında (Şubat-Mart 1711) 1365,5 top³⁹, 27 Şevvâl 1123/08 Aralık 1711 tarihinde her topu 15 zirâ gelen 1320 top⁴⁰, 1123 senesinin on birinci ayında (Aralık 1711-Ocak 1712) 506 top, 1124 senesi başından 30 Receb 1124/02 Eylül 1712 tarihine kadar ise 1875 top yelken bezi teslim edilmişti⁴¹.

Bezhanedeki üretilen yelken bezinin ağırlıklarını, iplik fiyatlarını ve işçilere ödenecek ücretleri yeniden ele alan 16 Zilhicce 1125/3 Ocak 1714 tarihli bir belgede kârhanede sadece dört tezgâhın çalışır durumda olduğu diğerlerinin boşa kaldığı belirtilmektedir. Elhâc Mehmed'e bunun sebebi sorulduğunda iplik parasının Tersâne Emîni tarafından verilmediği için üretim yapılamadığını bildirmiştir. Belgede belirtilen üretim ve ücretle ilgili rakamlar şöyledir⁴²:

1000 dirhem gelmek üzere 15 zirâ uzunluğunda bir top yelken bezi için;

Kıyyesi 80 akçe olan erişlik Geyve ipliğinden 450 dirhem:	90 akçe
Kıyyesi 65 akçe olan argaçlık Güzelhisar ipliğinden 550 dirhem:	89 akçe
Kıyyesi 14 akçeden 450 dirhem erişlik ipliğin bükme ücreti:	15 akçe
1000 dirhem ağırlığında bir top yelken bezi dokuma ücreti:	<u>30 akçe</u>
Toplam:	224 akçe

800 dirhem gelmek üzere 15 zirâ uzunluğunda bir top yelken bezi için;

Kıyyesi 80 akçe olan erişlik Geyve ipliğinden 400 dirhem:	80 akçe
Kıyyesi 65 akçe olan argaçlık Güzelhisar ipliğinden 400 dirhem:	65 akçe
Kıyyesi 14 akçeden 400 dirhem erişlik ipliğin bükme ücreti:	14 akçe
800 dirhem ağırlığında bir top yelken bezi dokuma ücreti:	<u>30 akçe</u>
Toplam:	189 akçe

³⁸ Elhâc Mehmed'in teslim ettiği bezlerin ödemesi için düzenlenen 24 Za. 1122/14 Ocak 1711 tarihli hazine tezkiresi (BOA, MAD 2485, s. 161).

³⁹ BOA, MAD 2485, s. 161 (10 S. 1123/30 Mart 1711).

⁴⁰ BOA, MAD 2895, s. 113 (9 Za. 1123/19 Aralık 1711).

⁴¹ BOA, MAD 2883, vr. 67a (5 Ş. 1124/7 Eylül 1712).

⁴² BOA, MAD 2756, s. 118 (16 Zilhicce 1125/3 Ocak 1714).

Bu tarihten hemen sonra her topu 15 zirâ olmak üzere 1126/1714'de çeşitli tarihlerde 4938 top 10 zirâ⁴³, 1127/1715'de ise toplam 9834 top 6 zirâ yelken bezi üretilerek *ser-üstadân-ı nessâcân* Elhâc Mehmed tarafından kurşunlu mahzene teslim edilmişti⁴⁴. Bu seneye ait üretim fazlalığının sebebi Venedik'le girişilen savaş dolayısıyla donanmanın katıldığı Mora seferi olmalıdır.

4 Şevvâl 1127/3 Ekim 1715'te Kasımpaşa nâibi Seyyid Mustafa Efendi tarafından düzenlenen hüccetle Elhâc Mehmed'in bezhanede üreterek kurşunlu mahzene teslim ettiği yelken bezlerinin miktarı ve bunlar için kendisine yapılacak ödemeler konusu karara bağlanmıştır. Tersâne'de, kurşunlu mahzende kurulan meclis-i şer' de Tersâne Emîni Elhâc Mehmed Efendi, Liman Reisi Ali kaptan, Tersâne kethüdası vekili Ali kaptan ve diğer Tersâne ileri gelenleri ile dokumacıların ustası Elhâc Mehmed hazır bulunmuşlardı. Kayda göre usta Elhâc Mehmed, Tersâne Emîni Mehmed Efendi göreve geldiğinde kârhanede işler vaziyette 18 tezgâhın bulunduğunu, kendisinin gayretiyle 17 tezgâhın daha çalışır hale getirildiğini ifade etmekteydi. 4 Şevvâl 1127/3 Ekim 1715 tarihinden itibaren ise günde 40'ar toptan her on günün sonunda 400 top yelken bezi üreterek kurşunlu mahzene teslim edeceğini, Tersâne Emîni Elhâc Mehmed Efendi ise teslim edilen yelken bezinin ücretini vermeyi taahhüt etmişti⁴⁵.

1128 (1716) senesinin ilk üç ayında toplam 3532 top yelken bezi teslim edilmişti⁴⁶. Yelken bezlerinin kalitesinin daha önceden alınan örneğe uygun olmayıp *seyrek* dokunduğu görülünce dokumacı başı Mehmed'in 1127 senesinin ikinci ayından 1128 senesinin üçüncü ayının sonuna kadar kurşunlu mahzene teslim ettiği 12.733 top yelken bezinin her topundan 5 akçe düşülerek yapılan hesapta 63.665 akçe indirime gidilmesi gerektiği belirlenmişti. Bu para 1128 senesindeki iki ve

⁴³ 17 M., 10 Ca. ve 5 Za. 1126/2 Şubat, 24 Mart ve 12 Aralık 1714 tarihlerinde düzenlenen tezkireler (BOA, MAD 3171, vr. 52a-b) ve 5 M. 1127/11 Ocak 1715 tarihinde düzenlenen tezkire: BOA, MAD 2850, s. 96.

⁴⁴ 5 M. 1128/31 Aralık 1715 tarihinde düzenlenen tezkireye göre 1127 senesinin ikinci ayından bu senenin sonuna kadar üretilen yelken bezi toplam 138.057 zirâ olmasına karşın bir hesaplama yanlış yapılarak bunun 9202 top yelken bezi olduğu kaydedilmiştir. Doğru hesaplandığında bunun 9203 top 12 zirâ olduğu görülmektedir: BOA, MAD 2850, s. 119. 1127 senesinin birinci ayında ise 630 top 9 zirâ yelken bezi teslim edilmişti: BOA, MAD 2850, s. 96, 5 S. 1127/10 Şubat 1715.

⁴⁵ BOA, MAD 2850, s. 119 (8 Za. 1127/5 Kasım 1715).

⁴⁶ 1128 senesinin ilk ayında 1188 top 6 zirâ (BOA, MAD 6266, s. 138, 27 S. 1128/21 Şubat 1716), ikinci ayında 1209 top 9 zirâ ve üçüncü ayında ise 1134 top yelken bezi teslim edilmişti: BOA, MAD 6266, s. 146, 13 R. 1128/6 Nisan 1716.

üçüncü aylarda yaptığı 2343 top 9 zirâlık teslimatına karşılık devlet tarafından kendisine ödenecek 70.308 akçeden düşülmüş ve sadece 6643 akçe verilmişti. Bundan sonra örneğe uygun yapmaya devam ederse eskisi gibi top başına 30 akçe verileceği fakat düşük kalitede üretimde bulunursa 5 akçeden daha fazla indirimle gidileceği bildirilmişti⁴⁷.

Dokumacı başı usta Mehmed, kurşunlu mahzene söz konusu yelken bezini teslim ettiğinde Tersâne Emîni Mehmed Efendi idi. Daha önce Tersâne Emînlerinin kendisine zamanında yapmadığı ödemelerden dolayı istenilen miktarda üretim yapamadığını ifade eden usta Mehmed, ödemelerin düzenli olarak yapılmasını teminat altına almak için kurşunlu mahzende meclis-i şer‘ kurulmasına vesile olmuştu. Muhtemelen onun bu hamlesine karşılık Tersâne Emîni Mehmed Efendi de yelken bezlerinin kalitelerinin düşük olduğunu ileri sürüp dokuma ücretlerinde geriye doğru bir indirimle giderek usta Mehmed’i mâlî açıdan zor durumda bırakmış gözükmektedir.

Bunun üzerine konunun görüşülerek bir *nizâm* verilmesini için müracaatta bulunan dokumacı başı Mehmed’in talebi kabul edilmiş ve kendisine düşük kalitede yelken bezi üretmesinin sebebi sorulmuştu. Mehmed, kurşunlu mahzende örnek (*nümûne*) olmak üzere saklanan yelken bezinin, bez kârhanesi kurulduğu zaman o sırada işlenen bez miktarının az ve pamuk ipliğini temin etmenin ise kolay olduğu şartlarda dokunduğunu ifade ederek son zamanlarda sefer dolayısıyla üretimin çok arttığını ve pamuk ipliğinin de eskisi gibi kolay temin edilemediği ve piyasada mevcut pamuk ipliğinin de bazısının ince ve bazısının da kalın olduğunu dolayısıyla bu şartlarda dokunan yelken bezi toplarının birbirine eşit olamayacağını bildirmişti. Bir anlamda da bu sebeplerden ötürü yelken bezinin kalitesinde bir düşüklük yaşandığını ihsas etmişti. Bununla birlikte yeni dokunan 1020 dirhem ağırlığında ve 15 zirâ uzunluğunda bir top yelken bezinin *nümûne* olarak alınmasını sağlamış ve aylık üretimlerini kurşunlu mahzene teslim ettiği ve bu örneğe uygun olduğu sürece top başına 30 akçe ücretinin verilmesi karara bağlanmıştı⁴⁸.

⁴⁷ BOA, MAD 6266, s. 146 (13 R. 1128/6 Nisan 1716).

⁴⁸ Konuyla ilgili ferman 10 Ca. 1128/2 Mayıs 1716 tarihinde, bunun bir sureti ise Elhâc Mehmed’e 13 Ca. 1128/5 Mayıs 1716 tarihinde verilmişti: BOA, MAD 6266, s. 147.

Bu şartlar altında yaptığı işin denetleyicisi ve ücretini veren Tersâne Eminlerinin kimi keyfî uygulamalarına karşı güvende olmak için merkezî idare tarafından getirilecek düzen dahilinde üretime devam etmek istemiştir. Aynı zamanda kârhanenin pamuk ipliği sağlayıcısı konumunda olması da devlet için iş yapmanın kazançlarından da istifade ettiği ve bunu kaybetmek istemediğini akla getirmektedir.

Merkezî idare, devlete ait bir işletmede büyük ölçüde finansal sebeplerden ötürü yaşanan bu olayların önüne geçmek için bezhaneye mâlî kaynak bulmayı uygun görmüştür. Öncelikle yeni örneğe göre yelken bezi üretiminin mâliyeti aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

1 topu için erişlik 455, argaçlık 565 dirhem pamuk ipliği kullanılan 1020 dirhem ağırlığında ve 15 zirâ uzunluğunda yelken bezinden, bir günde 40, altı ayda (177 gün) 7080 top yelken bezi üretilcekti.

Bu ölçü ve miktarda yelken bezi üretiminin mâliyeti ise şöyle hesaplanmıştır;

Kıyyesi 80 akçe olan erişlik ipliğinden 8053,5 kıyye:	644.280 akçe
Kıyyesi 65 akçe olan argaçlık ipliğinden 10.000,5 kıyye:	650.032 akçe
Kıyyesi 14 akçeden 8053,5 kıyye erişlik ipliğin bükme ücreti:	112.749 akçe
Topu 30 akçeden 7080 top yelken bezi dokuma ücreti:	<u>212.400 akçe</u>
Toplam:	1.619.461 akçe (13.495,5 kuruş)

Bu hesap üzerine Elhâc Mehmed'e, 26 Cemâziyelahir 1128/17 Haziran 1716 tarihinde 6500, 26 Muharrem 1129/10 Ocak 1717 tarihinde ise 5000 kuruş havale edilmiş Tersâne Emîni'ne de Elhâc Mehmed'in örneğe uygun olarak günde 40 top yelken bezi üreterek kurşunlu mahzene teslim etmesini sağlaması hususunda çalışması emredilmişti⁴⁹.

Elhâc Mehmed, 1128 senesinin dördüncü ayından 1129 senesinin birinci ayının sonuna kadar geçen on ayda farklı tarihlerde toplam 7570 top 10 zirâ yelken bezi teslim etmişti⁵⁰.

⁴⁹ Tersâne Emîni'ne hitaben yazılan 27 C. 1128/18 Haziran 1716 tarihli hüküm ve 26 C. 1128/17 Haziran 1716 ve 26 M. 1129/10 Ocak 1717 tarihli tezkireler: BOA, MAD 6266, s. 149.

⁵⁰ 25 Ra. 1129/9 Mart 1717 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 6266, s. 166.

Yukarıdaki hesapta kayıtlı pamuk ipliği fiyatları ise değişmek zorunda kalmıştı. Elhâc Mehmed, 1128 senesinin yedinci ayından 1129 senesinin birinci ayının sonuna kadar mahzene teslim ettiği erişlik pamuk ipliğinin kıyyesinin 95, argaçlık pamuk ipliğinin kıyyesinin ise 80 akçe olduğunu Akhisar, Geyve ve İstanbul kadılarının hüccetleriyle tespit ettirmişti. Bu fiyatlarda indirim gidilerek devlet tarafından erişlik pamuk ipliği için 90, argaçlık pamuk ipliği için ise 70 akçe verildiği görülmektedir. Elhâc Mehmed, bu fiyatlarla pamuk ipliği alamayacağı gibi kalyonlar sefere çıkmadan istenen yelken bezlerini de hazırlayamayacağını ileri sürmüştü. Bunun üzerine İstanbul, Akhisar ve Geyve kadılarına ipliklerin fiyatlarını hüccetle tespit ederek bildirmeleri emredilmişti⁵¹. Daha sonraki senelere ait kayıtlara bakılırsa Elhâc Mehmed'e devletin belirlediği fiyatlar üzerinden ödeme yapılmaya devam edilmiştir⁵².

Devletin yelken bezi için düzenli ödeme gayretleri de bir yandan devam etmiştir. Günlük 40 top yelken bezinden bir ayda 1200 top üretilirse bunun iplik parası ile dokuma ve bükme ücretleri için aylık 2400 kuruş gerektiği hesap edilmişti. 07 Rebiülahir 1129/21 Mart 1717 tarihinde bunun 2000 kuruşunun aydan aya avans olarak (*ale'l-hesab*) Âsitane-i saadet hazinesinden verilmesi kararlaştırılmış⁵³ fakat 1 Rebiülahir 1130/4 Mart 1718 tarihinde söz konusu hazineden başka bir yer ocaklık tayin edilmiştir⁵⁴.

1129 senesinin üçüncü ayından 1130 senesinin üçüncü ayının sonuna kadar ise kurşunlu mahzene 15.341 top yelken bezi teslim edilmişti. Ayrıca kurşunlu mahzende bu sırada geçen sene kalyonlara verilenlerin dışında 7460 top yelken bezinin de mevcut olduğu kaydedilmiştir. Bu zaman zarfında Elhâc Mehmed'in teslim ettiği pamuk iplikleri parası ile bükme ve yelken bezi ücretlerinin 35.970 kuruş 30 akçe tuttuğu hesaplanmıştı. Her ay Âsitane hazinesinden verilmesi kararlaştırılan 2000 akçenin burada para bulunmadığından düzenli verilemediği sadece 16.500 kuruş ödemenin yapıldığı bunun üzerinin İstanbul gümrüğünden 7500 kuruş alınarak tamamlandığı kaydedilmektedir. Bu takdirde Elhâc Mehmed'e 24.000

⁵¹ 28 Ra. 1129/12 Mart 1717 tarihinde Asitâne kâimmakâmı ve kadısına, Geyve ve Akhisar kadılarına, İstanbul defterdâr vekili ve Tersâne Emîni'ne hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 6266, s. 166.

⁵² Örneğin 9 Ra. 1144/11 Eylül 1731 tarihli yelken bezi teslimi kaydı: BOA, MAD 10323, s. 135.

⁵³ Tersâne Emîni ve *yelken bezi dokudurucusu* Elhâc Mehmed'e hitâben yazılan 7 R. 1129/21 Mart 1717 tarihli hüküm: BOA, MAD 2864, vr. 78b.

⁵⁴ 1 R. 1130/4 Mart 1718 tarihli *terkîn* kaydı: BOA, MAD 2864, vr. 78b.

kuruş verilmiş geriye 11.970 kuruş 30 akçe kalmıştı. Bunun uygun bir yerden havale edilmesi emredilmişti. Ayrıca her ay düzenli ödeme yapılamaması sebebiyle vaktiyle pamuk ipliği alınamadığından kalyonların *umûr-ı müsta'cele-i zaruriyesinden* olan yelken bezlerinin gerektiği zamanda hazırlanamadığı belirtilerek bunu önlemek için 1130 senesinin dördüncü ayından itibaren bu senenin sonunda kadar her ay 2000 kuruşa tamamlanmak üzere aşağıdaki yerler ocaklık tayin edilerek buralardan belirli miktarlarda para verilmesi kararlaştırılmıştı⁵⁵:

İstanbul gümrüğü malından	80.000 akçe
İstanbul kahve rüsûmu mukataası malından	60.000 akçe
İstanbul duhân gümrüğü malından	60.000 akçe
İstanbul sîmkeşhâne mukataası malından	<u>40.000 akçe</u>
Toplam:	240.000 akçe (2000 kuruş)

Fakat sonra İstanbul gümrüğü dışındaki diğer üç kalemin gelirlerinin başka harcamalara gider olarak daha önceden ayrıldığının hatırlatılması üzerine bunların toplamı olan 160.000 akçenin aylık olarak Âsitane hazinesinden verilmesi emredilmişti⁵⁶. Bunun yanı sıra yükselen iplik fiyatlarından dolayı aylık 1200 top yelken bezi üretiminin 2471 kuruşa mâl olacağı da hesap edilmişti⁵⁷.

1131 (1718) senesinin birinci ayında kârhane üretimi hesabı yapılmıştı. Elhâc Mehmed'e, İstanbul kahve rüsûmu ve sîmkeşhâne mukataası malından 1130 senesi içinde bir şey verilmediği, İstanbul ve duhân gümrükleri gelirinden ise bu senenin dördüncü ayından itibaren sene sonuna kadar geçen 9 ay zarfında 8000 kuruş, Âsitane hazinesinden ise 12.000 kuruş olmak üzere toplam 20.000 kuruş verildiği kaydedilmişti. Elhâc Mehmed ise bu süre içinde kurşunlu mahzene topunu 30 akçeye dokuduğu 10.091 top yelken bezi ve devlet tarafından kabul edilen yeni fiyatları üzerinden erişlik olanının kıyyesine 90, argaçlık olanınkine ise 70 akçeden 25.430 kıyye pamuk ipliği teslim etmişti. Pamuk ipliğinin 11.260 kıyyesini erişlik iplik oluşturmaktaydı. Bunun bükme ücreti olarak kıyye başına 14 akçe verilmişti.

⁵⁵ BOA, MAD 2864, vr. 80a (1 R. 1130/4 Mart 1718).

⁵⁶ Asitâne kâimmakâmı ve defterdar vekiline hitaben yazılan 16 R. 1130/19 Mart 1718 tarihli hüküm: BOA, MAD 2864, vr. 80b.

⁵⁷ Tersâne Emîni ve *iplikçi* Elhâc Mehmed'e hitaben yazılan 19 R. 1130/22 Mart 1718 tarihli hüküm: BOA, MAD 2864, vr. 80b.

Toplamda Elhâc Mehmed'e 20.547 kuruş 30 akçe verileceği hesap edilmişti. Elhâc Mehmed'e yukarıda zikredilen 20.000 kuruş çıkarıldığında devletin 547 kuruş ve 30 akçe daha vermesi gerektiği ortaya çıkmıştı⁵⁸.

Tablo 29: 1121-30/1709-18 arasında teslim edilen yelken bezi

Sene	Yelken bezi (top – zirâ)
1121 ⁵⁹	4123
1122 ⁶⁰	1365,5
1123 ⁶¹	1320
1124 ⁶²	2381
1126 ⁶³	4938 – 10
1127 ⁶⁴	9834 – 6
1128 ⁶⁵	10.137
1129 ⁶⁶	14.012 – 10
1130 ⁶⁷	12.380 – 14
Toplam	60.493,5 – 5

Bezhanenin Senelik Düzenli Üretime Geçtikten Sonra Yaptığı Üretim

Bez kârhanesi faaliyete başladıktan sonra donanmanın da katıldığı Prut ve Mora seferleri dolayısıyla yelken bezi üretimi bir anlamda bu seferlerin ihtiyacını karşılayacak şekilde gerçekleşmiş, üretim miktarı olarak günlük 40, senelik 14.160 top yelken bezi hedeflenmişti. Fakat 1130/1718'da sona eren Mora savaşından sonra bu denli yelken bezine gerek olmadığı belirtilerek düzenli olarak her sene, bir topu 455 dirhem erişlik, 565 dirhem argaçlık pamuk ipliğinden oluşan toplam 1020

⁵⁸ Bunun 247 kuruş 30 akçesi indirilerek 300 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştı (BOA, MAD 3918, s. 154-155, 17 M. 1131/10 Aralık 1718).

⁵⁹ 9 Ca. 1121-21 S. 1122/17 Temmuz 1709-21 Nisan 1710 tarihleri arasında bez kârhanesinde gerçekleştirilen ilk üretim (BOA, MAD 2485, s. 143, 16 R. 1122/14 Haziran 1710).

⁶⁰ 10 S. 1123/30 Mart 1711 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 2485, s. 161).

⁶¹ 9 Za. 1123/19 Aralık 1711 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 2895, s. 113).

⁶² BOA, MAD 2381, vr. 67a (5 Ş. 1124/7 Eylül 1712).

⁶³ BOA, MAD 3171, vr. 52a-b (17 M.-5 Za. 1126/2 Şubat-12 Kasım 1714); MAD 2850, s. 96 (5 M. 1127/11 Ocak 1715).

⁶⁴ 5 S. 1127/10 Şubat 1715 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 2850, s. 96) ve 5 M. 1128/31 Aralık 1715 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 2850, s. 119).

⁶⁵ 27 S. 1128/21 Şubat 1716, 13 R. 1128/6 Nisan 1716, 25 Ra. 1129/9 Mart 1717 tarihli tezkire kayıtları (BOA, MAD 6266, s. 138, 146, 166).

⁶⁶ 1129 senesinin ikinci ayından 1130 senesinin birinci ayının sonuna kadar yapılan teslimat (BOA, MAD 6266, s. 166, 25 Ra. 1129/9 Mart 1717; MAD 2864, vr. 79b, 1 R. 1130/4 Mart 1718).

⁶⁷ 1130 senesinin ikinci ayından bu senenin sonuna kadar yapılan teslimat (BOA, MAD 2864, vr. 79b, 1 R. 1130/4 Mart 1718; MAD 3918, vr. 155, 17 M. 1131/10 Aralık 1718).

dirhem ağırlığında ve 15 zirâ uzunluğunda olan 2000 top yelken bezi üretiminin yeterli olacağı kararlaştırılmıştı. Bunun için ödenmesi gereken 4253,5 kuruşun ise aşağıdaki yerlerin ocaklık tayin edilerek buralardan verilmesi uygun görülmüştü⁶⁸:

İstanbul gümrüğü malından	1500 kuruş
İstanbul duhân gümrüğü malından ⁶⁹	1500 kuruş
İstanbul kahve rüsûmu mukataası malından	<u>1253,5 kuruş</u>
Toplam:	4253,5 kuruş

1131/1719'dan itibaren kurşunlu mahzene düzenli olarak 2000 top yelken bezinin teslim edildiği görülmektedir.

Tablo 30: 1131-58/1719-45 arasında teslim edilen yelken bezi

Sene	Ocaklık Yelken bezi (top)	Ocaklık dışı Yelken bezi (top)
1131/1719 ⁷⁰	2008	
1132/1720 ⁷¹	2023	
1133/1721 ⁷²	2000	
1134/1722 ⁷³	2016,5	
1135/1723 ⁷⁴	2026,5	
1136/1724 ⁷⁵	2021	
1137/1725 ⁷⁶	2018	
1142/1729 ⁷⁷	2010	
1143/1730 ⁷⁸	2010	
1144/1731 ⁷⁹	2010	
1145/1732 ⁸⁰	2000	22.000 ⁸¹

⁶⁸ BOA, MAD 10309, s. 155.

⁶⁹ Bu ocaklık kalemine ait 1500 kuruş, 1144/1731'den itibaren İstanbul cizye gelirinden verilmeye başlanmıştır: BOA, MAD 10323, s. 135.

⁷⁰ BOA, MAD 10309, s. 156.

⁷¹ BOA, MAD 3925, vr. 60a.

⁷² BOA, MAD 3874, vr. XIb.

⁷³ BOA, MAD 3133, s. 122.

⁷⁴ BOA, MAD 10313, s. 134.

⁷⁵ BOA, MAD 3165, vr. 64b

⁷⁶ BOA, MAD 10317, s. 133.

⁷⁷ BOA, MAD 10321, s. 150.

⁷⁸ BOA, MAD 10323, s. 135.

⁷⁹ BOA, MAD 10325, s. 44.

⁸⁰ BOA, MAD 10326, s. 143.

⁸¹ Bu sene ayrıca ocaklık yelken bezi kalitesinde üretilmesi emredilen 22.000 top yelken bezi için 28 S. 1145/20 Ağustos 1732 ve 28 Ra. 1145/18 Eylül 1732 tarihlerinde toplam 22.500 kuruş avans olarak ödenmişti: BOA, MAD 10326, s. 121.

1146/1733 ⁸²	2000	
1147/1734 ⁸³	2000	
1148/1735 ⁸⁴	2015	
1149/1736 ⁸⁵	2000	
1150/1737		9872 ⁸⁶
1151/1738 ⁸⁷	2000	
1152/1739 ⁸⁸	2000	
1154/1741 ⁸⁹	2000	
1155/1742 ⁹⁰	2000	
1156/1743 ⁹¹	2000	
1157/1744 ⁹²	2000	
1158/1745 ⁹³	2000	

Birkaç senenin kayıtlarına tesadüf edilmemekle birlikte ödemeler için ocaklık tayin edilmesi sebebiyle bu senelerde de yıllık 2000 top yelken bezi gerçekleşmiş olmalıdır. Bunun yanı sıra 1145/1732 ve 1150/1737 senelerinde olduğu gibi ihtiyaç duyulduğunda bez kârhanesinin senelik mutat olanın üstünde bir üretim gerçekleştirdiği görülmektedir.

1149/1736'da Kaptanıderya Ali Paşa ve Tersâne ileri gelenleri, ocaklık yelken bezinin birer takım olmak üzere ancak üç kalyona yettiğini, Tersâne'de inşâ olunan *kebîr üç kantarlı* ile Midilli'de inşâ olunan iki kalyona ikişer takımdan yeni yelken bezi gerektiğini bildirince Elhâc Mehmed'e senelik teslimatının dışında ocaklık yelken bezi ölçülerinde 10.000 top sipariş edilmişti⁹⁴. Bu iş için 21.359 kuruş 20 akçe gerektiği hesap edilmiş Elhâc Mehmed'e ise 19 Receb 1149/23 Kasım 1736 ile 14 Zilhicce 1150/04 Nisan 1738 tarihleri arasında dört ayrı tarihte 20.000 kuruş ödeme yapılmıştı. Elhâc Mehmed ise, 21.027 kuruş 52 akçe tutan 9872 top yelken bezi teslim etmişti⁹⁵.

⁸² BOA, MAD 10329, s. 129.

⁸³ BOA, MAD 10177, s. 36.

⁸⁴ BOA, MAD 10332, s. 127.

⁸⁵ BOA, MAD 10336, s. 105.

⁸⁶ BOA, MAD 10336, s. 104.

⁸⁷ BOA, MAD 10338, s. 124.

⁸⁸ BOA, MAD 10340, s. 130.

⁸⁹ BOA, MAD 3388, s. 119.

⁹⁰ BOA, MAD 9950, s. 90.

⁹¹ BOA, MAD 10344, s. 133.

⁹² BOA, MAD 10345, s. 118; AE. I. Mahmud 13835.

⁹³ BOA, MAD 4380, vr. 61b.

⁹⁴ BOA, MAD 10336, s. 104.

⁹⁵ Geri kalan 27 kuruş 52 akçe için ödeme yapılmamıştır: BOA, MAD 10336, s. 104.

1153/1740'da Elhâc Mehmed'in vefat ermesi üzerine boş kalan dokumacı başılık görevine oğlu Elhâc Abdurrahman getirilmişti⁹⁶. 1154/1741'de kurşunlu mahzene ocaklık yelken bezini teslim edenin Elhâc Abdurrahman olduğu görülmektedir⁹⁷. Bu tarihten sonra 1164/1751'e kadar Elhâc Abdurrahman, bez kârhanesinde *ser-nessâc* olarak görev yapmıştır⁹⁸.

1163/1750'de, Elhâc Abdurrahman bez kârhanesinin dışında, İstanbul ve Galata'da (*taşrada*) bazı yerlerde gizli şekilde bez dokuma tezgâhlarının kurulduğunu bildirmekteydi. Buralardan pamuk ipliğine verilen yüksek fiyat nedeniyle kendisinin artık devletçe belirlenen fiyatlardan fazla ödemek zorunda kaldığından senelik bir buçuk kese zarara uğradığını söyleyerek daha önce bir fermanla Tersâne'deki bezhane dışında yelken bezi dokumacılığının yasaklanmasına rağmen gizlice üretim yapan böyle yerlerin kaldırılması konusunda arzuhalde bulunmuştu⁹⁹. Taşrada bulunan yirmi dört tezgahın sahibi Tersâne'ye çağrılarak onlara bezhanede işler durumdaki on tezgaha katılarak ocaklık yelken bezinden her bir tezgahın hissesine 900 zirâ (585 m.) bezi teslim etmeleri teklif edilmiş fakat onlar, devlet tarafından belirlenen fiyat üzerinden üretim yapmalarının kendilerine bezin her zirâsında 7 akçe zarar getireceği ve bunu kaldıracak güçleri olmadığını ifade etmişlerdi¹⁰⁰.

İstanbul ve Galata'da gizlice yelken bezi dokuyanların bunları tüccar gemilerine sattıkları ifade edilmekle beraber pamuk ipliğinin fiyatlarında artışa sebep olmaları sebebiyle bunların kaldırılmasının istendiği belirtilmektedir. Ayrıca tüccar gemilerinin ihtiyaç duyduğu bezin Boğaz hisarları'ndan İstanbul'a geldiği vurgulanarak bu tezgâhların kaldırılması emredilmiştir¹⁰¹.

Bunun yanı sıra Elhâc Abdurrahman, pamuk ipliğinin piyasa fiyatının artmasından dolayı 5224 kıyye erişlik ipliği Akhisar ve Geyve'den gümrüksüz ve

---

⁹⁶ BOA, C. BH 12404.

⁹⁷ BOA, MAD 3388, s. 119.

⁹⁸ BOA, MAD 5456, s. 140.

⁹⁹ BOA, MAD 3869, s. 49.

¹⁰⁰ Dokumacı başı Yakup'un arzuhalini üzerine 27 Ş. 1174/3 Nisan 1761 tarihinde baş muhasebeden çıkarılan der-kenâr kaydı: BOA, C. BH 446.

¹⁰¹ Dergâh-ı Âlî Yeniçeriler Ağası Seyyid Ahmed, İstanbul ve Galata kadıları ile Tersâne-i Âmire Emîni Ahmed'e hitaben yazılan 3 Zilkâde 1163/4 Ekim 1750 tarihli hüküm: BOA, MAD 3869, s. 49.

taşıma ücreti olmadan kıyyesini 75 akçeye satın almasına izin verilmişti¹⁰². Daha önce de iplik yönünden İstanbul'da sıkıntı yaşandığında Elhâc Mehmed'e de zikredilen yerlerden aynı fiyattan bez almasına izin verilmişti¹⁰³.

Bundan birkaç ay sonrasına ait bir belgede, Elhâc Abdurrahman, Akhisar ve Geyve'den satın alacağı pamuk ipliğinin zamanında gelip istenen yelken bezini dokuyamayacağını ileri sürerek Akdeniz seferine çıkacak kalyonlar için gereken 14.000 yelken bezini, *taşrada* yelken bezi bulunan yerlerden aynî borç olarak alıp, daha sonra bunların yerine bez kârhanesinde dokuyacağı bezi vereceğini bildirmiş ve kendisine bu miktarda yelken bezinin aynî olarak verilmesi için emr-i şerîf yazılması konusundaki talebi kabul edilerek 7 Muharrem 1164/6 Aralık 1750 tarihinde İstanbul ve Galata kadılarına bu konuda emr-i şerîf gönderilmişti¹⁰⁴.

Elhâc Abdurrahman, hem bez kârhanesi dışında üretim yapan tezgahların kaldırılmasını sağlamış hem de bunların ürettiği beze aynî borç adı altında el koymayı başarmıştır. Bu suretle yüksek fiyattan pamuk ipliği almadan hazır bulunan yelken bezini almış bu sırada kendisine tanınan hakla Akhisarı ve Geyve'den ucuza alacağı iplikle üretim yapabilme imkanına kavuşmuştur.

Dokumacıbaşılık Görevinde Değişim ve Bez Dokuma Tezgâhlarına Getirilen Kısıtlama

Elhâc Abdurrahman, görevi devam ederken Mısır'a gitmiş akraba ve yakınlarından olan Elhâc Mahmud, Ahmed Hoca ve diğerlerine bunun sebebi sorulunca Elhâc Abdurrahman'ın dokumacı başılık görevinden "*imtinâ*" ettiği cevabını vermişlerdi. Bez kârhanesi ser-nessâcı olarak yelken bezi üretiminde aciz kaldığı ifade edilen Elhâc Abdurrahman'dan boşalan bu göreve Zindan kapısında dükkanları olan İplikçi Elhâc Ali ve Kasım'ın kefil olmaları üzerine ve eski Tersâne Emîni Rakım Elhâc Mehmed Efendi ile yeni Tersâne Emîni Mustafa Bey Efendilerin ilâmlarıyla 1164 (1751) sonunda Elhâc İsmail getirilmiştir. Bunun yanısıra Elhâc İsmail'e bezhanedeki tezgahları tamir ettirmesi ve Elhâc Abdurrahman gibi zarara

¹⁰² Geyve ve Akhisar kadıları, kethüda yerleri, serdarlar ve ayân-ı vilâyet iş erlerine hitaben yazılan 3 Zilkâde 1163/4 Ekim 1750 tarihli hüküm: BOA, MAD 3869, s. 49.

¹⁰³ Geyve ve Akhisar kadıları, kethüda yerleri, serdarlar ve ayân-ı vilâyet iş erlerine hitaben yazılan 19 Ca. 1145/7 Kasım 1732 tarihli hüküm: BOA, MAD 10326, s. 121.

¹⁰⁴ BOA, MAD 3869, s. 49.

uğradığını söylememek şartı koşulmuştu. Elhâc İsmail, ocaklık olarak verilen 4253,5 kuruş karşılığında eski ölçülerinde olmak üzere senelik 2000 top yelken bezi vermeyi taahhüt etmişti¹⁰⁵.

Elhâc İsmail'in göreve getirildiği 18 Zilhicce 1164/07 Kasım 1751 tarihinde İstanbul, Galata ve buraların civarında mevcut olan tezgahların kaldırılması için bir emir de verilmişti. 09 Rebiülahir 1166/13 Şubat 1753 tarihli başka bir emr-i şerîfle bu kez Kanlıca, Üsküdar ve Eyüp'teki tezgahların da yasaklandığı görülmektedir¹⁰⁶. Hatta bu tutum İstanbul dışına da çıkmış, Elhâc İsmail'in arzuhali üzerine İzmir kadısına, burada iki zimmînin kurduğu yelken bezi dokunan tezgâhın kaldırılması emredilmişti¹⁰⁷. Ayrıca İzmir'deki diğer dokuyucu esnaf da İzmir kadısı Hüseyin Efendi tarafından bu tür kaçak tezgâhlar kurmamaları konusunda uyarılmış, onların da katî bir şekilde bu yasağa uyacaklarını ifade ettikleri kaydedilmişti¹⁰⁸.

Senelik olarak bezhaneden kurşunlu mahzene teslim edilen ocaklık yelken bezinin yeterli gelmediği durumlarda bezhaneye, ihtiyaç duyulan miktar kadar yelken bezi siparişi verilmeye devam edilmiştir. 1165/1752'de Elhâc İsmail'in döneminde de üç kalyon için 20.000 zirâ (13.000 m.) yelken bezi siparişi verilmiştir. Elhâc İsmail, bez kârhanesinde ürettiği yelken bezinin zırâmını 24 akçeden dışarıya satmaktadır. Ocaklık bezin zirâi ise devlete 17 akçeye gelmektedir. Devletin 24 akçe üzerinden almasının mümkün olmadığı söylenerek önce 21 daha sonra 20 akçeye indirilen fiyat üzerinden 20.000 zirâ yelken bezi için 3333 kuruş 40 akçe verilmesi gerektiği hesap edilmiş ayrıca bu fiyatın ocaklık yelken bezini etkilememesi gerektiği vurgulanmıştı¹⁰⁹.

1166/1753'te Tersâne-i Âmire Emini Elhâc Ebubekir Efendi tarafından Akdeniz'in kış aylarında muhafazası için görevlendirilen üç kalyona 25.000 zirâ (16.250 m.) yelken bezi gerektiği ve bu miktarda bezin kurşunlu mahzende bulunmadığı belirtilerek geçen sene olduğu gibi zirâi 20 akçeden 20.000 zirâ yelken

---

¹⁰⁵ Elhâc İsmail'e verilen 18 Zilhicce 1164/7 Kasım 1751 tarihli ocaklık berâtı: BOA, MAD 5456, s. 140; C. BH 446.

¹⁰⁶ BOA, MAD 5456, s. 140.

¹⁰⁷ İzmir kadısına ve voyvodasına hitaben yazılan 19 L. 1167/9 Ağustos 1754 tarihli hükümde iki zimmîden birinin adı (اصوادر) Asvadar(?) olarak kaydedilmiş diğerinin ki belirtilmemiştir: BOA, MAD 5456, s. 140.

¹⁰⁸ BOA, MAD 5456, s. 140.

¹⁰⁹ BOA, MAD 10354, s. 201 (5 Ş. 1165/18 Haziran 1752).

bezinin kârhaneden satın alınması yönündeki arzuhali kabul edilerek Elhâc İsmail'e sipariş verilmişti¹¹⁰. Senelik teslim ettiği ocaklık yelken bezi dışında Elhâc İsmail'e bu miktarda başka siparişler 1168/1755¹¹¹, 1170/1756¹¹² ve 1171/1758'de¹¹³ de yapılmıştır.

Elhâc İsmail, göreve getirildiği 1164 (1751) senesi sonundan itibaren ocaklık bezini düzenli olarak teslim ettiği gibi bunun dışında verilen siparişleri de yerine getirmekteydi. Fakat vefat eden eski dokumacı başı Elhâc Abdurrahman'ın "*bezci başlık bizim ekmeğimizdir*" iddiasıyla ortaya çıkan iki kardeşi, bu görevin kendilerine verilmesi hususunda Tersâne ileri gelenleri ve Kaptanıderya huzurunda konunun görüşülmesini talep etmişlerdi. Tersâne ileri gelenleri ise Elhâc Abdurrahman'ın ocaklık yelken bezini düzenli olarak vermediğini, bazı senelerde dörtte birini yahut yarısını verip geri kalan kısmını teslim etmediğini, bu yüzden işten el çektirildiğini ve kendisinin 1164/1751 senesinde Tersâne Emini ve ileri gelenlerine ocaklık yelken bezini tedârik edemeyeceğini kesin olarak ifade ettiğini bildirmişler, bu sırada boş kalan göreve ocaklık bezi her sene vermeyi ve gerektiği zaman ayrıca yelken bezi siparişlerini de karşılamayı taahhüt eden Elhâc İsmail getirildiği ve kendisinin şimdiye kadar görevinde kusuru görülmediği belirtmişlerdi. Elhâc Abdurrahman'ın iki kardeşinin "*bizler başka mahalde müceddeden kârhane binâ ve nessâc başı oluruz*" şeklindeki ifadeleri üzerine Elhâc İsmail'in isteği üzerine baş muhasebeki görev kaydına dokunulmaması hususunda Kaptanıderya Süleyman Paşa'nın ilâmı kabul edilerek görev kaydına bu konuda şerh konulması emredilmiştir¹¹⁴.

Elhâc İsmail birkaç sene sonra vefat edince onun yerine Tersâne Emini Mehmed Bey'in arzuhal ve ilâmı üzerine eski ser-nessâc Elhâc Mehmed'in oğlu Yakup, 27 Cemâziyelevvel 1174/04 Ocak 1761 tarihinde bu göreve getirilmiş¹¹⁵

---

¹¹⁰ 7 Z. 1166/5 Ekim 1753 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2833, s. 161. Söz konusu miktardaki yelken bezi 28 Ra. 1168/12 Ocak 1755'te kurşunlu mahzene teslim edilmişti: BOA, MAD 2833, s. 161.

¹¹¹ BOA, MAD 10357, s. 169.

¹¹² BOA, MAD 10360, s. 203.

¹¹³ BOA, MAD 10364, s. 221.

¹¹⁴ BOA, MAD 5456, s. 141 (21 Ş. 1172/19 Nisan 1759).

¹¹⁵ 27 Ca. 1174/4 Ocak 1761 tarihinde verilen ocaklık berâtı kaydı: BOA, MAD 5456, s. 141.

yelken bezleri için yapılan senelik ödemenin 1500 kuruşunun İstanbul gümrüğü malından, 2753,5 kuruşun ise İstanbul cizye malından verileceği belirtilmişti¹¹⁶.

Yakup da kendisinden önceki dokumacı başılar gibi bezhane dışında üretim yapan tezgahlarla mücadele etmiştir. İzmir’de Ayvaz, Manas ve adı belirtilmeyen başka biri ile birlikte üç zimmînin bu şekilde kaçak üretim yapmaları ayrıca Tersâne’deki bezhanede çalışan zimmî dokumacılara daha fazla para vererek yanlarında çalıştırmaları üzerine bu kimselerin tezgahlarının kaldırılması emredilmiştir¹¹⁷. Ayrıca yine Yakup’un arzuhali üzerine bezhane dışında İstanbul, Galata ve bu bölgeler civarında, kaçak olarak kurulan tezgahlarda yelken bezinin üretiminin yasak olduğuna dair Elhâc İsmail’e verildiği üzere bir emr-i şerîf verilmişti¹¹⁸.

Vefat eden Elhâc İsmail’in bez kârhanesindeki odasında ve tezgahların üzerinde bulunan çeşitli bez ve iplikler Kasımpaşa nâibi Seyyid Mehmed Efendi’yle birlikte bazı bezci ustaları tarafından kayda alınmıştı. Buna göre her kıyyesi 1 kuruştan 873 kuruş tutan 330 kıyye beyaz pamuk ipliği, 130,5 kıyye bez, 412,5 kıyye iplik ve bez ile kıyyesi 150 akçeden 122,5 tutan 64 kıyye mavi ve 34 kıyye kırmızı iplik tespit edilmişti¹¹⁹.

Bezci başı Yakup’un döneminde de ocaklık yelken bezi dışında zirâi 20 akçeden olmak üzere bez kârhanesine sipariş verilmeye devam edilmişti. Fakat miktar önceki yıllara göre yüksekti. 1174/1761 senesinde Akdeniz muhafazası için denize açılacak kalyonlar için 50.000 (32.500 m.), ayrıca Sinop’ta denize indirilen iki kalyondan biri için ise 10.000 zirâ (6500 m.) yelken bezinin gerektiği Tersâne-i Âmire Emîni Mehmed Bey tarafından bildirilmiş söz konusu siparişin verilmesi kabul edilerek 10.000 kuruş tutarındaki meblağın Tersâne Emîni’nin aylık hesabına dahil edilmesi emredilmişti¹²⁰.

---

¹¹⁶ 29 Ra. 1174/8 Kasım 1760 tarihinde İstanbul kahve gümrüğü mukataası malından verilen 1253,5 kuruşun İstanbul cizye malından verilmesi emredilmiş böylece buradan yelken bezi için yapılacak ocaklık ödeme 2753,5 kuruşa çıkmıştı: BOA, MAD 5456, s. 140.

¹¹⁷ 13 B. 1174/18 Şubat 1761 tarihli *emr-dâde* kaydı: BOA, C. BH 445.

¹¹⁸ 29 L. 1174/3 Haziran 1761 tarihli *emr-dâde* kaydı: BOA, C. BH 446.

¹¹⁹ BOA, MAD 3168, vr. 116b (27 Ca. 1174/4 Ocak 1761).

¹²⁰ 21 B. 1174/26 Şubat 1761 ve 3 Z. 1174/6 Temmuz 1761 tarihli kayıtlar (BOA, MAD 3168, vr. 117a).

Bir sonraki sene sipariş miktarı iyice yükselerek 75.290 zirâ yelken bezine çıkmıştı. Bu miktarın Akdeniz muhafazasıyla görevlendirilen beş kalyonun yenilenecek yelkenleri için gerekli olduğunu Tersâne Emîni Mehmed Bey bildirmiş fakat bu miktarda yelken bezini 20 akçeden istemenin dokumacı başı Yakup'a haksızlık olacağını ifade ederek yelken bezinin zırânının 21 akçeden alınması yönündeki arzuhali sadece bu seneye özgü kalmak kaydıyla kabul edilmiştir¹²¹.

1178/1764'te pamuk ipliği fiyatlarının artmasından dolayı bir sıkıntı yaşanmıştır. Dokumacı başı Yakup Çelebi, eskiden kayıtlı olduğu üzere artık erişlik ipliği 90, argaçlığı ise 70 akçeden almanın mümkün olmadığını hususunda arzuhalde bulunmuştur. Bunun üzerine Akhisar, Geyve ve Söğüd kadılarına dokumacı başı ve diğer tüccarı korumak gibi bir davranıştan sakınarak yerinde bu ipliklerin kaçır akçeye satıldığını ve İstanbul'a nakli sırasında nakliye, gümrük ve diğer masrafının da ne kadar olduğunu tespit ederek bunu bildirmeleri emredilmiştir¹²².

Söz konusu yerlerde erişlik ipliğin 140, argaçlığın ise 130 akçe üzerinden satıldığı bildirilince, dokumacı başının satın alacağı fiyatlar devlet tarafından erişlik için 126, argaçlık için ise 113 akçe olarak belirlendi. Fiyatların indirilme sebebi olarak, her ne kadar ocaklık bezi teslim ettikten sonra tüccar gemilerine yelken bezi satış hakkının kârhane dokumacı başlarına ait olsa da bunların bu şekilde ancak beş-altı yüz kuruş kazandıkları, bununla da pamuk ipliğindeki artışı karşılayamayacak olmaları gösterilmiştir. Bunun yanı sıra ayrıca ocaklık kârhane bezi için ayrılan senelik gelirlere olan İstanbul cizye kaleminin payı, yapılan artışla 4511 kuruşa çıkarılmış daha önceden İstanbul gümrüğü malından verile gelen 1500 kuruşla toplam 6011 kuruş için Yakup Çelebi'ye 27 Cemâziyelahir 1178/22 Kasım 1764 tarihinde yeni ocaklık berâtı verilmiştir¹²³.

Fiyatlardaki bu artış ocaklık dışında ihtiyaçtan dolayı verilen siparişlere de yansımıştı. 1181/1767'de sipariş edilen 20.000 zirâ yelken bezinin zırâna 24 akçeden 4000 kuruş ödenmişti¹²⁴. Rusya'yla girişilen savaş sebebiyle yelken bezi

¹²¹ BOA, **D. BŞM** 41226, s. 9 (19 Ca. 1175/16 Aralık 1761).

¹²² Akhisar, Geyve ve Söğüd kadılarına ve ayân-ı vilâyete hitaben yazılan 30 Ca. 1178/25 Kasım 1764 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 10376, s. 173.

¹²³ BOA, **MAD** 10376, s. 174 (27 C. 1178/22 Kasım 1764).

¹²⁴ 4000 kuruş için verilen 9 B. 1181/1 Aralık 1767 tarihli tezkire kaydı (BOA, **MAD** 4005, s. 173). Söz konusu yelken bezi 29 L. 1181/19 Mart 1768 tarihinde kurşunlu mahzene teslim edilmişti (BOA,

ihtiyacı artmış ve 1182 (1768-9)'de de yine 24 akçeden önce 15.000 kuruş tutarında 75.000 zirâ¹²⁵ daha sonra 5031 kuruş tutarında 25.155 zirâ yelken bezi¹²⁶ siparişi verilmişti.

1182/1769'da bez kârhanesindeki mevcut tezgahlar ise bu kapasiteyi karşılayacak durumda değildi. 1179 (1768-9) senesinde 1050 kuruş karşılığında on tezgah yenilenmiş otuzu da tamir edilmiş olmasına rağmen zamanla bazıları kullanılamaz hale gelmişti. Tersâne-i Âmire Emîni Elhâc Ahmed tarafından yapılan muayene sonrasında bu kez on beş tezgahın tamir edilmesi geri kalan on beşinin de yenilenmesini uygun görülmüş bu iş için gereken 945 kuruşun Tersâne Emîni'nin hesabına dahil edilmesine karar verilmişti¹²⁷.

1183/1770'e gelindiğinde ise Tersâne-i Âmire'de *kirpâs destgâhu kârhaneleri ebnîyelerinin yeniden inşâ ve ihdâsı* emredilmişti. Bununla görevlendirilen ser-mimârân-ı hassa Abdi Ağa, bu işte kullanılmak üzere ücret, kereste, çivi ve bina kurmaya gerekli diğer malzeme için avans olarak 1500 kuruş gerektiğini arzuhal etmiş kendisine 1000 kuruş verilmesi uygun görülmüştür¹²⁸.

2.1.3. Bezhâne Dışında Yelken Bezi Alımı

Tablo 31: 1121/1709'da tüccardan satın alınan bez

Tüccarın adı	Yelkenlik bezin cinsi ve top adedi		Toplam
	Mayıstra	Alborta	
Uzun Mehmed	60	32	92
Süleyman Çelebi	96		96
Kavuncu? oğlu Mustafa	331		331
Elhâc Ali Çelebi	280	16	296
Elhâc Hüseyin Çelebi	182	14	196
Hüseyin Çelebi	720		720
Tabak? oğlu	30		30
Toplam	1699	62	1761

MAD 4005, s. 173). 4000 kuruşu aldığına dair dokumacı başı Yakup tarafından imzalanan 28 L. 1181/18 Mart 1768 tarihli belge (BOA, C. BH 10326).

¹²⁵ 20 Ra. 1182/4 Ağustos 1768 tarihli tezkire kaydı (BOA, **MAD** 4629, vr. 92b).

¹²⁶ Kalyonlar ve ince donanma gemilerinden olan şahtur, celiye, firkate ve kancabaşlar için sipariş edilen 25.155 zirâ yelken bezi için verilen 5031 kuruşun 26 L. 1182/5 Mart 1769 tarihli tezkire kaydı (BOA, **MAD** 4629, vr. 92b).

¹²⁷ BOA, **MAD** 4629, vr. 74b (28 Ş. 1182/7 Ocak 1769).

¹²⁸ 7 N. 1183/4 Ocak 1770 tarihli tezkire kaydı (BOA, C. BH 7420).

1121/1709'da İstanbul'a gelen yukarıda isimleri zikredilen tüccardan donanmadaki kalite ve kalyonlar için Tersâne'de hazır bulunması amacıyla mayıstralık yelken bezi ile alborta denilen pamuklu bezden Tersâne Emini, topu 126 akçeden 1963 top bez satın almak için pazarlık yapmış daha sonra tüccarın getirip kurşunlu mahzene teslim ettiği 1761 top bez için 1849 kuruş 6 akçe ödeme yapılmıştı¹²⁹.

Kaptanıderya İbrahim Paşa'nın 1130/1718 senesi baharında denize açılacak kalyonlar için ziyâde yelken bezine ihtiyaç duyulduğunu bildirmesi üzerine Tersâne kârhanesinde dokunan bezin dışında da bez alınmasına karar verilmişti. 1129/1717 senesinin sonunda Tersâne Emini Mehmed tarafından 5000 top yelken bezi almak için Boğaz hisarlarına gönderilen mübaşire, buradaki mevcut bezleri satın alması eğer istenen miktarda bez alamazsa geri kalanı bir an önce buradaki tezgahlarda dokutması emredilmiş ve avans olarak 5000 kuruş verilmişti¹³⁰.

Tablo 32: 1123-82/1711-69 arasında Boğaz hisarlarından satın alınması veya buralarda dokutturulması istenen yelken bezlerinin miktar ve fiyatı

sene	Alborta	Mayıstra	Toplam bez (top)	Bir topun fiyatı (akçe)	Toplam (kuruş)
1123/1711 ¹³¹	17.700	34.000	51.700 ¹³²		
1133/1721 ¹³³	3000	3000	6000		
1135/1723 ¹³⁴	5000	5000	10.000	120	10.000
1137/1724 ¹³⁵	1500	1500	3000		
1137/1725 ¹³⁶	2500	2500	5000	120	5000

¹²⁹ 3 Ca. 1121/11 Temmuz 1709 tarihinde topu 126 akçeden 1761 top bez için tüccara verilecek 1849 kuruş 6 akçe için düzenlenen hazine tezkiresi (BOA, MAD 2485, s. 135).

¹³⁰ Boğaz hisarları kadıları ve ayân-ı vilâyet ve iş erlerine hitâben yazılan 22 Z. 1129/27 Kasım 1717 tarihli hüküm ve 23 Z. 1129/28 Kasım 1717 tarihinde mübaşire verilen avansın tezkire kaydı (BOA, MAD 3918, s. 139).

¹³¹ 51.700 top beze alelhesap ödenecek 30.000 kuruş için düzenlenen 28 Ra. 1123/16 Mayıs 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2895, s. 104.

¹³² Bir miktarının Tersâne'deki yelken bezi kârhanesinde dokutturulacağı ifade edilmekle beraber rakam belirtilmemiştir.

¹³³ Kilidbahir ve Sultaniye kadı ve dizdârlarına yazılan 12 Za. 1133/4 Eylül 1721 tarihli hüküm: BOA, MAD 3874, vr. VIIIa.

¹³⁴ 10.000 top beze ödenecek 10.000 kuruş için düzenlenen 26 L. 1135/30 Temmuz 1723 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10313, s. 113.

¹³⁵ Kilidbahir ve Sultaniye kadıları ve dizdârlarına hitâben yazılan 13 Ra. 1137/30 Kasım 1724 tarihli hüküm: BOA, MAD 10317, s. 121.

¹³⁶ Boğaz hisarları kadılarına hitâben yazılan 7 Za. 1137/18 Temmuz 1725 tarihli hüküm: BOA, MAD 10317, s. 130.

1142/1730 ¹³⁷	3000	3000	6000	120	6000
1143/1731 ¹³⁸	2500	2500	5000	120	5000
1144/1731 ¹³⁹	2500	2500	5000	120	5000
1145/1732 ¹⁴⁰	3000	4500	7500	120	7500
1146/1733 ¹⁴¹	2000	3000	5000	120	5000
1146/1734 ¹⁴²	3500	3500	7000	120	7000
1147/1735 ¹⁴³	3500	3500	7000	120	7000
1148/1735 ¹⁴⁴	3000	3000	6000	147	7350
1149/1736 ¹⁴⁵	5000	5000	10.000	147	12.250
1150/1738 ¹⁴⁶	5000	5000	10.000	147	12.250
1151/1739 ¹⁴⁷	5000	5000	10.000	147	12.250
1153/1740 ¹⁴⁸	2900	2700	5600	147	6860
1153/1741 ¹⁴⁹	3000	3000	6000	147	7350
1154/1742 ¹⁵⁰	5000	5000	10.000	147	12.250
1157/1744 ¹⁵¹	3000	3000	6000	147	7350
1158/1745 ¹⁵²	3000	3000	6000	147	7350
1160/1747 ¹⁵³	3000	3000	6000	147	7350
1161/1748 ¹⁵⁴	3000	3000	6000	147	7350
1162/1749 ¹⁵⁵	3000	3000	6000	147	7350

¹³⁷ BOA, MAD 10321, s. 135 (11 Za. 1142/28 Mayıs 1730).

¹³⁸ Kala-i Sultaniye kadısı, dizdârı, yeniçeri serdârı ve ayân-ı vilâyetin iş erlerine hitaben yazılan 12 Za. 1143/19 Mayıs 1731 tarihli hüküm: BOA, MAD 10323, s. 108.

¹³⁹ Boğaz hisarı kadısına hitaben 5000 top yelken bezinin gönderilmesi hakkında 18 S. 1144/22 Ağustos 1731 tarihli bir hüküm yazılmakla birlikte siyakat öbeğinin üstüne “akçe verilmemiştir” kaydı düşülmüştür (BOA, MAD 10325, s. 22).

¹⁴⁰ 7500 top beze ödenecek 7500 kuruş için düzenlenen 9 M. 1145/2 Temmuz 1732 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10326, s. 120.

¹⁴¹ 5000 top beze ödenecek 5000 kuruş için düzenlenen 19 M. 1146/2 Temmuz 1733 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10329, s. 92.

¹⁴² 7000 top beze ödenecek 7000 kuruş için düzenlenen 27 Za. 1146/1 Mayıs 1734 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10329, s. 116.

¹⁴³ 7000 top beze ödenecek 7000 kuruş için düzenlenen 12 Z. 1147/5 Mayıs 1735 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10332, s. 107.

¹⁴⁴ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 23 B. 1148/9 Aralık 1735 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10332, s. 119.

¹⁴⁵ 10.000 top beze ödenecek 12.250 kuruş için düzenlenen 4 B. 1149/8 Kasım 1736 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10336, s. 92.

¹⁴⁶ 10.000 top beze ödenecek 12.250 kuruş için düzenlenen 5 Z. 1150/26 Mart 1738 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10338, s. 102.

¹⁴⁷ 10.000 top beze ödenecek 12.250 kuruş için düzenlenen 8 L. 1151/19 Ocak 1739 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10338, s. 116.

¹⁴⁸ Boğaz hisarı kadıları, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları ve ayân-ı vilâyetin iş erlerine hitaben yazılan 23 Ca. 1153/16 Ağustos 1740 tarihli hüküm: BOA, MAD 3389, s. 125.

¹⁴⁹ Boğaz hisarı kadısı, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları ve ayân-ı vilâyetin iş erlerine hitaben yazılan 1 Z. 1153/17 Şubat 1741 tarihli hüküm: BOA, MAD 3388, s. 96.

¹⁵⁰ 10.000 top beze ödenecek 12.250 kuruş için düzenlenen 3 Z. 1154/9 Şubat 1742 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 9950, s. 68.

¹⁵¹ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 7 M. 1157/21 Şubat 1744 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10345, s. 100.

¹⁵² 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 19 M. 1158/21 Şubat 1745 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 4380, vr. 51b.

¹⁵³ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 24 Za. 1160/27 Kasım 1747 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10346, s. 63.

¹⁵⁴ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 11 Za. 1161/2 Kasım 1748 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2844, s. 120.

1163/1750 ¹⁵⁶	3000	3000	6000	147	7350
1164/1751 ¹⁵⁷	3000	3000	6000	147	7350
1165/1752 ¹⁵⁸	3000	3000	6000	147	7350
1166/1753 ¹⁵⁹	3000	3000	6000	147	7350
1167/1754 ¹⁶⁰	3000	3000	6000	147	7350
1168/1755 ¹⁶¹	3000	3000	6000	147	7350
1169/1756 ¹⁶²	3000	3000	6000	147	7350
1170/1757 ¹⁶³	3000	3000	6000	147	7350
1171/1758 ¹⁶⁴	3000	3000	6000	147	7350
1173/1759 ¹⁶⁵	3000	3000	6000	147	7350
1174/1761 ¹⁶⁶	3000	3000	6000	147	7350
1175/1762 ¹⁶⁷	3000	3000	6000	147	7350
1177/1764 ¹⁶⁸	3000	3000	6000	147	7350
1178/1765 ¹⁶⁹	3000	3000	6000	147	7350
1181/1767 ¹⁷⁰	3000	3000	6000	147	7350
1182/1768 ¹⁷¹	5000	5000	10.000	147	12.250
1182/1768 ¹⁷²	5000	5000	10.000	147	12.250
1182/1769 ¹⁷³	3000	3000	6000	147	7350

¹⁵⁵ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 15 Z. 1162/26 Kasım 1749 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10350, s. 143.

¹⁵⁶ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 7 Z. 1163/7 Kasım 1750 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 3869, s. 37.

¹⁵⁷ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 5 Z. 1164/25 Ekim 1751 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 5456, s. 121.

¹⁵⁸ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 23 Za. 1165/1 Kasım 1752 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10354, s. 169.

¹⁵⁹ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 23 L. 1166/23 Ağustos 1753 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10356, s. 158.

¹⁶⁰ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 27 L. 1167/17 Ağustos 1754 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10357, s. 136.

¹⁶¹ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 5 Za. 1168/13 Ağustos 1755 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10359, s. 162.

¹⁶² 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 5 Za. 1169/1 Ağustos 1756 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10360, s. 161.

¹⁶³ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 17 L. 1170/5 Temmuz 1757 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10364, s. 167.

¹⁶⁴ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 21 L. 1171/28 Haziran 1758 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10365, s. 146.

¹⁶⁵ BOA, **MAD** 10368, vr. 80b (9 Ca. 1173/29 Aralık 1759).

¹⁶⁶ BOA, **MAD** 3168, vr. 79b (25 C. 1174/1 Şubat 1761).

¹⁶⁷ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 13 L. 1175/7 Mayıs 1762 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10371, s. 158; BOA, C. BH 9109.

¹⁶⁸ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 13 Za. 1177/14 Mayıs 1764 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10376, s. 127.

¹⁶⁹ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 26 L. 1178/18 Nisan 1765 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 10378, s. 136.

¹⁷⁰ 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 25 S. 1181/23 Temmuz 1767 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 4005, s. 136.

¹⁷¹ 10.000 top beze ödenecek 12.250 kuruş için düzenlenen 20 Ra. 1182/4 Ağustos 1768 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 4629, vr. 89b.

¹⁷² 10.000 top beze ödenecek 12.250 kuruş için düzenlenen 2 B. 1182/12 Kasım 1768 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 4629, vr. 90b.

¹⁷³ BOA, **MAD** 4629, vr. 80b (27 Za. 1182/4 Nisan 1769).

Tersâne’de inşâ edilen bez kârhanesi faaliyete geçtikten sonra da kalyonlar, ince donanma gemileri, sandal ve filikalar için tente ve yelken bezi ihtiyacını karşılamak üzere dışarıdan bez alınmıştır. Bu bezler, alborta¹⁷⁴ ve mayıstra olmak üzere iki çeşitti. Albortalık yelken bezinin topu 600, mayıstralığınsı ise 800 dirhemdi. Genelde her iki cins bezden de aynı miktarlarda ve ekseriyetle 3 biner top alınmıştır. Savaş senelerinde ise bu miktar 5 biner topa çıkmıştır.

Alborta bezi Sultaniye ve Kum kaleleri (Sultan hisarı), mayıstra bezi ise Kilidbahir ve Seddülbahir kalelerindeki dokuyucu esnafı (*hallâc tâ’ifesi*) tarafından imâl edilmekteydi¹⁷⁵. İstenen miktardaki bez ya mevcut olandan satın alınır veya buralardaki tezgâhlara eşit oranda dağıtılır ve Tersâne’den kendilerine verilen örneğe göre yelken bezlerini dokumaları beklenirdi. Bu alışveriş veya dokutma işiyle Tersâne Emîni’nin görevlendirdiği bir mübâşir ilgilenirdi. Her ne kadar istenen miktardaki yelken bezinin satın alınacağı veya dokutturulacağı yer için belgelerde Boğaz hisarı veya hisarları ifadesi kullanılsa da aslında kastedilen Çanakkale Boğazı’nda karşılıklı bulunan dört kaledir: Sultan hisarı (Kum kale) ile Seddülbahir ve Kale-i Sultaniye (Çanakkale) ile Kilidbahir. Fakat aynı cins bez üretiminde karşılıklı kalelerin değil aralarında mesafeye rağmen aynı yakada bulunan kalelerin ortak olduğu anlaşılmaktadır.

Bu konu ile ilgili fermanlarda Boğaz hisarı veya Boğaz hisarları’ndaki görevlilerin istenen miktardaki yelken bezinin Tersâne’ye gönderilmesi konusunda özen göstermeleri emredilirdi. Boğaz hisarı ifadesi sadece Kale-i Sultaniye’yi Boğaz hisarları ise Kale-i Sultaniye ile birlikte Kilidbahir’i ifade etmekle beraber aslında Boğaz’da bulunan dört kaledeki üreticilerin hepsi bu işle yükümlü tutulmaktaydılar. Devlet, ihtiyacı olan yelken bezinin temini konusunda oldukça kararlı idi. Zaman zaman çeşitli bahanelerle itiraz edenlere ise pek itibar etmiyor ve mutlaka yükümlü tutuldukları miktarda bezi göndermeleri için kale sâkinlerini zorluyordu. Nitekim 1135/1723’te devlet, mayıstra ve alborta yelken bezi talep ettiğinde Sultan hisarı (Kum kale) sakinlerinden Hacı Abdi-oğlu, Molla Hüseyin ve diğer bazı kimseler

---

¹⁷⁴ İtalyanca babafingo çubuğu anlamına gelen alberetto ile ilgili gözükmekle beraber bir çeşit yelken bezini ifade etmektedir (Henry - Renee Kahane, Andreas Tietze, **The Lingua Franca in the Levant**, İstanbul 1988, s. 54.)

¹⁷⁵ Seddülbahir muhafızı Ali Paşa ile Sultaniye ve Eceabad nâiblerine hitaben yazılan 9 Ca. 1173/29 Aralık 1759 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 10368, vr. 80b.

istenen yelken bezinin sadece Boğaz hisarından ferman olunduğunu söyleyerek kendilerinin yelken bezi vermeyeceklerini mübâşire söylemişlerdi. Bunun üzerine Sultan hisarı, Kilidbahir ve Seddülbahir kadıları ve dizdârlarına hitaben yazılan hükümde istenen miktardaki bezin bir an evvel bölgelerinden temin edilmesi ayrıca bu işte Hacı Abdi-oğlu ve Molla Hüseyin gibi ayak direyen ve diğer üreticileri tahrik edenlerin Boğaz hisarı kalesine “*kale-bend*” edilmeleri emredilmekteydi¹⁷⁶.

Üreticilerin devletin talebini yerine getirmekte istekli olmadıkları bundan ötürü çeşitli bahaneler ileri sürdükleri görülmektedir. Nitekim 1145/1732’de 4500 top mayıstra ve 3000 top alaborta bezi istendiğinde satın almak için görevlendirilen mübâşire “*bu sene penbe olmadı*” denilerek ve başka bahaneler ileri sürülerek bez satılmamıştı. “*Celb-i mâl sevdâsıyla*” devlete bez satmayarak işlerin gecikmesine sebebiyet verenlerin cezalandırılacakları yazılarak mübâşirin “*ma’rifet-i şer’le*” söz konusu bezi parasını vererek satın alması emredilmişti¹⁷⁷.

Üreticilerin ellerindeki bezi daha yüksek bir fiyattan satabilecekken devlete bir topunu bir kuruştan vermek istemedikleri anlaşılmaktadır. Bu “*celb-i mâl sevdâsıyla*” açıklanacağı gibi ham madde fiyatlarındaki artışın üreticiyi malını devlete söz konusu fiyattan satmasında zarar etmesi ile de açıklanabilir. Nitekim bundan birkaç sene sonrasına ait bir belgede Akdeniz seferinden dönen Kaptan Paşa’ya Boğaz hisarı’ndaki dokumacılar devlete bir topunu bir kuruştan verdikleri bezin ham maddesi olan pamuk ipliğinin fiyatındaki artıştan dolayı zararda olduklarını bildirmişler ve eğer devlet tarafından top başına 13 para daha fazla ödenirse zararlarının karşılanacağını ifade etmişlerdi. Bu talepleri makul bulunmakla birlikte 9 para zam yapılmış ve bundan sonra bir top bez için 147 akçe ödenmiştir¹⁷⁸.

---

¹⁷⁶ 5000 top mayıstra ve 5000 top alaborta yelken bezinin Boğaz hisarlarında bulunan kârhanelerde dokutturulmasını emreden 26 L. 1135/30 Temmuz 1723 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 10313, s. 113 ve Sultan hisarı, Kilidbahir ve Seddülbahir kadıları ve dizdârlarına hitaben yazılan 7 Ca. 1136/2 Şubat 1724 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 10313, s. 113.

¹⁷⁷ 4500 top mayıstra ve 3000 top alaborta yelken bezinin mevcut olanın mübâşir tarafından Boğaz hisarlarından satın alınması geri kalanın ise buralarda bulunan kârhanelerde dokutturulmasını emreden, Boğaz hisarı kadılarına hitaben yazılan 9 M. 1145/2 Temmuz 1732 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 10326, s. 120. Bir seneye yakın bir zaman geçmesine rağmen söz konusu bezin Tersâne’ye gönderilmemesi üzerine yazılan 5 Za. 1145/19 Nisan 1733 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 10326, s. 120.

¹⁷⁸ BOA, **MAD** 10332, s. 119 (25 B. 1148/11 Aralık 1735).

2.2. LENGER

Osmanlılar, kalyon lengerlerinin temininde farklı seçeneklere sahipti. Büyük kalyon lengerleri, ilk önce Fransa'dan sipariş edilmiş, sonra Tersâne bünyesinde inşâ edilen yerlerde büyük lengerler dökülmüş ve bununla hemen aynı tarihlerde de Galata'daki demirci esnafına kalyon lengeri siparişi verilmiştir.

2.2.1. Yabancı Ülkelerden Satın Alınan Lengerler

1113/1701'te *kebîr* kalyon için uygun lengerlerin İstanbul'da ve diğer yerlerde bulunmaması ve yaptırılmasının da mümkün olmaması üzerine bunların Fransa'dan alınması gündeme gelmişti. Kaptanıderya Abdülfettah Paşa, *kebîr* ve *üç ambarlı* iki kalyon için hangi ağırlıkta kaç adet lenger gerekeceği üzerine Fransalı tüccarla görüşmüştü. Yapılan tespitlere göre *kebîr* kalyonun baş tarafında kullanılmak için 50'şer kantarlık (2822,45 kg.) iki, sugunda¹⁷⁹ lengeri için 45'er (2540,20 kg.) kantarlık iki, limanda demirlerken kullanılmak için 40'ar kantarlık (2257,96 kg.) iki olmak üzere toplam altı lenger gerekmişti. Üç ambarlı kalyonun ise baş tarafında kullanılmak için 45'şer kantarlık iki, sugunda lengeri için de 40'ar kantarlık iki olmak üzere toplam dört lengere ihtiyaç vardı.

Lenger dışında bu iki kalyona gereken yelken bezlerinin de Fransa'dan getirilmesinin uygun olacağını Kaptanıderya Abdülfettah Paşa bildirmiş bunun üzerine yukarıda zikredilen lengerler ve iki kalyona gereken yelken bezi hususunda Fransız tüccarla görüşmesi emredilmişti¹⁸⁰.

Bir süre sonra Abdülfettah Paşa yapılan görüşmelerin sonucunu bildirmiş, söz konusu tüccar, istenen mühimmatın Fransa devleti tarafından verilmesi karşılığında para değil gominalık tel¹⁸¹ ile mübadele edilebileceğini dile getirmişlerdi. Yelken bezlerinin Fransa'dan getirilmesinden vazgeçilerek bunun

¹⁷⁹ Bu kelime **Lingua Franca**'da bulunmamakla beraber kalyonun kış tarafı anlamında kullanılmış olmalıdır. Zira belgede "*baş demiri*" ifadesinden sonra bu kelime geçmektedir.

¹⁸⁰ Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya hitaben yazılan 13 B 1113/14 Aralık 1701 tarihli emr-i şerif: BOA, MAD 4875, s. 65; MAD 9889, s. 327, hk. 2.

¹⁸¹ Gomina, lengerin bağlandığı kalın halata verilen isimdir. Tel ile de kendirden örülme ipler kastedilmektedir. Kalın halat, bu iplerden örülerek elde edilir.

yerine gayet kaliteli olduğu belirtilen Boğaz hisarları bezinden alınması kararlaştırılmış bunun yanı sıra Abdülfettah Paşa'ya söz konusu lengerler için bir fiyat belirlenmesi ve mübadele edilecek telin miktarının da ne olacağını bildirmesi emredilmişti¹⁸².

Söz konusu lengerlerin teslimi ile ilgili bir kayda rastlanmazken birkaç sene sonrasına ait bir belgede Fransa'dan sipariş edilen ve teslimi gerçekleşen üç *çapa demiri* ile ilgili bilgi verilmektedir. Toplam 130 kantar (7338,37 kg.) ağırlığındaki¹⁸³ bu demirlere 1519,5 ve diğer masraflar için de 151 olmak üzere toplamda 1670,5 kuruş ödenmiş, demirlerin bir kantarının ise 1542 akçeye (12 kuruş 102 akçe) geldiği hesaplanmıştır¹⁸⁴.

Ayrıca Fransa elçisine her biri 50 kantar (2822,45 kg.) ağırlığında sekiz ve her biri 45 kantar (2540,20 kg.) ağırlığında on iki demir siparişinde bulunulmuştur. Osmanlı kalyonlarının lengerlerini temin etmek için Fransa'nın önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Nitekim beş sene sonra kullanılmış veya yeni birçok lenger, yine Fransa'dan satın alınmıştır.

Tablo 33: 1121-2/1710'da Fransa'dan satın alınan eski ve yeni lengerler

	Yeni lengerler (kantar, lodra)
1	44, 60
2	44, 50
3	44, 24
4	44, 04
5	43, 84
6	43, 29
7	42, 74
8	41, 64
9	41, 08
10	41, 04
11	40, 38
12	39, 68
13	39, 54
14	38, 14
15	37, 94
16	37, 19
17	36, 28

	Eski lengerler (kantar, lodra)
1	46, 60
2	45, 44
3	44, 94
4	42, 84
5	42, 50
6	41, 74
7	40, 88
8	39, 78
9	37, 90
10	37, 50
11	36, 08
12	36, 04
13	35, 00
14	34, 88
15	33, 50

¹⁸² Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya hitaben yazılan 26 N. 1113/24 Şubat 1702 tarihli emr-i şerif: BOA, MAD 4875, s. 65; MAD 9889, s. 453, hk. 2.

¹⁸³ Belgede Fransız kantarı ile 144,5 kantar 5 lodra geldiği kaydedilmiştir.

¹⁸⁴ Üç çapa demirine ödenen 1670,5 kuruş için verilen 9 Za. 1116/5 Mart 1705 tarihli tezkire kaydı ve aynı tarihe ait lenger ve yelken bezi sipariş edilmesi ile hüküm: BOA, MAD 3141, s. 88.

18	36, 24
19	36, 04
20	35, 58
21	35, 14
22	34, 88
23	34, 84
24	34, 64
25	33, 54

Fransa'dan iki kalyonla getirilen lengerler 1121'in son ayı ile 1122'nin ilk ayında kurşunlu mahzene teslim edilmişti. Yeni 25, eski 15 olmak üzere toplam 40 lengerin kantarına, daha önce Tersâne Emîni ile yapıldığı belirtilen pazarlık üzerine 1600 akçe (13 kuruş 40 akçe) üzerinden ödeme yapılmıştı¹⁸⁵. Buna göre önceki lengerlerden kantar başına 58 akçe daha fazla verilmişti.

Râşid'in, **Târîh**'inde İstanbul'da büyük lengerler yapılamadığı için bunların İngiltere'den satın alındığı¹⁸⁶ bilgisini vermesine rağmen belgelerde sadece Fransa'dan alınan lengerlere tesadüf edilmiştir.

2.2.2. Tersâne'de Lenger Yapımı

1113/1702'de, Fransalı tüccarla kalyon lengeri hakkında görüşükten birkaç ay sonra Kaptanıderya Abdülfettah Paşa, yeni inşâ olunan kalyonlar için *yirmibeşer kantar iki adet bir çapada olup ikisi elli kantar olmak üzere* Tersâne'de *kavî ve müstahkem* lengerlerin üretilebileceğini bildirince kendisine bunları bir an önce hazırlaması emredilmişti¹⁸⁷. Fransızlarla yapılan görüşmeler sonrasında Abdülfettah Paşa'nın böyle bir teklifte bulunması, yabancılara ihtiyaç olmadan kalyonlara gereken lengerin İstanbul'da üretilmesi yönünde bir irâdenin de olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

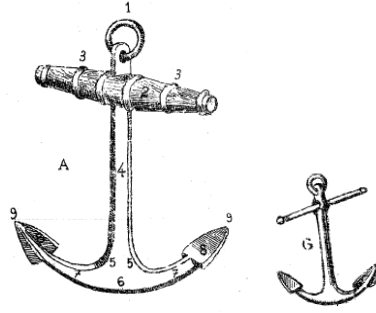
¹⁸⁵ 17 Z. 1121/17 Şubat 1710, 25 Z. 1121/25 Şubat 1710 ve 8 M. 1122/9 Mart 1710 tarihli tezkireler: BOA, MAD 2485, s. 156-7.

¹⁸⁶ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, İstanbul 1282, III, 258.

¹⁸⁷ BOA, MAD 4875, s. 70 (14 Za. 1113/12 Nisan 1702).

Bu iradenin oluşmasında hem askerî hem de iktisadî düşüncelerin etkisinden bahsetmek mümkün gözükmemektedir¹⁸⁸. Bununla birlikte kalyonlar için gereken büyük lengerler Tersâne’de ilk kez 1120/1708 senesinde dökülebilmıştır.

Şekil 2: Kalyon Lengeri (Demir veya Çapa) ve Tonozu¹⁸⁹

Fotograf 2-3: Kadırğa lengerleri¹⁹⁰

Bu senenin ilk ayında Humbaracı başı Mehmed Ağa’ya kalyon lengeri dökümünde gereken masrafları karşılaması için peşin olarak 250 kuruş verilmişti¹⁹¹.

1120 (1708) senesinin ikinci ayında ise gerektiği zaman 30 (1693,47 kg.), 40 (2257,96 kg.), 45 (2540,20 kg.) ve 50 (2822,45 kg.) kantarlık lengerlerin parçalarından olan yelpaze, kol ve diğer parçalarının *sağır*, *vasat* ve *kebîr* olmak üzere üç farklı büyüklükte hazırlanması emredilmişti. Bu parçalar, Etrebolu’daki

¹⁸⁸ Müller-Wiener, a.g.m., s. 66.

¹⁸⁹ Lütfi Gürçay, **Gemici Dili**, İstanbul 1943, s. 100-101.

¹⁹⁰ Beşiktaş’ta Deniz Müzesi’nin bahçesinde bulunan kadırğa lengerleri (Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 212’den alınmıştır).

¹⁹¹ 17 M. 1120/8 Nisan 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 2489, s. 72.

demir ocaklarında (*samakolarda*) örnek olarak hazırlanacak ve bundan sonra hazırlanan örneklere göre Tersâne'ye bu parçalardan gönderilecekti¹⁹². Söz konusu parçaları dökmek üzere Ali Usta görevlendirilmiş ve kendisine 30 kuruş harcırah verilmişti¹⁹³.

1120 (1708) senesinin üçüncü ayında ise Humbaracı başı Mehmed Ağa, taahhüt ettiği kalyon lengerini dökmüştü. Bunun 41,5 kantar 30 lodra (2359,55 kg.) geldiği kaydedilmiştir. Bunun devlete mâliyeti ise aşağıdaki gibi hesaplanmıştır:

Lenger dökümü için harcananlar:

- Kıyyesi 12 akçeden 60 kantar (2640 kıyye) ham demir:	31.680 akçe
- Çuvalı 16 akçeden 798 çuval kömür:	12.768 akçe
- 6 kıyyesi 1 akçeden 8400 kıyye kömür madeni:	1400 akçe
- Ödenen ücretler:	29.480 akçe
- Başka bazı masraflar:	<u>2912 akçe</u>
Toplam:	78.240 akçe

Humbaracı başı Mehmed Ağa'ya makbuz karşılığı verilenler:

- Kıyyesi 12 akçeden 60 kantar (2640 kıyye) ham demir:	31.680 akçe
- 6 kıyyesi 1 akçeden 8400 kıyye kömür madeni ¹⁹⁴ :	1400 akçe
- Hazine-i Âmire'den nakit olarak verilen	<u>30.000 akçe</u>
Toplam:	63.080 akçe

Bu hesaba göre 41,5 kantar 30 lodra olarak dökülen lengerin bir kantarının 1885 akçeye (15,5 kuruş 25 akçe) geldiği hesaplanmıştır. Ayrıca Humbaracı başı Mehmed Ağa'ya da devletin 126 kuruş 40 akçe borcu olduğu kaydedilmiştir.

Fransızlara en son lenger için kantar başına 1600 akçe (13 kuruş 40 akçe) ödendiği hatırlanacak olursa yerli üretim daha pahalıya mâl olmuş gözükmektedir.

Mehmed Ağa'ya yeni lengerler dökmesi için peşin olarak 200 kuruş verilmesine karar verilmekle birlikte bundan sonra lengerin kantarına devlet tarafından 12 kuruş (1440 akçe) ödeneceği belirtilmiş ve Mehmed Ağa'da bunu

¹⁹² 27 S. 1120/18 Mayıs 1708 tarihinde Etrebolu'dan mîrî demir mubayaası ile görevlendirilen Mustafa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 2489, s. 74.

¹⁹³ 29 Ra. 1120/18 Haziran 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 74.

¹⁹⁴ (بها كمور معدنى) ve (برای مصارف اخراج و نقلیه معدن كمور) ibarelerinde geçen *maden kömürü* ifadesinin taş kömürü anlamına gelmesi muhtemel gözükmektedir.

taahhüt etmişti. Döküm için gereken demirin de Tersâne'de mevcut olan ham demir ile eski ve kullanılmayan lengerlerden karşılanması uygun görülmüştü¹⁹⁵.

Tersâne Emîni ve Liman Reisi'ne Tersâne'deki *üç ambarlı kebîr* kalyon için kaç ar kantardan kaç lengerin gerektiği sorulmuş onlar da 60'ar kantarlık (3386,94 kg.) iki lengerin yeterli olacağını diğer lengerlerin 45, 40 ve 35 kantarlık olmasının uygun olduğunu bildirmişlerdi. Bunun üzerine 26 Rebiülahır 1120/15 Temmuz 1708'de Mehmed Ağa'ya, daha önceden taahhüt ettiği üzere kantarına 12 kuruştan 60'ar kantarlık iki lenger sipariş edilmiştir¹⁹⁶.

Mehmed Ağa, 1 Receb 1120/16 Eylül 1708'de, 54 kantar 32 lodra (3066,29 kg.) ağırlığında bir lenger teslim etmişti. Bunun için 92.376 akçe masraf yapmıştı. Lengerin her bir kantarı 1698 akçeye (14 kuruş 18 akçe) gelmişti. Bu da taahhüt ettiğinin üzerinde bir rakamdı. Devlet tarafından yapılan hesapta ise kantar başına 12 kuruştan 651,5 kuruş ödenmesi gerektiği, bu rakamdan kendisine nakit 200 kuruş, Tersâne mevcudundan lenger dökmek için verilen 88 kantar (4967,51 kg.) ham demirin parası olan 323,5 kuruş ve 14.595 maden kömürünün parası olan 20,5 kuruş olmak üzere toplam 544 kuruş çıkarıldığında 107,5 kuruş verileceği kaydedilmişti¹⁹⁷. Bu durumda zararı olduğunu, ayrıca kârhanede dört ocak tamamlandıktan sonra söz verdiği fiyatın geçerli olması gerektiğini ifade eden arzuhali üzerine Mehmed Ağa'ya 62,5 kuruş daha verilmesi uygun görülmüştür¹⁹⁸. Mehmed Ağa'ya ayrıca 60 kantar ağırlığında başka bir lenger hazırlaması için 28 Receb 1120/13 Ekim 1708'de peşin olarak 100 kuruş da verilmişti¹⁹⁹.

Tersâne'de ilk *lenger-i kebîr* ise *üç ambarlı kebîr* kalyon için humbaracı başı Mehmed Ağa ve Tersâne-i Âmire'deki demirhane kârhanesinde demirci başı olan Ali Ustaya sipariş edilmişti. Demirhane'de Ali Usta tarafından hazırlanan bu *lenger-i kebîr* 74,5 kantar 10 lodra (4211,090 kg.) ağırlığındaydı. Bununla ilgili hesap aşağıdaki şekilde kaydedilmiştir:

¹⁹⁵ 10 Ra. 1120/30 Mayıs 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 75.

¹⁹⁶ BOA, MAD 2489, s. 77 (26 R. 1120/15 Temmuz 1708).

¹⁹⁷ 2 B. 1120/17 Eylül 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 77.

¹⁹⁸ 14 B. 1120/29 Eylül 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 77.

¹⁹⁹ 28 B. 1120/13 Ekim 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 80.

Kıyyesi 10 akçeden tüccardan satın alınan 10 kantar demir:	4440 akçe
Kıyyesi 10 akçeden Tersâne'den verilen 115 kantar demir:	5081 akçe
Çuvalı 15 akçeden 1882 çuval funda kömürü:	28.230 akçe
26 çalışana günlük 1200 akçeden 35 gün için ödenen ücret:	<u>42.000 akçe</u>
Toplam:	125.480 akçe

125.480 akçeden Tersâne'den verilen demirin parası ile daha önce Mehmed Ağa'ya verilen peşin 100 kuruş (12.000 akçe) çıkarılmış ve Ali Usta, devletten 62.670 akçe talep etmiştir. Bunun üzerine, Ali Usta'ya, Mehmed Ağa'nın hazırlanan lengerin kantarı için 12 kuruş taahhüdü bulunduğu, buna göre söz konusu lengerin 107.420 akçeye mal olması gerektiği ileri sürülerek bu hesaba göre kendisine ancak 44.160 akçe verilebileceği ifade edilmiştir. Ali Usta ise lengerin büyük olması dolayısıyla kantarının 12 kuruşa olmasının mümkün olmadığını ve 35 gündür çalışan yirmi altı işçinin ücretlerinin dahi henüz verilemediğini dile getirip kendisine 62.670 akçe verilmesi hususunda istidada bulunmuş bunun üzerine söz konusu kendisine 62.670 akçe verilmesi kabul edilmiştir²⁰⁰.

Bundan birkaç gün sonra Tersâne'deki bazı lengerlerin tamir işi Kaptanpaşa'nın nezaretinde Ali Usta'ya sipariş edilmiş ve kendisine peşin olarak 100 kuruş verilmiştir²⁰¹. Liman Reisi Süleyman kaptanın müfredat defterine göre, Ali Usta beş lengerin tamirini ücret ve kömür parasıyla birlikte toplam 20.120 akçeye yapmıştır. Daha önce verilen peşin para düşünülünce Ali Usta'ya 8120 akçe (67,5 kuruş 20 akçe) verilmiştir²⁰².

Tersâne'de lengerler artık Ali Usta'ya sipariş edilmeye başlanmış bununla birlikte demir kârhanesinde hazırlayacağı lengerler için bir gider düzeni hazırlanmıştır. Körükçülerin Tersâne mahzenindeki suçlulardan (mücrimlerden) tayin edilmesi, Tersâne mevcudundan demirin kıyyesinin 12 akçeden verilmesi uygun görülmüş ve bu şartlar altında 25 (1411,22 kg.) ile 35 kantar (1975,71 kg.) arasındaki lengerlerin kantarının 11 kuruştan, 35 ile 45 kantar (2540,20 kg.) arasındaki lengerlerin kantarının ise 12 kuruştan hesap edilmesine karar verilmiştir. Lengerlerin kollarının *mücevvef ve kof* kalmaması için gerektiği kadar "kaynatılması"

²⁰⁰ BOA, MAD 2489, s. 80 (8 L. 1120/21 Aralık 1708).

²⁰¹ 10 L. 1120/23 Aralık 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 79.

²⁰² 22 L. 1120/4 Ocak 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 79.

ve kötü yapılan lengerlerin masrafının Ali Ustadan tazmin ettirilmesi de emredilmiştir.

Buna göre 35 kantar ağırlığında bir lenger imal edildiğinde kömür ve ücretler için 121 kuruş, devlet tarafından verilecek 60 kantar ham demirin kıyyesine 12 akçeden 264 kuruş olmak üzere toplam 385 kuruş, 45 kantar ağırlığında bir lenger imal edildiğinde ise kömür ve ücretler için 276 kuruş, yine devlet tarafından verilecek 60 kantar ham demirin kıyyesine 12 akçeden 264 kuruş olmak üzere toplam 540 kuruş verilecekti.

Humbaracı başı Mehmed Ağa tarafından lenger hazırlamak için tayin edildiği belirtilen Ali Usta, yukarıdaki şartları Tersâne Emini ve ileri gelenleri önünde kabul etmişti²⁰³. Kendisine Galatadaki ustalardan işine yarar gördüklerini çalıştırabileceği de ifade edilmişti. 45 kantarlık iki lengerin siparişini alan Ali Usta, 1121 senesinin ilk ayında Tersâne'deki demir kârhanesinde hazırladığı 90 kantar 2 kıyye (5082,97 kg.) ağırlığında iki lengeri teslim etmişti. Bunun için şu harcamaları yapmıştı:

Çuvalı 20 akçeden 1561 çuval kömür:	31.220 akçe
Kıyyesi 12 akçeden Tersâne'den verilen 134 kantar ham demir:	70.752 akçe
Körük ve diğer aletlerin masrafı:	1020 akçe
26 çalışana günlük 1210 akçeden 45 gün için ödenen ücret:	<u>54.500 akçe</u>

<u>Çalışanlar</u>	<u>günlük (akçe)</u>
Usta Ali	120
Kalfa	80
Kalfa	60
2 kişi (55 akçeden)	110
2 kişi (45 akçeden)	90
18 kişi (40 akçeden)	720
<u>1 kişi</u>	<u>30</u>
26 kişi	1210

Toplam: 157.492 akçe

Ali Usta'ya, 157.492 akçeden Tersâne'den verilen ham demirin parası ile daha önceden aldığı peşin 552 kuruş (66.240 akçe) çıkarılıp 20.500 akçe (166,5 kuruş 19 akçe) verilmiştir²⁰⁴.

²⁰³ BOA, MAD 2489, s. 81 (7 Za. 1120/18 Ocak 1709).

²⁰⁴ 25 M. 1121/6 Nisan 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 81.

Ali Usta, 45 kantarlık iki lenger dökme için 120 kantar (6773,88 kg.) kullanması gerekirken 134 kantar (7564,16 kg.) ham demir kullanmış ayrıca yukarıda zikredilen gider düzenine göre 45 kantar gelen iki lenger için kantar başına 12 kuruştan 1080 kuruş (129.600 akçe) harcaması gerekirken 157.492 akçe harcamış, lengerin kantarı 15 kuruşa yakın bir fiyata mâl olmuştu. Buna rağmen devletten talep ettiği 20.500 akçeden kesinti yapılmamıştır.

Bu paranın ödendiğinde Ali Usta'ya yine iki lenger siparişi verilmiş ve bunun için 500 kuruş peşin ödeme yapılmıştı²⁰⁵. Ayrıca Tersâne'den verilen ham demir ile lengerler döküldükten sonra tartılan ağırlıkları arasındaki farkı gösteren ve ergitilmesi sırasında eksilen demiri ifade eden *harku'n-nâr* miktarının Kaptan paşa'nın tayin edeceği güvenilir bir kişi ve Tersâne Emni tarafından bundan sonra dökülecek lengerlere örnek teşkil etmesi açısından tespit edilmesi emredilmiştir²⁰⁶.

Ali Usta toplam 80 kantar 17 lodra (4525,50 kg.) ağırlığında iki lenger dökerek bunları Tersâne'ye teslim etmişti. Kantarı 14 kuruştan hesaplanan lengerler için Tersâne'den kıyyesi 12 akçeye 4950 kıyye (112,5 kantar) ham demir verilmişti. *Harku'n-nâr* miktarı ise 32,5 kantar (1834,59 kg.) olarak kaydedilmiştir. Daha önce peşin olarak verilen 500 kuruş da düşünülünce Ali Ustaya 126 kuruş 28 akçe (15.148 akçe) ödenmiştir²⁰⁷.

Bundan sonra Ali Usta tarafından dökülen lengerlerin ödemelerinde lengerin kantarı 14 kuruştan, Tersâne'den verilen demirin kıyyesi ise 12 akçeden hesaplanmış ayrıca *harku'n-nâr* miktarı da kaydedilmiştir. 80 kantar 17 lodra ağırlığındaki iki lengerle diğerlerinin hesapları aşağıda verilmiştir.

---

²⁰⁵ 25 M. 1121/6 Nisan 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 119.

²⁰⁶ BOA, MAD 2485, s. 119 (24 M. 1121/5 Nisan 1709).

²⁰⁷ 10 Ra. 1121/20 MAyıs 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 119.

Tablo 34: 1121-24/ 1709-13 arasında Tersâne’de demir kârhanesinde Ali Usta tarafından dökülen lengerlerin hesapları

Tarih	Lenger		Ödenecek tutar (kantarı 14 kuruş) (kuruş, akçe)	Ödenecek tutardan düşülenler		Ödenen ücret (kuruş, akçe)	Eksilen demir miktarı (kantar,lodra)
	adet	ağırlığı (kantar,lodra)		Aynî verilen demir miktarı (kantar, kıyye) kuruş (kıyyesi 12 akçe)	Peşin verilen (kuruş)		
10 03 1121/ 20 05 1709 ²⁰⁸	2	80, 17		<u>112, 22</u>			32, 50
			1120	496 kuruş 12 akçe	500	126, 28	
27 04 1121/ 06 07 1709 ²⁰⁹	2	73, 50 ²¹⁰		<u>106, 14</u>			33, 50 ²¹¹
			1030, 60	467,5 kuruş 36 akçe	500	62, 84 ²¹²	
22 06 1121/ 29 08 1709 ²¹³	2 ²¹⁴	95, 03		<u>150</u>			55
			1330, 48	660 kuruş	600	70, 48	
04 07 1121/ 09 09 1709 ²¹⁵	1	15, 17		<u>20</u>			4, 83
			212, 45	88 kuruş		124, 45	
10 09 1121/ 13 11 1709 ²¹⁶	1 ²¹⁷	60, 10 ²¹⁸		<u>130</u>			
	1 ²¹⁹	41	1414	572 kuruş	500	342	
20 11 1121/ 21 01 1710 ²²⁰	2 ²²¹	86, 36 ²²²		<u>240</u>			65, 54
	2 ²²³	88, 10	2442, 30	1056 kuruş	825 ²²⁴	561, 30	
18 12 1121/ 18 02 1710 ²²⁵	1	40, 11		<u>60</u>			19, 90
			561, 45	264 kuruş		297, 45 ²²⁶	
17 01 1122/ 18 03 1710 ²²⁷	1	34		<u>160</u>			48
	1	37, 85					
	1	35, 16	1568 ²²⁸	704 kuruş	225 ²²⁹	639 ²³⁰	

²⁰⁸ 10 Ra. 1121/20 Mayıs 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 119.

²⁰⁹ 27 R. 1121/6 Temmuz 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 125.

²¹⁰ Ali ustaya 40’ar kantar ağırlığında iki lenger yapması emredilmiş fakat onun teslim ettiği iki lengerin 73,5 kantar geldiği kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 125).

²¹¹ Ali ustaya toplam 107 kantar 14 kıyye demir verildiği, lengerler döküldükten sonra bunun 1 kantarının Ali usta’da kaldığı kaydedilmiştir. Eksilen demir miktarı hesap edilirken ise 107 kantardan lengerlerin toplam ağırlığı olarak 73,5 kantar çıkarılmıştır (BOA, MAD 2485, s. 125).

²¹² Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 10.032 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 125).

²¹³ 22 C. 1121/29 Ağustos 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 125.

²¹⁴ Önce 95 kantar 3 lodra ağırlığında iki, daha sonra 15 kantar 17 lodra ağırlığında bir lenger yapmasına rağmen 27 R. 1121/6 Temmuz 1709 tarihinde Ali ustaya her biri 35 kantar ağırlığında üç lenger dökmesi emredilmişti (BOA, MAD 2485, s. 125).

²¹⁵ 4 B. 1121/9 Eylül 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 125.

²¹⁶ 10 N. 1121/13 Kasım 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 146.

²¹⁷ 19 Ş. 1121/24 Ekim 1709 tarihinde mahzene teslim edilmişti: BOA, MAD 2485, s. 146.

²¹⁸ 3 B. 1121/8 Eylül 1709 tarihli hükümde 65 kantar ağırlığında bir lengerin dökülmesi, bunun için Tersâne’den 90 kantar demir verilmesi emredilmişti: BOA, MAD 2485, s. 146.

²¹⁹ 1-9 N. 1121/4-12 Kasım 1709 tarihleri arasında teslim edilmişti (BOA, MAD 2485, s. 146).

²²⁰ 20 Za. 1121/21 Ocak 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 146.

²²¹ 1121’in onuncu ayında mahzene teslim edilmişti: BOA, MAD 2485, s. 146.

²²² 21 Ş. 1121/26 Ekim 1709 tarihli hükümle toplam 100 kantar ağırlığında üç lengerin dökülmesi istenmiş ve bunun için Tersâne’den 150 kantar ham demir ayrıca Hazine-i Âmire’den peşin olarak 600 kuruş verilmesi emredilmişti: BOA, MAD 2485, s. 146.

²²³ 1121’in on birinci ayında mahzene teslim edilmişti: BOA, MAD 2485, s. 146.

²²⁴ 825 kuruşun 225 kuruşu kömür parası olarak verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 146).

²²⁵ 18 Z. 1121/18 Şubat 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

²²⁶ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 47.580 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 151).

²²⁷ 17 M. 1122/18 Mart 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

14 02 1122/ 14 04 1710 ²³¹	1	21, 60	1283, 90	130 572 kuruş	300 ²³²	411, 10 ²³³	38, 30
	1	20, 60					
	1	23, 70					
	1	25, 80					
25 05 1122/ 22 07 1710 ²³⁴	1	25, 12	337, 60	35 154 kuruş		183, 60 ²³⁵	11
18 06 1122/ 14 08 1710 ²³⁶	1	27, 43	383, 87	40 176 kuruş		207, 87	12, 57
18 07 1122/ 12 09 1710 ²³⁷	1	27, 96	391, 30	42, 37 188 kuruş 60 akçe		202, 90	
13 08 1122/ 07 10 1710 ²³⁸	1	29, 10	407, 48	45 198 kuruş		209, 48 ²³⁹	
27 09 1122/ 19 11 1710 ²⁴⁰	2 1	54, 05 27, 10	1136	120 528 kuruş 60 akçe	600 ²⁴¹	7, 60	
17 10 1122/ 09 12 1710 ²⁴²	2	45, 50	637	63, 22 279 kuruş 48 akçe		357, 72	
13 11 1122/ 03 01 1711 ²⁴³	2	40, 95	573	63, 22 279 kuruş 48 akçe	60 ²⁴⁴	233, 72	
18 12 1122/ 07 02 1711 ²⁴⁵	3	64, 04	896, 60	108 475 kuruş 24 akçe	120 ²⁴⁶	233, 72	
27 01 1123/ 17 03 1711 ²⁴⁷	3	63, 51	889, 15	95 419 kuruş 6 akçe	110	360, 09	
20 11 1123/ 30 12 1711 ²⁴⁸	1 1	30, 20 29, 51	835, 72	79, 12 348 kuruş 72 akçe		487	

²²⁸ Ali ustanın teslim ettiği üç lengerin ağırlıkları toplamı 107 kantar 1 lodra etmekle beraber buna 5 kantarlık bir lenger parçası da eklenerek hesap her zamanki gibi kantarına 14 kuruştan 112 kantar üzerinden 1568 kuruş olmuştur (BOA, MAD 2485, s. 151).

²²⁹ Peşin verilen kömür parasıdır (BOA, MAD 2485, s. 151).

²³⁰ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 102.240 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 151).

²³¹ 14 S. 1122/14 Nisan 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

²³² Peşin verilen kömür parasıdır (BOA, MAD 2485, s. 151).

²³³ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 65.880 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 151).

²³⁴ 25 Ca. 1122/22 Temmuz 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

²³⁵ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 29.360 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 151).

²³⁶ 18 C. 1122/14 Ağustos 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

²³⁷ 18 B. 1122/12 Eylül 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

²³⁸ 13 Ş. 1122/7 Ekim 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

²³⁹ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 33.493 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 151). Bununla birlikte aslında 33.504 akçe olması iktiza eder. Zira teslim edilen 29 kantar 10 lodra ağırlığındaki lengerin kantarına 14 kuruş ödendiğinde bu 407 kuruş 48 akçe eder, belgede ise 40 akçe olarak kaydedilmiştir. Bu fark doğru hesaplandığında ise 33.493 akçe rakamının yanlış olduğu görülür. Yukarıdaki listede kendi hesaplamamız yazılmıştır.

²⁴⁰ 27 N. 1122/19 Kasım 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

²⁴¹ Peşin verilen kömür parasıdır (BOA, MAD 3435, vr. 68b).

²⁴² 17 L. 1122/9 Aralık 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

²⁴³ 13 Za. 1122/3 Ocak 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

²⁴⁴ Peşin verilen kömür parasıdır (BOA, MAD 3435, vr. 68b).

²⁴⁵ 18 Z. 1122/7 Şubat 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

²⁴⁶ Peşin verilen kömür parasıdır (BOA, MAD 3435, vr. 68b).

²⁴⁷ 27 M. 1123/17 Mart 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

²⁴⁸ 20 Za. 1123/30 Aralık 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2895, s. 112.

10 09 1124/ 11 10 1712 ²⁴⁹	2	70, 60		105			
			988	462 kuruş	126 ²⁵⁰	400 ²⁵¹	
26 10 1124/ 26 11 1712 ²⁵²	2	59		80			
			826	352 kuruş	74	400 ²⁵³	
29 12 1124/ 27 01 1713 ²⁵⁴	2	56, 50		80			
			759	352 kuruş	43	400	

19 Rebiülahır 1121/28 Haziran 1709 tarihinde, muhtemelen Prut seferinin hazırlıkları dolayısıyla Tersâne'de yapılmakta olan kalyon ve kalyatolar için lenger demirine ihtiyaç olduğu ve lenger demiri yaptırılmak üzere ustalara gereksinim duyulması sebebiyle bu tür demiri yapmakta mâhir Kel Ömer ve Kara Taban ve diğerlerinin bir ocak, Hacı İbrahim ve diğerlerinin de bir ocak olmak üzere iki demirci ocağının altışar kalfasıyla Tersâne'de ücretleri karşılığında çalıştırılması hususunu Tersâne Emmini'nin bildirmesi üzerine İnebolu kadısı ile Küre Emmini Hasan'a söz konusu demircileri bir an önce İstanbul'a göndermeleri emredilmişti²⁵⁵.

Tersâne'deki demir kârhanesinde kalyon lengeri döken Ali Ustanın arzuhali üzerine döküm sırasında giyeceği bir iş elbisesi (*kisve-i mükemmel*) için kendisine 50 kuruş verilmişti²⁵⁶.

Döküm sırasında demiri ergitmek için kullanılan funda kömürünü kışın temin etmek güç olduğundan bunun vaktinde alınması düşünülerek Ali Ustaya kömür parası peşin olarak verilmesi emredilmişti. Her ay 35 ile 40 kantar arasında üç lenger dökeceği düşünülen ocak için çuvalı 15 kıyyeden 650 çuval funda kömürü gerekiyordu. Bir kayık kömüre eşit olan bu miktarda aylık üç kayık kömürün kayığı 75'er kuruştan 225 kuruş edeceği hesaplanmış ve altı aylık kömür parası olarak Ali Ustaya 10 Ramazan 1121/13 Kasım 1709 tarihinde 1350 kuruş peşin olarak

²⁴⁹ 10 N. 1124/11 Ekim 1712 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2883, vr. 65b; AE. III. Ahmed 7479.

²⁵⁰ Önceden peşin olarak verilen paradan Ali ustanın zimmetinde kaldığı belirtilmektedir (BOA, MAD 2883, vr. 65b).

²⁵¹ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 64.000 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2883, vr. 65b).

²⁵² 26 L. 1124/26 Kasım 1712 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 2883, vr. 65b).

²⁵³ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 64.000 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2883, vr. 65b).

²⁵⁴ 29 Z. 1124/27 Ocak 1713 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2883, vr. 65b.

²⁵⁵ 19 R. 1121/28 Haziran 1709 tarihli hüküm: BOA, MAD 2485, s. 125.

²⁵⁶ 24 N. 1122/16 Kasım 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 66a. Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 8000 akçe olduğu kaydedilmiştir.

verilmişti²⁵⁷. Bundan bir sene sonra, 28 Ramazan 1122/20 Kasım 1710'da da yine aynı şekilde 1350 kuruş kömür parası olarak peşin ödenmişti²⁵⁸. Peşin ödenen bu paralar daha sonra Ali Usta, lenger teslim ettikçe kendisine ödenecek ücretten düşülmekteydi.

2.2.3. Galata Demircilerine Yaptırılan Lengerler

1121/1709'da Galata demircilerini de lenger kalyon lengeri sipariş edildiği ve bu iş için onlara bir miktar ham demir verildiği görülmektedir²⁵⁹. Tersâne Emîni tarafından Galata demircilerine kantarı 14 kuruştan örnek olmak üzere yaptırılan 28 kantar 7 lodra ağırlığındaki lenger için 392,5 kuruş 54 akçeden hesap yapılmış, Tersâne'den kıyyesi 12 akçeden verilen 42,5 kantar 18 lodra ham demirin parası çıkarılınca kömür parası ve ücretler için talep ettikleri 205 kuruş 24 akçe kendilerine ödenmişti²⁶⁰. *Harku'n-nâr* miktarı 14,5 kantar olarak kaydedilmiş ayrıca bundan sonra 35 kantarlık bir lenger yapmaları için de kömür parası ve ücretler için 150 kuruş peşin ödenmiş ve Tersâne'den 50 kantar demir verilmişti²⁶¹.

Galata demircilerinden Sava isimli bir zimmi söz konusu lengeri 48 kantar olarak döküp teslim etmişti. Kantarı 14 kuruştan 672 kuruş eden lenger için daha önce verilen 150 kuruş ve Tersâne'den kıyyesi 12 akçeden verilen 3168 kıyye (72 kantar) demirin karşılığı olan 316,5 kuruş 36 akçe çıkarıldığında kalan 205 kuruş 24 akçe verilmişti²⁶².

Aynı günlerde Sava'ya toplam ağırlıkları 100 kantar olacak üç lenger için Tersâne'den 150 kantar demir ayrıca peşin olarak da 500 kuruş verilmişti²⁶³. Daha sonra söz konusu lengerlerin kurşunlu mahzene teslim kaydında Galata demircilerinden Elhâc İsmail'e de lenger sipariş edildiği ve ona da 45 kantar demir verildiği görülmektedir. Toplam dört lengerin teslim kaydına göre Elhâc İsmail 27,5

²⁵⁷ 10 N. 1121/13 Kasım 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 150.

²⁵⁸ 28 N. 1122/20 Kasım 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 12b.

²⁵⁹ Cebhane-i Âmire'den verilen 100 kantar ham demirin 10 R. 1121/19 Haziran 1709 tarihli suret kaydı: BOA, MAD 2485, s. 123.

²⁶⁰ BOA, MAD 2485, s. 144 (16 Ca. 1121/24 Temmuz 1709).

²⁶¹ BOA, MAD 2485, s. 144 (15 Ca. 1121/23 Temmuz 1709).

²⁶² 10 Ş. 1121/15 Ekim 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 144.

²⁶³ 11 Ş. 1121/16 Ekim 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 144.

kantar 22 lodra ağırlığında bir lenger, Sava ise 130 kantar 29 lodra ağırlığında üç lenger dökmüşlerdi. Toplam 158 kantar 1 lodra gelen bu lengerlerin kantarı başına 14 kuruştan 2212 kuruş ettiği hesap edilmiş Tersâne'den verilen demirlerin ve 200 kuruş gelen kömürün parası ile peşin olarak önceden verilen 500 kuruş düşüldüğünde 654 kuruş ödenmiştir²⁶⁴.

Tablo 35: 1121-27/ 1709-15 arasında Galata demircileri Sava, Elhâc İsmail ve Mehmed tarafından dökülen lengerlerin hesapları

Sene	Lenger		Ödenecek tutar (kantarı 14 kuruş) (kuruş, akçe)	Ödenecek tutardan düşülenler		Ödenen ücret (kuruş, akçe)
	adet	ağırlığı (kantar, lodra)		Aynî verilen demir miktar (kantarı, kıyye) kuruş (kıyyesi 12 akçe)	Peşin verilen (kuruş)	
10 08 1121/ 15 10 1709 ²⁶⁵	1*	48		72		
			672	316,5 kuruş 36 akçe	150	205, 24
04 11 1121/ 05 01 1710 ²⁶⁶	1**	27, 72		195 ²⁶⁷		
	3*	130, 29	2212	858 kuruş	700 ²⁶⁸	654
28 03 1122/ 27 05 1710 ²⁶⁹	3***	81, 30		50		
			1138	220 kuruş	300	618 ²⁷⁰
28 03 1122/ 27 05 1710 ²⁷¹	5*	180, 74		50		
			2530	220 kuruş	1500 ²⁷²	810 ²⁷³
20 12 1122/ 09 02 1711 ²⁷⁴	2***	22, 39		33		
			313, 24	145 kuruş 24 akçe		168
20 12 1122/ 09 02 1711 ²⁷⁵	7*	112, 27			400	1171, 60
			1571, 60			
04 02 1123/ 24 03 1711 ²⁷⁶	1***	18, 36				
			256, 92			256, 92
04 02 1123/ 24 03 1711 ²⁷⁷	3*	59, 62				
			834, 72			834, 72
06 03 1123/ 1711	1***	14, 75				

²⁶⁴ 4 Za. 1121/5 Ocak 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 144.

²⁶⁵ 10 Ş. 1121/15 Ekim 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 144.

²⁶⁶ 4 Za. 1121/5 Ocak 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 144.

²⁶⁷ 150 kantarı Sava'ya, 45 kantarı Elhâc İsmail'e verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 144).

²⁶⁸ 200 kuruşu kömür parası olarak verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 144).

²⁶⁹ 28 Ra. 1122/27 Mayıs 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 145.

²⁷⁰ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 98.880 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 145).

²⁷¹ 28 Ra. 1122/27 Mayıs 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 145.

²⁷² 1000 kuruşu kömür parası olarak verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 145).

²⁷³ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 129.600 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 145).

²⁷⁴ 20 Z. 1122/9 Şubat 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

²⁷⁵ 20 Z. 1122/9 Şubat 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

²⁷⁶ 4 S. 1123/24 Mart 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

²⁷⁷ 4 S. 1123/24 Mart 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

²⁷⁸ 6 Ra. 1123/24 Nisan 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 69a.

24 04 1711 ²⁷⁸			206, 60			206, 60
06 03 1123/ 24 04 1711 ²⁷⁹	5*	74, 80				
			1047			1047
13 12 1123/ 22 01 1712 ²⁸⁰	1***	32, 50		<u>50, 13</u>		
			460, 30	221 kuruş 36 akçe		238, 114
03 07 1124/ 06 07 1712 ²⁸¹	2*	75		<u>161, 27</u>		
	3*	86, 63	1619	711 kuruş 12 akçe		907, 108 ²⁸²
16 11 1126/ 23 11 1714 ²⁸³	3*	82, 30		<u>120</u>		
			1152, 15	528 kuruş		624, 15 ²⁸⁴
07 02 1127/ 12 02 1715 ²⁸⁵	1*	70, 21		<u>85, 35</u>		
			982, 96	377 kuruş 60 akçe		605, 36 ²⁸⁶

(*) işareti olanları Sava, (**) işareti olanı Elhâc İsmail, (***) işareti olanları ise Elhâc İsmail'in oğlu Mehmed teslim etmiştir.

15 Ramazan 1121/18 Kasım 1709 tarihinde Galata demircilerinden Galata'da Azap kapısındaki Yolcu-zâde mahallesinde oturan Elhâc İsmail'in oğlu Mehmed ve yine Galata'da Sultan Bayezid mahallesinde oturduğu belirtilen Lefter oğlu Sava, her ay 30 ile 35 kantar arasında üçer lenger döküp Tersâne'ye teslim edeceklerini taahhüt etmişlerdi. İkisi birbirine kefil kılınmış ve 1200 kuruş kömür parası da peşin olarak verilmişti²⁸⁷.

Bundan bir sene sonra, 17 Şevvâl 1122/9 Kasım 1710 tarihinde ise bu iki kişiye on iki tonoz (küçük lenger) sipariş edilmiş, Tersâne'den bir miktar demir verilmiş, kömür parası ve ücretlerinin bir kısmı olarak da 400 kuruş peşin ödeme yapılmıştı²⁸⁸. Peşin ödenen bu paralar daha sonra teslim edilen lengerler için ödenecek ücretten düşülmekteydi.

Galatalı demirci Sava'nın yukarıdaki listede son döktüğü lengerin 70 kantar 21 lodra ağırlığında olması dikkat çekicidir. Özel teşebbüsün bu ağırlıkta bir lengeri dönebilmesi, teknoloji ve bilgi olarak gelinen yeri göstermesi açısından önemlidir.

²⁷⁹ 6 Ra. 1123/24 Nisan 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 69a.

²⁸⁰ 13 Z. 1123/22 Ocak 1712 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2895, s. 112.

²⁸¹ 3 B. 1124/6 Temmuz 1712 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2883, vr. 66a.

²⁸² Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 145.265 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2883, vr. 66a).

²⁸³ 16 Za. 1126/23 Kasım 1714 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3171, vr. 52b.

²⁸⁴ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 99.860 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 3171, vr. 52b).

²⁸⁵ 7 S. 1127/12 Şubat 1715 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2850, s. 96.

²⁸⁶ Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 96.848 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2850, s. 96).

²⁸⁷ 15 N. 1121/18 Kasım 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 145.

²⁸⁸ 17 L. 1122/9 Kasım 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 13a.

Ayrıca devletin sadece kendi tesislerine değil özel teşebbüse ait dükkanlara sipariş vermesinin de Galatalı ustaları bu noktaya taşıdığını söylemek doğru olacaktır.

Galatalı lengerci esnafının zaman içinde bir tekelleşmeye gittiği görülmektedir. Tersâne'ye senelik 500 kuruş maktu (götürü) vergi vermeleri karşılığında Galatalı beş lenger ustasından başkalarının kalyon ve diğer gemiler için lenger yapmasına müsaade edilmemiştir. Bu beş lenger ustasının sayısı, 1144/1732 yılında, Galata'da Azap kapısı haricinde kârhanesi bulunan ve yukarıda Tersâne'ye daha önce lenger teslim ettiğini gördüğümüz İsmail oğlu Mehmed'in ve yine aynı yerde bir kârhaneye sahip olan Hasan oğlu Hüseyin'in ve Tophane'de Çavuşbaşı Ereğlisinde kârhanesi bulunan Mustafa oğlu Mehmed'in eklenmesiyle sekize çıkmıştı. Böylece 500 kuruş senelik götürü vergi sekize bölünerek her birinin 62,5 kuruş ödemesi kararlaştırılmıştı. Fakat bir süre sonra bu üç kişi, işlerinin kötüye gitmesi üzerine ödemelerini yapmadan ortadan kaybolmuşlar ve kârhaneleri *battâl* kalmıştı. Bunlardan Hüseyin, daha sonra ortaya çıkmış ve kara demircileri esnafının kethüdaları Osman Beşe ve Musa Çelebi'nin kefil olmaları üzerine *revâc ve kesâdda* yani işlerin iyi ya da kötü olmasına bakmaksızın vergisini ödemek şartıyla 1148/1735'te altıncı lengerci esnafı olarak kârhanesini açmıştı. Diğer beş lengerci esnafı tarafından hissesine düşen geçmiş vergisini vermesi gerektiği Hüseyin'e söylenince de vermeyeceğini ifade etmişti. Bunun üzerine bu beş kişi bir arzuhal kaleme alarak Hüseyin'in hissesine düşen vergisini vermesini, aksi takdirde içlerinden çıkarılarak iş yapmasının yasaklanmasını talep etmişlerdi. Bunun üzerine Hüseyin'in söz konusu vergiden hissesine düşen miktarı tamamen verinceye kadar kârhanesinin "işlettirilmemesi" emredilmişti²⁸⁹.

Daha sonraki senelere ait belgeler bize Galatalı lenger esnafı hakkında daha fazla bilgi vermektedir. Tersâne Emîni Elhâc Mürteza tarafından kaleme alınan bir arzuhalde, altı kişi oldukları ve Tersâne ocaklığı olarak senelik verdikleri 500 kuruş için kişi başına on bin akçe ödediklerini ifade edilmektedir. Fakat bunlardan Sava öldüğünde hissesine diğer demirci esnafından kimse tâlip olmamış ve geri kalan beş kişi; İbrahim ve Hacı Hüseyin ile Sava, Nikola ve Topal(?) isimli zimmilere 500 kuruşluk verginin bölüştürülmesi gereği ortaya çıkmıştı. Bu beş kişi Sava'nın

²⁸⁹ 21 B. 1148/7 Aralık 1735 tarihli hüküm: BOA, C. BH 7311.

hisselerini üzerlerine almak istemediklerini, kendilerinin eskisi gibi üzerlerine düşen on bin akçeyi ödemeye devam edeceklerini ifade etmelerine rağmen 1156/1744'te söz konusu hissenin bunlara yüklenmesi emredilmiştir²⁹⁰.

1172/1759'da senesinde ise Galatalı lengerci esnafı arzuhallerinde, kömür fiyatının ve işçi ücretlerinin yüksekliğinden yakılarak devlet için ürettikleri lengerin kantarına verilen 1680 akçenin (14 kuruş) harcamalarını karşılamadığı gibi lengerin kantarında altı kuruş zarar ettiklerini ifade ederek devlet tarafından kendilerine ödenen lenger ücretinde iyileştirme talebinde bulunmaktadırlar. Belgenin üzerinde konuyla ilgili ilk derkenarın 27 Şevvâl 1172/23 Haziran 1759, sunulan son arzın ise 13 Receb 1173/1 Mart 1760 tarihine ait olduğu görülmektedir. Dokuz aya yakın bir süre zarfında söz konusu ücret artışı talebi için gösterilen gerekçeler araştırılmış ve kömür fiyatları ile işçi ücretlerinde, 1121 senesinde Ali Ustanın döktüğü iki lengerin daha sonraki ücretlendirmelere esas olarak kabul edilen hesabındaki fiyat ve ücretlerde zamanla artış olduğu kabul edilmekle birlikte lengerci esnafının Tersâne'deki kârhaneyi kullanırken kira vermediği fakat zamanla harap hale gelen bu yerden çıktıklarını fakat Galata'da kiraladıkları kârhanenin masrafını da bir süre sonra karşılayamaz hale geldikleri bildirilmişti. Tersâne'deki bilirkişilerin de uygun görmesiyle lengerin kantarına iki kuruş zam yapılması emredilmiştir. Bununla birlikte artık imal ettikleri lengerlere damgalarını vurmaları ve böylece kusuru olanların belli olarak kendilerinden tazmin ettirilmesi şartı da getirilmişti²⁹¹.

1179/1765 senesine ait Galatalı lengerilerden Yorgi oğlu Nikola'nın arzuhali ise devletin sürekli lenger siparişi ettiği bu esnafla ilgili tutumunu göstermesi açısından önemlidir. Galata'da demirci esnafından olup, Mora'nın fethinden beri Tersâne-i Âmire'de kalyon lengerlerini kendisinin yaptığını belirten Nikola, çalıştığı sürece Tersâne ocaklığı olarak senelik bir kese akçe götürü vergisini verdiğini ifade

---

²⁹⁰ 25 Za. 1156/10 Ocak 1744 tarihli buyruldu: BOA, C. BH 2929. Bu beş kişinin daha sonra da 500 kuruşu vermeye devam ettikleri ile ilgili bir belge bulunmakla beraber bu belgeyi talep ettiğimizde çürük olduğu kaydıyla arşivden incelenmek üzere tarafımıza verilmemiştir. Bununla birlikte söz konusu belgenin özeti önemli bilgiler sunmaktadır. Belge 19 Ş. 1169/19 Mayıs 1756 tarihli olup 8 Z. 1150/29 Mart 1738 tarihli bir fermanın yenilenmesi niteliğindedir. Buna göre mîrî ve tüccar gemilerine lenger yapan Galata'da Azap kapısı dışında dükkanları bulunan beş esnafın (ikisi Müslüman, üçü zimmi) mîrî kalyonların demirlerini yetiştirmeleri şartı ve Tersâne'ye ocaklık olmak üzere senede 500 kuruş götürü vergi vermeleri karşılığında bu beş dükkandan başka bir yerde lenger yapılmaması hakkında ferman verilmiştir (BOA, C. BH 6459).

²⁹¹ 20 Ş. 1173/7 Nisan 1760 tarihli buyruldu: BOA, C. BH 11451.

etmektedir²⁹². Fakat artık yaşlılıktan dolayı çalışamayacak durumda olduğunu, herhangi bir gelirin de bulunmadığını zikredip ancak sadaka ile geçinir bir hale geldiğinden, arzuhalinin cizye vergisinden muaf tutulmak olduğunu yazmıştır. Herhangi bir kazancının bulunmadığı görülerek bu şart üzere cizye vergisinden muaf tutulmuştur²⁹³.

2.2.4. Lenger Sayımları

Tersâne'de Ali Usta tarafından dökülen en ağır lenger 74,5 kantar 10 lodra, Galata'da Sava tarafından dökülen en ağır lenger ise 70 kantar 21 lodra gelmekteydi. Her ne kadar devrin tarihini anlatan eserlerde ilk kez Ali Ustanın 70-80 kantarlık döktüğü kaydedilmekteyse de²⁹⁴ kayıtlarda 80 kantarlık lengerlerin dökülmesiyle ilgili bilgilere rastlanmamıştır. Yalnız aşağıda da görüleceği üzere tekrar kullanılmak üzere Tersâne sahasında toprak altında kalan lengerlerin tespit edilirken 88 ve 80 kantar ağırlığındaki lengerler kaydedilmiştir²⁹⁵. Maalesef bunlar hakkında ağırlık ve sayılarından başka bir bilgi verilmemektedir.

Merkezi idare tarafından hem Tersâne'de hem de Galata'da peşi sıra çok sayıda lengerler döktürülerek donanmanın bu husustaki ihtiyacı dışarıya bağımlı kalınmadan karşılanmıştır. Bu yoğunluktan sonra genelde mevcut lengerlerin tamiri yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte ihtiyaç olunca yine çok sayıda lenger hazırlanmasının emredildiği görülmektedir.

Zaman zaman yapılan sayımlarla mevcut lengerler kayıt altına alınmıştır. Böyle bir sayım listesine ilk kez 1125/1713'te tesadüf edilmektedir. Tersâne sahasının bütününde, mahzen ve gözlerde ve Şahkulu iskelesine kadar olan bölgedeki mevcut lengerlerin yoklaması yapılmıştır. Bu listeye Akdeniz ve Karadeniz seferinde olan kalyonlarda bulununlar dışında bütün lengerler kaydedilmiştir²⁹⁶:

---

²⁹² Bununla aslında bir kese miktarı olan 50.000 akçeden hissesine düşen miktarı verdiğini ifade etmiş olmalıdır. Zira yukarıda da zikredildiği gibi Galatalı lenger esnafı, Tersâne ocaklığı olarak verecekleri maktu vergiyi paylaşarak ödemekteydiler.

²⁹³ 21 M. 1179/10 Temmuz 1765 tarihli hüküm: BOA, C. BH 9946.

²⁹⁴ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, İstanbul 1282, s. 258.

²⁹⁵ BOA, **MAD** 3389, s. 126 (9 Ş. 1153/30 Ekim 1740).

²⁹⁶ BOA, **MAD** 2756, s. 104-5 (8 L. 1125/28 Ekim 1713).

Kurşunlu mahzende bulunan lengerler;

Galata-kârî lengerler:	19
Frengî lengerler:	32
Mosko lengerleri:	12
Tonoz:	12
Küçük kalyonun kırık lengerleri:	5

**Tersâne’de Demir kârhanesi önünden alınıp
yakınındaki Tersâne gözüne konulan;**

Kârhane-kârî lengerler:	24
-------------------------	----

**Kereste mahzeni önünden Şahkulu iskelesine
kadar kalyonlar önünde dışarıda bulunan;**

Çeşitli lengerler:	85
--------------------	----

Feshedilen kalyon önündeki Tersâne gözünde olan:

6

**Tersâne’de bağlı kalan kalyon ve akdarmaların
içlerinde ve dubada bırakılmış olanlar;**

Dubada olan çeşitli lenger:	31
Gemilerin içinde olan çeşitli lenger:	15

Toplam²⁹⁷: 241

Bu listenin lenger dışında bize verdiği başka önemli bilgiler de vardır. Tersâne’de bağlı kalan otuz geminin yirmi biri kalyon, dokuzu *sefine* adı altında kaydedilmiştir. Bunlardan yedisi *akdarma*²⁹⁸ biri *Mosko*²⁹⁹ diğeri de *Botaç*³⁰⁰ adıyla zikredilmektedir.

Bu listenin hazırlandığı 8 Şevvâl 1125/28 Ekim 1713 tarihine kadar yukarıda metinde ve diğer listelerde zikredilen lengerlerin toplamı yüz otuz üçtür. Bunların kırk üçü Fransızlardan satın alınmış, otuz dokuzu Galatalı demircilere, elli biri ise Tersâne’de Humbaracı başı Mehmed Ağa ve Ali Ustaya yaptırılmıştı. 1125/1713 listesindeki bir diğer ayrıntı mevcut lengerlerin on dokuzunun Galata, yirmi dördünün kârhane işi olduğudur. Yani bu tarihten önce Galata ve kârhane’de yaptırılan lengerlerin yarısı muhtemelen 1125/1713’te sefere çıkan kalyonlarda bulunmaktaydı.

²⁹⁷ Metinde genel toplam 240 olarak verilmiştir.

²⁹⁸ Akdarmalardan ikisi *Mosko* ve *İngiliz* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca birinin *polaka* ikisinin de *şehitiye* olduğu belirtilmiştir.

²⁹⁹ Akdarma olanın dışında sadece sefine-i Mosko olarak kaydedilen gemi bu çalışmanın birinci bölümünde Prut savaşından sonra Ruslardan satın alındığı zikredilen gemi olmalıdır.

³⁰⁰ Bununla ilgili olarak bu çalışmanın birinci bölümünde kalyon türleri anlatılırken bilgi verilmiştir.

1135 (1723) senesinin son ayına ait bir belgeye göre *üç ambarlı kebîr* kalyon ile diğer donanma kalyonları için küçük ve büyük toplam 86 lenger yaptırılması için 5500 kantar ham demire ihtiyaç duyulmuştu. Bunun 3000 kantarının Sofya, Samako, Dobnice ve bu bölgelerdeki demir ocaklarından (samako) Tersâne Emîni tarafından bir an önce satın alınması emredilmekteydi. Ham demirin samakovî kantarının (60 kıyye) 5 kuruştan alınacağı ve Tekfur dağı iskelesine kantarı başına 80 akçeye taşınacağı kaydedilmiştir. Söz konusu demir gelene kadar ise Tersâne mahzeninde ve Cebehane’de bulunan *bileği* (بلكي) demirinden verilip bunun çubuk demir ile karıştırılması suretiyle lenger dökülmesine başlanması emredilmişti³⁰¹. 1136 senesinin ikinci ayına ait başka bir belgede ise Tersâne mahzeninde ve Cebehane’de 1050 kantar *bileğü* (بلكو) demiri bulunduğu ve bu tür demirin lenger yapımında kullanılmak için getirildiği, diğer demir eşya yapmaya uygun olmadığı belirtilmektedir³⁰².

Tablo36: 1142/1730’da donanma kalyonlarının tertibe göre gereken lengerleri³⁰³

	Kalyonun		Lenger (adet)	Her bir lengerin ağırlığı (kantar)
	Adı	uzunluğu (zirâ metre)		
1	Üç ambarlı çifte Arslan kıçlı	61,5	5	70
		46,61	1*	25
2	Üç ambarlı çifte Kaplan kıçlı	59,5	2	70
		45,10	3	65
			1*	20
3	Çifte Ceyran kıçlı	57,5	5	55
		43,58	1*	20
4	Yaldızlı Hurma	57,5	5	55
		43,58	1*	20
5	Üç ambarlı Melek-i Bahrî	55,5	5	65
		42,06	1*	20
6	Üç ambarlı Şeşpây-ı Bahrî	55,5	5	65
		42,06	1*	20
7	Ejder başlı	55,5	5	55
		42,06	1*	20
8	Şadırvan kıçlı	55	5	60
		41,69	1*	20
9	Beyaz At başlı	55	5	55
		41,69	1*	20

³⁰¹ BOA, MAD 10313, s. 107 (3 Z. 1135/4 Eylül 1723).

³⁰² BOA, MAD 3165, vr. 50b (3 S. 1136/2 Kasım 1723).

³⁰³ BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

10	Gül başlı	<u>55</u>	5	50
		41,69	1*	15
11	Cedfid Sungur kıçlı	<u>55</u>	5	55
		41,69	1*	20
12	Esper kıçlı	<u>53,5</u>	5	60
		40,55	1*	20
13	İfrit başlı	<u>53,5</u>	5	50
		40,55	1*	15
14	Küçük Gül başlı	<u>53,5</u>	5	50
		40,55	1*	15
15	Yılan başlı	<u>51,5</u>	5	55
		39,03	1*	15
16	Yıldızlı Şahin kıçlı	<u>51</u>	5	50
		38,65	1*	15
17	Zülfikar kıçlı	<u>51</u>	5	50
		38,65	1*	15
18	Akçaşârlı	<u>51</u>	5	50
		38,65	1*	15
19	Servi Bağçeli	<u>49</u>	5	45
		37,14	1*	15
20	Yıldızlı Nar kıçlı	<u>47,5</u>	5	45
		36	1*	15
21	Yıldız Bağçeli	<u>46</u>	5	45
		34,86	1*	15
22	Kırmızı kuşaklı	<u>45</u>	5	40
		34,11	1*	15
23	Sarı kuşaklı	<u>45</u>	5	40
		34,11	1*	15
24	Yeşil kuşaklı	<u>44</u>	5	40
		33,35	1*	15
25	Ay bağçeli	<u>44</u>	5	40
		33,35	1*	15
26	Mâî Arslan başlı	<u>43,5</u>	5	40
		32,97	1*	15
27	Güneş kıçlı	<u>43,5</u>	5	35
		32,97	1*	15
28	Karavele-i cedfid-i evvel	<u>43,5</u>	5	35
		32,97	1*	15
29	Karavele-i cedfid-i sâni	<u>43,5</u>	5	35
		32,97	1*	15
30	Karavele-i Şahin kıçlı	<u>41,5</u>	5	30
		31,45	1*	15
31	Karavele-i Kuş Bağçeli	<u>41,5</u>	5	30
		31,45	1*	15
32	Çifte Balaban kıçlı	<u>38,5</u>	5	25
		29,18	1*	15
33	Karavele-i Mâî kıçlı	<u>38,5</u>	5	25
		29,18	1*	15

(*) Tonoz denilen küçük lengerlerdir.

Tablo 37: Tertibe göre kalyonlara gereken ve Tersâne’de mevcut olan lengerler

Tertibe göre kalyonlara gereken lengerler		Tersâne’de bulunan bütün lengerler						
Ağırlığı (kantar)	Adet	Kalyonlarda olanlar		Kalyonlarda olup tamir gerekenler		Akdarmalarda olanlar		
		Ağırlığı (kantar)	Adet	Ağırlığı (kantar)	Adet	Ağırlığı (kantar)	sağlam	kırık
70	7	70	2			8	3	1
65	13	65	19			6	1	2
60	10	60	15			5	3	2
55	30	55	15	55	1	4	1	
50	30	50	21					
45	15	45	24	45	1			
40	25	40	23	40	4			
35	15	35	19	35	5			
30	10	30	3	30	3			
25	11	25	5					
20	10	20	5	20	2			
15	22	15	9	15	1			
		12	3	12	6			
Toplam:	198	Toplam:	163	23		8	5	
		Genel Toplam		199				

1125/1713’teki sayımdan sonra bir başka kapsamlı lenger sayımı 1142/1730’da yapılmıştı. Bu tarihte Tersâne’de bağlı kalan ve sefere çıkacak toplam otuz üç kalyon bulunmaktaydı. Bunlara tertip üzere verilmesi gereken lengerlerin ağırlık ve sayıları listede verilmiştir. Buna göre otuz üç kalyona çeşitli ağırlıklarda 198 lenger gerekmektedir. Kalyon ve akdarmalarda ise sağlam ve tamir gereken büyüklü küçüklü 198 lenger bulunmaktaydı. Uygun olanlar eşleştikten ve tamiri gerekenler yapıldıktan sonra geriye kalan 25 lengerin aşağıdaki belirtilen ağırlık ve adette yapılması emredilmişti³⁰⁴:

Ağırlığı (kantar)	Adet
70	5
30	4
25	6
15	10
Toplam:	25

³⁰⁴ 20 B. 1142/8 Şubat 1730 tarihinde Tersâne Emini’ne verilen hüküm sureti: BOA, MAD 10321, s. 129.

1146/1734'te yukarıdaki liste esas alınarak yeni bir sayım yapılmıştır. Bu süre zarfında otuz üç kalyona denize indirilen biri eklenince donanma kalyonlarının sayısı otuz dörde çıkmıştı. Bununla birlikte bu sayıda bazı eksilmeler olmuştu. Bunlardan üçü Cezayir ve Tunus Ocaklarına verilmiş, dokuzu feshedilmiş ve biri de kaza geçirmişti. Bunlardan sonra donanmadaki kalyon sayısı yirmi bire düşmüştü. Yirmi bir kalyona ise 126 lenger gerekmektedir. Feshedilen kalyonlardan kalan 54, Ocaklara verilen kalyonlardan kalan 6 olmak üzere toplam 60 lengerin Tersâne mahzeninde bulunması gerektiği belirtilerek mevcut lengerlerin sayı ve ağırlıkları ile kaydedilmesi emredilmiştir³⁰⁵. Bunun üzerine aşağıdaki liste hazırlanmıştır³⁰⁶:

1142-46/1730-34 hesabı

1142/1730'da kalyonlarda mevcut ve kullanılan	163
1142/1730'da tamire ihtiyacı olan	23
Akdarma takımları olan	13
1142-45/1730-33 arasında yeni yaptırılan	43
Toplam:	242
1142-46/1730-34 arasında Ocaklara verilen	-24
beş ve kazaya uğrayan bir kalyondan alınan	
1146/1734 itibariyle mevcut olması gereken:	218

1146/1734 hesabı

Akdeniz seferindeki on kalyon ile	68
Sinop'ta inşaları süren iki kalyonda bulunan	
Tersâne'de bağlı kalan on iki kalyonun	80
kıçlarında olup denizde duran	
Kurşunlu mahzende mevcut olan	45
Tamir edildiği takdirde kullanılabilir olan	17
Akdarma takımları olan	13
Kol ve halkaları kırık olan	15
Toplam:	238
1146/1734 itibariyle mevcut olması gereken:	-218
Fazla gelen:	20

Bu listede maalesef emredilmesine rağmen lengerlerin ağırlıkları belirtilmemiş buna gerekçe olarak lengerlerin bazılarının Akdeniz seferinde olan kalyonlarda, bazılarının da demirlemiş kalyonların kıçlarında, denizde olduklarından tartılmalarının mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Fakat tahminî olarak kalyonların uzunluklarına göre bir lengerin 90 kantar, geri kalanların 75, 70, 65, 60,

³⁰⁵ BOA, MAD 10321, s. 129 (2 Za. 1146/6 Nisan 1734).

³⁰⁶ BOA, C. BH 11281 (23 Z. 1146/27 Mayıs 1734).

55, 50, 45, 40, 35, 30, 28 ve 27 kantar olması gerektiği, ayrıca akdarmalardaki lengerlerin 8, 6, 5 ve 4 kantar olduğunun bilindiği belirtilmektedir. Fazla gelen lengerler için ise kırık kol ve halka paraları olduğu kaydı düşülmüştür. Bu son listenin bir önceki listenin titizliğinden uzak olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca burada verilen kalyon sayısında da bir tutarsızlık vardır³⁰⁷. Bununla birlikte lenger sayıları hakkında bir bilgi edinmemiz açısından önemlidir.

1149/1736'da Tersâne'de üç, Sinop'ta iki, Midilli'de ise yine iki olmak üzere yeni inşâ edilen yedi kalyona, Tersâne'de bağlı bekleyen kalyonların lengerleri verildiğinden bunların sefere çıkabilmeleri için yeni lengerler yapılması gerekmişti. Tersâne Emîni Elhâc Mürteza'ya biri *üç kantarlı* toplam sekiz kalyona altışardan kırık sekiz lenger dökülmeden önce eski Tersâne önünde bulunan işe yarar lengerleri bizzat kendisinin kontrol edip başkalarının sözlerine bakmaması, ancak bundan sonra kırık sekiz lengerden kaçının yeniden döküleceğini tespit ve bu sayıdaki lengerin Galata ve Tersâne'deki demirci ustalarına sipariş etmesi emredilmiştir³⁰⁸.

Tamir edilenler dışında dalgıçlar tarafından denizden çıkartılan lengerler de olmaktadır. Yanarak batan kalyonların, 1153/1740'da denizden çıkartılıp Tersâne Emîni Elhâc Mehmed Efendi tarafından kurşunlu mahzene teslim edilen lengerlerinin listesi aşağıda verilmiştir³⁰⁹:

	<u>Adet</u>	<u>Her birinin ağırlığı</u>	<u>Toplam ağırlık</u>
	2	70	140
	1	60	60
	3	55	165
	2	50	100
	1	45	45
	1	40	40
	<u>1</u>	20	<u>20</u>
Toplam:	11		570

³⁰⁷ 2 Za. 1146/6 Nisan 1734 tarihli belgede, 1142 de kalyon sayısının 33 ve sonrasında denize indirilen yeni bir kalyonla otuz dörde çıktığı belirtilmiş sonrasında bunların dokuzunun feshedildiği, üçünün Ocaklara verildiği birinin ise kaza geçirdiği belirtilerek belgenin hazırlandığı tarihte yirmi bir kalyon olduğu ifade edilmektedir (BOA, MAD 10321, s. 129). Fakat 23 Z. 1146/27 Mayıs 1734 tarihli listede Akdeniz seferinde on, Tersâne'de demirli on iki kalyonun bulunduğu ifade edilmektedir (BOA, C. BH 11281). Bu ikisinin toplamı yirmi iki kalyon etmektedir. Ayrıca yine bu listeden 1142 senesine geri doğru toplama yaptığımızda yani yirmi iki kalyona, yine bu listede kazaya uğrayan ve Ocaklara verildiği zikredilen toplam altı kalyon ile feshedilen dokuz kalyon eklenince 1142'de otuz iki kalyonun bulunması gereklidir. Fakat bu sene için verilen sayı otuz üç kalyondur.

³⁰⁸ BOA, MAD 10336, s. 96 (22 B. 1149/26 Kasım 1736).

³⁰⁹ BOA, MAD 3389, s. 126 (9 Ş. 1153/30 Ekim 1740).

Daha önce eski Tersâne'de toprak altında kalmış otuz yedi lengerin kurşunlu mahzene teslim edildiği kaydedildikten sonra 1153/1740'da yine aynı yerde toprak altından çıkarılan ve kullanılabilir durumda olan 88, 80 ve 62 kantar ağırlıklarında üç lengerin de kurşunlu mahzene teslim edildiği zikredilmektedir³¹⁰.

Sinop ve Rodos'ta inşâ edilen kalyonlar için büyük lengerler gerekmiş bunların bazıları tedarik edilmişti. Kalanların bu yerlerin dışından beş-altı yüz kuruşa satın alınabileceği bildirilmesi üzerine 1176/1763'te Tersâne sahasında bulunan dört kırık lengerin tamir edilmesi uygun görülmüştü. Bunlardan birinin iki adet yaprağının, birinin kolunun ve diğer ikisinin de halkalarının tamirinin 160 kuruşa tamir edilmesi için pazarlık yapıldığını Tersâne Emni Rakım Elhâc Mehmed Efendi arzuhalinde belirtmiş bunun üzerine tamir masrafinin karşılanması emredilmiştir³¹¹.

Tersâne sahasında bulunan 28 kantar 30 lodra, 10 kantar 20 lodra, 12 kantar 10 lodra ve 14 kantar 20 lodra ağırlıklarındaki bu dört lenger Elhâc Mehmed Efendi tarafından tamir ettirilerek kurşunlu mahzene teslim edilmiştir³¹².

Genelde eskilerin tamiri yoluna gidilse de lenger satın alınması ile ilgili ilginç bir örnek bulunmaktadır. 1178/1764'te tüccar kalyonu sahiplerinden Mustafa kaptan, sahibi olduğu üç lengerin Tersâne tarafından satın alınması için istidada bulunmuştu. Tersâne Emni'nin kullanılmaya elverişli bu lengerlerin satın alınmasının devletin yararına olacağını bildirmesi üzerine Liman Reisi tarafından da kontrol edilen 109,5 kantar 20 lodra ağırlığındaki bu üç lenger için (1173/1760'da Galatalı lengercilere devlet tarafından kantar başına ödenen 14 kuruşa 2 kuruş zam yapılarak kabul edilen yeni fiyat üzerinden hesaplandığında) 1752 kuruş ödenmesi gerektiği yazılmakla beraber yapılan pazarlık sonucu kantarına 1680 akçe (14 kuruş) verilmesi kabul edilerek 1535 kuruşa satın alınıp Tersâne'ye teslim edilmiştir³¹³. Burada dikkat çekici nokta, lengerin kantarının yaklaşık altmış yıl önce Ali Usta tarafından dökülen lengerlerin kantarına ödenen ücret üzerinden hesaplanmış olmasıdır.

Bir zamandan sonra yeni lenger yaptırmak yerine bu ihtiyacı karşılamak üzere mevcut olanların tamir edilmesi, batan kalyonların lengerlerinin denizden

³¹⁰ BOA, MAD 3389, s. 126 (9 Ş. 1153/30 Ekim 1740).

³¹¹ BOA, C. BH 2970 (10 Ş. 1176/24 Şubat 1763).

³¹² BOA, MAD 10371, s. 165 (13 Ş. 1176/27 Şubat 1763).

³¹³ 11 Ra. 1178/8 Eylül 1764 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 8983.

çıkarılması veya satın alma yoluna gidilmiştir. Devletin tekrar lenger döktürmesi eski Tersâne bölgesinde 1181/1767'de yeni bir lengerhane inşâsından sonra gerçekleşmiştir. Burada Kiforak(?) isimli bir zimmiye kırk sekiz günde yaptırılan ve üzerine damga vurulduğu kaydedilen 60 kantarlık lengerin 157.373 akçe tutan harcamaları aşağıda verilmiştir:

<u>İşçi ücretleri</u>	
Kiforak kalfa	4752
Çengelci ve yedekçi	17.925
Çekiççiler	<u>24.885</u>
Toplam:	47.562 akçe
<u>Kömür parası</u> (çuvalı 75 akçeden)	
	<u>774 çuval</u>
Toplam:	58.050 akçe
<u>Kayık ücreti ve diğer harcamalar:</u>	1909 akçe
<u>Tersâne'den verilen ham demir:</u>	
Kıyyesi 11 akçeden 4532 kıyye	49.852 akçe
GENEL TOPLAM:	157.373 akçe

Lengerin bir kantarının 21,5 kuruş 42 akçeye geldiği hesaplanmıştır. Ali Usta zamanında dökülen lengerlerin kayıtlarından hareketle bunun çok yüksek bir miktar olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca harku'n-nâr miktarının eskiden 1/3 olduğu ve buna göre 60 kantarlık lenger için 90 kantar ham demir yeterliyken 103 kantar kullanılmasının sebebi sorulmuştu. Bunun üzerine Tersâne'den verilen ham demirin aslında çivi gibi demir eşyaların üretimi için gönderilmiş ince çubuk demirlerden olduğu ve bunların bir kaçının birbirlerine rabt ve imtizaç edene kadar yanması gerektiği ve bundan dolayı daha fazla ham demir ve kömür kullanılması gerektiği cevabı verilmişti. Eğer Samako'dan lenger imaline uygun kalın çubuklar gelirse harku'n-nâr miktarının ve yakılan kömürün azalacağı ifade edilmiş ayrıca kömürün de kıştan önce alınması gerektiği belirtilmişti.

Bunlardan sonra zikredilen en dikkate değer açıklama ise uzun zamandan beri bu ağırlıkta bir kalyon lengerinin dökülmemesinden dolayı ne demircilerin ne de onları kontrol için görevlendirilenlerin bu hususta yeteri kadar bilgilerinin

olmadığıdır. Samako'dan istenen nitelikte kalın demir çubuklar gelinceye kadar lengerhanede Tersâne'de bulunan kırık lengerlerin tamir edilmesi emredilmişti³¹⁴.

Söz konusu kalın demir çubukların Samako, Tatar pazarı, Sofya, İzbolu ve Dobnice'den gönderilen çap ve endâzeye göre imâl edilmek üzere 500 kantar ve inşâsına başlanacak 53 zirâ (40,17 m.) uzunluğunda bir kalyon için ayrıca 1000 kantar olmak üzere toplam 1500 Samakovî kantar ham demirin satın alınması emredilmişti. Ham demirin kantarına 5,5 kuruş, arabalarla Tekfurdağı'na taşınması için de kantarına 80 akçeden ödenecekti³¹⁵. Nakliye ve ham demirin parası olan toplam 9250 kuruşun Filibe cizyesinden ödenmesine karar verilmişti³¹⁶.

Bunun üzerinden fazla bir zaman geçmeden Tersâne'de inşâ olunan ve bir sonraki sene sefere çıkacak donanma tertibine dahil edilen iki kalyonun her biri için 35 kantarlık üçer lenger ihtiyacı doğdu. Tamiri emredilen lengerler arasında bunlara uygun olanlar bulunmadığı için lengerhanede yenilerinin dökülmesi gerekiyordu. Kiforak, eğer kendisine lenger dökmeye uygun 300 kantar ham demir verilirse her birini yirmi beşer günde hazırlayabileceğini bildirmişti. Bunun yanı sıra diğer Tersâne çalışanları gibi “ayağının bağlı olmasını”, yani gündeliğinin yanı sıra kendisine demirci başı ve varilci başına verilen 600 akçe kadar aylık verilmesini talep ediyordu. Tersâne çalışanlarından birinin 1000 akçelik aylığının boşa kalması üzerine bunun 600 akçesinin Kiforak'a verilmesi ayrıca lenger dökümü için gereken kömürün ucuz fiyattan alınmaya çalışılması emredilmişti³¹⁷.

Yukarıda zikredildiği gibi lenger dökümü sırasında harku'n-nâr miktarının 1/3 olması gerektiği dikkate alınca 35 kantardan toplam 210 kantar altı lenger için 315 kantar ham demirin gerektiği hesap edilmektedir. Belki de Kiforak, kendisine aylık bağlanmasını temin için normal giderinin de altında bir ham demirle bu işi yapabileceğini ifade etmiş olmalıdır.

Suya batan kalyonların lengerlerinin çıkarılması ile ilgili olarak 1184/1770'de Çeşme'de yanarak batan donanma ile ilgili belge ise dikkat çekicidir. Pergendi kaptanlarından Murabıt-zâde Hüseyin kaptanın Çeşme limanında *kazâ-zede*

³¹⁴ 11 M. 1182/28 Mayıs 1768 tarihli buyruldu kaydı: BOA, C. BH 4910; MAD 4005, s. 154.

³¹⁵ 12 M. 1182/29 Mayıs 1768 tarihli buyruldu kaydı: BOA, C. BH 4164.

³¹⁶ 16 M. 1182/2 Haziran 1768 tarihinde Filibe Mollasına ve Filibe cizyedarı Elhâc Mustafa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, C. BH 6566.

³¹⁷ 17 S. 1182/3 Temmuz 1768 tarihli buyruldu kaydı: BOA, C. BH 7252; MAD 4629, vr. 73b.

olan kalyonların top, lenger ve gomanalarının denizden çıkarılmasının mümkün olduğunu ve bu işi üstleneceği bildirmişti. Boğaz hisarında bağlı bulunan üç direkli gemilerin levendleri Limni'ye gitmiş içlerinde yalnız *tavâ'if-i bahriyeleri*³¹⁸ kalmış olanlarından dördünün Hüseyin kaptana katılarak Sönbeki ve Kalimyoz'dan onar dalgıçla birlikte yanarak batan gemilerden kış girmeden bir an önce top, lenger ve diğer malzemeleri çıkarmaları emredilmişti³¹⁹.

2.2.5. “Lengerhâne” ve İlk Dökülen Lengerler

Kalyon döneminden önce kadirgaların lengerleri (bugünkü Bulgaristan'da bulunan) Samako imalâthanelerinde 7 ile 10 kantar ağırlığında dökülmekteydi³²⁰.

Râşid, **Tarih**'inde 1120/1708-9 senesi olaylarını anlatırken “*Îcâd-ı lengerhâ-yı sefâyin ve binâ-yı kârhâne*” başlığı altında kalyonlar için gereken 70-80 kantarlık lengerlerin önceleri dışarıdan alınmak zorunda kalındığını, fakat bu senede humbaracı ocağından Ali Usta isimli bir *hezârfen üstâdın* talimi ile Tersâne gözleri ardında *müceddeden* vücuda getirilen bir kârhanede büyük körük ve örsler yapıldıktan sonra kısa bir zaman içinde 70-80 kantar ağırlığında lengerlerin dökülmesiyle devletin bu konuda dışa bağımlılıktan kurtulduğu bilgisini vermektedir³²¹.

Arşiv belgelerinin bize aktardığı bilgilere göre ise Humbaracı başı Mehmed Ağa'ya kalyon lengeri dökümü masrafları için 1120 (1708) senesinin ilk ayında peşin olarak 250 kuruş verilmişti³²².

Bu senesinin ikinci ayında ise 30, 40, 45 ve 50 kantar ağırlığındaki lengerlerin parçalarından olan yelpaze, kol ve diğer parçaların üç farklı büyüklükte olmak üzere Etrebolu'daki demir ocaklarında (*samakolarda*) örnek olarak

---

³¹⁸ Bu ifade bu çalışmanın üçüncü bölümünün başında ele alınan kalyon personeli konusuna katkı sağlamaktadır. Üç direkli gemilerin levendleri gittikten sonra yalnız bahriye tayfasının kaldığının belirtilmesi, levendlerin gemilerin aslî personeli olmayıp harp zamanında sefere katılan savaşçı kimseler olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

³¹⁹ 26 B. 1184/15 Kasım 1770 tarihinde Seddü'l-bahir muhafızı Vezir Ali Paşa ve Kaptanıderya Cafer Paşa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, C. BH 9926.

³²⁰ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 453.

³²¹ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, İstanbul 1282, s. 258.

³²² 17 M. 1120/8 Nisan 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, **MAD** 2489, s. 72.

hazırlanması emredilmişti³²³. Söz konusu parçaları dökmek üzere Ali Usta görevlendirilmiş ve kendisine 30 kuruş harcırah verilmişti³²⁴.

Arşiv belgelerindeki bilgilere göre Tersâne'de hazırlanan ilk kalyon lengerinin 1120 (1708) senesinin üçüncü ayında ise Humbaracı başı Mehmed Ağa tarafından 41,5 kantar 30 lodra ağırlığında döküldüğü anlaşılmaktadır. Bu lengerin bir kantarı 1885 akçeye (15,5 kuruş 25 akçe) mâl olmuştur³²⁵. Daha sonra 26 Rebiülahir 1120/15 Temmuz 1708'de Mehmed Ağa'ya, kantarı 12 kuruştan 60'ar kantarlık iki lenger sipariş edilmiştir³²⁶. Mehmed Ağa, 1 Receb 1120/16 Eylül 1708'de, 54 kantar 32 lodra ağırlığında bir lenger teslim etmiş, lengerin bir kantarının 1698 akçeye (14 kuruş 18 akçe) geldiği hesap edilmiştir³²⁷. Kantarının 12 kuruşa geleceği lengerler dökeceğini taahhüt etmesine rağmen bunu gerçekleştirilememekle birlikte Mehmed Ağa'ya 60 kantar ağırlığında başka bir lenger hazırlaması için 28 Receb 1120/13 Ekim 1708'de peşin olarak 100 kuruş da verilmişti³²⁸. Görüldüğü üzere, Tersâne'de ilk kalyon lengerleri dökme teşebbüsünde bulunan ise Humbaracı başı Mehmed Ağa olmuştur.

Raşid'in sözünü ettiği büyük lenger ise *üç ambarlı kebîr* kalyon için humbaracı başı Mehmed Ağa ve Tersâne-i Âmire'deki demirhane kârhanesinde demirci başı olan Ali Ustaya sipariş edilmişti. Demirhane'de Ali Usta tarafından dökülen bu *lenger-i kebîr* 74,5 kantar 10 lodra ağırlığındaydı. Bir kantarının 12 kuruştan fazlaya mâl olmasına rağmen Ali Usta lengerin büyük olması dolayısıyla kantarının 12 kuruşa olmasının mümkün olmadığını ifade edince yaptığı bütün masraflar karşılanmış ve bundan sonra teslim edilen lengerlerin kantarı 14 kuruştan hesaplanmıştır³²⁹.

Daha sonra Tersâne'deki bazı lengerlerin tamir işinin de Ali Ustaya sipariş edildiği ve kendisine peşin olarak 100 kuruş verildiği görülmektedir³³⁰. Kalyon lengerleri artık Ali Ustaya sipariş edilmeye başlanmış bununla birlikte demir

³²³ 27 S. 1120/18 Mayıs 1708 tarihinde Etrebolu'dan mîrî demir mubayaası ile görevlendirilen Mustafa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 2489, s. 74.

³²⁴ 29 Ra. 1120/18 Haziran 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 74.

³²⁵ 10 Ra. 1120/30 Mayıs 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 75.

³²⁶ BOA, MAD 2489, s. 77 (26 R. 1120/15 Temmuz 1708).

³²⁷ 2 B. 1120/17 Eylül 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 77.

³²⁸ 28 B. 1120/13 Ekim 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 80.

³²⁹ BOA, MAD 2489, s. 80 (8 L. 1120/21 Aralık 1708).

³³⁰ 10 L. 1120/23 Aralık 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 79.

kârhanesinde hazırlayacağı lengerler için bir gider düzeni de hazırlanmıştır. Buna göre 35 kantar ağırlığında bir lenger imâli için 385 kuruş, 45 kantar ağırlığında bir lenger imâli için de 540 kuruş ödenecekti. Humbaracı başı Mehmed Ağa tarafından lenger hazırlamak için tayin edildiği belirtilen Ali Usta, yukarıdaki şartları Tersâne Emîni ve ileri gelenleri önünde kabul etmiş³³¹ ve kendisine 45 kantarlık iki lengerin siparişi verilmişti. Ali Usta, 1121 senesinin ilk ayında Tersâne'deki demir kârhanesinde hazırladığı 90 kantar 2 kıyye ağırlığında iki lengeri teslim etmişti. Döküm için yaptığı harcamalar arasında körük ve diğer aletlerin masrafları da zikredilmektedir³³².

Ali Usta, demir ocaklarında kalyonların bazı parçalarını örnek teşkil etmek üzere dökmesi için görevlendirilmek suretiyle Etrebolu'daki demir ocaklarında çalıştığı sırada döküm teknolojisi ile ilgili bilgi ve görgüsünü artırmış olmalıdır. İstanbul'a döndüğünde ise döktüğü büyük lenger sayesinde ön plana çıkmış ve yeni kalyon lengerlerinin siparişi kendisine verilmeye başlanmıştır.

Belgelerde ayrıca öne çıkan bir husus, lengerlerin döküldüğü yer olarak Tersâne'deki demir kârhanesinin zikredilmesidir. *Lenger kârhānesi* ifadesine ise ilk kez 1135 (1723) senesinin sonuna ait bir belgede tesadüf edilmektedir³³³. Daha sonra Galatalı lenger esnafıyla ilgili 1156/1744 tarihli başka bir belgede, kalyon lengerlerinin her yerde imâlinin mümkün olmamasından dolayı Tersâne'de devlet tarafından bir kârhane yapıldığı ifade edilmektedir. Bu kârhanede yukarıda zikredilen Galatalı lengerci esnafı, devletin talep ettiği lengerleri bir an önce yetiştirmek şartıyla ve senelik 500 kuruş götürü vergi vermek karşılığında faaliyet göstermekteydi³³⁴. Galata'da kendi dükkanları da olan bu esnaf, muhtemelen burada daha küçük lengerlerin dökümünü gerçekleştiriyor ayrıca kalyon sahibi tüccarın lenger siparişini buralarda alıyor, daha sonra ise Tersâne'de bunun imâlini gerçekleştiriyorlardı.

Fakat zamanla bu kârhanenin harap bir hale gelmesi üzerine lengerci esnafı 1172/1759'da kendi istekleriyle buradan çıkmıştı³³⁵. Eski Tersâne'de yeni bir *lengerhāne* ve körükhane inşâsına ise 1181/1767 yılında Seyyid Ahmed Ağa

³³¹ BOA, MAD 2489, s. 81 (7 Za. 1120/18 Ocak 1709).

³³² 25 M. 1121/6 Nisan 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 81.

³³³ BOA, MAD 10313, s. 107 (3 Z. 1135/4 Eylül 1723).

³³⁴ 25 Za. 1156/10 Ocak 1744 tarihli buyruldu kaydı: BOA, C. BH 2929.

³³⁵ 20 Ş. 1173/7 Nisan 1760 tarihli buyruldu kaydı: BOA, C. BH 11451.

mübaşeretıyla başlanmış ve inşâ masraf ve harcamalarını karşılamak üzere kendisine önce 2500³³⁶, sonra 1500³³⁷ daha sonra da 1000³³⁸ kuruş peşin olarak verilmişti.

Şıkk-1 evvel defterdârı İbrahim Efendi tarafından bina ettirildiği kaydedilen lengerhane ve ocakları yapıları tamamlandıktan sonra, lenger imâli sırasında kullanılacak demirci malzemeleri de Tersâne Emini Elhâc Mehmed Recâî Efendi tarafından satın alınmış veya yaptırılmıştır. Bu malzemelerin hepsi 97.666 akçe (813,5 kuruş 14 akçe) tutmuştur. Ağırıkları 1125 kıyye gelen makas, çekiç, keski, çember, zincir, kanca vs. gibi demir alet edevâtın kıyyesi 50 akçeden toplam 61.250 akçe tutmuş, 110 kıyyelik *kebîr*, 80 kıyyelik *vasat* ve 60 kıyyelik *sağîr* örslerin kıyyesi ise 75 akçeden toplam 17.500 akçeye Kiforak(?) (كيفورق) isimli zimmiye, 7200 akçelik *kebîr*, 4800 akçelik *vasat* ve 3600 akçelik *sağîr*, toplam 15.600 akçe tutan körüklerin ise esnafına yaptırılmasına karar verilmiştir³³⁹.

2.3. KERESTE

XIX. yüzyıl ortalarında demir gemi yapımı denemelerine kadar savaş gemilerinin ana malzemesi ahşaptı. 1860'a kadar demir, savaş gemisi yapımında henüz en kaliteli malzeme olarak kabul edilmiyordu³⁴⁰. Bu sebeple donanması olan devletler açısından bu tarihe kadar topraklarında, savaş gemisi yapımına uygun kaliteli kereste sağlayacak ormanların bulunması veya başka yerlerden bol ve ucuza kereste tedariki ciddi önemi haiz olagelmiştir³⁴¹. Bununla birlikte neredeyse yelkenli donanmalar döneminin sonuna kadar kerestenin kesimi, taşınması ve muhafazası için önemli bir teknik ya da bilimsel gelişme yaşanmamıştır³⁴². Ülke sınırları içindeki kaynakları korumak için ise Avrupalı devletler bir takım yollara başvurmuşlardı;

³³⁶ 27 Ra. 1181/23 Ağustos 1767 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 8375.

³³⁷ 5 Ca. 1181/29 Eylül 1767 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 635.

³³⁸ 17 Ca. 1181/11 Ekim 1767 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 635.

³³⁹ BOA, MAD 4005, s. 154 (25 B. 1181/17 Aralık 1767).

³⁴⁰ Jan Glete, **Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America, 1500-1860**, I, Edsbruk 1993, s. 31.

³⁴¹ İngiliz donanmasının kereste ihtiyacının nasıl karşılandığı ile ilgili önemli bir çalışma için bkz. R. G. Albion, **Forests and Sea Power: The Timber Problem of the Royal Navy, 1652-1862 (Classics of Naval Literature)**, Naval Institute Press, A.B.D. 2003. Konuyu geniş bir perspektiften değerlendiren bir çalışma için bkz. J. R. McNeill "Woods and Warfare in World History" (<http://www.historycooperative.org/journals/eh/9.3/mcneill.html>).

³⁴² R. Harding, **Seapower and Naval Warfare, 1650-1830**, İngiltere 1999, s. 129.

bunlardan biri mevcut ormanların kraliyet korunmasına alınmasıydı³⁴³. Bir diğer yol da inşâ faaliyetlerinin yeterli ham maddenin bulunduğu kolonilerde gerçekleştirilmesidir. XVIII. yüzyılda Fransa, İngiltere ve özellikle İspanya, kolonilerinde inşâ ettikleri savaş gemilerini donanmalarına katmışlardır³⁴⁴.

Osmanlı devletinin, bir donanma teşkili için en önemli doğal kaynak olan ormanlar açısından sıkıntısı yoktu. Gemi yapımına elverişli bol miktarda kereste, Tersâne-i Âmire'ye çok da uzak olmayan bölgelerden temin edilebilmekteydi. Devlet politikası gereği olarak donanmaya gereken ham madde, ülke sınırları dahilinde en çok bulunan bölgelerden sağlanmaktaydı³⁴⁵.

Gemi inşâsı için gerekli keresteyi kendi sınırları dışından temin etmek zorunda kalan devletlerin aksine Osmanlılar, sahip oldukları zengin ormanlar sayesinde bu konuda pek sıkıntı çekmemişlerdir³⁴⁶. Hatta Venedikliler tarafından bu

---

³⁴³ R. Harding, **gös. yer.** 1650'lerde Fransa, İngiltere ve İspanya yeterli meşe bulamadılar. Bu konuda yeterli iç kaynağa sahip hiçbir ülke yoktu. 1668'de kraliyet ormanları İngiltere de korumaya alındı. 1698'de İngiltere'de ağaçlandırma programları oluşturuldu. Fransa'da 1663'te tüm ağaç türlerinin envanteri çıkarıldı. Kereste temini kurallara bağlandı. Fransız donanması için mevcut olan kereste üzerindeki devlet tekeli 1672'de tekrar yürürlüğe kondu. 1683'te kıyıya 15 mil (yaklaşık 25 km) mesafedeki kereste temin edilen yerler ve büyük nehirlerin 6 millik (yaklaşık 10 km) çevresi kraliyet bölgesi ilan edildi. Bu uygulamalar 1748'de özel mülkiyeteki belirli ağaçların kesimini yasaklamaya kadar vardı. Rusya'da meşe kesmek büyük suç sayılmaktaydı. Aslında bu tedbirlerin hiçbiri kontrol altında tutulması gereken toprakların genişliği ve yerel güçlerin mukavemeti sebebiyle mutlak anlamda başarılı olamamıştır. 1803-4'te ise İngiltere'de kereste sıkıntısı yüzünden donanma tarihindeki en büyük kriz çıktı (Harding, **gös. yer.**). Osmanlılar da kalyon ve kadirga kerestesi temin edilen kuru ve dağların güvenliğini sağlamak için maaş karşılığında korucular görevlendirmekteydi (BOA, Ali Emîrî [AE] II. Mustafa 546, 687).

³⁴⁴ XVIII. yüzyılda 227 İspanyol savaş gemisinin 70'den fazlası Havana'da inşâ edilmişti. Fransa, Québec'te inşâ edilen kırk toplu *Kanada* isimli ilk büyük gemiyi 1742'de hizmete sokmuştu. Bunu en büyüğü altmış toplu olan Algonquin de dahil olmak üzere 1759'a kadar on dört savaş gemisi izledi. İngilizler de 1746'da Kuzey Amerika'da New England'da 24 toplu iki firkateyn inşâ etmişlerdi (Harding, **a.g.e.**, s. 131).

³⁴⁵ Özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda orman idaresi ve işletmeciliğini konu alan bir çalışma için bkz. Selçuk Dursun, **Forest and the State: History of Forestry and Forest Administration in the Ottoman Empire** (Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

³⁴⁶ Osmanlıların Batı teknolojisi ile ilişkilerini inceleyen Rhoads Murphey, *Osmanlı deniz gücünün çökmesi meselesi* hususunda Cipolla'nın, Osmanlıların modası geçmiş tekniklerden vazgeçmediği yolundaki görüşüne, bu "çöküşü" mevcut kereste stokunun gittikçe azalması dolayısıyla Osmanlıların açık denize çıkmaya elverişli filolar yerine kadirga yapmaya devam ettiklerini ileri sürerek karşı çıkmaktadır (R. Murphey, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askerî Uygulamalardaki Rolü" **Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler**, ed. E. İhsanoğlu, İstanbul 1992, s. 12). Bununla birlikte her iki görüşte yeterince araştırılmadan ortaya konmuştur. Osmanlı donanmasını, kendi rakipleri, şartları ve coğrafyası içerisinde değil başka coğrafya ve şartların zorlamasıyla oluşturulan donanmalarla kıyaslayarak bir çöküş içinde göstermeye çalışmak yanlış olduğu gibi kalyon teknolojisine karar verilmesinde geç kalınmasını, kereste kaynaklarının yetersizliği gibi gerçekten uzak bir sebeple açıklamak da doğru değildir. Osmanlılar, her zaman istedikleri sayıda ve uzunlukta kalyon

durum “*ne tahtası ne de parası eksik Türk için tekneleri inşâ etmek kolay olmaktadır*” şeklinde ifade edilmektedir³⁴⁷.

2.3.1. Kalyon Kerestesinin Temini ve Organizasyonu

Kalyonların inşâ ve tamiri için gereken kerestenin Tersâne’ye ulaştırılması başlı başına bir organizasyon meselesiydi³⁴⁸. Kalyon inşâsı için gereken kerestenin cins ve miktarı Tersâne Emni tarafından belirlendikten sonra kereste emini olarak tayin edilen kişi bunu, tedarik ederek istenen zaman zarfında göndermekle yükümlüydü³⁴⁹. Merkezden gönderilen hükümlerde nerelerden hangi cins ve miktarda kereste istendiği ilgililere bildirilirdi.

Tersâne’nin ihtiyacı olan kerestenin tedârîki için merkezden gönderilen emirlerde, bu işle yükümlü olanlar, kadı veya nâib, kereste emini, yeniçeri serdârı, ve âyân-ı vilâyetin iş erleriydi. Zikredilen son iki zümrenin bu organizasyonda ne tür bir görev üstlendikleri açıkça belirtilmemekle beraber bazı belgelerden hareketle yeniçeri serdârının emrindekilerle kereste eminine yardımcı ve halk üzerinde zorlayıcı etkisi bulunan görevliler oldukları söylenebilir. Bu noktada, kadıların kereste temininde neden rol aldıkları sorusu akla gelebilir. Ancak unutulmamalıdır ki kadılar şer’î hukukun uygulayıcıları oldukları gibi mülkî işlerinde denetleyicisidirler³⁵⁰.

---

yapabilecek inşâ ve teçhiz malzemelerine sahip olmuşlardır. Osmanlıların kadırgadan kalyona geçişleri stratejik bir kararın sonucudur. Bununla ilgili önemli bir çalışma için bkz. İdris Bostan, “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi: Kadırgadan Kalyona”, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2006, s. 183-206.

³⁴⁷ Fernand Braudel, **II. Felipe Dönemi’nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, (çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1993, s. 175. Osmanlı Devleti ile daha ziyade denizde çarpışan Venedik, donanmasını sürekli olarak güçlü tutmak zorundaydı. Bu yüzden bol miktarda keresteye ihtiyacı vardı. XIV ve XV. yüzyıllarda gemi inşâsı için gereken çeşitli ağaçlar yönünden geniş imkanlara sahip olan Venedik, XVI. yüzyılın sonunda kereste temini konusunda bir sıkıntıya düşünce 1590-1616 yılları arasında dördü Karadeniz’den biri İstanbul’dan olmak üzere çeşitli yerlerden yirmi beş gemi satın almak zorunda kalmıştı (Frederic Chapin Lane, **Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance**, Baltimore ve Londra 1992, s. 232).

³⁴⁸ Bu konu ile ilgili bir çalışma için bkz. Yusuf A. Aydın, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kalyon İnşâsında Kereste Temini”, **Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri -Bildiriler-**, İstanbul 2005, s. 33-40.

³⁴⁹ Kereste Eminleri ile ilgili bkz. Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 107.

³⁵⁰ Kadılık müessesesi hakkında bkz. İlber Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, Ankara 1994.

İstanbul'da mevkufâtdan verilen müfredât defterine göre hangi kaza ve nâhiye halkının ne cins ve miktarda kereste işine koşulacağı kereste emini vasıtasıyla bölgenin kadı veya nâibi tarafından düzenlenen belgelerle (*hüccet*) halka bildirilmekteydi. Böylece bu ağır çalışma yükünün halk arasında adaletli bir şekilde dağıtıldığı duygusu oluşturulmak istenmiştir.

Kadılar ayrıca bu süreçte ortaya çıkan anlaşmazlıkları ve haksızlıkları arz edebilmekte, söz konusu haksızlık böylece giderilebilmekteydi. Mesela 1140/1727-8'de Tersâne'deki kalyonlar için gereken sütun ve serenler, Samako halkından talep edilmişti. Kızıltepe dağından kesilen sütun ve serenler, öküz arabalarıyla taşınırken Bolu voyvodası, söz konusu yerin yetki alanında olduğunu söyleyerek bu arabaların her birinden birer ikişer kuruş vergi alması üzerine, Samako kadısının halka yapılan haksızlığı bildirmesi sonucunda devlet için kesilmesi ferman olunan sütun ve serenden vergi alınması gerekmediği dolayısıyla Bolu voyvodasının söz konusu vergiyi talep etmek suretiyle halka eziyet etmemesi istenmiştir³⁵¹.

Kereste eminleri ise dürüstlükleriyle bilinen dindar ve verilen işin üstesinden gelebilecek kişilerden seçilerek tayin edilmekteydi. Kesilecek ve iskelelere nakledilecek keresteyi vaktiyle tersaneye teslim etmekle görevli olan eminler üç yıllığına bu görevde bulunurlar ve hesapları devlet tarafından incelenerek hem hazinenin hem de halkın haksızlığa uğramasının önüne geçilmeye çalışılırdı³⁵².

İşlerini doğru yaptıkları sürece kereste eminleri uzun süre bu görevde kalabilmekteydiler. 1107/1696'da kereste emini olan İbrahim Ağa³⁵³, 1126/1714'te bu görevi Halil Ağa ile birlikte sürdürmekteydi³⁵⁴. 1147/1734'te, Tersâne'ye gönderilen kerestelerin maksadına uygun ve yerinde kullanılmasını sağlamak suretiyle Tersâne giderlerinin azaltılması yönünde bir teşebbüste bulunulmuştur. Bu amaçla Tersâne'de kereste eminliği adıyla bir memuriyet ihdas edilmiştir. Bu tarihe kadar Tersâne'de filika-i hümâyûn, piyade-i hümâyûn, kalyon, karavele, kalite, firkate, sandal, kancabaş ve at kayıklarına kadar inşâ ve tamir edilen gemilere gereken kerestenin tamamının veya bir parçasının mutlaka İznikmid'de kereste emini

³⁵¹ 1 S. 1141/6 Eylül 1728 tarihli hüküm: BOA, C. BH 6356.

³⁵² Bostan, **a.g.e.**, s. 107.

³⁵³ Bostan, **a.g.e.**, s. 104.

³⁵⁴ BOA, C. BH 1749. Halil Ağa da İbrahim Ağa gibi uzun bir zamandır Tersâne'ye kereste temin etmekteydi. 20 L. 1113/20 Mart 1702 tarihinde inşâ edilecek iki kalyon için gereken sütun, seren ve keresteler Tersâne'ye Halil Ağa aracılığıyla gönderilmekteydi: BOA, C. BH 1359.

olan Halil Ağa aracılığıyla elli altmış seneden beri bu bölgeden temin edildiği ifade edilmektedir. Halil Ağa'nın bu uzun süre zarfında görevini en iyi şekilde yaptığı belirtilerek yeni yapılacak veya tamir edilecek kalyonlar için Tersâne'ye gönderilen kerestelerin kullanımında gerekli ihtimamın gösterilmesi ve İznikmid'den kereste naklinin düzene konması amacıyla kendi yerine iş bilen bir vekil bırakmak suretiyle Tersâne'ye kereste emini olarak atanmasına karar verilmiştir³⁵⁵.

Kereste talep edilen yerlerdeki halkın, herhangi bir vakfa dahil olup olmaması veya bir hizmet karşılığında (menzilci, derbentçi, doğancı vs.) vergi muafiyetinin bulunup bulunmadığına bakılmaksızın kereste kesimi ve taşınmasında görev alması emredilmekteydi. Kereste Eminleri, halka eziyet etmemeleri ve ücretlerinin tam olarak ödenmesi konusunda sürekli ikaz edilirdi. İskelelere indirilen keresteler, nakliye ücretleri Tersane-i Âmire'den verilmek üzere rençber veya taş gemileri vasıtasıyla bazen de bu işe tahsis edilen kalyonlara yüklenerek İstanbul'a getirilmekteydi.

Kereste organizasyonunun işleyişini devlet adına kontrol etmek üzere bazı görevliler ile kerestelerin istenilen ölçülere göre kesilmesini sağlamak amacıyla kalyon mimarları istihdam edilmekteydi. İstanbul'dan gönderilen bu görevlilere bir miktar harcırah da verilmekteydi³⁵⁶.

Ormanların dağlık kesimlerinden genelde ocak ayında (*vakt-i yanâr*) kesilen kerestelerin, ilkbaharda nakledilmek üzere iskelelere indirilmeleri gerekmekteydi. Kocaeli bölgesinden gelen keresteler İznikmid iskelesine veya İznikmid tersânesine, Gebze civarındakiler ise İnehacı iskelesine nakledilirdi. İznikmid ve Sakarya'nın Karadeniz tarafındaki dağlardan sütun, seren ve karaağaç kerestesi istendiğinde ise bunların Sakarya Boğazı'na (Sakarya nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yere) nakledilmeleri emredilmekteydi. Kerestenin iskelelere nakli için büyük baş hayvanların çektikleri arabalar kullanılmaktaydı. Kereste, burada Emin'e teslim edilir, Emin yahut bu işle görevlendirilmiş bir mübâşir tarafından halka

---

³⁵⁵ Halil Ağa'nın Tersâne'de kereste emini olarak tayin edildiğine dair mevkufât kalemine verilen 11 Ra. 1147/10 Eylül 1734 tarihli ilmuhaber kâimesi: BOA, **MAD** 10177, s. 5

³⁵⁶ İstanbul'dan gönderilen söz konusu görevlilere bir miktar harcırah da verilmekteydi. Mesela 1120-22/1709-10 senelerinde İznikmid, Bolu ve Üsküdar korusu gibi yerlere gönderilen dergâh-ı âli yeniçerisi, bostaniyân-ı hassa hasekisi gibi görevlilere 100'er kuruş harcırah verilmişti (BOA, **MAD** 2489, s. 79; **MAD** 2485, s. 128; **MAD** 3435, vr. 66a).

mevkufât defterlerinde belirlenmiş fiyatlar üzerinden ödeme yapılır ve karşılığında bir belge (hüccet) düzenlenirdi.

Kalyonların denize indirilme vakti yaklaştıkça kereste işi âciliyet kazanır ve işin aksamaması için ilgililer cezalandırılmakla tehdit edilirdi. Mesela 1147/1734'te on güne dek denize indirilecek kalyonlara, denize indirilme sırasında gereken 150 felenk ve 15 kızığın üç-dört gün içinde gemilere konarak İstanbul'a ulaştırılması emredilmişti³⁵⁷.

Tersâne dışında gemi inşâ edilen başka yerlere de Kocaeli'nden kereste gönderilirdi. 1148/1735'te Midilli'de iki kalyonun denize indirilmesi için gereken beş yüz gürgen felenk ve on sekiz gürgen kızığın da Kocaeli bölgesinden gönderilmesi emredilmişti³⁵⁸.

Şayet bir bölgede istenen cinsten kereste olmadığında diğer yerlerden temin edilme yoluna gidilirdi. Mesela İznikmid kazasından istenen on iki iç omurgası ve bir bodostama çekmesi, büyük kerestelerden olup burada bulunmadığından dördünün Sapanca, diğer dördünün Akyazı, ikisinin Sarıçayır ve son ikisinin de Âb-ı Sâfi'den bodostama çekmesinin ise İznikmid divanlarından Kurt tepesi ve diğer bir divandan temini yoluna gidilmişti³⁵⁹.

Kimi zaman kereste temininde yaşanan aksaklıklar ciddî sıkıntılar yarattığında bölgedeki en yetkili görevlinin konuyla bizzât ilgilenmesi istenirdi. Mesela 1153/1740'ta, Kocaeli sancağı mutasarrıfı Seyyid Mustafa Paşa'ya, kereste kesimi yapılan Dokurcun dağına bizzât gitmesi emredilmiş, yerine bir vekil göndermesi halinde azil hatta katledilmekle tehdit edilmişti. Ayrıca bu vesile ile güzergâhı üzerindeki ve kesim yapılan yerdeki halktan herhangi bir talepte bulunmaması hususunda da uyarılmıştı. Seyyid Mustafa Paşa'nın bizzat bu işle ilgilenmesi konusunda gösterilen hassasiyetin sebebi, Tersâne'de inşâsına başlanan kalyonun "*kurumu*"nun kış mevsimi girmeden tamamlanması gerektiği, aksi takdirde yağmur altında kalacak bodostama ve diğer kerestelerin çürümesi ihtimalidir³⁶⁰.

---

³⁵⁷ Kocaeli sancağı mutasarrıfı, İznikmid kadısı, kereste emini ve serdarına hitaben yazılan 17 Ra. 1147/17 Ağustos 1734 tarihli hüküm: BOA, C. BH 11614.

³⁵⁸ BOA, C. BH 10814.

³⁵⁹ BOA, C. BH 9929.

³⁶⁰ BOA, C. BH 3338.

Kocaeli bölgesinden istenen keresteyle bazen Hüdavendigâr sancağı görevlilerinin de ilgilendiği görülmektedir. Mesela 1158/1745'te, Hüdavendigâr sancağı mütesellimi Halil Bey, Tersâne'den istenen kırk büyük kızağı Akyazı, Sapanca, İznikmid, Âb-ı Sâfî ve Sarıçayır'dan tedarik edecekti³⁶¹. Bunun yanı sıra belgelerde kalyon kerestesi istenen yerler sayılırken genellikle Kocaeli kazalarıyla birlikte zikredilen ve kalyon kerestesinin çok olduğu belirtilen Taşköprü ve Gebze'den 1153/1741'de kereste talebinde bulunulmuştu. Zira Tersâne'de inşâsı süren *Murâdiye* isimli kalyon ile kurulmak üzere olan başka bir kalyon için gereken kerestelerin Kocaeli bölgesinden istendiği belirtilerek inşâsı kararlaştırılan iki karavelenin kerestelerinin yine bu bölgeden talep edilmesinin diğer iki kalyonun yapımını aksatacağından karaveleler için gereken kerestenin birkaç senedir kalyon kerestesi “çekmedikleri” ifade edilen Gebze ve Taşköprü'den tedariki düşünülmüştü. Fakat buraların koru-yı hümâyûna dahil olmaları dolayısıyla istenen kerestelerin kesim ve nakli için Bostancıbaşının ilgilenmesi gerektiği vurgulanmıştır³⁶².

Tablo 38: Bazı senelerde Kocaeli bölgesinden talep edilen kereste miktarları

Sene	İnşâ için istenen kereste sayısı	Tutarı (kuruş)	Tamir için istenen kereste sayısı	Tutarı (kuruş)	Toplam kereste sayısı	Toplam tutar (kuruş)
1128/1716 ³⁶³	41.046	66.828,5			41.046	66.828,5
1143/1730 ³⁶⁴	29.468	39.508,5	5921	22.501,5	35.389	62.010
1148/1735 ³⁶⁵	4802	17.443,5	9230	27.092,5	14.032	44.436
1150/1737 ³⁶⁶			97.280	42.993,5	97.280	42.993,5
1150/1737 ³⁶⁷	19.091	23.014			19.091	23.014
1151/1738 ³⁶⁸			5921	22.501,5	5921	22.501,5
1152/1740 ³⁶⁹	31.777	64.720,5	11.013	33.983	42.790	98.703,5
1154/1742 ³⁷⁰	16.484 ³⁷¹	31.771,5			16.484	31.771,5

³⁶¹ BOA, C. BH 11908.

³⁶² BOA, C. BH 313.

³⁶³ 5 Ş. 1128/25 Temmuz 1716 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 6266, s. 148.

³⁶⁴ 28 S. ve 18 Ca. 1143/12 Eylül ve 29 Kasım 1730 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10323, s. 100; AE I. Mahmud 9126.

³⁶⁵ 19 Ra., 17 C. ve 9 Za. 1148/9 Ağustos ve 4 Kasım 1735 ile 22 Mart 1736 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10323, s. 109.

³⁶⁶ 29 M. ve 13 Ca. 1150/29 Mayıs ve 8 Eylül 1737 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 3864, s. 99.

³⁶⁷ 29 M. ve 16 S. 1150/29 Mayıs ve 15 Haziran 1737 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 3864, s. 98.

³⁶⁸ 5 S. 1151/25 Mayıs 1738 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10338, s. 101.

³⁶⁹ 8 Z. 1152/7 Mart 1740 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3389, s. 116.

³⁷⁰ 23 Za. 1154/30 Ocak 1742 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3388, s. 111.

1160/1748 ³⁷²	16.234	55.167,5			16.234	55.167,5
1161/1748 ³⁷³			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1162/1749 ³⁷⁴			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1163/1750 ³⁷⁵			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1164/1751 ³⁷⁶			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1165/1752 ³⁷⁷	28.056				28.056	
1166/1753 ³⁷⁸			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1167/1753 ³⁷⁹			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1168/1754 ³⁸⁰			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1169/1756 ³⁸¹			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1170/1756 ³⁸²			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1171/1758 ³⁸³			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1172/1759 ³⁸⁴			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1176/1762 ³⁸⁵			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1178/1764 ³⁸⁶			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1180/1767 ³⁸⁷			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1181/1767 ³⁸⁸			7208	33.947,5	7208	33.947,5

Yaklaşık olarak XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kocaeli sancağındaki İznikmid, Sapanca, Sarıçayır, Âb-ı Sâfî ve Akyazı kazaları ile

³⁷¹ 3700 adedi İstanbul'dan temin edilecekti.

³⁷² Bir kalyon ve bir karavele ile tamir edilecek kalyonlar için 1 Ca. 1159-29 Z. 1160/22 Mayıs 1746-1 Ocak 1748 tarihleri arasında Tersâne'ye teslim edilen keresteler: BOA, MAD 10346, s. 69.

³⁷³ 11 Ra. 1161/11 Mart 1748 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2844, s. 109.

³⁷⁴ 21 Ra. ve 27 C. 1162/11 Mart ve 14 Haziran 1749 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10350, s. 124.

³⁷⁵ 14 L. ve 16 Za. 1163/16 Eylül ve 17 Ekim 1750 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 3869, s. 25.

³⁷⁶ 24 Za. 1164 ve 11 S. 1165/14 Ekim ve 30 Aralık 1751 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 5456, s. 116-7; AE I. Mahmud 9818.

³⁷⁷ 20 Za. 1165/29 Eylül 1752 tarihinde Kocaeli sancağı mutasarrıfı, İznikmid, Sapanca, Sarıçayır, Âb-ı Sâfî ve Akyazı kadıları, Ağaçlı, Kaymas, Kandıra, Şeyhler, Gençli ve Beşdivan nâibleri, İznikmid kereste emini Mehmed, kethüda yeri ve yeniçeri serdârı ve ayân-ı vilâyet iş erlerine hitaben yazılan hüküm: BOA, C. BH 7147.

³⁷⁸ 25 M., 27 R., 15 B., 21 L ve 21 Z. 1166/2 Aralık 1752, 3 Mart, 18 Mayıs, 21 Ağustos ve 19 Ekim 1753 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 2833, s. 128.

³⁷⁹ 21 L. 1166 ve 2 S. 1167/21 Ağustos ve 29 Kasım 1753 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10356, s. 157.

³⁸⁰ 27 L. 1167 ve 25 S. 1168/17 Ağustos ve 11 Aralık 1754 tezkire kayıtları: BOA, MAD 10357, s. 130.

³⁸¹ 19 Za. 1169/15 Ağustos 1756 tarihli kaime kaydı: BOA, MAD 10359, s. 210.

³⁸² 9 Za. 1169 ve 21 M. 1170/5 Ağustos ve 16 Ekim 1756 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10360, s. 156.

³⁸³ 21 L. 1170 ve 23 R., 13 B., 23 Ş. 1171/9 Temmuz 1757 ve 4 Ocak, 23 Mart, 2 Mayıs 1758 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10364, s. 162.

³⁸⁴ 8 Za. 1171 ve S., C., Ş. 1163/14 Temmuz 1758 ve Ekim-Kasım 1758, Ocak-Şubat ve Mart-Nisan 1759 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10365, s. 142.

³⁸⁵ 17 S. 1176/7 Eylül 1762 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10371, s. 151.

³⁸⁶ 25 Za. 1177/26 Mayıs 1764 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10376, s. 117.

³⁸⁷ 22 L. 1180/23 Mart 1767 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 4005, s. 126.

³⁸⁸ 28 S., 7 Ca. 1181/26 Temmuz, 31 Ekim 1767 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 4005, s. 142.

Üsküdar'a bağlı Ağaçlı, Kaymas, Gençli, Kandıra, Şeyhler ve Beşdivan nahiyelerinden kalyon tamiri için 33.947,5 kuruş tutarında 7208 adet kerestenin istendiği görülmektedir. Aynı dönemde bazen bu sayının bir kısmı bazen de 7208'e ek olarak, bir miktar karaağaç kerestesi de Sakarya'dan talep edilmiştir³⁸⁹.

Tablo 39: XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Kocaeli bölgesinden kalyon tamiri için mutata olarak istenen kerestelerin cins ve fiyatları³⁹⁰

	Kereste çeşitleri	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı	Toplam fiyat (pâre)	
1	Onurga-i çam-ı kalyon	1000	18	18.000	
2	Astar-ı onurga-i kalyon	400	10	4.000	
3	Bodostama-i ser kalyon	800	10	8.000	
4	Bodostama-i kıç kalyon	800	16	12.800	
5	Astar-ı bodostama-i ser kalyon	300	23	6.900	
6	Astar-ı bodostama-i kıç kalyon	300	14	4.200	
7	Pâre-i bodostama-i ser kalyon	300	15	4.500	
8	Pâre-i bodostama-i kıç kalyon	300	10	3.000	
9	Eygü-i kalyon	100	150	15.000	
10	Döşek-i kalyon	100	50	5.000	
11	Bir voltalık iskarmoz-ı kalyon	80	150	12.000	
12	Ser-kütük-i kalyon	200	20	4.000	
		100	73	7.300	
13	Babalık-ı kebîr kalyon	300	17	5.100	
14	Lata-i kebîr çam kalyon	280	845	236.600	
15	Lata-i sağır çam kalyon	200	480	96.000	
16	Koğuş-ı çam-ı kalyon	200	2700	540.000	
17	Koğuş-ı taban-ı bellût kalyon	280	310	86.800	
18	Vürdinar-ı delikli kalyon	200	70	14.000	
19	Vürdinar-ı çam-ı kalyon	120	300	36.000	
20	Irgad-ı kebîr-i kalyon	120	16	1.920	
21	Çapa-i demir kalyon	100	60	6.000	
22	Çapa-i ser kalyon	180	500	90.000	
23	Dümen-i kalyon	Kocaeli	800	15	12.000
		Bahr-i siyah	600	18	10.800
24	Yeke-i dümen kalyon	100	20	2.000	
25	Pıraçol-ı kebîr kalyon	60	450	27.000	
26	Pıraçol-ı palavra-i kalyon	30	180	5.400	
27	Maymuncuk-ı kebîr kalyon	160	22	3.520	
28	Maveleve-i karaağaç kalyon	240	22	5.280	
29	Hacılık-ı karaağaç kalyon	100	84	8.400	
30	Ok-ı kabalık-ı kalyon	200	30	6.000	
31	Elvâh-ı top kalyon	80	80	6.400	
32	Sütûn-ı bağçebe(?) -i kalyon	300	20	6.000	
33	Sütûn-ı harce(?) -i kalyon	120	70	8.400	
34	Eğri tahta-i kalyon	120	280	33.600	
35	Çubuk-ı kalyon	100	60	6.000	
	Toplam		7208	1.357.900 (33.947,5 kuruş)	

³⁸⁹ BOA, C. BH 9937; C. BH 7124; C. BH 10882; C. BH 11546; C. BH 9552.

³⁹⁰ BOA, D. MKF 29716, s.2.

Tamir için istenen kereste çeşitleri arasında bodostamanın çeşitli cinslerinin bulunduğu görülmektedir. Kalyon teknesi kurulurken kullanılan ilk kereste çeşidinden olan bodostamalar yağmur altında kaldıklarında çabuk çürümekteydiler. Bu yüzden özellikle kış mevsimi girmeden kalyonların *kurumunun* tamamlanmasına özen gösterilirdi³⁹¹.

Tersâne-i Âmire için Kereste Temin Edilen Yerler

Tersâne-i Âmire, imparatorluğun ana tersânesi olmasından ötürü donanma kalyonlarının inşâ ve tamirlerinin gerçekleştiği en yoğun çalışma sahasıydı. Bu faaliyetin sürekliliği için hiç şüphesiz öncelikle gerekli kerestenin düzenli olarak temin edilmesi zorunluydu.

XVII. yüzyıldan sonra halktan düzenli olarak alınmaya başlanan avâriz vergisi³⁹² donanmanın bazı giderlerinin karşılanması için de kullanılmaktaydı. Kadırgalar için ihtiyaç duyulan kerestenin teminini sağlamak amacıyla özellikle Kocaeli sancağının avâriz gelirleri Tersâne'ye ocaklık olarak tahsis edilmişti. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşâlarına başlanan kalyonlar için gerekli kereste de, Tersâne'ye ocaklık olan bölgelerden ve bazen de bunların dışında kalan yerlerden temin edilirdi³⁹³. Ocaklık olan yerlerden alınan kereste için ödenen fiyat, pazar fiyatının beşte biri kadardı³⁹⁴.

XVIII. yüzyılın başından itibaren kalyonların donanma içindeki önemleri ve bununla birlikte inşâ edilen kalyon sayıları artmaya başlamış, diğer taraftan donanmadaki mevcudiyetini sürdüren başlarda ve kadırgalar için tahsis edilen ocaklık kereste de, aynî veya bedeliyle alınmaya devam edilmişti³⁹⁵. Bunun yanı sıra

---

³⁹¹ BOA, C. BH 3338.

³⁹² Avâriz vergisi için bkz. Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul 1985, s. 153-164; Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalm ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mâlî Tarih)**, İstanbul 1986, s. 119.

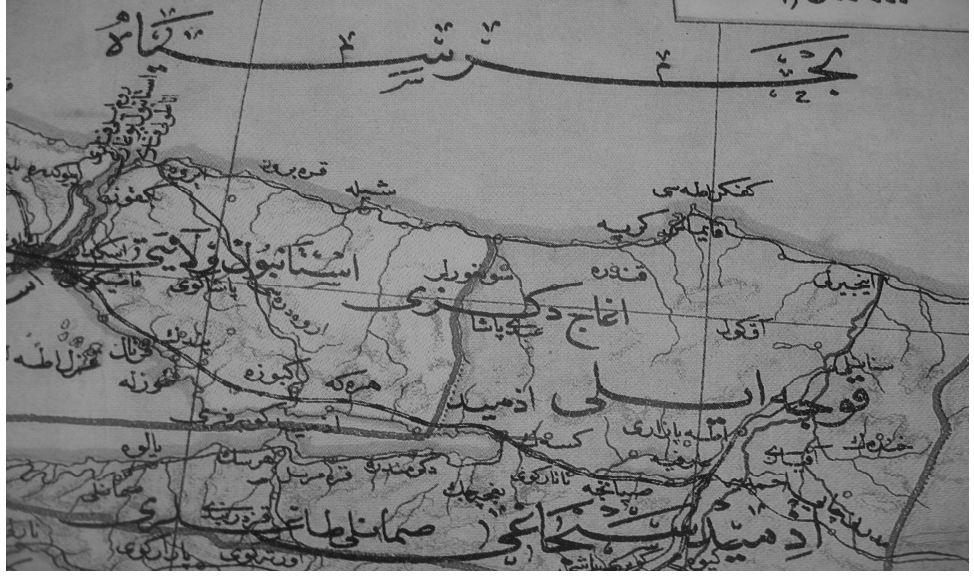
³⁹³ Bostan, **Tersane-i Âmire**, s. 102.

³⁹⁴ Bostan, **Tersane-i Âmire** s. 109.

³⁹⁵ Ocaklık kerestelerinin akçe tutarlarının XVII. yüzyılın ortalarından itibaren bu yüzyılın sonuna kadar değişmediği tespit edilen kaza ve nahiyeler şunlardır: Kocaeli livâsında bulunan İznikmid, İznik, Yalakâbâd, Sarıçayır, Pazarköy, Âb-ı Sâfî, Karamürsel, Akhisar, Geyve, Akyazı ve Sabanca kazaları ile Üsküdar'a bağlı olan Kaymas, Ağaçalı, Akâbâd, Gençli, Şeyhli, Kandıra ve Taşköprü nahiyeleri. 1068/1682'de ocaklık kereste, on kadırgaya yetecek miktarda iken, 1100/1689'da yedi kadırgalık kereste istenmeye başlanmıştır. 1064-1107/1654-96 seneleri arasında ocaklık kereste miktarı 275.137 ile 300.021 akçe arasında değişmektedir (Buraya kadar zikredilen bilgiler Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 102-4'den alınmıştır). 1122/1710-11 senesinde, Tersâne ocaklıklarını gösteren

kalyon keresteleri de ocaklık olan yerlerden devlet tarafından belirlenen ve mevkufât defterlerinde kayıtlı olan fiyatlar üzerinden satın alınmaktaydı³⁹⁶. Avârızları karşılığında kadirga ve başarda keresteleri için Tersâne'ye ocaklık olarak ayrılmış bu bölgelerdeki ormanlar ağaç yönünden çok zengindi.

Harita 1: Büyük bir kısmı Kocaeli sınırları içinde gösterilen “Ağaç Denizi”³⁹⁷

Bu bölgelerin öncelikle İstanbul'a yakın ve orman yönünden zengin yerler olduğu dikkati çekmektedir. Bunlar arasında kadirgalar döneminden beri ormanlarından istifade edilen Kocaeli sancağı, önemini XVIII. yüzyılda, kalyonlar devrinde de muhafaza etmiştir. Zengin kaynakları itibarıyla “Ağaç Denizi” olarak da

---

mevkufat kalemine ait bir icmâl defterinde Kocaeli'nden yine yedi kadirgalık kerestenin istendiği ve bunun bedelinin 269.774 akçe olduğu, buna eklenen *vezâf-i koruciyân ve gayrihu* adı altında 54.162 akçelik bir miktarla kereste bedelinin toplam 323.936 akçe ettiği görülmektedir (BOA, **D. MKF** 27844, s. 9). 1175/1761'de Kereste Eminliği görevine getirilen Elhâc Osman'ın, bu seneye ait Kocaeli sancağındaki ocaklık kadirga kereste bedellerini tahsil etmesi ayrıca tamiri gereken kalyonlar için istenen keresteyi de bir an önce kestirip Tersâne'ye ulaştırması emredilmekteydi (Kocaeli sancağı mutasarrıfı ve İznikmid ve Kocaeli sancağında bulunan diğer kalyon ve ocaklık kerestesi kesilip naklolunagelen kaza ve nahiyelerin kadı ve naibleri ve sâbık gedikliler emini iken özellikle ve *müstakillen* İznikmid kereste emini nasp ve tayin olunan Elhâc Osman'a ve kethüda yerleri, serdarları, zâbitân ile ayân-ı vilâyet iş erlerine hitaben yazılan 2 M. 1175/3 Ağustos 1761 tarihli hüküm: BOA, C. BH 11981.

³⁹⁶ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 108.

³⁹⁷ M. Nasrullah, M. Rüşdü, M. Eşref, **Osmanlı Atlası, XX. Yüzyıl Başları**, (haz. R. Tekin, Y. Baş), İstanbul 2003, s. 18'den alınmıştır.

isimlendirilen bölgeyi kapsayan Kocaeli ve civarındaki kereste temin edilen yerler; İznikmid, Sapanca, Akyazı, Sarıçayır, Âb-ı Sâfi kazaları ile Üsküdar'a bağlı Kaymas, Ağaçalı, Gençli, Şeyhli (Şeyhler), Kandıra, Beşdivan, Gebze ve Taşköprü nâhiyeleridir³⁹⁸.

Kocaeli kalyon kerestesi temin edilen tek yer olmayıp başka bölgeler de bulunmaktaydı. Mesela Tersâne'ye Biga yarımadasında bulunan Ezine, Bayramiç, Çan, Biga, Edremid ve Kemer'den çam kerestesi ve fıçı tahtası³⁹⁹, Sakarya nehri civarından karaağaç kerestesi, Sinop ve çevresinden ise sütun, seren ve farklı cinsten kereste gönderilmekteydi⁴⁰⁰. Bununla birlikte zaman zaman yaşanan aksaklıkların telafisi amacıyla başka yerlerden de kereste nakledildiği görülmektedir. Mesela 1155/1742'de İznikmid'den talep edilen koğuş kerestesinin vaktinde gönderilememesinden doğan sıkıntıyı gidermek için Rodos'tan kereste temin edilmiştir⁴⁰¹.

XVII. yüzyıl sonlarından itibaren donanmada kalyon sayısının artmasına paralel olarak kereste temin edilebilecek yeni yerler bulma zarureti doğmuştu. Bu sebeple 1699'da Bolu civarında yapılan keşif çalışmaları neticesinde ihtiyaç duyulan kereste için bu bölgedeki ormanlardan da istifade edilmeye başlanmıştır⁴⁰². Bununla

---

³⁹⁸ Bu kaza ve nâhiyeler, XVIII. yüzyılda sürekli olarak kalyon kerestesi talep edilen yerler olarak belgelerde zikredilmektedir. Ayrıca kalyon kerestesi ile ilgili muhasebe icmâllerinde de bu kaza ve nâhiyelerdeki kadı ve nâibler tarafından düzenlenen hüccetler vasıtasıyla buraların halkına vermeleri gereken kerestelerin cins ve sayısı "tevti" edilmekteydi. Yalnız Taşköprü ve Gebze, koru-yı hümâyûna dahil olduklarından buralarda kadı veya nâiblerin düzenlediği hüccetlere dair kayıtlar yoktur (BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14610, s. 2-8, 11-16). Esas kayıtları mevkufât defterlerinde olan bu kaza ve nâhiyelerden Beşdivan'ın Taşköprü'ye bağlı olduğu zikredilmektedir (BOA, **D. MKF** 28036).

³⁹⁹ Biga'dan temin edilen fıçı tahtasının 1000 adedine 1121/1709'da 5 kuruş zam yapılarak 35 kuruştan satın alınmıştı: (Biga kadısı ve gümrük eminine hitaben yazılan 21 Ca. 1121/29 Temmuz 1709 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 2485, s.138).

⁴⁰⁰ XVIII. yüzyılda Sinop'tan kereste elde edilen yerler ve kereste çeşitleri hakkında geniş bir çalışma için bkz. İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Sinop'ta Gemi İnşa Teknolojisinin Alt Yapı, İstihkâm, İstihdam, Üretim ve Pazarlama Sorunu" **Türk Teknoloji Tarihi, 1. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildiriler (15-17 Kasım 2001)**, s. 28-60. Sinop tersanesi ve burada inşa edilen gemiler ile kullanılan kerestelerin isim ve fiyatları ile ilgili başka bir geniş çalışma için ayrıca bkz. Mehmet Ali Ünal, "XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Sinop Tersanesi" **XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002, Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt II. Kısım**, Ankara 2005, s. 911-58.

⁴⁰¹ Rodos sancağı mutasarrıfı Abdülkadir Paşa'ya hitaben yazılan 8 Ca. 1155/11 Temmuz 1742 tarihli hükümdede Abdülkadir Paşa tarafında burada inşa ettirilen karaveleden arta kalanlarla sekiz-dokuz yüz adet veya daha fazla koğuş kerestesinin söz konusu karaveleye yüklenerek ücretleri İstanbul'da verilmek üzere gönderilmesi istenmekteydi: BOA, **MAD** 9950, s. 73.

⁴⁰² Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 117.

birlikte, buradan gönderilen kerestenin kalitesi⁴⁰³ ve Tersâne'nin talebinin karşılanmasında sıkıntılar yaşanmıştır⁴⁰⁴.

Alternatif bölgeler bulunmakla birlikte Kocaeli, kereste teminindeki ağırlıklı yerini korumuştur. Bu bölgeden istenen kerestelerin gönderilmesi konusunda yaşanan bir sorun üzerine yazılan 1133/1721 tarihli hükümde “*kalyonların zuhûrundan bu vakte gelinceye dek lâzım olan kereste*”nin Kocaeli halkına kestirilerek arabalarla iskelelere naklettirildiği ve bu işin diğer *tekâlif* gibi olmayıp daha önceden belirlenmiş ücretlerinin nakit olarak devlet tarafından ödendiği ifade edilmektedir⁴⁰⁵.

Yeni Kereste Rezerv Bölgeleri

Tersâne'ye uzun yıllar kereste sağlayan Kocaeli'nde, artan ihtiyacı karşılamak üzere yeni ormanlık alanların keşfedildiği görülmektedir. 1148/1735 tarihli bir belgeden, İznikmid'e üç saat mesafede kalyon kerestesi olmaya müsait büyük ağaçların (*kebîrû'l-eşcâr*) bulunduğu belirtilen Gökdağ'ın keşfedilen yeni alanlardan biri olduğunu öğreniyoruz. Aşılması gereken bir diğer sorun kerestenin nakli meselesiydi. Bu sebeple, Geyve ve Akhisar'dan seçilecek kimselerce dağa giden yolların açılarak nakliyeğe uygun hale getirilmesi emredilmiş,⁴⁰⁶ söz konusu görevin tamamlanmasının ardından buradan kereste sevkıyatına başlanmıştır⁴⁰⁷.

XVIII. yüzyılın son çeyreğine geçilmeden önce, İznikmid dağlarından uzun zamandan beri eyeğü, döşek, doldurma, iki voltalı ve benzeri türde keresteler için kesilen meşe ağaçları azalmaya başlamıştı. Bu durum halkın uzak mesafedeki dağlara giderek 30-40 günlük sürede kereste kesimi yapması gibi sıkıntılı bir sonuç doğurmuştur. Üstelik İznikmid tersânesine getirilen bu kerestelerin çapları da

⁴⁰³ Saray kapıcıbaşlarından Hüseyin'e hitaben yazılan 5 Zilhicce 1113/3 Mayıs 1702 tarihli hükümde Bolu'dan gönderilen kalyon sütunlarının sulu yerlerde yetişmesinden dolayı şekil itibariyle kullanıma müsait olmadığı belirtilerek bunun yerine Kitros ve Çayağzı'ndan temin edilmesi istenmektedir: BOA, MAD 3595, s. 73.

⁴⁰⁴ 1112/1700 senesinde Patrona ve Riyâle kalyonları inşası için Bolu voyvodası Ömer Ağa'dan 19.998 adet kereste talep edilmişti. Ömer Ağa, 1114/1702'ye kadar ancak 2961 adet kereste gönderebilmişti. Aynı tarihlerde kereste emini İbrahim Ağa'dan talep edilen 9999 adet kerestenin ise 7828'i İznikmid'den gönderilmişti: BOA, MAD 5362, s. 67.

⁴⁰⁵ 1-10 Ş. 1133/28 Mayıs-6 Haziran 1721 tarihli hüküm: BOA, C. BH 8622.

⁴⁰⁶ Kocaeli sancağı mutasarrıfı ve İznikmid kadısına hitaben yazılan 28 C. 1148/15 Kasım 1735 tarihli hüküm: BOA, MAD 10332, s. 111.

⁴⁰⁷ Kocaeli sancağı mutasarrıfı ile İznikmid, Geyve ve Akhisar kadılarına hitaben yazılan 28 Zilhicce 1153/16 Mart 1741 tarihli hüküm: BOA, MAD 3388, s. 96.

istenilen ebatta olmadığından kereste eminleri bunları kabul etmemekteydiler. Bunun üzerine kesim yapılacak yeni ormanlık alanlar aranmaya başlanmıştı. Yenişehir, İnegöl ve Pazarcık kazalarındaki dağlarda ise istenilen cinsteki kereste çıkacak ve on beş yıl yetecek miktarda ağaç bulunduğu hakkında bir rapor sunulmuştu⁴⁰⁸. Fakat söz konusu bölgede yol güvenliği bulunmadığı belirtilerek konunun araştırılması emredilmişti⁴⁰⁹.

Aynı raporda kereste ihtiyacının karşılanması konusunda Kocaeli bölgesindeki ağaçların yeterli gelmemesi üzerine 1153 (1740-41) ve 1162 (1748-49) senelerinde Gebze ve Taşköprü nahiyelerinde bulunan kuru-yı hümâyûn dahilindeki yerlerden Bostancıbaşı aracılığıyla kesim yapılabilmesi için izin verildiği zikredilmektedir. Daha sonra bu izin kaldırılmış fakat 1171 (1757-58) senesinde tekrar ihtiyaç hasıl olduğunda yine Taşköprü ve eskiden beri meşe kesimi yapılan korudaki dağlardan Kocaeli mutasarrıfı ve kuru zâbiti vasıtasıyla koyun eğrekleri olan yerlerdeki ağaçlara dokunulmamak şartıyla izin verilmişti⁴¹⁰.

1177/1764 senesinde Tersâne'de inşâsına başlanan ve sekiz ayda bitirilmesi emredilen 47,5 zirâ (36 m.) uzunluğunda bir kalyonun sıkı bir çalışmayla

---

⁴⁰⁸ "... *Hüdavendigâr* sancağında vâkı' **Yenişehir** ve **İnegöl** ve **Pazarcık** nâm karyeler kurbunda müte'addid cibâl-i miyâh olup sâlifü'z-zikr ecnâs-ı keresteye sâlih katı vâfir eşçâr olmağla kat'ına ruhsat buyurulduğu sûretde on beş sene mikdârı Tersâne-i Âmireye kifâyet ideceğini cemm-i gafir haber virdiklerini ve zikr olunan dağların yolları su'ubetli ve tathîre muhtaç olduğuna binâ'en ber-vech-i tahmîn dört beş yüz kuruş masraf ile vucûda geleceğini İznikmid kadısı bir kut'a arzıyla ve kereste emini dahi bir kut'a memhûr arzuhâliyle ifâde ve inhâ ve li-ecli't-tedkîk erbâb-ı vukûfdan ve İznikmid sükkânının ba'zılarından su'âl olundukda **İnegöl** kazâsında **Hamamlı** karyesi hudûdu gâyetinde **Domanıç** dağı dâmeninde tahmînen yüz elli eve bâliğ olur **Mızal** nâm karye kimesnenin kayd u berâtına dâhil olmayup gâlibâ ancak bir mustahfiz timârının cüz'î mahalli veyahûd bir mensûh timârının bir çiftlik yeri ve kusûru hâlî olduğu ve karye-i mezbûrun cevânibi mişe-zâr ve civârında **Kütahya**'ya giden tarîk ile gidildikde elsine-i nâsda düz mişelik nâmıyla müsemmâ ber-vech-i tahmîn bir buçuk saat tûlü ve bir çayırılık mikdârı arz ile müsettah bir dere ve firâz-ı kûha çıkınca üç sâ'at kadar mahalli dahî ecnâs-ı mişe ile mâ-lâ-mâl bir kûh-ı azîm ve yine **Bursa beyi şehri** demekle mâ'rûf mahallin cânib-i şarkîsinde **Akbıyık** nâm bir karye olup karye-i mezbûreden **Pazarcık** nâm karyeye varınca yedi sâ'at mikdârı tûl ve beş sâ'at kadar arzla bir kûh-ı azîm ve yine **Pazarcık** nâm karyeden **Dodurga** nâm karyeye varınca altı sâ'at kadar tûlü birkaç aded azîm cibâl-i miyâh olduğunu ihbâr ve ricâl-i tersâne ve mi'mârân ile lede'l-müzâkere zikr olunan yollar tathîr ve tevessü' olunduğu sûretde ecnâs-ı kereste husûsunda bir dürlü meşakkat çekilmeyüp bir iki kalyon inşâsına defe'aten îrâde buyurulur ise serî'ân karîn-i husûl olacağını ve İznikmid cibâlinde bu takrîb ile beş on sene kereste kat'ı terk olunmasıyla müceddeden Tersâne-i Âmireye şâyeste ecnâs-ı kereste hâsil olacağını bi'd-defe'ât takrîr eylediklerini Tersâne-i Âmire emini verdiği takrîrinde tahrîr ..." BOA C. BH 8581.

⁴⁰⁹ "... ecnâs-ı mişelik olan cebel ve mahaller tarîk-i câdde ve mahal-i der-bend olmağla Tersâne-i Âmire kerestesizün bulunan mişe eşçârının kat'ı kuttâ'-ı tarîk eşkıyâsının adem-i istikrarlarına bâ'is bir keyfiyet olup lakin gereği gibi tefahhus ve tashîhi zımında mübâşir ma'rifetiyle evvel emrde mahallerinden tefahhus ve tashîh ve i'lâm olunmak ..." BOA C. BH 8581.

⁴¹⁰ BOA C. BH 8581.

kerestelerinden bir voltalıları, iç omurgası, sürme çatalları ve meşe koğuşları yerine konmuş, “âyniye” denen yere de iki voltalıları yerleştirilmişti⁴¹¹. Kalyon mimarları İznikmid’den kırk gün içinde diğer keresteleri gelirse kalyonu “*kurmay*” başlayacaklarını taahhüt etmişlerdi. Bunun için bir voltalı, iki voltalı ve endâzesine uygun mankatasa paraçolu ve çapa başı, eğri tahta ve diğer kereste çeşitlerinden üç yüz ellisine ihtiyaç vardı. Eskiden beri kereste kesilen Eftani dağının kırk saat uzaklıkta olması dolayısıyla zikredilen kerestelerin buradan gönderilmeye kalkılırsa kalyonun zamanında yetişemeyeceğinin anlaşılması üzerine Kocaeli’nde battal koyun eğreğinin dağ tarafında elli seneden fazladır koyun yatmadığı belirtilip bu gibi ihtiyaç duyulan zamanda kuru-yı hümâyûn ve diğer yerlerden kereste kesilebilmesi için ferman verildiği hatırlatılarak söz konusu kerestelerin buradan kesilebilmesi için İznikmid mutasarrıfı, İznikmid kereste emini ve kuru kethüdasına hitaben emr-i şerîf yazılmasını için sunulan arz üzerine yazılan hatt-ı hümâyûnda “*mahal-i mezbûrdan kereste kat’ olunduğu veyâhud emsâli var mıdır ve bu husûs için emr-i şerîf verilmesi mesbûk mudur*” şeklinde sorularak konunun dîvân ve mevkufât kayıtlarından araştırılması emredilmiştir⁴¹².

8 Zilka’de 1165/17 Eylül 1752 tarihinde de yine ihtiyaç duyulduğunda, Tersâne’de inşâsı süren üç ambarlı bir kalyon için altı yüz yedi adet kerestenin bir kereste mimarı vasıtasıyla istenilen ölçülerde Taşköprü korusundan kesilip gönderilmesi için emir verildiğinin belirtilmesi üzerine aynı hususta bir hüküm de 3 Zilka’de 1177/4 Mayıs 1764 tarihinde yukarıda zikredilen kalyon için kaleme alınmıştır⁴¹³.

1184/1770’de Çeşme’de donanmanın yakılması üzerine hemen yeni kalyonların inşâsı gündeme geldiğinde gerekli kerestenin kesim ve nakliyle görevlendirilen ve İznikmid’e gönderilen Hassa hasekilerden Genç Hasan, kaleme aldığı raporunda bazı hususlara değinmektedir. Buna göre yapımı kararlaştırılan kalyonların kerestelerini Kocaeli sancağındaki İznikmid ve diğer kazaların halkı, rûz-ı kasıma (9 Kasım) kadar göndermeyi taahhüt etmişlerdi.

---

⁴¹¹ BOA, AE. III. Mustafa, 27043.

⁴¹² BOA C. BH 360, lef 2.

⁴¹³ BOA C. BH 360, lef 1.

Kocaeli dahilindeki kazalarda, eşkıyaların kereste taşıyan arabaları durdurup arabacıları yaraladıkları dolayısıyla kereste işini kesintiye uğratmaları üzerine bu konu araştırılıp teftiş edilmeliydi.

Kocaeli sancağında Akhisar kazasında Sabanca yakınında Karaca adındaki köyün dağlarından çeşitli cinste kerestenin kesimi kolaylıkla olmakla birlikte, halkın köylerinden Tersâne-i Âmire'ye az bir miktar avârız verildiği bahanesiyle buradan kereste kesim ve naklinin yapılabilmesi için sancak mutasarrıfı ve diğer yöneticiler ile İznikmid kereste emini ve tahta serdarına hüküm gönderilmeliydi.

Âb-ı Sâfî kazası halkı, Sakarya köprüsünü ayrıca Sarıçayır kazası halkı da Sakarya'ya yakın bir tahta köprüyü her sene tamir ettiklerini ileri sürerek kereste işinden muafiyetlerini iddia etmelerine rağmen her iki köprü hali hazırda harap vaziyetteydi. Kereste taşıyan arabalar bu köprülerden zorlukla geçtiklerinden bunların söz konusu kaza halkı tarafından bir an önce tamiri için Âb-ı Sâfî ve Sarıçayır kazası kadılarına ayrıca Bolu sancağındaki Dodurga kazasında çeşitli keresteye uygun ağaçların bulunduğu dağların mevcudiyeti ve bunların İznikmid'e ulaştırılmasının kolay olması sebebiyle buradan kereste kesilip nakledilmesi hususunda Bolu voyvodası ve kadısına hitaben hükümler yazılması gerekmektedir⁴¹⁴.

Görüldüğü üzere 1184/1770'de de Kocaeli, Tersâne'ye kereste sağlayan yerlerin başında gelme özelliğini sürdürmektedir. Bununla birlikte daha önceki raporlarda kerestelik ağaçların bulunduğu tespit edilen bölgelerden de kereste istenmiş ayrıca nakliyatın sorunsuz gerçekleşmesi için güzergâhtaki asayişin temini ve köprülerin tamirine dikkat çekilmiştir.

Kerestenin Muhafaza Şartları

Tersâne'de kerestelerin muhafaza edildiği bir kereste mahzeni bulunmaktaydı. Mahzendeki keresteler bazen bir yangın bazen de mahzendeki kötü şartlar sebebiyle kullanılamaz hale gelmekteydi⁴¹⁵.

⁴¹⁴ Söz konusu hükümlerin 6 Ca. 1184/28 Ağustos 1770 tarihli bir buyruldu ile yazılması emredilmiştir: BOA C. BH 6909.

⁴¹⁵ Kereste mahzeninin yanı sıra kurşunlu nahzende de büyük yangınlar çıkmıştı. Mesela 25 S. 1158/29 Mart 1745'te kurşunlu mahzeninin içindeki çıkan yangın sonucunda bütün mahzen içindeki malzemelerle birlikte kül olmuştu. Bunun üzerine Tersâne Emini olan Mollacık-zâde Ali Bey, Cânib

30 Ramazan 1117/15 Ocak 1706 tarihinde kalafatçıların kereste mahzenine yakın bir yerde yaktıkları ateş, kerestelere sıçrayarak büyük bir yangına sebebiyet vermişti. Sultan III. Ahmed bunu öğrenir öğrenmez Tersâne'ye gelmiş ve çıkan yangının Kaptanıderya Abdurrahman Paşa'nın (1704-1706) ihmalkârlığından kaynaklandığına hükmederek idamını emretmiştir⁴¹⁶. Mahzende bulunan çok sayıdaki kalyon, kadirga, baştarda ve fiçı kerestesi yangında kül olmuştu⁴¹⁷.

Tersane'de 22 Rebiülahir 1130/25 Mart 1718'de meydana gelen bir diğer yangında ise denize indirilen yeni kalyon, kalafat ateşinin sıçramasıyla alev almış Kaptanıderya Hacı İbrahim Paşa (1717-1718) ve diğer görevlilerin yangını söndürme gayretleri sonuçsuz kalmıştır. Neticede alevler eski bir kalyona ve birkaç saat sonra da kereste mahzenine sirayet etmiş ve mevcut kerestenin yarısı kül olmuştu. Yangının yol açtığı tahribatın padişaha arzı üzerine Kaptan Paşa azlolunarak Azak muhafızlığına gönderilmişti⁴¹⁸.

1153/1740'lar itibarıyla söz konusu mahzenin muhafazaya elverişsiz hale gelmesi sebebiyle içindeki sütun, seren ve kerestelerin çürümeye başladığı kaydedilmiştir. Çürüyen keresteler artık kalyon inşasında kullanılamayacağı için biçirilip odun olarak kiremitçi esnafına çekisi 70 akçeden satılmıştı. Sütun ve serenler 1067, keresteler ise 1318 çeki gelmiş, bunların satışından 1391 kuruş 3 akçe gelir elde edilmişti. Yine aynı yıl içinde mimarların tetkikinden sonra kalyon inşasında kullanılamayacakları anlaşılan sütun, seren ve keresteler de kesilip esnafa satılmıştır. Bu kez sütun ve serenler 715, keresteler ise 461 çeki gelmiştir. Aynı tarihlerde feshedilen *Şeşpâ-yı Bahrî* kalyonunun eski kerestelerinden elde edilen 1852 çeki odun da çekisi 65 akçeden 1003 kuruş 20 akçeye satılmıştı. 1153/1740 sonlarında Liman reisi ve Mimarbaşı Salih'in onayıyla işe yaramayacak haldeki altı sütun ve seren 108 kuruşa tüccar gemilerinin kaptanlarına satılmıştı. Söz konusu

---

Salih Efendi ve mahzenin kâtibleri görevlerinden uzaklaştırılmışlardı. Tersâne Emni tayin edilen Tiryâki Mehmed Efendi, kurşunlu mahzeni eskisinden de iyi şekilde bina ettirmiş ve içine de yanan malzemelerin yenisini fazlasıyla koymuştu (**Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi, Mür'it-Tevârih**, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1976, I, 116).

⁴¹⁶ Yangın öyle şiddetliydi ki denizdeki balıklar bile ateşin hararetinden "*kebâb*" olmuştu (Râşid Mehmed Efendi, **Târih**, III, 183-4).

⁴¹⁷ Yangından sonra hazırlanan listeye göre toplam 182 adet 25.950 akçe tutarında on iki çeşit kalyon, toplam 1409 adet 44.120 akçe tutarında on çeşit kadirga ve baştarda ve Milan'dan gönderildiği belirtilen 451 adet 103.310 akçe tutarında altı çeşit kalyon kerestesi ile 19.920 akçelik 3984 adet fiçı kerestesi ayrıca 7320 akçe eden 233 çeki odun kül olmuştu: BOA, D. BŞM. TRE dos. 4/81.

⁴¹⁸ Râşid Mehmed Efendi, **Târih**, IV, 387-8.

satışlardan elde edilen meblağ, Tersâne emirlerinin hesaplarına gelir olarak kaydedilmekteydi⁴¹⁹.

1153/1740 senesinde Tersâne Emiri Murteza Efendi tarafından Hassa Mimarbaşı Mehmed Ağa'ya yaptırılan keşif sonucunda hazırlanan listede Tersâne'deki bazı yerlerle birlikte kereste mahzeninin de tamiri kararlaştırılmış ve gerekli malzemenin 42.180 akçe tuttuğu hesap edilmişti⁴²⁰.

Kereste Talep Edilen Bölgelerde Yaşanan Sosyal Sorunlar

Günümüz şartlarında gelişmiş aletlerle yapılan ağaç kesimine ve bunları bir defada başka bir yere çok sayıda nakledebilecek taşıtlara kıyasla eskiden yapılan işin ve harcanan emeğin çok daha büyük olduğu aşikârdır. Belgelerden öğrendiğimize göre kesilen ağaçların taşınması kar üzerinde daha kolay olduğundan kış aylarında⁴²¹ gerçekleştirilen bu iş, halk için külfetli ve zahmetliydi. Kesim işlemi kadar kerestelerin iskelelere nakli sırasında da bir takım başka zorluklarla karşılaşılıyordu. Keresteleri iskelelere taşıyan câmus arabalarının geçeceği yollar düzenlenip güzergâhları üzerindeki köprülerin sağlamlaştırılması gerekmekteydi⁴²². Bunun yanı sıra kimi zaman bu arabaların yolları eşkıya tarafından kesilmekteydi. Belgelerde yer alan bazı olaylar halkın tutumunu ve devletin buna karşı sergilediği tavrı göstermesi açısından dikkate değerdir.

Tersâne'de inşasına başlanacak kalyonlar için Kocaeli'nin kaza ve nahiyelerinden gönderilmesi emredilen keresteyi kaza halkı istenen ölçülere göre kesip iskeleye getirdiklerinde keresteyi teslim almakla görevli kimseler bunların ebatlarının istenen ölçülerden noksan olduğunu söylemişlerdi. Üstelik zorluk çıkararak halka ödenmesi gereken ücretleri eksik vermişler, ölçülerini uygun görmedikleri keresteyi ise geceleyin saklamışlardı. Getirdikleri keresteyi ertesi gün yerinde göremeyen halk bir oyun oynandığını anlayarak haklarını aramak istemişti.

---

⁴¹⁹ BOA, MAD 3389, s. 112.

⁴²⁰ BOA, MAD 3389, s. 115.

⁴²¹ BOA, C. BH 1359. Günümüzde de taşıma araçlarının giremediği yüksek yerlerde yapılan ağaç kesimleri, ağaçların kar üstünde taşınması daha kolay olan kış aylarında gerçekleştirilmektedir. Ayrıca kış mevsiminde ağaçların suyu çekildiğinden elde edilen kereste daha dayanıklı olmaktadır (Bu bilgiyi benimle paylaşan İ.Ü. Orman Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ömer Saraçoğlu'na teşekkür ederim).

⁴²² Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 112. 1111/1699-1700'de Sakarya ve Mudurnu köprüleri, kapudâne kalyonu inşasına gereken kerestenin arabalarla taşınması için kereste emini İbrahim Ağa tarafından 14.400 sağ akçeye tamir ettirilmişti (BOA, İE. Umûr-ı Nâfia 95).

Fakat görevliler bir şey getirmediklerini söyleyip daha önce kendilerine verdikleri az miktardaki parayı ellerinden aldıkları gibi halktan tekrar kereste getirmelerini istemişlerdi⁴²³.

Kendilerine haksızlık yapıldığını düşünen halktan bir çoğu İstanbul'a gelip divana arzuhal sunarak şikayette bulunmuşlardı. Şikayetçiler dinlenmiş ve Tersâne'den kereste çaplarını gösterecek bir mimarın tayin edileceği, görevlilerin ücretlerini tamamen vereceği, uygun ölçülerde getirdikleri kerestenin koşulsuz olarak alınacağı hususlarında ferman yazılacağı ifade olunca kendilerinden istenen keresteyi geciktirmeden gönderecekleri konusunda söz vermişlerdi.

Dergâh-ı Âli gedikli müteferrikalarından Abdullah, mübâşir olarak bu işle görevlendirilmiş ve söz konusu kereste tamamen getirilinceye kadar İznikmid tersanesinde beklemesi emredilmişti. Burada halkın getirdiği keresteleri kontrol ederek cinslerine göre kendisine verilen ölçülere uygun olanlarını ilgili görevliler tarafından teslim alınıp mevkufât defterindeki fiyatları üzerinden gereken paranın Kocaeli sancağı mutasarrıfı Halil Paşa ve kadı aracılığıyla halka tamamen verilmesi sağlanacaktı.

Abdullah, bununla ilgili emri cümle huzurunda açıp okumuş ve kesilmesi emredilen kerestenin biran önce gönderilmesi konusunda halkı uyardığında Kocaeli'nde bulunan Kandıra, Gençli, Kaymas, Şeyhler ve Ağaçalı nahiyeleri halkı kendilerinden bir daha kereste istenmemesi amacıyla bir ağızdan “*bizim dağlarımızda kalyon kerestesi yoktur ve bulup getürmeğe dahi kâdir değilleriz ve getürmeziz*” şeklinde kesin bir cevap vermişlerdi. Bu ayak diremenin kötü sonuçlar doğuracağını düşünen İznikmid eşrafının halka, asayiş ve dik başlıktan vazgeçmelerini telkin etmeleri de fayda sağlamamıştır.

Bunlardan bir kısmı vergiden muaf oldukları gerekçesiyle ayak diremede devam etmekteydiler. Halkı kendilerine uymaya zorlayan bu kimseler kereste getiren diğerlerini iskeleye gelmeden önce durdurup nakliye arabalarını kırarak “*biz kereste getürmez iken sizler niçün kereste getürdünüz*” demek suretiyle azarlamakta ve geri döndürmekteydiler.

---

⁴²³ Yeniçeri ağası, İznikmid kadısı ve ilgili nahiyelerin nâiblerine hitaben yazılan evâil-i Ş. 1133/28 Mayıs-6 Haziran 1721 tarihli hüküm: BOA, C. BH 8622.

Kocaeli sancağı mutasarrıfı Halil Paşa ve müteferrika Abdullah, halkın bu şekilde hareketlerinin diğerlerine de sirâyet ederek kereste işinin yarım kalmasına sebep olunacağını ve gerekli ceza verilmezse kerestenin hiçbir şekilde toplanmasının mümkün olmayacağını bildirmişlerdi. Bunun üzerine gönderilecek kerestelerle inşâ edilecek donanma kalyonlarının düşman saldırılarına karşı koyduğu belirtilerek kereste tedârikinin “*emr-i vâcib*” olduğu ifade edilmişti. Ayrıca kalyonların “*zuhûrundan*” beri lâzım olan kerestenin Kocaeli sancağındaki halk tarafından gönderildiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra kereste kesim ve naklinin diğer vergiler gibi olmadığı, ücretlerinin devlet tarafından verildiği hatırlatılarak eskiden beri yaptıkları bu işten şimdi imtina etmelerinin sebepsiz olduğu vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte devlet tarafından alınan tedbirlere rağmen halkı bu şekilde davranmaya itenler arasında *askerîlik* iddiasında bulunanların tesiriyle bu tür olayların yaşandığı sonucuna varılmıştır. *Ulü’l-emre* itaat etmeyip fermanın gereğini yerine getirmedikleri için de kendilerine ceza verilmesi kaçınılmazdı. Zira bu durumun başkalarına sirâyet etmesi halinde devlet açısından hayatî önemi hâiz kalyon inşâ faaliyetleri sekteye uğrayabilirdi.

Bu hususu bertaraf etmek için devlet, zor kullanmak mecburiyetinde kalmıştır. Yeniçeri ocağından yüz nefer ile orta çavuş, küçük çavuş ya da benzeri, hasekilerden gözü pek, cesur ve iş görür bir hasekinin bu bölgeye gönderilmesi ve *askerîlik* iddiasıyla emirlere itaat etmeyen ve halkı tahrik ederek isyana teşvik edenlerin bir an önce yakalanmaları ve cezalandırılmaları emredilmişti. Halk içinde, *askerîlik* iddiasında bulunanlara güvenerek ayak diremeyi sürdürmek suretiyle diğerlerini de tahrik edenlerin yakalanması ve ömür boyu kürek cezasına çarptırılmak üzere Tersâne’ye gönderilmeleri emredilmişti.

Merkezî idare endişesinde haklı çıkmış ve “ayaklanma” başka yerlere de sirâyet etmişti. 1134/1722’de Tersâne’de inşâsı kararlaştırılan iki yeni kalyon ve inşâsı yarım kalan üç ambarlı 59 zirâ (44,72 m.) uzunluğunda bir diğer kalyonun tamamlanması için Kocaeli’nden kereste talep edilmişse de olumsuz tavrın sürmesi nedeniyle halk işi oldukça ağırdan almıştır. Sarıçayır’dan gönderilecek kerestenin yarısı buraya, kalanı ise İlyas Bey, Sırt ve Kuloğlu halkına yüklenmişti. Fakat İlyas Bey halkı, Eyüp Sultan vakfına dahil ve köprücü olduklarını, ellerinde buna dâir bir fermân bulunduğunu, bu sebeple hisselerine düşen keresteyi göndermekten muaf

tutulmaları gerektiğini iddiâ etmişlerdi. Şayet kereste göndermeleri isteniyorsa fermânda vakfa dahil halkın da bu işle yükümlü olduğunun açıkça belirtilmesi gerektiğini dile getirmişlerdi. Konuyla ilgili olarak 6 Cemâziyelevvel 1134/22 Şubat 1722’de İznikmid Paşası, Sarıçayır ve Midilli kadıları ve tahta serdarına hitaben yazılan hükümde; muaf olan ve olmayan herkesin kereste göndermekle yükümlü olduğu özellikle vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra aynı hükümde, zikredilen üç ambarlı kalyon için mevkufât defterindeki kayda göre kalyon omurgası ile yirmi kalyon döseğinin biran önce gönderilmesi hususu da hatırlatılmıştır.

Halkı tahrik ederek ayaklanmalarına sebep olduğu tespit edilen köy sâkinlerinden Güllü (كوللى) Ömer’in yakalanarak Midilli’ye sürülmesi için daha önce verilen emir uyarınca Kocaeli mutasarrıfının mübâşiri ile tahta serdârının emrindeki görevliler köye vardıklarında, halk toplanarak “*biz bu kereste’i virmeziz ve bu âdemi dahi ahz itdirmeziz*” diyerek görevlilere direnmişlerdir. Gelişmeler İstanbul’a bildirildiğinde her ne şekilde olursa olsun Ömer’in yakalanıp Midilli’ye sürülmesi ve halkın da hisselerine düşen keresteyi biran önce kesip göndermesi için tekrar hüküm gönderilmiştir⁴²⁴.

Yaşanan olumsuz gelişmeleri ciddiyle takip eden merkez, daha sonra gönderdiği hükümlerde de muafiyet meselesine özellikle vurgu yapmıştır. 1137/1724’te Tersâne’de inşaları kararlaştırılan 53,5 zirâ (40,55 m.) ve 51,5 zirâ (39,03 m.) varda kosta türünde iki kalyona mevcuttan başka gereken 25.016 adet çeşitli türdeki kereste Kocaeli halkından istenmişti. İznikmid tersanesi iskelesine getirilecek uygun ölçülerdeki kerestenin, kereste emini Halil tarafından teslim alınıp belirli ücretlerinin belge karşılığında halka ödenmesi emredilmişti. İlkbahardan önce Tersâne’ye gönderilmesi emredilen kalyon kerestesinin ticarî bir iş olduğu dolayısıyla şahinci, çakırcı, köprücü, tokurcu, arabacı, menzil-keş ve bunun gibi askerîlik ve evkaf muafiyeti iddiasında olan herkesin belirli ölçülerde bu işle yükümlü oldukları vurgulanarak kimseye muafiyet tanınmadığı belirtilmektedir⁴²⁵.

Osmanlı merkezî idaresinin kereste tedârîki hususundaki hassasiyeti kayda değer bir başka konudur. Devlet, ağır bir iş yüklediği halkın düşmanlara karşı

⁴²⁴ 22 Zilhicce 1134/3 Ekim 1722 tarihli hüküm: BOA, C. BH 5864.

⁴²⁵ 30 M. 1137/19 Ekim 1724 tarihinde İznikmid Paşası, Kocaeli sancağındaki kadı ve naibler, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları ve tahta serdarları ve ayân-ı vilâyetin iş erlerine hitaben yazılan hüküm: BOA, C. BH 5339.

koymak için gerekli malzemeyi sağlamak suretiyle oldukça mühim bir görevi yerine getirdiğine dikkat çekmiş, inşasında büyük katkı sağladıkları kalyonların kazanılan zaferlerde büyük rol oynadıklarını ifade etmiştir. Zor şartlarda çalışarak gönderdiği keresteye düşmana karşı verilen savaşın ilk ve en önemli safhasını gerçekleştiren halkın, bu suretle saltanatın yücelmesine katkıda bulunduğu ve son tahlilde devletle ortak bir kaderi paylaştığı da özellikle vurgulanmıştır⁴²⁶.

2.3.2. İnşâ İçin Gerekli Kerestenin Çeşit ve Fiyatları

Kalyon inşâsında çeşitli cins ve miktarda kereste kullanılmaktaydı. Bunların bazılarının birim fiyatları yüksek bazılarıinki ise düşüktü. Kalyon inşâsında kullanılan bazı kereste türlerinin adları kadirga keresteleriyle benzerlik göstermekle birlikte fiyatları daha yüksekti⁴²⁷.

Kalyon kerestesi ölçülere uygun biçimde ve “*pâk, a'lâ ve sâğ u salim*” olmalı ayrıca, keresteye elverişli olmayan genç ağaçlar kesilmemeliydi⁴²⁸. Kalyon kerestesi elde edilen başlıca ağaç türleri meşe, çam ve karaağaçtı. Felenk ve kızaklar için ise gürgen ağacı kullanılmaktaydı⁴²⁹.

Avrupa’da donanmaların öneminin artmasıyla özellikle meşe, stratejik bir hammadde haline gelmişti. Zira dayanıklılığı ve mukavemet gücü açısından gemi

⁴²⁶ “*memâlik-i islâmiye ile sâir bilâd ve cezâiri keyd u mazarrat-ı eşkiyâdan*” korumak ve gerektiğinde “*memâlik-i mahrûseye isâl-gezend eylemek kasdında olan düşmân ile muhârebe*” için donanma kalyonlarına ihtiyaç vardı. “*Müddâfaa-i düşmân-ı dîn ve muhâfaza-i bilâd-ı müslimîn için iktizâ iden muhârebâtı mu’azzam esbâb-ı fevz u nusret olmak takrîri ile elzem-i levâzım-ı saltanattan olup*” kalyonların “*tevfir ve teksîri husûsu ehemmi umûr-ı devlet-i aliyyeden olmakla beher sene inşâ olunan kalyonlara iktizâ iden kereste ve sâir lâzîminin ne tarîk ile olur ise olsun tedârik ve ihzârı emr-i vâcib*” kabul edilmekteydi: BOA, C. BH 8622.

⁴²⁷ Eygü-i kadirga (5 pâre); döşek-i kadirga (4 pâre); vetika-i kadirga (4 pâre) vs. gibi benzerlik gösteren kadirga keresteleri isimlerinin bulunduğu liste (Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 105-6) ile kalyon kerestelerinin isimlerinin bulunduğu listeler (Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 423-6 ve aşağıda verilen diğer listeler) karşılaştırılabilir. XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başlarında bir kadirga inşâsında 13.336 akçe tutarında yaklaşık 1120 adet, otuz dört çeşit kereste kullanılmaktaydı (BOA, **D. BSM** 36806, s. 636).

⁴²⁸ BOA, **D. MKF** 29974, s. 4.

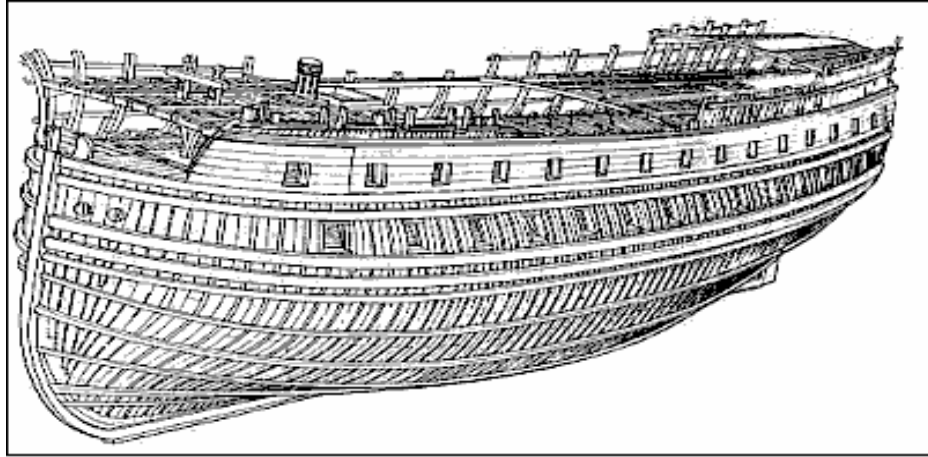
⁴²⁹ Tik ağacından sonra en dayanıklı kereste meşeden elde edilmektedir. Ahşap gemi yapımında kullanılan farklı cinsteki kerestelerin teknik özellikleri için bkz. Charles Desmond, **Wooden Ship-Building**, A.B.D. 1998 (Tekrar basım), s. 17-9. Ekzotik ağaçlar olan tik ve maun, kalite olarak meşeden daha iyi olmalarına rağmen doğal yetiştirme sahalarının uzaklığı Avrupa tersanelerinde kullanımlarını kısıtlamaktaydı. Azlığına ve yüksek fiyatına rağmen Avrupa’da meşeden daha iyi kereste bulunmamaktaydı (Glete, **Navies and Nations**, I, s. 32).

yapımında en çok ihtiyaç duyulan kereste cinsiydi⁴³⁰. 1650’lerde Fransa, İngiltere ve İspanya gemileri için yeterli meşe ağacı bulamadıkları gibi Avrupa’da bu konuda yeterli iç kaynağa sahip hiçbir ülke yoktu. XVIII. yüzyılda hiçbir devlet diğerine karşı bu konuda avantaj sahibi değildi⁴³¹.

Şekil 3: Ağaçların gemiler için kullanılan kısımları⁴³²

Şekil 4: Kalyon teknesini oluşturan keresteler⁴³³

⁴³⁰ Glete, **Navies and Nations, I**, s. 32. Venedik’te gemilerinin yapımında meşe, karaçam ve köknar kerestesi kullanılırdı. Fakat en çok kullanılan meşeydi. Neredeyse tüm tekne meşeden inşa edilmekteydi (Frederic Chapin Lane, **Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance**, Baltimore ve Londra 1992, s. 217-8).

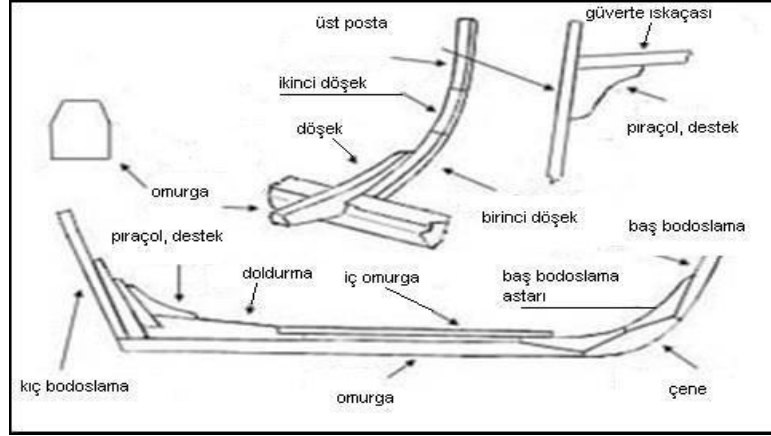
⁴³¹ R. Harding, **Seapower and Naval Warfare, 1650-1830**, İngiltere 1999, s. 129-33.

⁴³² A. R. İşıpek, O. Aydemir, **1770 Çeşme Deniz Savaşı, 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşları**, İstanbul 2006, s. 109.

⁴³³ <http://www.ancre.frvaisso02>

Kalyon inşasında, kullanıldıkları yere göre keresteye farklı isimler verilmektedir. Gemilerin kaburgasını oluşturanlar genel olarak ıskarmoz olarak adlandırılır. Sekiz parçadan oluşan ıskarmozların birincisine yani omurga üzerine gelene döşek, ikincisine yarım döşek, üçüncüsüne döşekbaşı, dördüncüsüne döşek kapağı, beşincisine eygü, altıncısına ıskarmoz, yedincisine bir voltalı, sekizincisine ise iki voltalı denmekteydi⁴³⁴.

Şekil 5: Bir kalyonun inşasında kullanılan bazı kereste isimleri

Kalyon inşasına teknenin kurulmasıyla başlanırdı. Bunun için gerekli kereste çeşitleri; omurga, baş ve kık bodostamaları ile pâreleri, döşek, eygü, doldurma, akreb, astar, ıskarmoz, delikli vürdinar, koğuş tabanı, tahtalık ve vürdinardı⁴³⁵. Kalyon inşasında kullanılan kereste çeşitlerini ihtiva eden bir listede “berây-ı lâzime-i tâkım-ı kamara ve sâi’re” başlığı altında şunlar zikredilmiştir: Taban-ı ihlamur, gönder-i kalafat(?), elvâh-ı ağa, elvâh-ı çam-ı dolap, elvâh-ı tekne, elvâh-ı kapuluk, yazuluk karaağaç, taban-ı çifte aynalık, eğri değirmen, sütûn-ı çifte topaç, manevle-i ırgad⁴³⁶.

⁴³⁴ Süleyman Nutki, **Kâmûs-ı Bahrî**, İstanbul 1333 (1917), s. 58-59.

⁴³⁵ 22 Za. 1112/30 Nisan 1701 tarihinde İznikmid kereste emini İbrahim Bey’e hitaben yazılan hükümde Tersâne’de inşasına başlanacak kalyonun *ibtidâ*’ gereken kerestesini bir an önce göndermesi emredilmekteydi: BOA, İE-BH 1311.

⁴³⁶ BOA, D. MKF 29974, s. 2.

Tablo 40: İnşâ edilecek bazı kalyonlar için gereken toplam kereste sayısı ve tutarı

Sene		Uzunluk		Kereste sayısı	Kereste tutarı (kuruş)
		zirâ	metre		
1120/1708 ⁴³⁷	Kalyon			13.096	16.702,5
1153/1740 ⁴³⁸	Kalyon	53,5	40,55	31.777	64.820,5
	Kalyon	51,5	39,03		
1157/1744 ⁴³⁹	Kalyon	51,5	39,03	18.270	33.956
1160/1747 ⁴⁴⁰	Kalyon	47	35,62	15.754	30.779,5
1162/1749 ⁴⁴¹	Kalyon	55	41,69	18.707	34.363,5 ⁴⁴²
1163/1750 ⁴⁴³	Kalyon	55	41,69	17.951 ⁴⁴⁴	36.710,5
1165/1752 ⁴⁴⁵	Üç ambarlı	61,5	46,61	21.078	42.857
1167/1754 ⁴⁴⁶	Karavele			7.979 ⁴⁴⁷	14.526,5
1170/1756 ⁴⁴⁸	Kalyon	55	41,69	18.156	37.763

Bu listede yer alan kerestelerin tamamına yakını Kocaeli bölgesindeki kaza ve nahiyelerden talep edilmiştir. Bir kalyonun inşası için gereken toplam kereste miktarını veren 1111/1699 tarihli belgede, üç ambarlı büyük bir kalyonun inşası için farklı türde yaklaşık 10 bin keresteye ihtiyaç olduğu zikredilmiştir. Ancak sonraki senelerde inşâ edilen kalyonlar için daha fazla kereste talep edildiği görülmektedir. Bunun sebebi 1111/1699 listesinde bulunmayan filika, sandal ve fıçı kerestelerinin daha geç tarihli listelerde yer almış olmasıdır.

⁴³⁷ 28 Ş. 1120/12 Kasım 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 78.

⁴³⁸ 20 Za. 1152/18 Şubat 1740 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 3447.

⁴³⁹ 9 Za. 1157/14 Aralık 1744 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10345, s. 108.

⁴⁴⁰ 22 Ş. 1160/29 Ağustos 1747 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10346, s. 49.

⁴⁴¹ 13 Cemaziyelahir 1162/31 Mayıs 1749 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10350, s. 125.

⁴⁴² 18.707 adet kerestenin 3559'u inşası bitmiş kalyonların arta kalan kerestelerinden kullanıldığından 15.148 adet kerestenin parası hesap edilmiştir. Bunun 4.069.275 akçe (33.910 kuruş 75 akçe)'lik 12.090 adedi Kocaeli'nden 54.390 akçe (453 kuruş 30 akçe)'lik 3058 adedi ise İstanbul'dan alınacaktı (BOA, MAD 10350, s. 124).

⁴⁴³ 16 Za. 1163/17 Ekim 1750 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3869, s. 34.

⁴⁴⁴ 17.951 adet kerestenin 14.811'inin Kocaeli'nden 3140'ının ise İstanbul'dan temin edilecekti (BOA, MAD 5456, s. 116).

⁴⁴⁵ 23 R., 7 Za. 1165/10 Mart, 16 Eylül 1752 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10354, s. 156-7.

⁴⁴⁶ 23 Ş. 1167 ve 9 Ra. 1168/15 Haziran, 24 Aralık 1754 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10356, s. 157.

⁴⁴⁷ 7979 adet kerestenin 1.713.300 akçelik (14.277,5 kuruş) 6129 adedinin Kocaeli'nden 29.910 akçe (249 kuruş 30 akçe)'lik 1850 adedinin ise İstanbul'dan temin edilecekti (BOA, MAD 10356, s. 157).

⁴⁴⁸ 11 Ra. 1170/4 Aralık 1756 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10360, s. 156.

Tablo 41: 1111/1699’da büyük üç ambarlı kalyonun inşası için gereken kereste⁴⁴⁹

	Kereste çeşitleri	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı	Toplam fiyat (pâre)
1	Bodostama-i ser kalyon	800	2	1600
2	Bodostama-i kır kalyon	800	2	1600
3	Pâre-i bodostama-i ser kalyon	320	4	1280
4	Astar-ı bodostama-i ser kalyon	350	4	1400
5	Onurga-i kebîr kalyon	1200	12	14.400
6	Kanad-ı kalyon	200	4	800
7	Pâre-i kanad-ı kalyon	200	4	800
8	Döşek-i kalyon	60	85	5100
9	Eygü-i kalyon	60	200	12.000
10	Vetika-i kalyon	62	60	3720
11	Çatal-ı kalyon	55	50	2750
12	Doldurma-i kır kalyon	60	100	6000
13	Doldurma-i ser kalyon	35	100	3500
14	Çatal-ı sürme-i kalyon	180	30	5400
15	Akreb-i ser-i kalyon	400	2	800
16	Akreb-i kır-i kalyon	400	2	800
17	Pıraçol-ı akreb-i kalyon	350	2	700
18	Pıraçol-ı kebîr-i kalyon	60	1000	60.000
19	Pıraçol-ı palavra-i kalyon	37	300	11.100
20	Iskarmoz bir voltalı kalyon	60	450	27.000
21	Iskarmoz iki voltalı kalyon	55	420	23.100
22	Vürdinar-ı delikli kalyon	300	600	180.000
23	Vürdinar-ı delikli-i kebîr	400	200	80.000
24	Taban-ı koğuş-ı kalyon	350	250	87.500
25	Koğuş-ı çam-ı kalyon	220	1300	286.000
26	Çapa-i ser-i kalyon	200	80	16.000
27	Çubuk-ı çam-ı kalyon	115	200	23.000
28	Vürdinar-ı tahtalık-ı kalyon	140	450	63.000
29	Eğri tahta-i kalyon	150	120	18.000
30	Yarma-i siyah-ı kalyon	25	120	3000
31	Babalık-ı kebîr-i kalyon	400	3	1200
32	Maymuncuk-ı kebîr-i kalyon	130	6	780
33	Maymuncuk-ı sağır-i kalyon	110	8	880
34	Irgad-ı kebîr-i kalyon	160	1	160
35	Irgad-ı sağır-i kalyon	120	2	240
36	Tomruk-ı kalyon	15	450	6750 ⁴⁵⁰
37	Felenk-i kalyon	120	200	24.000
38	Kızak-ı kalyon	1000	22	22.000
39	Tulumba-i kebîr	120	4	480
40	Tulumba-i sağır ⁴⁵¹	80	2	160
41	Arslanlık-ı kalyon	50	2	100
42	Dümen-i kebîr-i kalyon	1000	2	2000
43	Yeke-i dümen-i kalyon	100	2	200
44	İkinci yeke	100	2	200
45	Kayalık kolu kalyon	60	34	2040
46	Besleme-i kalyon	150	2	300
47	Çapa-i demir-i kalyon	70	20	1400
48	Kütükbaşı-i kalyon	125	6	750
49	Mavele-i karaağaç-ı kalyon	700	6	4200
50	Dikenlik-i karaağaç-ı kalyon	50	100	5000
51	Hacılık-ı karaağaç-ı kalyon	140	16	2240

⁴⁴⁹ BOA, MAD 2714, s. 204-5’den naklen, Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 423-6.

⁴⁵⁰ Belgede 2250 pâre yazılmıştır.

⁴⁵¹ Belgede bu iki tür kerestenin fiyatları toplamı 880 pâre yazılmıştır.

52	Tırhandil-i karaağaç-ı kalyon	120	1	120
53	Kapuluk-ı karaağaç-ı kalyon	30	50	1500
54	Kapuluk-ı ceviz elvâh	30	150	4500
55	Elvâh-ı kapuluk-ı çatal	20	150	3000
56	Sütûn-ı kebîr-i karaağaç	120	8	960
57	Sütûn-ı topaç-ı İznikmid	25	200	5000
58	Pazuluk-ı baş-ı iskele	6	250	1500
59	Elvâh-ı ağa	2,5	1000	2500
60	Tahta-i top-ı kalyon	110	280	30.800
61	Sırık-ı top	6	300	1800
62	Çubuk-ı bellût-ı İznikmid	25	500	12.500
63	Eğri-i değirmen	6	60	360
Toplam ⁴⁵²			9992	1.079.970

1111/1699 senesine ait bu listede kalyon keresteleri arasında, birim fiyatı 3600 akçe olan kalyon omurgası en pahalısı iken, 7,5 akçelik *elvâh-ı ağa* kerestesinin en ucuzu olduğu görülmektedir. En çok kullanılan çeşitler ise pıraçol ve koğuş keresteleridir.

Tablo 42: 1118/1706-7’de, 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşası için gereken kereste listesi⁴⁵³

	Kereste çeşitleri	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı	Toplam fiyat (pâre)
1	Bodostama [-i ser]	800	2	1600
2	Pâre-i bodostama-i ser	300	4	1200
3	Astar-ı bodostama	350	3	1050
4	Bodostama-i kış	800	2	1600
5	Onurga	1200	5	6000
6	Döşek	50	75	3750
7	Eygü	60	150	9000
8	Çatal	50	35	1750
9	Vetika-i kalyon	60	35	2100
10	Doldurma-i ser kalyon	35	80	2800
11	Doldurma-i kış kalyon	60	60	3600
12	Iskarmoz bir voltaı	55	300	16.500
13	Iskarmoz iki voltaı	50	330	16.500
14	Kanad	200	4	800
15	Pâre-i kanad	200	4	800
16	Tırhandil	110	4	440
17	Pıraçol-ı akreb-i kış	350	3	1050
18	Astar-ı onurga	800	4	3200
19	Çatal-ı sürme	180	15	2800
20	Akreb-i kış	350	2	700
21	Eskiden(?)	150	10	1500
22	Lâtalık çam	200	230	46.000
23	Pıraçol-ı kebîr	60	550	33.000
24	Pıraçol-ı palavra	35	400	14.000
25	Çapa-i ser	200	70	14.000
26	Eğri tahta	140	130	18.200

⁴⁵² Belgede 1.075.710 pâre yazılmıştır.

⁴⁵³ BOA, D. BŞM. TRE def. 14610, s. 2-3.

27	Koğuş-ı çam	200	830	166.000
28	Taban-ı koğuş	330	150	49.500
29	Vürdinar-ı delikli	280	180	50.400
30	Çubuk-ı çam	100	180	18.000
31	Vürdinar-ı bellût	135	300	40.500
32	Yarma siyah-ı kalyon	20	70	1400
33	Tahta-i top	100	120	12.000
34	Dingillik-i karaağaç	45	60	2700
35	Yeke-i karaağaç	100	2	200
36	Dümen-i kalyon karaağaç	1000	2	2000
37	Kütükbaşı	125	4	500
38	Maveleve	700	5	3500
39	Arslanlık	50	1	50
40	Kol-ı kayalık	55	16	880
41	Pıraçol-ı kayalık	35	10	350
42	Ok-ı kayalık	200	4	800
43	Kolona(?)	330	4	1320
44	Koğuş-ı kavak	130	6	780
45	Yazuluk(?)	5	180	900
46	Çatal-ı Pıraçol	50	120	6000
47	Sütûn-ı harce(?)	60	30	1800
48	Tulumba	120	4	480
49	Kızak	1000	12	12.000
50	Felenk	100	250	25.000
51	Çubuk-ı bellût	20	180	3600
52	Hâne-i(?) timur	70	20	1400
53	Babalık	400	3	1200
54	Maymuncuk-ı kebîr	130	2	260
55	Maymuncuk-ı sağîr	110	8	880
56	Irgad-ı kebîr	133	1	133
57	Irgad-ı sağîr	100	1	100
58	Hacılık-ı karaağaç kalyon	130	35	4550
59	Argalina(?)	160	4	640
60	Vürdinar-ı karaağaç	60	70	4200
61	Mavele-i irgad	20	80	1600
62	Elvâh-ı fuç-ı kalyon	2	4000	8000
63	Eğri-i değirmen	5	60	300
64	Küpeşte-i kalyon	200	2	400
65	Elvâh-ı çarmih	120	4	480
66	Üsküfe(?)	330	4	1320
67	Çamkete(?)	100	10	1000
68	Yalama	150	2	300
69	Elvâh-ı top	30	60	1800
70	Elvâh-ı ağa	2,5	1200	3000
71	Taban-ı çifte aynalık	17	130	2210
72	Tekerlek-i elvâh-ı karaağaç	100	60	6000
73	Elvâh-ı çam-ı bolu	2	250	500
74	Teneke-i tavan	1	250	250
75	Taban-ı uhlamur	10	100	1000
76	Sırık-ı top	6	200	1200
77	Tomruk	13	1100	14.300
78	Gönder-i kalafat	2	100	200
79	Elvâh-ı çam kanadlık	8	60	480
80	Sütûn-ı çifte topaç	20	30	600
81	Kapuluk karaağaç	25	60	1500
82	Ecnâs-ı kerestehâ-i sandal ve filuka	4	1200	4800
Toplam			14.333	669.203 (16.730 kuruş 3 pâre)

1118/1706-7 tarihli bu listede yer alan fiyatlar, bazı çeşitlerdeki küçük farklara rağmen genelde 1111/1699 senesindeki kesrete fiyatlarıyla aynıdır. Birkaç sene sonra fiyatlarda bir ayarlamaya gidilerek 1184/1770 yılına dek pek değişmeyecek olan aşağıdaki liste hazırlanmıştır.

Tablo 43: 1126/1714'te, 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşâsı için gereken kereste listesi⁴⁵⁴

	Kereste çeşitleri	Birim fiyatı (pâre)	Kereste Sayısı	Toplam fiyat (pâre)	
1	Onurga-i çam-ı kalyon	1000	8	8000	
2	Bodostama-i kış kalyon	800	2	1600	
3	Bodostama-i ser kalyon	800	2	1600	
4	Pâre-i bodostama-i ser kalyon	300	4	1200	
5	Astar-ı bodostama-i kalyon	300	3	900	
6	Astar-ı onurga-i kalyon	400	4	1600	
7	Döşek-i kalyon	100	75	7500	
8	Eygü-i kalyon	100	150	15.000	
9	Çatal-ı kalyon	50	35	1750	
10	Vetika-i kalyon	80	35	2800	
11	Doldurma-i ser kalyon	40	80	3200	
12	Doldurma-i kış kalyon	80	60	4800	
13	Bir voltalı iskarmoz	80	300	24.000	
14	İki voltalı iskarmoz	70	330	23.100	
15	Kanad-ı kalyon	120	4	480	
16	Pâre-i kanad	80	4	320	
17	Akreb-i ser ve kış	200	2	400	
18	Pıraçol-ı kebîr akreb-i kış	300	3	900	
19	Ser-çapa-i kalyon	200	70	14.000	
20	Eğri tahta-i kalyon	120	130	15.600	
21	Pıraçol-ı kebîr kalyon	80	700	56.000	
22	Pıraçol-ı palavra	40	350	14.000	
23	Çatal-ı sürme	200	15	3000	
24	Pıraçol-ı çatal-ı kalyon	50	120	6000	
25	Lata-i çam-ı kebîr	lâta	280	260	72.800
26		deliklisi	200	150	30.000
27	Koğuş-ı çam	200	1139 ⁴⁵⁵	227.800	
28	Taban-ı koğuş-ı bellût	280	150	42.000	
29	Yarma siyah-ı kalyon	30	70	2100	
30	Elvâh-ı top-ı kalyon	100	120	12.000	
31	Tekerleklik-i top-ı kalyon	100	60	6000	
32	Dingillik-i karaağaç	25	60	1500	
33	Dümen-i kalyon karaağaç	800	2	1600	
34	Yeke-i dümen	100	2	200	
35	Kütükbaşı	100	4	400	
36	Maveleve-i kalyon	600	5	3000	
37	Kol-ı kayalık-ı kalyon	55	16	880	
38	Pıraçol-ı kayalık	80	10	800	
39	Ok-ı kayalık-ı kalyon	200	4	800	

⁴⁵⁴ BOA, C. BH 1749.

⁴⁵⁵ Listede 1179 adet yazılmıştır.

40	Kolona-i kavak	150	4	600
41	Koğuş-ı kavak	120	6	720
42	Sütûn-ı harce?	120	30	3600
43	Tulumba-i çam	300	4	1200
44	Çubuk-ı bellût-ı ada	20	180	3600
45	Hâne-i(?) demur	100	20	2000
46	Babalık-ı kalyon	300	3	900
47	Maymuncuk-ı kebîr	160	2	320
48	Maymuncuk-ı sağîr	100	8	800
49	Irgad-ı kalyon	120	2	240
50	Hacılık-ı kalyon	120	35	4200
51	Argalina(?) -i kalyon	120	4	480
52	Vürdinar-ı karaağaç	60	60	3600
53	Manevele-i irgad	15	80	1200
54	Eğri-i değirmen	5	60	300
55	Küpeşte-i kalyon	200	2	400
56	Taban-ı aynalık	15	130	1950
57	Taban-ı ihlamur	8	100	800
58	Sırık-ı top	4	200	800
59	Tomruk-ı kalyon	10	1000	10.000
60	Sütûn-ı topaç	25	30	750
61	Gönder-i kalafat	2	100	200
62	Elvâh-ı ağa	2,5	1200	3000
63	Elvâh-ı fuç-ı kalyon	2	4000	8000
64	Elvâh-ı ceviz tahta(?)	25	60	1500
65	Elvâh-ı çam tavanlık	2	250	500
66	Elvâh-ı çam kanadlık	7	60	420
67	Teneke-i tavan	1,5	250	375
68	Elvâh-ı kapuluk	16	60	960
69	Tırhandil	110	4	440
70	Ecnâs-ı kerestehâ-i sandal ve filuka	4	1200	4800
Toplam			13.682	668.285 (16.707 kuruş 5 pâre)

1113/1701 Bahriye Kanunnâmesi'yle donanmayı şekillendiren belli başlı esaslar ortaya konmasına rağmen kalyon inşâsı konusunda bazı sıkıntıların sürdüğü görülmektedir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren donanma için kalyon inşâ edilmekle birlikte 1125/1713 senesine gelindiğinde; mukayeseye imkan veren düzgün tutulmuş kayıtların bulunmamasından dolayı bir kalyonun inşâsı için gerekli keresteden işçi ücretlerine kadar çeşitli giderlerin bilinmemesi söz konusu sıkıntıların başında gelmektedir. Söz konusu sıkıntıyı gidermek amacıyla bu tarihte Tersâne'de inşâsı düşünülen üç kalyonun masrafları ile kullanılan kereste ve sair malzemenin deftere kaydı ve daha sonraki hesaplar için bundan istifade edilmesi emredilmiştir⁴⁵⁶. 1126/1714'te bu emir uyarınca Tersâne'de 55 (41,69 m.), 53,5 (40,55 m.) ve 52,5 (39,79 m.) zirâ uzunluğunda inşâları kararlaştırılan söz konusu üç

⁴⁵⁶ BOA, MAD 2883, vr. 68a (19 Ra. 1125/15 Nisan 1713).

kalyon için gerekli kerestenin fiyat ve miktarını gösteren bir liste hazırlanmıştır. Ayrıca bu üç kalyonun inşâ sürecinde yapılan bütün harcamaları kaydetmek üzere ayrı defterlerin tutulması istenmiştir. Listede bazı kereste çeşitlerinin fiyatlarında daha öncekilere kıyasla artış, bazılarında ise azalma olduğu görülmektedir⁴⁵⁷. 1126/1714 tarihli bu listede yer alan yeni fiyatlar sonraki senelerde de pek değişikliğe uğramamıştır.

Tablo 44: 1157/1744'te, 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşâsı için gereken kereste listesi⁴⁵⁸

	Kereste çeşitleri	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı	Toplam fiyat (pâre)
	Kocaeli'nden satın alınacaklar			
1	Onurga-i çam-ı kebîr kalyon	1000	12	12.000
2	Astar-ı onurga	400	12	4800
3	Bodostama-i kış kalyon	800	2	1600
4	Bodostama-i ser kalyon	800	2	1600
5	Pâre-i bodostama-i ser kalyon	300	5	1500
6	Astar-ı bodostama-i ser-i kalyon	300	5	1500
7	Astar-ı bodostama-i kış-ı kalyon	300	2	600
8	Kanad-ı kalyon	120	4	480
9	Pâre-i kanad	80	4	320
10	Akreb-i ser ve kış	200	4	800
11	Pıraçol-ı kebîr akreb-i kalyon	300	8	2400
12	Döşek-i kalyon	100	100	10.000
13	Eygü-i kalyon	100	400	40.000
14	Vetika-i kalyon	80	50	4000
15	Çatal-ı kalyon	50	50	2500
16	Doldurma-i ser kalyon	40	150	6000
17	Doldurma-i kış kalyon	80	150	12.000
18	Bir voltalı ıskarmoz-ı kalyon	80	400	32.000
19	İki voltalı ıskarmoz-ı kalyon	70	400	28.000
20	Ser-çapa-i kalyon	200	200	40.000
21	Eğri tahta-i kalyon	120	200	24.000
22	Pıraçol-ı kebîr kalyon	80	1500	120.000
23	Pıraçol-ı palavra-i kalyon	40	400	16.000
24	Çatal-ı sürme-i kalyon	200	22	4400
27	Vürdinar-ı döşek-i kalyon	200	300	60.000
28	Lata-i kebîr çam-ı kalyon	280	500	140.000
29	Lata-i sağır çam-ı kalyon	200	500	100.000
30	Vürdinar-ı çam ve bellût-ı kalyon	120	300	36.000
31	Çubuk-ı bellût ve çam	100	450	45.000
32	Koğuş-ı çam-ı kalyon	200	2200	440.000
33	Taban-ı koğuş-ı bellût	280	250	70.000
34	Yarma siyah-ı kalyon	30	100	3000
35	Dümen-i kebîr-i karaağaç-ı kalyon	800	2	1600
36	Yeke-i dümen-i kalyon	100	3	300
37	Ser-kütük-i kalyon	100	6	600

⁴⁵⁷ BOA, C. BH 1749.

⁴⁵⁸ 28 R. 1157/10 Haziran 1744 tarihinde düzenlenen liste: BOA, D. BŞM. TRE def. 14787.

38	Kol-ı kayalık-ı kalyon	55	40	2200
39	Ok-ı kayalık-ı kalyon	200	6	1200
40	Sütün-ı harce(?) -i kalyon	120	40	4800
41	Tulumba-ı çam-ı kalyon	300	6	1800
42	(?) timur-ı kalyon	100	30	3000
43	Babalık-ı kebîr-ı kalyon	300	4	1200
44	Maymuncuk-ı kebîr-ı kalyon	160	3	480
45	Maymuncuk-ı sağîr-ı kalyon	100	8	800
46	Irgad-ı kebîr-ı kalyon	120	4	480
47	Hacılık-ı karaağaç-ı kalyon	100	50	5000
48	Vürdinar-ı karaağaç	60	50	3000
49	Felenk	80	200	16.000
50	Kızak-ı kebîr-ı kalyon	800	20	16.000
51	Tomruk-ı kızılağaç	10	1500	15.000
52	Ecnâs-ı kerestehâ-i sandal	4	4000	16.000
	Toplam		14.654	1.349.960
	Karadeniz'den satın alınacaklar			
53	Elvâh-ı taban	100	250	25.000
54	Dingillik-ı karaağaç	25	100	2500
55	Hacılık-ı karaağaç	100	100	10.000
56	Babalık-ı kebîr	300	4	1200
57	Maymuncuk-ı kebîr	160	2	320
58	Maymuncuk-ı sağîr	100	4	400
59	Irgad-ı kebîr	120	4	480
60	Vürdinar-ı karaağaç	60	100	6000
61	Maveleve-i kalyon	200	8	16000
	Toplam		572	47.500
	İstanbul'dan satın alınacaklar			
62	Taban(?) -ı ıhlamur	8	100	800
63	Gönder-i kalafat	2	150	300
64	Elvâh-ı ağa	2,5	1000	2500
65	Elvâh-ı çam-ı kanadlık	7	90	630
66	Elvâh-ı teneke-i tavan	1,5	1000	1500
67	Elvâh-ı kapuluk	15	90	1350
68	Manevele-i ırgad	15	120	1800
69	Yazuluk(?) -ı ıhlamur	8	200	1600
70	Taban-ı aynalık	15	200	3000
71	Eğri-i değirmen	5	90	450
72	Topaç	25	4	100
	Toplam		3044	14.030
	Genel Toplam		18.270	1.411.490 (35.287 kuruş 10 pâre)

Bu listeden, çeşitlilik açısından en fazla ve fiyat bakımından en yüksek olan kalyon kerestesinin Kocaeli'nden, en düşük fiyatlı olanların ise İstanbul'dan temin edildiği görülmektedir. Devlet, düşük fiyatlı ve muhtemelen piyasadan kolaylıkla temin edilebilecek kereste çeşitleri için Kocaeli bölgesindeki nitelikli kaynakların tüketilmemesi gibi bir politika izlemiş olmalıdır.

Tablo 45: 50 zirâdan (37,9 m.) büyük kalyonlar için gerekli bazı kerestelerin fiyatlarındaki hareketlilik

Kereste çeşitleri	1111/1699		1118/1706-7		1126/1714		1157/1744	
	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı
Bodostama-i ser kalyon	800	2	800	2	800	2	800	2
Bodostama-i kış kalyon	800	2	800	2	800	2	800	2
Pâre-i bodostama-i ser kalyon	320	4	300	4	300	4	300	5
Astar-ı bodostama-i ser kalyon	350	4	350	3	300	3	300	5
Onurga-i kebîr kalyon	1200	12	1200	5	1000	8	1000	12
Kanad-ı kalyon	200	4	200	4	120	4	120	4
Pâre-i kanad-ı kalyon	200	4	200	4	80	4	80	4
Döşek-i kalyon	60	85	50	75	100	85	100	100
Eygü-i kalyon	60	200	60	150	100	150	100	400
Vetika-i kalyon	62	60	60	35	80	35	80	50
Çatal-ı kalyon	55	50	50	35	50	35	50	50
Doldurma-i kış kalyon	60	100	60	60	80	60	80	150
Doldurma-i ser kalyon	35	100	35	80	40	80	40	150
Çatal-ı sürme-i kalyon	180	30	180	15	200	15	200	22
Akreb-i ser-i kalyon	400	2			200	1	200	2
Akreb-i kış-i kalyon	400	2	350	2	200	1	200	2
Pıraçol-ı kebîr-i kalyon	60	1000			80	700	80	1500
Pıraçol-ı palavra-i kalyon	37	300			40	350	40	400
Iskarmoz bir voltalı kalyon	60	450	55	300	80	300	80	400
Iskarmoz iki voltalı kalyon	55	420	50	330	70	330	70	400
Çapa-i ser-i kalyon	200	80	200	70	200	70	200	200
Eğri tahta-i kalyon	150	120	140	130	120	130	120	200
Yarma-i siyah-ı kalyon	25	120	20	70	30	70	30	100
Maymuncuk-ı kebîr-i kalyon	130	6	130	2	160	2	160	3
Maymuncuk-ı sağır-i kalyon	110	8	110	8	100	8	100	8
Tomruk-ı kalyon	15	450	13	1100	10	1000	10	1500
Felenk-i kalyon	120	200	100	250			80	200
Kızak-ı kalyon	1000	22	1000	12			800	20
Dümen-i kebîr-i kalyon	1000	2	1000	2	800	2	800	2
Yeke-i dümen-i kalyon	100	2			100	2	100	3
Kayalık kolu kalyon	60	34	55	16	55	16	55	40
Kütükbaşı-i kalyon	125	6	125	4	100	4	100	6
Dingillik-i karaağaç-ı kalyon	50	100	45	60	25	60	25	100
Hacılık-ı karaağaç-ı kalyon	140	16	130	35	120	35	100	100
Tırhandil-i karaağaç-ı kalyon	120	1	110	4	110	4		
Eğri-i değirmen	6	60	5	60	5	60	5	90

1111/1699'daki kereste birim fiyatlarına esas olarak 1126/1714'te yeni bir ayarlama yapıldığı ve yeni fiyatların büyük ölçüde uzun bir zaman değişmeden kaldığı anlaşılmaktadır. Tersâne'de inşâ edilecek 55 zirâ (41,69 m.) ve 53 zirâ (40,17 m.) uzunluklarında iki kalyon için Kocaeli'nden 1184-85/1770-71 senelerinde satın alınan kerestenin birim fiyatlarının genelde 1126/1714'teki fiyatlarla aynı olduğu

görülmektedir⁴⁵⁹. 1111/1699 tarihli listeden hareketle, 1185/1771'e kadar kereste birim fiyatlarında; sabit kalma, artma ve azalma yönünde üç farklı hareketin olduğu ifade edilebilir. 1118/1706-7'deki fiyatların, 1111/1699 fiyatlarıyla karşılaştırıldığında aynı kaldığı veya bir miktar düştüğü, 1126/1714'te azalma ve artışın birlikte görüldüğü hareketlerle oluşan yeni fiyatların ise 1185/1771'e kadar büyük ölçüde sabit kaldığı dikkat çekmektedir. Bu şekliyle 1126/1714'te oluşan kereste birim fiyatlarının daha sonraki yıllarda belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

1094/1683 Viyana muhasarasından sonra yaşanan on altı senelik uzun savaş döneminin kereste birim fiyatları üzerinde pek etkisi olmadığını 1111/1699 tarihli liste göstermektedir. Tabii bu fiyatların piyasa şartlarına göre belirlenen rasyonel fiyatlar olmadığı ve devlet tarafından belirlendiği de göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte, savaş sonrasında oluşan yüksek fiyatlar üzerinden sütun ve seren alındığı görülmektedir. Aşağıda temas edileceği üzere daha sonra ekonominin görece düzelmesiyle devlet bu fiyatları da aşağı çekecektir.

2.3.3. Sütun (Direk) ve Seren

Gemilerin güvertelerinden yukarı doğru dikilen ve topukları, bazı gemilerde omurga bazı gemilerde güvertenin herhangi biri üzerinde bulunan yuvalara bindirilen ve eğrilmemesi için sabit donanımdan olan çarmık, patrisa ve ıstralyalarla baştan, kıçtan ve yandan bağlanan direkler, üç direkli kalyonlarda baştan kıça doğru sırasıyla pruva, grandi ve mizana olarak isimlendirilirler⁴⁶⁰. Direkler üzerinde yelken açmak ve işaret kaldırmak üzere güverteye paralel bağlanmış gönderlere seren⁴⁶¹, gemilerin baş tarafından eğik olarak uzatılan ve pruva direğiyle çubuklarının ıstralyaları bağlanan ve birkaç parçadan oluşan direğe ise cıvadra (cıvadora) denmektedir⁴⁶².

Osmanlılar kalyon inşâsı için gereken birçok malzemede olduğu gibi sütun ve sereni de kendi kaynaklarından elde edebilmekteydiler. 1685-7 yılları arasında

---

⁴⁵⁹ 1184-85/1770-71'de fiyatlarında artış tespit edilen kereste cinsleri ve bunların yeni birim fiyatları şöyledir: **doldurma-i ser-i kalyon**: 80 pâre; **pâre-i kanad-ı kalyon**: 100 pâre ve **hacılık karaağaç-ı kalyon**: 120 pâre (BOA, D. BŞM. TRE def. 14977, s. 72, 106, 108, 128).

⁴⁶⁰ Lütü Gürçay, **Gemicî Dili**, İstanbul 1943, s. 131.

⁴⁶¹ Gürçay, **Gemicî Dili**, s. 343.

⁴⁶² Gürçay, **Gemicî Dili**, s. 91.

XIV. Louis adına Osmanlı topraklarında bulunan bir Fransız'a göre Karadeniz'den getirilen direkler en iyi Norveç direklerini aratmayacak kalitedeydi⁴⁶³. Bu tarihlerde Fransa, İngiltere ve İspanya ise sütun ve sereni Riga ile Norveç'ten satın almaktaydı⁴⁶⁴.

Sütun ve seren köknar çamından elde edilmekteydi. XVI. yüzyılda ve XVII. yüzyılın ilk yarısında mavna, kadirge ve başardalara gereken sütun ve seren, Ada (Sapanca), Akyazı, Âb-ı Sâfi, Sarıçayır, Akhisar ve Geyve'den karşılanırken XVII. yüzyılın ortalarından itibaren kalyonlar için Samsun, Sinop, Çayağzı, Kitros ve Alaçam civarından tedarik edilmeye başlanmıştır⁴⁶⁵. XVIII. yüzyılın başında Tersâne'ye Bolu'dan gönderilen sütun ve serenler çok kaliteli bulunmamakla birlikte⁴⁶⁶ yine Bolu civarındaki Alaplı'da muhtemelen, daha sonra işe yarar ağaçların bulunmasıyla buradan da sütun ve seren temin edilmiştir⁴⁶⁷.

XVIII. yüzyılda sütun ve seren, Karadeniz bölgesinden özellikle de Kitros, Çayağzı, Alaplı ve Hendek ile bu kazaların civarındaki dağlardan elde edilmekteydi. Ayrıca ihtiyaç duyulduğunda öncelikle bu bölgelerdeki iskelelerde esnafın elinde hazır bulunan sütun ve serenler satın alınmaktaydı. Bu yerler kadar yoğun olmamakla birlikte yine Karadeniz bölgesinde bulunan Ereğli, Sakarya, Gerze, Sinop, Cide, Milan, Alaçam, Saray ve diğer yerlerden de sütun ve seren temin edilebilmekteydi⁴⁶⁸.

İstanbul'dan bazı askerî görevliler ve mimarlar sütun ve seren kesimi için bir miktar harcırah verilerek ilgili yerlere gönderilmekteydi⁴⁶⁹. Sütun ve seren olarak

⁴⁶³ F. Bilici, **XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı**, Ankara 2004, s. 267.

⁴⁶⁴ Harding, **Seapower and Naval Warfare**, s. 130.

⁴⁶⁵ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 119-20.

⁴⁶⁶ Bolu'dan gönderilen kalyon sütunlarının sulu yerlerde yetişmesinden ötürü şeklen kullanıma uygun bulunmadığı, bunun yerine Kitros ve Çayağzı'ndan sütun temin edilmesi konusunda saray kapıcıbaşlarından Hüseyin'e hitaben yazılan 5 Zilhicce 1113/3 Mayıs 1702 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 3595, s. 73.

⁴⁶⁷ 1127/1715'te "*iskele-i Alaplı der-kurb-ı Ereğli der-livâ-i Bolu der-havâli-i Bahr-i Siyah*"da bulunan altmış altı sütunun Şile sandallarına birer ikişer bağlanarak bir an önce Tersâne'ye ulaştırılması istenmişti: BOA, **MAD** 2850, s. 95.

⁴⁶⁸ BOA, **MAD** 2833, s. 135; **MAD** 3918, s. 138; **MAD** 2895, s. 102; **MAD** 2485, s. 126, BOA, **D. BSM. TRE** def. 14616.

⁴⁶⁹ 1148/1736'da dört Tersâne mimarı Kitros, Alaplı, Çayağzı ve Sakarya'ya gönderilmişti. Kitros' a gönderilene 100, diğerlerine 75'er kuruş harcırah verilmişti: BOA, **MAD** 10332, s. 106. 1166/1753'te ise Tersâne mimarlarından Kitros'a gönderilene 100, Alaplı'ya gönderilene ise 75 kuruş harcırah verilmişti: BOA, **MAD** 2833, s. 134. 1168/1754'te Kitros'a bir turnacı başı 500, beş çavuş 50'şer ve bir yazıcı 50 kuruş; Alaplı'ya bir orta çavuş vekili 200, birer çavuş ve yazıcı ise 50'şer kuruş harcırahla gönderilmişti: BOA, **MAD** 2833, s. 134.

kullanılacak ağaçların kış mevsiminde dağlara kar yağınca kesilmesine özen gösterilirdi. Karın, yumuşatıcı etkisi yere düşen ağaçların kırılıp işe yaramaz hale gelmelerinin önüne geçmekteydi⁴⁷⁰. Diğer taraftan kışın ağaçlardan su çekildiği için bu mevsimde kesilen keresteler daha dayanıklı olmaktadır. Sütun ve serenler Kitros, Alaplı, Çayağzı ve Hendek'teki dağlardan kesildikten sonra büyük baş hayvanların çektiği arabalarla⁴⁷¹ civardaki İnebolu, Karaağaç, Ereğli, Alaplı, Bartın, Amasra, Çakraz, Tekkeönü, Deliklişile, Kurucaşile, Aydos ve Kitros gibi iskelelere nakledilirdi⁴⁷².

Sütun ve serenler taşıma ücretlerinin bir kısmı peşin geri kalanı ise teslimde kaptan ve reislerine ödenmek üzere iskelelerde bulunan tüccar kalyonları, üç direkli, şayka, çekeleve, melekse ve rençber gemilerinin ya güvertelerine yüklenerek veya bunların yedeğinde olmak üzere sal şekline getirilip gemilere bağlanarak Tersâne'ye taşınırdı⁴⁷³. Küçük gemi ve sandallara da birkaç sütun ve seren bağlanmaktaydı⁴⁷⁴.

Sütun ve serenlerin gemi veya sandallara bu şekilde dışarıdan bağlanarak taşınması kötü havalarda olumsuz sonuçlar doğurmakta ve yedekte götürülen sal, iplerinin kopması üzerine nakledilen ağaçlar karaya vurmakta ve kullanılamaz hale gelebilmekteydi. Sütun ve serenlerin kaza sonucunda kullanılamaz hale geldiği ilgili bölgenin kadı veya nâibi tarafından teyit edilmeliydi⁴⁷⁵. Bu gibi durumlarda kıyıya vuran sütun ve serenler bölgedeki mahallî görevlilerce zapt edilerek Tersâne'ye gönderilirdi. Sütun ve serenlerin İstanbul'a ulaşmaması halinde önceden ödenen taşıma ücretleri de reislerden tahsil edilirdi⁴⁷⁶. Bu tür kazalara uğrama ihtimalinden

---

⁴⁷⁰ BOA, MAD 2485, s. 126.

⁴⁷¹ Söz konusu yerlerde yeterli sayıda araba bulunmadığında civardaki halkın büyükbaş hayvanlarıyla sütun ve seren taşınması istenirdi. Mesela 1169/1756'da Hoşalay ve Amasra halkının câmuslarıyla sütun ve seren taşınması emredilmişti: BOA, MAD 10359, s. 166.

⁴⁷² BOA, MAD 10371, s. 160; MAD 10356, s. 163; MAD 10354, s. 167.

⁴⁷³ 1168/1754'te Sinoplu Mustafa Reis'in melekesiyle Kitros'tan Tersâne'ye sütun taşınması için 80 kuruşa anlaşılmıştı: BOA, MAD 2833, s. 135.

⁴⁷⁴ BOA, MAD 10364, s. 166.

⁴⁷⁵ 1121/1709'da Sinop ve Kitros'tan 210 sütun ve 90 serenin getirilmesi işini Tersâne-i Âmire Emine Hüseyin Ağa'nın oğlu Hasan Ağa üstlenmiş 135 sütun ve 80 sereni kereste mahzenine teslim etmişti. 75 sütun ve 10 seren ise bağlı oldukları salların kazaya uğraması üzerine kullanılamaz hale gelmişti. Karaburun, Bendereğli ve Bartın civarında batan beş salla ilgili Yoros nâibi Mehmed arz sunmuş, Amasra kadısı Mehmed ise hüccet düzenlemişti: BOA, D. BŞM. TRE def. 14616, s. 2-6.

⁴⁷⁶ Osman yazıcı-oğlu Mustafa Reis ve Resul Beşe'nin Kitros iskelesinden teslim aldıkları sütun ve serenlerden oluşturulmuş sal kötü hava şartları sebebiyle Amasra civarında kıyıya vurmuştu. Mustafa Reis ve Resul Beşe salı olduğu gibi bırakmışlar ve daha sonra da kurtarmaya çalışmamışlardı. Bunun üzerine Amasra ve Bartın kadı ve dizdarlarıyla Bartın serdari Emir Ali-oğlu'na hitaben yazılan 19 S. 1128/13 Şubat 1716 tarihli hükümde bu iki kişinin bulunarak salın İstanbul'a getirilmesinin

dolayı kendi işlerini engellediği için gemi reisleri sütun ve seren taşımaya pek yanaşmamaktaydılar. Bu gibi durumlarda reisler, gemilerine el konulması ve kalede hapsedilmekle tehdit edilirdi⁴⁷⁷.

Sütun ve serenlerin ölçüleri ve fiyatları

Tablo 46: Kalyonlara gereken sütun ve seren sayısı ile akçe üzerinden fiyatları

Kalyon	Sütun				Seren					Fiyat toplamı
	kebir	Kebir deste	(bayağı) deste	voynuk (boynuk)	kaba başarda	(bayağı) başarda	kadırğa	cunda	kara sağır	
Üç ambarlı ⁴⁷⁸	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	5158 kuruş
(Sütun-seren toplamı)	20	16	15	15	13	5	15	30	12	40 akçe
	66				75					
55 zirâ ⁴⁷⁹ (41,69 m.)	12	18	12	16	10	2	6	16	8	4143 kuruş
(Sütun-seren toplamı)	58				42					40 akçe
Nâsir-ı Bahri ⁴⁸⁰	10	16	10	14	10	1	4	16	4	3568 kuruş,
(Sütun-seren toplamı)	50				35					40 akçe

Tablo 47: Sütun ve serenlerin uzunluk ve çapları⁴⁸¹

Sütun ve seren adı	Uzunluk		Çap	
	zirâ	metre	kariş	metre
Sütun-1 kebir	36 – 45	27,28 – 34,11	9,5 – 13,5	2,18 – 3,10
Sütun-1 kebir deste	32,5 – 42	24,63 – 31,83	8 – 9,5	1,84 – 2,18
Sütun-1 (bayağı) deste	30,5 – 40	23,11 – 30,32	7 – 8	1,61 – 1,84
Sütun-1 voynuk (boynuk)	27 – 37	20,46 – 28,04	6 – 7,5	1,38 – 1,72
Seren-i kaba başarda	30 – 32	22,74 – 24,25		
Seren-i (bayağı) başarda	25 – 36	18,95 – 27,28	6 – 6,5	1,38 – 1,49
Seren-i kadirğa	20 – 22	15,16 – 16,67		

sağlanması yahut bunlara verilen 600 kuruş navlunun tahsil edilerek paranın salı taşımayı taahhüt eden Yahya Efendi isimli reise verilmesi emredilmişti: BOA, MAD 2850, s. 94.

⁴⁷⁷ BOA, MAD 4005, s. 138; MAD 10323, s. 100.

⁴⁷⁸ BOA, MAD 10356, s. 172.

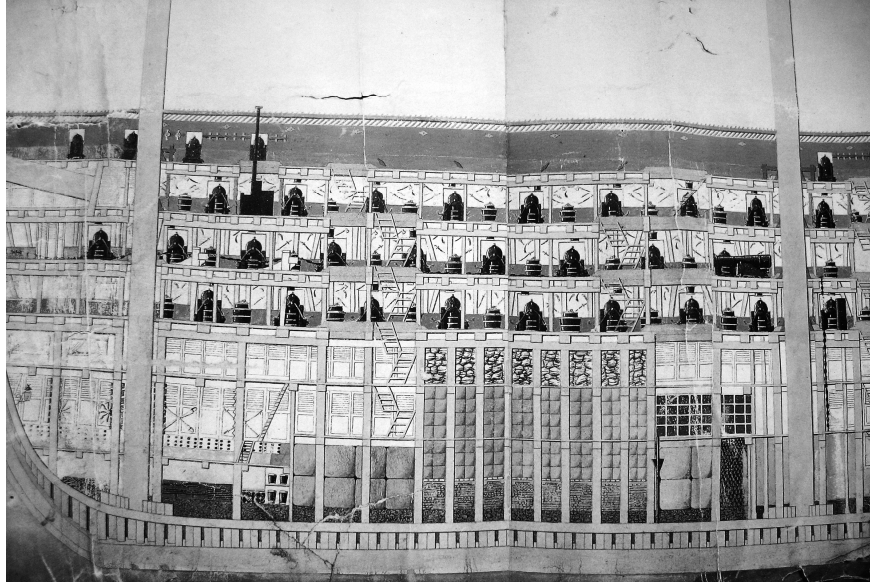
⁴⁷⁹ BOA, MAD 10350, s. 124.

⁴⁸⁰ BOA, MAD 10346, s. 55.

⁴⁸¹ Bu liste, farklı belgelerde verilen sütun ve seren uzunluklarının alt ve üst limitleri dikkate alınarak oluşturulmuştur: BOA, MAD 3473, s. 570; MAD 2485, s. 117-134; MAD 2850, s. 93; MAD 10329, s. 94; MAD 10329, s. 116; MAD 10332, s. 105.

XVIII. yüzyılda Osmanlı kalyonlarında genelde üç direk ve bir cıvadra bulunmaktaydı. Direkler baştan kıça doğru tirinkete, mayıstra ve mizana olarak isimlendirilmekteydi. Fakat bir kalyon için sütun istendiğinde bu üç direk adı zikredilmezdi. Tablodaki sütun ve seren isimlerinden hareketle bunların hangi direk ve seren için kullanıldıklarını tespit etmek pek mümkün değildir. Bununla birlikte ulaşılan sınırlı bilgiye göre voynuk, gabya için bayağı deste ise cıvadra ve mayıstra için kullanılmaktaydı⁴⁸².

Resim 7: Kalyon sütunlarının iç yapıda duruşları⁴⁸³

Tirinkete, mayıstra ve mizana direklerinin her biri genellikle üç kısımdan oluşmaktaydı. Cıvdranın da birkaç kısımdan ibaret olduğu düşünülürse yaklaşık on bir civarında sütuna ihtiyaç duyulmaktadır. Bir o kadar da seren kullanılmaktaydı. Bu durumda sütun ve seren sayısının yirmi civarında olması gerekirken listede görüldüğü üzere kalyonlar için elli-altmış altı arası sütun, otuz beş-yetmiş beş arası seren istenmiştir. İhtiyaç duyulan sayının üzerinde sütun ve seren getirtilmesinin birkaç sebebi olabilir: Birincisi gönderilen bütün seren ve sütunların aynı kalitede

⁴⁸² BOA, MAD 10323, s. 102 (26 B. 1143/4 Şubat 1731).

⁴⁸³ TSMA, nr. E. 9499'dan naklen Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 158-9.

olmaması dolayısıyla bunlar arasından en iyilerini seçebilmek, ikincisi ise bazı sütun ve serenleri yedek olarak kalyonlara vermek veya kereste mahzeninde saklamak. Tabî bu ihtimalleri birlikte düşünmek de mümkündür.

Tablo 48: Sütun ve serenlerin akçe üzerinden fiyatları

Seneler	Sütun				Seren					
	kebir	kebir deste	(bayağı) deste	voynuk (boynuk)	kaba baştarda	(bayağı) baştarda	kadırğa	cunda	kara sağır	setade?
1122/1710 ⁴⁸⁴	24.000	12.000	12.000	4800	3000	2400	1200	320	120	
1122/1710 ⁴⁸⁵	24.000	14.000		4800		2400	1200			
1128/1716 ⁴⁸⁶	14.600	9500	8500	3600	2500	2400	600	300	150	40
1129/1717 ⁴⁸⁷	14.600	9500	8500	3600	2500	2400	600	300	150	40
1132/1720 ⁴⁸⁸	14.600	9500	8500							
1133/1721 ⁴⁸⁹	12.000	9000	8000	3000	2400	2000	600	300	150	
1134/1722 ⁴⁹⁰	12.000	9000	8000	3000	2400	2000	600	300	150	40
1143/1730 ⁴⁹¹	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1145/1732 ⁴⁹²	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1148/1736 ⁴⁹³	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1152/1739 ⁴⁹⁴	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1163/1750 ⁴⁹⁵	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1168/1755 ⁴⁹⁶	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1185/1771 ⁴⁹⁷	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	40

1126/1714'te kereste fiyatlarının yeniden ve büyük ölçüde kalıcı olarak belirlendiği sırada muhtemelen sütun ve seren fiyatlarında da bazı ayarlamalara gidilmiştir. Zira 1128/1716'daki fiyatların önceki senelere göre hayli düşük olduğu görülmektedir. Bu tarihten sonra da düşüş devam etmiş 1133/1721'de oluşan fiyatlar üzerinden 1185/1771'de de alım yapılmıştır. Yalnız voynuk sütununun fiyatı bir

⁴⁸⁴ BOA, MAD 2485, s. 158.

⁴⁸⁵ BOA, MAD 3435, vr. 59b, 60a-b.

⁴⁸⁶ BOA, MAD 2850, s. 94.

⁴⁸⁷ BOA, MAD 3918, s. 138.

⁴⁸⁸ BOA, MAD 3925, vr. 55a.

⁴⁸⁹ BOA, MAD 3874, vr. 61b, Va.

⁴⁹⁰ BOA, MAD 10313, s. 100.

⁴⁹¹ BOA, MAD 10323, s. 100.

⁴⁹² BOA, MAD 10326, s. 115.

⁴⁹³ BOA, MAD 10332, s. 126.

⁴⁹⁴ BOA, MAD 10338, s. 120.

⁴⁹⁵ BOA, MAD 3869, s. 35.

⁴⁹⁶ BOA, MAD 10359, s. 166.

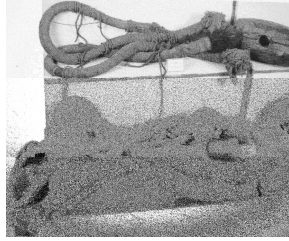
⁴⁹⁷ 1 Ra.-30 Ca. 1184/25 Haziran-21 Eylül 1770 ve 5 Ra.-29 R. 1185/18 Temmuz-11 Ağustos 1771 tarihleri arasında Kitros ve civarından Tersâne'ye gönderilen sütun ve serenin birim fiyatları: BOA, D. BŞM. TRE def. 14977, s. 80, 82.

istisna olarak en son 1134/1722’de 3000 akçe iken 1143/1730’da 3600 akçeye çıkmıştır.

2.4. KENDİR (FATSA TELİ)

Kendirgiller familyasından bir yıllık bitki ve bu bitkinin lifleri, kendir veya kenevir olarak isimlendirilmektedir. Lifleri için yetiştirildiğinde bitkinin dallanmayıp boyuna uzaması için kenevir tohumları çok sık aralıklarla ekilmektedir. Bu sayede bitki, 2-3 metreye kadar uzamaktadır. Çiçeklenme döneminde genellikle toprak yüzeyine yakın bir yerden kesilen veya elle sökülen bitkinin gövdesinin ıslatılıp yumuşatılmasından sonra ezilmesiyle lif elde edilmektedir⁴⁹⁸. Tel şeklinde olan bu lifler yetiştirildiği yere nispetle belgelerde, “Fatsa teli” olarak zikredilmektedir.

Fotograf 4: Kalyon halatları⁴⁹⁹

Gemilerde kullanılan çeşitli kalınlıklardaki halatlar haline gelmesi için kendir lifleri, birtakım işlemlere tâbi tutulmaktaydı. Öncelikle lifler eğrilip demet haline getirilerek içindeki liflerin de gruplar halinde bükülmesiyle tek katlı iplik elde edilmekteydi. Daha sonra belli sayıdaki tek katlı ipliğin bir arada bükülmesiyle katlı iplik (halat kolu) oluşturulmakta, üç ya da daha çok katlı ipliğin bir arada bükülmesiyle de halat meydana getirilmekteydi. Bir kalyonda bu halatlar, sabit ve hareketli donanımda ayrıca gomina ve gominata olarak da kullanılmaktaydı⁵⁰⁰.

⁴⁹⁸ **Ana Britannica**, c. XIII, İstanbul 1989, s. 178.

⁴⁹⁹ Deniz Müzesi, dem. nr. 406, 1382 (Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s.282’den alınmıştır).

⁵⁰⁰ Gemilerin demirlerine bağlı kalın halat gomina, tonozlarına bağlı olan ise gominata olarak isimlendirilir: Süleyman Nutki, **Kāmûs-ı Bahrî**, İstanbul 1333 (1917), s. 271.

1168/1754'te Tersâne'de yeni inşâ edilen üç ambarlı bir kalyon için 2000 kantar (112.898 kg.) tel satın alınması gerekmişti⁵⁰¹. Liflerin küflenmesi halatların çabuk çürümüne sebep olduğundan kalyonlar için her sene kendir teli talep edilmekteydi⁵⁰².

Osmanlı topraklarında kendir en fazla Karadeniz bölgesinde bir miktar da Ege ve Trakya'da üretilmekteydi. Karadeniz'de bulunan Canik sancağı ise kendir üretimi hususunda öne çıkmaktadır. XVII. yüzyılda Canik'e bağlı Erim, Terme, Ünye, Hisarcık, Ayvacık, Ökse, Fenâris, İfrâz-ı Fenâris ve Akçay kazaları Tersâne-i Âmire'ye kendir veren ocaklıklardı. Buralardan 40 kadırgaya yetecek miktarda kendir ocaklık olarak hazırlanmaktaydı⁵⁰³. Yaklaşık olarak XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ocaklık kendir miktarının 5000 kantar (282.245 kg.) olduğu tespit edilmiştir⁵⁰⁴. XVII. yüzyılın sonlarına doğru ise halkın ocaklık kendirin tamamını karşılamaya güçlerinin yetmemesi üzerine maktu miktarın sadece üçte ikisi alınmıştır⁵⁰⁵. Tersâne'ye ocaklık olarak kendir veren bir diğer bölge Ahyolu'ydu. 1101/1689-90 tarihli bir avâriz defterine göre Ahyolu'na bağlı iki köyden 16 kantar ocaklık kendir alınmaktaydı⁵⁰⁶. Ahyolu'na bağlı dört köyün 1114/1702-3'te 99,5 kantar⁵⁰⁷, 1115/1703-4'te 66,5 kantar⁵⁰⁸, 1122/1710-1'de⁵⁰⁹ ve 1136/1723-4'te ise 54,5 kantar⁵¹⁰ ocaklık kendir kaydı bulunmaktadır⁵¹¹. Canik'ten 1114/1702'de 2522

⁵⁰¹ 1168/1754 (BOA, C. BH 8975). Bunun yanı sıra Sinop'ta 1154/1742'de inşâ edilen iki kalyon için 2500 kantar, 1173/1760'da inşâ edilen başka iki kalyon için ise 3250 kantar tel kullanılmıştı: BOA, C. BH 11077.

⁵⁰² Tersâne'ye gönderilen kendirin ihtiyaç fazlasının mahzende telef olmaması için ocaklık bölgesinden bazen aynı kendir talebinden vazgeçilerek yerine bedel talep olunmaktaydı (Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 140).

⁵⁰³ Evliya Çelebi, Canik'te bütün dünyaya yetecek kadar bol miktarda kendir bezi üretildiğini ifade etmektedir (Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 137-8). Ayrıca bkz. M. Taştemir, "Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl ilk yarısı)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sayı 8, İstanbul 2003, s. 1-24.

⁵⁰⁴ 1054/1644'te Canik bölgesindeki kazalardan her ev bir avâriz hanesi sayılmak üzere 5612 avarız hanesinin her birinden 40 kıyyeden hesap edildiğinde 224.480 kıyye (5100 kantar) kendir temin edilmişti (Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 137).

⁵⁰⁵ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 138.

⁵⁰⁶ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 141.

⁵⁰⁷ BOA, MAD 16009, s. 2.

⁵⁰⁸ BOA, MAD 16009, s. 17.

⁵⁰⁹ BOA, D. MKF 27844, s. 9.

⁵¹⁰ BOA, D. MKF 28405, s. 4.

⁵¹¹ Ahyolu'na bağlı dört köyden biri olan Ahtebolu'dan 1164/1750-1'de ocaklık olarak 20 kantar kendir verilmekteydi (BOA, D. BŞM. TRE def. 14841, s. 2).

kantar⁵¹², 1118/1706'da 2508 kantar⁵¹³, 1122/1710-1'de 2507 kantar⁵¹⁴, 1129/1717'de 2722 kantar⁵¹⁵ kendir ocaklık olarak kaydedilmiştir.

Canik'ten alınan ocaklık kendir teli miktarı sonraki senelerde yükseltilmiştir. Bunun sebebi eskisine oranla daha fazla kimsenin kendir üretimiyle uğraşmasıdır. Tersâne'nin -muhtemelen kalyonlar dolayısıyla- artan yıllık kendir teli ihtiyacının 10.000 kantara (564.490 kg.) ulaştığının ifade edilmesi, aynı zamanda kendir yetiştirmenin kazançlı bir iş kolu haline geldiğini de göstermektedir. Zira Canik'te daha önce bu işle uğraşmayanların tel üretimine yöneldiklerinin görülmesi üzerine 1147/1735'te sancağın yeniden tahriri emredilmiştir. Bu yeni tahrire göre; daha önce dokuz kazanın ocaklık olarak kaydedildiğini bildiğimiz Canik'te, on dokuz kaza avâriz ve bedel-i nüzul karşılığı olarak ocaklık tayin edilmiştir⁵¹⁶. Bunun yanı sıra Canik muhassıllarından sancak bedeli adıyla öteden beri alınan 400 kantar ham kendir dışında 5.597 kantar Fatsa teli ocaklık olarak belirlenmiştir. Senelik olarak Tersâne'ye gerekli 10 bin kantara tamamlamak için 4003 kantar telin de satın alınması kararlaştırılmıştır⁵¹⁷. 1179/1766⁵¹⁸ ve 1180-1/1767-8'de⁵¹⁹ ise ocaklık tel miktarı 5611 kantar 14,5 kıyye olarak belirtilmiştir. Ancak ocaklık tel düzenli olarak İstanbul'a gönderilmemekteydi. Bu yüzden muhassıllar, zimmetlerinde kalan teli göndermeleri konusunda uyarılmaktaydılar⁵²⁰.

---

⁵¹² 17 R. 1116/19 Ağustos 1704 tarihinde Canik mutasarrıfı Ali Paşa ve Canik'e gönderilen Kapıcıbaşı Hüseyin'e hitaben yazılan hükümde Canik sancağının avârizleri karşılığında senelik vermeleri gereken 2522 kantar ocaklık kendirin 1114, 1115 ve 1116 senelerine ait toplam 7566 kantarın ayrıca sipariş edilen 5000 kantar kendirin bir an önce gönderilmesi emredilmiştir: BOA, MAD 9892, s. 317.

⁵¹³ Canik sancağında kendir ocaklığı olan Erim, Terme, Ünye, Hisarcık, Ayvacık, Ökse, Fenâris, İfrâz-ı Fenâris ve Akçay kazalarının kadılarına hitaben yazılan 6 Ramazan 1118/12 Aralık 1706 tarihli hükümde yeni yapılan tahrire göre bu kazalardaki 2508 kendir reâyâsının her birinden 1119/1707'de alınacak 44 kıyye aynî kendirin her kıyyesinin Tersâne'deki numuneye uygun olarak 208 zirâ (157,66 m.) gelmesi şart koşulmaktaydı: BOA, MAD 8460, s. 173.

⁵¹⁴ BOA, D. MKF 27844, s. 9.

⁵¹⁵ BOA, MAD 3918, s. 137.

⁵¹⁶ BOA, MAD 10177, s. 24.

⁵¹⁷ Canik muhassılı Süleyman Paşa ve Kapıcı başı Ömer Ağa'ya hitaben yazılan 15 Ca. 1150/10 Eylül 1737 tarihli hüküm: BOA, MAD 3864, s. 104.

⁵¹⁸ BOA, C. BH 694.

⁵¹⁹ BOA, C. BH 12292.

⁵²⁰ Canik muhassılı Ali Bey'e ve bu sancaktaki diğer görevlilere hitaben yazılan 19 Zilhicce 1179/29 Mayıs 1766 tarihli hükümde her sene Tersâne ocaklığı olarak Canik sancağından gönderilmesi gereken 5611 kantar 14,5 kıyye tel ve 400 kantar kendirden 1175 senesinden 35 kantar 14,5 kıyye, 1176'dan 131 kantar tel ile 400 kıyye kendir, 1177'den 4611 kantar 10,5 kıyye tel ve 400 kantar kendir, 1178'den 5611 kantar 14,5 kıyye tel ve 400 kantar kendir ve 1179'dan 5611 kantar 14,5 kıyye tel ve 400 kantar kendir, toplam 15.999 kantar 72,5 kıyye tel ve 1600 kantar kendirin muhassıl Ali

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren kalyon sayısı ile birlikte artan kendir ihtiyacını karşılamak üzere Canik bölgesinden ocaklık zikredilmeksizin sadece satın almak suretiyle de kendir temin edilmiştir. 1107/1695-6'da Fatsa ve Ünye'den 5000 kantar kendir telinin râyiç fiyat üzerinden satın alınması istenmiş, Fatsa'dan alınan telin kantarına 5,5 kuruş, Ünye'den alınan kantarına ise 5 kuruş ödenmiştir⁵²¹. Fatsa teli daha kaliteli olduğundan fiyatı da yüksekti. Aynı zamanda bu kalitede üretim yapan yerler için ortak bir isim olmuştu. Fatsa teli olarak satın alınanların içinden Ünye teli çıktığı takdirde bunlar iade edilmekteydi⁵²². Sonraki senelerde de Canik ve civarındaki Fatsa, Bolaman, Bayramlı, Ordu, Çamaş, Çarşamba, Perşembe, Yakup Bey derbendi, Ünye ve Ulubey'den "Fatsa teli" satın alınmıştır. Kantar başına, 1121/1709'da 3,5 ve 4,5 kuruş⁵²³; 1128/1716⁵²⁴, 1129/1717⁵²⁵, 1133/1721⁵²⁶, 1135/1723⁵²⁷, 1138/1726⁵²⁸, 1141/1728⁵²⁹, 1144/1731⁵³⁰ ve 1148/1735⁵³¹ senelerinde ise 4 kuruş ödenmiştir. 1149/1736'da halka destek olmak için kendir telinin fiyatına 2 kuruş zam yapılmış⁵³² ve kantarı 6 kuruştan satın alınmaya başlamıştır⁵³³.

Talep edilen miktardaki telin temininde kimi zaman güçlükler yaşanmıştır. Devlet adına kendir teli alımıyla görevlendirilenlerin halka eksik para vermeleri, veya istenen telden fazlasını talep ederek bunu kendi kazançları için satmaları halkta huzursuzluk yaratmıştır⁵³⁴. Bu gibi yolsuzluk iddiaları devlet tarafından yerinde tahkik ettirilmiştir⁵³⁵. Bunun yanı sıra kendir yetiştiricileri ve tüccarın ellerindeki teli

---

Bey'in zimmetinde kaldığı belirtilerek bir an önce göndermesi aksi takdirde cezalandırılacağı ifade edilmekteydi: BOA, C. BH 694.

⁵²¹ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 139.

⁵²² 1133/1721'de, satın alınması emredilen 5000 kantar Fatsa telinin yalnız Fatsa kazasında değil kazanın civarındaki Bolaman (Lâleli), Çamaş (Ürmeli) ve Perşembe (Kozagzı)'de de yetiştigi ifade edilmektedir: BOA, **MAD** 3874, vr. 60b.

⁵²³ 1121/1709'da kantar başına Fatsa ve Perşembe'de 4,5 kuruş, Ünye'de ise 3,5 kuruş ödenmiştir: BOA, **MAD** 2485, s. 134.

⁵²⁴ BOA, **MAD** 6266, s. 153.

⁵²⁵ BOA, **MAD** 2864, vr. 75b; **MAD** 3918, s. 137.

⁵²⁶ BOA, **MAD** 3874, vr. 60b.

⁵²⁷ BOA, **MAD** 10313, s. 103.

⁵²⁸ BOA, **MAD** 10310, s. 117.

⁵²⁹ BOA, C. BH 3013.

⁵³⁰ BOA, **MAD** 10325, s. 22.

⁵³¹ BOA, **MAD** 10332, s. 114.

⁵³² BOA, **MAD** 10336, s. 87.

⁵³³ 1151/1739 (BOA, **MAD** 10338, s. 122); 1158/1745 (BOA, AE. I. Mahmud 1004); 1176/1761 (BOA, C. BH 10749); 1183/1769 (BOA, C. BH 667).

⁵³⁴ BOA, **MAD** 10177, s. 6.

⁵³⁵ BOA, **MAD** 10177, s. 24.

daha yüksek fiyattan satma isteği de devletin tel temininde yaşadığı bir diğer sorundu⁵³⁶. Bu gibi durumlarda özellikle karaborsacıların (*muhtekir*) elindeki kendir teline el konulması yoluna gidilmiştir⁵³⁷. Ayrıca karaborsacıların Karadeniz bölgesinde halktan, ayan ve eşkıya zoruyla düşük fiyattan satın aldığı kendir telini gizlice İstanbul'a getirerek buradan yine bir yolunu bulup Akdeniz'de yüksek fiyattan satmasını önlemek için de çeşitli tedbirler alınmıştır⁵³⁸.

Donanmadaki kalyon ve diğer gemiler için gerektiğinde İstanbul'dan ve Karadeniz dışında kendir üretimi yapılan bölgelerden de tel satın alınmıştır. Söz konusu alımların savaş zamanlarında yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. İstanbul'da telci esnafından şüphesiz daha yüksek bir fiyattan satın alınan kendir telinin kantarına 1121/1709'da 5 kuruş 40 akçe⁵³⁹, 1127/1715'te 8 kuruş⁵⁴⁰, 1162/1749'da 8 kuruş⁵⁴¹, 1167/1753'te 12 kuruş⁵⁴², 1175/1761'de 16 kuruş⁵⁴³, 1183/1770'de 18,5 kuruş⁵⁴⁴ ödenmiştir.

Karadeniz bölgesi dışında genellikle Rumeli'den ayrıca İzmir'den kendir alınmıştır. 1129/1717'de Manastır'dan satın alınan 3000 kantar kendirin kıyyesine Selanik iskelesine kadar taşıma ücretiyle birlikte 20 akçe verilmiştir. Buna göre kantarı 7 kuruş 40 akçeye gelmektedir⁵⁴⁵. 1130/1718'de İzmir'den satın alınan 485 kantar ham kendirin kantarına 4 kuruş⁵⁴⁶, 1148/1736'da Karaferye'den alınan 181 kantar 36 kıyye kendirin kantarına 3 kuruş 60 akçe⁵⁴⁷, 1150/1737'de Selanik, Yenişehir, Manastır, Üsküp, Gümülcine, Yenice ve Kavala taraflarından sipariş edilen toplam 1500 kantar kendir telinin kantarına 3 kuruş 60 akçe⁵⁴⁸, yine

---

⁵³⁶ BOA, C. BH 7976; C. BH 3694.

⁵³⁷ BOA, C. BH 9659.

⁵³⁸ Karaborsacıların bu şekilde gizlice kendir teli yükledikleri gemilerin araştırılması ve bunlara el konulması için Galata voyvodası, Boğazhisarları dizdârları ve gümrükçüsü ve Tersâne-i Âmire Emîni'ne hitaben 29 S. 1146/11 Ağustos 1733 tarihinde yazılan hüküm, 17 Za. 1171/23 Temmuz 1758 tarihinde tekrar edilmiştir: BOA, MAD 10329, s. 105.

⁵³⁹ BOA, MAD 2485, s. 141.

⁵⁴⁰ BOA, MAD 2850, s. 99.

⁵⁴¹ BOA, MAD 10350, s. 126.

⁵⁴² BOA, MAD 10356, s. 166; C. BH 8233; C. BH 10426.

⁵⁴³ BOA, MAD 3168, vr. 81b; C. BH 352.

⁵⁴⁴ BOA, C. BH 666.

⁵⁴⁵ BOA, MAD 3918, s. 137.

⁵⁴⁶ BOA, MAD 2864, vr. 74a.

⁵⁴⁷ BOA, MAD 10332, s. 110.

⁵⁴⁸ BOA, MAD 10336, s. 86.

1150/1737'de İzmir'den satın alınan kendirin kantarına ise 6 kuruş 40 akçe⁵⁴⁹ ödenmişti.

Canik ve civarıyla diğer bölgelerden satın alınan kendir teli gemilere yüklenerek İstanbul'a ulaştırılmaktaydı. Gemilerin hava muhalefetinden dolayı herhangi bir kazaya uğramamaları için denizin mutedil olduğu bir dönemde (*mevsim-i deryâ*), kış mevsimi girmeden önce yola çıkmalarına dikkat edilmekteydi. Denize açılmanın tehlike arz ettiği zamanlarda Tersâne'ye kendir teli ulaştırılması gerekiyorsa Canik'ten İstanbul'a at veya katırlarla nakledilmekteydi⁵⁵⁰. Canik ve civarından İstanbul'a gelen gemilere yükledikleri tel için kantar başına 30 akçe navlun ödenmekteydi⁵⁵¹. Mesafeye göre navlun artmaktaydı. Mesela İzmir'den satın alınan ham kendirin kantarına 1130/1718'de 48 akçe⁵⁵², 1150/1737'de ise 60 akçe⁵⁵³ ödeme yapılmıştı. Tüccar gemileri dışında Akdeniz veya Karadeniz seferlerinden dönen donanma kalyonları da devlet adına alınmış kendir telini bazen Selanik veya Canik iskelelerinden Tersâne'ye getirmekteydiler⁵⁵⁴.

2.5. HAM DEMİR

Gemi inşâsında kullanılan çivi ve çeşitli demir aletlerin imâli için ham demir gerekmektedir. 60 zirâ (45,48 m.) uzunluğunda üç ambarlı büyük bir kalyonun inşâsı için 3000 kantar (169.347 kg.) ham demire ihtiyaç vardı. Tersâne'ye gereken

---

⁵⁴⁹ BOA, MAD 3864, s. 110.

⁵⁵⁰ 1127/1715'te sefere çıkacak kalyonlar için 6000 kantar kendir telinin Canik'ten kara yoluyla deve, at ve katırlarla Tersâne'ye ulaştırılması için emir verilmişti: BOA, C. BH 1742.

⁵⁵¹ 1121/1709 (BOA, MAD 2485, s. 134); 1133/1721 (BOA, MAD 3874, vr. 60b); 1135/1723 (BOA, MAD 10313, s. 103); 1138/1726 (BOA, MAD 10310, s. 117); 1142/1730 (BOA, MAD 10321, s. 134); 1144/1731 (BOA, MAD 10325, s. 22); 1148/1735 (BOA, MAD 10332, s. 114); 1149/1736 (BOA, MAD 10336, s. 87); 1151/1739 (BOA, MAD 10338, s. 122); 1158/1745 (BOA, AE. I. Mahmud 1004); 1176/1761 (BOA, C. BH 10749); 1183/1769 (BOA, C. BH 667).

⁵⁵² BOA, MAD 2864, vr. 74a.

⁵⁵³ BOA, MAD 3864, s. 110.

⁵⁵⁴ 1129/1717'de Selanik iskelesindeki yiyecek ve mühimmatın yanı sıra 400 kantar kendirin de Akdeniz seferinden dönecek kalyonlar tarafından İstanbul'a getirilmesi emredilmişti. Böylece İstanbul'dan Selanik'e giderek buradaki malzemeyi yüklenip tekrar İstanbul'a gelecek tüccar gemilerine iki kere navlun ödenmemiş olacaktı: BOA, C. BH 5968; 1136/1724'te ise Karadeniz'den dönecek donanma kalyonlarına Canik iskelesine uğradıklarında buradaki kendir telinin yüklenmesi emredilmişti: BOA, MAD 3165, vr. 61a.

ham demir büyük ölçüde Samakov ve civarından temin edilmekteydi⁵⁵⁵. Kalyon inşâsı için Tersâne’de yeterli ham demir bulunmadığı durumlarda Cebhane-i Âmire stoklarından da istifade edilmekteydi⁵⁵⁶. Bunun yanı sıra Samakov ve civarından ham madde temini konusunda bir sıkıntı yaşandığında İstanbul’daki nalburcu esnafından da ham demir satın alınmaktaydı. Parçalara ayrılan kalyonlardan çıkarılan demirden mamul eski malzemeler de yeni kalyon inşâsında tekrar kullanılabilmekteydi⁵⁵⁷.

Samakov ve civarındaki yerlerde üretilen ham demirin bir miktarı Tersâne’ye ocaklık olarak tahsis edilmişti. XVII. yüzyılın ilk yarısında Samakov halkı, avâızları karşılığında 800-846 kantar ham demiri ocaklık adıyla vermekteydi. 1061-87/1651-77 seneleri arasında bu miktar 1000 kantara yükseltilmişti. 1087-1101/1676-90 seneleri arasında 984 kantar 10 kıyye olan ocaklık ham demir miktarı 1104/1693’ten itibaren 935,5 kantar 20 kıyye olarak belirlenmişti⁵⁵⁸. Sonraki senelerde de Samakov’dan ocaklık olarak istenen ham demir miktarında değişimler oldu: 1114/1702-3’te Samakov kantarı ile 660, rumî kantar hesabına göre ise 885 kantar⁵⁵⁹, 1115/1703-4’te 853 kantar 51 kıyye⁵⁶⁰, 1122/1710-1’de 914 kantar 51 kıyye⁵⁶¹, 1136/1723-4’te 908 kantar 20 kıyye⁵⁶², 1164/1750-1’de ise 678 samakovî kantar⁵⁶³ ham demir, ocaklık olarak kaydedilmiştir. 1136/1723-4’te senesine ait avâız kaydında ocaklık ham demir veren kazalar Samakov, Dubnice ve Radomir

⁵⁵⁵ Samakov’daki demir madeni ile ilgili olarak bkz. P. L. İnciciyan, “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”. (çev. H. D. Andreasyan), **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı 2-3, İstanbul 1974, s. 26.

⁵⁵⁶ Cebhane-i Âmire stokundan Tersâne’nin ihtiyacını karşılamak üzere birkaç yüzden bin, 1500 kantara kadar ham demir verilebilmekteydi: 1118/1706-7 (BOA, **MAD** 3142, s. 42-4); 1120/1709 (**MAD** 2489, s. 79); 1122/1710 (**MAD** 3435, vr. 26b, 28b); 1148/1735 (**MAD** 10332, s. 6); 1153/1740 (**MAD** 3389, s. 106); 1165/1751-2 (**MAD** 10354, s. 48-9, 156); 1170/1756 (AE. III. Osman 2276); 1173/1760 (**MAD** 10368, vr. 31b); 1178/1764 (**MAD** 10376, s. 52).

⁵⁵⁷ 12 Za. 1112/20 Nisan 1701’de Tersâne-i Âmire Emini vekili Yusuf’a hitaben yazılan hükümde 60 zirâ (45,48 m.) uzunluğunda üç ambarlı büyük bir kalyonun inşâsında kullanılacak çivi ve diğer demir aletler için 3000 kantar ham demire ihtiyaç olacağı tahmin edildiği bildirilerek bunun 2000 kantarının feshedilecek üç eski kalyonun demir malzemelerinden karşılanması ve eski demirlerin Tersâne ve Galata’daki demirciler tarafından tekrar kullanılabilir hale getirilmesi emredilmiştir: BOA, **MAD** 4876, s. 71.

⁵⁵⁸ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 121-2.

⁵⁵⁹ Bu hesaba göre Samakov kantarı 59 kıyye gelmekteydi: BOA, **MAD** 16009, s. 2.

⁵⁶⁰ BOA, **MAD** 16009, s. 17.

⁵⁶¹ 1122/1710-1’de 914 kantar 51 kıyye ocaklık ham demirin fiyatı 2171 kuruş olarak belirtilmiştir: BOA, **D. MKF** 27844, s. 9. 1128/1716’da Samakov ve civarından satın alınıp arabalarla Tekirdağ’a taşınacak ham demire 682,5 Samakov kantarı ağırlığındaki ocaklık ham demir de ilave edilmiştir (BOA, **MAD** 6266, s.157).

⁵⁶² BOA, **D. MKF** 28405, s. 4.

⁵⁶³ 678 samakovî kantar ham demirin 3955,5 kuruş ettiği kaydedilmiştir: BOA, **D. BŞM. TRE** 14841, s. 2.

olarak belirtilmiştir⁵⁶⁴. Ocaklık olarak belirlenen miktar her zaman düzenli bir şekilde gönderilmemiş, hatta ham demiri almak üzere tayin edilen görevliler zor durumda kalmıştır⁵⁶⁵.

Ocaklık ham demirin miktarı Tersâne'nin ihtiyacını karşılamak için yeterli değildi. Bu sebeple başta Samakov olmak üzere Sofya, Tatarpazarı (Pazarcık), Etrebolu, Dubnice, Filibe, İznebol, İzladı ve Eğridere'den ham demir satın alınmıştır. Ham demir bu kazalardaki demir ocaklarında (*kârhane-i samakov*) hazırlanmaktaydı⁵⁶⁶. Zikredilen yerlerden ham demir siparişi "Samakov kantarı" üzerinden verilmekteydi⁵⁶⁷. Ham demirin kantarına 1113/1702'de 5 kuruş⁵⁶⁸ ödenmişken daha sonra bu fiyat düşmüştür. 1115/1704⁵⁶⁹ ve 1128/1716'da⁵⁷⁰ 4 kuruştan alınan ham demirin kantarına, 1129/1717'de 4,5 kuruş⁵⁷¹, 1133/1721'de 5 kuruş⁵⁷², 1176/1763⁵⁷³ ve 1184/1770'de⁵⁷⁴ ise 5,5 kuruş ödenmişti⁵⁷⁵.

Samakov ve civarından sipariş edilen ham demirin tesliminde herhangi bir sıkıntı yaşandığında devlet, ham demir ihtiyacını İstanbul'daki nalburcu esnafından

---

⁵⁶⁴ Samakov, Dubnice ve Radomir kadınlarına 908 kantar 20 kıyye ocaklık ham demiri toplayıp göndermeleri hususunda hüküm yazılması için 28 Za. 1135/30 Ağustos 1723 tarihinde düşülen şerh kaydı: BOA, **D. MKF** 28405, s. 4.

⁵⁶⁵ 1149/1736, 1150/1737 ve 1151/1738 senelerinde gönderilmeyen ocaklık ham demiri toplamak için görevlendirilen yetkililerin gittikleri yerlerden türlü bahanelerle uzaklaştırılmaları üzerine ocaklık ham demir tamamen gönderilmezse Filibe ve Tatarpazarı kadınları ile Samakov nâzırı Ahmed'e, ihmallerinden dolayı cezalandırılacakları bildirilmiştir: BOA, **MAD** 10338, s. 98.

⁵⁶⁶ 1128/1716'da Cebehane ve Tersâne-i Âmire için Samakov ve civarındaki kazalardan 9639 kantar ham demir sipariş edilmişti. Buralardaki demir ocakları eşit oranda ham demiri hazırlamakla yükümlü tutulmuştu. Samakov'da 31, Etrebolu'da 26, Sofya'da 7, Dubnice'de 7, Tatarpazarı'nda 7 ve İzladı'de 2 toplam 80 demir ocağının her birinde 120 kantar 28 kıyye ham demir hazırlanacaktı: BOA, **MAD** 6266, s. 156. Muhtemelen demir ocaklarının diğer kazalardakilerden fazla olması dolayısıyla sonraki senelerde de miktar olarak en fazla ham demir siparişinin Samakov'dan yapıldığı görülmektedir. Mesela 1166/1753'te sipariş edilen 4000 kantar ham demirin şu kazalardan karşılanması istenmekteydi: Samakov: 2500 kantar, Dubnice: 500 kantar, Sofya: 400 kantar, Etrebolu: 400 kantar ve Tatarpazarı: 200 kantar (BOA, **MAD** 10354, s. 165).

⁵⁶⁷ 44 kıyye gelen İstanbul kantarından farklı şekilde "Samakov kantarı", 1113/1702 (BOA, **MAD** 4875, s. 62) ve 1114/1702-3'te (BOA, **MAD** 16009, s. 2) 59 kıyye, 1122/1711 (BOA, **MAD** 2895, s. 54) ve 1126/1714'te (BOA, **MAD** 3171, vr. 26b) 60 kıyye, 1129/1717 (BOA, **MAD** 2864, vr. 44a), 1166/1753 (BOA, **MAD** 10354, s. 165) ve 1177/1763'te (BOA, **MAD** 10371, s. 174) tekrar 59 kıyye olarak zikredilmektedir.

⁵⁶⁸ BOA, **MAD** 4875, s. 62.

⁵⁶⁹ BOA, **MAD** 5361, vr. 22b.

⁵⁷⁰ BOA, **MAD** 6266, s. 155.

⁵⁷¹ BOA, **MAD** 2864, vr. 43b.

⁵⁷² BOA, **MAD** 3874, vr. VIIIa.

⁵⁷³ BOA, **MAD** 10371, s. 174.

⁵⁷⁴ BOA, **MAD** 10386, s. 181.

⁵⁷⁵ 1616-1818 seneleri arasında devlet tarafından demir için ödenen resmî fiyat, cârî piyasa fiyatı ve yabancı menşeli demirin fiyatını gösteren bir liste için bkz. Mehmet Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000, s. 223-4.

satın almak suretiyle karşılamaktaydı. Esnaftan alınan ham demirin kıyyesine 1127/1715'te 12 akçe⁵⁷⁶, 1148/1735'te 15 akçe⁵⁷⁷, 1151/1738'de 15,5 akçe⁵⁷⁸, 1167/1754'te 20 akçe⁵⁷⁹ ve 1175/1761'de ise 19,5 akçe⁵⁸⁰ ödenmişti.

1167/1754'te İstanbul'dan ham demir satın alınmak zorunda kalındığında nalburcu esnafı ellerinde yeterli demir olmadığı gibi bundan sonra da sıkıntı içerisinde kalacaklarını ifade etmişlerdi. Bunun sebebi olarak da ham demirin tüccar tarafından eskiden olduğu gibi Tekirdağ iskelesi yerine İnöz iskelesine getirilerek buradan gemilerle İstanbul'a uğramadan İzmir'e nakledilmesini göstermişlerdi. Demir tüccarı malını burada daha yüksek fiyattan satmaktaydı. Diğer taraftan bu durum İstanbul'da sürekli bir sıkıntının yaşanmasına sebep olmaktaydı. Bunun üzerine İnöz'e ham demir getirilmesi yasaklanmış Rumeli valisine, ham demir imal edilen yerlerdeki devlet görevlilerine, İzmir voyvodası ve İnöz kadısına eski düzene dönmeleri emredilmiştir. Aksi takdirde İnöz ve İzmir'deki Samakov demirlerine el konulacağı ve bu işle uğraşanların hapsedileceği bildirilmiştir⁵⁸¹.

Samakov ve civarından satın alınan ham demir öncelikle büyük baş hayvanların çektiği arabalarla Tekirdağ iskelesine getirilerek buradan gemilerle Tersâne'ye taşınmaktaydı. Araba ücreti, Samakov kantarı üzerinden hesaplanırdı. 1107/1696'da kantar başına 37 akçe ödenmişti⁵⁸². 1114/1703'te, Samakov ve civarından sipariş edilen 2000 kantar (112.898 kg.) ham demiri Tekirdağ iskelesine ulaştırmak için bölgedeki altı kazadan 210 araba temin edilmiş kantar başına ise 65 akçe ödeme yapılmıştı⁵⁸³. Tekirdağ iskelesinden beş gemiye yüklenerek Tersâne'ye getirilen 1200 Samakov kantarı ağırlığındaki 3870 demir çubuğun her birine 2 akçe ödenmişti⁵⁸⁴.

---

⁵⁷⁶ BOA, MAD 2850, s. 90.

⁵⁷⁷ BOA, MAD 10332, s. 112.

⁵⁷⁸ BOA, MAD 10338, s. 98.

⁵⁷⁹ BOA, MAD 10356, s. 157.

⁵⁸⁰ BOA, MAD 3168, vr. 81b.

⁵⁸¹ BOA, MAD 10356, s. 176.

⁵⁸² Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 123-4.

⁵⁸³ 2000 kantar ham demirin sipariş edildiği kazalar şunlardı; Samakov: 650 kantar, Dubnice: 300 kantar, Pazarcık: 300 kantar, İznebol: 300 kantar, Sofya: 270 kantar ve Eğridere: 180 kantar. Bu ham demiri Tekirdağ iskelesine götürmek için toplam 210 câmus arabası ise şu kazalardan temin edilmişti; Filibe: 60 araba, Tatarpazarı (Pazarcık): 40 araba, Ihtıman: 20 araba, Sofya: 40 araba, Samakov: 30 araba, Dubnice: 20 araba: BOA, MAD 5362, s. 62-3; ayrıca bkz. Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 124.

⁵⁸⁴ 5 gemi, 100 (400 demir çubuk) ile 400 (1400 demir çubuk) Samakov kantarı arasında demir çubuk taşıdı: BOA, MAD 5362, s. 63; ayrıca bkz. Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 124.

1115/1704'ten 1184/1770'e kadar Tekirdağ iskelesine taşınan ham demir için araba ücreti olarak kantar başına 80 akçe ödenmiştir⁵⁸⁵. Yalnız istisnâ bir durum olarak 1128/1716 senesinde ham demirin kış mevsiminde taşınması gerektiğinden halkın çektiği sıkıntıların bir karşılığı olarak kantar başına 20 akçe zam yapılmış ve taşıma ücreti kantar başına 100 akçe üzerinden hesap edilmiştir⁵⁸⁶.

Tekirdağ iskelesine getirilen ham demir buradaki gemilere, kantar başına 1 akçe kantariye ve bir miktar da hamaliye ücreti ödenerek yüklenmekteydi⁵⁸⁷. Tersâne'ye götürülen ham demirin navlun ücreti ise kantar başına 7 akçeden hesap edilmekteydi⁵⁸⁸.

2.6. SANCAK

Kumandan gemileri ve aynı zamanda sancak gemileri olan Kapudâne, Patrona ve Riyâle-i hümâyûn kalyonlarının kış gönderine ve mayıstra (grandi) direğinin baş tarafına birer ipek sancak ayrıca yine mayıstra direğindeki sancağın altına ensiz ve uzun bir şerit sancak olan ve genellikle çatal uçlu bir filandıra çekilirdi.

Ziyaret ve geçişlerinde padişahları selamlamak için, bayramlarda ve sûr-ı hümâyûnlarda sancak kalyonlarının ipek sancakları kış gönderleri ve direk başlarına çekilirdi. Yenileri verildiğinde eski sancaklar kışın kullanılmak üzere yedek olarak sancak kaptanları tarafından muhafaza edilirdi⁵⁸⁹.

Sancak imalinde kumaş olarak renkli Sakızî dimi sandalı ayrıca ibrişim kullanılırdı. Sancaklar eskidikçe yenileri ile değiştirilirdi. 1147/1735'te *Neheng-i Bahrî* isimli yeni bir kalyon için üç adet fener, kış ve mayıstra sancakları ile filandıra sipariş edilmişti. Bir zirâi 60 akçeden kış gönderine çekilecek sancak için 440 zirâ

⁵⁸⁵ 1115/1704 (BOA, MAD 5361, vr. 22b); 1126/1714 (MAD 3171, vr. 26b); 1135/1723 (MAD 10313, s. 106); 1145/1732 (MAD 10326, s. 117); 1157/1744 (MAD 10345, s. 110); 1166/1753 (MAD 2833, s. 68); 1176/1763 (MAD 10371, s. 174); 1184/1770 (MAD 10386, s. 181).

⁵⁸⁶ BOA, MAD 6266, s. 157.

⁵⁸⁷ 1129/1717'de 10.002,5 Samakov kantarı ham demir için 10.000 akçe kantariye, 8818 akçe hamaliye ücreti (BOA, MAD 6266, s. 156), 1131/1718'de ise 60 gemiyle taşınan 8094,5 Samakov kantarı ham demir için ise 8094 akçe kantariye, 11.387 akçe hamaliye ücreti ödenmişti: BOA, MAD 2864, vr. 44a.

⁵⁸⁸ 1127/1715 (BOA, MAD 2850, s. 112); 1130/1718 (MAD 6266, s. 155); 1167/1753 (MAD 10354, s. 165); 1179/1765 (MAD 10376, s. 149); 1181/1768 (MAD 4005, s. 148).

⁵⁸⁹ BOA, C. BH 1984.

(286 m.), mayıstra direğinin başına çekilecek sancak içinse 160 zirâ (104 m.) renkli Sakızî dimi sandalı gerekmektedir. Bu sancaklar ibrişim ve dikiş ücretiyle birlikte toplam 37.020 akçeye, kalyonun kamarasının mefruşâtı ise 12.000 akçeye mal olmuştu⁵⁹⁰. 1148/1736'da eskidikleri için kış ve direk başı sancaklarının değiştirilmelerine karar verilen kalyonların dimi sandalı, ibrişim ve dikiş ücretleri hesap edilmişti. Buna göre *Yaldızlı Şahin Kışlı* Riyâle-i hümâyûn kalyonunun eski sancaklarının değiştirilmesi için kış sancağına 450 zirâ (292,5 m.), direk başı sancağına 154 zirâ (100,1 m.) dimi sandalı, dirhemi 60 akçeden 36.240 akçe ve 1200 akçe tutan ibrişim ve dikiş ücretleriyle toplam 37.440 akçe ödenmişti. *Sungur Kışlı* Kapudâne-i hümâyûn kalyonunun kış sancağı ve direk başı sancağı için toplam 600 zirâ (390 m.) dimi sandalına 36.000 akçe, ibrişimine 300 akçe ve dikiş ücretine ise 600 akçe gerekmektedir⁵⁹¹.

Riyâle-i hümâyûn Cezayirli Mustafa Kaptan, eski Riyâle-i hümâyûn kalyonunun sancaklarıyla birlikte yandığı için kendisine yeni ipek sancaklar verilmesini talep etmişti. Kendisine Tersâne'deki kurşunlu mahzenden sancak verilmesi emredilmiş fakat mahzende ipek sancak olarak sadece başarda-i hümâyûnün eski ipek sancaklarının bulunduğu bildirilmişti. Bunun üzerine 1148/1736'da *Yaldızlı Şahin Kışlı* Riyâle-i hümâyûn kalyonuna verilen hesap üzerinden 1152/1740'da ipek sancaklar hazırlatılıp Riyâle Mustafa Kaptan'a verilmesi uygun görülmüştü⁵⁹².

1153/1740'da *Çifte Bağçeli* Patrona-i hümâyûn kalyonunun sütun başı sancağı eskidiği için değiştirilmesine karar verilmiş ve emsalleri gibi zirâ 60 akçeden 160 zirâ dimi sandalı verilmesi emredilmişti⁵⁹³. 1157/1744'te eskiyen sütun başı sancaklarının değiştirilmesi için Akdeniz seferine çıkacak Patrona-i hümâyûn *Nâsır-ı Bahrî* kalyonuna 160 zirâ, Riyâle-i hümâyûn *Neheng-i Bahrî* kalyonuna ise 154 zirâ dimi sandalı verilmişti⁵⁹⁴. 1161/1748'de bu kez *Riyâle-i hümâyûn* kalyonu olarak seçilen *Nâsır-ı Bahrî*'nin kış gönderi için 450 zirâ, sütun başı için 154 zirâ⁵⁹⁵, 1165/1752'de Riyâle-i hümâyûn *Berîd-i Zafer* kalyonunun eskiyen sancaklarını

⁵⁹⁰ BOA, MAD 10177, s. 7.

⁵⁹¹ BOA, MAD 10332, s. 123; C. BH 1984.

⁵⁹² BOA, C. BH 1984.

⁵⁹³ BOA, MAD 3389, s. 106.

⁵⁹⁴ BOA, MAD 10345, s. 96.

⁵⁹⁵ BOA, MAD 2844, s. 110.

değiştirmek üzere kıç gönderi için 450 zirâ, sütun başı için 154 zirâ⁵⁹⁶ Sakızî dimi sandalı verilmişti.

Piyasada fiyatının artması üzerine 1178/1765'te Sandal Bedesteni kethüdası ve tüccar, dimi sandalını zirâ 60 akçeden satmak istememişti. 1172/1758-9'da Tersâne-i Âmire Emîni Ali Ağa'nın zirânının 87 ve 93 akçeye, 1173/1759-60'da Sıdki Efendi'nin Tersâne Eminliği esnasında ise 60 akçeye alındığı kayıtlardan çıkarılmakla birlikte yapılan piyasa araştırması sonucunda 1178/1765'te dimi sandalının zirânının 85 akçeden alınması kararlaştırılmıştır. Bu fiyat üzerinden aşağıdaki kalyonlara dimi sandalı alınmıştır:

	<u>Kıç sancağı</u>	<u>Sütun başı sancağı</u>
<i>Kapudâne-i hümayûn</i> kalyonu	675 zirâ	160 zirâ
<i>Patrona-i hümayûn</i> kalyonu	440 zirâ	160 zirâ
<i>Riyâle-i hümayûn</i> kalyonu	440 zirâ	154 zirâ
<i>Üç ambarlı</i> kalyon	842 zirâ	249 zirâ

Zirâ 85 akçeden toplam 3121 zirâ (2028, 65 m.) dimi sandalı 265.285 akçe, ibrişim ve ücretleri ise 6000 akçe tutmuştu. Hepsi 2260,5 kuruş 25 akçe gelmekteydi⁵⁹⁷.

1184/1770'de de kumandan gemileri ve üç ambarlı bir kalyonun sancakları yenilenmişti:

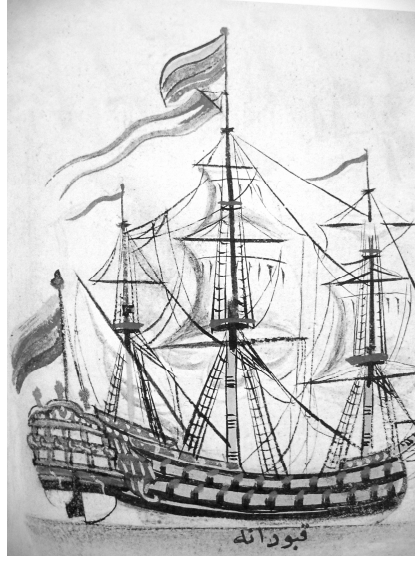
	<u>Kıç sancağı</u>	<u>Sütun başı sancağı</u>
<i>Kapudâne-i hümayûn Burc-ı Zafer</i> kalyonu	635 zirâ	160 zirâ
<i>Patrona-i hümayûn Hısn-ı Bahrî</i> kalyonu	634 zirâ	160 zirâ
<i>Riyâle-i hümayûn Ziver-i Bahrî</i> kalyonu	632 zirâ	160 zirâ
<i>Üç ambarlı Nüvîd-i Fütûh</i> kalyonu	760 zirâ	195 zirâ

⁵⁹⁶ BOA, MAD 10354, s. 156.

⁵⁹⁷ BOA, MAD 10376, s. 142.

Bu dört kalyonun yenilenecek sancaklarına zirâi 85 akçeden toplam 3336 zirâ (2168,4 m.) sakızî dimi sandalı için 283.560 akçe, ibrişim ve dikiş ücreti için de 6000 akçe gerekmekteydi⁵⁹⁸.

Resim 8: Kapudâne-i hümayûn kalyonununun kıç ve sütun başı sancakları ile filandırısı⁵⁹⁹

Kumandan gemilerinin kıç gönderi ve sütun başlarına ipek sancak çekilirken diğer gemilere bez (kirpâs) sancaklar çekilmekteydi. 1182/1768’de on bir kalyonun sancak ve filandırılarının yenilenmesi, beş kalyonun sancağının ise tamir edilmesi icap etmişti. Yenilenecek sancak ve filandırılar için 91.648 akçe, tamir edilecek sancakları için 22.185 akçe, dikiş ücreti olarak ise 4320 akçe toplam 118.153 akçe gerektiği hesap edilmişti. Bu sebeple gönderilen hükümde; daha önce sancakların 5-6 senede bir değiştirildiği ancak son zamanlarda bazen iki bazen her sene tamir veya yenilendiği belirtilip, bu durumun kaptanların sancakları gereği gibi muhafaza etmemesinden kaynaklandığı ifade edilerek, Tersâne Emîni’nin bu konuda kaptanları uyarması istenmiştir⁶⁰⁰.

⁵⁹⁸ 289.560 akçe 2413 kuruş gelmiş bunun 13 kuruşu indirilerek 2400 kuruş ödenmişti: BOA, MAD 10386, s. 176.

⁵⁹⁹ **Keyfiyet-i Rusya**, vr. 72a’dan naklen Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 281.

⁶⁰⁰ BOA, MAD 4629, vr. 74b.

2.7. TULUMBA

Olası yangınları söndürmek üzere kalyonlara tulumba verilmekteydi. Bunun yanı sıra Tersâne'de bağlı kalan kalyonların içlerine giren suyu boşaltmak için de tulumbalardan istifade edilirdi⁶⁰¹. Her tulumba için üç adet onar kulaç uzunluğunda hortum hazırlanılmaktaydı. 1165/1752'de bazı kalyonlara verilmek üzere üç büyük tulumba imal edilmesine karar verilmiş, bunların yapımı için gereken çeşitli malzemeler ve işçi ücretleri ile üç tulumabaya üçer adet verilecek 90 kulaç uzunluğunda 9 adet hortuma toplam 1500 kuruş ödenmesi kararlaştırılmıştı⁶⁰².

1166/1753'te Kapudâne, Patrona ve Riyâle-i hümâyûn kalyonlarına birer tulumba ile bunlar için otuzar kulaç uzunluğunda üçer adet ayrıca yedeklik olmak üzere onar kulaç uzunluğunda yine üçer adet hortum hazırlanılmıştı. Hortumlarıyla birlikte bir tulumba için 900 kuruş ödenecekti⁶⁰³. 1174/1761'de ise üç kantarlı *Kapudâne-i hümâyûn Burc-ı Zafer* kalyonuna konulmak üzere bir adet tulumba yapılması için 500 kuruş verilmişti⁶⁰⁴. 1184/1770'de de Akdeniz seferine çıkacak kalyonlardan on ikisine 500'er kuruştan on iki tulumba sipariş edilmişti⁶⁰⁵. Hortum ücreti olarak kulaç başına 1164/1751'de⁶⁰⁶ ve 1166/1753'te⁶⁰⁷ 960 akçe, 1171/1758'de⁶⁰⁸, 1172/1159'da⁶⁰⁹, 1179/1766'da⁶¹⁰, 1182/1769'da⁶¹¹ ve 1184/1770'de⁶¹² ise 765 akçe ödenmişti.

2.8. MAKARA

Kalyon yelkenlerinin açılması veya toplanmasını sağlamak için makaralar kullanılırdı. Makaraların içinde bir mil etrafında dönen hareketli, çevresi oluklu

---

⁶⁰¹ Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 77.

⁶⁰² Tulumbarın ücreti 1598 kuruş tutmuş fakat 98 kuruş indirilmiştir: BOA, MAD 10354, s. 160.

⁶⁰³ BOA, MAD 2833, s. 133.

⁶⁰⁴ BOA, MAD 3168, vr. 77a.

⁶⁰⁵ BOA, MAD 10386, s. 177.

⁶⁰⁶ BOA, MAD 10350, s. 135.

⁶⁰⁷ BOA, MAD 2833, s. 133.

⁶⁰⁸ BOA, MAD 10364, s. 163.

⁶⁰⁹ BOA, MAD 10365, s. 143.

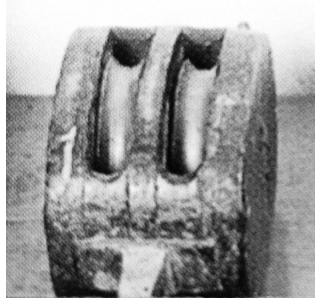
⁶¹⁰ BOA, MAD 10378, s. 124.

⁶¹¹ BOA, MAD 4629, vr. 84b.

⁶¹² BOA, MAD 10386, s. 178.

tekerleklere dil denirdi⁶¹³. Yelkenleri hareket ettiren halatlar bu dillerin oluklarından geçmekteydi. Diller genellikle tunçtan imâl edilmekteydi. Tersâne-i Âmire’de tunç makara dili imâl eden (tûc-gerler) ve makara yapmakla görevli makaracılar bulunmaktaydı⁶¹⁴.

Fotograf 5: İki dilli makara⁶¹⁵

Kalyonların makara takımları ayrıca Galata’daki makaracı esnafından temin edilmekteydi. 1120/1709’da Tersâne Emîni ve makaracı esnafı arasında fiyat konusunda yaşanan bir problem üzerine kalyonların uzunluklarına göre ödenecek makara takımlarının fiyatları aşağıdaki gibi belirlenmiştir⁶¹⁶:

<u>Kalyon uzunluğu</u>	<u>Makara takımının fiyatı</u>
35 - 40 zirâ (26,53 - 30,32 m.)	14.000 akçe
40 - 45 zirâ (30,32 - 34,11 m.)	17.000 akçe
45 - 50 zirâ (34,11 - 37,9 m.)	18.000 akçe
50 - 55 zirâ (37,9 - 41,69 m.)	19.000 akçe

Makara dilleri imâlinde kullanılacak tunç, bazen Tophane-i Âmire stoklarından verilmekteydi. 1117/1705’te inşâları tamamlanmak üzere olan büyük ve

⁶¹³ Gürçay, **Gemicî Dili**, s. 124.

⁶¹⁴ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 69.

⁶¹⁵ Deniz Müzesi, dem. nr. 1385 (Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 321’den alınmıştır).

⁶¹⁶ BOA, **MAD** 2489, s. 83.

küçük iki kalyonun makara dilleri için gereken 30 kantar tuncun Tophane'den verilmesi emredilmişti⁶¹⁷. Bunun yanı sıra kırık tunç toplardan da makara dili yapımında istifade edilmekteydi. Mesela 1146/1733'te 2482 kıyye ağırlığındaki dört kırık top⁶¹⁸, 1174/1761'de ise 75,5 kantar 14 lodra ağırlığındaki altı kırık top⁶¹⁹ tunç makara dili yapımı için kullanılmıştı. 1147/1735'te ise Gümüşhane madeninden top dökümünde kullanılmak üzere gönderilen fakat düşük ayarlı olduğu için kullanılmaya uygun bulunmayan 3897,5 kıyye ağırlığında bakır, tunç makara dili ve diğer aletlerin imâli için Tersane'ye verilmişti⁶²⁰.

2.9. GEMİNİN SUYA KARŞI KORUNMASI

Gemilerin su almaması, ahşap kısımlarının ve sabit donanımlarının suya karşı dayanıklı hale getirilmesi maksadıyla uygulanan işlemler için üstüğü, reçine, zift ve katran gibi malzemeler gerekmekteydi. Teknenin su almaması için kaplama ve güverte döşeme tahtalarının aralarında kalan boşluklara üstüğü sıkıştırdıktan sonra üzerlerini ziftle doldurma işlemine kalafat adı verilmekteydi⁶²¹. Üstüğü; katranlı eski halatların kalafat ve paspasta kullanılacak hale getirilmiş şeklidir⁶²². Zift ise çam ve köknar ağaçlarından çıkan kara zamkın kaynatılması suretiyle elde edilen ve kalafatta kullanılan siyah bir maddedir⁶²³. Reçine de farklı cinsteki çam ağaçlarından sıvı halinde çıkarılır ve zifti sertleştirmede kullanılırdı. Ayrıca donyağı ile karıştırılarak gemilerin suda kalan kısımlarına da tatbik edilmekteydi⁶²⁴. Katran; çam ağacı veya maden kömüründen kuru damıtma yoluyla elde edilen yapışkan bir sıvıdır. Sabit donanım üzerine ve geminin suyla temas eden yerlerine sürülmekteydi⁶²⁵. Sabit donanım parçaları olan çarmık, patrisa ve ıstralya gibi kendirden imal edilmiş halatlar üzerine sürülmesinin nedeni bunların çabuk çürümesini önlemek olmalıdır.

---

⁶¹⁷ BOA, MAD 3137, vr. 42a.

⁶¹⁸ BOA, MAD 10329, s. 94.

⁶¹⁹ BOA, MAD 3168, vr. 78b.

⁶²⁰ BOA, MAD 10177, s. 2.

⁶²¹ Gürçay, **Gemici Dili**, s. 221.

⁶²² Gürçay, **Gemici Dili**, s. 397.

⁶²³ Gürçay, **Gemici Dili**, s. 418.

⁶²⁴ Gürçay, **Gemici Dili**, s. 330.

⁶²⁵ Gürçay, **Gemici Dili**, s. 239.

2.9.1. Kalafat İçin Gereken Malzemelerin Temini

Kalyonlar denize ilk indirildiklerinde ve daha sonra gerektiğçe kalafat edilirlerdi. Savaş zamanları dışında da düzenli Akdeniz seferleri dolayısıyla donanmadaki kalyonların kalafat edilmesi gerektiğinden reçine, zift ve katran Tersâne'nin en çok ihtiyaç duyduğu malzemeler arasındaydı. Bu üç madde de genelde çam ağacından elde edildiğinden imparatorluk coğrafyasında bu türden ağaçların bol olduğu yerler Tersâne'ye gerekli reçine, zift ve katran temininde ön plana çıkmaktadır.

Reçine

Reçine, Akdeniz'deki İskolas, İşkeroz, İşkopulos gibi birkaç adadan alınmaktaydı. Reçinenin kantarına 1102/1690-1'de 258 akçe, 1107/1695-6'da 4 kuruş, 1110/1698-9'da ise 320 akçe ödenmişti⁶²⁶. Reçinenin bol bulunduğu İskolas ve İşkeroz adaları 1112/1700'de Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak bağlanmıştı⁶²⁷. Buradan gelen reçine yetmeyince 1114/1703'te Kaptan Paşa haslarından olan İşkopulos Adası halkı, kalyonların kalafatları için her sene 1000 kantar (56.449 kg.) reçine hazırlamakla mükellef kılınmışlardı. İşkopulos Adası'ndaki reçinenin Kaptan Paşa tarafından temin edilerek Tersâne'ye gönderilmesi gerekiyordu⁶²⁸. Fakat Kaptanıderya Mehmed Paşa'nın ilgisizliği yüzünden 1114/1703 senesine ait olan ocaklık reçine devlet tarafından zapt edilmiş ve bir sonraki yıl burası padişah hasları arasına katılmıştır. Ada halkının müracaatı üzerine getirdikleri reçinenin kantarına 1116/1704'te 2 kuruş ödenmiştir⁶²⁹. Müteakip yıllarda 1121/1709'da İşkeroz ve İşkopulos adalarından 1000 kantar reçinenin satın alınması emredilmişti⁶³⁰.

Reçine temini için 1122/1710'da Kaptanıderya idaresindeki Kolori Adası ve Talanda, Atina ve İstefe kazalarındaki bazı köylerden her sene toplam 2000 kantar

⁶²⁶ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, 136.

⁶²⁷ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, 135.

⁶²⁸ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, 136.

⁶²⁹ 1116/1704'te İşkopulos adası halkına, Tersâne'ye teslim ettikleri 453,5 kantar 48 lodra reçine için kantarına 240 akçeden toplam 108.940 akçe (907,5 kuruş) ödeme yapılmıştır: BOA, **MAD** 5361, vr. 36a.

⁶³⁰ 1000 kantar reçine için alelhesap 1000 kuruş ödeme yapılmış ve kalyonların kalafatının yapılması için bir an önce Tersâne'ye gönderilmesi hususunda Kaptanıderya'ya hitaben 12 R. 1122/10 Haziran 1710 tarihli bir hüküm yazılmıştır: BOA, **MAD** 2485, s. 123.

(112.898 kg.) reçine ve 3000 kantar (169.347 kg.) katran Tersâne'ye ocaklık olarak bağlanmıştı. Adı geçen kazalardaki halk, senelik cizyelerini ödeyecekleri gibi hazırladıkları katran ve reçinenin her kantarı için tulumlarıyla birlikte navlun haricinde kendilerine 80 akçe ödenecekti. Reçine ve katranı Tersâne'ye taşıyacak gemilere ise navlun olarak kantar başına 40 akçe verilmekteydi⁶³¹. Fakat ocaklık reçine ve katranın belirlenen miktarda gönderilmediği görülmektedir. Mesela 1123/1711 ocaklığı olarak Tersâne'ye sadece 690 kantar 83 lodra katran ve 510 kantar 11 lodra reçine teslim edilmiştir. Kolori'deki ocaklık reçine ve katran işini yürüten Kaptanıderya Mehmed Paşa'nın çiftlik kethüdası Yahya Ağa, biner kantar reçine ve katran hazır olmasına rağmen bunları taşıyacak gemi bulunamadığını ifade etmiş, ancak mazereti kabul edilmeyerek işi boşlamaması ve bir an önce eksik kalan katran ve reçineyi göndermesi emredilmiştir⁶³². 1124/1712'de ise bu miktarda reçine ve katran hazırlattırılmasına gerek olmadığı belirtilerek Kolori Adası'nın ocaklık kaydı kaldırılmıştır⁶³³.

Bu tarihten sonra da katran ve özellikle reçine Eğriboz, Kolori, Çamlıca, İşkopulos ve İşkatos'tan sipariş edilmiştir. Buralardan alınan reçine ve katranın kantarına 1126/1714'te 96 akçe⁶³⁴, 1128/1716'da 120 akçe⁶³⁵, bu seneden itibaren ise 80 akçe verilmiş, taşıma ücreti olarak da 1122/1710'dan beri verile geldiği üzere⁶³⁶ kantar başına 40 akçeden ödeme yapılmıştır⁶³⁷. 1138/1726'ya kadar Eğriboz, Kolori, Çamlıca, İşkopulos ve İşkatos'tan 500 ile 3500 kantar arasında değişen miktarlarda reçine ve katran talep edilmişken bu tarihten sonra genellikle senelik olarak 3000

---

⁶³¹ Eğriboz kadısı ve cizyedârına yazılan 3 Ca. 1122/30 Haziran 1710 tarihli hükümde senelik 2000 kantar reçine ve 3000 kantar katran için ödenecek 4 yük akçenin Eğriboz cizyesi gelirinden verilmek üzere ocaklık tayin edildiği bildirilmiştir: BOA, MAD 3435, vr. 64a.

⁶³² BOA, MAD 2895, s. 114.

⁶³³ 14 Ş. 1124/16 Eylül 1712 tarihinde, Eğriboz muhafızı ve kadısına hitaben yazılan hüküm ve konuyla ilgili olarak cizye kalemine verilen kaime: BOA, MAD 2895, s. 115.

⁶³⁴ BOA, MAD 3171, vr. 54a.

⁶³⁵ BOA, MAD 2850, s. 104.

⁶³⁶ BOA, MAD 3435, vr. 64a.

⁶³⁷ 1124/1712 (BOA, MAD 2883, vr. 59b); 1128/1716 (MAD 6266, s. 151); 1138/1726 (MAD 10310, s. 122); 1148/1736 (MAD 10332, s. 115); 1157/1744 (MAD 10345, s. 102); 1168/1755 (MAD 10359, s. 160); 1177/1764 (MAD 10376, s. 131); 1181/1768 (MAD 4629, vr. 77b). Devlet adına reçine ve katran alımıyla görevlendirilen kimselerin büyük gemilerin sahiplerinden rüşvet olarak reçine ve katranı sadece küçük gemilerle Tersâne'ye taşımak istemeleri üzerine Bülbülce halkı kendi küçük gemileriyle reçine ve katran taşımalarının riskli olduğunu ve büyük gemi sahiplerinin görevlilere rüşvet vererek taşıma işine girişmemelerini konu alan bir arzuhal sunmaları üzerine iskelelerdeki küçük veya büyük bütün gemilerin reçine ve katran taşımaları emredilmiştir: 1161/1748 (BOA, MAD 10346, s. 67).

kantar reçine ve aynı miktarda katran sipariş edilmiştir⁶³⁸. Söz konusu katran ve reçinenin nerelerden ve ne kadar alınacağı da belirlenmişti. Buna göre 2000 kantar reçine Eğriboz'dan, 1500 kantar katran Kolori'den ve 1000 kantar reçine ile 1500 kantar katran da Çamlıca, İşkopulos, Taşlıca ve İşkatos'tan talep edilmekteydi⁶³⁹.

Devlet adına söz konusu yerlerden reçine ve katran satın almakla görevlendirilenlerin eksik para verme ve türlü sebeplerle halkı rencide etmeleri yasaklanmıştır⁶⁴⁰. Bunun yanı sıra reçine ve katran alımında önceliğin devlete ait olduğu, miri ihtiyaç karşılandıktan sonra yabancı kalyonlara ve diğer kimselere de satılabileceği vurgulanmıştır⁶⁴¹.

Zift ve Katran

Zift, XVI. yüzyılda Midilli, Avlonya, Pazarcık, Gelibolu ve Lapseki gibi yerlerden temin edilmekteydi. XVII. yüzyılda ise özellikle Midilli ve Avlonya'dan ocaklık olarak alınmaktaydı. Hassa kayıkları için her sene 300 kantar (16.934,7 kg.) ocaklık zift veren Midilli'den parayla da zift satın alınmaktaydı. Avlonya'dan ise 1055/1645'te kantarı 15 akçeden 2000 kantar zift sipariş edilmişti⁶⁴².

XVII. yüzyılda imparatorluğun çeşitli bölgelerinden zift temin edilebilmekteydi. Karadeniz bölgesinde, Amasya, Devrek, Çarşamba, Yılanluca, Dergene, Hisarönü ve Bendereğli civarı, Karadeniz Ereğlisi, Sinop, Samsun, Bafra, Alaçam, Çanlı ve Sahil kıyıları; Marmara bölgesinde Kal'a-i Sultaniye, Edremid, Tuzla, Ezine, Bayramiç, Kazdağı ve Sisam; Ege'de ise Taşözü zift temin edilen yerlerdi⁶⁴³. Ziftin kantarına 1040/1630-1'de 150 akçe, 1054/1644'te 140 akçe, 1102/1690-1'de ise 220 akçe ödenmiştir⁶⁴⁴.

Katran, Kal'a-i Sultaniye'den ocaklık, Arnavutluk ve Eflak ile Karadeniz ve Çanakkale civarından ise satın almak suretiyle temin edilmekteydi. Ocaklık

---

⁶³⁸ Bununla birlikte tespit edilebildiği kadarıyla hiçbir sene sipariş miktarı kadar reçine ve katran Tersâne'ye teslim edilmemiştir: 1128/1716 (BOA, MAD 6266, s. 151); 1138/1726 (MAD 10310, s. 122); 1148/1736 (MAD 10332, s. 115); 1157/1744 (MAD 10345, s. 102); 1168/1755 (MAD 10359, s. 160); 1177/1764 (MAD 10376, s. 131); 1181/1768 (MAD 4629, vr. 77b).

⁶³⁹ BOA, MAD 10359, s. 161.

⁶⁴⁰ Eğriboz valisi ve kadısına hitaben yazılan 6 Zilhicce 1160/9 Aralık 1747 tarihli hüküm: BOA, MAD 10346, s. 67; MAD 10338, s. 121.

⁶⁴¹ BOA, MAD 3171, vr. 54a.

⁶⁴² Bostan, *Tersâne-i Âmire*, 130-1.

⁶⁴³ Bostan, *Tersâne-i Âmire*, 131.

⁶⁴⁴ Bostan, *Tersâne-i Âmire*, 132.

miktarı 1052/1642'ye kadar 800 kantar, daha sonraları ise 500 kantar olarak belirlenmişti. XVII. yüzyılda ocaklık harici katran ise Karadeniz bölgesinin kıyı şeridinde bulunan Ereğli, Samakov, Sinop, Samsun, Bafra, Alaçam, Çanlı, Sahil, Bartın ve Kastamonu civarıyla Midilli, Edremid, Tuzla, Ezine, Bayramiç ve Lapseki'den temin edilmişti⁶⁴⁵. XVIII. yüzyılda Kal'a-i Sultaniye'den ocaklık olarak 500 kantar katran alınmaya devam edilmişti⁶⁴⁶. Bunun yanı sıra bu bölgedeki tüccardan ocaklık dışında zift ve katran da alınmıştır. Mesela 1127/1715'te tüccardan satın alınan zift ve katran kantarına 150 akçe ödenmiştir⁶⁴⁷.

Ender görülmele birlikte gerektiğinde İstanbul'daki tüccardan da zift ve katran satın alınmıştır. 1175/1761'de Tersâne mahzenlerinde kalmadığı gibi Eğriboz ve Kazdağı civarından da hemen satın alınıp gönderilmesinin mümkün olmadığı belirtilerek İstanbul'daki tüccardan kantarı 175 akçeden 1000 kantar zift, kantarı 285 akçeden 1500 kantar katran satın alınmıştır⁶⁴⁸.

1107/1696'da Karadeniz bölgesinden 8000 kantar katran sipariş edildiğinde kantarına 80 akçe ayrıca yine kantar başına 30 akçe tulum parası ve 20 akçe taşıma ücreti ödenmişti. 1112/1700'de Lapseki, Ezine ve Bayramiç'ten 300 kantar katran 300 kuruşa satın alınmıştı⁶⁴⁹.

1121/1709'da Biga sancağındaki Kazdağı, Edremid, Bayramiç, Ezine ve Tuzla'dan sipariş edilen katranın tüccardan değil üreticiden alınması ve kantarına 1 kuruş verilmesi emredilmişti⁶⁵⁰. 1122/1710'da buralardan katran getiren gemilere kantar başına navlun olarak 27 akçe ödenmişti⁶⁵¹. 1122/1710'da yine Kazdağı, Edremid ve Bayramiç'ten 2000 kantar katranla 2000 kantar zift, kantarları 1'er kuruştan sipariş edilmişti⁶⁵². 1127/1715'te Kazdağı civarından 3500 kantar katranla

⁶⁴⁵ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, 128-30.

⁶⁴⁶ BOA, **MAD** 16009, s. 2, 17; **D. MKF** 27844, s. 9; **D. MKF** 28405, s. 3; **D. BŞM. TRE** def. 14841, s.2. 1122/1710-1'de 500 kantar katranın fiyatı 2000 kuruş olarak belirtilmiştir: BOA, **D. MKF** 27844, s. 9. 1144/1731'de ise ocaklık katranın kantarı 1 kuruştan hesaplanmıştır: BOA, **MAD** 10325, s. 24.

⁶⁴⁷ BOA, **MAD** 2850, s. 103.

⁶⁴⁸ BOA, **MAD** 3168, vr. 81b.

⁶⁴⁹ Bunun yanı sıra Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerindeki kayıtlara göre bir kantar katrana 1054/1644'te 160 akçe, 1102/1690-1'de ise 256 akçe ödenmişti (Bostan, **Tersâne-i Âmire**, 129-30).

⁶⁵⁰ 26 L. 1121/29 Aralık 1709 tarihinde Edremid, Bayramiç, Ezine ve Tuzla kadıları ve ilgili görevlilere yazılan hüküm: BOA, **MAD** 2485, s. 154.

⁶⁵¹ BOA, **MAD** 2485, s. 154.

⁶⁵² BOA, **MAD** 3435, vr. 61a.

3500 kantar zift istenmiş, kantar ve ziftin fiyatlarında ise değişiklik yapılmıştır⁶⁵³. Buna göre katranın kantarı 120 akçe, taşıma ücreti 30 akçe, tulum parası olarak 40 akçe; ziftin kantarı 110 akçe, taşıma ücreti 30 akçe olarak belirlenmiştir. Zift ve katran için gereken para Aydın muhassılı tarafından ödenecekti⁶⁵⁴. 1128/1716⁶⁵⁵, 1129/1717⁶⁵⁶ ve 1130/1718⁶⁵⁷ senelerinde de Kazdağı civarından belirlenen fiyatlar üzerinden aynı miktarlarda zift ve katran sipariş edilmiştir.

Zift ve katran için ödenen bu yüksek fiyat daha sonraki senelerde düşürülmüştür. 1133/1721'de Kazdağı, Edremid, Lapseki, Ezine, Balya, Çan, Kızılcatazla, Karabiga taraflarından zift ve katran talep edilmiş⁶⁵⁸ fakat buralardaki halk zift ve katran vermeye gönüllü olmamıştı. Düşük fiyattan satış yapmak istemeyenlere 1115-22/1703-11 seneleri arasında zift ve katranın tulum ve taşıma ücretiyle birlikte 1 kuruştan alındığı hatırlatılmış, 1128-30 (1715-8) senelerinde ise Mora seferi dolayısıyla donanma kalyonlarının artan zift ve katran ihtiyacının karşılanabilmesi için yüksek fiyat verildiği fakat artık savaşın son bulduğu ifade edilmiştir. Bundan sonra kantarı 1 kuruşa zift ve katran göndermemekte direnen kimselerin de cezalandırılmak üzere merkezî idareye bildirilmeleri emredilmiştir⁶⁵⁹. Bu tarihten sonra neredeyse her sene Bayramiç, Kazdağı, Edremid, Biga, Çan, Tuzla, Balya ve bu civardan farklı miktarlarda kantarı 1 kuruşa zift ve katran sipariş edilmiştir⁶⁶⁰.

---

⁶⁵³ BOA, MAD 2850, s. 104.

⁶⁵⁴ Tersâne'ye teslim edilen 2960,5 kantar katranla 3623,5 kantar ziftin ücreti toplam 8914,5 kuruş 14 para tutmuştu: BOA, MAD 2850, s. 104.

⁶⁵⁵ BOA, MAD 6266, s. 152.

⁶⁵⁶ 1129/1717'de sipariş edilen 3500'er kantar zift ve katrandan 1130/1718'de Tersâne'ye teslim edilen 3774 kantar ziftle 3226 kantar katrana 9510,5 kuruş 40 akçe ödenmişti: BOA, MAD 2864, vr. 74b.

⁶⁵⁷ 1130/1718'deki sipariş için Tersâne'ye 661 kantar 50 lodra katran ve 1150 kantar 86 lodra zift teslim edilmişti: BOA, MAD 3918, s. 144.

⁶⁵⁸ BOA, MAD 3874, vr. VIIb, 61a.

⁶⁵⁹ 19 Zilhicce 1133/11 Ekim 1721 tarihinde Kazdağı, Edremid ve Bayramiç kadılarına ve diğer ilgililere hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 3874, vr. VIIb.

⁶⁶⁰ 1135/1723 (BOA, MAD 10313, s. 119); 1145/1733 (MAD 10329, s. 89); 1154/1742 (MAD 9950, s. 70); 1164/1752 (MAD 5456, s. 122); 1175/1762 (MAD 10371, s. 156); 1181/1768 (MAD 4629, vr. 78b).

R o d o s

1122/1710'da Rodos'tan 2000 kantar katranla 1000 kantar zift, kantarları 1'er kuruştan sipariş edilmiş⁶⁶¹, kantar başına 40 akçe navlun ödenmişti⁶⁶². 1127/1715'te ise 1500 kantar ziftle 5000 kantar katran istenmiştir⁶⁶³. 1130/1718'de de aynı miktarlarda zift ve katran talep edilmiş, ziftin kantarına 60 akçe, taşıma ücreti olarak ise 36 akçe, katranın kantarına ise taşıma ücretiyle birlikte 144 akçe ödenmişti⁶⁶⁴.

M i d i l l i

1121-2/1709-10 senelerinde Midilli'den kantarı 1 kuruştan 1500 kantar (84.673,5 kg.) zift ve 1000 kantar katran sipariş edilmiş, kantar başına 30 akçe navlun ödenmişti⁶⁶⁵. 1126/1714'te sipariş edilen zift ve katranın katranına ise 112,5 akçe verilmişti⁶⁶⁶. 1128/1716'da 2500 kantar ziftle 3500 kantar katran istenmiş Midilli nâzırının bu miktarda zift ve katranı göndermeyeceğini bildirmesi üzerine Midilli'den yahut başka bir yerden ne kadar temin etmeye imkanı olursa bir an önce Tersâne'ye ulaştırması emredilmiştir⁶⁶⁷. 1129/1717'de 2500 kantar zift ve 3500 kantar katran talep edildiğinde Midilli nâzırı ve halk, adalarında katran bulunmadığı gibi ziftin de az olduğunu ifade ederek göndermeleri gereken ziftten 1500 kantarının azaltılmasını, katranın ise hiç istenmemesini rica etmişlerdi. Bunun üzerine 1000 kantar zift göndermeleri emredilmiş, ziftin kantarına 112,5 akçe, navlun için de 30 akçe ödenmiştir⁶⁶⁸. 1130/1718'de Midilli nâzırına sipariş edilen 1000 kantar zift Tersâne'ye tamamen gönderilmişti. Ziftin kantarı 112,5 akçeden 1137,5 kuruş, taşıma ücreti ise kantarı 24 akçeden 24 kuruş olarak hesaplanmış, toplam 1137,5 kuruş Midilli nâzırı tarafından ödenmişti⁶⁶⁹. 1131/1719'da ise Midilli köylerinden

---

⁶⁶¹ BOA, MAD 3435, vr. 61a.

⁶⁶² BOA, MAD 2485, s. 153.

⁶⁶³ Tersâne'ye ancak 962,5 kantar zift ve 1432 kantar katran teslim edilmişti: BOA, MAD 2850, s. 104.

⁶⁶⁴ BOA, MAD 3918, s. 144.

⁶⁶⁵ BOA, MAD 2485, s. 152; MAD 3435, vr. 61b.

⁶⁶⁶ BOA, MAD 3171, vr. 53b.

⁶⁶⁷ Midilli nâzırı ve cizyedârına hitaben yazılan 27 L. 1128/14 Ekim 1716 tarihli hüküm: BOA, MAD 2850, s. 104.

⁶⁶⁸ BOA, MAD 2864, vr. 74b.

⁶⁶⁹ BOA, MAD 3918, s. 144.

Ayasu'nun hassa kayıkhanesi için her sene 300 kantar zift göndermek üzere kaydedildiği belirtilerek Tersâne için zift talep edilmeyeceği bildirilmiştir⁶⁷⁰.

K a r a d e n i z B ö l g e s i

Sinop'ta kalyon inşasıyla görevlendirilen sâbık Mevkufatçı Mehmed, burada zift ve katranın diğer yerlere kıyasla ucuz olduğunu bildirince 1500 kantar zift ve 200 kantar katran satın alması için kendisine 1121/1709 senesi Sivas avarız ve nüzul gelirlerinden 2800 kuruş havale edilmiştir. Zift ve katranın fiyatı belirtilmemekle birlikte taşıma ücreti olarak kantar başına 40 akçe ödenmiştir⁶⁷¹. 5 Cemâziyelevvel 1122/2 Temmuz 1710 tarihli bir belgeden Sinop'tan alınan ziftin katranına 96 akçe verildiği tespit edilmektedir⁶⁷².

1121/1709'da Ereğli, İnebolu, Dirgine ve Samako'dan katran, kantarı 90 akçeden sipariş edilmişti. Tüccarın katranın kantarını 105 ve 110 akçeden satmakta ısrar etmesi üzerine bu bölgede katranın kantarının 90 akçeden satıldığının tespit edildiği belirtilerek tüccarın yüksek fiyat talebi geri çevrilmiştir. Kantar başına Ereğli'den gelen gemilere 15 akçe, İnebolu'dan gelenlere ise 30 akçe navlun ödenmiştir⁶⁷³. 1145-46/1733'te Ereğli, Bartın, İnebolu, Alaplı, Dirgine taraflarından navlunuyla birlikte kantarı 1'er kuruştan zift ve katran sipariş edilmiştir⁶⁷⁴.

1126/1714'te Hoşalay, Cide ve Azdavay'dan 1000 kantar katran, Sinop'tan, 1500 kantar katranla 500 kantar zift, Bendereğli ve Samako'dan 500 kantar katranla 500 kantar zift sipariş edilmişti⁶⁷⁵. 1127/1715'te ise Sinop'tan 1500 kantar katranla 1500 kantar zift, Bendereğli ve Samako'dan ise 1000 kantar katran istenmişti⁶⁷⁶. Sinop'tan Tersâne'ye taşınan katranın kantarına 1129/1717'de 30 akçe, satın alınan katranın kantarına ise 1133/1721'de 80 akçe ödenmişti⁶⁷⁷.

Yukarıdaki zikredilenler dışında da zift ve katran temin edilen bazı yerler bulunmaktaydı. Avlonya'dan 1121/1709'da kantarı 170 akçeden 1000 kantar *zift-i*

⁶⁷⁰ BOA, MAD 10309, s. 119.

⁶⁷¹ Tersâne'ye 1459 kantar 28 lodra zift ve 1450 kantar 31 lodra katran teslim edilmiştir: BOA, MAD 2485, s. 123.

⁶⁷² BOA, MAD 3435, vr. 62a.

⁶⁷³ BOA, MAD 2485, s. 137-8.

⁶⁷⁴ BOA, MAD 10326, s. 126; MAD 10326, s. 89.

⁶⁷⁵ BOA, MAD 3171, vr. 54b.

⁶⁷⁶ BOA, MAD 2850, s. 104.

⁶⁷⁷ BOA, MAD 6266, s. 151.

siyâh sipariş edilmişti. *Kapudâne* ve *Riyâle-i hümayûn* kalyonları Avlonya'dan 1016 kantar 36 lodra zifti yüklenerek Tersâne'ye getirmişlerdi⁶⁷⁸. 1127/1715'te ise Avlonya'dan râyiç olduğu fiyat üzerinden 5000 kantar zift sipariş edilmiştir⁶⁷⁹. 1148/1736'da Kıbrıs'tan satın alınan ve Limasol iskelesindeki depoda bekletilen 2800 kantar ziftin, Dimyat civarına görevlendirilen kalyonlara yüklenerek Tersâne'ye getirilmesi emredilmişti⁶⁸⁰.

Üstüğü

Gemilerin büyüklüklerine göre kalafat için gereken üstüğü miktara değişmekteydi. Mesela sefer malzemesi olarak *Kapudâne-i hümayûn* kalyonuna 165,5 kantar (9342,30 kg.), *Riyâle-i hümayûn* kalyonuna 107,5 kantar (6068,26 kg.), kadirgaya 20 kantar (1128,98 kg.), kalyataya 3 kantar (169,34 kg.) ve firkateye ise 1,5 kantar (84,67 kg.) üstüğü verilmişti⁶⁸¹.

XVII. yüzyılda Mısır'dan senede 1000 kantar üstüğü ocaklık olarak gönderilmekteydi. Bunun yanı sıra Trabzon'dan da üstüğü temin edilmekteydi. Üstüğünün kantar başına fiyatları 1031/1621-2'de 220 ve 264 akçe, 1054/1644'te 308 akçe, 1107/1695-6'da 300 akçeydi. Üstüğünün beyaz ve siyahı arasında iki misli fiyat farkı vardı. 1100/1698-99'da beyaz üstüğünün kantarı 264, siyah üstüğününki ise 528 akçeydi⁶⁸².

1120/1708'de Galata'daki üstüğü esnafının beyaz üstüğünün kıyyesini Tersâne'ye 4,5 akçeden vermesi kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine üstüğü esnafı, beyaz üstüğünün kıyyesini dışarıya 7 akçeden sattıklarını, Galata'da ancak on beş dükkanın bu işle uğraştığını ve kendilerinin diğer tüccar gibi mal ve sermaye sahibi olmadıklarını belirterek Tersâne tarafından kendilerine daha makul bir fiyat verilmesi talebinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Galata'daki iş bilir reis ve kalafatçılara beyaz üstüğünün fiyatı sorulmuş, onlar da Tersâne'ye yaz-kış kıyyesi 6 akçeye dışarıya ise 8 ile 10 akçeye satıldığını ifade etmişlerdi. Bunun üzerine Galata'daki esnaftan satın alınan beyaz üstüğünün kıyyesine yaz-kış 6 akçe verilmesine karar

⁶⁷⁸ BOA, MAD 2485, s. 136.

⁶⁷⁹ BOA, MAD 2850, s. 104.

⁶⁸⁰ BOA, MAD 10332, s. 116.

⁶⁸¹ Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 146.

⁶⁸² Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 147.

verilmişti⁶⁸³. Buna göre beyaz üstüpünün kantarı 264 akçeye gelmektedir ki bu 1100/1698-99'daki fiyatla aynıdır.

XVIII. yüzyılda kalyon ve diğer gemilerin kalafatı için Mısır'dan beyaz üstüğü, ispavlü ipliği ve fitil-i mısırî temin edilmekteydi. Mısır valileri tarafından satın alınarak İstanbul'a gönderilen bu malzemelerin ücreti irsaliye hazinesinden ödenir, Tersâne'ye teslim edildiğinde ise ödenen para, taşra hazinesinden Enderun hazinesine nakledilirdi. 1121/1709'da Mısır'dan sipariş edilen 1000 kantar beyaz üstüğü ve 2000 kantar ispavlü ipliği için toplam 18.455,5 kuruş 14 para⁶⁸⁴, 1134/1722'de ise beyaz üstüpünün kantarına 110 para ödenmişti⁶⁸⁵. Bunların yanı sıra Mısır'dan senelik olarak 50 kantar fitil-i mısırî de temin edilmekteydi. Beyaz üstüğü, ispavlü ipliği ve fitil, donanma kalyonları veya tüccar kalyonlarıyla Tersâne'ye getirilmekteydi. Tüccar kalyonlarına 1161/1748'de kantar başına 90 akçe ödenmişti⁶⁸⁶. Tersâne'ye bazen kalitesiz beyaz üstüğü gönderilmekteydi. Satın alınan üstüpünün 1133/1720'de tozlu ve kullanılamaz durumda⁶⁸⁷, 1151/1739'da⁶⁸⁸ ve 1179/1765'te⁶⁸⁹ ise çürük olduğu ifade edilmekteydi. Üstüpünün çürük olmasından dolayı sefere çıkmayıp Tersâne'de bekletilen kalyonlar kısa zamanda su almaktaydılar. Bu gibi durumlarda Mısır valileri, üstüğü için ödedikleri paranın mahsup edilmemesiyle tehdit edilirdi.

Tersâne'deki yirmi kalyonun kalafat edilmesi için 1121/1709'da Trabzon'dan yaş olmamak kaydıyla 500 kantar (28.224,5 kg.) siyah üstüğü ve 18 kıyyesi 1 kuruşa olmak üzere 4000 kıyye (5128 kg.) balık yağı sipariş edilmiş, siyah üstüpünün kantarına 60 akçe, balık yağının kantarına ise 40 ile 50 akçe navlun ödenmişti.⁶⁹⁰ 1123/1711'de de yine Trabzon'dan kalyon ve diğer gemilerin kalafat

---

⁶⁸³ BOA, MAD 2489, s. 78.

⁶⁸⁴ BOA, MAD 2485, s. 136.

⁶⁸⁵ BOA, MAD 8945, s. 485.

⁶⁸⁶ BOA, MAD 8945, s. 918.

⁶⁸⁷ BOA, MAD 8945, s. 518.

⁶⁸⁸ BOA, MAD 8945, s. 755.

⁶⁸⁹ BOA, MAD 8945, s. 30.

⁶⁹⁰ 1121/1709 senesi Trabzon iskelesi gümrüğü gelirinden 500 kantar siyah üstüğü için alelhesap 1250 kuruş, 4000 kıyye balık yağı için 222 kuruş ödenmiş, Tersâne'ye ise 453 kantar 38 lodra siyah üstüğü ve 3484 kantar balık yağı teslim edilmişti: BOA, MAD 2485, s. 140.

edilmesi için 500 kantar siyah üstüğü, 100 kantar kendir üstüğü ve 50 kantar (2822,45 kg.) balık yağı sipariş edilmişti⁶⁹¹.

Funda

Yarı ağaç veya ağaççıktan oluşan ve birçok çeşidi bulunan funda, gemilerin kalafatı sırasında yakılarak kayık, kadirga ve kalyonları kurutmak için kullanılırdı. Fundanın demetine 1102/1691'de 4,5 akçe, 1110/1699'da ise yarım akçe ödenmişti. Bunun yanı sıra Üsküdar'a bağlı olan Çengel, İstavroz ve Kuzguncuk köyleri Tersâne-i Âmire'ye funda vermek üzere ocaklık kılınmışlardı. 1118/1706'da Kuzguncuk ve Çengel köyleri halkı avâızları karşılığında 100.000 demet funda vermişlerdi⁶⁹².

Ayrıca Galata'da Karaköy dışındaki Kurşunlu Mahzen'in yakınında bulunan funda mahzeni, Tersâne'ye yıllık 600 akçe ve bir demeti 500 dirhem (1603,5 gr.) gelmek şartıyla 30.000 demet funda verilmesi karşılığında fundacılık yapanlara depo olarak tahsis edilmişti. Bunun yanı sıra bu kimseler İstanbul'da tüccar kalyonlarına ve diğer gemilere gereken fundanın satış hakkını da elde etmiş oluyorlardı. Bunlardan Ahmed Çelebi 1118-31/1706-19 yılları arasında bu şekilde Tersâne'ye yıllık 30.000 demet funda teslim etmişti⁶⁹³. 1132/1720'de ise funda mahzeni, bu mahalde inşâ olunan Kasr-ı Hümâyûn'a iltihak edilince kendisine yeni bir yer gösterilmekle birlikte teslim etmesi gereken senelik funda miktarı da 15.000 demete düşürülmüştü⁶⁹⁴. Ahmed Çelebi, fundaları Üsküdar'daki birkaç köyden ve civarındaki dağlardan elde etmekteydi. Fakat bölgedeki arazi sahiplerinin çiftliklerinin önündeki fundaların kesilmesine izin vermemeleri üzerine, bu tür engellemelerin önüne geçilmesi konusunda Bostancıbaşına gereken talimat verilmişti⁶⁹⁵. 1132-46/1720-34 senelerinde de Ahmed Çelebi Tersâne'ye senelik 15.000 funda demeti teslim etmişti⁶⁹⁶. 1150-69/1737-56 arasında ise Tersâne'ye

⁶⁹¹ BOA, MAD 2895, s. 104. Trabzon'dan 1107/1695-6'da sipariş edilen 50 kantar balık yağı için 225 kuruş ödenmişti (Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 133).

⁶⁹² Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 121.

⁶⁹³ BOA, MAD 2489, s. 85; MAD 2485, s. 121; MAD 2895, s. 113.

⁶⁹⁴ BOA, MAD 3925, vr. 53b.

⁶⁹⁵ 14 M. 1123/4 Mart 1711 tarihinde Bostancıbaşı Ağa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 2895, s. 102.

⁶⁹⁶ BOA, MAD 10329, s. 106.

senelik 15.000 demet funda Ümmü Gülsüm Hatun tarafından verilmiştir⁶⁹⁷. 1178/1765'te ise Seyyid Ahmed, Seyyid Mahmud ve Şerife Rukiye Hatun'un müştereken fundacılık hizmetini yürüttükleri ve Tersâne'ye senelik 17.000 funda demeti teslim ettikleri kaydedilmektedir⁶⁹⁸.

---

⁶⁹⁷ BOA, MAD 3864, s. 107; MAD 3389, s. 122; MAD 10354, s. 156; BOA, MAD 10350, s. 143; MAD 3869, s. 35; MAD 10356, s. 156; MAD 10357, s. 130.

⁶⁹⁸ Şerife Rukiye Hatun, kendine ait 1/3'lük hisseden annesi Âişe Hatun lehine feragat etmiş ve İstanbul kadısı Yusuf Efendi'nin ilâmı üzerine Âişe Hatun'a 3 Ramazan 1178/24 Şubat 1765'te fundacılık berâtı verilmişti: BOA, AE III. Mustafa, 28193.

3. BÖLÜM

KALYON PERSONELİ, SAVAŞ MALZEMELERİ, DENİZ SEFERLERİ VE LOJİSTİK

Taşıdıkları çok sayıda top dolayısıyla deniz üzerinde bir bataryaya dönüşebilen kalyonların sahip oldukları bu büyük ateşli silah gücü, onları bu konuda diğer gemiler karşısında üstün kılmaktaydı¹. Bir savaşın silah gücü üstünlüğünü elinde bulduran tarafın lehine sonuçlanacağı varsayımıyla devletler, deniz kuvvetlerini yüksek ateş gücüne sahip gemilerden oluşturma çabası içindeydiler. Devletler için güçlü bir donanmaya sahip olmak ve her zaman bunu devlete ait sularda yüzdürebilmek denizlerdeki egemenliğin devamı açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin donanmasındaki kalyonlara yüklediği anlamı ve devlet eliti tarafından bunun nasıl kullanıldığını göstermesi açısından çarpıcı bir örnek bulunmaktadır. 1134/1721'de, III. Ahmed devrinde (1115-43/1703-30), İstanbul'a gelen İran elçisi, İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde devlet erkânı tarafından

---

¹ Akdeniz'de, büyük yelkenli gemilerin kadirgalar karşısındaki ateş gücü üstünlüğünü inceleyen bir çalışma için bkz. John F. Guilmartin, Jr., **Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century**, Cambridge 1974 (gözden geçirilmiş baskı, Annapolis MD 2003); ayrıca bkz. aynı yazar, **Galleons and Galleys**, Londra 2002. Osmanlıların kadirgadan kalyona geçiş aşama ve tecrübeleri için bkz. İdris Bostan, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi Kadirgadan Kalyona", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2006, s. 183-206.

çeşitli yerlerde ağırlanmıştır. İran elçisi ve beraberindekilerin gezdirildiği yerler arasında Tersâne-i Âmire de bulunmaktaydı. Dönemin tarihçisi Râşid, Tersâne'nin gezdirilmesindeki maksatlardan birinin, “Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur²”, meâlindeki ayetin anlamının elçiye gösterilmesi olduğunu ifade etmektedir. Râşid'in, kalyonları betimlerken sarf ettiği sözler de dikkate değerdir: “...devlet-i Osmâniyeye mahsûs bi'l-cümle mülûk-ı küffâr-ı hâksâra sermâye-i reşk u hased olan kûh-pâre kalyonlar..., fi'l-hakika her biri bir kal'a-i pür-mehâbet ve metânet belki birer cezâre-i satvet ve şevketdir..., henüz karada olan altmış bir buçuk zirâ' üç ambarlı kalyon ki kûh-ı kâf kulelerinden bir nümûnedir...”. Nihayet elçilik heyetindekiler de şaşkınlık ve hayretle bu gösterişli kalyonları seyretmişlerdir³. Bir savaş enstrümanı olmasının yanı sıra diplomatik etkinin de bir unsuru olarak sadece fizikî yapılarından bile bu şekilde istifade edilen kalyonlar, bir anlamda iktidarın taşıyıcısı ve pekiştiricisi de olmuşlardır. Savaş zamanları dışında donanmanın düzenli olarak çıktığı Akdeniz seferlerini de bu şekilde değerlendirmek mümkündür.

Yelken, lenger vs. malzemeleriyle deniz şartlarına uygun olarak hazırlanıp savaş alet ve mühimmatıyla donatılarak sefere çıkarılan bir kalyonu sevk ve idare edebilmek için iyi bir personelin bulunması gerekmektedir⁴. Yelkenle hareket eden gemiler için usta gemicilere ihtiyaç vardı⁵. Bunun yanı sıra kadırgalarda kürek çekmek için istihdam edilen esirlerin yerini kalyon döneminde artık denizci esirler almışlardır.

Denize açılmadan önce sefer süresince yetecek miktarda kalyonlardaki personel sayısına oranla yiyecek malzemesi ayrıca gerektiğinde personelin tedavilerinin yapılabilmesi için sağlık malzemesi verilirdi. Kalyon personeli, savaşta

² Rahman sûresi, 24. ayet, **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, haz. H. Karaman vd., Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 2006, s. 531.

³ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, İstanbul 1282, V, 423-4.

⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî'nin devlet teşkilâtını, bir gemideki personeli teşmil ederek verdiği örnek ilgi çekicidir: Ona göre devlet, kaptanlığını padişahın yaptığı bir gemi gibidir. Bu geminin yelkencisi sadriazam, zahireyi saklayan odabaşısı defterdâr, dümenci ve lenger atıcısı reisülküttâb, halatçı ve diğer işleri gören kimseleri ise yeniçeri ağası başta olmak üzere diğer devlet erkânıdır. Yelkenci ve dümenci işlerini iyi yapan kişiler olduğu sürece gemidekiler, her türlü hava muhalefetine rağmen korkusuzca denizde yol alabilirler [R. Ahışhalı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)**, İstanbul 2001, s. 9-10].

⁵ Daniel Panzac, “Yelkenli Gemilerin Altın Çağında Osmanlı Donanmasına İnsangücünün Sağlanması (1660-1850)”, **Devletin Silâhlanması, Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, ed. Erik Jan Zürcher, çev. M. T. Akad, İstanbul 2003, s. 46-54.

yaralanmaları veya ilerleyen yaşlarından ötürü emekliye sevk edilebilmekte ve kendilerine rütbelere göre bir emeklilik maaşı da tahsis edilmekteydi.

3.1. PERSONEL

Kalyonlarda görev yapan personel için *levendât-ı kalyonhâ* tabiri kullanılmaktadır. “Levend” kelimesinin, Venediklilerin Adriyatik’in Balkan kıyılarından seçerek aldıkları denizci erlere verildiği İtalyanca “doğulu asker” anlamındaki levantino’dan geldiği ileri sürülmektedir. *Fâtih Kanunnâmesi*’nde “levend oğlanları” tabiri geçmekle birlikte Osmanlı taşra teşkilâtı içinde yer alışlarıyla ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır. II. Bayezid devrinde levendler, başıboş denizci gücü olarak olumsuz bir anlamda zikredilmektedir. Görev yaptıkları konum itibariyle kara ve deniz olarak iki türlü levend grubundan bahsetmek mümkündür⁶.

Deniz levendleri, bir anlamda korsanlık faaliyetinde bulunan kimselerdi. Hatta Osmanlı bahriyesinde hizmette bulunmuş büyük denizciler ekseriyetle bu şekildeki levendlikten yetişmişti. Osmanlı donanmasındaki kadırğa, firkate ve kalyonlarda levend adı ile görev yapanlar muharip gücü teşkil etmekteydiler. Bunlar bir anlamda deniz piyadesi idiler. Tüfek kullanan levendler, karadaki muharebelerde de görevlendirilmekle beraber donanma kumandanları personelinden yoksun kaldığı için gemilerin güvenliğinin zaafa uğradığını düşünerek buna pek sıcak bakmıyorlardı⁷.

⁶ Mücteba İlgürel, “Levent”, **DİA**, XXVII, Ankara 2003, s. 149-151. Levendler üzerine geniş bir çalışma için bkz. Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul 1965; ayrıca bkz. İsmail H. Uzunçarşılı **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara 1988. Levendlikle birlikte anılan korsan kavramı ve bunun hukukî statüsü hakkında bilgi veren bir çalışma için bkz. İ. Bostan, “Adriyatik’te Osmanlılar ve Uskoklar”, **Osmanlı Denizciliği**, s. 111-9.

⁷ Cezar, **Levendler**, s. 174-6, 182-3. Uzunçarşılı, G. A. Ollivier’den naklen donanmadaki tayfa ve askerlere geçmişte levend ya da levendî dendiğini bunların sahil şehirlerindeki Türklerden veya Ege Denizi’ndeki Rumlardan alındığını ve sürekli statüde tayfa olup her zaman maaşlarını aldıklarını ve kendilerine verilen emir üzerine hemen gemilerine binmek zorunda olduklarını fakat “kalyoncu” denilen askerlerin hepsinin Müslüman olduğu gibi ancak görevlerinin başında buldukları zaman kendilerine para verildiğini ve görevleri bittikten sonra sivil hayatlarındaki işlerine devam etmek üzere memleketlerine döndüklerini kaydetmektedir. Ayrıca D’Ohsson’un da gemi mürettebatını sayarken levend, topçu, âdî gemici yani kalyoncu ve bunlara göre daha tecrübeli olan aylakçılardan bahsettiğini zikrettikten sonra yine Ollivier’in eserinden naklen levendlerle kalyoncuların ayrı oldukları, fakat XVIII. asırda artık her iki sınıfı da “kalyoncu” dendiğini zikretmektedir (Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, 481-2, 485). Cezar ise, Uzunçarşılı’nın levend tabirinin ortaya çıkışı ile ilgili yorumunu tartışmakta ve Marsigli’den naklen donanma gemilerinin mürettebat ve müstahdemlerini “Levendler, Mensuhâtlar, Tayfalar, Kürekçiler, San’at erbâbı ve ustalar” olarak beş sınıfa ayrıldığını

Donanma için gereken personel, genellikle Çanakkale Boğazı civarından ve İstanbul'a yakın yerlerden ayrıca Midilli, Sakız ve Rodos gibi Ege adalarından seçilmekteydi⁸. Bununla birlikte Venedik'le girişilen savaş sonrasında 1130/1718'de, yaralanıp emekliye ayrılacak personelin listesinden anlaşıldığı kadarıyla İmparatorluk coğrafyasının neredeyse her yerinden kalyon personeli seçildiği dikkati çekmektedir (bkz. Tablo 58). Denize açıldıktan sonra personelden ölen veya firar edenler olduğunda kalyonun demirleyebileceği uygun bir yerde yoklama yapılır ve boşalan kadroların yerine, donanmayla sefere çıkan kalyon halifesi tarafından *tuvânâ ve güzîde* olmak kaydıyla yeni personel yazılırdı. Bunlara kalyonda göreve başladıkları tarih itibariyle maaş verilirdi⁹. Kalyon personeli arasında denizci (marinar) ve diğer mesleklerden esirler de bulunmaktaydı.

Kalyonlardaki personelin yaşları ile ilgili bazı belgelerde kayıtlar bulunmaktadır. Mora seferinden dönen kalyonların yoklaması yapılırken çeşitli sebeplerle yoklamada bulunamayan kalyon personelinden Üsküdarlı Hüseyin ve Kayserili Mehmed'in 18, başka bir Kayserili Mehmed, yine Kayserili olan Osman, Kazdağlı Mehmed ve Üsküdarlı Mehmed'in yaşlarının da 16 olduğu kaydedilmiştir¹⁰.

---

zikredip yine Marsigli'nin eserinden "bahriye efrâdına levend denir" cümlesini kaydetmektedir. Cezar, daha sonra donanmadaki levendlerin esas itibariyle tüfenkçi efradı olduklarını ve bunlar için belgelerde "tüfenk atan levend" tabirinin geçtiğini belirterek konuyu bitirmektedir (Cezar, **Levendler**, 172-7). Bostan, kitabının üçüncü bölümünde gemilerdeki görevlileri *Gemi mürettebâtı*, *Gemi hizmetlileri* ve *Gemilerdeki savaşçılar* şeklinde üç farklı tasnifte değerlendirmiş ve levendleri gemilerdeki savaşçılar arasında zikretmiştir (Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 181-244). Gencer ise gemi ve Tersâne'deki görevlileri "*Tersâne ve Donanmada Görevli Personel*" olarak zikretmektedir (Gencer, **Bahriye Nezâreti**, s. 273). Bu ifadeler temelde aynı manayı ifade etmektedir. Çalışmamızı kapsayan döneme ait bazı belgelerde maaş karşılığında kalyonlarda görev yapan ve peksimet gibi yiyecek malzemeleri verilenler için "*levendât-ı kalyonhâ*" tabiri kullanılmaktadır. 1118/1706-7 senesine ait bir keşif defterinde ise, Tersâne bahçesi yakınında inşâ edilecek yeni üç gözde *kalyoncular levendâtı*'nın barınması için yapılacak odalardan bahsedilmektedir (BOA, D. BŞM. TRE dos. 4/73, vr. 4a).

⁸ Cezar, **Levendler**, s. 185.

⁹ BOA, **MAD** 3878, s. 24-25 (16 M. 1119/19 Nisan 1707).

¹⁰ Üsküdarlı Hüseyin, Kayserili olan iki Mehmed ile yine Kayserili Osman'ın zâbitleri tarafından kalyon cebhanesini dışarı çıkarmak için görevlendirildiklerinden (BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/54, 4 R. 1131/24 Şubat 1719), Kazdağlı Mehmed ile Üsküdarlı Mehmed'in ise İstanbul'a geldiklerinde kaptanlarından izin alarak çamaşırlarını yıkamak üzere dışarı çıktıklarından yoklamada bulunamadıkları kaydedilmiştir (BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/61, 6 R. 1131/26 Şubat 1719).

3.1.1. Kalyonlardaki Personel Sayısı

Kalyonların kalıcı olarak 1093/1682'ten itibaren donanmada hizmet vermeye başlamalarıyla birlikte bu gemilerde görevlendirilen yeni personel de şekillenmeye başlamıştı. Bu tarihlerde büyük kalyonlarda 400, küçük kalyonlarda 300 levend bulunmaktaydı. Günlük olarak kaptanlara 120, ağalara 80, çavuş, sûtûr reisleri, dağlacı ve hocalara 30, aylakçılara 18, topçulara 16 akçe verilmekteydi¹¹. 1101/1690'da kaptanından marangozuna kadar on sekiz farklı iş kolunda bir Kapudâne'de görevli 418 personelin günlükleri 7300 akçe, bir Patrona'da görevli yine 418 personelin günlükleri 7300 akçe, bir Riyâle'de görevli 393 personelin günlükleri 6858, normal bir kalyonda bulunan 289 personelin günlükleri ise 5112 akçe tutmaktaydı¹². Daha sonraki tarihlerde bu sayılar aşağıdaki gibi olmuştur¹³:

	Patrona-i hümâyûn kalyonu		Riyâle-i hümâyûn kalyonu	
	Personel	Günlük	Personel	Günlük
<u>sene</u>	<u>sayısı</u>	<u>(akçe)</u>	<u>sayısı</u>	<u>(akçe)</u>
1693	550	9728	500	9728
1695	550	9728	500	9728
1698	400	7255		
1699			400	7255

Üç ambarlı bir Kapudane-i hümâyûnun 1104/1693'te personel sayısı 600, bunlara verilen günlüklerin toplamı 10.587 akçe, 1110/1698-9'da ise personel sayısı 601, günlükleri toplamı da 11.023 akçeydi¹⁴.

1110/1699'da kalyonlardaki personel sayısı ve bunların kaçar akçe günlük aldıkları konusunda ortaya çıkan bir anlaşmazlık üzerine hazırlanan belgeye göre ise yirmi kalyondaki personel sayısı şöyleydi¹⁵:

¹¹ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 181.

¹² Bostan, **a.g.e.**, s. 182.

¹³ Bostan, **a.g.e.**, s. 185-6.

¹⁴ Bostan, **a.g.e.**, s. 183-4.

¹⁵ Bostan, **a.g.e.**, s. 186.

	Toplam			
	Kalyon	Personel	Personel	Günlük
	<u>savısı</u>	<u>savısı</u>	<u>savısı</u>	<u>(akçe)</u>
Kapudâne-i hümayûn	1	601	601	11.023
Patrona ve Riyâle-i hümayûn	2	400	800	14.510
Kalyon	3	350	1050	19.188
Kalyon	8	300	2400	44.496
Kalyon	3	250	750	14.196
Kalyon	<u>3</u>	<u>200</u>	<u>600</u>	<u>11.706</u>
Toplam	20		6201	115.119

Tablo 49: Bir kalyona gereken personel sayısı ve bunların maaşları¹⁶

Personelin		Personel başına	Toplam
Görevi	Sayısı		
Reis-i evvel	1	90	90
Reis-i sâni	1	60	60
Reis-i sâlis	1	50	50
Rüesâ-yı sütun	7	30	210
Ağa-yı kalyon	1	50	50
Hoca-i kalyon	1	30	30
Ser-oda-i kalyon	1	35	35
Çavuş-ı levendât	1	30	30
Vekil harc	1	30	30
Çavuş-ı kandil	2	20	40
İmam-ı kalyon	1	20	20
Badbânî	1	60	60
Vardiyân	2	30	60
Ser-topî-i evvel	1	60	60
Ser-topî-i sâni	1	60	60
Kethüda-i topî-i evvel	1	40	40
Kethüda-i topî-i sâni	2	30	60
Muhâfız-ı cebehane	1	30	30
Kethüda-i muhâfızın-i cebehane	1	20	20
Anbârî-i âb	1	25	25
Reis-i sandal	1	30	30
Ser-dümen	1	25	25
Kethüda-i dümen	1	20	20
Dümenciyan	20	18	360
Aylakçıyan	200	18	3600
Topçıyan	200	16	3200
saatçıyan	98	16	1568
Sandalcıyan	40	20	800
Ser-kalafatî	1	40	40
Kalafatçıyan	3	35	105
Ser-marangozân	1	40	40
Marangozân	3	35	105
Varilciyan	2	25	50
Cerrâh-ı kalyon	1	40	40
Toplam	601		11.043

¹⁶ BOA, D. BŞM. TRE def. 14599, s. 8. 1113/1701 Bahriye Kanunnâmesi'nin 112 numaralı Mühimme defterindeki kaydından hemen sonraki sayfalarda da (s. 24-25) bu liste verilmektedir. Listenin çeviri yazısını Uzunçarşılı, tablo düzeni olmadan ve rakamlardaki bazı yanlışlıklarla vermiştir (Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara 1988, s. 475-7).

Bahriye Kanunnâmesi'nin metninden sonra bir kalyonda bulunması gereken personelin listesi verilerek hangi görevde kaç kişinin çalışacağı ve alacakları günlük akçe de bu listede belirtilmişti. Denizci personelin yanı sıra, gerektiği zaman kalyonların tamir ve bakımını yapacak marangoz ve kalafatçılar ile tıbbî müdahalede bulunabilecek bir cerrahın da olması dikkat çekicidir.

Tablo 50: 1113/1701'deki sefere çıkan donanma kalyonları ve personel sayıları¹⁷

	Kalyon ve kaptanlar	Mevcut Personel	Gereken Personel	Günlük (akçe)
1	Kapudâne-i hümâyûn kalyonu	375	450	8087
2	Patrona-i hümâyûn kalyonu	350	450	8087
3	Riyâle-i hümâyûn kalyonu	330	450	8087
4	Balıkçioğlu kalyonu	325	450	8087
5	Seyyid Mustafa kaptan	300	400	7278
6	Kör Ali kaptan	300	450	8087
7	Suslu Ali kaptan	300	450	8087
8	Koronlu Mehmed kaptan	300	350	6450
9	İlyas kaptan	300	400	7278
10	Salâhî kaptan	300	400	7278
11	Sakızlı Ahmed kaptan	300	400	7278
12	Cezayirli Mustafa kaptan	325	500	8904
13	Süleyman kaptan	200	350	6450
	Toplam	4005	5500	99.438
	Tersâne'de kalan kalyonların muhafızları	220		
	Toplam	4225	5500	99.438
			-4225	-79.641
	Sefere çıkan kalyonların eksik personeli		1275	19.797

1113/1701'de sefere çıkan kalyonların mevcut personel sayıları verilmiş bununla birlikte aslında ne kadar personel bulundurmaları gerektiği de belirtilmişti. Buna göre denize açılan on üç kalyonda bulunması gereken personel sayısının 5500 olması gerekirken bunun altında bir sayıyla sefere çıkılmıştı.

¹⁷ BOA, D. BŞM. TRE def. 14599, s. 7.

Tablo 51: 1113/1701'deki Tersâne'de kalan donanma kalyonları ve bunlara gereken personel sayıları

	Tersâne'de kalan kalyonlar	Gereken Personel	Günlük (akçe)
1	Yeni inşâ edilen kebîr Kapudâne-i hümayûn kalyonu	1500	27.643
2	1108/1696-97'de inşâ olunmuş üç ambarlı kalyon	1001	17.915
3	1111/1699-1700'de inşâ olunmuş üç ambarlı kalyon	1001	17.915
4	Sakız savaşında inşâ olunmuş Kapudâne-i hümayûn kalyonu	600	10.587
5	eski Patrona-i hümayûn kalyonu	550	9728
6	Riyâle-i hümayûn kalyonu	550	9728
7	Hacı Beytullah kalyonu	500	8904
8	eski Riyâle-i hümayûn, Recep kaptan kalyonu	500	8904
9	Kalyon	350	7275
10	Kalyon	350	7275
11	Kalyon	328	6125
12	Kalyon	328	6125
13	Kalyon	328	6125
14	Ateş kalyonu	50	1350
	Toplam	7936	145.599
	Sefere çıkan kalyonların eksik personeli	1275	19.797
	GENEL TOPLAM	9211	165.396

Sefere çıkmayıp Tersâne'de kalan kalyonların denize açıldıklarında bulundurmaları gereken personel sayısı da hesaplanmıştı. Bu listedeki üç ambarlı ve kebîr kalyonların personel sayıları dikkat çekicidir. Bu sayıda personelin ancak savaş zamanlarında bulundurulması bir gereklilik olarak düşünülmüş olmalıdır. Zira kalyonların senelik mutat seferlerinde bu sayıda personele rastlanmamaktadır.

Tablo 52: 1113/1701 Bahriye Kanunnâmesi'ne göre toplam donanma kalyonları ve bunlara gerekecek personel sayısı

	Kalyon sayısı	Personel sayısı	Günlük (akçe)
Sefere çıkan kalyonlar ve bunların mevcut personeli	13	4225	79.641
Tersâne'de kalan ve inşâsı süren kalyonlarla sefere çıkan kalyonların eksik personeli	14	9211	165.396
Toplam	27	13.436	245.037
İnşâ edilmeleri kararlaştırılan kalyonlar ve bunlara gerekecek personel	13	5200	94.614
Genel Toplam	40	18.636	339.651

Bahriye Kanunnâmesi'ne göre yeniden düzenlenen donanmada sayıları kırka tamamlanacak kalyonlarda toplam olarak kaç personelin bulunacağı bir listede

verilmiş ve bunların alacağı para da hesaplanmıştır. Bu liste bir bakıma, donanmada sürekli olarak kırk kalyonun bütün personeliyle hazır bulunmasının devlete ne kadar mâlî yük getireceğini de ortaya koymaktadır.

Tablo 53: 1123/1711 senesi için hazırlanan kalyon leventleri *tertib* defteri

	<u>Azak'a gidecekler</u>	Levendât
	Kalyon ve/veya kaptanın adı	
1	Kapudâne-i hümâyûn kalyonu	700
2	Riyâle-i hümâyûn kalyonu	480
3	Rusu Hâc Mehmed kaptan	500
4	Cedîd Karadeniz kalyonu	500
5	Kutna Ali kaptan	480
6	Diğer Cedîd Karadeniz kalyonu, Hâc Hasan kaptan	450
7	Diğer Cedîd Karadeniz kalyonu, Cezayirli Baba İbrahim kaptan	400
8	Dîvâne-i Sakal	400
9	Cezayirli Mehmed kaptan	400
10	Badralı Ahmed kaptan	400
11	Sakızlı Ahmed kaptan	350
12	Kürekli kalyon, Kasım kaptan	350
13	Şileli Hâc Mehmed kaptan	350
14	Cezâyirli Hâc Mehmed kaptan	350
15	Felemenk Ali kaptan	350
16	İlyas kaptan	325
17	Cezayirli Süleyman akdarması	300
18	Karavele	300
19	Akdarma, İmam-zâde [Ahmed kaptan]	250
20	Gelibolu akdarması	200
21	Bigalı akdarması	<u>150</u>
	toplam	7985
	<u>Özi'ye gidecekler</u>	
	Kalyon ve/veya kaptanın adı	
22	Said kaptan	600
23	Salâhî kaptan	550
24	Susalı Ali kaptan	500
25	Ceneviz akdarması	<u>500</u>
	toplam	2150
	<u>Akdeniz'e gidecekler</u>	
	Kalyon ve/veya kaptanın adı	
26	Patrona-i hümâyûn kalyonu	500
27	Molla İbrahim kaptan	500
28	Kör Ali kaptan	500
29	Selim kaptan	500
30	Balıkçı-zâde kaptan	<u>500</u>
	toplam	2500
	Genel toplam	12.635
	Günlük (akçe)	252.457

Tablo 54: 1123/1711’de bir kalyonda görevli personel

Kör Ali kaptan kalyonu personeli			
Personelin görevi	sayısı	Günlük (akçe)	Toplam
<u>Cema’ât-i Zâbitân:</u> (21 kişi)			
Reis-i evvel	1	90	90
Reis-i sâni	1	60	60
Reis-i sâlis	1	50	50
Ağa[-y1 kalyon]	1	35	35
Hoca[-i kalyon]	1	30	30
Ser-oda[-i kalyon]	1	35	35
Reis (Rüesâ-y1 sütun?)	7	30	210
Reis-i evvel-i sâbık	1	18	18
Bâdbân	1	60	60
Vardiyân	2	30	60
Vekil harc	1	30	30
Çavuş[-i levendât]	1	20	20
Gönî?	1	20	20
Reis	1	30	30
<u>Cema’ât-i Aylakçıyân:</u> (93 kişi)	93	18	1674
<u>Cema’ât-i Dümenciyân:</u> (14 kişi)			
Ser-dümen	1	60	60
Kethüdâ[-i dümen]	1	20	20
(Diğerleri)	12	18	216
<u>Cema’ât-i Topçıyân:</u> (84 kişi)			
Ser-topî	1	60	60
Kethüdâ[-i topçıyân]	2	30	60
(Diğerleri)	81	16	1296
<u>Cema’ât-i Hazineciyân:</u> (20 kişi)			
Ser-hazine?	1	30	30
Kethüdâ-i hazine?	1	20	20
(Diğerleri)	18	16	288
<u>Cema’ât-i Saatçıyân:</u> (161 kişi)	161	16	2576
<u>Cema’ât-i Kalafatçıyân ve Marangozan:</u> (9 kişi)			
Ser-kalafatî	1	40	40
Kalafat[çı]	2	30	60
Ser-marangoz	1	40	40
Marangoz	2	30	60
Varilci	1	25	25
Kulağuz (Kılavuz)	1	40	40
Cerrâh	1	40	40
<u>Cema’ât-i Filikacıyân:</u> (21 kişi)	21	18	378
T o p l a m	423 ¹⁸		7731

Akdeniz’den dönen Kör Ali kaptanın idaresindeki kalyon, Ahır kapı açıklarına demirledikten sonra 19 Ramazan 1123/31 Ekim 1711 tarihinde kalyon personelinin yoklaması yapılmıştı. Yoklamaya göre firar, ölüm veya başka sebeplerle

¹⁸ Belgede 422 olarak verilmiş.

personelden elli kişinin olmadığı kaydedilmişti. Trablus tarafına görevlendirilen kalyonun bu eksik personelinin otuzu Suslu Kaptan kalyonundan, yirmisinin ise Deli Balta kalyonundan verilmesi kararlaştırılmıştı¹⁹.

Tablo 55: 1123/1711’de Karadeniz’den dönen bazı kalyonların yoklaması

Kalyon ve kaptanlar	Takım	eksik	mevcut	Kalyonlardaki Cema’âtler							kalafat marangoz filikacı
				zâbitân	aylakçı	dümenci	topçu	saatçi	hazineci	sandalcı*	
Çalık Hasan kaptan	300	67	233	19	46	9	68	56	8	18	9
Karavele, Cezayirli Süleyman kaptan	200	10	190	16	39	5	52	56	11	7	4**
İmam-zâde Ahmed kaptan	200	33	167	16	31	5	71	27	12	2	3**
Sakızlı Hüseyin kaptan	140	22	118	15	38	2	53	-	5	5	-
Felemenk Süleyman kaptan	140	24	116	13	40	6	21	29	5	-	2**
Rodoslu Hüseyin kaptan	95	36	59	10	13	4	32	-	-	-	-
Toplam	1075	192	883	89	207	31	297	168	41	32	18

* bu ad altında kılavuz ve marangoz da kaydedilmiştir.

** sadece kalafat ve marangoz olanlar.

1123/1711’de Karadeniz seferinden Kaptanıderya ile birlikte dönen altı kalyonun baş muhasebeden görevlendirilen bir katip tarafından yapılan yoklamasında takımları olan bin yetmiş beş kişiden yüz doksan ikisin olmadığı kaydedilmiştir. 8 Şevvâl 1123/19 Kasım 1711 tarihli yoklama defterinde ise eksik oldukları kaydedilen personelden bazılarının diğer kalyonlarda görevlendirildiği belirtilmektedir²⁰.

Yoklama defterlerinde kalyon personelinin *cema’ât* adı altında kaydedildiği dikkati çekmektedir. *Cema’ât-i zâbitân*, adı altında zikredilenlere bakıldığında bunların kalyonun sevk ve idaresinde görevli oldukları anlaşılmaktadır. *Cema’ât-i aylakçıyân*, kalyonda sayıca kalabalık görevli gruplardan biridir. Başlarında “ser-aylakçıyân” gibi bir görevlinin olmaması bunların temizlik vs. gibi denizcilik bilgisi

¹⁹ BOA, C. BH 6045.

²⁰ BOA, C. BH 6722.

gerektirmeyen ortalama bir iş için istihdam edildiklerini akla getirmektedir²¹. *Cema'ât-i dümenciyân*, adından anlaşılacağı üzere kalyonun rotasında hareketi için dümeni idare etmektedirler. *Cema'ât-i topçiyân*, *Cema'ât-i hazineciyân*²², ve *Cema'ât-i saatçiyân*, barutun korunması, kalyon toplarının ateşe hazır hale getirilmesi ve ateşlenmesi ile meşguldürler. *Cema'ât-i kalafatçiyân ve marangozan*, kalyonun seyir sırasında gereken tamiri ile ilgilenmektedir. *Cema'ât-i filikacıyân*, kalyonlarda bulunan filikaları denize indiren ve küreklerini çeken kimselerdir.

Her personel sırasıyla kendi adından sonra babasının adı, ikamet ettiği yer, görevi ve aldığı günlük akçe ile kaydedilmektedir. Daha sonraki senelere ait yoklama defterlerinde ise personel *cema'ât* başlığı altında değil, beşerli gruplar halinde yer almaktadır.

Tablo 56: 1130/1718 senesi için hazırlanan kalyon leventleri *tertib* defteri

	KALYON ADLARI	<u>Personel sayısı</u>			Günlük (akçe)	<u>Maaş</u>	
		önceki	indirilen	yeni		Masar-Recec (177 gün) Akçe	Kuruş, akçe
1	Kebîr üç ambarlı	1500	200	1300	23.962	4.241.274	35.343, 114
2	Ejder Başlı, Kapudâne-i Hümâyûn	900	150	750	13.292	1.352.684	19.605, 84
3	Şadırvan Kıçlı, Patrona-i Hümâyûn	800	100	700	12.299	2.176.923	18.141, 3
4	Çifte Ceyranlı, Riyâle-i Hümâyûn	900	150	750	13.292	2.352.684	19.605, 84
5	Beyaz At Başlı	750	100	650	11.445	2.025.765	16.881, 45
6	Siyah At Başlı	750	100	650	11.445	2.025.765	16.881, 45
7	Yıldızlı Hurma	750	100	650	11.445	2.025.765	16.881, 45
8	Cedîd Esper Kıçlı	750	100	650	11.445	2.025.765	16.881, 45
9	Yılan Başlı	750	100	650	11.445	2.025.765	16.881, 45
10	Kula At Başlı	700	100	600	10.577	1.872.129	15.601, 9
11	Gül Başlı	700	150	550	9.734	1.722.918	14.357, 78
12	Akrep Başlı	650	150	500	8.908	1.576.716	13.139, 36
13	Küçük Gül Başlı	600	100	500	8.908	1.576.716	13.139, 36
14	Zülfikar Kıçlı	600	100	500	8.908	1.576.716	13.139, 36
15	Akçaşârlı	600	100	500	8.908	1.576.716	13.139, 36
16	Servi Bağçeli	500	125	375	6.832	1.209.264	10.077, 24
17	Yıldız Bağçeli	450	100	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
18	Ay Bağçeli	450	100	350	6.418	1.135.986	9.466, 66

²¹ Uzunçarşılı, aylakçılarının donanmanın sürekli maaş alan bir sınıfı olmayıp denize açılacağı sırada altı aylık sefer için toplanan ücretli bir sınıf olduğunu zikretmektedir (Merkez ve Bahriye Teşkilatı, s. 484).

²² Hazine kelimesi aynı zamanda top ve tüfek barutunun korunduğu yer anlamına gelmektedir (Ş. Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 580).

19	Yaldızlı Nar Kıçlı	425	75	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
20	Kırmızı Kuşaklı	400	50	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
21	Sarı Kuşaklı	400	50	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
22	Yeşil Kuşaklı	400	50	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
23	Al At Başlı	450	150	300	5.594	990.138	8.251, 18
24	Mavi Arslan Başlı	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
25	Güneş Kıçlı	300	-	300	6.418	1.135.986	9.466, 66
26	Kuş Bağçeli	300	-	300	6.418	1.135.986	9.466, 66
27	Yıldız Kıçlı	300	50	250	4.754	841.458	7.012, 18
28	Karavele-i cedîd, Mâî Boyalı	250	-	250	4.754	841.458	7.012, 18
29	Karavele-i atîk	150	-	150	3.090	546.930	4.557, 90
30	Akdarma Maltız Kadırğa Kıçlı	150	-	150	3.090	546.930	4.557, 90
31	Kürekli kalyon	350	-	350	6.465	1.144.305	9.535, 105
32	Kapudâne-i Karadeniz	300	-	300	5.640	998.280	8.319
33	Akdarma, Alikornaz	150	-	150	3.122	552.594	4.604, 114
34	Muşamma'lı kalyon	120	-	120	2.624	464.448	3.870, 48
	TÜCCAR KALYONLARI						
35	Kara Hasan-zâde	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
36	Yenişehirli Mahmud	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
37	Katrançı-zâde Halil	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
38	Livadiyeli Mustafa	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
39	Pûrnâz-zâde Ahmed	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
40	Demirci-zâde Mehmed	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
41	Rodos Seyyid İbrahim	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
42	Kurun'î-zâde Hüseyin	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
	Toplam	21.145	3.450	17.695	322.020	56.997.540	474.979, 5

		Nefer	(Kuruş, akçe)	Toplam
Kaptanlara Reşen-Lezez 1129 dönemi için verilecek sâlyâne ve lahm-bahâ	Donanma kaptanları	34	42	28.967
	Tüccar kalyonu kaptanları	8		
	Kapudâne-i hümayûn kaptanları	3	1836	
	Liman Reisi	1	1188, 60	
	Sefere çıkan donanma kalyonlarının Mülâzim kaptanları	34	6018	
Emeklilerin Masar-Recec 1130 dönemi maaşları		25	1106, 30	2106
Kayık-bahâ ve diğer emeklilere verilen			1000	
Marinar esirlerin Masar-Recec 1130 maaşları		984		8708, 48
Toplam				48.824
Kalyon leventlerinin maaşları Toplamı				474.979, 60
Genel Toplam				523.803, 60

Kalyon personeli maaşı için gelecek 474.979,5 kuruşa eklenen başka kalemler de vardı. Bunlar eklendikten sonra genel toplam 523.803,5 kuruşa çıkıyordu. Yukarıdaki *terfîb* listesi, azaltılan personel sayısı sonrasında ödenecek

maaşları gösteriyordu. Eski personel sayılarına göre hazırlanan listede ise genel toplam 622.992 kuruşu buluyordu. Aradaki 99.188,5 kuruşluk farkın devlete kazanç olarak kaldığı (*sa'y-ı mîrî*) kaydedilmişti.

Prut ve Mora seferleri için düzenlenen *tertîb* defterleri, denize açılması düşünülen kalyonlar ve bunlara gerekli personeli göstermektedir²³. Defterlerdeki kalyonların hepsinin sefere çıkmadığı gibi kendileri için belirtilen sayıda personeli de her zaman bulundurmadıkları yukarıdaki listelerden anlaşılmaktadır. 1123/1711'de hazırlanan *tertîb* defterinde Akdeniz seferine gideceği zikredilen Kör Ali kaptan kalyonunun dönüşünde yapılan yoklaması ile aynı sene Karadeniz seferinden dönen altı kalyonun yoklaması ve ayrıca yine yukarıda verilen 11130/1718 senesi *tertîb* defteri ile bu sene sonunda Tersâne'ye dönen kalyonların aşağıdaki peksimed listesi karşılaştırıldığında *tertîb* defterlerinin adından da anlaşılacağı üzere bu defterlerin, savaş mâliyeti ile ilgili çeşitli sayısal verileri içeren ve savaş organizasyonunun şekillenmesinde karar vericilere yardımcı olmak amacıyla hazırlanmış olan defterler olduğu anlaşılmaktadır. Bu defterlerdeki bütün kalyonlar sefere çıkmamakla birlikte donanmanın sınırlarını göstermesi açısından önemlidir.

3.1.2. Personelin Yoklanması, İâşesi ve Emekliye Ayrılması

Tersâne ve donanma işlerini tanzim eden düzenlemelerde kalyon personelinin sefer öncesi ve dönüşü yoklanması ve maaşlarının buna göre verilmesi emredilmişti.

Süvari ve mülâzim kaptanlara sâlyâne, diğer kalyon personeline ise mevâcib adı altında üçer aylık dönemler için maaş verilirdi²⁴. Donanmanın normal seferi altı ayda tamamlandığından maaşlar da genellikle iki üç aylık dönemi (*kısteyn*) karşılamaktaydı. Kalyonlarda görev yapan esirler ise günlük olarak 6 akçe almaktaydılar.

Sefer hazırlığı tamamlanan kalyonlar, Beşiktaş önünde demirlediklerinde yoklanır ve personel isim isim bir deftere kaydedilerek maaşları verilirdi. Bu şekilde maaşlarını almış bulunan personelden sefer sırasında kaçanlar olursa bunların

²³ BOA, C. BH 8813; C. BH 5843.

²⁴ Cezar, **Levendler**, s. 184.

cezalandırılmaları ve verilen maaşın kendilerinden tahsil edilebilmesi için uygun bir yerde demirledikten sonra yapılan yoklamayla kaçan personelin ismi, oturduğu yer ve şeklini tarif eder özelliklerin yazılarak İstanbul'a gönderilirdi²⁵.

Yoklamada Karşılaşılan Bazı Güçlükler

Kalyonlar sefer esnasında iken veya İstanbul'a döndüklerinde bazı personel yapılan yoklamalarda hastalık²⁶ veya başka sebeplerden ötürü bulunamamakta fakat daha sonra durumlarını anlatan bir arzuhal sunmaları üzerine mazereti kabul edilenlere maaşları ya seferde buldukları sürenin tamamı için ya da sadece üç aylık olarak verilmekteydi.

1131/1718'de üç ambarlı kalyonun ikinci cebehane kethüdası olan Abdülbaki, Koron önündeyken hastalanmış ve kalyon Lapseki'ye demirlendiğinde dışarı çıkararak yatmak zorunda kalmıştı. Bilinçsiz bir halde (*lâ-ya'kıl*) yattığı için bu sırada yapılan yoklamaya yetişememiş, hareket eden kalyonun arkasından daha sonra bir kayıkla yetişmişti. Durumu araştırılıp doğru söylediği anlaşılınca hak ettiği maaşının verilmesi emredilmişti²⁷. Arap Ali kaptanın idaresindeki *Yeşil Kuşaklı* isimli kalyonda müezzın olan Mehmed, kalyonla beraber İstanbul'a dönmesine rağmen yoklamada bulunmadığından icmâlde yazılmamış ve maaşını alamamıştı. Yazdığı arzuhal üzerine merhameten sadece üç aylık maaşının verilmesi emredilmişti²⁸.

Mavi kıçlı karavele'de varilci olan 25 yaşındaki Yani, on iki ay seferde bulunmasına rağmen hasta olup yatağa düştüğünden dolayı yoklamada bulunamamış ve arzuhali üzerine kendisine sadece üç aylık maaş verilmesi emredilmişti²⁹.

Hastalık dışında mazeret olarak ileri sürülen bir husus da aile ziyaretleriydi. Topçu başı kethüdası Mehmed, Moton'da yapılan yoklamada bulunmakla birlikte Sakız'da iken on iki senedir görmediği ailesini ziyaret için kalyon kaptanından izin

²⁵ BOA, MAD 3878, s. 24-25 (16 M. 1119/19 Nisan 1707).

²⁶ Kalyonla birlikte uzun deniz yolculukları yapmak mümkün olmuştu fakat bu aynı zamanda personelin, denizci hastalığı olarak bilinen *iskorbüt'e* yakalanmalarına da sebep olmaktadır. Karaya çıkmadan yapılan uzun seferler sırasında gerekli vitaminleri alamayan denizciler sıklıkla bu hastalığa yakalanmaktaydı.

²⁷ BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/12 (8 S. 1131/31 Aralık 1718).

²⁸ BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/47 (23 Ra. 1131/13 Şubat 1719).

²⁹ BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/55 (4 R. 1131/24 Şubat 1719).

almış fakat İstanbul'da yapılan son yoklamaya katılamamıştı. Yazdığı arzuhal üzerine Mehmed'e üç aylık maaş verilmesi emredilmişti³⁰. Moton'da yapılan yoklamada bulunmakla beraber Bozcaada'ya gelindiğinde on beş senedir ailesini göremediğinden *sıla-i rahîm* yapmak için kaptanından izin belgesi alarak ailesini görmeye giden levend ağası Kazdağlı Mehmed, ziyaretten dört gün sonra İstanbul'a gelmiş fakat buradaki yoklamaya yetişememişti. Otuz senedir kalyonlarda hizmet verdiği belirtilen Mehmed'e izin belgesi olması dolayısıyla yalnızca üç aylık maaş verilmesi uygun görülmüştü³¹.

Personelin iâşesi

Sefere çıkan kalyonlara verilecek zahire ve bunların personel başına ne kadar olacağı 1113/1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'yle belirlenmişti. Buna göre bir kalyona verilecek zahirenin miktarı, her bir personel için ikişer kile pirinç, birer kile mercimek ikişer kantar peksimet ve üçer kıyye zeytinyağından hesap edilecekti. Bunların dışında kalyonların aydınlatılmasında kullanılacak kandiller için günlük üç kıyye zeytinyağı verilecekti³².

Fırınlanmak suretiyle uzun bir zaman dilimi içerisinde tüketilmesi mümkün hale getirilen ekmeğe peksimet denmektedir³³. Sefere çıkan kalyonlara peksimet, devlet için üretim yapan İstanbul ve Gelibolu'daki kişilerden, çorbalık malzeme ise Matbah-ı Âmire veya Tersâne ambarından verilirdi.

Uygun şartlarda uzun zaman dayanabildiği ve hazırlanması kolay olduğu için personele çorbalık malzeme verilirdi. Ayrıca kuru haldeki peksimet çorbayla birlikte tüketilebilmekteydi. Verilen malzeme listelerinden pirinç ve mercimek çorbalarının hazırlandığı anlaşılmaktadır. Sefer mevsiminde altı ay süresince denizde seyredecek bir kalyondaki personel başına, çorbalık malzeme olarak iki kile (48,43 kg.) pirinç, bir kile (24,21 kg.) mercimek, üç kıyye (3,84 kg.) zeytinyağı, esirlere ise iki kile un ve üç kıyye zeytinyağı³⁴ verilmekteydi. Ayrıca esirlerle beraber tüm

³⁰ BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/58 (6 R. 1131/26 Şubat 1719).

³¹ BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/60 (6 R. 1131/26 Şubat 1719).

³² BOA, D. BŞM. TRE def. 14599, s. 8.

³³ Henry - Renee Kahane, Andreas Tietze, **The Lingua Franca in the Levant**, İstanbul 1988, s. 686-7.

³⁴ Sefere çıkan kalyonlara verilen çorbalık malzeme ile ilgili 1122-65/1710-52 arasındaki bazı senelere ait belgeler için bkz.: BOA, İE-BH 1559, lef 1; İE-BH 1561; D. BŞM. KNK dos. 1/92, 90,

personelin kişi başına iki (112,89 kg.), kalyon kaptanının on altı (903,18 kg.), mülazım kaptanının ise on kantar (564,49 kg.) peksimet istihkakı bulunmaktaydı³⁵.

Kışlamak üzere Tersâne'de buldukları sırada ise kalyonların ekmekçi başı olarak tayin edilip sefer için peksimet hazırlayan kimse tarafından kalyonlardaki personele günlük olarak beher çifti 200 dirhem (641,4 gr.) gelen ekmekten verilirdi³⁶.

Kalyonlardaki zahireyi, kalyon halifelerinden seferde bulunmaya memur kılınan biri personele dağıtmakla görevlendirilmekteydi. Örneğin 1119/1707'de Kapudâne-i hümayûn kalyonu ile beraber denize açılan yedi kalyondaki personele zahireyi Hasan halifenin dağıtmasına karar verilmişti³⁷.

Kalyonlardaki personelin yaralanmaları veya hasta olmaları halinde tedavi edilebilmeleri için sefere çıkan kalyonlara hekim sandıkları verilirdi. İçlerinde çeşitli ilaç ve tıbbî malzemenin bulunduğu hekim sandıklarının sefere çıkan kalyonların büyüklüklerine dolayısıyla personel sayısına göre 3800, 5000, 8600 ve 9800 akçe olmak üzere donanma-yı hümayûn tabibleri tarafından dört farklı tutarda hazırlandığı görülmektedir³⁸.

Tablo 57: 1130/1718 senesinde Akdeniz seferine çıkan kalyonlardaki personel sayısı ile bunlar için verilen ve sefer sırasında sarf olunan peksimet miktarı³⁹

	Kalyon ve kaptanın adı	Personel sayısı	Verilen Peksimet			Tüketilen (kantar, kıyye)	Kalan
			kantar	Yer ve Tarih	toplam		
1	Üç ambarlı kalyon, Kaptanıderya Süleyman Paşa	1300	2500	İstanbul- 13 Ca.	2780	2137	643
			280	Gelibolu- 08 B.			
2	Şadırvan Kıçlı, Kapudâne-i Hümayûn, Cezâyirli Ali Kaptan	750	1200	İstanbul- 04 Ca.	1678	1286,34	391,10
			487	Gelibolu-			
3	Esper Kıçlı, Patrona-i Hümayûn,	700	800	İstanbul- 18 Ca.	1550	1178,17	371,27

91, 93, 95, 103, 104; D. BŞM. KNK dos. 2/61; D. BŞM. KND dos. 7/16, 28, 86; D. BŞM. TRE def. 14828, s. 1-4.

³⁵ BOA, C. BH 7419 (11 Za. 1182/19 Mart 1769).

³⁶ Kışlamak üzere Tersâne'de bulunan kalyonlara verilen ekmekle ilgili 1131-55/1719-42 arasında bazı senelere ait belgeler için bkz.: BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/73, 82, 83, 85, 101; D. BŞM. KND dos. 7/17, 18, 84, 85.

³⁷ Kapudâne-i Hümayûn Elhac Mehmed kaptana yazılan hükümde Hasan halife için "kıdvet-i erbâbu't-tahrîr ve'l-kalem" elkâbı kullanılmış ve kendisinin "mustakim ve zabt u tahrîre kâdir mütedeyyin" biri olduğu kaydedilmiştir: BOA, MAD 3878, s. 24-25.

³⁸ 1137-49/1724-37 arasında donanma-yı hümayûn tabibi Hasan ve İsmail, hazırladıkları hekim sandıklarını kalyonlara teslim ederek paralarını kalyonlar defterdârından almışlardı (BOA, D. BŞM. KND dos. 2/124, 125; 3/118, 131 lef 1, lef 2, lef 3, lef 4; 4/121, 122, 123, 124; 5/72, 73, 79, 80, 90, 91, 92, 125, 126, 127, 128; 6/40, 41, 51, 70, 71; 7/35, 36, 37, 38).

³⁹ BOA, MAD 3918, s. 178-180.

			750	Gelibolu-12 B.			
4	Çifte Ceyran Kıçlı , Riyâle-i Hümâyûn, İnabollu Abdî kaptan	750	1200	İstanbul- 15 Ca.	1650	1368,29	281,15
			450	Gelibolu-23 B.			
5	Ejder Başlı , Kôr Ali Kaptan	650	800	İstanbul- 15 Ca.	1350	1052	298
			550	Gelibolu-11 B.			
6	Beyaz At Başlı , Cezayirli Seyyid Mustafa Bey	650	1000	İstanbul	1350	1132,36	217,7
			350	Gelibolu			
7	Yaldızlı Hurma , Venedikli Mustafa kaptan	650	800	İstanbul- 22 C.	1350	1057,21	292,22
			550	Gelibolu-11 B.			
8	Siyah At Başlı , Fransızlı Süleyman Kaptan	650	800	İstanbul- 01 C.	1440	1078,26	361,18
			540	Gelibolu- 16 B.			
			100	Tüccar 27 B.			
9	Yılan Başlı Üç Kantarlı , Kuş adalı Halil kaptan	650	800	İstanbul- 03 C.	1350	920	430
			550	Gelibolu- 17 B.			
10	Kula At Başlı , Badralı Ahmed Kaptan	600	700	İstanbul- 01 C.	1250	1052	198
			550	Gelibolu- 16 B.			
11	Gül Başlı , Köse Mehmed Kaptan	550	700	İstanbul- 01 C.	1100	929	181
			400	Gelibolu- 18 B.			
12	Küçük Gül Başlı , Cezayirli Seyyid Mehmed Kaptan	500	800	İstanbul- 15 Ca.	1050	833,14	216,30
			250	Gelibolu- 11 B.			
13	İfrit Başlı , Gelibolulu Hasan Kaptan	500	800	İstanbul- 20 Ca.	1060	862,13	197,31
			260	Gelibolu- 10 B.			
14	Akçaşarlı , Şamlı Mehmed Kaptan	500	800	İstanbul- 15 Ca.	1050	762,6	287,38
			250	Gelibolu- 08 B.			
15	Ay Bağçeli , Deli Balta Ahmed Kaptan	350	600	İstanbul- 14 C.	1000	950	50
			300	Gelibolu- 24 C.			
			100	Tüccar- 06 N.			
16	Sarı Kuşaklı , Koronlu İbrahim kaptan	350	550	İstanbul- 24 Ca.	750	626,14	123,30
			150	Gelibolu-15 C.			
			50	Tüccar- 26 N.			
17	Kırmızı Kuşaklı , Elhâc Mehmed Kaptan	350	500	İstanbul- 01 C.	750	602,18	147,26
			200	Gelibolu- 04 N.			
			50	Tüccar- 24 N.			
18	Karavele-i Kuş Bağçeli , Topal Kasım Kaptan	280	642	İstanbul- 26 S.	792	869,12	(istenen) 77
			100	Diğer kalyon ⁴⁰ -20 N.			
			50	Defterdâr- 24 N.			
19	Akdarma Maltız Kadirga Kıçlı , Hüseyin Kaptan	130	332	İstanbul- 26 S.	402	445	(istenen) 43
			50	Diğer kalyonlardan			
			20	Defterdâr			
TÜCCAR KALYONLARI							
20	Tüccar Hasan	290	500	İstanbul- 09 C.	600	546,25	53,19
			100	Gelibolu- 22 N.			
21	Yenişehirli Mahmud	290	500	İstanbul- 13 C.	600	511,2	88,42
			100	Gelibolu- 28 N.			
22	Katrancı-zâde Elhâc Halil	290	500	İstanbul- 12 C.	600	463,36	136,8
			100	Gelibolu-27 N.			
23	Livadiyeli Elhâc Mustafa	290	550	İstanbul- 23 Ca.	550	532,6	17,38
24	Burnaz-zâde Mehmed Kaptan	290	500	İstanbul- 19 C.	650	570,5	79,39
			150	Gelibolu- 23 B.			
25	Demirci-zâde Elhac Mehmed	290	550	İstanbul- 15 C.	650	531,6	118,38
			100	Gelibolu- 27 B.			
26	Rodoslu İbrahim	290	550	İstanbul- 23 C.	550	530,41	19,3
27	Kurun'î-zâde Hüseyin	290	500	İstanbul- 23 C.	600	459,21	140,23
			100	Gelibolu- 28 B.			
GENEL TOPLAM		13.180	28.502			23.172	5332⁴¹

⁴⁰ Arslanbaşı isimli kalyondan verilen miktar.

⁴¹ 5330 kantar olması gerekirken belgede bu sayı kaydedilmiştir.

1130/1718'de Akdeniz'e açılan donanmadaki sekizi tüccar toplam yirmi yedi kalyona 28.502 kantar (1.608.909,39 kg.) peksimet verilmişti. Bunun 20.474 kantarı İstanbul'da donanma ekmekçisi Hacı Nureddin, 7508 kantarı ise Gelibolu'daki peksimetçi Bulgaroğlu tarafından hazırlanan peksimetti. Bir miktar peksimet de diğer kalyonlardan alınmıştı. Donanma, İstanbul'a döndüğünde kalyon personelinin tükettiği peksimet hesap edilerek geri kalan miktar Tersâne'ye teslim edilmişti⁴². Teslim edilen peksimetten daha sonraki sene sefere çıkan kalyonlara da verilmişti⁴³.

Personelin Emekliye Ayrılması

Kalyon personelinden geçirdikleri bir iş kazası yahut girişilen bir muharebede yaralanan ve artık çalışamayacak hale gelenler, malûlen emekliye ayrılabilmekte ve bunlar eski görevlerine uygun olarak bir miktar maaş alabilmekteydi. Rütbeli olanlara günlük 18 ile 30 akçe arasında, rütbesiz olanlara ise 14 veya 15 akçe olmak üzere İstanbul gümrüğü⁴⁴, İstanbul kahve rüsûmu mukataası⁴⁵, Sinop gümrüğü mukataası⁴⁶ gibi devlet gelirlerinden emeklilik maaşlarını alabileceklerine dair kendilerine berat verilir, taht değişikliklerinde bu beratlar yenilenirdi.

Kalyon personeli, düşman donanmasıyla girişilen savaş, korsan gemilerinin takibi sırasında yaşanan çatışma veya iş kazası sonucunda yaralanmalarıyla ilgili değişik örnekler bulmak mümkündür. Mesela, Abdî kaptanın idaresindeki kalyonda 50 akçe günlük ile üçüncü reis olarak görev yapan Mustafa'nın iki ayağı, kalyon topunun parçalanması sebebiyle yaralanarak kırılmış ve iş göremez hale gelince, Kaptanıderya Elhâc Mehmed Paşa'nın ilâmı üzerine kendisine 20 akçe maaş

---

⁴² BOA, MAD 3918, s. 178-180 (25 Z. 1130/19 Kasım 1718).

⁴³ BOA, MAD 3918, s. 180 (11 Ca. 1131/1 Nisan 1719).

⁴⁴ BOA, D. BŞM. KND dos. 1/56, 63 (24 S. 1127/29 Şubat 1715).

⁴⁵ *Yaldızlı Nar kılı* kalyonunda ser-topçu iken yaralanan Fındıklılı Mahmud'a İstanbul kahve rüsûmu mukataasından günlük 30 akçe tahsis edilen emeklilik maaşı berâtı, 19 Ra. 1143/2 Ekim 1730'daki taht değişikliği sebebi ile yenilenmişti (BOA, C. BH 12648, 23 B. 1143/1 Şubat 1731).

⁴⁶ Uralı Halil kaptanın idaresindeki *Al At başlı* kalyonu topçusu iken yaralanan Aydınlı Mehmed'e Sinop gümrüğü mukataasından günlük 14 akçe tahsis edilen emeklilik maaşı berâtı, 19 Ra. 1143/2 Ekim 1730'daki taht değişikliği sebebi ile yenilenmişti (BOA, C. BH 7111, 10 R. 1143/23 Ekim 1731).

verilerek emekli edilmişti⁴⁷. 30 akçe günlük ile Deli balta kalyonu vardiyacılarından olan Edirneli Mehmed, kalyonda görevli olduğu sırada üzerine makara düşmesi üzerine bir ayağı yaralanarak iş göremez hale gelince 20 akçe ile emekli edilmişti⁴⁸.

1126/1714'te Akdeniz seferindeyken bir korsan gemisinin peşine düşen Seyyid Mehmed Kaptan'ın idaresindeki *Sarı Kuşaklı* kalyon, bir korsan gemisiyle çatışmaya girmişti. Çatışmada yaralanan bazı personel daha sonra mâlûlen emekli edilmişti. Bunlardan sağ dizini kurşun parçalayan ve bundan böyle çalışamayacağını cerrahların da bildirdiği Armutlulu Süleyman'a 14 akçe⁴⁹, sağ elini kurşun vuran ve bütün parmakları yaralandığından iş göremez hale gelen Kuş adalı İbrahim'e 14 akçe⁵⁰, üzerine ölen toçu başı düşmesi sebebiyle kasığı yarılıp bir dişi de çıkan Tophaneli Osman'a 14 akçe⁵¹, göğsünden girip arkasından çıkan kurşunla yaralanan ve artık çalışamayacak durumu gelen Avlonyalı Mustafa'ya 14 akçe,⁵² sağ kolunu kurşun kıran ve omuzu yanından yaralanan Kuş adalı Mehmed çavuşa 20 akçe⁵³ verilerek emekli olmaları uygun görülmüştü.

Tablo 58: 1130/1718'de Venedik'le girişilen savaşta yaralanıp emekliye ayrılacak kalyon personeli

GÖREVLİ OLDUĞU KALYON	EMEKLİYE AYRILACAK PERSONELİN						
	Adı	Memleketi	Savaşta aldığı yara	Eski		Emeklilik maaşının	
				Görevi	Maaşı (akçe)	Miktarı (akçe)	Tahsis edildiği yer
Üç Ambarlı	Bekir Ali	Yenice	Sağ ayağını diz kapağı altından humbara parçası yaralayıp siniri kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
	Hasan İbrahim	Konya	Sağ oyluğuna isabet eden top taşı, kemiğini kırıp dağıtmış	Kethüda-i dümen	20	7	İstanbul kahve vergisi
	Mustafa Ömer	Sivas	Top hizmetindeyken manevle vurduğu için fitiği çıkmış, iş göremez halde	Anbârî	30	8	İstanbul tütün gümürüğü
	Ahmed Yusuf	Kayseri	Top ağızladığı sırada ateş aldığından gözleri alfil olmuş ayrıca fitiği çıkmış		18	6	İstanbul kahve vergisi
	Mehmed Ahmed	Tunus	Orta direktan kopan halat omuzu başından vurmuş ve sağ tarafının iki kemiğini kırmış	Reis	30	8	İstanbul tütün gümürüğü
	Hüseyin	Sinop	Mermer gülle parçalanıp		16	5	İstanbul

⁴⁷ BOA, D. BŞM. KND dos. 1/50, 61 (23 S. 1127/28 Şubat 1715).

⁴⁸ BOA, D. BŞM. KND dos. 1/51, 58 (22 S. 1127/27 Şubat 1715).

⁴⁹ BOA, D. BŞM. KND dos. 1/48 (4 S. 1127/9 Şubat 1715).

⁵⁰ BOA, D. BŞM. KND dos. 1/52 (20 S. 1127/25 Şubat 1715).

⁵¹ BOA, D. BŞM. KND dos. 1/53, 62 (23 S. 1127/28 Şubat 1715).

⁵² BOA, D. BŞM. KND dos. 1/55, 59 (23 S. 1127/28 Şubat 1715).

⁵³ BOA, D. BŞM. KND dos. 1/56, 63 (24 S. 1127/29 Şubat 1715).

	Ahmed		parmaklarını kırmış				tütün gümürüğü	
Şadırvan	Mehmed Ali	Tunus	Sağ eline ve sol ayağının taralığine kurşun isabet etmiş	Kapudâne-i hümâyûn kaptanı	120	40	İstanbul gümürüğü	
	Hacı Hasan Hüseyin		Sol koluna isabet eden top taşı, kolunu kesmiş	Ser-topî	60	15	İstanbul gümürüğü	
	Ali Mehmed	Kasımpaşa	Sağ tarafındaki oyluğuna top taşı isabet edip sinirini kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümürüğü	
	Mehmed Abdullah	Menekşe	Sağ ayağına isabet eden top taşı, ayağını kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümürüğü	
	İbrahim Mustafa	Kasımpaşa	Çarpışma esnasında elinde barut hartucu tutuşup sol eli yanmış ve sinirleri büzülmüş		16	5	İstanbul tütün gümürüğü	
	Kıçlı,	Mehmed Ali	Fındıklı	Sağ ayağının diz kapağı altına top taşı isabet edip siniri kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
		İbrahim Ali	Manisa	Top kaldırırken fitik olmuş		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
	Kapudâne-i	Hızır? Hasan	Teke	Sağ omuz başına kurşun isabet edip köprücük kemiğini kırmış, sol ayağına da top taşı isabet edip kırmış	Reis-i evvel	90	20	İstanbul tütün gümürüğü
		Hümâyûn	Mustafa Hüseyin	Sinop	Sol tarafına manevle vurarak kemiklerini kırmış		16	5
	Ali Osman		Fındıklı	Sol kürek kemiği üstüne isabet eden kurşun diğer taraftan çıkmış		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
	Mehmed Osman		Sinop	Elinde barut tutuşmuş, gözleri alfil, iş göremez halde		16	5	İstanbul tütün gümürüğü
	Mehmed Mehmed		Karadeniz	Top manevlesi vurduğundan fitik olmuş. Ayrıca Mezemorta [Hüseyin Paşa] zamanından beri emekdâr, artık pîr-i ihtiyâr ve alfil halde	Reis	30	8	Bursa Mîzân-ı Harîr
Esper Kuş Kıçlı Patrona-i Hümâyûn	Hasan Ahmed	Dimyat	İsabet eden serpinti dolayısıyla fitik olmuş		18	6	İstanbul tütün gümürüğü	
Çifte	Ahmed Mehmed		İsabet eden kurşun diğer taraftan çıkmış	Çavuş	35	10	İstanbul tütün gümürüğü	
	Ceyrân	Hüseyin Hasan	Ruşçuk	Sağ eline serpinti isabet edip parmaklarını kırmış	Reis	30	8	İstanbul tütün gümürüğü
Kıçlı,		Hasan Yusuf	İnegöl ⁵⁴	İki ayağının baldırlarına isabet eden top taşı diğer taraftan çıkmış, yarası hala kapanmamış	Reis	30	8	İstanbul tütün gümürüğü
	Riyâle-i	Süleyman Ahmed	Alanya	Sağ pazısına isabet eden kurşun diğer taraftan çıkmış, bütün kolu yaralı vaziyette		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
Hümâyûn		Hüseyin Yusuf	Avlonya	Sol kolunun omuz başından isabet eden kurşun çıkmayarak içerde kalmış	Ser-topî	60	15	İstanbul tütün gümürüğü
	Ali Mehmed	Ankara	İsabet eden serpinti sol elinin başparmağını sakatlamış		16	5	İstanbul tütün	

⁵⁴ Daha sonra İnebolu olarak tashih edilmiştir: BOA, AE. III. Ahmed 15619/lef 2.

							gümürüğü
Ejder	Mehmed İbrahim	Gümölcüne	Sol kolunun dirseğine isabet eden kurşun diğer taraftan çıkmış, baş ve şehadet parmakları yaralı		18	6	İstanköy gümürüğü
Başlı	Mehmed Mustafa	Kazdağı	Sol tarafından isabet edip diğer tarafından çıkan kurşun bel kemiğini kırmış		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
	Ğânem Ahmed	Tunus	Sol tarafından isabet eden kurşun sinirlerini ve elmacık kemiğini kırmış		16	5	İstanbul tütün gümürüğü
	Veli Mustafa	Alanya	Sağ elinin bileğini top ezmiş, bütün eli zarar görmüş		18	6	Alanya gümürüğü
Beyaz	Mustafa Ahmed	İstanbul	Sol ayağını top sıyırılmış, yarası hala kapanmamış	Kethüda-i Topî	30	8	İstanbul tütün gümürüğü
	Ali Mustafa	Tekfur [dağı]	Sol eline isabet eden kurşun parmaklarını çolak bırakmış, ayrıca fitiği çıkmış		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
	Ahmed Abdülkerim	Karaman	Sağ ayağının diz kapağı altına isabet eden kurşun sinirlerini kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
At	Mehmed Mustafa	Sinop	Sol ayağının sinirine isabet eden serpinti sinirini kesmiş	Marangoz	30	8	İstanbul tütün gümürüğü
Başlı	Mustafa Ömer	Zağferanborlu	Sağ dirseğine isabet eden kurşun, dirseğini kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
	Hüseyin Ali	Sinop	Sol koluna isabet eden kurşun diğer tarafından çıkmış		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
	Ahmed Osman	Sakız	Yelkencilik görevinde demir asarken sağ elinin serçe parmağı ile iki parmağı kesilmiş	Bâdbân	60	15	İstanbul tütün gümürüğü
Gül	Mustafa Bayram	Konya	Sağ ayağının diz kapağı altına humbara parçası isabet edip kırmış		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
	Hasan Ahmed	Zağferanborlu	Sağ koluna top tıpası isabet edip hurda hale getirmiş		16	5	İstanbul kahve vergisi
	Mustafa Hüseyin	Tekirdağı	Sağ kolunun dirseğine top tıpası isabet edip hurda hale getirmiş		18	6	İstanbul kahve vergisi
Başlı	Mehmed Ali	Karadeniz	Misket, sol oyluğuna isabet edip kırmış		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
	Yusuf Abdullah	Kasımpaşa	Sağ pazısına isabet eden kurşun kemiğini kırmış	Reis	30	8	İstanbul kahve vergisi
Sarı Kuşaklı	Ali Nasuh	Bergama	Kurşun, sol kolunun omuz başına isabet edip kemiğini kırmış		18	6	İzmir gümürüğü
Kula At Başlı	Mehmed Said	Cezayir	Sol kolunun dirseğine kurşun isabet etmiş	Reis-i evvel	90	20	İstanbul kahve vergisi
Küçük Gül Başlı	İbrahim Halil	İzmid	Misket, sağ pazısına isabet edip kırmış		18	6	İstanbul tütün gümürüğü
Ay Bağçeli	Süleyman İsmail	Erzurum	Sol ayağının diz kapağı altına kurşun isabet etmiş		16	5	İstanbul kahve vergisi

Akrep	Mustafa Mehmed	Mudanya	Sol ayağına isabet eden top taşı topuğunu kırmış		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
	Hasan Hüseyin	Konya	humbara parçası, sağ küreği üzerine isabet edip kırmış		18	6	İstanbul kahve vergisi
Başlı	Mehmed Abdullah	Alanya	Sağ kolunu top taşı kesmiş, kolu yok		18	6	Alanya gümrüğü
	Musa Ahmed	Alanya	Üzerine düşen mizana sereni sol kalçasını kırmış		18	6	Antalya gümrüğü
Siyah At	Bekir Durmuş	Bozok	Sol oyluğu altına isabet eden kurşun sinirlerini kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Ali Mehmed	Sivas ⁵⁵	Kurşun, sol ayağının baldırına isabet edip kemiklerini kırmış	İmam	20	7	İstanbul kahve vergisi
Yılan	Abdullah Ömer	Tunus	Sağ eline isabet eden top taşı, kolunu kesmiş		18	6	İstanbul kahve vergisi
	Ahmed Mahmud	Denizli	Kurşun, sol dirseğine isabet etmiş, eli çolak kalmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Zülfikar	Bekir Mehmed	Yenişehir	Sağ kolunun dirseğine isabet eden serpinti kemiğini kesip, elini çolak bırakmış		18	6	Selanik gümrüğü
	Ali Ahmed	Malatya	Ağalık görevindeyken düşüp sol el ve ayağını yaralamış	Ağa	35	10	İstanbul tütün gümrüğü
Kıçlı	Mustafa Zülfikar	Tophane	Top falyasından barut isabet etmesi sonucu gözleri alfil ve dudakları yanmış, pîr-i ihtiyar		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Yıldızlı Hurma	Ahmed Ali	İstanbul	Serpinti, sol ayağına isabet edip kırmış		16	5	İstanbul gümrüğü
Akçaşarlı	İbrahim Abdullah	Trablus	Sağ oyluğuna isabet eden top taşı, sinirlerini kesmiş	Reis	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	Mehmed Mustafa	İzmir	Top taşı, sağ elinin bileğinden kesmiş		18	6	İzmir gümrüğü
Karavele-i cedîd,	Hasan Mustafa	Kıbrıs	Top taşı, sol kolunu omuz başından kesmiş		18	6	İstanbul kahve vergisi
	Mustafa Osman	Kulekapu	Sağ ayağının topuğu üzerine isabet eden kurşun, sinirlerini kesmiş		18	6	İstanbul kahve vergisi
Al At Başlı	Hüseyin Mehmed	İnebolu	Humbara parçası, sol ayağına isabet edip kırmış		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
Servi Bağçeli	Ali Ahmed	Tunus	Sağ koluna humbara parçası isabet etmiş		16	5	İstanbul kahve vergisi
Yıldız Kıçlı	Ali İvaz	Hamid	Sağ ayağının topuğu üzerine top taşı isabet edip kemiğine zarar vermiş, yarası kapanmamış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Mavi boyalı Karavele-i Cedîd	Ahmed Hüseyin	İstanbul	Sağ ayağının dizi üzerinden vurulmuş, ağır yaralı		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Kadırga Kıçlı Akdarma	İbrahim Mehmed	Boğazhisar	Sağ oyluğuna isabet eden kurşun diğer taraftan çıkarak sinirini kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü

⁵⁵ Daha sonra Sinop olarak tashih edilmiştir: BOA, AE. III. Ahmed 15619/lef 2.

Yıldızlı Nar Kıçlı	Ahmed Ali	İzmid	Kalyonlar ihdâsından beri emekdâr, vâki olan muharebelerde bulunmuş, pîr ve ihtiyar, gözlerinden hastalık belirmiş; emekli olmak istiyor	Hoca	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
Güneş	Mustafa Osman	Manisa	Top salya ederken fitiği çıkmış, alfil durumda	Kethüda-i Topî	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
Kıçlı	Mustafa Mehmed	Yalak âbâd	Sağ ayağı topuğundan top taşı kesmiş		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
T Ü C C A R KALYONLARI							
Katrançı-zâde Elhâc Halil	Mehmed Mustafa	Kasımpaşa	Humbara parçası sol kolunun pazısına isabet edip zarar vermiş	Çavuş	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
Seyyid İbrahim	Hasan Abdullah	Karadeniz	Sol ayağının oyluğuna humbara parçası isabet edip sinirini kesmiş	Reis	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	Hüseyin Musalli?	İnebolu	Top kaldırırken sol tarafında fitiği çıkmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Burnaz-zâde Mehmed	Ahmed Osman	Kazdağı	Sol ayağının topuğu üzerine serpinti isabet edip kırmış		16	5	İstanbul kahve vergisi
Kara Hasan	Süleyman Abdülkerim	Galata	Sol ayağının topuğu üzerine serpinti isabet edip kırmış		16	5	Bursa, Mizân-ı Harîr

Venedik donanmasına karşı girişilen 1130/1718'deki savaşta kalyon personelinden yaralanan yetmiş dördünün emekliye ayrılmaları için Kaptanıderya tarafından isimleri bildirilmişti. Bunların emekliye ayrılmaları için zikredilen gerekçeler genel olarak dört başlık altında toplanabilir:

- 1- Düşman gemilerinden atılan gülle ve humbara parçası ile misket ve kurşunun isabet etmesi sonucu yaralananlar.
- 2- Savaş malzemesini hazırlarken meydana gelen kazalarda yaralananlar.
- 3- Çeşitli iş kazaları sonucunda yaralananlar.
- 4- Yaşlılıkları dolayısıyla emekli olmak isteyenler.

Bunlara oturdukları yere uygun olmak üzere çeşitli gelirlerden emeklilik maaşı tahsis edilmesi teklif edilmişti. İş başındayken bunlara günlük maaş olarak toplam 1868 akçe verilmekteyken yine günlük olarak verilecek emeklilik maaşlarının ise toplam 554 akçe ettiği, bu durumda hazineye günlük 1314 akçe kalacağı

hesaplanmıştı. 1 Şaban 1131/19 Haziran 1719 tarihinde emeklilik maaşlarının teklif edildiği gibi İstanbul'daki kahve ve tütün gümrüğünden elde edilen gelir yerine serçin ve derçin mukataasından verilmesi kararlaştırılmış, taşradan emeklilik maaşı için tahsis edilen gelir kalemleri ise uygun görülmüştü⁵⁶. 6 Şaban 1131/24 Haziran 1719 tarihinde ise bunların içinden hiçbir şekilde çalışamayacak durumda oldukları belirtilen Mehmed-Mustafa (İzmir), Mehmed-Abdullah (Alanya), Hasan-Mustafa (Kıbrıs), Mustafa-Mehmed (Mudanya), Mehmed-Abdullah (Menekşe), Abdullah-Ömer (Tunus), Ali-İvaz (Hamid) ve Mustafa-Mehmed (Yalakâbâd) isimlerindeki sekiz kişinin emeklilik maaşına 9'ar, topçu başı Hacı Hasan-Hüseyin'e ise 15 akçe zam yapılması uygun görülmüştü⁵⁷.

Yaralanarak iş göremez hale gelen personelin yanı sıra uzun seneler kalyonlarda görevli bulunduktan sonra bir anlamda yaş haddinden dolayı emekli olanlar da vardı. *Nusret-nümâ* kalyonunda günlük 30 akçe maaş ile topçu kethüdası olarak görevli Ahmed, altmış seneden beri her sene sefere çıktığı ve artık pîr-i fânî ve alîl olması dolayısıyla emekli (*çirâğ*) olmak istediğini ancak geçimini sağlamak için bir geliri de bulunmadığını bildiren arzuhali üzerine donanma personelinden bu şekilde emekli olacıklara mukataat gelirlerinden 8 ile 10 akçe arasında bir emeklilik maaşının verile geldiğinin kaydedilmesi üzerine Ahmed'e de 10 akçe verilmesi uygun görülmüştü⁵⁸. Patrona-i hümayûn kalyonunda günlük 60 akçe maaş ile topçu başı olarak görevli Baba Ali ise arzuhalinde kırk seneden fazladır donanma kalyonlarında bulunduğunu artık yaşlandığı için görevini yürütemeyecek bir hale geldiğini yazmış, topçu başı iken emekli olanlara günlük 20 akçe emeklilik maaşı verildiğinin bildirilmesi üzerine Baba Ali de günlük 20 akçe ile emekli edilmiştir⁵⁹.

Kanunî Sultan Süleyman zamanından beri mevcut olan kanuna göre gemi personeline, yakaladıkları düşman veya korsan gemilerinden elde edilen ganimetten de bir miktar verilmekteydi⁶⁰.

⁵⁶ 1 Ş. 1131/19 Haziran 1719 tarihli buyruldu: BOA, AE. III. Ahmed 15619/lef 1, vr. 1b-3a.

⁵⁷ 6 Ş. 1131/24 Haziran 1719 tarihli buyruldu: BOA, AE. III. Ahmed 15620.

⁵⁸ BOA, C. BH 9947 (25 L. 1180/26 Mart 1767).

⁵⁹ BOA, C. BH 11989 (19 B. 1181/11 Aralık 1767).

⁶⁰ BOA, D. BŞM def. 1080, s. 2 (4 Ş. 1117/21 Kasım 1705). Ayrıca bkz. Cezar, **Levendler**, s. 186.

3.1.3. Kalyonlardaki Esirler

Kadırga döneminde kürek çekmek için gereken insan gücünü karşılamak üzere suçlulardan; bir bölgeden gönderilen kürekçiler veya bunun karşılığında o bölgeden verilen parayla çalıştırılan kimselerden ve tabii ki esirlerden de istifade edilmekteydi⁶¹. XVIII. yüzyılda donanma da kalyon dönemini başlamış fakat bununla birlikte kadırgalar da donanma da yer almaya devam etmiş ve dolayısıyla kürek çekmeleri için bazı esirler de kadırgalarda istihdam edilmiştir. Fakat daha önceki kadırga dönemine kıyasla esir sayısı azalmıştı. Aynı durum Akdeniz'deki diğer devlet donanmaları için de geçerliydi⁶².

Kadırgalarda kürek çekmek için istihdam edilen esirlerin denizci veya herhangi bir meslek sahibi olmaları gerekmiyordu. Kalyon döneminde ise esirlerin denizcilik mesleğinden oldukları dikkati çekmektedir. Belgelerden, kalyonlardaki esirlerin, denizci (*marinar*) oldukları, bazı esirlerin de kalyonların inşâ ve bakımı için gerekli marangoz, varilci gibi mesleklere sahip buldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 59: 1122/1711'de Tersâne zindanına konan meslek sahibi bazı esirler

Esirin adı	Ülkesi	Mesleği	Fizikî özellikleri
Françesko Paris	Maltız	Marinar	uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, kara bıyıklı
Huvan Batista	Anaboli	Marangoz	uzun boylu, kara kaşlı, gök ela gözlü, kumral bıyıklı
Françesko Maso	Maltız	Kalafatçı	uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, genç yaşta
Anton		Varilci	uzun boylu, kara açık kaşlı, gök ela gözlü, kumral bıyıklı
Filo Salvador	Palermo	Demirci	uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, burnunda çiçek nişanı var
Suzi Anton	Nemçe	Berber	uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, yüzünü çiçek bozmuş
Domenko Nadal	Anaboli	Balıkçı	uzun boylu, kumral ince kaşlı, gök gözlü, kumral bıyıklı
Hasan	Müslüman	Berber Hekim	uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, kumral bıyıklı

⁶¹ İdris Bostan, "Osmanlı Donanmasında Kürekçi Temini Meselesi ve 958 (1551) Tarihli Kürekçi Defterleri", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2006, s. 67-86; Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 187-224; ayrıca bkz. Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, XII, İstanbul 1982, s. 204-48.

⁶² Salvatore Bono, **Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler**, çev. B. Parlak, İstanbul 2003, s. 226. Ayrıca 1740-75 arasında Tersâne-i Âmire zindanından ve kadırgalardan tahliye edilen esirler hakkında söz konusu tarihlere İstanbul'daki Cizvit tarikatı papazları tarafından tutulan kayıtları içeren orijinal bir çalışma için bkz. Rinaldo Marmara, **İstanbul Deniz Zindanı 1740**, İstanbul 2005.

Canım Hoca Mehmed Kaptan'a, sahip olduğu yirmi sekiz esiri Tersâne-i Âmire zindanına teslim etmesi karşılığında her biri için 350'şer kuruş ödenmişti⁶³. Esirlerin sahip oldukları meslekî çeşitliliği göstermek amacıyla bunların içinden sekizi isim, milliyet ve fizikî özellikleriyle birlikte örnek olması için yukarıdaki listede verilmiştir.

Tablo 60: Mübadele için toplanan Venedikli esirler⁶⁴

Esirlerin Kimin Tarafından Verildiği	Esir sayısı
Tersâne-i Âmire'deki devlete ait esirlerden	30
Kaptanpaşa'dan	10
Tersâne Kethüdasından	1
Vardiyancıbaşı'ndan	1
Kilidçi'den	1
Deniz Beyleri;	
Rodos Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'dan	3
Deli Beyzâde'den	3
Diğer 20 Deniz Beyi'nin her birinden 2'şer kişi	40
Kalyonlar Defterdârı'ndan	5
Kalyon kaptanları;	
Kapudâne-i hümâyûn kaptanından	2
Riyâle-i hümâyûn kaptanından	2
Patrona-i hümâyûn kaptanından	2
Diğer kalyon kaptanlarının her birinden 1 kişi	10
Toplam:	110

13 Ramazan 1114/31 Ocak 1703 tarihinde devlete ve devlet görevlilerine ait olan yüz on Venedikli esir, mübadele için toplanacaktı. Bunlar için Tersâne zindanında özel bir yer hazırlanması ve istenen sayı tamamlanınca bildirilmesi emredilmişti⁶⁵.

13 Ramazan 1114/20 Nisan 1703 tarihine ait bir belgeye göre Malta'da esir bulunan Salih'in, kürek çekemeyecek durumda olduğu için Prevezeli Hüseyin kaptanın kalyonunda görevlendirilmiş bulunan bir Maltalı esir ile mübadelesi hususunda Kaptanıderya Elhâc Mehmed Paşa'nın arzı uygun görülmüştü⁶⁶.

⁶³ BOA, MAD 3435, vr. 63a (29 Za. 1122/19 Ocak 1711).

⁶⁴ BOA, MAD 5362, s. 68 (13 N. 1114/31 Ocak 1703).

⁶⁵ BOA, MAD 5362, s. 68 (13 N. 1114/31 Ocak 1703).

⁶⁶ BOA, MAD 5362, s. 69 (13 N. 1114/20 Nisan 1703).

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren donanmada kadırgaların yerini kalyonların almasıyla kürekçiye ihtiyaç azalmıştı. Kürekçi olarak istihdam edilen esirlere pek ihtiyaç duyulmamaktaydı. Muhtemelen bundan dolayı yüz on Venedikli esirin mübadelesi gündeme gelmiş olmalıdır.

13 Zilhicce 1114/30 Nisan 1703 tarihli bir kayıta ise Tersâne zindanındaki toplam esir sayısı verilmektedir⁶⁷. Buna göre zindanda;

562 esir vardır. Bunların

120'si hasta ve iş göremez durumdadır. Geri kalan
442 esirin

235'i çeşitli görevlerde istihdam edilmiştir. Diğer
207 esirin ise kürek çekecek durumda oldukları belirtilmektedir.

235 esirin istihdam edildikleri yerler de şu şekilde kaydedilmiştir:

56'sı Saray-ı Âmire hizmetindedir.

30'u mübâdele için verilen Venedikli esirlerdir.

30'u taş sefinesinde görevlidir.

53'ü sefere çıkan üç kalyona verilen marinar esirlerdir.

48'i bina olunan iki kalyonda çalıştırılmaktadır.

5'i zindanda bulunmaktadır.

1'i Venedik elçisine emanet olarak verilmiştir.

(12'si ise istihdam edildikleri günden itibaren sayım
yapılan güne kadar geçen zaman içerisinde ölmüştür.)

Konumuz açısından sefere çıkan üç kalyonda görevlendirilen 53 denizci (*marinar*) esirle kalyon inşâsında çalışan 48 esir dikkat çekicidir. Kalyon inşâsında çalıştırılan esirler de denizciydi. Eğriboz'da bir korsan firkatesinden ele geçirilen esirlerden deniz beylerinden olan İstefeli Hasan Paşa ve Yetim Ahmed Bey'in 130'ar kuruş karşılığında satın aldıkları esirlerden denizci olanları, Tersâne'de tamamlanmak üzere olan bir kalyon inşâsında çalıştırılmak üzere devlet tarafından satın alınmıştı. İstefeli Hasan Paşa'dan beş ve Yetim Ahmed Bey'den dört esir yine 130'ar kuruş karşılığında alınmıştı⁶⁸.

⁶⁷ Tersâne-i Âmire Emîni Yusuf Efendi'nin yaptığı esir yoklamanın defteri (BOA, MAD 5362, s. 73-74, 13 Z. 1114/30 Nisan 1703).

⁶⁸ BOA, MAD 3141, s. 79 (11 Ra. 1116/14 Temmuz 1704).

Esirlerin sayısı ve bunlara verilecek giyecek ve yiyecek ile ilgili bilgi veren 5 Zilkade 1136/26 Temmuz 1724 tarihli başka bir belgeye göre devlete ait

726 esir vardır. Bunların
374'ü Tersâne zindanında,
55'i Saraylarda,
44'ü Tersâne'de demirli kalyonlarda,
253'ü ise sefere çıkan kalyonlarda bulunmaktadır⁶⁹.

Kalyonlardaki esirlerin her birine kışlık giyecekleri için 20 zirâ (13 m.) *aba-i siyah* diğerlerine ise 18 zirâ (11,7 m.) *aba-i beyaz*, bütün esirlere yine kışlık olmak üzere 18 zirâ gömleklik *kirpas-ı ada*, ayrıca kalyonlardakilerin dışında kalan esirlere baharlık giysileri için bir defa daha 18 zirâ gömleklik *kirpas-ı ada* bunların dışında hepsine birer çift *kopçalı papuç*⁷⁰, birer adet *kebe-i Rusçuk* ve birer adet kırmızı fes için *ada-i surh* kumanyaları için ise her birine günlük olarak teki 150 dirhem (481,05 gr.) gelen bir çift ekmek, çorbalık için 3 kile (72,64 kg.) un ve 5'er kıyyeden (6,41 kg.) zeytinyağı ile sirke verilmekteydi.

Kalyonlarda görevlendirilen esirler ele geçirilen korsan gemilerinden sağlanmaktaydı. 4 Şaban 1117/21 Kasım 1705 tarihinde sureti çıkarılan, Sultan Süleyman döneminde hazırlandığı kaydedilen ve Akdeniz ile Karadeniz'de ele geçirilen ganimetin ne şekilde paylaşılacağını kanuna bağlayan *Kānunnâme-i iğtinâm der-bahr-i sefid ve siyah*'a göre donanma ve deniz beylerinin gemileri, inşâ ve donanımları için gereken harcamalar *beytü'l-mâl-i müslimînden* yapıldığından dolayı padişaha ait sayılmaktaydılar ve sefer mevsiminde yani bahardan Kasım'a kadar, bunların ele geçirdiği tekne, esir, tunç ve demir toplar ile ve diğer büyük küçük bütün mühimmat da padişaha dolayısıyla devlete aitti. Ele geçirilen esirlerin Tersâne zindanına, topların topçu başına ve diğer savaş malzemesinin de cebeci başına teslim ve rikâb-ı hümayûna arz edilmeleri gerekmekteydi.

⁶⁹ BOA, MAD 3165, vr. 62b (5 Za. 1136/26 Temmuz 1724).

⁷⁰ Daha önceleri Tersâne zindanındaki esirlerin çoğunlukla *Rus, Mosko, Macar ve Sırf* oldukları ve kendi memleketlerinde çarık giydiklerinden bunlara çarıklık için öküz derisi verildiği daha sonraları bu esirlerin yerine *Rum ve Firenk* esirlerin geldiği ve memleketlerinde çarık giymediklerinden çıplak ayak gezmek zorunda kaldıklarından dolayı bunlara senede iki defa koçalı papuç verilmesi uygun görülmüştü.

Fakat Kasım'da, başarda-i hümâyûn Tersâne'ye geldikten sonra, deniz beylerinin, Mısır'a gidip gelen tüccar kalyonlarının ve diğer gemilerin ele geçirdiği ganimet olursa tekne, gemi kaptanı ve kethüdası, hekim ve tunç topların hepsi ve bunların dışında ne kadar esir elde edildi ise bunun beşte biri devlet malı olmak üzere Tersâne'ye teslim olunacaktı. Bundan sonra geri kalan esir ve demir toplar ile diğer malzeme ve mühimmatı, ele geçirenler kendi aralarında taksim edeceklerdi⁷¹.

Patrona Mustafa kaptan Akdeniz'de bir Malta kalyonu ele geçirmişti⁷². İçinde bulunan altmış altı kişi esir edildiğinde bunun beşte biri olarak on üç kişi, kanun üzerine Kaptanpaşa'ya verilmişti. Esirlerin içindeki bir hekim ile bir berberin ve ayrıca bunların dışında kalan elli bir kişinin yarısı olarak yirmi beş kişinin devlete ait olduğu ve toplam yirmi yedi esirin 5 Zilhicce 1122/25 Ocak 1711 tarihinde Tersâne zindanına konduğu belirtilmektedir. Geri kalan esirler ise söz konusu kalyonun levendlerine verilecekti.

Zindana konan esirlerden hekim ve berber olan ikisi dışında yedisi marinar, biri varilci, ikisi ise terzi olarak kaydedilmektedir. Bu yirmi yedi esirin on üçü Maltalı, üçü Cenovalı, ikisi Fransız, ikisi Sicilyalı idi. Diğer yedi esirin ise Rodos, Trablusşam, İspanya, Termiye, Anifurye?, Mayomkin? ve Kızıl Elma'lı⁷³ oldukları zikredilmektedir.

Donanma kalyonları, Akdeniz seferine çıktıklarında karşılaştıkları korsan gemilerini yakalamaktaydılar. 1123/1711'de Riyâle-i hümâyûn Molla İbrahim kaptan, Yunda adası limanında iki korsan şehtiyesi yakalamış, Tersâne zindanında altmış altı esir teslim etmişti⁷⁴. 1130/1718'de donanma kalyonları, iki korsan kalyonu yine korsanlık yapan bir şehtiye ile bir firkateyi ele geçirmişler yetmiş sekiz esir de Tersâne zindanına teslim edilmişti⁷⁵. 1144/1731'de Mahmud kaptan, idaresindeki

⁷¹ BOA, **D. BŞM** def. 1080, s. 2 (4 Ş. 1117/21 Kasım 1705).

⁷² BOA, **MAD** 3435, vr. 72b (24 Z. 1122/13 Şubat 1711).

⁷³ *Maryo Anton* adındaki bu esirin *orta boylu, gök elâ gözli, kumral kaba bıyıklı ve sarışın* olduğu belirtilmektedir. Bu tariflerden ve *Kızıl Elma* ifadesinden *Maryo Anton*'un Avusturyalı olması muhtemel gözükmektedir.

⁷⁴ BOA, **MAD** 2895, s. 112 (29 L. 1123/10 Aralık 1711). Tersâne zindanı katibi Esseyid Mehmed'in kaydına göre esirler 17 L. 1123/28 Kasım 1711 tarihinde Riyâle-i hümâyûn Molla İbrahim kaptan tarafından zindana teslim edilmişlerdi. Hepsi 22 L. 1123/3 Aralık 1711 tarihinde farklı donanma kalyonlarına yerleştirilmiş ve hangi esirin hangi kaptanın kalyonuna verildiği de kaydedilmiştir (BOA, C. BH 6982).

⁷⁵ Esirler Kaptamderya Süleyman Paşa tarafından 14 Z. 1130/8 Kasım 1718 tarihinde Tersâne zindanına teslim edilmişti (BOA, **MAD** 10309, s. 132).

Kuş bağçeli adındaki karavele ile korsanların zorla ele geçirdiği bir şaykayı takip ederek Antalya körfezinde yakalamıştı. Şaykanın içindeki on bir *harbî kefere* ile Kıbrıs adasına gittiğinde kendisine teslim edilen bir Fransız korsanını da Tersâne zindanına getirmişti⁷⁶. 1159/1746'da Kaptanıderya Mustafa Paşa, Akdeniz seferindeyken *Can* [Jan?] *Petro* adındaki korsanın, idaresindeki *polaka* ile Manye tarafında olduğunu haber almış ve firkate kaptanlarını üzerine göndermişti. Bunları gören korsan gemisi kaptanı, beraberindeki bazı kimselerle filikaya binerek kaçmıştı. *Polaka*'da kalanlar yakalanarak içlerinden yedisi Tersâne zindanına teslim edilmişti⁷⁷. 1179/1765'te Tunuslu Elhâc Mehmed kaptan, idaresindeki *Gazâl-ı Bahrî* adlı kalyonla Akdeniz kıyılarını kontrol ederken Anaboli'de üç ve Mora adası civarında da beş korsanı yakalayarak Tersâne zindanına teslim etmişti⁷⁸.

Kalyonlarda istihdam olunan esirler, uygun bir fırsat bulduklarında kaçmaktaydılar. Mesela 1131/1719'da Arap Ali kaptanın idaresindeki *Yeşil Kuşaklı* isimli kalyona konan on üç marinar esir, Terkos adası limanına demirlendiğinde gece çıkan rüzgârın şiddetinden dolayı, çapanın kalyonu tutamaması üzerine palamar bağlamak için dışarı çıkıldığında filikaya binerek kaçmışlardı⁷⁹. Kalyondaki esirlerin bir yolunu bulup gemiyi kontrollerine aldıkları da olmaktaydı. Mesela Rebiülevvel 1175/Ekim 1761'de Akdeniz'e açılan donanma İstanköy Adası'na demirlediğinde Kapudâne-i hümâyûn kalyonunda bulunan Kaptanıderya Abdülkerim Paşa ile gemi kaptan ve subayları Cuma namazı için camiye gitmişler bunu fırsat bilen gemi personeli de karaya izinsiz çıkmıştı. Kalyondaki esirler fırsattan istifade ile kalyonu demirinden kurtarıp Malta'ya doğru hareket etmişler, peşine düşülmesine rağmen kalyon durdurulamamıştı. Bunun üzerine olayda ihmalleri görülen Kaptanıderya ve gemi kaptanı idam edilmişlerdi. Padişah, Malta üzerine ve Malta'ya yardımda bulunursa Fransa'ya da sefer düzenleyeceğini bildirmişti. Ayrıca Sadriazam Râgıp Paşa, Kudüs'teki Kamâme kilisesinin Rumlardan alınıp Fransızlara verilen anahtarının onlardan da alınacağını Fransız elçisine bildirmişti. Bunun üzerine elçi,

---

⁷⁶ BOA, MAD 10325, s. 13 (23 C. 1144/23 Aralık 1731).

⁷⁷ BOA, MAD 4380, vr. 56b (9 Ra. 1159/1 Nisan 1746).

⁷⁸ BOA, MAD 10378, s. 138 (1 C. 1179/15 Kasım 1765).

⁷⁹ BOA, MAD 10309, s. 129 (6 Ca. 1131/27 Mart 1719).

kalyonu getirmeyi taahhüt etmiş ve Cemâziyelahir 1175/Ocak 1762'de Fransız süvâriiler denetiminde kalyon İstanbul'a ulaştırılmıştı⁸⁰.

Korsanlarla ilgili ilginç bir belge ise bir İngiliz gemisi ile ilgilidir. Maltalı korsanların daha önce zorla zapt ettikleri bir İngiliz gemisi donanma kalyonları tarafından kurtarılarak Tersâne'ye getirilmişti. Bu gemi 1132/1720'de İngiltere elçisine 2000 esedî kuruşa satılmış ve para hazineye teslim edilmişti⁸¹.

3.2. SAVAŞ MALZEMESİ

Sefere çıkan bir kalyona, uzunluğuna ve ambar sayısına göre çeşitli çaplarda tunç veya demir toplar, bu toplara uygun demir yahut mermer gülleler ve barut konulmaktaydı. Kalyonlardaki tüfek kullanan personele de kurşunla barut verilmekteydi. Savaş sırasında personelin aldığı yaraları gösteren bir belge kalyonların karşılıklı top atışı yaptıkları gibi etkili olacak mesafede birbirlerinin tüfek menziline girdiklerini de göstermektedir (bkz. Tablo 58).

3.2.1. TOP

XVI. yüzyılın hemen başında kalyonların ambar da denilen alt güvertelerinde uygun delikler (lombar) açılmak suretiyle buralara toplar yerleştirilmiştir⁸². Bundan sonra inşâ edilen büyük yelkenli gemiler adeta birer yüzer kale haline almıştır. 1514'te İngiltere'de yapılan *Harry Grace a Dieu* adlı gemi, en az 184 top taşımaktaydı. Bu büyüklükte gemiler yapmak krallıkların iktidarlarını pekiştiren unsurlar haline gelmişti. Nitekim *Harry Grace a Dieu*'yü 1527'de bir Fransız gemisi olan *Grand François*, 1534'te 366 top taşıyan Portekizli *Sao Jao*, ve 1554-59'da İsveç'in 71 toplu *Elefanten*'i izlemişti. Hareket kabiliyetleri sınırlı bu yüzer kaleler, 1550'den hemen sonra gemi teknisyenlerinin uğraşları sayesinde

⁸⁰ Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi, Mür'î't-Tevârih, (haz. M. Aktepe), İstanbul 1978, II. A, 46.

⁸¹ BOA, MAD 3925, vr. 55b (12 C. 1132/21 Nisan 1720).

⁸² Tarihte bilinen ilk lombarları 1501'de Brestli bir gemi yapımcısı açmıştı (Michel Mollat du Jourdin, *Avrupa ve Deniz*, çev. A. M. Kargın, İstanbul 1993, s. 119).

yerlerini olağanüstü etkili bir ticaret ve çok tehlikeli bir savaş gemisi görevi görebilen kalyonlara terk etmişlerdi⁸³.

XVIII. yüzyılda büyük üç ambarlı gemiler her üç ambarında ve güvertede olmak üzere genellikle yüz ile yüz yirmi arasında top taşımaktaydılar. Bununla birlikte kullanmaya elverişli savaş gemileri yetmiş dört top taşıyan iki ambarlı gemilerdi. Topların atış menzili en iyi şartlarda 600 metreydi. Fakat kaptanlar, düşman gemilerinin lombar, dümen ve direklerine gülleri isabet ettirmek suretiyle onları hareketsiz bırakabilmek için tabanca menziline kadar sokulmaktaydılar. İngilizler, düşman gemilerin personeli ve toplarını savaş dışı bırakmak için gemi güvertesine ateş etmekteydiler. Fransızlar ise düşman gemisini öncelikle hareketsiz bırakmayı hedeflediklerinden donanımlara ateş etmekteydiler. Bir gemiyi top gülleleriyle batırabilmek için çok sayıda isabetli atış yapılması gerekmekteydi⁸⁴.

Savaş gemilerindeki toplar attıkları güllerin ağırlığına göre isimlendirilmekteydi. Ambarlarda bulunan topların uzunluğu yaklaşık üç, üst güvertedekilerin ise iki metreydi. Top lombarları eskiye nazaran genişletilmiş alt sıra lombarlar da biraz daha yukarı kaldırılmışlardı. Top kundakları kullanışlı bir hale getirilmiş ve topu lombardan içeri ve dışarı almak ve dirisa etmek (topu sağa-sola döndürmek) için palangalarla donatılmıştı. Atış yaptıktan sonra topun geri tepmesi, bordaya takılmış bir halat vasıtasıyla denetim altına alınmıştı. Büyüklüğüne göre bir topun ateşlenmesi için altı ile on beş kişi gerekmekteydi. Gemide bulunan topların sayısı çok olduğunda bütün gemi personeli tam olarak ancak bir bordadaki topları ateşleyebilmekteydi. Her iki bordadan ateş edilmesi gerektiğinde topların yarı personeli diğer bordadaki mukabil topu ateşe hazırlamaktaydı⁸⁵.

Bazı gemilere havan topları yerleştirilmekteydi. Bu tür gemiler hususiyile havan toplarının kullanılması içindi. Bu gemilerin taşıdıkları havan toplarının 2000-3000 metreye kadar olan atış menzilleri ve ağırlıkları 100 kiloya kadar çıkabilen

---

⁸³ Carlo M. Cipolla, **Yelken ve Top**, çev. A. Kayabal, İstanbul 2003, s. 43-4. XVI. yüzyılda Akdeniz'de boy gösteren büyük yelkenli gemilerin, Akdeniz'in geleneksel gemi tipi olan kadırgalar karşısındaki ateş gücü üstünlüğünü inceleyen bir çalışma için bkz. John F. Guilmartin, Jr., **Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century**, Cambridge 1974 (gözden geçirilmiş baskı, Annapolis MD 2003); ayrıca bkz. Ethem Ziya, **Gemi Topçuluğunun Geçirdiği Safhalar**, İstanbul 1934.

⁸⁴ Ethem Ziya, **Gemi Topçuluğu**, s. 28, 33.

⁸⁵ Ethem Ziya, **Gemi Topçuluğu**, s. 25-6.

bombaları bulunmaktaydı. Zikredilen özellikleri dolayısıyla havan topu yerleştirilen gemiler, deniz muharebelerinden ziyade sahil istihkâmlarını hedef alan savaşlarda ön plana çıkmaktaydılar⁸⁶.

Osmanlı Toplarının Özellikleri

XVIII. yüzyılda Osmanlı kalyonlarında demir ve tunç toplar ile havanlar kullanılmaktaydı. Tunç toplar, XIV. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa’da yapılmaya başlanmıştır. Belli oranlarda kalay ve bakırın bir potada ergitilerek birleşmesinden meydana gelen bir metal olan tunçtan yapılan toplar, kalayın her zaman istenen miktarda bulunamaması ve bakırın da pahalılığı yüzünden her zaman kolaylıkla yapılamayan yüksek mâliyete sahip savaş aletleriydi. Fakat Osmanlılar için tunç topların yapımında gerekli olan malzemenin temini bir zorluk teşkil etmemiştir⁸⁷. Çok erken bir tarihten beri tunç toplar döken Osmanlılar, ayrıca %10,15 kalay ve %89,58 bakır içeren mükemmel tunçtan yapacak teknolojiye de sahiptiler⁸⁸. Dövme demirden imal edilen toplardan çok daha güvenli olup taş veya dökme demir güllerle atan tunç toplar, denizin her türlü paslandırıcı etkisine karşı daha dayanıklı olmaları dolayısıyla tercih edilmekteydiler. Ayrıca bunlar, demir güllerin ihtiyaç duydukları yüksek barut hakkının meydana getirdiği basınca dayanıklı olduklarından bu hususta diğer toplara göre daha avantajlıydılar⁸⁹.

Demir toplar, dövme ve dökme olarak iki teknikle imal edilebilmekteydi. Dövme demir topların yapılması kolay olduğu için Avrupa’da ve Osmanlılarda görülen ilk toplar bu teknikle imal edilmişlerdi. Dövme demir çubukların, bir fiçının tahtaları gibi uzunlamasına yan yana koyarak bitleştirilmesi ve daha sonra bunların ısıtılmış demir çemberlerle bağlanmaları suretiyle, dövme demir toplar meydana getiriliyordu⁹⁰. Dökme demir topların elde edilmesi ise zor bir işlemi gerektiriyordu.

---

⁸⁶ Ethem Ziya, **Gemi Topçuluğu**, s. 26.

⁸⁷ Salim Aydın, **Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi**, Ankara 2006, s. 331-2. Tunç top yapımında gerekli kalayı Osmanlıların Avrupa’dan ithal etmesi hakkında bkz. Gábor Ágoston, **Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi**, çev. Tanju Akad, İstanbul 2006, s. 245.

⁸⁸ Osmanlı toplarının “*metalurjik geriliği*” varsayımına karşı çıkan değerlendirme için bkz. Ágoston, **Barut, Top ve Tüfek**, s. 242-43.

⁸⁹ Ágoston, **Barut, Top ve Tüfek**, s. 97.

⁹⁰ Ágoston, **Barut, Top ve Tüfek**, s. 95. Dövme demir top elde edilen diğer teknikler için bkz. Aydın, **Tophâne-i Âmire**, s. 318-9.

Öncelikle demirin ergitilmesi için yüksek bir ısıya ulaşılması sağlanmalıydı. Büyük çaplı döküm demir topların yapılmasına ilk olarak 1543 yılından itibaren İngiltere’de başlanmıştı. Demir topların tunç toplarla kıyaslandığında en belirgin dezavantajları topun herhangi bir noktasında oluşan küçük bir çatlakın hızla ilerleyerek top ateşlendiği sırada etrafında bulunanlara zarar verecek parçalara ayrılmasıydı. Osmanlılar XV. yüzyılın ortalarına kadar dövme demirden toplar yapmışlar fakat avantajlarından dolayı daha ziyade tunç topları tercih etmişlerdi⁹¹.

XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılan ve özellikle kale kuşatmaları sırasında etkili olan havanların eğri rota çizen mermileri vardı. Başlarda taş güllerle atmakla birlikte en etkili güller humbaralardı. Bu humbara güllerinin içindeki maddelerden dolayı yol açtıkları yangınlar ancak sirke, idrar yahut tutkalla söndürülebilmekteydi. Bu denli etkili olmalarına rağmen Osmanlılar diğer toplara oranla az sayıda havan imâl etmişlerdi⁹².

3.2.1.1. Kalyonlardaki Top Sayıları

Diğer devlet donanmalarında savaş gemileri taşıdıkları top sayısına göre sınıflandırılırken⁹³ incelenen dönem içerisinde (1700-1770) Osmanlı donanmasında, kalyonların taşıdıkları top sayısına göre sınıflandırıldıklarını gösteren bir bilgiye belgelerde şimdilik tesadüf edilmemiştir. Bununla birlikte elde edilen bilgilerden hareketle kalyonların top taşıma kapasitelerinin uzunluklarıyla doğru orantılı olduğu söylenebilir.

⁹¹ Aydüz, **Tophâne-i Âmire**, s. 321-2.

⁹² Ágoston, **Barut, Top ve Tüfek**, s. 100-3.

⁹³ Mesela İngiliz donanmasında XVIII. yüzyılın ortalarında taşıdıkları top sayısına göre savaş gemilerinin sınıflandırması şu şekilde yapılmaktaydı; 1. sınıf: 100-120 top, 2. sınıf: 90-98 top, 3. sınıf: 64-80 top, 4. sınıf: 50-60 top, 5. sınıf: 32-44 top ve 6. sınıf: 20-28 top. Hatt-ı harp düzenindeki deniz savaşlarına 1, 2 ve 3. sınıftakilerle 60 topa sahip 4. sınıf savaş gemileri katılmaktaydı (Michael Duffy, “The Foundations of British Naval Power”, **The Military Revolution and The State 1500-1800**, ed. M. Duffy, Exeter 1986, s. 55). İngiltere ve Fransa arasında Quiberon Körfezi’nde 20 Kasım 1759’da vuku bulan deniz savaşında İngiliz donanmasında 90 toplu üç, 74 toplu yedi, 70 toplu beş, 64 toplu iki, 60 toplu altı ve 50 toplu dört savaş gemisiyle 100 toplu bayrak gemisi *Royal George* bulunmaktaydı. Fransız donanmasında ise sancak gemisi *Soleil Royal* ile birlikte 80 toplu dört, 74 toplu altı, 70 toplu üç, 64 toplu sekiz savaş gemisi vardı (Helmut Pemsel, **Weltgeschichte der Seefahrt, Band 6, Seeherrschaft II, Seekriege und Seepolitik von 1650 bis 1914**, Viyana 2005, s. 618-20).

Tablo 61: *Kebîr kalyona* konacak tunç toplar⁹⁴

		Topların çapları (kıyye)			Toplam
		16	7	3	
Top konacak yerler	Birinci Alabanda	4			4
	İkinci Alabanda		32		32
	Üçüncü Alabanda			34	34
	Baş Palavra			6	6
	Kıç Palavra			20	20
	İkinci Kıç Palavra			6	6
Kapudâne-i atıkdan verilecekler		26			26
toplam		30	32	66	
Ayrıca verilecek Şayka topları					2
Genel toplam:					130

Tablo 62: *Üç ambarlı kalyona* konacak tunç toplar⁹⁵

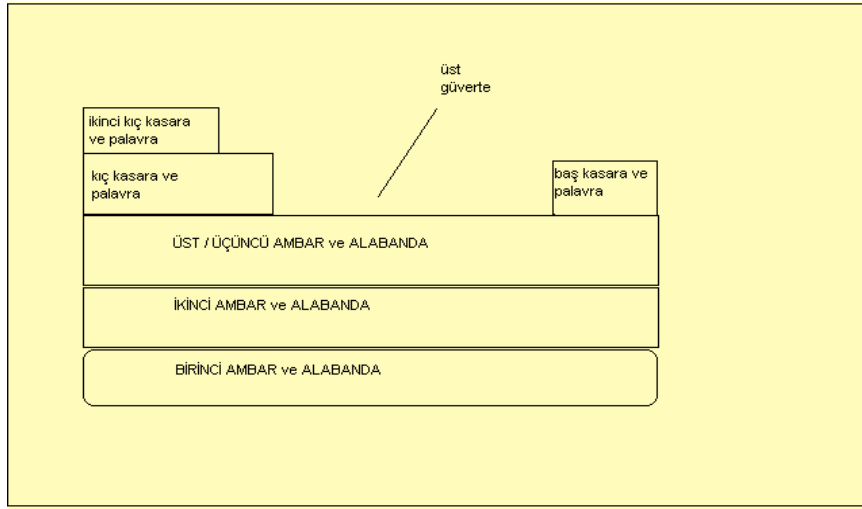
		Topların çapları (kıyye)			toplam
		14	5	3	
Top konacak yerler	Birinci Alabanda	6			6
	İkinci Alabanda		30		30
	Üst Alabanda			30	30
	Baş Palavra			4	4
	Kıç Palavra			14	14
	İkinci Kıç Palavra			4	4
Ayrıca Tophane'den verilecekler		24			24
toplam		30	30	52	112

Toplar, ambarların alabandalarında açılan top lombarlarına konmaktadır. Alabanda, bir geminin her iki yan tarafının iç kısımlarına denmektedir. Yukarıdaki her iki kalyon da üç ambarlıdır. Suya en yakın olan ambar belgeden hareketle birinci ambar, onun üstündeki ikinci ambardır. Üst güvertenin hemen altındaki ambar ise *kebîr kalyonda* “üçüncü”, *üç ambarlı kalyonda* “üst ambar” olarak isimlendirilmektedir. Baş ve kıç kasaralarda topların konulduğu yerler ise *palavra* şeklinde ifade edilmektedir. Topların kıç kasarının üstünde konulduğu yer ise “ikinci kıç palavra” olarak isimlendirilmiştir.

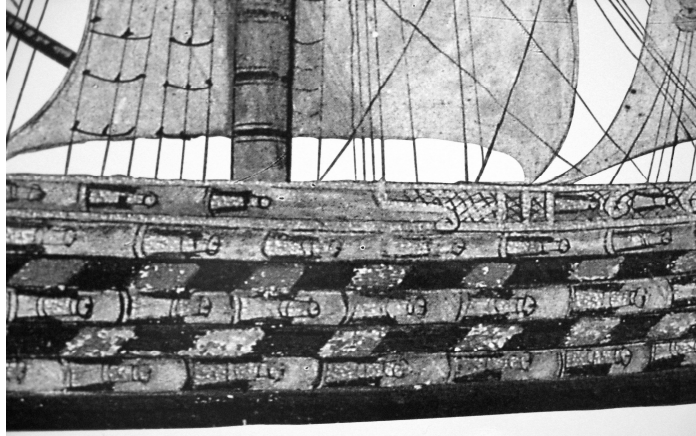
⁹⁴ Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 175'ten naklen BOA, MAD 4875, s. 20.

⁹⁵ Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 175'ten naklen BOA, MAD 4875, s. 20.

Şekil 6: Üç ambarlı kalyonlarda ambar ve palavraların dizilişi

Resim 9: Atışa hazır halde bekleyen üç ambarlı bir kalyonun topları⁹⁶

Bu iki kalyonun top yerleşimine baktığımızda çapları en büyük dolayısıyla en ağır topların suya en yakın olan birinci ambara konduğu görülmektedir. *Kebîr kalyonun* birinci alabandasına 16 kıyyelik (20,51 kg.) otuz, ikincisine 7 kıyyelik (8,97 kg.) otuz iki, üçüncüsüne ise 3 kıyyelik (3,84 kg.) otuz dört, toplam doksan altı top konacaktı. *Üç ambarlı kalyonun* birinci alabandasına 14 kıyyelik (17,94 kg.) otuz, ikincisine 5 kıyyelik (6,41 kg.) otuz, üçüncüsüne ise 3 kıyyelik otuz toplam doksan top konacaktı. 3'er kıyyelik toplardan *kebîr kalyonun* baş ve kış palavralarına altışar, ikinci kış palavrasına yirmi, toplam otuz iki; *üç ambarlı*nın ise baş ve kış

⁹⁶ Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa'nın (1792-1803) kalyonu (Ensar Gemi ve Yan Sanayi Ltd. Şti. için hazırlanan 2007 Takvimi'nden alınmıştır).

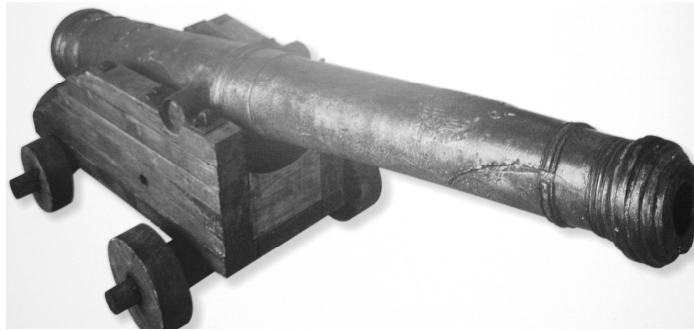
palavralarına dörder, ikinci kış palavrasına ise on dört, toplam yirmi iki adet konacaktı.

Daha ağır olan büyük çapta topların en altta bulunmalarının kalyonun dengesiyle ilgili olduğu gibi bir diğer sebebi de, ateşlendiklerinde düşman teknelerinin alt kısımlarına isabet eden güllerinin burada verdikleri hasar suretiyle düşman gemilerinin su alarak batmalarını sağlamak olmalıdır. Palavralardaki hafif ve küçük çaptaki topların hedefi ise düşman gemisinin üst güvertesindeki personelle birlikte geminin direk, seren ve yelkenleri olmalıdır. Özellikle direk, seren ve yelkenlere verilecek hasarlar neticesinde yol almak ve manevra yapmak için gereken rüzgarı kullanamayacak düşman gemisi, hareketsiz kılınmak suretiyle teslim olmaya zorlanacaktır.

Fotograf 6: Vasa'nın alabandasında top arabası⁹⁷

Fotograf 7: XVIII. yüzyıla ait arabası üzerinde tunç kaval kalyon topu⁹⁸

⁹⁷ Vasa'nın alabandasında top arabası (<http://www.abc.se/~m10354/bld/img/lavett72.jpg>)

⁹⁸ Deniz Müzesi, dem. nr. 3920 (Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 282'den alınmıştır).

Tersâne-i Âmire’de henüz kurulan *kebîr* kalyon ve 1112/1700’de denize indirilen *üç ambarlı* kalyon için, eski *Kapudâne* kalyonundan verileceklerle Tophane’de mevcut olanlar dışında toplam yüz doksan iki tunç topa ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Tophane’de ise çapları 9 kıyyeden 100 dirheme kadar olan iki yüz sekiz tunç toptan 9 kıyyelik on altı, 7 kıyyelik on dört ve 5 kıyyelik on beş, toplam kırk beş tunç top, İnebahtı kalesine gönderildiğinden, yüz altmış üç top kalmıştı⁹⁹. Bu topların içinden iki kalyona uygun olanlar verildikten sonra eksik kalanları tamamlamak amacıyla kalyonlar için senede üç *nevbet* dökülecek topların nizâmı bozulmadan, öncelikle bu kalyonlara gereken topların dökülmesi emredilmişti¹⁰⁰. Bu kalyonlara konacak tunç topların yarısı daha çok 3 kıyyelik gülleler atan tunç toplardı.

Karadeniz tarafında inşâ olunduktan sonra Tersâne’ye getirilip donatılmaları emredilen iki kalyona da 1117/1706’da, Kapudâne Elhâc Mehmed Kaptan tarafından Tophane’den teslim alınan 3 kıyyelik yetmiş yedi tunç top konmuştu¹⁰¹. Tersâne’de yeni inşâ olduğu belirtilen başka bir kalyona ise 1119/1707’de, Tophane’de daha önceki seferlerden kaldığı belirtilen 1 kıyyelik yirmi şahî top verilmişti¹⁰².

Tablo 63: 1120/1708-09 tarihinde Akdeniz seferine giden kalyonların topları¹⁰³

	Kalyon		kaptanlarının adı	Topların çapları (kıyye)						toplam
	Uzunlukları			9	7	5	3	2	1	
	Zirâ	Metre								
1	53,5	40,55	Kapudâne-i hümâyûn	28	2	22	8	4		64
2	55	41,69	Kalyon-ı Patrona, Mustafa kaptan		26		26	2		54
3	45,5	34,48	Kalyon-ı Riyâle, Murâbit Elhac Hüseyin kaptan		6	18	24			48
4	47	35,62	Kalyon-ı Kôr Ali kaptan			26	28			54
5	38	28,8	Kalyon-ı Deli Balta Cezayirli Ahmed kaptan			4	18	18		40
6	37	28,04	Kalyon-ı Şeyhî Hüseyin kaptan				20	18	2	40
7	36	27,28	Kalyon-ı cedîd sağîr, Badreli Ahmed kaptan				18	18		36
toplam				28	34	70	142	60	2	336

⁹⁹ Âsitâne Kâimmakâmı, Kapudan Paşa ve Topçu başına 12 B. 1113/13 Aralık 1701’de gönderilen hükümde, Tophane-i Âmire’de ne kadar top olduğunun deftere kaydedilmesi emredilmişti (BOA, MAD 9889, s. 325, hk. 3).

¹⁰⁰ Âsitâne Kâimmakâmı, Tophane Nâzırı ve Topçu başına hitâben yazılan 13 B. 1113/14 Aralık 1701 tarihli emr-i şerîf (BOA, MAD 4875, s. 20-21).

¹⁰¹ BOA, MAD 3137, vr. 5b (29 L. 1117/13 Şubat 1706).

¹⁰² BOA, MAD 3159, vr. 8a (29 Ş. 1119/25 Kasım 1707).

¹⁰³ BOA D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7 (1120/1708-09).

Tablo 64: 1120/1708-09’de Tersâne’de kalan kalyonlara sefere çıktıklarında konulacak toplar¹⁰⁴

	Kalyon		kaptanlarının adı	Topların çapları (kıyye)							toplam	
	Zirâ	metre		40	16	11	9	7	5	3		1
1	61,5	46,61	Kalyon-ı cedîd kebîr, üç ambarlı,	14	18			32		46	4	114
2	45	34,11	Kalyon-ı kürekli							20	20	40
3	50	37,9	Kalyon-ı Trabluslu Bayram kaptan					28	22	4		54
4	55	41,69	Kalyon-ı Koronlu İbrahim kaptan						28	24	2	54
5	50,5	38,27	Kalyon-ı Hacı Salih kaptan						26	24		50
6	53,5	40,55	Kalyon-ı eski Patrona					26		28		54
7	55,5	42,06	Kalyon-ı merhûm Hacı Beytullah					28		28		56
8	55	41,69	Kalyon-ı kapudâne-i atîk, Baba İbrahim			26			26	19		71
9	43,5	32,97	Kalyon-ı merhûm Mezemorta						24	18	4	46
10	53,5	40,55	Kalyon-ı merhûm Galoslu					28	22	4		54
11	44	33,35	Kalyon-ı Divâne Sakal						26	20		46
12	43	32,59	Kalyon-ı Uzun Salih kaptan						26	20		46
13	51,5	39,03	Kalyon-ı Salâhî Mustafa kaptan						26	24		50
14	55	41,69	cedîd, der Tersâne-i Âmire					28		24	8	60
15	55	41,69	Küplüağzı					28		24	8	60
16	55	41,69	cedîd, Küplüağzı					28		24	8	60
17	50	37,9	cedîd, Akçaşehir						26	20	6	52
18	53	40,17	cedîd, der Sinop						28	20	8	56
19	51	38,65	cedîd, der Sinop						26		28	54
20	55	41,69	cedîd, der Sinop							28	8	60
			Toplam	14	18	26	112	222	362	353	30	1137

Tablo 65: 1120/1708-09’de uzunluklarına göre kalyonlardaki toplar¹⁰⁵

Uzunluklar		Topların çapları (kıyye)									toplam
zirâ	metre	40	16	11	9	7	5	3	2	1	
61,5	46,61	14	18			32		46		4	114
55,5	42,06					28		28			56
55	41,69			26			26	19			71
55					28		24	8			60
55					28		24	8			60
55					28		24	8			60
55					28		24	8			60
55							28	24		2	54
55						26		26	2		54
53,5	40,55				28	2	22	8	4		64
53,5						26		28			54
53,5						28	22	4			54
53	40,17					28	20	8			56
51,5	39,03						26	24			50
51	38,65					26		28			54
50,5	38,27						26	24			50
50	37,9					28	22	4			54

¹⁰⁴ BOA D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7 (1120/1708-09).¹⁰⁵ BOA D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7 (1120/1708-09).

50						26	20	6			52
47	35,62						26	28			54
45,5	34,48					6	18	24			48
45	34,11							20		20	40
44	33,35						26	20			46
43,5	32,97						24	18		4	46
43	32,59						26	20			46
38	28,8						4	18	18		40
37	28,04							20	18	2	40
36	27,28							18	18		36
toplam		14	18	26	140	256	432	495	60	32	1473

1120/1708-09 senesine ait bir kayıta donanma kalyonlarında hangi çapta, kaç adet topun bulunduğu dair bilgi bulunmaktadır. Sefere giden kalyonlardaki topların çap ve adetleri verildiği gibi Tersâne’de kalan ve inşaları bitmek üzere olan kalyonlara konacak topların çap ve adetleri de yazılmıştır. Daha ziyâde 3 ve 5 kıyyelik topların kullanıldığı dikkati çekmektedir. Kalyonların uzunluğu nispetinde taşıdıkları top sayısı da artmaktadır.

1130/1718’in başlarında Tersâne’de inşaları devam eden iki kalyonun üst alabandalarına konmak için, kaza sonucu kullanılamaz hale gelen iki kalyondan çıkarılan yetmiş bir top verilecekti. Alt alabandaları için gereken elli altı topun ise döktürülmesi emredilmişti. Böylece bu iki kalyonun alt ve üst alabandalarına toplam yüz yirmi yedi top konacaktı¹⁰⁶.

1130/1718’de denize açılan donanma kalyonlarından yedisine Tophane’den çeşitli çaplarda tunç toplar verilmişti. *Esper kuş kışlı* kalyona 44 kıyyelik (56,40 kg.) dört, 14 kıyyelik (17,94 kg.) on iki, 9 kıyyelik (11,53 kg.) altı toplam yirmi iki tunç top verilmişti. Diğer kalyonlara 3’den 9 kıyyeye kadar birer ikişer tunç toplarla toplam otuz bir tunç top verilmiş seferden döndüklerinde bunlardan kırık olanlardan altısı mayalıklı olmak üzere Tophane’ye teslim edilmişti¹⁰⁷. Yine aynı sene beş donanma kalyonundaki tunç toplardan muharebe sırasında kırılan dokuzu, artık kullanılamayacakları için Tophane’ye teslim edilmişti. Bunlardan üçü 14, dördü 3, ikisi ise 5 kıyyelikti¹⁰⁸.

¹⁰⁶ BOA, MAD 3918, s. 8-9 (10 S. 1130/13 Ocak 1718).

¹⁰⁷ BOA, MAD 3918, s. 27 (29 Z. 1130/23 Kasım 1718).

¹⁰⁸ BOA, MAD 3918, s. 143 (24 Z. 1130/18 Kasım 1718).

Tablo 66: 1135/1723'te üç ambarlı kebîr kalyona konacak tunç toplar¹⁰⁹

Top yerleri	Topların çapları (kıyye)				toplam
	44	16	7	3	
Alt ambar	8	22			30
Orta ambar			30		30
Yukarı Palavra				50	50
toplam	8	22	30	50	110

1135/1723'te Üç ambarlı kebîr kalyon için gereken tunç topların hepsinin uzunluğu 14 karış (3,22 m.) olarak belirtilmişti. Yüz on topun; 44 kıyyelik dört, 16 kıyyelik yirmi iki ve 7 kıyyelik otuz, toplam elli altısı ise feshedilmiş eski üç ambarlı kebîr kalyonun toplarından verilecek geri kalanlar Tophane'de dökülecekti¹¹⁰.

Tablo 67: 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğundaki kalyona konacak tunç toplar¹¹¹

Top yerleri	Topların çapları (kıyye)					Toplam
	44 k.	11 k.	7 k.	5 k.	3 k.	
Alt ambar	4	24				28
Güverte				26		26
Palavra üstü					10	10
Baş üstü			2			2
toplam	4	24	2	26	10	66

1136/1723'te Sinop'ta inşâları devam eden her ikisi de 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda iki kalyona konacak topların önceden hazırlanmasına karar verilmiş, her biri için çeşitli çaplarda toplam altmış altı tunç topun dökülmesi emredilmişti. Bu toplardan 44 kıyyelik olanı *top-ı şayka-i kalyon* diğerleri sadece *top-ı kalyon* olarak zikredilirken hepsinin 14 karış uzunlukta olacağı belirtilmişti¹¹².

¹⁰⁹ BOA, MAD 3133, s. 17 (1 C. 1135/9 Mart 1723).

¹¹⁰ BOA, MAD 3133, s. 17 (1 C. 1135/9 Mart 1723).

¹¹¹ BOA, MAD 3165, vr. 3b (7 S. 1136/6 Kasım 1723).

¹¹² BOA, MAD 3165, vr. 3b (7 S. 1136/6 Kasım 1723).

Tablo 68: 1153/1740'da sefere çıkan bazı kalyonlardaki tunç toplar¹¹³

Kalyonlar	Topların çapları (kıyye)								toplam
	44	22	11	9	7	5	3	1,5	
Çifte Bağçeli	4		10	13	3	26	10		66
Çifte Süglün kıçlı	4			22		26	8		60
Yaldızlı Şahin kıçlı		2			24		34		60
Karavele-i cedîd-i evvel						20	20	4	44
Karavele-i Bodrum						16	22	4	42
toplam	8	2	10	35	27	88	94	8	272

1153/1740'da Akdeniz seferine çıkan kalyonlara en çok 3 ve 5 kıyyelik tunç toplardan verilmişti. Karavelelerin 5 kıyyeliklerden büyük top taşımadıkları dikkati çekmektedir. Kalyonların taşıyacakları top sayısı uzunluk ve ambar sayılarına göre değişmekteydi; *Çifte bağçeli* 53,5 (40,55 m.), *Yaldızlı Şahin kıçlı* 51 (38,65 m.), *Karavele-i cedîd-i evvel* ise 43,5 zirâ (32,97 m.) uzunluğunda kalyonlardı. Daha uzun kalyonlar diğerlerine kıyasla daha fazla top taşımaktaydı.

Tablo 69: 1160/1747'de Akdeniz seferine çıkan kalyonlardaki tunç toplar

Kalyonlar	Topların çapları (kıyye)							toplam
	44	22	11	5	3	1,5	1	
Şeşpây-ı Bahrî, Kapudâne	6		22	28	10			66
Fatih-i Bahrî, Patrona	6		22	28	10			66
Mansûriye, Riyâle		2		22	24	6		54
Mesudiye				24	24	6		54
Tuhfetü'l-mülûk				24	21		6	51
Hümâ-yı Bahrî					44	6		50
Feyz-i Hüdâ				20	20		6	46
Perr-i Bahrî					40	6		46
toplam	12	2	44	146	193	24	12	433

1160/1747'de Akdeniz seferine çıkan sekiz kalyona en çok 3 ve 5 kıyyelik tunç toplardan verilmişti. Kapudâne, Patrona ve Riyâle-i hümâyûn olan kalyonların ateş güçlerinin, sayıca ve toplarının çapları bakımından diğer kalyonlarla kıyaslandığında daha fazla olduğu dikkati çekmektedir¹¹⁴.

¹¹³ BOA, KK 5677, s. 6-11 (23 B. 1153/14 Ekim 1740).

¹¹⁴ BOA, DBŞM 2956, s. 3-15 (3 S.-17 Ca. 1160/14 Şubat-27 Mayıs 1747); AE I. Mahmud 14395.

1171/1757'de Tersâne'de inşâ edilerek denize indirilen üç kantarlı kalyon için Tophane-i Âmire'de 3 kantar (132 kıyye / 169,34 kg.) ağırlığında mermer gülle atan 17 karış (3,91 m.) uzunluğunda iki büyük şayka topu dökülecekti¹¹⁵.

Toplar kalyonlara teslim edilirken adet ve çaplarıyla kaydedilmekle beraber teslim edilen topların uzunluklarını zikreden belgeler azdır. Nâdiren bu verilerin kaydedildiği bir belgeye göre *Siyah At başlı* kalyona Tophane'den verilen 11 kıyyelik (14,10 kg.) iki topun ikisi de 18 karış (4,14 m.) uzunluğundayken ağırlıkları 53 (2991,79 kg.) ve 55 kantar (3104,69 kg.) gelmekteydi¹¹⁶. Top dökümü için mayalık olarak Tophane'ye teslim edilen topların ise çaplarıyla birlikte uzunluk ve ağırlıkları da zikredilmektedir. Belgelerde mevcut bilgilerin ışığında bazı çaplardaki topların uzunluk ve ağırlıklarını tespit etmek mümkün olmaktadır.

Tablo 70: Topların çap, ağırlık ve uzunlukları¹¹⁷

Topların				
Adı/cinsi	Çapı (kıyye)	Adet	Ağırlık (kantar,lodra)	Uzunluk (karış)
Top-ı şayka-i kebîr	132			17
Tunç top	44			14
Tunç top	16			14
Top-ı Osmanî	14			14
Tunç top?	14			14,5
Tunç top	11	1	53	18
Tunç top	11	1	55	18
Top-ı Osmanî	7	2	66,90	13'er
Top-ı tûç-ı Osmanî	7	1	31,90	13
Top-ı Osmanî	7	1	31,20	13
Top-ı Osmanî	7	1	29,5	13
Tunç top	7			14
Top-ı Osmanî	5	1	26,10	12
Top-ı tûç-ı Osmanî	5	1	25,90	13
Top-ı Osmanî	5	1	25,70	12
Top-ı Osmanî	5	1	24,90	13
Top-ı tûç-ı Osmanî	5	1	23,94	13
Top-ı Osmanî	5	1	20,10	12

¹¹⁵ BOA, MAD 10364, s. 50 (14 R. 1171/26 Aralık 1757).

¹¹⁶ BOA, MAD 6266, s. 19 (23 Ra. 1128/17 Mart 1716).

¹¹⁷ Bu liste, top dökülürken mayalık olmak üzere Tophane'ye teslim edilen kullanılamaz durumdaki topların kayıtlarıyla kalyonlara verilen topların ağırlık ve uzunluğunu zikreden farklı tarihlere ait belgelerde bulunan verilerden oluşturulmuştur: BOA, D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7 (1120/1708-09), BOA, MAD 3171, vr. 2b (1 Ca., 22 C. 1126/15 Mayıs, 5 Temmuz 1714); MAD 6266, s. 19 (23 Ra. 1128/17 Mart 1716); MAD 3133, s. 17 (1 C. 1135/9 Mart 1723); MAD 10364, s. 50 (14 R. 1171/26 Aralık 1757).

Tunç top?	5			16
Top-1 tûç-1 Kâfirî	3	1	23	12
Top-1 tûç-1 Osmanî	3	1	19,94	12
Top-1 tûç-1 Kâfirî	3	1	19,86	12
Top-1 Osmanî	3	2	41	12'şer
Tunç top	3			14
Top-1 Şahî	1,5			11

Bulunduğu kalyonun *üç kantarlı* ismiyle anılmasını sağlayan en büyük toptan 1,5 kıyyelik (1.92 kg.) küçük olanına kadar topların uzunluk ve/veya ağırlıkları verilmeye çalışılmıştır. Bu veriler ışığında topların ağırlıklarıyla attıkları güllerin ağırlığı arasında her zaman olmamakla birlikte genel olarak doğrusal bir orantı olduğu söylenebilir. Aynı orantı topların uzunlukları için de geçerli sayılabilir.

Batan kalyonlardaki topların çıkarılması

Kazaya uğrayarak, yanarak veya herhangi bir şekilde batan kalyonlardaki toplar daha sonra belli bir ücret karşılığında dalgıçlar tarafından çıkarılmaktaydı. Mısır'da batan devlete ait bir kalyondaki topları çıkarabileceğini söyleyen Dalgıç Hasan, bu iş için bir şehtiyeye ihtiyacı olduğunu bildirmişti. Daha önce Akdeniz'de Mustafa kaptan tarafından el konulan 16 zirâ (12,12 m.) uzunluğundaki şehtiyenin takımıyla birlikte 400 kuruş edeceği, bunun da topları çıkarması karşılığında Hasan'a verilmesi gereken ücret kadar olduğu donanma kaptanları tarafından bildirilmesi üzerine söz konusu şehtiyeye, Dalgıç Hasan'a, Kapudâne Ali Kaptan'ın kefâletiyle verilmişti¹¹⁸.

Dört Sömbekili dalgıcın, 1152/1739-40 senesinde kaza sonucu Limni adası karşısındaki *Sandıklı* denilen yerde kötü hava şartları yüzünden kaza geçirerek batan *Kırlangıç* isimli donanma kalyonunun sahile yakın bir yerde on beş, yirmi kulaç suyun altında bulunan on tunç topunu, çıkarabileceklerini bildirmeleri üzerine Tersâne'den bu iş için gönderilen bir reis ve çavuşun idaresinde dördü Sömbekili dalgıç toplam altı kişiye, topları çıkarmaları karşılığında otuzar kuruştan toplam yüz seksen kuruş verilmesi uygun görülmüştü¹¹⁹.

¹¹⁸ BOA, MAD 3142, s. 82 (10 Ra. 1118/22 Haziran 1706).

¹¹⁹ BOA, MAD 10359, s. 172 (17 B. 1169/17 Nisan 1756); BOA, C. BH 10492.

Denizden çıkarılan toplar arasında Avrupalı devletlere ait olanlar da vardı. Sayda muhafızı vezir Halil Paşa, Sayda yakınlarında *Sebku'l-uyûn* denilen yerde denizden bir top çıkartmış ve Tophane'ye teslim edilmek üzere 7 Rebiülevvel 1122/6 Mayıs 1710'da Sayda iskelesine demirleyen donanma kalyonları kaptanlarından İbrahim Hoca'ya bu topu makbuz karşılığında vermişti. Söz konusu topun tarifi de yapılmaktadır; *Top-ı kebîr-i Alaman* olarak adlandırılan 18 kıyyelik (23,07 kg.) bu top 12 karış (2,76 m.) uzunluğundaydı. Falyası tarafında ejder tasviri ve diğer iki yerde de aslan şekli ile başka tasvirler bulunan topun üzerinde *frengî hatt* ile bazı yazılar da vardı¹²⁰.

3.2.1.2. Top Dökümü ve Tamiri

1113/1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'nin emri gereği kalyon sayılarının artması sebebiyle yeni toplar dökülmesi gerekmektedir. Donanma kalyonlarına yeterli sayıda topun hazırlanabilmesi için her sene üç *nevbet* fırın top dökülmesi emredilmişti. Bununla birlikte yeterli top sayısına bir an önce ulaşılabilmesi için 1114/1702-03 senesine mahsus olmak üzere üç *nevbet* fırına ek olarak önce iki, bu senenin sonunda ise her biri 14 kıyye çapında bir *nevbet* fırın daha top dökülmesi emredilmişti. Döküm için gerekli bakır dışında her bir fırın için 6000 kuruş masraf gerekmektedir¹²¹.

Senelik üç *nevbet* fırın top dökümü için 1470 kantar (64.680 kıyye / 82.980,03 kg.) bakır gerekmektedir. Bunun 30.000 kıyyesi Kastamonu'daki Küre-i nuhas mukataasından geri kalan 34.680 kıyyesi ise Gümüşhane mukataasından ocaklık tayin edilmiş ve kalite olarak, top dökmeğe uygun *hâlisü'l-ayâr* nuhas gönderilmesi emredilmişti¹²².

¹²⁰ BOA, MAD 3435, vr. 8b (2 R. 1123/20 Mayıs 1711).

¹²¹ BOA, MAD 4875, s. 15 (5 M. 1114/1 Haziran 1702); Âsitâne kâimmakâmı, Tophane Nâzırı ve topçu başına hitaben 5 C. 1114/27 Ekim 1702 tarihli emr-i şerîf (BOA, MAD 4875, s. 15); MAD 5362, s. 23 (12 Za. 1114/30 Mart 1703); MAD 5361, vr. 7a (15 M. 1115/31 Mayıs 1703)

¹²² 19 M. 1115/4 Haziran 1703 tarihli Kastamonu kadısı ve Dergâh-ı muallâ Kapıcıbaşlarından Küre-i nuhas mukataası Emîni Elhâc Hüseyin ile Gümüşhane kadısına ve Gümüşhane mukataası Emîni'ne ayrı ayrı yazılan iki hükümde ocaklık olan nuhasın bir an önce Tophane-i Âmire'ye gönderilmesi emredilmişti (BOA, MAD 5361, vr. 7b).

Tablo 71: Biri büyük, ikisi küçük üç kalyon için dokuz nevbet fırında dökülecek toplar

Topların					toplam
Adı	Çapları (kıyye)				
	44	22	5	3	
Şayka	16				16
Şayka		5			5
			40	80	120
					toplam: 141

Beş nevbet fırında dökülen topların					Dört nevbet fırında dökülecek topların					
Adı	Çapları (kıyye)				toplam	Adı	Çapları (kıyye)			toplam
	44	22	5	3			44	5	3	
Şayka	8				8	Şayka	8			8
Şayka		5			5			27	19	46
			13	61	74					
					toplam: 87					toplam: 54

1117/1705'te, Tersâne'de demirli büyük kalyonla Karadeniz'den gelen iki küçük kalyona konacak değişik çaplarda yüz kırk bir topun dökülmesi emredilmişti¹²³. Bu sayıda top, dokuz *nevbet* fırında dökülecekti. İlk hazırlanan beş *nevbet* fırında seksen yedi topun yanı sıra sekiz saçma ile on altı eynek topu da dökülmüştü¹²⁴. Geri kalan elli dört top, dört *nevbet* fırında dökülecekti.

Dokuz *nevbet* fırında dökülecek toplara gereken bakırın parası dışında kullanılacak kalay, ham demir ile fırın tamiri ve ayrıca diğer masraflar da dahil olmak üzere söz konusu topları imâl etmenin mâliyeti 56.000 kuruştı. Buna göre bir fırın yaklaşık 6223 kuruşa mâl oluyordu ki bu, daha önce bir fırın için gerekenden yaklaşık 223 kuruş fazla harcıandığını göstermektedir.

Tablo 72: Kalyon ve kaleler için beş nevbet fırında dökülecek toplar

	Çaplar (kıyye)			toplam
	7	5	3	
Kalyonlara	10	12	14	36
Özi kalesine	10	10	5	25
Bender kalesine	1		24	25
toplam:	21	22	43	86

¹²³ BOA, MAD 3137, vr. 5a (19 Ş. 1117/6 Aralık 1705).

¹²⁴ Saçma, eynek ve diğer küçük toplar için bkz. Ágoston, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü**, s. 122-5.

1123/1711'de Özi ve Bender kaleleriyle kalyonlar için 3, 5 ve 7 kıyyelik seksen altı top dökülecekti¹²⁵. Bu beş *nevbet* fırında top dökümü için gereken malzeme de belirtilmişti. Buna göre her fırın için gereken; 30 kantardan 150 kantar ham demir Cebehane'den¹²⁶; 20 kantardan 100 kantar eski halat Tersâne'den; 45 kantardan 225 kantar kalayın 110 kantarı ise Tophane'den verilmişti. Geri kalan 115 kantar kalayın, kantarının tahminen 40 kuruştan¹²⁷ satın alınacağı, bunun da 4600 kuruş edeceği hesaplanmıştı. Metaller dışında bir fırının diğer malzemeleri ve verilecek ücretler 2867,5 kuruş tutmaktaydı. Bu hesaba göre beş *nevbet* fırın top dökmek için 14.337,5 kuruş ve eksik kalan kalayın tahminî parası da eklenince toplam 18.937,5 kuruş ödenmişti.

Tablo 73: Bir *nevbet* fırında dökülecek toplar

Adı	Topların					toplam
	çapı (kıyye)					
	44	11	7	5	3	
Şayka-i kalyon	2					2
Top-ı kalyon		2	2	5	1	10
	toplam:					12

Donanma kalyonlarındaki eksik topları tamamlamak için 1145/1732'de bir *nevbet* fırında 9 kıyyelik on bir top¹²⁸, 1146/1733'te ise yine bir *nevbet* fırında beş değişik çapta on iki top dökülecekti¹²⁹. 1171/1757'de üç kantarlı bir kalyon için bir *nevbet* büyük fırında on yedi karış uzunluğunda 132 kıyyelik büyük iki şayka topu ile on bir karış uzunluğunda 1,5 kıyyelik beş şâhî topunun¹³⁰, 1175/1761'de ise kalyonlar için 3 kıyyelik on üç karış uzunluğunda yetmiş sekiz büyük top ile 1,5 kıyyelik on bir karış uzunluğunda on şâhî topun Tophane-i Âmire kârhanesinde

¹²⁵ BOA, MAD 2895, s. 13 (20 R. 1123/7 Haziran 1711).

¹²⁶ Tophane'de kalyon topları döküleceği esnada bir fırın için Cebehane mevcudundan 30 kantar ham demir verile gelmekteydi (BOA, MAD 2485, s. 3, 28 C. 1121/4 Eylül 1709).

¹²⁷ Birkaç sene sonra dökülecek toplar için Tophane Nâzırı Mehmed Efendi'nin piyasadan aldığı kalayın kantarına, 12 S. 1126/27 Şubat 1714'te 36 kuruş ödenmişti (BOA, MAD 3171, vr. 1/2). 1146/1733'te kalayın kantarına 45 kuruş (BOA, MAD 10329, s. 5, 4 R. 1146/14 Eylül 1733), 24 R. 1171/5 Ocak 1758'de ise 51 kuruş ödenmişti (BOA, MAD 10364, s. 50).

¹²⁸ BOA, MAD 10326, s. 3 (19 M. 1145/12 Temmuz 1732).

¹²⁹ BOA, MAD 10329, s. 5 (18 B. 1146/25 Aralık 1733).

¹³⁰ BOA, MAD 10364, s. 50 (14 R. 1171/26 Aralık 1757).

dökülmesi emredilmiştir¹³¹. 1176/1763'te ise Kapudâne-i hümayûn kalyonu olarak Akdeniz'e açılacak Hısn-ı Bahrî kalyonuna konmak üzere daha önce 1155/1742-43'te Tersâne tarafından Tophane'ye teslim edilen 132 kıyyelik büyük iki şayka topunun tekrar geri verilmesi için Liman Reisi Ali kaptanın arzı üzerine Topçu başına hitaben bu hususta ferman yazılmış ve Ali kaptan 13 Şevvâl 1176/27 Nisan 1763 tarihinde topları Topçu başı Elhâc Mehmed Emin Ağa'dan teslim almıştı¹³².

1183/1770'de kalyonlar için 3 kıyyelik on üç karış uzunluğunda kırk büyük top, 1,5 kıyyelik on bir karış uzunluğunda yirmi şâhî topu, ayrıca Tuna'ya gönderilecek firkateler için yine 1,5 kıyyelik dokuz karış uzunluğunda on iki şâhî topu ile ince donanma pergendileri için 1 kıyyelik yedi karış uzunluğunda kırk şâhî topun Tophane-i Âmire kârhanelerinde dökülmesi emredilmiştir¹³³.

Kalyonlar için her sene üç fırın top dökülmesi uygulaması, zamanla yeterli top sayısına ulaşıldıktan sonra sadece gerekli olan çap ve sayıda top dökümüne dönüşmüş olmalıdır.

Top Tamiri

Topların barutun ateşlenebilmesi için kuyruk kısımlarındaki barut konulan haznenin üstünden hazneye kadar açılan falya deliği, ateşleme sırasında ortaya çıkan yüksek sıcaklığın etkisiyle ısınmakta ve zamanla genişlemekteydi. Gittikçe genişleyen falya deliği bu hâliyle ateşlenen barutun gülleye yeterli tazyiki yapamamasına ve dolayısıyla güllenin etkisinin azalmasına sebep olduğundan tunç topların falya deliklerinin zamanla tamir edilmesi gerekmektedir¹³⁴.

1130/1718'in ilk aylarında donanma kalyonlarında bulunan on iki kırık topun yeniden dökülmek üzere Tophane'ye teslimi ve yüz altmış topun da falyalarının tamiri için Tophane'den yeterli sayıda falyacı tayin edilerek bir an önce tamir edilmesi ayrıca yeni topların bir an önce dökülmesi emredilmiştir. Tamir ve

---

¹³¹ 1175/1761'de Tophane'de aşağı ocaklarda toplam seksen sekiz topun kırk üç *nevbet* ocakta dökülmesi sırasında gereken malzemelerden don yağı, alât-ı köhne ve ocak çukurlarına doldurulacak çamur için bkz. BOA, C. BH 687; C. BH 10398; C. BH 10797.

¹³² BOA, C. BH 11632, lef 1, 2.

¹³³ 1183/1770'de Tophane'deki aşağı ocaklarda toplam yüz on iki topun otuz üç *nevbet* ocakta dökülmesi sırasında gereken malzemelerden çam kömürü, eski gabya sütunu ile kalıp ve mil inşâsında kullanılmak üzere Sadabat'tan 150 mavna ile getirilecek sarı toprak (*türâb*) için bkz. BOA, C. BH 588; C. BH 657; C. BH 776; C. BH 2024.

¹³⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Aydüz, **Tophâne-i Âmire**, s. 276-7.

döküm için yapılacak masrafların devlet hazinesinden karşılanması kararlaştırılmıştı¹³⁵.

Tablo 74: 1134/1722’de falyaları tamir olunan kalyon topları¹³⁶

	Topların çapları(kıyye)							toplam
	16	14	11	9	7	5	3	
adet	10	10	20	30	100	110	120	400

1134/1722’de, donanma kalyonlarında çokça kullanıldıkları için falyalarının *bollanıp* artık kullanılamaz hale geldiği belirtilen yedi değişik çaptaki dört yüz topun tamir edilmesi emredilmekteydi. Bunlardan yüzü *dökme* falya, diğer üç yüzü *mengeneli* falya olacaktı. Bu tamirat için her topa gereken;

1 kıyyeden 400 kıyye ham demir ve

150 dirhemden 150 kıyye frengî çelik Cebehane’den ve

300 dirhemden 300 kıyye ruy (tunç) maya ise Tophane’den verilmişti.

Ayrıca her bir top için falyacı ücreti 180 ve kömür parası 24 akçeden 204 akçe, toplam dört yüz top için ise 81.600 akçe tutuyordu¹³⁷.

Tablo 75: 1158/1745’de falyaları tamir olunan kalyon topları

	Topların çapları (kıyye)				toplam
	5	3	1,5	1	
Adet	1	57	40	2	100

1158/1745’te kalyonlarda kullanılan topların falyalarının tamir edilmesi gerektiğinde dört değişik çaptaki yüz topun tamiri için 33.720 akçe ödenmişti¹³⁸.

Tablo 76: 1181/1767’de falyaları tamir olunan kalyon topları

	Topların çapları(kıyye)				toplam
	9	5	3	1,5	
Adet	3	9	30	21	63

¹³⁵ Kâimmakâm Paşa, Defterdâr vekili, Tophane Nâzırı ve topçu başına 10 S. 1130/13 Ocak 1718’de gönderilen hüküm: BOA, MAD 3918, s. 9.

¹³⁶ BOA, MAD 3133, s. 10 (27 Ca. 1134/15 Mart 1722).

¹³⁷ BOA, MAD 3133, s. 10 (27 Ca. 1134/15 Mart 1722).

¹³⁸ BOA, MAD 4380, vr. 51a (27 Ra. 1158/29 Nisan 1745).

1181/1767'de Akdeniz seferine çıkan kalyonlara Tersâne'de bulunan tunç toplardan altmış üçünün falyaları tamir edilerek konmuştu. Tamir masrafı olarak 220 kuruşun Tersâne Emini'nin hesabına dahil edilmesi emredilmişti¹³⁹.

3.2.1.3. Çeşitli Top Güllelerinin İmâli

Sayılarının kanunnâme çerçevesinde artacağından hareketle kalyonlar için Tophane-i Âmire'de şayka topları döktürülürken bunlara uygun mermer yuvarlakların (gülle) yaptırılması için 1114/1702'de Eski İstanbulluk'ta¹⁴⁰ uygun bir yerde bir kârhane binası yaptırılması ve burada imal edilecek çeşitli güllelerin her birinin ne kadara mâl olacağına Sultanhisarı kalesi (Kum kalesi)¹⁴¹ dizdârının bildirmesi emredilmişti. Bu iş için İstanbul'dan gönderilen mübâşir, kârhane için uygun yeri, ayrıca işçiler ve bu işe vâkıf olanlarla görüşerek güllelerin kaç imâl edilebileceğini kaydettiği defteri İstanbul'a götürecekti¹⁴².

Eski İstanbulluk'ta söz konusu kârhane inşâ edilerek faaliyeti geçmiştir. Zîra 1121/1709'da, Tersâne'deki *kebîr kalyon* ve Tophanede bulunan şayka toplarının sefere hazır olmaları için Eski İstanbulluk'taki karhânede bin beş yüz mermer güllenin hazırlanması emredilmişti. Bir güllenin *kat'ıyye* ücreti için yarım kuruştan bin beş yüz mermer güllenin 750 kuruş tutacağı hesaplanmıştı. Bunların Bozcaada karşısındaki Odunluk iskelesine¹⁴³ araba ile naklinde ise her gülle için 4 sağ akçeden toplam 50 kuruş ödenecekti¹⁴⁴. Yedi yüz ellişer gülleği gemilerine

¹³⁹ Top falyalarının tamir masrafının 243 kuruş tuttuğu bildirilmekle beraber bunun 23 kuruşu indirilerek Tersâne-i Âmire Emini Hüseyin Ağa'nın hesabına 220 kuruş olarak kaydedilmesi emredilmişti (BOA, C. BH 8418, 1 R. 1181/27 Ağustos 1767).

¹⁴⁰ Civarında *Aleksandreia Troas* antik şehri bulunan eski liman şehri, bugün Ezine, Çanakkale sınırları içindedir (Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)**, Ankara 2006, s. 263).

¹⁴¹ Sultanhisarı Kalesi'nin diğer adının Kum Kalesi olduğuna dair 19 L. 1183/15 Şubat 1770 tarihli bir belgede şu ifade geçmektedir: “*Gelibolu Baruthânesi mevcûdundan Boğaz hisarlarında vâkı' Sultâniye ta'bîr olur Çanakkalesi ve Kilidü'l-bahr ve Seddü'l-bahr ve Sultân hisarı ta'bîr olunur Kum kalelerine ellişer kantar barût-ı siyâh verilmek bâbında...*” (BOA, Cevdet-Askeriye 54716, lef 1). [Söz konusu belgeyi benimle paylaşan Yrd. Doç Dr. İbrahim Sezgin'e teşekkür ederim.]

¹⁴² 16 R. 1114/9 Eylül 1702 tarihinde Sultanhisarı kalesi dizdârına gönderilen emr-i şerif (BOA, MAD 5362, s. 4). Bununla birlikte Sultanhisarı'nda 1109/1697'de dört yüz mermer yuvarlak hazırlanmış olması burada eskiden de bir kârhane'nin mevcut olduğunu göstermektedir bkz. Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 177.

¹⁴³ Günümüzde Yük yeri iskelesi.

¹⁴⁴ 29 B. 1121/4 Ekim 1709 tarihinde Sultanhisarı kalesi kadısı ve dizdârına gönderilen hükümde güllerin hazırlanması ve mermer güllelerin *kat'ıyye* ve arabayla iskeleye nakliye ücreti olan 800

yükleyerek Tophane-i Âmire'ye teslim eden Halil ve Ali reislere de 120'şer kuruş *navl-ı sefîne* ücreti verilmişti¹⁴⁵. Böylece imâl edilmesinden teslim edilmesine kadar yapılan harcamalarla bin beş yüz mermer gülle için toplam 1040 kuruş ödenmişti.

Tablo 77: Sipariş verilen ve teslim edilen mermer güllerin ağırlık, adet ve ücretleri

Sipariş verilen			Ücret (akçe)	Teslim edilen
Ağırlık	Akçe/adet	Adet		Adet
3 kantar (132 kıyye)	180	100	18.000	105
1 kantar (44 kıyye)	120	350	42.000	424
0,5 kantar(22 kıyye)	40	350	14.000	329
16 kıyye	45	1000	45.000	1040
toplam		1800	119.000	1898

1134/1722'de kalyonlardaki şayka topları için dört değişik çapta mermer güller gerektiğinde bunların topçular ocağından bu iş için tayin olunan bir mübâşir idaresinde İstanbul'dan gönderilen topçular tarafından yine Eski İstanbulluk'ta hazırlanması emredilmişti. Güllerin hepsinin mermerden ve belirlenen çaplara uygun şekilde tıraşlanması şartı koşulmuştu. Farklı çaplardaki bin sekiz yüz mermer gülle için *senk-tıraşâna* 991, 5 kuruş 20 akçe (119.000 akçe) ödenmişti¹⁴⁶. Mermer güllerin İstanbul'a gemiyle getirilmeleri için arabalarla Odunluk iskelesine nakledilmeleri emredilmişti¹⁴⁷. Güllerini gemisiyle getirmesi için kantarı 18 akçe olmak üzere 1100 kantar üzerinden Elhâc Ahmed Reis ile anlaşmış 165 kuruş tutan *navl-ı sefîne* ücretinin 110 kuruşu peşin ödenmişti. Elhâc Ahmed Reis, 1898 mermer gülleği Tophane-i Âmire'de Topçu başı İbrahim Ağa'ya 17 Şevvâl 1135/21 Temmuz 1723 tarihinde teslim etmiş, ayrıca ikinci seferde Eski İstanbulluk'ta mevcut bulunan 44 kıyye çapında otuz ile 18 ve 16 kıyye çaplarında dört yüz doksanar, toplam bin on

kuruşun 1121 senesi Biga Livâsı haslar mukataasından verilmesi emredilmekteydi (BOA, MAD 2485, s. 31).

¹⁴⁵ Halil ve Ali reislere, İstanbul gümrüğü mülhakatından olan İzmir gümrüğü gelirinden ödeme yapılması için 9 C. 1122/5 Ağustos 1710 tarihinde tezkire verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 31).

¹⁴⁶ Boğaz hisarı kadısı ve dizdârına mermer güllerin hazırlanması için 1 Z. 1134/12 Eylül 1722 tarihinde emr-i şerif yazılmıştı (BOA, MAD 3133, s. 38). Güller için 1 Z. 1134/12 Eylül 1722'de *ale'l-hesap* 400 kuruş ödeme yapılmış geri kalan 591,5 kuruş 20 akçe için ise 12 Ş. 1135/18 Mayıs 1723 tarihinde bir tezkire verilmişti (BOA, MAD 3133, s. 38).

¹⁴⁷ Tuzla ve Eyne kadıları, serdarları, âyân ve vilâyet iş erlerine hitaben 10 B. 1135/16 Nisan 1723'te yazılan hükümde Odunluk iskelesi civarındaki köylerdeki arabaları hazırlanmış güllerini bir an önce iskeleye nakletmeleri hususu emredilmekteydi (BOA, MAD 3133, s. 38).

mermer gülleği de nakletmişti. İki seferde 1690 kantar 14 kıyye ağırlığındaki toplam iki bin dokuz yüz sekiz mermer gülle için Elhâc Ahmed Reis'e daha önce peşin olarak verilen 110 kuruş dışında 143,5 kuruş daha verilmiş, böylece toplam *navl-ı sefine* 253,5 kuruş tutmuştu¹⁴⁸.

Kalyon topraklarında mermerin yanı sıra demir gülleler de kullanılmaktaydı. İstanbul ve Banaluka'da gülle imâl edilen dökümhanelerin yanı sıra 1107/1695-96'dan itibaren Pravişte'de yeni açılan bir demir madenine dökümcü ustaları gönderilmek suretiyle burada da demir gülle imâl edilmeye başlanmıştı¹⁴⁹. 1116/1705'te dökülmesi ferman olunan küçük saçma güllelerden yirmi dört bini Tophane'ye teslim edildiğinde, bunların daha önceden gönderilen örnekten farklı surette imal edildiği ve çoğunluğunun şeklen *müdevver* (yuvarlak) olmayıp birbirlerine benzemeyen şekillerde buldukları görülmüştü. Bu olayın üretim sırasında yeterli ilgiyi göstermediğine yorulduğu, Pravişte kârhanesi Emîni'ne bildirilerek bundan sonra dikkatli olması ve hazırlattığı bütün küçük saçma gülleleri bir an önce göndermesi ayrıca 30, 40 ve 50 dirhem ağırlığında üç yüz bin gülle daha dökürtmesi emredilmişti¹⁵⁰.

Tablo 78: 1170/1757'de Pravişte kârhanesinde dökülerek teslim edilen gülleler

	Gülleler (kıyye)				toplam
	9	7	5	3	
Teslim edilen gülle sayısı	500	1400	1470	5000	8370
Güllelerin normal ağırlığı (kıyye)	4500	9800	7350	15.000	36.650
Teslim edilen güllelerin ağırlığı (kıyye)	3750	8060	6600	11.950	30.360

Pıraveşte kârhanesinde dökülen güllerin daha sonra da belli bir standardı yakalayamadığı söz konusu kârhanede üretilip 1170/1757'de, Tersâne'deki yuvarlak (gülle) mahzenine teslim edilen güllelerin kayıtlarından anlaşılmaktadır¹⁵¹.

¹⁴⁸ Belirtilen çap ve adette 1800 mermer gülle toplam 1188 kantar 28 kıyye gelmesine rağmen İstanbul gümrüğü Emîni tarafından Elhâc Ahmed Reisle 1100 kantar üzerinden anlaşılmıştı (BOA, MAD 3133, s. 38).

¹⁴⁹ Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 177.

¹⁵⁰ BOA, MAD 3141, s. 18 (7 Za. 1116/3 Mart 1705).

¹⁵¹ Pıraveşte kârhanesi Emîni İbrahim çorbacı tarafından dökürülen yuvarlaklardan 30.360 kıyye ağırlığındaki sekiz bin üç yüz yetmişini Koca Mehmed Reis'in gemisiyle getirip Tersâne mahzenine

Fotograf 8: Kol gücüyle atılan küçük humbaralar¹⁵²

Toplar için mermer ve demir güllerin yanı sıra humbara güllerini de imâl edilmekteydi. Kadırgalar döneminde kullanılan ve *Tersâne-i Âmire-i âtık* olarak kaydedilen âtıl durumdaki olan bazı eski Tersâne gözlerinde, yeni kurulan humbara kârhanesinde kullanılacak beş adet tulumba için gereken bakır, Tophane-i Âmire mevcudundan verilmişti¹⁵³. Bu kârhanede dökümcü ustası Mahmud tarafından dökülen 85 kıyyelik dört yüz elli beş, 45 kıyyelik yetmiş yedi ve 32 kıyyelik elli dört; toplam 45.703 kıyye gelen beş yüz seksen altı humbara dânesi, 23 Şevvâl 1121/26 Aralık 1709 tarihinde Tophane'ye teslim edilmiş, ücret olarak usta Mahmud'a 100 kıyyesi 375 sağ akçeden hesaplanarak 1428 kuruş 9 para ödenmişti¹⁵⁴.

Bir diğer humbara kârhanesi Kağıthane'de bulunmaktaydı. 1123/1711'de, muhtemelen âtıl durumda olan bu kârhanedeki çarkı ve körüğü tamir edip örnek olarak da dokuz humbara dânesi döken Cezayirli humbaracı Abdî'nin, kömür parası, döküm ücreti ve helon¹⁵⁵ talebi uygun görülerek 500 kuruş ve 500 kantar helon

---

teslim ettiğine dair kârhane Emîni İbrahim çorbacı verilmek üzere hazırlanan 3 Z. 1170/19 Ağustos 1757 tarihli Topçu başı Elhâc Mehmed imzalı temessük (BOA, D. BŞM TRE dos. 375/66).

¹⁵² <http://www.dzkk.tsk.mil.tr/muze/turkish/Koleksiyon/Silahlar/Dscn1617.jpg>.

¹⁵³ Tophane-i Âmire'de bulunan bakırdan alınabilmesi için 21 Ca. 1121/29 Temmuz 1709 tarihinde bir tezkire verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 13).

¹⁵⁴ BOA, MAD 2485, s. 13 (27 L. 1121/30 Aralık 1709).

¹⁵⁵ Madenden cevher halinde çıkarılıp çubuk şeklinde kullanıma hazır hale getirilen demir. Tersâne'nin ihtiyacı olan helon, Samakovcuk'tan getirilmekteydi. Helon'un kıyyesine 5 akçe, Samakovcuk ve Tuzla'dan arabalarla Eyneada iskelesine nakledilmesinde 100 kıyyesine nakliye ücreti olarak 20 akçe ve gemilerle İstanbul'a getirilmesinde ise *navl-ı sefine* olarak kantarına 12 akçe ödenmekteydi. Sefer hazırlığı ve kalyon toplarının gülle ve humbara dânelerini dökmek için, ocaklık olan miktarın dışında, Samakovcuk Emîni Elhâc Mustafa Ağa, 1 C. 1129-29 Ca. 1130/13 Mayıs 1717-1 Mayıs 1718 tarihleri arasında 363.330,5 kıyye helonu satın alıp Eyne ada iskelesine naklettirdiğinde kendisine 15.744 kuruş 12 para ödenmişti (BOA, MAD 2895, vr. 24a, 15 C. 1130/16 Mayıs 1718). Daha sonraki tarihlerde de aynı fiyattan helon satın alınmıştı (BOA, MAD 3133, s. 46, 4 Za. 1134/16 Ağustos 1722; MAD 10313, s. 40, 6 N. 1135/10 Haziran 1723).

verilmişti¹⁵⁶. Burada dökülen humbaralardan 26 Rebiülahir 1123/13 Haziran 1711 tarihinde, donanma kalyonlarından Kasım kaptanın idaresindeki kalyona yüz iki büyük, yüz yirmi küçük, Badralı Ahmed kaptanın idaresindeki kalyona ise 42 büyük, 47 küçük; toplam 11.154 kıyye ağırlığında üç yüz on bir humbara dânesi teslim edilmişti¹⁵⁷.

Tablo 79: 1130/1718’de savaşa giden donanmaya verilen gülleler¹⁵⁸

	Güllelerin çapları (kıyye)								toplam
	14	11	9	7	5	3	1,5	1	
Devlet kalyonu: 23	1000	2400	3700	4300	11.500	14.100	4700		41.700
Tüccar kalyonu: 7					1500	2200	2100	600	6400
30 kalyona verilen Toplam gülle	1000	2400	3700	4300	13.000	16.300	6800	600	48.100

Tablo 80: 1162/1749’da Akdeniz seferine giden kalyonlara Tophaneden verilen gülleler¹⁵⁹

Kalyonlar	Güllelerin çapları (kıyye)			Misket 100 dirhem
	3	1,5	1	
Ankâ-yı Bahrî, Kapudâne-i hümayûn	300	300	300	600
Murâdiye, Patrona-i hümayûn	350	300	350	400
Nusret-nümâ	350	200	350	1000
Huma-yı Bahrî		200		
Toplam	1000	1000	1000	2000

Tablo 81: 1181/1768’de Akdeniz’e giden kalyonlara Tophane’den verilen gülleler¹⁶⁰

Kalyonlar		Güllerin çapları (kıyye)				Misket 100 dirhem
		7	5	3	1,5	
Kapudâne-i hümayûn	Takım		1195	820		2000
	mevcut		945	520	-	1800
	verilecek		250	300		200

¹⁵⁶ BOA, MAD 2895, s. 8 (10 S. 1123/30 Mart 1711).

¹⁵⁷ BOA, MAD 2895, s. 8. Topçu başı Abdülkerim Ağa’nın 1 Z. 1123/10 Ocak 1712 tarihli tezkiresine göre Kağıthane’deki kârhane’de 601 adet 85 kıyye, 4 adet 45 kıyye, 8 adet 18 kıyye ve 414 adet 32 kıyyelik humbara dâneleri mevcuttu. Daha önce iki kalyona teslim edilenlerle toplam 64.369,5 kıyye ağırlığındaki bin üç yüz otuz sekiz humbara dânesininin 100 kıyyesi, 375 sağ akçeden hesaplandığında 2011,5 kuruş 1 pare 2 akçe ödenecekti. 500 kuruşu daha önceden peşin aldığından Cezayirli Humbaracı Abdullah’a (*Abdî* olarak da zikredilmektedir) ücretin geri kalan miktarı verilecekti (BOA, MAD 2895, s. 8, 29 M. 1124/8 Mart 1712).

¹⁵⁸ BOA, MAD 3918, s. 25 (25 Z. 1130/19 Kasım 1718).

¹⁵⁹ BOA, MAD 10350, s. 6 (15 S. 1162/4 Şubat 1749).

¹⁶⁰ BOA, MAD 4005, s. 30 (9 Za. 1181/28 Mart 1768); C. BH 8453, lef 1.

Patrona-i hümâyûn	Takım <u>mevcut</u> verilecek		870 <u>570</u> 300	695 <u>445</u> 250	-	1000 <u>710</u> 290
Riyâle-i hümâyûn	Takım <u>mevcut</u> verilecek		1344 <u>944</u> 400	762 <u>512</u> 250	319 <u>69</u> 250	600 <u>220</u> 380
Nusret-nümâ	Takım <u>mevcut</u> verilecek			1266 <u>916</u> 350	425 <u>75</u> 350	439 <u>139</u> 300
Semend-i Bahrî	Takım <u>mevcut</u> verilecek		900 <u>700</u> 200	1000 <u>650</u> 350	500 <u>350</u> 150	500 <u>310</u> 190
Seyyâr-ı Bahrî	Takım <u>mevcut</u> verilecek		1000 <u>760</u> 240	1000 <u>670</u> 330	200 - 200	500 <u>200</u> 300
Tuhfetü'l-mülûk	Takım <u>mevcut</u> verilecek	500 - 500	1000 <u>593</u> 407	1000 <u>580</u> 420	600 <u>320</u> 280	600 <u>195</u> 405
Gazâl-ı Bahrî	Takım <u>mevcut</u> verilecek		735 <u>535</u> 200	638 <u>388</u> 250	200 - 200	370 <u>170</u> 200
	Toplam Verilecek	500	1997	2500	1430	2265

1181/1768'de Akdeniz seferine çıkan sekiz kalyona, takımları olarak verilecek güller, geçen sene bu kalyonlara verilen güllerden geri kalanların sayısı çıkartılarak hesap edilmiştir. En çok 5 ve 3 kıyyelik güllerden verilmiştir.

Tablo 82: 1183/1770'de Akdeniz'e açılan on üç kalyona verilen güller

	Mermer güllerin çapları			Demir güllerin çapları						Misket Gülle 100 dirhem	
	132	44	22	14	11	9	7	5	3		1,5
Takım	125	2100	50	1700	2000	2900	5700	11100	8800	1200	51840
Mevcut		40				700	2100	5400	3850	700	2750
Verilecek		2060				2200	3600	5700		500	49090
Toplam		2275				33400					51840

Burc-ı Zafer, kapudâne-i hümâyûn, *Hısn-ı Bahrî*, patrona-i hümâyûn, *Ziver-i Bahrî*, riyâle-i hümâyûn, *Sebk-i Bahrî* (büyük kalyon), *Neheng-i Bahrî* (büyük kalyon), *Peleng-i Bahrî* (büyük kalyon), *Ankâ-yı Bahrî* (büyük kalyon), *Mukaddem-i*

Şeref, Tilsım-ı Bahrî, Semend-i Bahrî, Şeşpâ-yı Bahrî, Berîd-i Zafer, Mesken-i Gâzi kalyonları 1183/de Ruslarla süren savaş dolayısıyla Akdeniz'e sefere çıkmışlardı.

Kapudâne-i hümâyûn kalyonu *Burc-ı Zafer* ve ile patrona-i hümâyûn kalyonu *Hısn-ı Bahrî*'ye verilen 132 kıyyelik (169,34 kg.) mermer güllerden bu kalyonların donanmanın en büyük topu olan üç kantarlık toplardan taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bu iki kalyonda 44 kıyyelik (56,44 kg.) toplardan da bulunmaktaydı. Büyük kalyon oldukları belirtilen *Sebk-i Bahrî, Neheng-i Bahrî, Peleng-i Bahrî*, ve *Ankâ-yı Bahrî* kalyonlarına 44 kıyyelik, *Mukaddem-i Şeref* kalyonuna ise 22 kıyyelik (28,20 kg.) mermer güllerden verilmişti. Bu kalyonlarda ayrıca 14 (17,94 kg.), 11 (14,10 kg.), 9 (11,53 kg.), 7 (8,97 kg.), 5 (6,41 kg.) ve 3 kıyyelik (3,84 kg.) toplar da bulunmaktaydı. Diğer kalyonlar ise 5, 3 ve 1,5 kıyyelik (1,92 kg.) toplar taşımaktaydılar¹⁶¹.

Mutat Akdeniz seferlerine çıkan kalyonlara genellikle 7, 5, 3, 1,5 ve 1 (1,28 kg.) kıyyelik demir güller ve 100 dirhemlik (320,7 gr.) küçük misket güller verilirken savaş dolayısıyla Akdeniz'e açılan kalyonlara bunların yanı sıra 132, 44 ve 22 (28,22 kg.) kıyyelik mermer, 14, 11 ve 9 kıyyelik demir güllerden de verilmiştir.

Diğer savaş malzemeleri

Savaş zamanında sefer dolayısıyla denize açılan kalyonlara verilen savaş malzemelerinin kayıtlarından hareketle bunların çeşitliliği ve sayıları hakkında sağlıklı bilgilere ulaşılabilmektedir.

Belgelerde kalyonlara verilmesi emredilen savaş malzemeleri arasında geçen palankete, yarım gülleli zincir, toplu zincir, pây-ı hınzır ve demir makaslı top, düşman gemilerinin direk ve seren takımlarına hasar vererek onları hareketsiz bırakmak amacıyla kullanılmaktaydı. Böylece manevra dolayısıyla savaşma kabiliyetinden yoksun kalan geminin yedeğe alınması sağlanmaktaydı. Salkım ise ateşlendiğinde aynı anda bir çok düşman askerini etkisiz bırakmak üzere tasarlanmış bir savaş malzemesiydi.

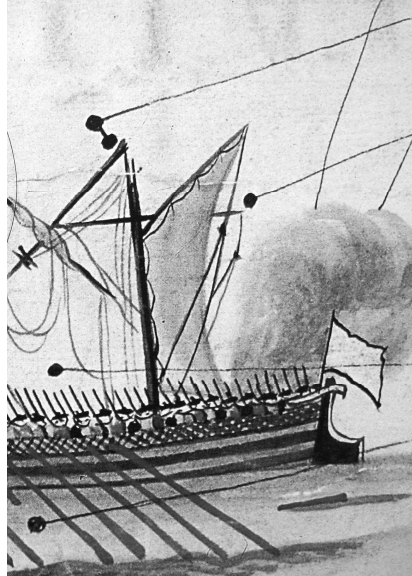
¹⁶¹ BOA, C. BH 7197 (13 Za. 1183/10 Mart 1770).

Tablo 83: Sefer dolayısıyla 1130/1718’de kalyonlar için hazırlanması emredilen savaş malzemesi¹⁶²

	Çaplar (kıyye)											toplam
	44	16	14	11	9	7	5	3	2	1,5	1	
Mermer Gülle	1900											1900
Demir Gülle		2000	4000	5000	5000	14.000	30.000	30.000	2000	12.000	1000	105.000
Demir palankete		2000	2000	2000	2000	5000	7000	8000				28.000

Demir mikrâs (makas)	17.000 top	
Demir zincir	16.000 top	
Demir pâ-yı hınzır	5.000 adet	
Salkım için küçük demir yuvarlak (her biri 100 dirhem)	60.000 adet	
Salkımlar için kurşun	304 kantar	
Fitil-i mısırî	108 kantar	
Tüfenk-endâz levendler için	kurşun	119 kantar
	Siyah barut	2675 kıyye

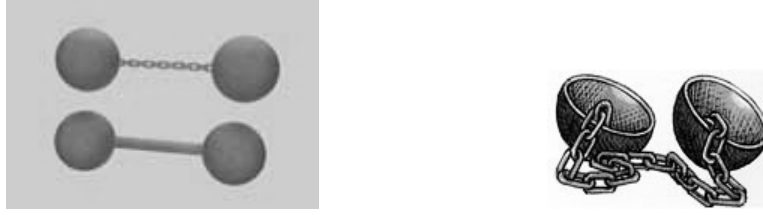
Resim 10: 1788 Özi kuşatmasında Osmanlı kalyon toplarından ateşlenen bir palanketenin Rus gemisinin direğini kırması¹⁶³

¹⁶² BOA, MAD 3918, s. 142 (17 Ra. 1130/18 Şubat 1718).

¹⁶³ TSMA, E. 9403/1’den naklen Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 354-55’ten detay.

Şekil 7-8: Çubuk ve zincirli palankete ile yarım gülleli zincir¹⁶⁴

Şekil 9-10, Fotograf 9-10: Salkım şeklinde küçük yuvarlaklar ve demir makaslı gülle¹⁶⁵

Tersâne’de yeni yapılan humbara kârhanesinde, 1126/1714’te, dökümcü ustası Mahmud tarafından 279 kantar 25 lodra ağırlığında bin beş yüz on yedi *ser-palankete* dökülmüştü. Bunlara gereken palankete milleri ise Tersâne mahzeninden verilmişti. Usta Mahmud’a, 10.714 kıyye gelen *ser-palanketeler* için kıyyesi 9 akçeden 803,5 kuruş 2 para döküm ücreti ödenmişti¹⁶⁶.

Daha sonraki kayıtlarda palankete, yarım gülleli zincir ve pây-ı hınzırla ilgili biraz daha ayrıntıya ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu kayıtlara göre biner adet

¹⁶⁴ Solda, palanketeleri gösteren resim “<http://www.aeragon.com/o/am/index.html>” adresinden alınmıştır. Diğeri ise “<http://www.kipar.org/piratical-resources/british-firepower.html>” adresinde bulunmaktadır; Kaynak olarak Stephen Biesty, **Cross-Sections Man-of-war**. London, Dorling Kindersley, 1993, gösterilmiştir.

¹⁶⁵ Soldaki resim “<http://www.aeragon.com/o/am/index.html>” adresinden alınmıştır. Ortadaki ise “<http://www.kipar.org/piratical-resources/british-firepower.html>” adresinde bulunmaktadır; Kaynak olarak Stephen Biesty, **Cross-Sections Man-of-war**. London, Dorling Kindersley, 1993, gösterilmiştir. Sağdaki iki fotoğrafta bulunan demir makaslı gülle ile başka bir savaş aleti 1628’de inşâ edildikten kısa bir süre sonra batan İsveç’e ait *Vasa* adlı gemiden çıkarılmıştır (http://encyclopedia.thefreedictionary.com/_/viewer.aspx?path=b/be/&name=Different_types_of_cannon_balls_Vasa.jpg).

¹⁶⁶ BOA, MAD 3171, vr. 58b (23 Za. 1126/30 Kasım 1714). Daha sonra da Tersâne’deki humbara kârhanesinde Dökümcü başı Usta Mahmud tarafından kıyyesi 9 akçeye palankete imâl edilmişti (BOA, MAD 3171, vr. 58b, 20 M. 1127/26 Ocak 1715; MAD 2850, s. 96, 24 B. 1127/26 Temmuz 1715; MAD 2864, vr. 74a, 2 R. 1129/16 Mart 1717; MAD 2864, vr. 78b, 1 R. 1130/4 Mart 1718; MAD 3918, s. 146, 28 Z. 1130/22 Kasım 1718).

yaptırılan bu üç ayrı savaş malzemesinden palankete ve pây-ı hınzırın her biri 2'şer kıyye (2,56 kg.) ağırlığındaki kolları ile yine 2 kıyye gelen yarım gülle zincir, Tophane-i Âmire'de hazırlanmaktadır (*sâhten*). Toplam üç bin adet savaş aleti için 2'şer kıyyeden 6000 kıyyeye (7692 kg.) ayrıca *harku'n-nâr*'a gidecek 666 kıyye (853,81 kg.) de eklenince 6666 kıyye ham demir (*âhen-i hâm*) gerekmektedir. Demircilere (*ahengerân*) ödenecek ücret, 6000 kıyye ham demir üzerinden kıyyesine 12 akçe olarak hesaplanmaktadır. Ayrıca nakliye ücreti olarak *mağuna*, kayık ve hamallara 3200 akçe verilmiştir. İşin Tophane'de yapılan kısmı toplam 75.200 akçeye mâl olmuştur.

Tablo 84: Tersâne ve Kağıthane kârhanelerinde dökülecek savaş aletleri

(ser-palankete)/ gülle-i palankete	kıyye	adet			Toplam: 1000 adet 5000 kıyye
	7	300	2100		
5	400	2000			
3	300	900			
(ser-zincir)/ gülle-i zincir	kıyye	adet			Toplam: 1000 adet 5000 kıyye
	7	300	2100		
5	400	2000			
3	300	900			
gülle-i / ser- pây-ı hınzır (beher adedi için 2 gülle)	kıyye	adet			Toplam: 2000 adet 2000 kıyye
	1	2000	2000		
			Genel toplam: 4000 adet 12.000 kıyye		

kıyye	adet			Toplam: 1000 adet 5000 kıyye	
					7
5	400	2000			
3	300	900			
kıyye	adet			Toplam: 1000 adet 3600 kıyye	
					3
1,5	400	1200			
1	300	600			
kıyye	adet			Toplam: 2000 adet 2000 kıyye	
					1
			Genel toplam: 4000 adet 10.600 kıyye		

Kollardan sonra *ser* veya *gülle* olarak adlandırılan diğer parçalar, Kağıthane ve Tersâne'deki humbara kârhanelerinde dökülmektedir (*rîhten*). Yukarıdaki listenin solunda yer alan ağırlıklarda bu parçalardan dökülmesi için 2/10 oranında *harku'n-nâr* miktarı olan 2400 kıyye de eklenince toplam 14.400 kıyye demir gerekmektedir. Bunun 2/3'ü (9600 kıyye) helon, 1/2'si (9600 kıyye) *ma'den-i Pıraveşte*'den oluşmaktadır. Listenin sağındaki ağırlıklarda bu parçalardan dökülmesi için yine 2/10 oranında *harku'n-nâr* miktarı olan 2120 kıyye eklendiğinde ise toplam 12.720

kıyye demir gerekmektedir. Yalnız belgede bundan sonraki hesaplamalar önceki gibi *harku'n-nâr* eklendikten sonra oluşan toplam 12.720 kıyye üzerinden değil 10.600 kıyye üzerinden yapılmaktadır. Bunun da $\frac{2}{3}$ 'ü (7066,5 kıyye) helon, $\frac{1}{2}$ 'si (3533,5 kıyye) *ma'den-i Pıraveşte*'den oluşmaktadır¹⁶⁷.

3.2.1.4. Garp Ocakları'na Verilen Toplar

Donanma kalyonlarında tunç toplar kullanılırken mühimmât ve malzeme talebinde bulunan Garp Ocakları'na daha ziyâde demir toplar verilmişti. Demir topların en çok 1,5, tunç topların ise 5 ve 7 kıyyelik olanlarından verilirken 50 zirâdan (37,9 m.) uzun donanma kalyonlarında kullanılan 44 kıyyelik tunç toplardan verilmemişti. 22 kıyyelik olanlardan sadece iki tane verildiği dikkati çekmektedir. Korsan faaliyetlerinde daha ziyâde manevra kabiliyeti yüksek fazla uzun olmayan gemilerin tercih edilmesi dolayısıyla donanma kalyonlarından kısa olan Garp Ocakları gemileri için bu durum anlaşılır gözükmektedir. Bununla birlikte Tunus Ocağı yetkilileri kendilerine verilen *Sayyâd-ı Bahrî* kalyonunda bulunan kırk iki tunç topun demir toplarla değiştirilmesine karşı çıkararak gidecekleri bölgelerin “*düşman ağzı*” yerler olması sebebiyle kendilerine tunç toplardan verilmesini ricâ etmişler, aksi takdirde düşmanın gücüne karşı koyamayacaklarını ifade etmişlerdi. Bunun üzerine kendilerine değişik çaplarda on altısı tunç olmak üzere elli top verilmişti¹⁶⁸. Ocaklara, barutla birlikte toplara uygun çaplarda çok sayıda yuvarlak ve fazla olmamakla birlikte 120, 85, 45, 35 ve 18 kıyyelik havanlar ile bunlar için humbara gülleleri de verilmişti.

¹⁶⁷ BOA, MAD 3133, s. 6-7 (28 C., 15 Ş. 1134/15 Nisan, 31 Mayıs 1722) BOA, MAD 10313, s. 5-6 (2 Ra., 10 B. 1135/11 Aralık 1722, 16 Nisan 1723).

¹⁶⁸ BOA, MAD 10344 s. 121 (22 M. 1157/7 Mart 1744); D. BŞM 1712, s. 13-14.

Tablo 85: 1125-69/1714-55 arasında Garp Ocakları'na verilen toplar

		Tunç topların çapları							Demir topların, çapları belli olanları ve olmayanları						
		22	14	11	9	7	5	3	1,5	5	3	1,5	1		toplam
Sene	Ocak														
1125/1714 ¹⁶⁹	Trablus													40	40
1127/1715 ¹⁷⁰	Trablus													15	15
	Tunus													15	15
	Cezayir													15	15
1133/1721 ¹⁷¹	Trablus										6			10	16
1135/1723 ¹⁷²	Cezayir	2				2				8					12
1144/1732 ¹⁷³	Trablus			4							15				19
1145/1733 ¹⁷⁴	Cezayir		4	4		20	20			10	10	44			112
1146/1733 ¹⁷⁵	Tunus			4				12							16
1153/1740 ¹⁷⁶	Trablus					4								15	19
1156/1744 ¹⁷⁷	Tunus				4		6		6		8	20	6		50
1161/1748 ¹⁷⁸	Cezayir														4*
1162/1749 ¹⁷⁹	Cezayir														30**
1162/1749 ¹⁸⁰	Tunus					5									15***
1169/1755 ¹⁸¹	Tunus					5	5		5						15
Toplam		2	4	12	4	36	31	12	11	18	39	64	6	110	
		Tunç topların toplamı: 112							Demir topların toplamı: 237						
		Genel toplam 393													

* Belgede sadece 1,5 kıyyelik dört top verildiği kayıtlıdır.

** Topların altısı 11, biri 16, dördü 9, ikisi 7, onu ise 1,5 kıyyelikti.

Ayrıca Saray-ı cedîd önünde bulunan yedi adet 11 kıyyelik dalyan topu da verilmişti.

*** Bu listeye dahil edilmeyen on topun 1,5 kıyyelik şâhî topu olduğu belirtilmiştir.

Garp Ocakları aldıkları esir ve ganimetten Osmanlı devletine de getirmekteydiler. Trablus Ocağı'nın esir aldığı yirmi denizci donanma kalyonlarına konurken ganimet olarak getirdikleri 3 ve 5 kıyyelik toplam otuz demir topun

¹⁶⁹ BOA, MAD 2756, s. 114 (19 Z. 1125/6 Ocak 1714).

¹⁷⁰ BOA, MAD 2850, s. 110 (21 Ş. 1127/22 Ağustos 1715).

¹⁷¹ BOA, MAD 3874, vr. 58a (9 Z. 1133/1 Ekim 1721).

¹⁷² BOA, MAD 10313 s. 112 (8 Ş. 1135/14 Mayıs 1723).

¹⁷³ BOA, MAD 10325 s. 33 (8 Ş. 1144/5 Şubat 1732); D. BŞM 1712, s. 8.

¹⁷⁴ BOA, MAD 10326 s. 129-130 (13 Ş. 1145/29 Ocak 1733); D. BŞM 1712, s. 4.

¹⁷⁵ BOA, MAD 10326 s. 131 (5 M. 1146/18 Haziran 1733); D. BŞM 1712, s. 10.

¹⁷⁶ BOA, MAD 3389 s. 113 (13 Ş. 1153/3 Kasım 1740); D. BŞM 1712, s. 10.

¹⁷⁷ BOA, MAD 10344 s. 121 (22 M. 1157/7 Mart 1744); D. BŞM 1712, s. 13-14.

¹⁷⁸ BOA, D. BŞM 1712, s. 6.

¹⁷⁹ BOA, D. BŞM 1712, s. 6-7.

¹⁸⁰ BOA, D. BŞM 1712, s. 15.

¹⁸¹ BOA, MAD 10359 s. 208 (15 S. 1169/20 Kasım 1755).

donanma kalyonlarında lüzumu olmaması üzerine Tersâne’de donatılması ferman olunan bir tüccar kalyonuna gereken kadarının konması emredilmişti¹⁸².

3.2.1.5. Tüccar Kalyonlarındaki Savaş Malzemeleri

Tablo 86: Tüccar kalyonlarının uzunluklarına göre bulundurmaları gereken levend sayısı ve savaş malzemesi

Kalyon uzunluğu (zirâ)	levend (nefer)	tüfek (adet)	Top çapları (kıyye)			toplam	siyah barut (kantar)	Yuvarlak (adet)	palankete (adet)	zincirli salkım (adet)	pây-ı hınzır (adet)
			5	3	2						
38-39	130	60		10	20	30	40	1500	300	200	200
40-41	150	70	6	10	20	36	50	1800	325	225	225
42-43	150	80	10	20	6	36	60	2000	350	250	250
44-45	200	100	20	20	4	44	70	2200	400	300	300

1110/1699 Karlofça antlaşmasıyla sağlanan Osmanlı-Venedik barışına, Venediklilerin, Akdeniz’deki Osmanlı tüccar gemilerini vurmaya başlamaları ve hatta daha ileri giderek eski veziriazamlardan olup Rakka valiliği sırasında iken vefat eden Hasan Paşa’nın terekesini İstanbul’a getiren gemiyi zapt edip gemi personelini esir almaları üzerine son verilmiş, 1 Zilhicce 1126/8 Aralık 1714’te Venedik’e karşı savaş kararı alınarak Venedik idaresindeki Mora, hedef seçilmişti¹⁸³.

Bu savaş kararının ardından Venedikliler tarafından yapılacak saldırılara karşı, Mısır ve civârıyla diğer yerlerdeki ticarî faaliyetleri için Akdeniz’de seyahat eden Osmanlı tüccar kalyonlarının kendilerini koruyabilmeleri için uzunluklarına göre kalyonlarda levend ve çeşitli savaş malzemelerin bulundurulması emredilmişti. Bu emrin uygulanmasını sağlamak üzere tüccar kalyonlarının geliş ve gidişlerinde Kaptanıderyalar nezâretinde Tersâne-i Âmire Liman Reisleri tarafından müsamahaya yer verilmeksizin bulundurmaları gereken levendler, isimleriyle deftere kaydedilecek ayrıca savaş malzemelerinin de yoklaması yapılarak ancak bundan sonra verilecek tezkire ile Çanakkale Boğazı’ndan geçmelerine müsaade edilecekti¹⁸⁴.

¹⁸² BOA, MAD 2850 s. 101 (4 Ca. 1127/8 Mayıs 1715).

¹⁸³ İ. H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV**, İstanbul 1972, s. 7.

¹⁸⁴ BOA, MAD 3171 vr. 49b (26 Z. 1126/2 Ocak 1715).

Bu liste mevcut tüccar kalyonlarının 38 (28,80 m.) ile 45 zirâ (34,11 m.) arası uzunluklarda olduğunu ve aynı zamanda top kapasitelerinin ne olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bazı durumlarda tüccar kalyonlarına emâneten demir topların verildiği görülmektedir. Mısır tüccarından Ahmed kaptanın yeni inşâ ve teçhiz olunmuş kalyonunun topları İskenderiye’de kalmıştı. Bir geminin Çanakkale Boğazı’ndan topsuz dışarı çıkmasının tehlikeli olduğunun donanma kaptanları tarafından bildirilmesi üzerine taşıdığı hacıların emniyetini temin edebilmesi için kendisine arabalarıyla birlikte emâneten on dört demir top verilmişti¹⁸⁵. Ahmed kaptan, dönüşünde bu topları teslim etmiş daha sonra hacıları taşırken aynı sayıda demir top yine kendisine emâneten verilmişti¹⁸⁶. Fakat bu kez kalyonu Dimyat sahilinde batınca Riyâle-i hümâyûn Elhâc Mehmed Kaptan’ın *leb-i deryâda* kalan bu topları alarak Tersâne’ye getirmesi emredilmişti¹⁸⁷.

3.2.2. Tüfek

XV. yüzyıla ait bazı Balkan kalelerinin silah defterlerinde tüfenk kelimesi geçmekle birlikte ateşleme tertibatının ne şekilde olduğu belli değildir. II. Bayezid döneminde (1481-1512) yeniçeriler tüfeklerle donatılmıştı. III. Murad’ın hükümdarlığı sırasında (1574-95) yeniçeriler fitilli tüfekler kullanmaktaydılar. XVI. yüzyıldan itibaren İspanya menşeli çakmaklı tüfekler yaygınlaşmaya başlasa da yeniçeriler XVII. yüzyılın sonlarına kadar fitilli tüfek kullanmışlardır. Bu yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlılar da Batı Avrupalılar gibi birleşik ateşleme tertibatına sahip tüfekleri kullanmaya başladılar. Osmanlı tüfeklerinin kalitesi Venedikli ve İspanyol askerlerin kullandıkları ile aynı seviyedeydi. XVIII. yüzyılda Osmanlılar tarafından kullanılan tüfekler, 115 ile 136 cm. namlu uzunluğuna ve 13 ile 16,5 mm. arasında çapa sahipti. 3-4,5 kg. ağırlığındaki tüfekler 12-15 gramlık kurşun atmaktaydılar¹⁸⁸.

¹⁸⁵ BOA, MAD 10357 s. 145 (20 N. 1168/30 Haziran 1755).

¹⁸⁶ BOA, MAD 10365 s. 150 (15 S. 1172/18 Ekim 1758).

¹⁸⁷ Kaptanıderya Elhâc Abdülkerim Paşa ve Riyâle-i Hümâyûn Elhâc Mehmed Kaptan’a hitâben yazılan 5 Za. 1173/19 Haziran 1760 tarihli hüküm: BOA, MAD 10365 s. 150.

¹⁸⁸ Ágoston, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü**, s. 126-30.

Tablo 87: Tüfek kullanan levend sayısına göre verilen kurşun ve barut

	Kalyonun adı ve uzunluğu (zirâ)	Toplam	Topçu	Tüfek	Siyah barut (kıyye)	Kurşun (kıyye)
		Personel	(nefer)			
1126/1714 ¹⁸⁹	- Yıldız Bağçeli - Yaldızlı Nar Kıçlı - (Elhâc Hasan Kaptan)	1250	540	710	355	710
1126/1715 ¹⁹⁰	- Güneş kıçlı (43,5)	350	130	220	110	220
	- Tâc başlı (42)	400	180	220	110	220
1127/1715 ¹⁹¹	- Gül başlı	600	230	370	185	370
	- Siyah At başlı	600	230	370	185	370
	- Kula At başlı	600	230	370	185	370
	- Çifte Teber kıçlı	550	210	340	170	340
	- Zülfikar kıçlı	525	145	320	160	320
1127/1715 ¹⁹²	- Çifte Yıldız kıçlı (39,5)	300	105	195	97,5	195
	- Çifte Ay kıçlı (38,5)	300	105	195	97,5	195
	- Yıldız kıçlı (37,5)	300	105	195	97,5	195
1127/1715 ¹⁹³	- Ejder başlı	750	300	450	225	450
	- Beyaz At başlı	600	170	430	215	430
	- Siyah Arslan başlı	425	205	220	110	220
	- Servi Bağçeli	425	205	220	110	220
	- Ay Bağçeli	375	155	220	110	220
	- Minâre Bağçeli	350	130	220	110	220
	- Küçük Ay kıçlı	350	130	220	110	220
- Karakola	250	100	150	75	150	
1128/1716 ¹⁹⁴	- (49 kalyon)	21.675	7705	13.970	6985	13.970
1133/1721 ¹⁹⁵	- Sarı kuşaklı			100	50	100
	- Şahin kıçlı			80	40	80
1134/1722 ¹⁹⁶	- Gül başlı (Patrona)			200	100	200
	- İfrit başlı (Riyâle)			175	87,5	175
	- Servi Bağçeli			125	62,5	125
	- Yıldız Bağçeli			100	50	100
	- Sarı Kuşaklı			100	50	100

Kaptanıderya Elhâc Mehmed Paşa marifetiyle dağıtılmak üzere, İstanbul Baruthanesi'nden (*Baruthâne-i Âsîtâne-i saâdet*), 1114/1703'te Karadeniz seferine

¹⁸⁹ BOA, MAD 3171, vr. 36a (22 Z. 1126/29 Aralık 1714).

¹⁹⁰ BOA, MAD 3171, vr. 38a (29 Z. 1126/5 Ocak 1715).

¹⁹¹ BOA, MAD 2850, s. 45 (25 M. 1127/31 Ocak 1715).

¹⁹² BOA, MAD 2850, s. 44 (9 M. 1127/15 Ocak 1715). Yakın tarihli başka bir belgede Kıbrıs tarafına görevlendirilen bu üç kalyonun uzunlukları da belirtilmişti (BOA, MAD 3171, vr. 35b, 22 Z. 1126/29 Aralık 1714).

¹⁹³ BOA, MAD 2850, s. 44, 45 (22 M. 1127/28 Ocak 1715).

¹⁹⁴ Bunların otuz dokuzu donanma, onu silahlandırılmış tüccar kalyonuydu, fakat bu tüccar kalyonlarından sadece yedisinde top olmalıdır zira sadece yedisinin topları için 4'er kantardan 28 kantar *fitil-i mısri* ve 8'er kantardan 56 kantar salkım kurşun verilmişti (BOA, MAD 6266, s. 78, 21 R. 1128/14 Nisan 1716).

¹⁹⁵ BOA, MAD 3874, vr. 29a (12 Ra. 1133/11 Ocak 1721).

¹⁹⁶ BOA, MAD 3133, s. 58 (2 B. 1134/18 Nisan 1722).

çıkacak kalyonlardaki 1500 levendin her birine yarım kıyyeden toplam 750 kıyye *barut-ı tüfenk* verilmesi emredilmişti¹⁹⁷. Daha sonra yine Karadeniz tarafına giden kalyonlardaki 5875 levendin her birine, 10 Rebiülevvel 1124/17 Nisan 1712'de Cebehane-i Âmire mevcudundan 1 kıyyeden 5875 kıyye (133,5 kantar 1 kıyye / 7537,22 kg.) kurşun, barut depolanan kulelerden de yarım kıyyeden 66,5 kantar 11 kıyye (3767,96 kg.) barut verilmişti¹⁹⁸. Bu tarihten yukarıdaki listede görülen 1134/1722 senesine kadar, belgelerde kalyonlardaki toplam personel sayısından topçu sayısı çıkarılarak geri kalan sayıya göre kurşun ve barut verilmiştir. Buradan topçular dışında bütün levendlerin tüfek kullandıkları sonucu çıkmaktadır. Şayet belgelerde tüfek sayısı da belirtilseydi bu konuda daha tutarlı bir varsayım yapılabilirdi.

Tablo 88: *Tüfenk-endâzân* levendlere verilen kurşun miktarı

	Kalyon adı	Kurşun (kantar)
1148-1736 ¹⁹⁹	Sungur kışlı, Kapudâne	5
	Tayyâr-ı Bahrî, Patrona	5
	Yaldızlı Şahin kışlı, Riyâle	5
	Neheng-i Bahrî	5
	Servi Bağçeli	3
1156-1743 ²⁰⁰	Muradiye, Kapudâne	5
	Nâsır-ı Bahrî, Patrona	5
	Neheng-i Bahrî, Riyâle	5
	Gazâl-ı Bahrî	4
	Feyz-i Hüdâ	4
1167-1754 ²⁰¹	Ziver-i Bahrî, Kapudâne	5
	Çifte Süğlün, Patrona	5
	Berîd-i Zafer, Riyâle	5
	Mansûriye	3
	Mesudiye	3
1173-1760 ²⁰²	Hısnü'l-bahr, Kapudâne	5
	Nâsır-ı Bahrî, Patrona	5
	Berîd-i Zafer, Riyâle	5

¹⁹⁷ 18 Ş. 1114/7 Ocak 1703 tarihli Baruthane Nâzım'na hitâben yazılan hüküm: BOA, MAD 5362, s. 33.

¹⁹⁸ Siyah barutun *an mevcûd-ı kullehâ-i barût-ı mîrî der nezd-i bâb-ı cedîd der Âsitâne*'den verilmesi emredilmişti. Silivri Kapısı'ndan Yenikapı'ya kadar dört köşeli ve üstü kapalı bütün burçlar barut mahzeni olarak kullanılmaktaydı (Zafer Göl, **Baruthâne-i Âmire**, s. 48). Belgedeki kulelerden kastedilen bunlar olmalıdır. Patrona-i hümâyûn Mustafa Kaptan 13 S. 1123/2 Nisan 1711 tarihinde söz konusu barut ve kurşunu aldığına dair imzalı temessük vermişti (BOA, MAD 2895, s. 70, 10 Ra. 1124/17 Nisan 1712).

¹⁹⁹ BOA, MAD 10332, s. 48 (26 L.-1 Za. 1148/10-14 Mart 1736).

²⁰⁰ BOA, MAD 10344, s. 45 (5 S.-3 Ra. 1156/31 Mart-27 Nisan 1743).

²⁰¹ BOA, MAD 10356, s. 56 (13 C. 1167/7 Nisan 1754).

	Perr-i Bahrr	3
	Nusret-nümâ	3
1182-1769 ²⁰³	Gazâl-ı Bahrî	5
	Nâsır-ı Cenk	3
	Feth-i Zafer	3
	Vefk-i Devlet	3
	Nusret-nümâ	3
	Hümâ-yı Bahrî	3
	Tombaz-ı kebîr	3

Bir tarihten sonra ise belgelerde görüldüğü üzere sayıları belirtilmeden sefere çıkan kalyonlardaki *levendât-ı tüfenk-endâzâmın* sayıları belirtilmeden genellikle 3 (169,34 kg.), 4 (225,79 kg.) ve 5 kantar (282,24 kg.) kurşun verilmişti.

3.2.3. Barut

Osmanlıların ateşli silahları dolayısıyla barutu ilk kez ne zaman kullandıklarıyla ilgili XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli tarihler verilmekle birlikte inandırıcı delillerin ışığında bunun 1380'lerin sonunda gerçekleştiğini söylemek mümkündür²⁰⁴. Osmanlılar, ordu, donanma ve kaleler için imparatorluğun çeşitli yerlerinde barut üreten büyük ve küçük ölçekte yapılar kurmuşlardı. XVIII. yüzyılda ana barut üreticisi olan yerler ise Selanik, Gelibolu ve İstanbul baruthaneleri olmuştu²⁰⁵. Sefere çıkan donanma kalyonlarına buralarda üretilen baruttan verilmekteydi²⁰⁶.

Şehir surlarının dışında, Pera'nın birkaç kilometre kuzeyindeki bir yerde bulunan Kağıthane Baruthanesi'nin faaliyetlerine XVIII. yüzyılın sonlarına doğru son verildiğinde Şehremini Baruthanesi'nde üretime başlanmıştı. Burası ise 1678-79 ya da 1687'de Topkapı Kapısı'na yakın bir yerde inşâ edilmişti. Şehremini Baruthanesi, 1698 Eylül'ünde yanıp kül olmuştu. Yeni bir baruthanenin güvenilir bir

²⁰² BOA, MAD 10368, vr. 28b (27 Za. 1173/11 Temmuz 1760).

²⁰³ BOA, MAD 4629, vr. 26a (29 L. 1182/8 Mart 1769).

²⁰⁴ Ağoston, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü**, s. 37-8.

²⁰⁵ Ağoston, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü**, s. 174. Osmanlıların çeşitli yer ve zamanlarda inşâ ederek faaliyete geçirdiği baruthanelerle ilgili bir çalışma için bkz. Zafer Gölen, **Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)**, Ankara 2006.

²⁰⁶ Özellikle XVII. yüzyılın ikinci yarısında donanma için barut üretiminde bulunan kârhaneler için bkz. Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 170-174.

yerde inşâ edilmesi düşünülürken bazı binaları hala sağlam olan ve değirmenin çarklarını döndürmek için yeterli su kaynağının da bulunduğu eski Kağıthane Baruthanesi seçeneklerden biri olmakla birlikte buranın zamanla bir mesire yeri halini alması dolayısıyla, meydana gelecek büyük bir patlama ve yangın sebebiyle etrafına çok hasar verebileceğinden yeni baruthanenin şehir dışında yapılması kararlaştırılmıştı. Yeni baruthane Bakırköy'deki İskender Çelebi bahçesine inşâ edildi ve *Baruthane-i Âmire* olarak isimlendirildi²⁰⁷.

Kalyonlara verilecek barut miktarını, kalyonlardaki top sayısını, kalyonlardaki top sayısını da kalyonların uzunlukları belirlemekteydi. Dolayısıyla uzun kalyonlara diğerlerine kıyasla daha fazla barut verilmekteydi. 1114/1703'te Akdeniz'e görevlendirilen on iki kalyonda mevcut olanın yanı sıra her birine 80'er kantardan, yarısı Gelibolu diğer yarısı ise İstanbul baruthanesinden verilecek toplam 960 kantar (54.191,04 kg.) barutun, kalyonların *sağîr* ve *kebîr* olmaları dikkate alınarak dağıtılması emredilmişti²⁰⁸. Kalyonlar Akdeniz seferinden dönerken sarf olunandan geri kalan barutu bazen kayıtlı emanet üzere Sultanhisarı kalesinde mahzenleri mühürleyerek bırakmaktaydılar. İhtiyaç halinde bu mühür açılarak bu barut kullanılmakta ve sefer dönüşü tekrar mühürlenerek emanet üzere bırakılmaktaydı. Mezemorta Hüseyin Paşa, bu şekilde Sultan hisarı kalesine birkaç kez barut bırakmış ondan sonra Kaptanıderya olan Abdülfettah Paşa ile Aşçı Mehmed Paşa da buradaki barutu aynı şekilde kullanmıştı. Fakat bir süre sonra bu barut yağmur sebebiyle nemlenince kullanılabilmesi için perdaht edilmesi gerektiğinde 17.329 kıyye barutun Gelibolu baruthanesi nâzırı Davud Ağa-zâde Mehmed Ağa'ya teslim edilmesi emredilmişti²⁰⁹.

---

²⁰⁷ Ağoston, **Barut, Top ve Tüfek**, s. 175-9. İskender Çelebi bahçesinde yapılacak yeni baruthanenin inşâ keşif çalışmaları hakkında bkz. Zafer Gölen, **Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)**, s. 29-33.

²⁰⁸ Kaptanıderya'ya kalyonlara dağıtılan barutun miktarını kaydettiği defteri göndermesi hususunda yazılan 10 Z. 1114/27 Nisan 1703 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 5362, s. 42. Aynı tarihli iki ayrı hükümde ayrıca Gelibolu baruthanesinden 480 kantar barut verildiğinin Gelibolu kadısı ve Baruthane nazırı tarafından ve diğer 480 kantar barutun da İstanbul baruthanesinden verildiğine dair Âsitâne kâimmakâmı tarafından hüccet-i şer'iyye ile kaydedilmesi emredilmişti (BOA, **MAD** 5362, s. 42).

²⁰⁹ BOA, **MAD** 5361, vr. 19b (23 C. 1115/3 Kasım 1703).

Tablo 89: 1122/1710'da Kasımpaşa kulesinden verilen barut

Barutu teslim alan kaptan	Barutun dara ağırlığı (Kantar-lodra)	Barut varili sayısı
Kapudâne-i Hümâyûn kalyonu, Mustafa kaptan	263	221
Riyâne-i Hümâyûn kalyonu, Hüseyin kaptan	135,5-24	113
Ömer kaptan	123	101
Akdarma kalyon, İmam-zâde Ahmed kaptan	15	15
Akdarma kalyon, İmam Hasan kaptan	11,5-32	-
Akdarma kalyon, Memiş Mehmed kaptan	10	10
toplam	558,5-6	460

Sefer dönüşünde kalyon kaptanlarının, sarf olunan dışında geri kalan barutu emanet olarak bıraktıkları yerlerden biri de Kasımpaşa kulesiydi²¹⁰. 1122/1710'da Karadeniz'e gönderilen kalyonlara burada emaneten bırakılmış baruttan 558,5 kantar 32 lodra verilmişti. Listede barutun *maa dara* yani varille birlikte tartıldığı belirtilmişti. Bir varilde bir kantardan az veya biraz fazla miktarda barut bulunmaktaydı²¹¹.

Suya maruz kaldıklarında içlerindeki barutun nemlenmesini önlemek için variller deriyle kaplanmaktaydı. Akdeniz seferine çıkan üç kalyona Gelibolu baruthanesi mevcudundan 560 kantar (31.611,44 kg.) siyah barutun deriyle sarılan varillere konarak verilmesi emredilmişti²¹².

Gelibolu baruthanesinde üretilen barut, kimi zaman Akdeniz'den seferinden dönmek üzere olan donanma kalyonlarıyla İstanbul'a getirilmekteydi. Baruthane'de, 1122/1710 senesi için üretilmesi emredilenle 1121/1709 senesinden kalan toplam 3517 kantar 17 kıyye (198.552,92 kg.) barutun 2500 kantarı mahzene konduğunu

²¹⁰ Kasımpaşa kulesiyle, buradaki bazı yapıların burçlarından biri kastedilmiş olmalıdır. Bu şekildeki kuleler bir mahzen olarak faydalanılmaktaydı. Silivri Kapısı ile Yenikapı arasında mevcut böyle kulelere barut konulmaktaydı bkz. Zafer Gölen, **Baruthâne-i Âmire**, s. 48. Barutun bu şekilde saklanması bazı güçlük ve tehlikeleri doğurduğundan bir miktar barutun saklanması için Kasımpaşa'da bir mahzenin hazırlandığı anlaşılmaktadır: 7 L. 1122/29 Kasım 1710'da, siyah barut doldurulacak 305 yeni varilin 27 akçeden yaptırılması, 375 eski varilin de 3669 akçeye tamir ettirilmesi ve (toplam 99 kuruş 24 akçe tutan) bu varillerin Kasımpaşa'daki mahzene konacağı (...*der mahzen-i mîrî der Kasım paşa rîhte bâde ve be varûlhâ vaz' şude...*) belirtilmekteydi (BOA, **MAD** 3435, vr. 30b). Anlaşıldığı kadarıyla bu mahzen 680 varil olacak kadar bir alana sahipti. Bu sayıda varile 820 kantar civarı barut konulabilirdi.

²¹¹ BOA, **MAD** 3435, vr. 26a (10 Ra. 1122/9 Mayıs 1710).

²¹² Gelibolu nâibi ve baruthane nâzırına hitaben yazılan 15 Za. 1122/5 Ocak 1711 tarihli hüküm: BOA, **MAD** 3435, vr. 34b.

Gelibolu Nâzırı Mehmed Ağa bildirmişti. Bunun 2000 kantarının (112.898 kg.) İstanbul'a dönüş yolunda Gelibolu'ya uğrayacak kalyonlara, gereksiz yere oyalanmadan bir an önce yüklenilmesi emredilmişti²¹³.

Akdeniz seferi dönüşü güzergâhında bulunan özellikle Çanakkale Boğazı'ndaki kalelere kalyonların emaneten bıraktıkları barut, daha sonra ya aynı kalyona ya da başka bir kalyona sefer için verilecek takım barutuna dahil edilmekteydi. 1123/1711 senesinde Akdeniz seferine görevlendirilen yedi kalyondan önce Kör Ali kaptan ve Deli Balta Ahmed kaptanın idarelerindeki iki kalyon denize açılmıştı. Bunların her birine takım olarak Gelibolu Baruthanesinden 300'er kantar siyah barut ve Cebehane-i Âmire'den 3'er kantar *fitil-i mısırî ve kâfirî* verilmesi emredilmişti. Yalnız Kör Ali kaptanın idaresindeki kalyon daha önceden Kale-i Sultaniye'ye emaneten bıraktığı 170 kantarı geri alacağından bu kalyona Gelibolu Baruthanesinden takımını tamamlamak için sadece 130 kantar siyah barut verilecekti. Böylece baruthaneden verilecek toplam barut 430 kantardı. 29 Muharrem 1123/19 Mart 1711 tarihli hükümde bu iki kaptana verilecek barut için hüccet-i şeriyye ile verilmesi ve kaptanlardan mühürlü temessük alınması emredilmekteydi. Nitekim her iki kaptanın mühürlü temessükleriyle Gelibolu Baruthanesi Nâzırı vekili Mustafa'dan 430 kantar gelen 403 *meşin sarğulu* varil barutu teslim aldıklarına dair 11 Safer 1123/31 Mart 1711 tarihli bir makbuz hazırlanmıştı²¹⁴.

Bu iki kalyonun arkasından Riyâle İbrahim kaptan idaresinde beş kalyon da Akdeniz seferi için denize açılmıştı. Riyâle Molla İbrahim kaptan ve Salahî kaptanın idaresindeki her iki kalyona 300'er, Selim kaptan, Yeniköylü Ahmed kaptan ve Hubze Ali kaptanın idaresindeki her üç kalyona ise 200'er kantardan toplam 1200 kantar siyah barutun Gelibolu Baruthanesi'nden verilecekti. Fakat Sultaniye kalesinde daha önce Riyâle Molla İbrahim kaptanın 114,5 kantar, Kutna Ali kaptanın 6 kantar ve Benefşeli Ahmed kaptanın 15 kantar toplam 135,5 kantar emaneten bıraktıkları siyah barut bulunmaktaydı. Sultaniye kalesindeki bu barut sırasıyla Riyâle Molla İbrahim kaptan, Salahî kaptan ve Selim kaptanın Gelibolu

²¹³ Bu konuda Kaptanıderyaya ve Gelibolu Baruthanesi Nâzırı Mehmed Ağa'ya hitaben 26 Ş. 1122/20 Ekim 1710 tarihli iki ayrı hüküm yazılmıştı (BOA, MAD 3435, vr. 30b). 5 M. 1123/23 Şubat 1711 tarihli teslim kaydına göre Cebehane'ye, 1408,5 kantar 5 kıyye gelen 1325 varil siyah barut getirilmişti (BOA, MAD 3435, vr. 30b).

²¹⁴ BOA, MAD 2895, s. 48.

Baruthanesinden alacakları miktardan düşülerek verilmişti. 22 Safer 1123/11 Nisan 1711 tarihli hükümde emredildiği üzere bu beş kaptandan mühürlü temessükleri karşılığında Gelibolu Nâibi Mevlâna Abdülkerim düzenlediği hüccet-i şeriyyeyle, Gelibolu Baruthanesi Nâzırı Mehmed Ağa'dan 1064,5 kantar gelen 1005 *meşinlü* varil barutu teslim aldıklarına dair 15 Rebiülevvel 1123/03 Mayıs 1711 tarihli bir makbuz hazırlanmıştı²¹⁵.

Mora Seferi dolayısıyla 1128/ 1716'da denize açılan kalyonlara, daha önce Seddülbahir kalesinde 1078, Sultaniye'de kalesinde 395, Kilidbahir kalesinde 144 ve Sultanhisarı kalesinde 30 kantar emaneten bırakılmış baruttan 1000 kantar, ayrıca Selanik'te Kalamarye kalesinde ve Selanik Baruthanesi'nde mevcut olan baruttan buraya görevlendirilen beş kalyona 2000 kantar ve yine Eğriboz tarafına görevlendirilen diğer beş kalyona Eğriboz'da bulunan sefer takımından alıkonmuş 3400 kantar barutu yüklenerek görevlendirildikleri yerlere ulaştırmaları emredilmekteydi²¹⁶.

İstanbul'dan ayrıldıklarında takımları olarak bir miktar barut almış bulunan bazı donanma kalyonları, genellikle Gelibolu Baruthanesi'nden takımlarının eksikliğini bazıları da tamamını almaktaydılar. Selanik Baruthanesi bu anlamda belgelerde pek geçmemektedir. Bununla birlikte burada üretilen barutun bir kısmının, Akdeniz seferinden İstanbul'a dönen kalyonlara yüklenerek Cebhane-i Âmire'ye teslim edildiği anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak bir belgeye göre 1124/1712'de baruthanede 9000 kantar (508.041 kg.) kullanıma hazır barut bulunmaktaydı ve bu bir baruthanenin, güvenliği tehdit edecek yüksek bir miktardı. Bu yüzden barutu korumakla görevli olanlar baruthanenin her an patlayacağından korkarak görev yerlerini terk etmişler, hatta Baruthane Nâzırı İbrahim'in bildirdiğine göre buranın etrafı dahi boşaltıldığından civarı *perîşan* bir hale gelmişti. Merkezî idare, tehlikeyi görerek Kapudâne-i hümayûn İbrahim kaptana, kışlamak üzere Akdeniz seferinden dönecek kalyonlarla barutun bir kısmının İstanbul'a getirmesi emrini vermişti²¹⁷.

---

²¹⁵ BOA, MAD 2895, s. 50.

²¹⁶ Söz konusu barutu yüklenerek nakledecek kalyon kaptanlarını, görevlerini gereği gibi yapmaları hususunda uyarması için Kaptanpaşa'ya hitaben yazılan 23 R. 1128/16 Nisan 1716 tarihli hüküm: BOA, MAD 6266, s. 93.

²¹⁷ BOA, MAD 2883, vr. 28a (24 B. 1124/27 Ağustos 1712).

Muhtemelen kalyonlara verilen mühimmatla özellikle de barutla ilgili yaşanan bazı suiistimallerin ortadan kaldırılması düşünülerek 1125/1713 senesi sonlarında merkezî idare denetimi arttırma yoluna gitmişti. Kalyonlara sefere çıkmadan önce Liman Reisi'nin onayıyla verilerek deftere kaydedilen mühimmatın sefer dönüşünde bu deftere göre büyük küçük tekrar yoklanarak gözden geçirilmesi ve mevcut olanlarla sarf olunanların Tersâne Emini, Kapudâne-i hümayûn kaptanı ve Liman Reisi'nin tarafından deftere kaydedilmesi emredilmişti. Düşman gemileriyle çarpışma ve savaş gerçekleşmediğinde sadece şenlikler için sarf olunan barutun dışında kalyonlara takım olarak verilen barut miktarında bir eksilme olmamasına dikkat edilmesi isteniyordu. Bu yoklama ve deftere kayıt sırasında kimsenin himaye edilmemesi ve bu suretle devlet malının boş yere harcanmasından sakınılması da emredilmekteydi²¹⁸.

Tablo 90: Gelibolu'dan 8 Cemâziyelevvel-8 Cemâziyelahir 1126/22 Mayıs-22 Haziran 1714 tarihleri arasında kalyonlara verilen barut

	Kalyon	Kaptanı	Uzunlukları		Siyah barut (kantar)	Meşinli varil (adet)
			zira	metre		
1	Gül başlı, Kapudâne-i hümayûn	Kapudâne Mustafa kaptan	55	41,69	350	273
2	Küçük Gül başlı, Riyâle-i hümayûn	Riyâle Ahmed kaptan	53,5	40,55	300	235
3	Kalyon-ı Marangoz Süleyman	Seyyid Mehmed kaptan	45	34,11	225	174
4	Ay bağçeli,	Hacı Hüseyin kaptan	44	33,35	200	156
5	Küçük Ay kışlı	Kör Ali kaptan	43	32,59	200	156
6	Akdarma kalyon	Trabluslu Hüseyin kaptan			20	16
1	Patrona-i hümayûn	Patrona Murâbit Hacı Hüseyin kaptan	57,5	43,58	300	236
2	Sel[r]vi Bağçeli	Divâne Sakal kaptan	49	37,14	250	201
3	(Satın alınan kalyon)	Abdî kaptan	43	32,59	200	153
Toplam:					2045	1600

1126/1714'de Akdeniz seferine çıkan kalyonlara verilen barut kaydedilirken kalyonların ve kaptanların adları ve kalyonların uzunlukları da

²¹⁸ Kaptanpaşa ve Tersâne Emini'ne hitaben yazılan 10 L. 1125/30 Ekim 1713 tarihli hüküm: BOA, MAD 2756, s. 107.

yazılmıştır. Kalyonlara verilen barut miktarının uzunlukları nispetinde olduğu dikkati çekmektedir²¹⁹.

1126/1714 sonlarında Akdeniz'den dönen dört kalyondaki toplam 576 kantar 22 kıyye (32.542,82 kg.) barutun 292 kantarının 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda *Gül başlı*, 255 kantarının ise 57,5 zirâ (43,58 m.) uzunluğundaki *Yaldızlı hurma* kalyonlarından geri kalan 29 kantar 22 kıyyenin ise 31 zirâ (23,49 m.) uzunluğunda bir karavele ile bir akdarmadan alındığı kaydedilmişti²²⁰. Bu kalyonlardan alınan barut Eğriboz kalesine mühimmat nakledecek 46 zirâ (34,86 m.) uzunluğunda *Yıldız bağçeli*, 47 zirâ (35,62 m.) uzunluğunda *Yaldızlı Nar kışlı* ve 50 zirâ (37,9 m.) uzunluğunda *Servi kışlı* kalyonlarına verilmişti. Fakat bu kalyonların takımlarının gereği olan barutun her biri için 170,5 kantardan toplam 511,5 kantar olduğu ve artakalan 64,5 kantardan Akdeniz muhafazasında görevli firkatelerin her birine ikişer kantar verilmesi emredilmişti²²¹.

İstanbul'a dönen *Servi bağçeli* ve *Küçük Ay kışlı* kalyonlarının takımından alınan baruttan Kıbrıs'a görevlendirilen 38,5 zirâ (29,18 m.) uzunluğundaki *Çifte Ay kışlı* ile 39,5 zirâ (29,94 m.) uzunluğundaki *Çifte Yıldız kışlı* kalyonlarının her birine 92,5 kantar (5221,53 kg.) ve 37,5 zirâ (28,42 m.) uzunluğunda *Yıldız kışlı* kalyona 91 kantar (5136,85 kg.) toplam 276 kantar siyah barut verilecekti²²².

3.2.3.1. Barut Sarfiyatının Denetimi

1125/1713 senesi sonlarında devletin kalyonlara verdiği mühimmat arasında özellikle barut üzerindeki denetimi arttırma çabası dikkat çekmektedir. Nitekim ertesi yıl barut verilirken kalyonların isim ve uzunluklarının kaydedilmesi barut israfını önlemeye yönelik alınan tedbirlerdendir. Bu tarihte donanma kalyonları da ilk kez isimleriyle birlikte kaydedilmiştir.

²¹⁹ BOA, MAD 3171, vr. 22a (24 R. 1126/7 Temmuz 1714).

²²⁰ BOA, MAD 3171, vr. 35b (22 Z. 1126/29 Aralık 1714).

²²¹ BOA, MAD 3171, vr. 35b (22 Z. 1126/29 Aralık 1714).

²²² BOA, MAD 3171, vr. 35b (22 Z. 1126/29 Aralık 1714).

Tablo 91: 1152/1739’da topların çaplarına göre gülleyle ve gülsüz bir atışta sarf edecekleri barut miktarı²²³

Adı	Topun Çapı			Bir atış için verilecek Barut miktarı	
	Kantar	Kıyye	Dirhem	Gülleyle	Gülsüz
Şayka	3			11 k.	7 k.
Şayka		44		8 k.	5,5 k.
Şayka		22		4,5 k.	3 k.
		18		9 k.	6 k.
		16		8 k.	5 k. 136 d.
		14		7 k.	4 k. 266 d.
		11		5,5 k.	3 k. 266 d.
		9		4,5 k.	3 k.
		7		3,5 k.	2 k. 132 d.
		5		2,5 k.	1 k. 266 d.
		3		1 k. 300 d.	1 k. 70 d.
		1,5		325 d.	250 d.
		1		225 d.	160 d.
			300	180 d.	150 d.
			200	120 d.	100 d.
			100	60 d.	50 d.

(k. : kıyye, d. : dirhem)

Zamanla denetim konusundaki hassasiyetin kaybolması üzerine kalyonlara verilen barutun, sefer sırasında gülleyle veya gülsüz ateşlenen toplarda ne kadar kullanılacağı konusunda yeni bir uygulamayla gidilmiştir. Belgeye göre her sene bahar mevsiminde Akdeniz ve/veya Karadeniz seferlerine çıkan kalyonlara, mevcut toplarına göre kıyasen tahmin edilmek suretiyle İstanbul, Gelibolu ve Selanik baruthanelerinden ne kadar barut verildiği kaydedilmekte, Tersâne-i Âmire tarafından tutulan deftere uyularak ferman ile baş muhasebeye kaydedilerek verilen barutun hesabı da böylece bilinmekteydi. Fakat kalyonlar Kasım ayında kışlamak üzere Tersâne’ye döndüklerinde sefer sırasında sarf edilen baruttan geri kalanı, kalyon kaptanları tarafından Cebehane-i Âmire Ocağı’na fermanla teslim etmediklerinden harcanan barutun keyfiyeti bilinmemekteydi. Ayrıca Cebehane-i Âmire görevlileri de Cebehane’ye teslim edilen barut miktarını Baş muhasebeye bildirmediklerinden ne kadar barutu iade aldıkları da belli olmamaktaydı. Ayrıca sarf olunan barutun kalyonlarda ne şekilde ve ne kadar kullanıldığı da “örtülü” kalmaktaydı.

²²³ BOA, D. BŞM def. 2326, s. 2-3 (25 S. 1152/3 Haziran 1739).

Bunun önüne geçmek ve gerekli tedbirleri almak ihtiyacı doğmuştu. Bu konu üzerinde incelikle düşünülerek Akdeniz ve Karadeniz'e gönderilen kalyonlara gereğinden fazla barut verilmesinden dolayı oluşacak zarardan devleti korumak için kalyonlardaki topların sayı ve çaplarına kıyasla sarf edebilecekleri kadar barutun mukayese yoluyla tahmin edilmek suretiyle verilmesi kararlaştırıldı.

Kalyonlar, sefer sırasında eğer bir yerde düşman gemileri ile çatışmamış yahut savaşmamışlarsa güzergâhları üzerinde yaptıkları selamlama atışları ile bazen kutlamalar için kullandıkları barut miktarı kalyon hocası tarafından kaydedilecekti. Kışlamak için Tersâne'ye döndüklerinde atılan topların sayı ve çaplarına kıyas edilerek gereken masrafı kalyon kaptanı ve kurşunlu mahzen katipleri mukayese yoluyla hesaplayacaktı²²⁴.

Top atışları için kıyas olunacak rakamlar yukarıdaki 1152/1739 tarihli listeye göre belirlenmişti. Akdeniz ve Karadeniz sefere çıkan kalyonlar döndüklerinde masraflarından geri kalan barut çıkarılmadan önce her kalyonda mevcut olan toplar çaplarıyla yazılacaktı. Sonra kalyon hocalarının defterlerinden hangi çaptaki topların kaçar kere ne sebeple atıldığı öğrenilerek listede belirlenen barut hakkı ölçülerine göre kurşunlu mahzen kâtipleri tarafından hesap olunacaktı. Daha sonra Kapudâne-i hümayûn kaptanı ve Liman Reisi tarafından da tahkik olunarak masraf iktiza eden barut miktarı, kalyona sefer öncesi verilenden düşüldükten sonra geri kalan ve Cebehane-i Âmire'ye teslimi gereken barutun miktarı ortaya çıkacaktı. Kapudâne-i hümayûn kaptanı ve Liman Reisi'nin, mühürlerini basarak masrafı teyit ettiklerini belirtecekleri ilam, daha sonra Şikk-ı evvel defterdârına sunulacaktı.

Şikk-ı evvel defterdârları da Tophane-i Âmire Ocağından daha önceden hangi çapta top için ne kadar barut gerektiğini öğrenerek Baş muhasebeye kalyon kaptanının verdiği belge ile karşılaştıracaklardı. Bunlardaki rakamların birbiriyle uygun olduğu görüldükten sonra barut masrafı onaylanacak geri kalan barut için Cebehane'den makbuz temessükü alınacak ve buna göre sefere çıkmadan önce barut verilen kalyonun kaptanının makbuzundan düşülebilmesi için arz ve telhis

---

²²⁴ Masraf yazılan barut miktarının ölçülere uygun olduğu belli olduktan sonra kaptanlarda bulunan makbuzlarından düşülerek geri kalanı Cebehane'ye teslim edilecekti. Bundan sonra teslim edilen miktarı açıklayan makbuz temessükü alınarak baş muhasebeye kaydolunacaktı.

olunacaktı. Ferman çıkması üzerine geri kalan barutun Cebehane-i Âmire'ye teslimi gerçekleşecekti. Eğer kalyon kaptanları Cebehane'den aldıkları makbuz temessükünü baş muhasebeye kaydettirdikten sonra kendilerine suret olarak verilen belgeyi kaydettirmezlerse sarf edilenin dışındaki barutun kantarı kırk kuruştan hesap edilerek bu meblağ kendilerinden tahsil edilecekti²²⁵.

Devlet, masrafları kontrol altına almak için askerî ve mâlî kurumlar arasında bürokratik denetim getirmişti. Kaptanlar tarafından sefer dönüşünde bildirilen barut sarfı araştırılırken Tophane, Cebehane, Tersane gibi kurumların ve mâlî organların birbirleriyle yazışmalarının arttığı şüphesizdir. Bu denetim mekanizmasının olumlu ve olumsuz tarafları olacağı gibi pratikte tam olarak ne derece emredilen şekilde işlediği tartışılabilir. Fakat bunların ötesinde merkezî idarî yapının sıkı mâlî disiplin gayretleri de ayrıca değerlendirilmelidir.

Daha sonraki tarihlerde muhtemelen kalyon hocaları tarafından seferin başından sonuna kadar yapılan top atışlarının kaydedildiğini gösteren birkaç liste, denetim mekanizmasının bazen gevşek bazen sıkı fakat bir şekilde işlediğini ihsas ettirmektedir.

Tablo 92: 1152/1739'da seferden dönen kalyonların Cebehane'ye teslim ettikleri barut miktarı

	Kalyon ve kaptanların adları	Barutun ağırlığı (darayla)	Dara	Barutun ağırlığı (darasız)	Varil sayısı	Cebahane'ye teslim tarihi
		(kantar - lodra)				
Akdeniz'den Gelenler						
1	Neheng-i Bahrî, Kapudâne-i hümâyûn, Elhâc Hasan Kaptan	324 - 12	31 - 70	292 - 42	279	17 08 1152/ 19 11 1739
2	Tonbaz-ı Bahrî, Riyâle-i hümâyûn, Trabluslu Mehmed kaptan	316 - 16	31 - 14	285 - 2	274	17 08 1152/ 19 11 1739
3	Çifte Bağçeli, Karabağlı Süleyman kaptan	322	31,5	290,5	277	18 08 1152/ 20 11 1739
4	Evren kıçlı, İbrahim Çavuş kaptan	93 - 36	13 - 43	79 - 93	84	18 08 1152/ 20 11 1739
5	Ay Bağçeli, Mustafa kaptan	145 - 56	13,5 - 50	131,5 - 6	124	24 08 1152/ 26 11 1739
6	Servi Bağçeli, Şabanbeyzâde Mehmed kaptan	162 - 22	15 - 22	147	134	24 08 1152/ 26 11 1739
7	Süglün kıçlı, Mustafa kaptan	334 - 60	33 - 11	301 - 49	292	18 08 1152/ 20 11 1739
8	Yaldızlı Şahin, Ahmed kaptan	245 - 66	18 - 18	227 - 48	213	25 08 1152/ 27 11 1739
toplam				1755 - 40	1679	

²²⁵ BOA, D. BŞM def. 2326, s. 2-3 (25 S. 1152/3 Haziran 1739).

Karadeniz'den Gelenler						
1	Şehbâz-ı Bahrî, Elhâc Abdülkerim kaptan	74 - 22	8 - 19	66 - 3	62	19 07 1152/ 22 10 1739
2	Karavele-i Cedîd-i Evvel, Mehmed kaptan	71,5 - 7	8 - 7	63,5	60	19 07 1152/ 22 10 1739
3	Gazâl-ı Bahrî İsveç, Marangoz Ahmed kaptan	36 - 6	4 - 1	32 - 5	30	19 07 1152/ 22 10 1739
4	Karavele-i Gazâl-ı Bahrî, Rodoslu Mustafa kaptan	91 - 13	10,5	80,5 - 13	77	19 07 1152/ 22 10 1739
5	Şehdiye, [adı belirtilmemiş] kaptan	16 - 39	1,5 - 20	14,5 - 19	14	19 07 1152/ 22 10 1739
6	Karavele-i Bodrum, Öküz öldüren İbrahim kaptan	87 - 30	11,5 - 26	75,5 - 4	76	21 07 1152/ 24 10 1739
toplam				331,5 - 44	319	

Muhtemelen 1152/1739'da kalyonlara verilen barutun ne şekilde kullanıldığı ve ne kadarının Cebhane-i Âmire'ye teslim edildiğini görevlilerin müsamahaya yer vermeden kaydetmeleri hususundaki emir üzerine 1152/1739'da seferden dönen kalyonlardan varil ağırlıkları düşülerek hesaplanan barut teslim edilmiştir²²⁶. Fakat takım olarak verilen barut listede yazılmadığından bu kalyonların sefer boyunca ne kadar barut kullandıkları bilinmemektedir.

Tablo 93: 1159-60/1746-47 senelerinde Akdeniz seferinden dönen kalyonların sarf ettikleri barut miktarı

Kalyon adı	BARUT MİKTARI							
	Barut (kantar) [varil ağırlıksız]	VERİLEN			SARF EDİLEN	KALAN		
		Barut varili sayısı	Gelibolu'dan	Cebhane'den		varil ağırlığı (kantar-lodra)	Barutun	
					Barut (kantar, lodra)	miktarı (kantar, lodra)	Cebhane'ye teslim tarihi	
1	Tuhfetü'l-mülûk, Patrona-i hümâyûn	100	68	-	10,82	28,6	71,40	05 11 1159/ 19 11 1746
2	Mansûriye, Riyâle -i hümâyûn	150	113	-	16,40	35,30	114,70	24 12 1159/ 07 01 1747
3	Şehbâz-ı Bahrî	80	51	-	8,9	26,51	53,49	10 01 1160/ 22 01 1747
4	Hümâ-yı Bahrî	100	73	-	12,20	23,06	76,94	20 01 1160/ 01 02 1747

²²⁶ BOA, MAD 10340, s. 68.

5	Mesûdiye	100	65	-	10, 34	31, 44	68, 56	20 01 1160/ 01 02 1747
6	Gazâl-ı Bahrî	100	53	-	8, 44	46, 08	53, 92	02 04 1160/ 13 04 1747
Toplam		630	423	-	66, 29	190, 45	439, 01	

1159-60/1746-47 senelerinde Akdeniz seferinden dönen kalyonlara sefer için kaç varil içinde ne kadar ve nerelerden barut verildiğini ve bunun ne kadarının kullanılıp ne kadarının Cebehane'ye teslim edildiğini kaydeden bir liste bulunmaktadır²²⁷. Fakat bu listede kalyonların barut sarfının ne şekilde olduğunu bildiren bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte 1160-61 senelerinde seferden dönen kalyonlara ait aşağıdaki liste bu konuda açıklayıcı veriler sunmaktadır.

Tablo 94: 1160-1/1747-8 senelerinde seferden dönen kalyonların sarf ettikleri barut miktarı

		BARUT MİKTARI										
		VERİLEN			SARF EDİLEN						KALAN	
KALYON VE KAPTANIN ADI	Verilen barut (kantar) [varil ağırlığı olmadan]	Barut varili sayısı		Toplam varil sayısı ve ağırlığı (kantar-lodra)	Topların çapları (kıyye)			Top Falyaları için (kıyye)	Tüfekler için (kıyye)	Toplam sarf edilen barut (kantar-lodra)	Geri kalan barutun Cebehaneye teslim tarihi ve miktarı (kantar-lodra)	
		Geibolu'dan	Cebahane'den		Bir atış için her bir topun kullandığı barut miktarı (kıyye)							
1	Şeşpây-ı Bahrî, Kapudâne-i hümayûn, Kapudâne Cezayirli Mehmed kaptan	106	90	$\frac{196}{27-10}$	Atış sayısı	183	509	117	47,5	-	82-38	03 12 1160/ 06 12 1747
					Barut miktarı	1189,5	2036	351				217,5 – 12
2	Fâtih-i Bahrî, Patrona-i hümayûn, Cezayirli Mustafa kaptan	-	234	$\frac{234}{26-60}$	Atış sayısı	-	415	103	48	-	45,5-36	03 12 1160/ 06 12 1747
					Barut miktarı	-	1660	309				254 – 14
3	Mansûriye, Riyâle-i hümayûn, Elhâc Abdülkerim kaptan	-	127	$\frac{127}{14-42}$	Atış sayısı	-	-	146	28	-	10,5-10	13 12 1160/ 16 12 1747
					Barut miktarı	-	-	438				139 – 40
4	Hümâ-yı Bahrî, Ahmed Bey kaptan	-	66	$\frac{66}{7-50}$	Atış sayısı	-	-	358	61		25,5-30	05 11 1160/ 08 11 1747
					Barut miktarı	-	-	1074				74 – 20

²²⁷ BOA, MAD 10346, s. 22.

5	Feyz-i Hüdâ, Mehmed kaptan	100	50	-	$\frac{50}{14-42}$	Atış sayısı	-	85	552	85	-	47-30	25 01 1161/ 26 01 1748
						Barut miktarı	-	340	1656				
6	Mesûdiye	100	-	59	$\frac{59}{6-72}$	Atış sayısı	-	149	309	30,5	67,5	36,5-36	26 02 1161/ 26 02 1748
						Barut miktarı	-	596	927				
7	Tuhfetü'l-mülûk	100	71		$\frac{71}{11-31}$	Atış sayısı	-	-	347	8	-	23,5-36	03 03 1161/ 03 03 1748
						Barut miktarı	-	-	1041				
TOPLAM		1150	227	576	$\frac{803}{108-7}$	Atış sayısı	183	1158	1932	375,5		272-21	877 – 34
						Barut miktarı	1189,5	4632	5796				

Kalyonlardaki 11, 5 ve 3 kıyyelik topların her birinin ateşlenmesi için sırasıyla 6.5, 4 ve 3 kıyye barut kullanıldığı belirtilmektedir. Üç farklı çaptaki topların yaptıkları atış sayısına göre bir kalyonun sefer sırasında sarf ettiği barut miktarı ortaya çıkmaktadır. Bu listede kalyonlara nereden ve kaç varil barut verildiği bilgisi de bulunmaktadır²²⁸. Fakat topların hangi amaçla ateşlendiğine dair bilgi içeren daha açıklayıcı bir belge ise bize önemli bilgiler sunmaktadır²²⁹.

²²⁸ BOA, MAD 10346, s. 21-22. Diğer çaplardaki topların her atış için ne kadar barut kullandığına dair bilgi başka bir barut teslim kaydında bulunmaktadır. Buna göre *Şeşpây-ı Bahrî* ve *Fâtih-i Bahrî* kalyonlarının yukarıdaki listede verilen çaptaki toplarının yanı sıra her ikisinin de 44 kıyyelik toplarının altışar kez ateşlendiği ve her atış için 6 kıyye barut sarf edildiği ayrıca *Nâsır-ı Bahrî* kalyonun dört kez ateşlenen 22 kıyyelik topunun her atışı için 5 kıyye, yirmi dört kez ateşlenen 9 kıyyelik topunun her atışı için 6 kıyye, yine yirmi dört kez ateşlenen 7 kıyyelik topunun da her atışı için 5 kıyye barut kullanıldığı kaydedilmiştir (BOA, C. BH 6902, 1 R. 1162/21 Mart 1749).

²²⁹ Sefer boyunca top atışlarının kaydedildiği bu tarz belge sayısına az tesadüf edilmektedir. Burada Adalar Denizi ve Doğu Akdeniz'deki güzergâhı anlamamıza yardımcı olacak yer adlarının olduğu kısımlar listede verilmiştir. Top atışları ve sefer tarihleri gösterilen diğer kalyonlar şunlardır: 1163/1750 senesinde Akdeniz seferinde olan *Tuhfetü'l-Mülûk* kalyonu (BOA, AE. I. Mahmud 17691); 3 Za. 1174-11 R. 1175/6 Haziran 1761-9 Kasım 1761 tarihleri arasında seferde olan *Nâsır-ı Bahrî* kalyonu (BOA, D. BŞM. TRE def. 14911, s. 2) ve 3 Za. 1174-23 L. 1175/6 Haziran 1761-17 Mayıs 1762 tarihleri arasında seferde olan *Berîd-i Zafer* kalyonu (BOA, D. BŞM. TRE def. 14912, s. 2-3).

Tablo 95: Akdeniz seferindeki bir kalyonun attığı selamlama topları²³⁰

Berîd-i Zafer kalyonu, Patrona-i hümâyûn	Topların camları (kıyye)			Atış sayısına göre sarf olunan siyah barut (kıyye)
	Atış için her topun kullandığı barut miktarı (kıyye)			
15 C. 1170/7 Mart 1757'den itibaren	$\frac{7}{5}$	$\frac{5}{4}$	$\frac{3}{3}$	
Darağacından alarga olunduğunda			3	9
Padişahın kalyonun önünü teşrifinde	11			55
Padişahın dönüşünde	11			55
Sadriazamın Tersâne'yi teşrifinde		5		20
Sadriazamın dönüşünde		5		20
Divanhane önünden geçildiğinde			5	15
Yalı köşkü önünden geçildiğinde			3	9
Beşik[taş] önüne demirlendiğinde Saray-ı hümâyûna atılan			5	15
Küçüküsu'da tüccar kalyonlarına			3	9
Padişah'ın Beşiktaş Sarayı'nı teşrifinde	11			55
Padişah'ın Beşiktaş Sarayı'ndan dönüşünde	11			55
Fora gabya olunduğunda			1	3
Kalyon, Saray burnundan geçerken			7	21
Baba Kalesi açığında üç direkliye ve Fransız şehdiyelerine			4	12
Koyun Adası yakınında İngiliz kalyonlarına		3		12
Sakız Kalesi yakınında fora sancak ve demirlendiğinde		3		12
Susam (Sisam) Adası önünde üç direkliye ve pergendelere			3	9
Bodrum kalesi önünden geçilirken			3	9
Tekir Burnu önünde mîrî firkatelerle karşılaşıldığında		5		20
Ayneye açığında Cafer Bey'le karşılaşıldığında		3		12
Yedi Burunlar (Anamur Burnu) açığında Ağ[k]deniz firkatelerine		5		20
İd-1 sa[da]ka yevm-i arefe olduğunda [30 N. 1170/18 Haziran 1757]	7			35
Yevm-i id-1 şerîf olduğunda [1 L. 1170/19 Haziran 1757]	7			35
İstankof[y] müftüsü ve ayân-ı vilâyet kalyona bayramlaşmak için gelip gittiklerinde			5	15
Nah[k]şa Adası önünde mîrî firkatelere			3	9
Girid Adası açığında mîrî pergendelerle karşılaşıldığında			3	9
Arabistan kıyıları görüldüğünde	5			25
İskenderiye Boğazı reislerine ilm u haber olmak için atılan	3			15
İskenderiye Boğazından selametle girildiğinde	5			25
İskenderiye Kalesi önünde demirlendiğinde		5		20
İskenderiye Limanı'na İstanbul'dan gelen tüccar kalyonlarına		3		12
Kurban Bayramının arefesinde [9 Z. 1170/25 Ağustos 1757]	7			35
Kurban Bayramında [10 Z. 1170/26 Ağustos 1757]	7			35
İskenderiye Gümrük Emîni, Müftü ve Kadısı bayramlaşmak için kalyona gelip gittiklerinde			9	27
Nağra Burnu'nda Kıbrıs şehdiyesine ve üç direklilere			3	9
Şarköy önünde Kıbrıs şehdiyelerine			3	9
Kızıl adalar (Kınalıada, Burgaz Adası vd.) yakınında Fransız şehdiyelerine			3	9
Saray-ı hümâyûn önünden girildiğinde	11			55
Divanhane'ye atılan	5			25
Tersâne-i Âmire'de yeni üç ambarlı kalyona	3			15

²³⁰ BOA, D. BŞM. TRE def. 14878, s. 2-3.

BARUT MİKTARI											
Verilen			Sarf olunan							Kalan	
Gelibolu'dan	İstanbul'dan	Toplam (kantar)	Topların <u>capları (kıyye)</u> Atış için her topun kullandığı barut miktarı (kıyye)			Toplam atış sayısı ve kullanılan barut (kıyye)	Top falyaları için (kıyye)	Tüfekler için (kıyye)	Toplam sarf olunan (kantar-lodra)	Cebehane'ye teslim edilen (kantar-lodra)	
			$\frac{7}{5}$	$\frac{5}{4}$	$\frac{3}{3}$						
100	100	200	Atış sayısı	369	162	342	873				
			Barut miktarı	1845	648	1029	3522	20	50		
								81 – 56	118 – 44		

Akdeniz seferine çıkan patrona-i hümayûn Mehmed kaptanın idaresindeki Berîd-i zafer kalyonuna İstanbul'dan ve Gelibolu'dan 100'er kantar siyah barut verilmişti. Bunun 3519 kıyyesi sefer süresince çeşitli vesilelerle sekiz yüz yetmiş üç selamlama atışı için kullanılmış geri kalan siyah barut Cebehane-i Âmire'ye teslim edilmişti²³¹.

Berîd-i Zafer kalyonundaki 3, 5 ve 7 kıyyelik toplar selamlama atışları sırasında kullanılmıştır. Selamlanan kişinin derecesine göre atış sayısı değişmektedir. Mesela padişaha her zaman 7 kıyyelik topla on bir, sadrazama 5 kıyyelik topla beş, bunun yanı sıra kalyonu ziyarete gelen devlet görevlilerine ise 3 kıyyelik topla üç pâre selam topu atılmıştır. Padişahattan sonra 7 kıyyelik top en çok arefe ve bayram günlerinde; yedi kez ateşlenmiştir. Karşılaşılan gemiler arasında 7 kıyyelik top sadece Tersâne'de yeni inşa olunmuş üç ambarlı kalyona üç pâre atılmıştır. Güzergâh üzerinde bulunan kale ve limanlardan geçerken veya buralara demirlediğinde 3 kıyyelik topla üç; sefer boyunca karşılaşılan donanma gemilerine 3 veya 5 kıyyelik toplarla üç veya beş, yerli ve yabancı tüccar gemilerine 3 veya 5 kıyyelik toplarla üç veya dört pâre selamlama atışı yapılmıştır.

Sefer dönüşü, geri kalan barut her zaman Cebehane'ye teslim edilmemiş, bazen barut varilleri Ayvansaray iskelesinde kalyonlardan çıkarılarak İskender Çelebi bahçesindeki Baruthane-i Âmire mahzenlerine taşınmıştır. Bununla ilgili belgelere göre bu nakil işi hamallarla, atlara yüklenerek veya arabalarla yapılmakta

²³¹ BOA, D. BŞM. TRE def. 14878, s. 2-3.

ve bunun için bir hamala 24, at başına 15, fiçı arabasına 60 ve sirem arabasına da 80 akçe ödenmektedir²³².

Kalyonlardan barut çıkarılırken bazen ortaya feci kazalar da gelebiliyordu. Mesela 16 Ramazan 1120/29 Kasım 1708'de, Yekçeşm Ali Kaptan'ın idaresindeki kalyondan kullanılmayan barut Kasımpaşa'da bulunan barut mahzenine teslim edilmek üzere çıkarılırken kalyonun cebehanesi ateş almış ve içindeki personelle birlikte kalyon havaya uçmuş, patlamanın şiddetinden sahildeki evlerin camları kırılmıştı²³³.

3.3. DONANMANIN DÜZENLİ SEFERLERİ, KORSAN TAKİBİ VE LOJİSTİK

Donanma, her sene düzenli olarak Akdeniz seferine çıkmaktaydı. Bunun yanı sıra donanma kış mevsimini Tersâne'de geçirdiğinden Akdeniz'in güvenliğini sağlamak üzere özellikle tüccar gemilerini korsanlarının saldırılarından muhafaza için bu mevsimde de birkaç kalyon Akdeniz'e gönderilirdi. Rusların Karadeniz'de tehlike arz etmesi üzerine bazı senelerde donanma kalyonları Karadeniz'de de bulunmuşlardı. Karadeniz'de, denize çıkış yapabilecek bir yere sahip olmaları halinde Osmanlıların deniz ticareti ve güvenliğini ciddî anlamda tehdit edebilecek tek güç konumundaki Rusya'ya karşı devletin Ege Denizi ve Doğu Akdeniz kıyıları ile buradaki ticaret güzergâhı, birden fazla düşman ülkelerin ve belki daha ziyade korsanların saldırılarından muhafaza edilmeliydi. Bu yüzden her sene düzenli olarak Ege denizindeki adalar arasında ve Doğu Akdeniz'de donanma kalyonlarının dolaşması gerekmektedir²³⁴.

---

²³² Kalyonlardan çıkarılan barut varillerinin Ayvansaray iskelesinden İskender Çelebi bahçesindeki Baruthane-i Âmire mahzenlerine hamal, at ve arabalarla taşınması ile ilgili olarak 1164-78/1750-64 yılları arasına ait bazı defterlerde kayıtlar bulunmaktadır: BOA, MAD 5456, s. 30; MAD 10354, s. 48; MAD 10356, s. 54-55; MAD 10359, s. 60; MAD 10368, vr. 27a-b; MAD 3168, vr. 27a; MAD 10376, s. 52.

²³³ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, 253-4.

²³⁴ İngiltere ve Fransa'nın birbiriyle Akdeniz'de sürdürdükleri savaştan Osmanlı ticaretinin zarar görmesi üzerine XVIII. yüzyılın ortalarında, Osmanlı devletinin tarafsızlığı vurgulanarak bu iki devletten Kuzey Afrika'daki Sidre körfezinden Adriyatik denizi başlangıcındaki Narda körfezine kadar olan hattın doğusundaki sularda savaşmamaları istenmişti (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, IV. Cilt II. Kısım, XVIII. Yüzyıl, Ankara 1988³, s. 584-5). Ayrıca bk. İdris Bostan, "Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi" **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 29-46.

Bu Akdeniz seferlerinin aslında birkaç kalyonla yapılması yeterli olan karakol hizmetinden öteye gitmediği ifade edilmektedir²³⁵. Oysa mesele bu kadar basit ele alınmamalıdır. Öncelikle bu seferlerin Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'i kapsayacak şekilde bir güzergâhının olması dolayısıyla bu yollar üzerinde gidip gelen ticaret gemilerinin emniyetinin tesisi çok önemlidir. Ayrıca bu düzenli seferler Osmanlı donanmasının varlığını bu denizlerde devamlı kılmak amacını taşımaktadır. Bunun yanı sıra donanma personelinin bu vesileyle talim yapmaları da sağlanmaktadır.

Taktiksel bir hata olarak donanmanın Çeşme Limanı'na demirlemesi üzerine Rus donanmasının fırsattan istifadeyle 1184/1770'de donanmayı yakmasını tarihsel bir "sıfır" noktası olarak ele alıp buradan geriye dönüşle, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'deki Osmanlı egemenliğinin bir şekilde ifadesi olan düzenli seferleri, mevsimlik basit devriye gezilerine indirgemek pek doğru gözükmemektedir.

Kaptanpaşaların sefere çıkmaları

Kaptanpaşalar donanmayla birlikte sefere çıktıklarında baştarda-i hümayûn olarak adlandırılan kürekli bir gemiye binerlerdi²³⁶. 1125/1713'te inşâ üzere olan baştardanın bitirilmesinden vazgeçilmişti. Bunun sebebi olarak da Akdeniz ve Karadeniz'e düzenlenen seferlerde baştarda-i hümayûnun gerekli olmadığı ayrıca bu gemide çalışacak esirlerin kalyon ve çekdirirlerde bulunan esirlerden seçilmesi sebebiyle sıkıntı oluşturduğu da ifade edilmekteydi. Nitekim 1118/1706'da sefere çıkacak on beş kalyonun her birinden farklı sayılarda yüz altı ve Tersâne'de demirli kalan kalyonlardan ise on yedi, toplam yüz yirmi üç esir, baştarda-i hümayûnda görevlendirilmişti. Bunların her birine vazifeleri karşılığında günlük 6 akçeden altı aylık 130.626 akçe verilecekti²³⁷. 1125/1713'te baştarda-i hümayûn inşâ etmek yerine ümerâ-i derya gemilerinden uygun olanının baştarda itibar olunması uygun

²³⁵ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 501.

²³⁶ Baştarda hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 172-188.

²³⁷ BOA, **MAD** 3142, s. 81 (15 S. 1118/29 Mayıs 1706).

görülmüştü²³⁸. Başlarda-i hümayûn olmak için seçilen çekdirme/çekdirirler için ise bazı masraflar yapılmaktaydı²³⁹;

- Başlarda-i hümayûn yerinin mefruşâtı:	217.435 akçe
- Fanusların altın varakla kaplanması:	7.000 akçe
- Altın varak ve nakş parası:	<u>68.200 akçe</u>
Toplam:	292.635 akçe

Kaptanpaşaların maiyetleriyle bindikleri başlarda-i hümayûn için mutat olarak, çeşitli malzeme ve bir miktar peksimed verilmekteydi²⁴⁰;

- Kaptanpaşa'nın kumanya parası:	120.000 akçe
<u>ve evâni-i nuhas parası:</u>	<u>50.000 akçe</u>
- Kaptanpaşa Kethüdası'nın	
<u>kumanya ve evâni-i nuhas parası:</u>	<u>5.000 akçe</u>
- <u>Cavuşların kumanya parası:</u>	<u>4.800 akçe</u>
- Başlarda tabibinin kullandığı	
<u>bazı edviye ve merhem parası:</u>	<u>7.000 akçe</u>
- Kaptanpaşa için peksimed-i has;	
<u>320 akçeden 500 kantar:</u>	<u>160.000 akçe</u>

Toplam: 346.800 akçe (2890 kuruş)

Başlarda-i hümayûna ve sefer sırasında Kaptanpaşa'nın maiyetinde bulunan çekdirmelerle (beş veya dört) Tersâne'de bekleyen çekdirmelere (dört veya beş) çeşitli savaş malzemeleri verilmesi de adetti²⁴¹;

²³⁸ BOA, MAD 2883, vr. 68a (11 M. 1125/7 Şubat 1713).

²³⁹ 1170/1757'de Rodos sancağı mutasarrıfı Mustafa Paşa'nın çekdirmesi başlarda-i hümayûn olmak için seçildiğinde 1169/1756'da Lalapaşa-zâde Salih Paşa'nın başlarda-i hümayûn olması için seçilen çekdirmesinin teçhiz masrafının 292.635 akçe tuttuğu Başmuhasebe kayıtlarından öğrenilmişti (BOA, MAD 10360, s. 158, 3 B. 1170/24 Mart 1757).

²⁴⁰ BOA, MAD 9950, s. 76 (1155/1742); MAD 10345, s. 96 (1157/1744); MAD 4380, vr. 50b (1158/1745); MAD 10346, s. 51 (1160/1747); MAD 2844, s. 110 (1161/1748); MAD 10350, s. 125 (1162/1749); MAD 2833, s. 133 (1166/1753); MAD 10356, s. 166 (1167/1754); MAD 10357, s. 144 (1168/1755); MAD 10369, s. 171 (1169/1756); MAD 10376, s. 118 (1178/1765); MAD 10384, s. 155 (1183/1770).

²⁴¹ BOA, MAD 2833, s. 50 (1166/1753); MAD 10356, s. 55 (1167/1754); MAD 10359, s. 61 (1169/1756); MAD 10365, s. 70 (1172/1759); MAD 10368, vr. 28a (1173/1760); MAD 4005, s. 62 (1181/1768).

Siyah Fitol-i
barut mısıfı

(kantar)

Başarda-i hümâyûna	10	0,5
Kaptanpaşa'yla beraber giden her çektirmeye	5	0,5
Tersâne'de bekleyen her çektirmeye	2	0,5

Akdeniz ve Karadeniz'in Muhafazası

Tablo 96: 1130-67/1717-54 arasında sefere çıkan kalyon sayıları²⁴²

Sene	Akdeniz	Karadeniz	Toplam
1130			44 ²⁴³
1131	10	-	10
1132	9	-	9
1133	8	-	8
1134	8	-	8
1135	8	-	8
1136	8	-	8
1137	8	-	8
1138	8	-	8
1139	8	-	8
1140	8	1	9
1141	6	1	7
1142	6	-	6
1143	10	-	10
1144	8	-	8
1145	8	-	8
1146	8	-	8
1147	6	-	6
1148	5	-	5
1149	7	3	10
1150	10	6	16
1151	12	8	20
1152	8	13	21
1153	8	1	9
1154	8	1	9
1155	8	-	8
1156	7	5	12
1157	4	4	8
1158	8	-	8
1159	8	1	9
1160	8	-	8

²⁴² BOA, D.BŞM. TRE def. 14650 s. 4-15.

²⁴³ Bu sene Akdeniz ve Karadeniz'e çıkan kalyonlardan otuz beşi donanma, dokuzu tüccar kalyonuydu.

1161	8	1	9
1162	8	2	10
1163	8	1	9
1164	8	-	8
1165	-	-	-
1166	8	-	8
1167	8	1	9

Donanma gerektiği zaman Karadeniz seferine de çıkmış, böylece aynı sene içinde hem Akdeniz hem de Karadeniz’de Osmanlı gemileri bulunmuştur. Genellikle sekiz kalyonla Akdeniz seferine çıkılmaktadır. 1171/1758’de sekiz kalyona *Tuhfetü'l-mülûk* ve *Perr-i Bahrî* kalyonlarının da katılmasıyla on kalyonun Akdeniz’e doğru sefere çıkması karar verilmişti. Kaptanıderya Süleyman Paşa’nın arzı üzerine bu iki kalyonun her birine zâbitleriyle beraber üç yüzer yeni personel yazılmıştı²⁴⁴.

Bu kalyonların başlarında Kapudâne, Patrona ve Riyâle rütbesindeki sancak kaptanları da bulunurdu. Kapudâne, Patrona ve Riyâle rütbesinde olan kaptanların bindikleri kalyonlar onların rütbelerine göre *kalyon-ı kapudâne-i hümayûn*, *kalyon-ı patrona-i hümayûn* ve *kalyon-ı riyâle-i hümayûn* şeklinde isimlendirilir, bazen kalyonların kendi isimleri de zikredilirdi. Kalyonlar büyüklük ve sağlıklarına göre sırayla kapudâne-i hümayûn seçilmekteydi. 1179/1765’te Kapudane-i hümayûn olmaya aday *Hısn-ı Bahrî* ve *Zîver-i Bahrî* isimli iki kalyon bulunmaktaydı. İkisinden birinin *rûz-ı hıdır*da sefere çıkabilmesi için bir an önce tamir edilmesi ve yağlanması gerekiyordu. Bunlardan üç anbarlı 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğundaki *Hısn-ı Bahrî* kapudâne kalyonu olarak seçilmiş diğer kalyonun ise bir sonraki yıl kapudane-i hümayûn olması kararlaştırılmıştı²⁴⁵.

²⁴⁴ BOA, C. BH 5504 (15 C. 1171/24 Şubat 1758).

²⁴⁵ BOA, MAD 10378, s. 122 (23 M. 1179/12 Temmuz 1765).

Tablo 97: Akdeniz seferine çıkan bir kalyonun gidiş ve dönüş güzergâhı²⁴⁶

Berîd-i Zafer kalyonu, Patrona-i hümâyûn
15 C. 1170/7 Mart 1757'den itibaren
Tersâne
Divanhane
Yalı köşkü önünden geçildiğinde
Beşiktaş
Saray burnu
Kumkapı
Gelibolu
Nağra Burnu
Boğaz Kalesi
Kum Kalesi
Bozcaada Kalesi
Baba Kalesi
Cedîd Sığır Kalesi
Koyun Adası
Sakız Kalesi
Susam (Sisam) Adası
Çatallar Adası
İstanköy Adası
Bodrum kalesi
2 Ş. 1170/22 Nisan 1757
Tekir Burnu
Rodos Adası
Yedi Burunlar
Kıbrıs Adası
Lîmoson [Limasol] kalesi
Tuzla [Larnaka] kalesi
Ayneye açığı
Mağasa [Magosa] kalesi
İskenderun kalesi
20 Ş. 1170/10 Mayıs 1757
İskenderun'dan dönüş
Hıncır Burnu (Akıncı Burnu?)
Tuzla [Larnaka]
22 Ş. 1170/12 Mayıs 1757
Tuzla'dan [Larnaka] dönüş
Lîmoson [Limasol] Kalesi
Yedi Burunlar (Anamur Burnu) açığı
Rodos kalesi
Tekir Burnu

²⁴⁶ BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14878, s. 2-3. Sefer boyunca top atışlarının kaydedildiği bu tarz belge sayısı sınırlıdır. Burada Adalar Denizi ve Doğu Akdeniz'deki güzergâhı anlamamıza yardımcı olacak yer adlarının olduğu kısımlar listede verilmiştir. Top atışları ve sefer tarihleri gösterilen diğer kalyonlar şunlardır: 3 Za. 1174-11 R. 1175/6 Haziran 1761-9 Kasım 1761 tarihleri arasında seferde olan *Nâsır-ı Bahrî* kalyonu (BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14911, s. 2) ve 3 Za. 1174-23 L. 1175/6 Haziran 1761-17 Mayıs 1762 tarihleri arasında seferde olan *Berîd-i Zafer* kalyonu (BOA, **D. BŞM. TRE** def. 14912, s. 2-3). Osmanlı donanmasının kadirge dönemindeki sefer güzergâhı için bkz. İdris Bostan, "Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergâhı" **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2007², s.87-110.

İstanko[y] kalesi
1 L. 1170/19 Haziran 1757
Çatallar mevkii
Nah[k]şa Adası
Pare Adası
Suda limanı
Retme [Resmo] Kalesi
Kandiye Kalesi
Tavşan Adası
Girid Adası açığı
İskenderiye Boğazı
İskenderiye Kalesi
29 Z. 1170/14 Eylül 1757
İskenderiye önü
Rodos Kalesi
İstanko[y] kalesi
Çatallar mevkii
Sakız Adası
Koyun adaları
Foça Kalesi
İzmir
Foça Kalesi
Midilli Kalesi
Cunda (Yunda) Adası
Molova (Mavilos) Kalesi
Baba Kalesi
Bozcaada Kalesi
Boğaz Kalesi
Kum Kalesi
Boğaz Hisarı Kalesi
Nağra Burnu
Gelibolu Kalesi
Şarköy
Marmara açığında bocalayıp Gelibolu'ya dönüş
Tekirdağı
Kızıl adalar (Kınalıada, Burgaz Adası vd.) yakınında
Saray-ı hümâyûn
Divanhane
Tersâne-i Âmire

Bu liste, aynı zamanda Osmanlı kalyonlarının Akdeniz’de sefere çıktığı sırada takip ettikleri güzergâhı göstermesi açısından da önemlidir. Belgelerde her ne kadar kalyonların Akdeniz’e sefere çıktığı yazılmakta ise de yukarıdaki güzergâhtan “Osmanlı Akdeniz’inin” Ege Adaları ve Doğu Akdeniz olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölgedeki denizi kendi devlet suları olarak kabul eden Osmanlılar, ticaret gemilerinin ve kıyı bölgelerindeki halkın güven ve refahını sağlamak için çalışmaktaydılar. Braudel, Doğu Akdeniz kıyılarını tehdit eden Batı Akdenizli korsanların hükmünün

XVII. yüzyılın sonundan itibaren azaldığını ve bunun “şerefının” Osmanlı donanmasında yelkenli gemilere geçilmesine ve bu donanmanın Ege Denizi’ndeki devriye gezilerine verilmesi gerektiğini ifade etmektedir²⁴⁷.

Akdeniz’de bulunan kalyon kaptanları üzerine başbuğ tayin edilmiş bulunan İbrahim kaptana 1122/1710’de yazılan bir hüküm özellikle Doğu Akdeniz’de hangi yerlerin korsan saldırılarından korunduğunu göstermektedir²⁴⁸. Buna göre Akdeniz kıyılarından Mısır geçidine (*ma’ber*), Selanik ve Sakız çevresi ile Sisam Boğazı’ndan Boğaz hisarına (Çanakkale Boğazı) kadar olan bölgede tüccar gemileri ve denizcilikle uğraşan kimseleri (*ashâb-ı merâkib* = gemi sahipleri), korsan saldırılarından korunması gerekmektedir. Buna rağmen 11 Muharrem 1122/12 Mart 1710²⁴⁹ – 30 Muharrem 1122/31 Mart 1710 tarihleri arasında bir korsan kalyonu ile iki korsan şityesi (şehtiye) Mısır ve Dimyat iskeleleriyle Şam, Trablusşam ve Sayda Beyrut eyâletleri iskeleleri arasında gidip gelen dört tüccar şaykasını gasp etmişlerdi. Sene içinde bu tür korsan faaliyetlerinin devam etmesi halinde *Arabistan yakasında* olan iskelelerin gelirlerinde büyük kayıplar yaşanabilirdi.

İbrahim kaptanın emrindeki kalyonlardan ikisinin Halep eyâletindeki Payas (Dörtyol, Hatay) iskelesiyle Dimyat Boğazı arasında bulunan iskelelerden Mısır’a gidip gelen gemileri kış mevsimi başlayana (*Rûz-ı Kasım*) dek korumak üzere görevlendirilmesi hususunda, Sayda Beyrut halkı ve gümrük eminlerinin istediklerini Sayda Beyrut valisi Halil Paşa, Trablusşam, Payas ve Lazkiyetü'l-arab kadıları ile Trablusşam mütesellimi arz etmiş, ayrıca Sayda, Lazkiyetü'l-arab ve Trablusşam halkı mahzar sunmuşlardı.

Başbuğ İbrahim kaptan, ihmalden dolayı korsanların dört tüccar şaykasını gasp etmelerinden sorumlu tutularak ciddi şekilde uyarılmıştı. Biran önce harekete

---

²⁴⁷ F. Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV.-XVIII. Yüzyıllar, Dünyanın Zamani**, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 2004², s. 412. Ayrıca Panzac, Osmanlı yöneticilerinin denizlerin öneminin farkında olduklarını ve yüzyıllar boyunca imparatorluk içerisindeki denizyollarını serbest ve açık tutmak için ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını ifade etmektedir: “Yelkenli Gemilerin Altın Çağında Osmanlı Donanmasına İnsangücünün Sağlanması (1660-1850)”, **Devletin Silâhlanması, Ortadoğu’da ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, ed. Erik Jan Zürcher, çev. M. T. Akad, İstanbul 2003, s. 45.

²⁴⁸ BOA, C. BH 4391 (1-10 Ra. 1122/30 Nisan-9 Mayıs 1710).

²⁴⁹ Belgede 11 M. 1122 hicri tarihi için Mart ibtidâsı yani 1 Mart 1710 tarihi verilmiştir. Bu Jülyen takvimine göre verilen tarihtir. Oysa Gregoryen takvimine göre tarih, on bir gün sonrası yani 12 Mart 1710 olmalıdır. Bu Gregoryen takviminin henüz Osmanlılar tarafından kullanılmadığını göstermekle beraber Avrupalı devletler de Jülyen takviminden Gregoryen takvimine birlikte geçmemişlerdir.

geçip Kıyam ve Payas iskelelerinden Dimyat Boğazı'na kadar olan bölgedeki iskelelerden Mısır'a gidip gelen gemileri kış mevsimine değin ya emrindeki iki kalyonu göndererek ya da kendisi ile bir kalyonu yanına alarak bizatihi kendisinin koruması emredilmiştir. Ayrıca bu bölgelerde korsanların saklanabilecekleri yerleri iyice araştırıp bunların durumlarını haber verip birkaç korsan gemisi yakalarsa önceki kusurunun örtülebileceği kendisine bildirilmiştir.

1126/1714'te Kaptanıderya Süleyman Paşa'ya (1125-6/1714) Akdeniz'de Malta, İspanya ve Alikornalı korsanların rahatça gezerek tüccar gemilerine saldırdıkları ve bunlardan henüz birinin bile yakalanmamasından kendisinin mesul tutulduğu söylenip her ne şekilde olursa olsun korsan gemilerini yakalayıp Tersâne'ye getirmesi emredilmiştir. Eğer bundan sonra tüccardan bu konuda bir şikayet duyulursa kendisinin cezalandırılacağı bildirilmiş aynı surette bir hüküm Kapudâne-i hümayûn kaptanına da yazılmıştı²⁵⁰.

1179/1766'da yazında Akdeniz'e açılan donanma kalyonlarının Çanakkale Boğazı'ndan çıktıktan sonra “*adalar aralarında ve sahillerde ve Mora'ya varıncaya dek açıklarda*” ve devlete ait diğer sularda gezinir veya dururken büyük bir dikkatle korsanların takibinde olmaları ve onlara göz açtırmamaları emredilmekteydi. Tüccar ve müstemen gemileri, adalar arasında gezen küçük büyük kayıklar ile özellikle Mısır'a gidip gelen tüccar kalyonlarının ve söz konusu bölgelerdeki sahil kısmında yaşayan halkın korku içinde olmadan ve korsan ve izbandidler tarafından tehdit edilmeden yaşayabilmeleri için emniyet ve refah içinde olmalarına çalışılmalıydı. Donanmanın Akdeniz seferlerinin esas gayesini bu prensip oluşturmaktaydı²⁵¹.

Bunun yanı sıra Doğu Akdeniz'deki yerlerin korunması da donanmanın görevlerindendi. 1180/1767'de Kıbrıs'ta Limasol limanı içinde “*Kıyâse*” denilen bir tüccar gemisini korsanlar gaflet sonucunda basarak içindeki eşyayı alıp terk etmişlerdi. Bundan başka İspanya korsan gemilerinden varda kosta olarak adlandırılan bir kalyon ile iki firkate, korsanlık için Şam sahillerinde ve yine bir varda kosta kalyonu ile iki firkate Dimyat Boğazı'na doğru hareket etmişlerdi. Ayrıca Kıbrıs'ta Şirvanlar denen yerde ve diğer bölgelerde korsan gemilerinin

²⁵⁰ BOA, C. BH 1035 (11-20 Ş. 1126/22-31 Ağustos 1714).

²⁵¹ Kaptanıderya Hüseyin Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, C. BH 627, 11-20 L. 1179/23 Mart-1 Nisan 1766.

dolaştığı öğrenilmişti. Bu durumun bu sene içinde muhafaza işini devlet açısından her zamankinden daha gerekli kıldığı vurgulanmaktaydı. Kaptanıderyaya güvenliği tekrar tesis etmek için iyi donatılmış bir kalyon ve birkaç firkatenin mi yoksa daha fazla sayıda kalyon ve firkatenin mi gerekli olduğu sorularak bunun müzakere edilmesi ve kaç kalyon ile firkate gerekiyorsa bunları bir an önce Kıbrıs ve Şam ve Dimyat sahillerine göndermesi ve kaptanlarının da bu konuya özen göstermeleri hususunda uyarılmaları ve karar verilen hareket tarzının da merkeze bildirilmesi istenmiştir. Kaptanıderyaya memuriyetinin ve her sene donanma kalyonlarının Akdeniz seferine çıkarılma gayesinin devlete ait sulara bu tür korsan gemilerinin faaliyetlerini önlemek olduğu bildirilmiştir²⁵².

Korsan takibi

Vurulacak tüccar gemilerinin fazlalığı ve saklanacak çok sayıda koyun bulunması Akdeniz ve özellikle Ege Denizi'nde korsan faaliyetlerini cazip kılmaktaydı. Donanma kalyonlarının bahar mevsiminin ilk günlerinden (*rûz-ı Hızır* [6 Mayıs]) kışın başlamasına (*rûz-ı Kasım* [9 Kasım]) kadar Akdeniz'de bulunmaları, ayrıca deniz beylerinin firkateleri ile devriye gezmeleri ganimet peşinde koşan korsanları pek de yıldırıyordu.

XVII. yüzyıl biterken Osmanlı ve Avrupa devletleri ile yapılan savaşlar Akdeniz'de korsanlar için ideal bir zemin oluşturmuştu. Deniz ticareti ve kıyı güvenliğini tehdit eden bu durumu değiştirmek için Akdeniz'de denetimi sağlamak gerekmektedir²⁵³. Bu ise donanmanın sefer mevsimi olan aylar dışında özellikle kış aylarında Akdeniz'e *korsanlığa çıkacak* donanma kalyonlarıyla sağlanabilirdi. 9 Receb 1113/10 Aralık 1701 tarihinde bu görevle Akdeniz'e açılacak beş kalyonun 1425 personeli ve esirleri için 2850 kile pirinç, 1549 kile mercimek, 124 kile hinta, 6417 kıyye zeytinyağı ve 3178 kantar peksimed ayrıca personelin bir kıst ve

---

²⁵² BOA, C. BH 8582 (21-30 Z. 1180/20-29 Mayıs 1767).

²⁵³ Akdeniz'deki korsan faaliyetleri karşısında Osmanlı devletinin tutumu hakkında bkz. Şenay Özdemir, **Akdeniz Hakimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)**, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2004; Özgür Oral, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004. Ayrıca bkz. Bülent Arı, "Akdeniz'de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku", **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 265-318.

kaptanların altı aylık sâlyâne ve *lahm bahaları* tutarı olan 22.660 kuruş 12 para da hazırlanmıştı²⁵⁴.

1114/1702'de yine aynı sayıda kalyonun Akdeniz'de korsanlık için (*berây-i korsanlık*) bulunmasını sağlamak üzere seferden dönen kalyonlardan beşinin görevlendirilmesi emredilmekteydi. Kalyonların tekrar denize açılabilmesi için kalafat edilmeleri gerektiği bildirilmişti. Bunun üzerine kalyonların kalafatlanması için gereken bütün malzemelerin hazır edilmesi ve sefer dönüşünde Tersâne'ye demirledikleri günden itibaren yirmi gün içinde beş kalyonun kalafat edilerek bir an önce denize açılmalarının sağlanması emredilmişti²⁵⁵.

Kalyonları özellikle kış aylarında (*mevsim-i şitâ*) Akdeniz'in muhafazası için "korsanlığa" göndermekte amacın Akdeniz'de gidip gelen tüccar kalyonlarını, korsan gemilerinin saldırılarından korumak olduğu belirtilmekteydi. Belgelerde geçen, donanma kalyonlarının *korsanlığa* gönderilme ifadesini bu şekilde yorumlamak mümkün gözükmemektedir.

Korsan takibi yapmanın en büyük zorluğu Akdeniz'deki irili ufaklı bir çok adanın bulunmasıydı. Korsan gemileri bu adaların aralarında ve koylarındaki sığ yerlerde saklanarak donanma kalyonlarının takibinden kurtulabilmekteydi. Bunun üzerine adalar arasında gezebilecek özelliklere sahip 36 (27,28 m.) ve 38 zirâ (28,80 m.) uzunluklarında iki *korsan kalyonu*'nun bir an önce inşâ edilmesi kararlaştırılmıştı²⁵⁶.

Kalyonlar, korsan gemilerini tesirsiz hale getirmekte etkili olmaktadır. Mesela 1116/1704'te Sakal Delisi olarak adlandırılan kaptan Akdeniz'de rastladığı bir korsan gemisini zabtederek yedeğine almıştı. Korsan gemisinin içindeki para ve eşyanın bir kısmı kalyon levendlerine dağıtılmış kalanı da padişaha sunulmuştu²⁵⁷. 1117/1705'te, Akdeniz'in güvenliğini tesis için sefere çıkan kalyonlar, Tersâne'ye

²⁵⁴ 8-9 B. 1113/9-10 Aralık 1701 tarihlerinde Âsitâne kâimmakâmı, Tersâne-i Âmire Emîni, İstanbul Gümrük Emîni ve Matbah-ı Âmire Emîni'ne yazılan hükümler: BOA, MAD 9889, s. 318.

²⁵⁵ 15 C. 1114/6 Aralık 1702 tarihinde Âsitâne kâimmakâmı, Defterdâr vekili ve Tersâne Emîni'ne yazılan hüküm: BOA, MAD 5362, s. 66.

²⁵⁶ 17 L. 1115/23 Şubat 1704 tarihinde Sinop, Alaçam, Bafra, Samsun, Saray, Gerze, Çakıllı, sahil kadıları, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları ve âyân-ı vilâyetin iş erlerine yazılan hüküm: BOA, MAD 9892, s. 110.

²⁵⁷ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh*, III, 154.

döndüklerinde beraberlerinde korsanlardan ele geçirdikleri üç kalyon ve iki şehtiye getirmişlerdi²⁵⁸.

1120/1708'de donanma ile birlikte Akdeniz'de bulunan Kaptanıderya İbrahim Paşa'ya Mısır ticaret güzergâhını korumak için tayin olunan iki kalyonla idaresindeki beş kalyonu korsan saldırılarına karşı Akdeniz'de bırakarak kış yaklaşımakta olduğundan diğer gemilerle Tersâne'ye dönmesi emredilmişti²⁵⁹. 1121/1709'da bir Alikorna korsan kalyonunun yakalandığı haberi İstanbul'a ulaşmıştı²⁶⁰. Yine aynı sene kalyon kaptanlarından İbrahim Hoca, Mısır tarafına doğru seyrederken rastladığı 40 toplu bir Malta korsan kalyonu ile çarpışarak ele geçirmişti. Korsan kalyonu Tersâne'ye getirilmiş içindeki mal ve paranın bir kısmı İbrahim Hoca'nın kalyonundaki levendlere dağıtılmıştı²⁶¹. Bu sene içinde ayrıca Akdeniz muhafazası için görevlendirilen Kapudâne-i hümayûn Canım Hoca Elhac Mehmed Kaptan, 70 toplu bir Ceneviz korsan kalyonu ile çarpışarak zaptetmişti. Söz konusu kalyonu ve Malta korsanlarından ele geçirdiği bir şehtiyeyi Tersâne'ye getirmişti²⁶².

Donanma kalyonlarının yanı sıra deniz beyleri de korsanlarla girişilen mücadelede başarılı olmaktadır. Mesela İstanköylü Cafer Bey, on seneden fazla bir zaman içerisinde Akdeniz'de korsanlık yapan, buradaki adaları basıp yağmalayan Manyat-oğlu isimli korsanı ele geçirdiği 130 savaçısı ve korsan firkatesiyle yla yakalayıp 13 Receb 1122/7 Eylül 1710'da Tersâne'ye getirmişti²⁶³.

15 Zilhicce 1131/29 Ekim 1719'da donanma kalyonlarından *Ay Bağçeli*, *Sarı Kuşaklı*, *Mâî Arslanlı* ve *Kuş Bağçeli* ile *Maltız kadirga kıçlı* akdarma Akdeniz'e gönderilmişti²⁶⁴. 1139/1727'de karavele kalyonlarla muhafaza için korsanların barınması muhtemel yerlerde gezinen Halil Kaptan ve Karabağlı Süleyman Kaptan, Andıra limanına doğru yol aldıklarında Andıronaki isimli kalyonun limanda demirlemiş halde yakalamışlardı. Korsan gemisinden kimileri

²⁵⁸ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, 181.

²⁵⁹ BOA, C. BH 8811 (11-20 B. 1120/26 Eylül-05 Ekim 1708).

²⁶⁰ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, 284-5.

²⁶¹ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, 300.

²⁶² Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, 305-6.

²⁶³ Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, III, 333.

²⁶⁴ BOA, **MAD** 10309, s. 151 (15 Z. 1131/29 Ekim 1719).

karaya çıkmıştı. Karşılıklı olarak top ve tüfekte çatışıldıktan sonra korsan kaptanı ve yirmi iki adamı esir alınmış, geminin içindeki elli Müslüman esir de kurtarılmıştı²⁶⁵.

1166/1753'de kış muhafazası için gönderilecek üç kalyonu sefere hazır hale getirmek için yapılacak masrafların bir kısmını karşılamak üzere önceden (*ale'l-hesab*) 3000 kuruş verilmişti²⁶⁶. 1179/1765'e ait bir belgede mutat olduğu üzere söz konusu senede de Akdeniz sahillerinin kış mevsiminde muhafazası için iki kalyon gönderilmesi emredilmişti. Sefere çıkma sıralarının geldiği ayrıca yeni ve sağlam oldukları belirtilen bu kalyonlardan birinin 42,5 zirâ (32,21 m.) uzunluğunda ve 1170/1756-57'de İstanbul'da denize indirilen *Vefk-i Devlet* diğzerinin ise 41,5 zirâ (31,45 m.) uzunluğunda ve 1174/1760-61'de Rodos'ta denize indirilen *Tılsım-ı Bahrî* isimli kalyonlar olduğu kaydedilmektedir. Yalnız *Tılsım-ı Bahrî*'nin tirinkete, mayıstra ve cıvadraları, *Vefk-i Devlet*'in ise tirinkete sütunlarının yenilenmesi, iç kısımlarında ve dış kaplamalarında gereken yerlerin tamir edilmesi gerektiğini kalyonları gözden geçiren Liman Reisi, kalyon mimarları ve direkçibaşının bildirmesi üzerine bu tamirin gerçekleştirilmesi ve Ağustos ortalarında da kalyonların yağlanarak kış mevsiminde muhafaza görevine çıkmaya hazır hale getirilmeleri emredilmişti²⁶⁷.

XVIII. yüzyılın başlarında korsan takibi yapmak için Akdeniz'i kış mevsiminde muhafazaya gönderilen donanma kalyonlarının sayısı zamanla azaltılmıştır. Bunda korsan faaliyetlerinin azalmasından daha çok mâlî sebeplerin etkin olduğu akla gelmektedir.

Lojistik

Kalyonlar, savaş zamanında lojistik hizmeti verdikler gibi²⁶⁸, gerektiği zaman da farklı yerlerden kurşun, bakır ve diğer şeyleri ayrıca kalelerdeki kırık topları İstanbul'a ulaştırırlardı.

1122/1710'da Tersâne'deki humbara kârhanesinde dökülecek humbara dâneleri ve güller için Pıraveşte kârhanesinde hazırlanan ve Kavala iskelesine

²⁶⁵ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh*, VI, 452.

²⁶⁶ BOA, MAD 2833, s. 169 (17 Ş. 1166/19 Haziran 1753).

²⁶⁷ BOA, MAD 10378, s. 122 (23 M. 1179/12 Temmuz 1765).

²⁶⁸ Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007, s. 107-16.

nakledilen 150.000 kıyye (192.300 kg.) ağırlığındaki maden, Akdeniz’de bulunan donanma kalyonlarından birine söz konusu iskeleye uğradığında yüklenmek suretiyle İstanbul’a ulaştırılacaktı. Kalyon iskeleye gelince bekletmeden yüklemenin yapılması emredilmekteydi²⁶⁹.

1129/1717’de, Selanik iskelesi depolarında bulunan 75.000 kile (1.816.125 kg.) arpa, 32.000 kile (774.880 kg.) un, 5000 kantar (282.245 kg.) peksimed, 5900 kile (142.868,5 kg.) arpa ve buğday, 400 kantar (22.579,6 kg.) kendir ve 8500 kıyye (10.897 kg.) katran ile Kavala iskelesi depolarında bulunan ve ağırlıkları 16 kıyye (20,51 kg.) ile 25 dirhem (80,17 gr.) arasında değişen 138.500 yuvarlakla 12.500 humbara dânesinin tüccar gemileriyle taşıtırılması halinde İstanbul’dan söz konusu iskelelere giderek buralardaki malzemeyi yüklenip tekrar İstanbul’a geleceklerinden iki kere navlun ödenmesi gerektiği belirtilmişti. Bunun üzerine söz konusu yiyecek ve mühimmatın Akdeniz seferinden dönecek donanma kalyonları tarafından İstanbul’a getirilmesi uygun görülmüştü²⁷⁰.

1162/1749’da İstanköylü Seyyid Mustafa kaptan idaresindeki *Feyz-i Hüda* isimli kalyon, Gümüşhane madeninden 6898,5 kantar 8 kıyye ağırlığındaki ham bakırı Cebehane’ye teslim etmişti²⁷¹. 1167-69/1754-55 senelerinde Sidrekapsi madeninden Cebehane’ye kurşun taşıyan kalyonlar ve teslim ettikleri kurşunun ağırlığı şöyleydi²⁷²:

<u>Kalyonun adı</u>	<u>Taşınan kurşunun miktar ve ağırlığı</u>		<u>Cebehane’ye Teslim tarihi</u>
Nusret-nümâ	389 külçe	522 kantar 36,5 kıyye	23 08 1167/15 06 1754
Nusret-nümâ	709 parça	850,5 kantar	20 01 1168/06 11 1754
Mesûdiye		506,5 kantar	12 04 1168/26 01 1755
Nusret-nümâ	708 külçe	834 kantar 12 kıyye	27 06 1168/10 04 1755
Feyz-i Hüda	317 külçe	309 kantar 18,5 kıyye	17 02 1169/22 11 1755

²⁶⁹ Kavala sancağı mutasarrıfı, kadısı ve Piraveşte kârhanesi nâzırı Ali çorbacıya hitaben 18 N. 1122/10 Kasım 1710 tarihinde yazılan hüküm: BOA, MAD 3925, vr. 8a.

²⁷⁰ BOA, C. BH 5968.

²⁷¹ Söz konusu ham bakır teslim kaydına göre 15 L. 1162/28 Eylül 1749 tarihinde Cebehane’ye getirilmişti: BOA, MAD 10350, s. 54.

²⁷² BOA, MAD 10356, s. 74.

Kalyonlar kalelerdeki kırık topları da dökülecek yeni toplara mayalıklı olmak üzere Tophane'ye getirmektedirler. Örneğin; 1122/1710'da Akdeniz'den seferindeki kalyonların İstanbul'a dönerken Bozcaada kalesindeki kırık ve kullanılamaz durumdaki topları getirmeleri emredilmiştir²⁷³. 1126/1715'de Akdeniz'deki bazı kalelerden *Yaldızlı Hurma kışlı* Patrona-i hümayûn kalyonuyla 99,5 kantar 20 lodra ve *Gül başlı* Kapudâne-i hümayûn kalyonuyla da 174,5 kantar ve 26 lodra ağırlığındaki top ve hurda parçalar Tophane'ye teslim edilmiştir²⁷⁴. 1178/1764'te *Perr-i Bahr* kalyonuyla Giresun'dan çeşitli çaplarda toplam on iki kırık tunç top ve havan getirilerek Tophane'ye teslim edilmiştir²⁷⁵.

Taşıma için donanma kalyonlarını kullanmanın müstemen gemilerine ödenen navluna kıyasla daha câzip olduğuna dair 1181/1768 senesine ait bir belge vardır. Buna göre devlet tarafından satın alınan buğdayın 12.755 kilesi Karaağaç iskelesinden, devlete ait *Tombaz kalyonu* ile getirilmiştir. Bunun için yapılan harcama 988,5 kuruş tutmuştur. Müstemen gemilerinin kile başına 20 akçeden bu işi 2125,5 kuruşa yapacakları dolayısıyla devletin bu işten 1137 kuruş kazançlı çıktığı hesap edilmiştir. Kalyon devlete ait olmakla birlikte tüccar kaptanlarından Derviş İbrahim kaptana emanet suretiyle verilmiştir. Söz konusu iskelede kalan buğdayın da yine aynı şekilde getirilmesine karar verilmiş fakat bu kez, kalyonun kalafatlanması, kaptan ve personele verilecek para ile yiyecek olmak üzere üç ayrı kalemde yapılacak harcamanın 936 kuruş tutacağı hesap edilmiştir. Ayrıca kalyona gerekli top, yelken ve diğer malzemenin de iş bittiğinde geri iade edilmek üzere kaydedilerek verilmesi emredilmiştir²⁷⁶. Söz konusu kalyon muhtemelen Tersâne'de demirliyen tüccar kaptanına emaneten verilmiştir. Kalyonun sefere hazır hale getirilmesi için yapılan bakım ve tamirin masrafı, ayrıca personelinin yemek ve ücretleri de devlet tarafından ödenmiştir. Bu uygulama bir anlamda devletin özel denizciliği teşvik ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

²⁷³ Patrona-i hümayûn kaptanına hitaben yazılan 30 B. 1122/24 Eylül 1710 tarihli hüküm: BOA, MAD 3435, vr. 7a.

²⁷⁴ BOA, MAD 3171, vr. 10b (28 Z. 1126/4 Ocak 1715).

²⁷⁵ BOA, MAD 10376, s. 12 (21 Ca. 1178/16 Kasım 1764).

²⁷⁶ BOA, MAD 4005, s. 155 (16 Ş. 1181/7 Ocak 1768); C. BH 12037, lef 1, 2.

SONUÇ

Osmanlılar, kadîm Akdeniz geleneğinin takipçisi olarak XVII. yüzyılın ortalarına kadar donanmalarının esas gücünü kadirgalardan oluşturmaya devam etmekle birlikte bu tarihten itibaren kalyon inşasına giriştiler. Bu atılımda uzun süren Girit seferi (1055-80/1645-69) sırasında Venedik kalyonlarıyla karşılaşan Osmanlı kadirgalarının âciz kalması etkili olmuştur. Bir ara vazgeçilse de 1093/1682’de kalıcı olarak kalyonlara dönülmüştür.

Bu tarihlerde bir top bataryasına dönüşmüş büyük yelkenli gemiler Akdeniz denizciliğine hakim olmuşlardı. Özellikle İngiltere ve Hollanda’ya ait kalyonlar Akdeniz’de boy göstermekteydiler. Bu durum karşısında en çok etkilenen devlet, kadirga geleneğinin önde gelen temsilcisi olarak siyasî varlığını yüzyıllardır sürdürdüğü deniz ticaretine borçlu bulunan Venedik olmuştu. Venedik, İngiltere ve Hollanda’dan kiraladığı ve daha sonra kendisinin de inşâ ettiği kalyonlar sayesinde Akdeniz’de Osmanlılarla olan rekâbetinde bir adım öne geçmişti. Osmanlılar bu tehdidi algılayarak gerekli cevabı XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kalyon inşâ etmeye başlayarak verdikleri gibi, 1113/1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi’yle, donanmalarını belirli kurallar çerçevesinde tanzim etmişlerdi. Kanunnâme ve ondan sonra yürürlüğe sokulan bir takım düzenlemelerin hedefinde, donanmanın güçlü kılınması ve etkinliğinin sürekli hale getirilmesi vardı. Bunlar ayrıca devletin bir deniz politikasının mevcudiyetini de işaret etmektedir.

XVIII. yüzyılın başında donanmanın kalyonlardan müteşekkil bir hale getirilmesi için çalışmalara başlanmış bunun için öncelikle kalyon sayılarının arttırılmasına gayret edilmiştir. Osmanlılar bu teknolojik dönüşümü tamamen kendi kaynaklarıyla gerçekleştirmiştir. Üç ambarlı, vardakosta ayrıca Ege Denizi’ndeki adalar arasında korsan takibi yapmaya elverişli çeşitli kalyon türleri inşâ edilmiştir. İnşâ faaliyetleri başta Tersâne-i Âmire olmak üzere ağırlıklı olarak Sinop, Rodos ve Midilli’de gerçekleştirilmiştir.

Tersâne-i Âmire’de sürdürülen kalyon inşâ faaliyetinin başındaki görevli mimarbaşydı. Mimarbaşı olan kimse bilgi ve görgüsüyle kalyon inşâsını tek başına idâre edebilmeliydi. Bu beceri ve bilgiye sahip Tersâne marangozları da mimarbaşı

olarak görevlendirilebilmekteydi. Devlet bunlara düzenli bir maaş ve belirli miktarda bazı yiyecek maddeleri tahsis etmekteydi. Gayr-ı müslim mimarbaşılar ayrıca cizye vs. gibi konularda bir takım imtiyazlara da sahip olabilmekteydi. Kalyon inşâsında çalışan diğer meslek grupları marangoz, burgucu, oymacı, kalafatçı vs. idi. Bunlardan Tersâne bünyesinde kadrolu olarak çalışanlar olduğu gibi Galata'dan gelerek gündelikle çalışanlar da bulunmaktaydı. Yine belirli ücretleri ödenmek üzere sahil kesimlerinde kendi gemi inşâ tezgâhlarında faaliyet gösteren marangoz, burgucu, oymacı ve kalafatçılar da ihtiyaç duyuldukça Tersâne'ye getirilmekteydi.

Osmanlılar, kalyon inşâ ve teçhizi için gereken kereste, seren, sütun, ham demir, katran, zift, reçine, üstüğü, funda, kendir teli, makara, tulumba, sancak gibi malzemeleri kendi coğrafyasından bol miktarda ve ucuza temin edebilmekteydi. Özellikle kereste temin edilen bir çok ormanlık alanın bulunması, Osmanlılar için büyük bir avantajdı. XVIII. yüzyılda Avrupalı devletler kalyon inşâsında kereste sıkıntısı yaşamalarına rağmen aynı durumdaki Osmanlılar kendi topraklarında yeni kereste rezerv bölgeleri bulabilmekteydiler. Osmanlılar, bir tersânenin ihtiyaç duyduğu iş gücü ve gemi inşâ sanayisi için gereken doğal kaynaklara sahip olmaları dolayısıyla Akdeniz'de, her sefer mevsiminde donanma kalyonlarını yüzdürebilme kudretine sahip olmuşlardır.

Kalyon inşâ ve teçhiz malzemelerinin bazıları, belirli yerlerden tayin edilen miktarlarda ocaklık olarak Tersâne'ye verilmekteydi. İhtiyacın geri kalan büyük kısmı devlet tarafından belirlenen, piyasanın altında bir fiyattan üreticiden satın alınmaktaydı. Düşük fiyattan mal satmak istemeyen halk, kimi zaman bu durumdan hoşnut olmadığını bir şekilde ifade etmekteydi. Bu gibi durumlarda devlet ve halk arasındaki ilişkinin boyutlarını gösteren çarpıcı örnekler yaşanmıştır. Bunun yanı sıra kimi tüccar da elindeki malı daha yüksek fiyattan yerli ve yabancı müşterilere bir şekilde satmanın peşindeydi. Kazancının peşinde koşan ve bunun için çeşitli risklere giren bir tüccar tipinin varlığı da ayrıca dikkat çekicidir.

Kalyon teçhiz malzemeleri arasında üretimleri açısından en dikkat çekici olanları, yelken bezi ve lengerdir. Kalyonlar için gereken büyüklük ve ağırlıktaki lengerler, XVIII. yüzyılın başlarında ithal edilmekteyken daha sonra Osmanlılar, Tersâne bünyesinde bu tip lengerlerin üretimini gerçekleştirmişlerdir. Yine Tersâne'de, kalyonların temel teçhiz malzemesi olan yelken bezinin üretimi bir

bezhane kurulmak suretiyle sağlanmıştır. Devlet tarafından bu bezhaneye konan tezgâhlarda üretilen yelken bezinden öncelikle donanmanın ihtiyacı olan belli bir miktardaki bez, kurşunlu mahzene teslim edilir, üretimin diğer kısmı ise daha sonra bezhanenin işletmecisi tarafından gemi sahibi tüccara satılırdı. Bu haliyle bezhane yarı-özel bir işletme hüviyeti arz etmekteydi.

Osmanlı denizciliğinin dikkat çekici bir başka yanı kalyon sahibi tüccara devlet tarafından verilen destektir. Güvenlik açısından deniz ticaretiyle meşgul olan tüccar, küçük tekneler yerine kalyon inşâ etmeye teşvik edilmiş ve bunlara bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Kimi zaman tüccarın sahip olduğu kalyonlar, devlet tarafından satın alındığı gibi bazen bunlara kalyon satılmış yahut ücretsiz verilmiştir. Tüccarın sahip olduğu kalyonlar, içlerine top ve asker yerleştirilmek suretiyle savaflara da katılmıştır.

Düşman devletlerin özellikle Venedik'in kalyonları dikkate alınarak Osmanlı donanmasındaki kalyonların büyüklüklerine ve bu nispette taşıyacakları top sayılarına önem verilmiş, toplar için çeşitli örnekleri Avrupalı devletlerde de görülen güller imâl edilmiştir. Kalyonlarda tüfek kullanan muharip sınıfa ise her sefere çıkışta belirli miktarda barut ve kurşun verilmiştir. Kalyonlardaki personelin yoklanmasından tâviz verilmemiş bunun yanı sıra savaflarda veya bir iş kazası sonucu yaralanan yahut yaşının ilerlemesinden dolayı çalışamayacak hale gelen personele de rütbelere oranla emeklilik maaşı tahsis edilmiştir.

Osmanlıların Akdeniz'deki ileri karakolu konumunda olan Garp Ocakları'na kimi zaman kalyon ve çeşitli savaş malzemesi yardımıyla bulunulmuştur. Garp Ocakları'nın düşmanları karşısında güçlü kılınmasıyla Akdeniz'deki Osmanlı etkinliğinin sürekliliği sağlanmıştır. Bunun yanı sıra Adalar (Ege) Denizi ve Doğu Akdeniz'in korsan faaliyetlerine karşı tüccar gemilerinin ve sahildeki halkın emniyeti ise her sene çıkılan düzenli seferlerle ayrıca kışın devriye gezdirilen kalyonlarla tesis edilmiştir. Adalar (Ege) Denizi ve Doğu Akdeniz'deki Mısır'a işleyen ticaret güzergâhının emniyeti, Osmanlılar için ciddî bir devlet politikası olmuştur. Burada özellikle vurgulanması gereken Osmanlıların Akdeniz'deki hakimiyet sahaları ve esas ilgilerinin, Malta seferinden (972/1565) sonra Adalar (Ege) Denizi ve Doğu Akdeniz olarak kaldığıdır. Bununla birlikte Mısır'ın masalsı zenginliği ve eski ticaret yollarına geçiş kapısı olma özelliğinin yeni

ticaret yollarının keşfine rağmen devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca Mısır'ın söz konusu öneminin XVIII. yüzyılın sonlarında İngiltere ve Fransa'yı karşı karşıya getirdiği de unutulmamalıdır.

Son olarak kalyonların, Osmanlı Devleti'nde iktidarın taşıyıcısı ve pekiştiricisi olarak hizmet ettikleri ifade edilebilir. Ayrıca kalyon kış figürü olarak çeşitli tasvirlerin yanı sıra Kayı boyunun ongunu olup doğan anlamına gelen *Sungur*'un bununla birlikte *Esper* ve *Balaban* gibi diğer doğan türlerinin kullanılması, özel isimlere sahip kalyonlar arasında da yine bir tür doğan anlamına gelen *Şehbâz*'in bulunması, Osmanlı zihniyetinin kendinden önceki Türk tarihine ait dönemle ilgili yaklaşımı hakkında bazı ipuçları vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1. 1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

1. 1. 1. DEFTER TASNİFİ

1. 1. 1. 1. Mühimme Defteri (MD)

nr. 112, 114/1, 115, 118, 122, 123, 124, 135, 134, 153.

1. 1. 1. 2. Kamil Kepeci (KK)

nr. 5662, 5665, 5669, 5673, 5677, 5681, 5682, 5698, 5711.

1. 1. 1. 3. Bâb-ı Defteri, Mevkufât Kalemi (D. MKF)

nr. 27844, 28036, 28405, 29716, 29974.

1. 1. 1. 4. Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi (D. BŞM)

nr. 1080, 1712, 1713, 1730, 1739, 1740, 2150, 2326, 36806, 41183, 41226.

1. 1. 1. 5. Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Tersâne Emîni (D. BŞM. TRE)

nr. 14599, 14600, 14610, 14612, 14616, 14618, 14649, 14650, 14737, 14743, 14787, 14820, 14828, 14841, 14851, 14852, 14878, 14901, 14911, 14912, 14961, 14977, 14984, 14988, 14989.

1. 1. 1. 6. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

nr: 212, 2381, 2485, 2489, 2637, 2714, 2756, 2770, 2833, 2844, 2850, 2864, 2883, 2895, 3133, 3137, 3141, 3142, 3159, 3165, 3168, 3171, 3388, 3389, 3435, 3473, 3595, 3864, 3869, 3874, 3878, 3918, 3925, 4005, 4380, 4629, 4875, 4876, 5361, 5362, 5456, 5897, 6266, 7108, 8460, 8880, 8945, 9889, 9892, 9950, 10177, 10309,

10310, 10313, 10317, 10321, 10323, 10325, 10326, 10329, 10332, 10336, 10338, 10340, 10344, 10345, 10345, 10346, 10350, 10354, 10356, 10357, 10359, 10360, 10364, 10365, 10368, 10369, 10371, 10376, 10378, 10384, 10386, 14669, 16009.

1. 1. 2. BELGE TASNİFİ

1. 1. 2. 1. Ali Emîrî (AE)

II Mustafa, nr. 546, 687.

III Ahmed, nr. 7479, 15619/lef 1-2, 15620.

I Mahmud, nr. 177, 416, 949, 1004, 6124, 9126, 9818, 13835, 14395, 15314, 17691, 20355.

III Osman, nr. 2276.

III Mustafa, nr. 1665, 7397, 27043, 28193.

1. 1. 2. 2. Cevdet-Bahriye (C. BH)

nr. 313, 352, 360/lef 1-2, 445, 446, 588, 627, 635, 657, 666, 667, 687, 694, 776, 1035, 1359, 1742, 1749, 1984, 2024, 2517/lef 1, 2597, 2929, 2970, 3013, 3338, 3447, 3694, 4164, 4391, 4910, 5339, 5434, 5504, 5843, 5864, 5968, 6045, 6355, 6356, 6566, 6567, 6722, 6902, 6909, 6982, 7111, 7124, 7147, 7197, 7252, 7311, 7419, 7420, 7976, 8233, 8375, 8581, 8582, 8622, 8811, 8813, 8975, 8983, 9552, 9659, 9926, 9929, 9937, 9946, 9947, 9999, 10326, 10398, 10426, 10492, 10749, 10797, 10814, 10882, 11077, 11281, 11415, 11451, 11546, 11614, 11632/lef 1-2, 11908, 11981, 11989, 12032, 12037/lef 1-2, 12292, 12404, 12648.

1. 1. 2. 3. İbnülemin (İE)

Umûr-ı Nâfia, nr. 95.

Bahriye, nr. 1006, 1311, 1466, 1559/lef 1, 1561.

1. 1. 2. 4. Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Tersâne Emîni (D. BŞM. TRE)

dos. 4/52, 73, 74, 81; 375/66.

1. 1. 2. 5. Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Kalyon Defterdârlığı (D. BŞM. KND)

dos. 1/29, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 63; 2/124, 125; 3/118, 131; 4/121, 122, 123, 124; 5/72, 73, 79, 80, 90, 91, 92, 125, 126, 127, 128; 6/40, 41, 51, 70, 71; 7/16, 17, 18, 28, 35, 36, 37, 38, 84, 85, 86.

1. 1. 2. 6. Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi- Kalyon Kâtibliği (D. BŞM. KNK)

dos. 1/12, 47, 54, 55, 58, 60, 61, 73, 82, 83, 85, 92, 90, 91, 93, 95, 101, 103, 104; 2/40, 61, 66.

1. 2. TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ (TSMA)

1. 2. 1. E.

nr. 4445/1-2

2. KAYNAK ESERLER

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), haz. A. Özcan, Ankara 2000.

Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, **Çeşmî-zâde Tarihi**, haz. B. Kütükoğlu, İstanbul 1993.

İzzî, **Târîh**, İstanbul 1199.

Mustafa Kesbî, **İbretnüma-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)**, haz. A. Öğreten, Ankara 2002.

Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı), haz. A. Baycar, İstanbul 2004.

Râşid Mehmed Efendi, **Târîh**, II-VI, İstanbul 1282.

Sâmî, Şâkir, Subhî, **Târîh**, İstanbul 1198.

Sem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi, Mür'i't-Tevârih, haz. M. Aktepe, I, İstanbul 1976; II. A, İstanbul 1978; II. B, İstanbul 1980.

3. ARAŞTIRMA ve İNCELEMELER

- Abou-el-Haj, R. A.: **The Reisülküttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz**, (Princeton Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi) 1963.
- _____ : “Karlofça’da Osmanlı Diplomasisi”, çev. Y. S. Gönen, **Tarih ve Toplum**, sayı: 191 (İstanbul 1999), s. 38-44; sayı: 192, s. 40-45.
- Ágoston, Gábor: **Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi**, çev. Tanju Akad, İstanbul 2006.
- Ahışhalı, Recep: **Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)**, İstanbul 2001
- Albion, R. G.: **Forests and Sea Power: The Timber Problem of the Royal Navy, 1652-1862 (Classics of Naval Literature)**, Naval Institute Press, A.B.D. 2003.
- Arı, Bülent: “Akdeniz’de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku”, **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 265-318.
- Arık, Özgür: **1699 Karlofça Anlaşmasına Göre Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı Sınırları**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.
- Aydın, Yusuf A.: “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kalyon İnşasında Kereste Temini”, **Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri -Bildiriler-**, İstanbul 2005, s. 33-40.
- Aydüz, Salim: **Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi**, Ankara 2006.
- Berkes, Niyazi: **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, (yayına haz. Ahmet Kuyaş), İstanbul 2002².

- Beydilli, Kemal-İlhan Şahin: **Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri**, Ankara 2001.
- Bilici, Faruk: **XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı**, Ankara 2004.
- Bono, Salvatore: **Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler**, çev. B. Parlak, İstanbul 2003.
- Bostan, İdris: "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasî ve Ekonomik İlişkileri, 1580-1624", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2007², s. 261-283.
- _____ "Bir İmparatorluk Donanmasının Teşkili: Osmanlı Denizciliğinde Savaş ve Organizasyon", **Türk Denizcilik Tarihi**, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 187-220.
- _____ "Mezemorta Hüseyin Paşa", **DİA**, c. XXIX, İstanbul 2005, s. 524-6.
- _____ "Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2007², s. 13-31.
- _____ "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi: Kadırgadan Kalyona", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2007², s. 183-206.
- _____ "Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2007², s. 33-46.
- _____ "Adriyatik'te Osmanlılar ve Uskoklar", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2007², s. 111-9.
- _____ **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Ankara 2003².

- _____ “Osmanlı Deniz Tarihinin Arşiv Kaynakları”,
Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu (Tebliğler-Tartışmalar), Ankara 2006, s. 274-9.
- _____ “Kuyûd-ı Mühimmât Defterlerinin Osmanlı Teşkilât Tarihi Bakımından Önemi”, **Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri, 30-31 Mayıs 1994, Bildiriler**, İstanbul 1995, s. 143-63.
- _____ **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**, İstanbul 2005.
- _____ **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2007².
- _____ “Osmanlı Donanmasında Kürekçi Temini Meselesi ve 958 (1551) Tarihli Kürekçi Defterleri”, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2007², s. 67-86.
- _____ “Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergâhı” **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul 2007², s.87-110.
- _____ “Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi” **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 29-46.
- Bradford, Ernle: **Akdeniz [bir denizin portresi]**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul 2004.
- Braudel, Fernand: **II. Felipe Dönemi’nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, (çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1993.
- _____ : **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV.-XVIII. Yüzyıllar, Dünyanın Zamanı**, (çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 2004².
- _____ : **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV.-XVIII. Yüzyıllar, Gündelik Hayatın Yapıları**, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 2004².

- Brummet, Palmira: **Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery**, Albany 1994.
- _____ : “The Ottomans as a World Power: What We Don’t Know About Otoman Sea-Power”, **The Ottomans and the Sea**, ed. Kate Fleet, Skilliter Center for Otoman Studies & Istituto Per L’Oriente C. A. Nallino (2001), s. 1-21.
- _____ : “The Ottoman Empire, Venice and the Question of Enduring Rivalries”, **Great Power Rivalries**, ed. W. R. Thompson, University of South Carolina Press, 1999, s. 225-53.
- Cezar, Mustafa: **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul 1965.
- Cezar, Yavuz: **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat’a Mâlî Tarih)**, İstanbul 1986.
- Cipolla, Carlo M.: **Yelken ve Top**, çev. A. Kayabal, İstanbul 2003.
- Dağgülü, İ. B.: “18. Yüzyıl Başında Osmanlı’dan İsveç’e Teknoloji Transferi”, **Naviga**, Ocak 2007, s. 114-20.
- Danişmend, İ. H.: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV**, İstanbul 1972.
- Danış, İlhami: **1736-1739 Savaşlarında Karadeniz’de Osmanlı Donanması**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.
- Darling, Linda T.: “Osmanlı Tarihinde Dönemlendirmeye Farklı Bir Bakış”, **Osmanlı Geriledi mi?** (haz. Mustafa Armağan) İstanbul 2006, s. 165-181.
- de Groot, Alexander H.: “The Ottoman Mediterranean Since Lepanto (October 7th, 1571): Naval Warfare During the Seventeenth and Eighteenth Centuries” **The Netherlands and Turkey: Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural**

- Deny, Jean - Jane Laroche: **Relations, Selected Essays**, İstanbul 2007, s. 163-90.
“L'expédition en Provence de l'armée de mer du Sultan Süleyman sous le commandement de l'amiral Hayreddin Pacha, dit Barberousse (1543-1544) (d'après des documents inédits)” **Turcica**, I (1969), s. 161-211.
- Desmond, Charles: **Wooden Ship-Building**, A.B.D. 1998 (Tekrar basım).
- du Jourdin Michel Mollat: **Avrupa ve Deniz**, çev. A. M. Kargın, İstanbul 1993.
- Duffy, Michael: “The Foundations of British Naval Power”, **The Military Revolution and The State 1500-1800**, ed. M. Duffy, Exeter 1986, s. 49-85.
- Dursun, Selçuk: **Forest and the State: History of Forestry and Forest Administration in the Ottoman Empire** (Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.
- Emecen, Feridun M.: **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, İstanbul 2001.
- Emsen, Şemim: **Selim III Devrinde Osmanlı Donanması**, (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, 1945).
- Ertaş, M. Yaşar: **Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)**, İstanbul 2007.
- Ferreiro, Larrie D.: **Ships and Science, The Birth of Naval Architecture in the Scientific Revolution, 1600-1800**, USA 2006.
- Fleet, Kate: “Early Turkish Naval Activities”, **The Ottomans and the Sea**, ed. Kate Fleet, Skilliter Center for Otoman Studies & Istituto Per L'Oriente C. A. Nallino (2001), s. 129-38.
- Gardiner, Robert (Ed.): **Conway's History of the Ship, Cogs, Caravels and**

- Galleons The Sailing Ship 1000-1650**, Londra 1994.
- Gencer, Ali İhsan: **Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezâreti’nin Kuruluşu (1789-1867)**, Ankara 2001².
- _____ : **Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 1986.
- _____ : “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika” **Türk Denizcilik Tarihi Araştırmalar**, İstanbul 1986, s. 33-47.
- Genç, Mehmet: “18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş”, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000, s. 211-25
- _____ : “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii”, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000, s. 226-54.
- _____ : “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayiinde Değişmeler ve Devletin Rolü”, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000, s. 255-64.
- Glete, Jan: **Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America, 1500-1860, I-II**, Edsbruk 1993.
- Goffman, Daniel: **Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler, 1642-1660**, İstanbul 2001.
- Gökyay, O. Ş.: “Osmanlı Donanması ve Kapudan-ı Derya İle İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler”, **TED**, sy. 12, İstanbul 1982, s. 25-84.
- Gölen, Zafer: **Osmanlı Devleti’nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)**, Ankara 2006.
- Grant, Jonathan: “Osmanlı "Gerilemesi"ni Yeniden Düşünmek: 15.-18. Yüzyıllardaki Askerî Teknoloji Yarışında Osmanlı İmparatorluğu’nun Konumu”, çev. Cem Demirkan, **Osmanlı Geriledi mi?**, hzr. Mustafa

- Armağan, İstanbul 2006, s. 195-224.
- Greene, Molly: “Dirilen İslam: 1500-1700”, ed. David Abulafia, **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları**, İstanbul 2004, s. 219-250.
- Guilmartin, John F. Jr.: **Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century**, Cambridge 1974 (gözden geçirilmiş baskı, Annapolis MD 2003).
- _____ : **Galleons and Galleys**, Londra 2002.
- Güler, İbrahim: “XVIII. Yüzyılda Sinop’ta Gemi İnşa Teknolojisinin Alt Yapı, İstihkâm, İstihdam, Üretim ve Pazarlama Sorunu” **Türk Teknoloji Tarihi, 1. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildiriler (15-17 Kasım 2001)**, s. 28-60.
- Gürçay, Lütfi: **Gemici Dili**, İstanbul 1943.
- Harding, Richard: “Deniz Savaşları 1453-1815”, **Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, İstanbul 2003, s. 105-107.
- _____ : **Seapower and Naval Warfare, 1650-1830**, İngiltere 1999.
- Hathaway, Jane: “Osmanlı Tarihinin Dönemlere Ayrılması Sorunu: 15. ve 18. Yüzyıllar”, **Osmanlı Geriledi mi?** (haz. Mustafa Armağan) İstanbul 2006, s. 183-194.
- Hess, Andrew: “The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of Oceanic Discoveries, 1453-1525”, **American Historical Review**, LXXV (Aralık 1970), s. 1892-1919.
- Hinz, W.: **İslâm’da Ölçü Sistemleri**, çev. A. Sevim, İstanbul 1990.
- İlgürel, Mücteba: “Levent”, **DİA**, XXVII, Ankara 2003, s. 149-151.
- Imber, C.: “The Navy of Süleyman the Magnificent”,

- Archivum Ottomanicum**, VI (1980), s. 211-282.
- İnalcık, Halil: “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1993, s. 1-14.
- _____: “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar”, **Türk Denizcilik Tarihi**, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 73-90.
- _____: “Mehmed II”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. XXVIII, Ankara 2003, s. 395-407.
- _____: “Kanunnâme”, **DİA**, c. XXIV, İstanbul 2001, s. 333-337.
- İnciciyan, P. L.: “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”. (çev. H. D. Andreatyan), **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı 2-3, İstanbul 1974, s. 26.
- İpşirli, Mehmet: “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, XII, İstanbul 1982, s. 204-48.
- İşipek, A. R. - O. Aydemir: **1770 Çeşme Deniz Savaşı, 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşları**, İstanbul 2006.
- Kafadar, Cemal: “Osmanlı Tarihinde Gerileme Meselesi” **Osmanlı Geriledi mi?** (haz. Mustafa Armağan) İstanbul 2006, s. 101-164.
- Kahane, Henry & Renee - **The Lingua Franca in the Levant**, (Tıpkı basım) Andreas Tietze: İstanbul 1988.
- Karal, Enver Ziya: “Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar”, **Tarih Vesikaları**, c. I, sy. 3 (1941), s. 203-11.
- Kirsch, Peter: **The Great Ships of the Armada Era, The Galleon**, Londra 1990.

- Kissling, H. J.: “Sultan II. Bayezid’in Deniz Politikası Üzerine Düşünceler (1481-1512)”, **Türk Denizcilik Tarihi**, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 109-116.
- Klyuchevsky, Vasili: **Peter The Great**, çev. Liliana Archibald, 1984 ABD.
- Kolodziejczyk, Dariusz: **Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century), An Annotated Edition of ‘Ahdnames and Other Documents**, Leiden; Boston; Köln: Brill 1999
- _____ : “Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasi ve Diplomatik İlişkiler”, **Savaş ve Barış, 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri**, İstanbul 1999, s. 20-35.
- Köhbach, Markus: “Die diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und dem Osmanischen Reich”, **Osmanlı Araştırmaları**, IV, İstanbul 1984, s. 237-60.
- Köksal, Gül: “Tersane-i Amire’de Çağlar Boyu Gemi İnşa Yerleri, Düzenekleri ve Koruma Önerileri”, **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 403-28.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli** (komisyon), Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 2006.
- Kurat, Akdes Nimet: **İsveç Kralı XII Karl’ın Türkiyede Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul 1943.
- _____ : **İsveç Kralı XII Karl’ın Türkiyede Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar, Ekler I**, İstanbul 1943.
- _____ : **Prut Savaşı ve Barışı 1123 (1711), Birinci Cild**, Ankara 1951, **İkinci Cild**, Ankara 1953.
- Kurtoğlu, Fevzi: **1736-1737 Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları**, İstanbul 1935.
- Lane, Frederic C.: **Venetian Ships and Shipbuilders of the**

- Marmara, Rinaldo: **Renaissance**, Baltimore ve Londra 1992.
- Mcneill, J. R.: **İstanbul Deniz Zindanı 1740**, İstanbul 2005.
- Meram, Ali Kemal: “Woods and Warfare in World History” (<http://www.historycooperative.org/journals/eh/9.3/mcneill.html>).
- Murphey, R.: **Türk-Rus İlişkileri Tarihi**, İstanbul 1969.
- _____ : “Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askerî Uygulamalardaki Rolü” **Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler**, ed. E. İhsanoğlu, İstanbul 1992.
- Müller-Wiener, Wolfgang: **Bizans’tan Osmanlı’ya İstanbul Limanı**, İstanbul 1998.
- _____ : “15-19. Yüzyıllar Arasında İstanbul’da İmâlathane ve Fabrikalar”, **Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler**, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu) İstanbul 1992, s. 53-120.
- Nasrullah, M. - M. Rüşdü - M. Eşref: **Osmanlı Atlası, XX. Yüzyıl Başları**, (haz. R. Tekin, Y. Baş), İstanbul 2003.
- Nutki, Süleyman: **Kâmûs-ı Bahrî**, İstanbul 1333 (1917).
- Oral, Özgür: **17. Yüzyılda Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004.
- Orhonlu, Cengiz: “Hint Kaptanlığı ve Piri Reis”, **Belleten**, XXXIV/134 (1970), s. 235-54.
- Ortaylı, İlber: **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, Ankara 1994.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) I. cilt**, Ankara 1989.
- Özbaran, Salih: **Yemen’den Basra’ya Sınırdaki Osmanlı**, İstanbul 2004.
- _____ : “Osmanlılar ve Deniz, 16. Yüzyıl Hint Okyanusu

- Bağlamında Yeniden Bakış”, **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 47-61.
- Özcan, Abdülkadir: “Karakol”, **DİA**, İstanbul 2001, XXIV, 430-1.
- _____ : “Mahmud I”, **DİA**, Ankara 2003, XXVII, 348-52.
- Özdemir, Şenay: **Akdeniz Hakimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)**, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.
- Özveren, E.- O. Özel - S. Ünsal - K. Emiroğlu (Ed.) **Akdeniz Dünyası, Düşünce, Tarih, Görünüm**, İstanbul 2006.
- Panzac, Daniel: “La Flotte de guerre ottomane au milieu du XVIIIe siècle”, **Belleter**, 60 (1996), s. 389-419.
- _____ : “Yelkenli Gemilerin Altın Çağında Osmanlı Donanmasına İnsangücünün Sağlanması (1660-1850)”, **Devletin Silâhlanması, Ortadoğu’da ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, ed. Erik Jan Zürcher, çev. M. T. Akad, İstanbul 2003, s. 45-64.
- Parker, Geoffrey: **Askeri Devrim, Batı’nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800**, çev. T. Zorlu, İstanbul 2006.
- Pemsel, Helmut: **Weltgeschichte der Seefahrt, Band 6, Seeherrschaft II, Seekriege und Seepolitik von 1650 bis 1914**, Viyana 2005.
- Phillips, Carla Rahn: “The Galleon”, **Cogs, Caravels and Galleons, The Sailing Ship 1000-1650**, ed. Robert Gardner, Londra 1994, s. 98-114.
- Reynolds, C. G.: **Navies in History**, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland 1998.
- Ricci, Giovanni: “Türkler ve Deniz: İtalya’dan Bir Bakış 15.-18. Yüzyıl”, çev. Z. Bilgin, **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 163-173.
- Richmond, Herbert: **Devlet Adamları ve Deniz Gücü**, çev. Celal

- Eyiceoğlu, Ankara 2002.
- Roux, Jean-Paul: **Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, çev. A. Kazancıgil-L. Arslan, İstanbul 2005.
- Sahillioğlu, Halil: "Akçe", **DİA** c. II, İstanbul 1989, s. 224-227.
- Sezen, Tahir: **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)**, Ankara 2006.
- Shaw, Stanford: **Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807**, Cambridge, Mass., 1971.
- _____ : Selim III and the Ottoman Navy", **Turcica**, I (1969), s. 212-41.
- Soucek, Svat: "Certain Types of Ships in Ottoman Turkish Terminology", **Turcica**, VII (1975), s. 233-49.
- _____ : **Piri Reis and Turkish Mapmaking After Columbus: The Khalili Portolan Atlas**, Nour Foundation, Londra 1996.
- Sumner, B. H.: **Peter The Great and the Emergence of Russia**, Londra 1956.
- _____ : **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, çev. E. Bengi Özbilen, İstanbul 1993.
- Sutton, Robert: **The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)**, (edited for the Royal Historical Society by Akdes Nimet Kurat), Londra 1953.
- Tabakoğlu, Ahmet: **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul 1985.
- Taştemir, M.: "Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl ilk yarısı)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sayı 8, İstanbul 2003, s. 1-24.
- Tolstoy, P. A. (П. А. **Описание Черного моря, Эгейского**

- Толстой): **Архипелага И Османского Флота, [Opisanie Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelata i Osmanskogo Flota]**, Moskova 2006.
- Turan, Şerafettin: **Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine**, Ankara 2000.
- Uzunçarşılı, İ. H.: **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara 1988³.
- _____ : **Osmanlı Tarihi, IV. Cilt II. Kısım, XVIII. Yüzyıl**, Ankara 1988³.
- Ünal, M. Ali: “XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Sinop Tersanesi” **XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002, Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt II. Kısım**, Ankara 2005, s. 911-58.
- Valensi, Lucette: **Venedik ve Bâb-ı Âli, Despot'un Doğuşu**, çev. A. Turgut Arnas, İstanbul 1994.
- Wilson, P. L.: **Korsan Ütopyaları**, çev. Y. Gündoğdu, İstanbul 2005.
- Yazıcı, Nurcan “Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Amire Mimarlığı ve Mimarları”, **Türkler ve Deniz**, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 381-402.
- Ziya, Ethem: **Gemi Topçuluğunun Geçirdiği Safhalar**, İstanbul 1934.
- Zorlu, Tuncay: **Technological Developments in the Ottoman Navy during the Reign of Selim III**, (B. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004.
- _____ : “Osmanlı Deniz Teknolojisi Üzerine”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, IV/2 (2004), s. 297-353.
- Zurnacı, Mustafa: **Osmanlı Donanmasında Kalyon Tipi Gemiler (1670-1720)**, (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,

4. İNTERNET KAYNAKLARI

- (Çevrimiçi) <http://www.dzkk.tsk.mil.tr/muze/turkish/Koleksiyon/Silahlar/Dscn1617.jpg>, 25 Nisan 2007.
- (Çevrimiçi) <http://www.aeragon.com/o/am/index.html>, 28 Nisan 2007.
- (Çevrimiçi) <http://www.kipar.org/piratical-resources/british-firepower.html>, 13 Mart 2006.
- (Çevrimiçi) http://encyclopedia.thefreedictionary.com/_/viewer.aspx?path=b/be/&name=Different_types_of_cannon_balls_Vasa.jpg, 15 Şubat 2007.
- (Çevrimiçi) <http://www.abc.se/~m10354/bld/img/lavett72.jpg>
- (Çevrimiçi) <http://www.ancre.fr/vaisso02>, 13 Ocak 2006.
- (Çevrimiçi) http://koti.mbnet.fi/felipe/Pictures/Goto_Predestinatsiya/goto_predestinatsiya.html, 19 Mart 2006.
- (Çevrimiçi) <http://koti.mbnet.fi/felipe/Venice/venice.html>, 06 Haziran 2006.
- (Çevrimiçi) http://koti.mbnet.fi/felipe/Pictures/Resolution_1667/resolution_1667.html, 11 Mayıs 2006.

Ek 4: Tersâne'deki Bezhâne'nin 1131/1718-9 senesine ait muhasebe icmâlî
 (BOA, MAD 10309, s. 156).

Handwritten Ottoman account book (muhasebe icmâlî) from the Tersâne-i Amire, dated 1131/1718-9. The document is written in Rika script and organized into several sections, each with a heading and multiple columns of entries. The entries include numerical values and descriptive text, likely representing financial transactions or inventory. The text is written in black ink on aged paper.

Key sections and entries include:

- Top Section:** A large heading followed by several lines of text and numbers, including "۱۱۳۱" and "۱۱۳۰".
- Middle Section:** A section with a heading "دو قندلسی قندیل بریزان" and "کتابخانه ایلیه". It contains several columns of numbers and text, with a total sum of "۲۶۵۴".
- Lower Middle Section:** A section with a heading "۱۱۳۱" and "مدرسه ایلیه". It contains several columns of numbers and text, with a total sum of "۲۱۶۶۰".
- Bottom Section:** A section with a heading "۱۱۳۱" and "کتابخانه ایلیه". It contains several columns of numbers and text, with a total sum of "۲۳۸۵".

The document concludes with a signature and date at the bottom right: "تقدیر از طرف... ۱۱۳۱" and "تقدیر از طرف... ۱۱۳۱".

Ek 6: 1161/1748'de kalyonların tamiri için Kocaeli ve civarından talep edilen 7208 adet kerestenin cins ve fiyatları (BOA, D. MKF 29716, s. 2).

The image displays a handwritten document in Ottoman Turkish, likely a list of items for repair or supply. The text is written in a cursive script and is organized into a grid-like structure with multiple columns and rows. The document is oriented vertically on the page. At the top, there are several lines of text, possibly a header or title. Below this, the main body of the document consists of numerous rows of text, each containing several columns of information. The text is densely packed and appears to be a detailed list of items, with some larger, more prominent text at the bottom of the page, possibly a signature or a summary. The overall appearance is that of an official record or a detailed inventory list.

Ek 8: Tersâne-i Âmire ve kalyonlar için hazırlanan 1118/1707 tarihli düzenleme
(BOA, MAD 3142 vr. 43b-44b).

Berâ-yı tanzîm ve tensîk-i ahvâl-i kalyonhâ-i donanmâ-yı hümâyûn ve umûr-ı sâ'ire-i Tersâne-i Âmire el-vâkî der-sene 1118 i'lâm-ı tertîb memhûr vezîr-i mükerrem el-hâc İbrâhîm Paşa Kapudan-ı deryâ ve bâ-fermân-ı âlî fî 9 Şevvâl sene 1118 kayd ve sûreteş dâde fermûde

Tafsîlleri atîk kalyon defterine kayd olunmuşdur.

Tevcîh şude be-nâm-ı Süleyman Kapudân ber-mûceb-i emr-i şerîf-i âlî-şân-ı Dîvân-ı hümâyûn Fî 17 M[uharrem] sene 1119 Berât-dâde fî 9 Rebiülevvel sene 1119

Nasb ve ta'yîn-i re'îs-i liman bâ-nâme-i kapudan-ı patrona berâ-yı zabt u hıfz ve ahz ve dâden-i mühimmât-ı kalyonhâ-i donanma-yı hümâyûn der-Tersâne-i Âmire ki müceddeden ta'yîn ve nasb şude

Sâlyâne-i medâr-ı maîşet Muhasebe
250.000 sağ akçe

Be-cihet-i tevcîh be-nâm Ömer ber-mûceb-i emr-i şerîf-i âlî-şân-ı Dîvân-ı hümâyûn Fî 19 M[uharrem] sene 1119 Berât-dâde fî 9 Rebiülahir sene 1119

Berâ-yı nasb ve ta'yîn kâtib berâ-yı tahrîr ve defter kerden-i mühimmât-ı kalyonhâ der-nezd-i re'îs-i liman müceddeden tayîn şude Sâlyâne fî sene
60.000 akçe

Berây-ı tanzîm ve tertîb-i umûr-ı cümle-i kalyonhâ ve Tersâne-i Âmire ber-vech-i mezkûrîn

Devlet-i aliyyede hidemât-ı celîle-i seferiyye için masnû'a olup el-yevm i'mâl olunan mîrî kalyonların bi-avnihi subhânehû ve te'âlâ rû-yı deryâda zafer ale'l-a'dâya fâ'iz olduğu mütebeyyin ve meşhûd ve nîce kavâ'id u avâ'id rû-nimûd olup lakin kâ'ide ve kânûnlar henüz gereği gibi icrâ olunmadığından levendânın yoklaması ve ulûfelerinin i'tâsı mühimmât ve cebehâne ve tophâne vesâ'ir levâzımlarının a'dâd ve hıfz ve istîkâsı husûsunda tekâsül olunmağla mazbût olmaduğundan mâl-ı mîrînin telef olunmasına ve bilâ-mûcib mühimmâtın dahi izâ'atına bâ'is olunduğu zâhir olup ve mîrî kalyonların idde ve inâd ve ref'-i mevâcibât fesâdından kavânîn-i kadîmeleri istikrâ olunmak için nizâmları verilmesi ehemm ve a'zam-ı umûr-ı devletden olmağla sefere azîmetlerinde kifâyet mikdârı iktizâ iden mühimmât ve erzâklarının virilmesi ve amel-mânde olan mühimmât-ı müsta'melelerinin hıfzı ve hîn-i iktizâda yine kendülere teslimi hizmeti için donanmâ-yı hümâyûn umûrûnda vukûf-ı tâmmî olup mütedeyyin ve müstakîm bir kimesne liman re'îsi nasb ve ta'yîn olunmak mühimm ve muktezî olmağın inşâ'allahu te'âlâ avn-i hüda-yı melîk-i allâm ile fîmâba'd rû-yı deryâyâ bâd-bân-güşâ-yı azîmetde olıcak seferber ve Tersâne-i Âmirede kalıcak donanmâ-yı hümâyûn

kalyonlarının esnâ-yı azîmetde ve avdetlerinde kâ'ide-i kadîmleri üzere umûmen levendât Kapudan Paşa nezâreti ve kalyonlar kâtibi ve hulefâsı ma'rifetleriyle kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile yoklanup mevcûd ve nâ-mevcûdları ale'l-esâmî zabt ve defter ve ma'lûm oldukdan sonra sefere hareketlerinde atıklarının müstehakk oldukları ikişer kıst mevâcibleri ve cedîdlerinin dahı yazıldıkları gündün müstehakk olıcak ulûfelerine takas olmak üzere ber-vech-i mu'tâd dörder guruh kumanya bahâ ve avdetlerinde mecmû'aten defter mücebince mevcûdlarına göre ikişer kıst mevâcibleri virilüp hizmetde olmayanların mevâcib aldirmakla beytü'l-mâl-i müslimîne gadr etdirilmeyüp virilen mevâcibleri fihrist defterleri mücebince kalyon kâtibi hesabına mahsûb olunup âmed u refetlerinden lâzım gelen sefer hazîneleri noksan gösterilmekten nâşî gerek kapudanlar ve gerek kâtib ve hulefâsı ihtirâz eyleyeler ve kalyonlar sefere azîmetlerinde lüzûmu ve kifâyeti mikdârı iktizâ iden takım ve yedek mühimmâtları ve cebehâne ve tophâneleri kifâyet mikdârı Kapudan Paşa nezâreti ve liman re'isi ma'rifetiyle alınup virile ve ne mikdârda mühimmât verilir ise kalyon kapudanlarının memhûr müfredât defteri alınup lüzûmundan ziyâde virilmeyüp ve taleb dahı olunmaya ve ba'dehû seferden avdet olunup Tersâne-i Âmireye rabt olunduklarında virilen mühimmât ve cebehâne ve tophâneleri yoklanup virdikleri memhûr defterleri ile tatbîk olundukdan sonra mühimmât ve sûtûn ve serenlerinin amele sâlih olanlarını başka ve amel-mânde olanları dahı başka defter ve lîmân re'isine teslim ve teslimlerine temessük alalar ve Kapudan Paşa ma'rifetleriyle lîmân re'isi dahı aldığı mühimmât-ı müsta'meleyi kendüye mahsûs olup zabtında olan mahzene vaz' ve hıfz eyleye ba'dehû amele sâlih olmayanları yerine re'is-i merkûm ma'rifeti ve tezkiresiyle Tersâne-i Âmire mahzenlerinden cedîd mühimmât virilüp amel-mândesi alınmadıkça cedîdi virilmeye ve müceddeden inşâ ve gerek meremmât olunacak kalyonlara iktizâ iden marangoz ve kalafat vesâir amele yine Kapudan Paşa nezâreti ve Tersâne kethüdâsı ve re'is-i merkûm ma'rifetleriyle lüzûmu mertebe istihdâm olunup ve sabah ve ahşâmda yoklanup ale'l-esâmî zabt ve defter ve beher yevm mevcûdların mikdârına memhûr tezkire virilüp icâre kâtibleri ol-tezkire mücebince deftere kayd ve ay başında icârâtı memhûr tezkireler mücebince hesâb olunup âna göre Tersâne emîni tarafından akçesi virilüp ol-vech üzere muhâsebelerine tamâmen mahsûb oluna ve kalyonların avdetlerinde başdefterdâr kendü gelüp Kapudan Paşa re'isi ile ta'mîre muhtâç olanları Tersâne emîni ve kethüdâsı ve re'is-i mezbûr ma'rifeti ile keşf ve hüccet-i şer'iyye olunup ma'lûm oldukdan sonra vakti ile mübâşeret ve gereği gibi ta'mîr u tekmîl ve kalafat itdirilüp hâzır u âmâde oluna lakin kalafat ve ta'mîrleri zamân-ı kalîlde tekmîl mümkün iken tûl u derâz te'hîr ile izâ'at-ı mîrî olunmakdan ihtirâz eyleyeler ve kalyonları için iktizâ iden zift ve katran ve reçine ve kükürd ve yağ ve ücret vesâir levâzımı her ne ise ümenâ tarafından Kapudan Paşa re'isi ve Tersâne kethüdâsı ve re'is-i merkûm ma'rifetiyle alınup sarf oluna ve zift kazganı ve hatab ve kefgîr ve kefçelerinin lâzım gelen ta'mîrâtını dahi Kapudan Paşa ma'rifeti ile re'is-i mezbûr görüp iktizâ iden mesârif akçelerin tezkiresi ile Kapudan Paşa fermânı ile emîn tarafından virile ve bundan mâ'adâ aldıkları barutlarının esnâ-yı seferde eğer şenlik ve eğer cenk iktizâsıyla masrafları zabt itdirilüp müfredâtlarıyla mevcûdları vezn olunup bu vechile her bir kalyonun îrâd ve mesârifı kalyon hocaları istikâmet üzere seferde ve hazırda zabt u defter ve her ne îrâd ve masraflarının avdetlerinde hesâbları alınup bu nizâma mugâyir hareket olunmağla bilâ-mevâcib beyhûde mühimmât talebiyle izâ'at-ı mühimmât olunmakdan ihtirâz oluna ve bi'l-cümle cedîd ve ta'mîrât için iktizâ iden kereste ve

sütûn ve seren ve alat ve mühimmât-ı sâ'iredir Kapudan Paşa nezâreti ve Tersâne kethüdâsı ve re'îs-i merkûm ma'rifeti ile alınup virile ve atık komana ve alat mahzen-i sürb ve sâ'ir mahallerde amele sâlih olmayanları add u ecnâsıyla vezn ve Tersâne mühimmâtına iktizâ iden üstüpü için ahz u kabz eyleyüp ve tersâne-i âmire zindânında amel-mânde olan üsârâ ve mücrimleri ile üstüpü yapıdurup kûsûr iktizâ eyledüğü hâlde tersâne emîni mübâya'a ve tekmîl ile ve müceddeden yelken kesilüp yapıdırılmak lâzım geldikde Kapudan Paşa ve Tersâne kethüdâsı ma'rifetleriyle yelkene göre kifâyet mikdârı kirpâs ve mühimmât-ı sâiresinin dahi ümenâ tarafından ahz idüp re'îs-i merkûm yapıdura ve köhneleri ma'rifeti ile bozulup ba'zılarının isti'mâli kabil olan yelken ve mühimmât-ı sâiresini dahi alup mücerred itlâf için kalyon kapudanlarının bu emrde mu'ârazalarını isgâ itmeyüp iktizâsına göre meremmât ve lâzım gelen kereste için dahi mi'mârsuz yine amel olunmayup olkande ehl-i vukûf ittifâkıyla görölüp iktizâsına göre varup keresteyi ağaç mahzeninden ahz ve ta'mîre sarf ile ve kalyonlarda ve Tersâne-i Âmirede bir yük akçeden ziyâde meremmât iktizâ ider ise Kapudan Paşa ve Tersâne kethüdâsı ve Tersâne emîni ve Kapudane kapudanı ve re'îs-i merkûm ittifâklarıyla Başdefterdâr ma'rifeti ile keşf ve ta'mîr oluna ve donanmâ-yı hümâyûn kalyonları mühimmâtlarından kendü ma'rifeti ve tezkiresi olmadın bir nesne virilmeyüp virilür ise ümenânın hesâblarına mahsûb olunmaya ve re'is-i mezbûre imtiyâz için Patrona kapudanlığı pâyesiyle hıdmeti mukâbelesinde medâr-ı ma'îşiyeti için iki yüz elli bin sağ akçe sâliyâne ile ve umûr-ı merkûmeyi zabt u tahrîre kâdir altmış bin akçe sâliyâne ile bir müstakîm kâtib ta'yîn ve bunların bir dürlü hıyânet ve şe'âmetleri zuhûr etmeyüp istikâmet üzere hıdmetlerinde mukîm olduklarıncâ min ba'd azl olunmaya ve tersâne-i âmire mahzenleri kâtiblerinden mustakîm olanlarından kifâyet mikdârı istihdâm ve istikâmetden udûl idenleri istihdâm olunmaya ve Kapudan Paşa ve Tersâne kethüdâsı ve Kapudane-i hümâyûn kapudanı vesâ'ir kapudanan ve Tersâne-i Âmire emîni vesâ'ir zâbitleri dahi bu nizâma ri'âyetde kusûr etmeyüp hîlâfını murâd idenler bu zümreden ihrâc ve bir dahı yerine vaz' olunmaya ve kapûdân paşa olanlar bu husûs için hîn-i nezâret idüp yevmen fe-yevmen te'yîdine ihtimâm eylemek ve bu şurût bir tarikle tebdîl ve tağyîr olunmayup inşâ'allahu te'âlâ fîmâ-ba'd düstûrû'l-amel olmak şartıyla Başmuhâsebeye kayd ve sûret virilmek bâbında vezîr-i mükerrerem kapudan el-hâc İbrahim Paşa memhûren i'lâm itmeğin mücebince inşâ'allahu te'âlâ fîmâ-ba'd düsturu'l-amel olmak üzere Başmuhâsebeye kayd ve Tersâne-i Âmire tarafına sûret virilmek bâbında fermân-ı âlî sâdir olmağın mücebince kayd olunup Tersâne-i Âmire tarafına sûret virildi

Fî 9 Şevvâl sene 1118/14 Ocak 1707

Ek 9: Tersâne-i Âmire ve kalyonlar için hazırlanan 1132/1720 tarihli düzenleme
(BOA, MAD 3925 vr. 65b-66a).

Berâ-yı nizâm ve şurût der Tersâne-i Âmire el-vâkı der sene 1132 bâ-telhîs ve fermân-ı âlî müceddeden kayd şude fermûde

Tersâne-i Âmire masârîfî devlet-i aliyyenin külliyyât-ı umûrundan olan azîm ve cesîm bir masraf olup masârîf-ı kesîreyi müstebğî olmağla ocaklıklarından ve mübâya'âtından olan irâdı ve masârîf ve ihracâtı gereği gibi makbûz olmayup ve masârîfî fakat ümenâ ma'rifetleriyle olduğundan hîn-i muhâsebede ecnâs-ı mühimmâta kavî-i mücerredleriyle vaz' eyledikleri fi'âtın si'ri vâki' tatbîki ve masârîfin dahî sarf ile gidenden temyîz ve tefrîki adem-i imkândan olup külliyyen müşeyyeb ve müşevveş olmakdan nâşî terettüb eden ızâ'ât ve isrâfât cânib-i mîrîye gadr-ı azîmi mü'eddî olduğu ümenânın görülen muhâsebâtından ma'lûm olup ve bundan mukaddem dahî masârîfâtını zabt ve tahrîr ve mübâya'ât fîlerini ve si'r-i rûzîyi ashâbı ile pazar olunduğu üzre vaz' idüp ziyâdeye tecâvüz olunmamak için liman re'îsi ve kâtibleri nasb ve rûznâmecî ve sâ'ir küttâb ve hademesine müstevfâ sâlyâneler verilüp ve cadde-i istikâmetden udûl ve inhirâf eylememek için emîn olanlara dahî ondalık ta'yîn ve her birinin ma'îşetleri husûsunda bu vechile müsâ'ade-i küllîye olunmuşiken bu tarîk ile dahî zabt u rabtı netîce-pezîr olmayup nazar olunsa elyevm olan muhâsebât fîleriyle ümenâ-yı sâlife muhâsebâtının fi'âtından noksanı olmadığından mukaddem olan ızâ'ât ve itlâfât kemâ-fi'l-evvel bâkî ve câdî ve mümkün oldukça zâbıta tahtına ifrâğ ile beyt'ül-mâl-i müslimîni telef ve zıya' arızalarından tahlîs etmek me'mûl ve melhûz olmağla fi-mâba'd Tersâne-i Âmireye müte'allik kalyon ve sâ'ir sefâ'in inşâsı ve ebniye-i sâ'ire gibi gerek müceddeden binâ olunsun ve gerek ta'mîr olunsun kalîl ve kesîr bir masraf zuhûr eyledikde Tersâne emîni olanlar arz idüp keşfi için fermân-ı âlî sâdır olduğda liman re'îsi ve kâtibi ve Tersâne kethüdâsı ve ricâl-i Tersâneden vukûfu olanlar ile ve kalyonlar mi'mârı ve devlet-i âliyye tarafından dahî mübâşîr ta'yîn ve ücarâtıyla ma'ân keşf etdirilüp keşfi defteri üzerine telhîs ile fermân-ı âlî sâdır olduğda binâsına mübâşeret ve bade't-tekmîl tekrâr keşf ve ümenâ hesablarına bu vechile idhâl kılınmak ve mübâya'ası iktîzâ iden cüz'î ve küllî mühimmât ve kereste her ne ise ol-dahî yine ümenâ taraflarından defter ve pazar eylediği fîleri ile arz olunup iktizâsı var ise dikkât ve taharrî olunarak pazar ile karâr iden fîleri ile mübâya'a olunmak için telhîs ve fermân-ı âlî sâdır olduğda Başmuhâsebeye kayd ve bahâsı Emîn yedinden verilmek üzre sûret verilüp ümenâ muhâsebelerine sûret mücebince ve hîn-i muhâsebede sûretleriyle tatbîk ve hesâb olunmak ve Tersâne ocaklığı olan mahallerden teslîm-i mahzen olmak için kereste ve tel ve zift ve katran ve eşya'-i sâ'ire her ne ise geldikçe ümenâ taraflarından arz olunup âdem ta'yîn ve varup gelen eşyanın mevzûnât makûlesinden olanlarını kantar ile vezn ve ta'dâd olunacak ise add u mikdâr ve ecnâsıyla defterini getirüp telhîs ve fermân-ı âlî sâdır olduğdan sonra gelen eşyanın ocaklığı kaydı her kangı kalemde ise teslîm-i mahzen oluna deyu sûret verilüp mücebince mahzene teslîm eylediklerinde mahzenden dahî teslîm tezkiresi verilüp sâhibi kaleme getürdükde mukaddem verilen sûret ile tatbîk ve ba'dehû defterdâr üzerine temessükü verile deyu yazup kaleminden mühürlü sened tahrîr ve

ocaklık ashâbı muhâsebelerini kaleminden verilen mühürlü teslîm temessükü ile görüp vezn ve teslîmine kaleminden mühürlü mesned yoğise emîn veyahûd mahzen tezkirelerine kat'â i'tibâr olunmayup hesâblarına mahsûb olmamak ve mahzen küttâbı dahı teslîmine fermân-ı âlî sâdır olmadıkça tezkire vermeyüp eğer verirler ise haklarından gelinmek ve taşra kalyon ihrâc etdirilmek lâzım geldikde her ne mikdâr mühimmât lazım ise ecnâs ve mikdârı ile kadar-ı kifâye liman re'îsi dikkat ile defter idüp ol-defter arz ve telhîs ve verilecek mühimmât her ne ise ma'lûm olduktan sonra verilmesine fermân-ı âlî sâdır oldukda verilüp bilâ-fermân mevcûd-ı mahzenden bir şey verilmemek ve taşradan geldikde yoklanup mevcûdu hîn-i azîmetde verilen mühimmât ile tatbîk ve noksanı zuhûr ider ise ol-mikdâr zâyî'ât aşâğı varılup kusûr mühimmâtı yine mahzene teslîm ve cedîd ve köhne ve musta'mel olanlar bi-aynihî irâd kayd olunmak ve ümenânın muhâsibeleri görüldükde muhâsibesine dâhil olan mevâddan gerek mübâya'ât ve gerek ocaklık mukaddem verilen sûretlerin kuyudâtıyla tatbîk ve kezâlik masârifî dahı emîni yedinde olan senedât ile tatbîk olunmak ve bilâ-sened ümenâ muhâsibesine Tersâne rûznâmçesi cüz'î ve küllî bir şey yazmayup tahrîr ider ise hatt-ı butlân çekilmek üzere nizâmı verilüp Başmuhâsebeye kayd ile Tersâne-i Âmire tarafına sûretleri verilmişidi Lâkin Tersâne-i Âmire umûru devlet-i âliyyenin mu'azzam umûrundan olup mühimmât ve lâzimesinin efrâd ve ecnâsı gâyet kesîr olmağla cüz'î ve küllî zuhûr iden masârifinin beher yevm telhîs ve fermân-ı âlî ile görülmesi bir vechile mümkün olmayup olduğu sûretde dahı imrâr-ı vakt ile takvît-i maslahata bâ'is ve belki te'hîr u ta'tîl-i umûra sebep olacağı zâhir olduğundan başka müceddeden bir kalyonun binâsına mübâşeret oldukda evvel emirde bi'l-cümle masârifinin ne rütbeye bâliğ olacağını keşf u tahmîn eylemek bir vechile mümkün olmadığından kat'-ı nazar keşf eyleseler dahı yine Tersâne ricâlî ma'rifetleriyle olmağa muhtâc olduğundan belki keşfinde noksanı zuhûr ider ise zarar çekmemize bâ'is olur deyu ziyâdesiyle keşf eyleyüp bu takrîb ile beytü'l-mâl-i müslimîne dahı gadr u zarara mûdî' olacağı âşikâr olmağla yine her bir madde mümkün mertebede ma'lûm olmadan hâricde bir şey kalmamak şartıyla mîrîyi itlâf u ızâ'âtdan sıyânete ve himâyete vesîle olıcak vechi ile bir sûret-i âhere ifrâğ için Tersâne-i Âmireye varılup sa'âdetlü Kapudan Paşa ve vukûfu olanlar ile müzâkere oldukda müceddeden kalyon veyâhûd başdarda ve sefâ'in-i ebniye-i sâ'irenin binâ ve inşâsı fermân oldukda Tersâne emîni olanlar evvel emirde huzûr-ı âlîlerine arz ve mübâşereti için istîzân eyleyüp mücebince fermân-ı âlî huzûrundan sonra binâ ve inşâsına mübâşeret ve ba'de't-tekmîl ve cüz'î ve küllî masârifî her neye bâliğ olmuş ise müfredât üzere defteri tahrîr ve tekrâr huzûr-ı âlîlerine arz olunmak ve bir kalyonun ta'mîr ve meremmâtı zuhûr eyledikde dahı sâbık üzere yine Tersâne emîni tarafından arz ve istîzân olunup fermân-ı âlîleri sudûrundan sonra ta'mîrine mübâşeret ve ba'de't-tekmil bi'l-cümle masârifî tahrîr ve defter ve huzûr-ı âlîlerine arz olmak ve her sene seferber olacak mîrî kalyonlar kaç kıt'a ise arz ve istîzân olunduktan sonra iktizâ iden ta'mir meremmâtına mübâşeret ve ba'de't-tekmil masârifî ne mikdâra bâliğ olur ise tekrâr defteri ile arz olunmak hâsılı zuhûrâta müte'allik her ne vâkı' olur ise arz u istîzân olunmadıkça mübâşeret olunmamak Tersâne-i Âmire masâriflerinden dikkat ve tahrîr olunacak mevâddın a'zamı tel ve seren ve sütun ve kirpâs-ı bâdbân ve lengerân-ı âhenî olmağla bunların mübâya'a ve masraf olması iktizâ eyledikde ümenâ tarafından i'lâm ve mücebince telhîs ve fermân-ı âlî sâdır olmadıkça mübâya'a ve masraf olmamak ve bir kalyon ve sâ'ir sefîne taşraya azîmet etmek üzere donatup Beşiktaş önüne çıkdıkda derûnunda olan

mühimmât ve cebehâne her ne ise yoklanup tahrîr ve defter olundukdan sonra memûr olduğu mahalden avdet idüp geldikte kezâlik yoklanup azîmetde mevcûd olan mühimmât-ı cebehânesinden mevcûd ve masraf ve zâyi'âtı her ne ise tahrîr ve defter ve huzûr-ı âlîlerine arz olunmak üzere nizâmı verilüp bu vechile olduğu sûrette zabt u nizâma akreb olduğunu cümlesi haber virüp münâsib görmeleriyle bâlâda tahrîr olduğu üzere mukaddem kayd olunan şurûtun mahalli terkîn ve fi-mâba'd cümle ittifâkıyla münâsib görülen işbu şurût ve nizâm ale'd-devâm nekâ'îsden sâlim olup mu'teber tutulmasına vekîl-i mutlak defterdâr bulunanlar dikkat u ihtimâm idüp düstûrî'l-amel olmak üzere Başmuhâsebeye kayd ve şurûtuna mürâ'ât olunmak için Tersâne rûznâmçesi ve mahzen-i sürb ve mahzen-i çûb kâtiblerine sûretleri verilmek telhîs olundukda mûcebince Başmuhâsebeye kayd ve şurûtuna mürâ'ât için Tersâne rûznâmçesine ve mahzen-i sürb ve mahzen-i çûb kâtiblerine sûret ve bu nizâmın hilâfî hareket idenler her kim olur ise sâ'ire mûceb-i ibret olmak için mu'âheze olunmak dahı verilen sûrette tasrîh olunmak fermân-ı âlî sâdır olmağın mûcebince Tersâne rûznâmçesine ve mahzen-i sürb ve mahzen-i çûb kâtiblerine üç kıta sûret verilmiştir

Fi 25 Ca. 1132/4 Nisan 1720

Ek 10: Geçirdiği iş kazası üzerine emekliye ayrılan kalyon personeli

(BOA, D. BŞM. KND 1/51).

Fermân-ı hümâyûn yazıla ki

yevmî otuz akçe ulûfeye mutasarrıf Mehmed Abdullah Edirne vardiyân-ı kalyon-ı Delibalta kalyon hizmetinde iken üzerine makara düşüp bir ayağın mecrûh ve kâr u kesbe iktidârı olmamağla kalyonlar mevâcibi ile ma'ân virilmek üzere hâline merhameten tekâüd recâsına istid'â-yı inayet itmekle ber-minvâl-i meşrûh yevmî yirmi akçe ile kalyon mevâcibinden tekâüd tevcîh olunmak üzere Başdefterdâr el-hâc Mehmed dâme uluvvehû i'lâmı mûcebince tevcîh olunup 1127 Saferinin ikinci günü târihiyle müverrih virilen ru'ûs-ı hümâyûn mucebince berât-ı şerîf yazılmak için tezkire virildi

Fi 17 Safer sene 1127/22 Şubat 1715

Ek 11: Kocaeli halkının işgüzâr görevliler sebebiyle kalyon kerestesi göndermek istememesi üzerine donanmanın öneminin devlet tarafından halka izahı (C. BH 8622).

Mevkûfâta kayd ola

Tersâne-i Âmirede inşâ olunacak donanma-yı hümâyûn kalyonları için Kocaeli sancağında vâkı' kazâ ve nevâhîden sûret-i defter-i mevkûfât mücebince kat' ve nakli fermân olunan keresteyi kazâ ahâlileri ol-tarafda verilen çaplarına göre kat' ve iskeleye nakl eylediklerinde kabzına memûr olanlar mutlaka celb ve nakli için getürdügünüz kerestenin virdiğimiz çaplara göre arzen ve kadden noksanı vardır deyu beğenmeyüp nice dürlü eziyyetden sonra taraf-ı mîrîden virilen akçeyi dahı tamamen vormeyüp ve beğenmedikleri keresteyi gece ile yerinden kaldırup ihfâ' itmeleriyle kerestelerimizi ertesi günü yerinde bulamayup bu vechile gadr u ta'addî eylediklerinden mâ'adâ emîn olanlar keresteyi getürmediniz deyu bizlerden tamâmen akçesini alup badehû keresteyi dahı yine bizlerden talep iderler deyu re'âyâdan katı vâfiri bu tarafa gelüp Dîvân-ı hümâyûna ref'-i rik'a ile iştikâ ve tazallüm itmeleriyle cümlesi getürdülüp keyfiyet kendülerden soruldukda Tersâne-i Âmire tarafından kerestenin çaplarıyla bir mi'mâr ta'yîn ve emîn olanlar tarafından bahâları dahı tamâmen virdirilüp ketm olunmamak üzere tenbîh ve çaplarına göre kat' eyledikleri kerestenin ahz u kabz olunmamasında celb u menfa'at için kereste emînlerinin cebr ve ta'addîleri men' olunduğu sûretde kat'ı fermân olunan keresteyi bilâ-ta'allül kat' ve nakl eylemek üzere cümlesi ta'ahhüd itmeleriyle dergâh-ı âlî gedikli müteferrikalarından Abdullah zîde mecdehû mübâşir ta'yîn ve Tersâne-i Âmire tarafından iki ucu memhûr çaplar virilüp mahalline irsâl ve ol-cânibe vardıkda kereste tamâmen nakl oluncaya dek İznikmid Tersânesinde meks u tevakkuf idüp re'âyânın getürdükleri kerestelere nazar ve her cinsini yedine virilen çaplarla tatbîk eyledikten sonra çaplarına mutâbık olanlarını kabzına memûr olana ahz u kabz ve taraf-ı mîrîden virilen bahâlarını dahı sûret-i defter-i mevkûfât mücebince Kocaeli sancağı mutasarrıfı Halil Paşa dâmet ma'aliyehû ve kadı ma'rifetiyle ashâbına tamâmen edâ ve teslîm itdirüp re'âyâ fukarâsına bir dürlü gadr u ta'addî olunmamak üzere fermân olunan ecnâs-ı kerestenin mecmû'unu kat' ve nakl eylemeler için ekîd u şedîd emr-i şerîf irsâl ve bu husûsa nezâret eyleyüp kereste emîni ve mübâşir ve mi'mâr taraflarından re'âyâya bir vechile zulm u ta'addî itdirilmemek üzere mîr-i mîrân mûmâ-ileyh dahı üzerlerine nâzır ta'yîn olunmuşidi mübâşir-i mezkûr ile gönderilen emr-i şerîf meclîs-i şer' de cümle muvâcehesinde feth u kırâ'at olunup kat'ı fermân olan kerestenin ucâleten kat' ve nakl olunmasını kendülere tenbîh eylediklerinde mutlaka kereste teklîfini üzerimizden def' itdiriz mülâhazasıyla livâ-i mezbûrda vâkı' Kandıra ve Gençli ve Kaymas ve Şeyhler ve Ağaçlı nâhiyeleri ahâlisinin her biri bizim dağlarımızda kalyon kerestesi yokdur ve bulup getürmeğe dahi kâdir değilleriz ve getürmeziz deyu kat'ice cevâb vormeleriyle medîne-i İznikmidin ulemâ ve sulehâ ve ahâlisi bir yere gelüp asâyişliğe itâ'at ve inkıyâd eylemeleri husûsu rıfk u müvâsât ile kendülere telkîn ve ifâde olundukda bir tarikle mütenebbîh olmayup ru'ûnet ve huşûnetde ısrâr eylediklerinden gayrı ekserisi dahı askerîlik iddi'asında olmalarıyla mugâyir-i emr-i şerîf ser-keşlik eylemeğin cebren

re'âyâyı dahı kendülere tâbi'yyet itdirüp mücerred kereste kat'ından kendülerini tahlîs için kereste getüren re'âyâyı dahı taşrada ahz ve kereste tahmîl eyledikleri arabaların şîkest eyleyüp biz kereste getirmez iken sizler niçün kereste getürdünüz deyu mû'âheze ve gerüye ric'at itdirmeleriyle bunların bu vechile hareketleri sâ'ire dahı sirâyet idüp umûr-ı mühîmmâtın ta'tîline bâ'is olmalarıyla eğer haklarından gelinmez ise fermân olunan kerestenin bir vechile tahsîli mümkün değildir deyu mîr-i mîrân mâmâ-ileyh ve mübâşir-i mezkûr arz itmeleriyle donanma-yı hümâyûn kalyonları sevâhil-i deryâda vâki' memâlik-i islâmiye ile sâ'ir bilâd ve cezâ'iri keyd u mazarrat-ı eşkıyâdan muhafaza ve hîn-i iktizâda memâlik-i mahrûseye îsâl-gezend eylemek kaskında olan düşman ile muhârebe için vaz' olunmağla müdâfa'a-i düşman-ı dîn ve muhâfaza-i bilâd-ı müslimîn için iktizâ iden muharebâtda mu'azzam esbâb-ı fevz u nusret olmak takrîri ile elzem-i levâzım-ı saltanatdan olup tevfir ve teksîri husûsu ehemmi-i umûr-ı devlet-i aliyyeden olmağla beher sene inşâ olunan kalyonlara iktizâ iden kereste ve sâ'ir lâzimenin ne tarîk ile olur ise olsun tedârik ve ihzârı emr-i vâcib olup ve kalyonlar zuhûrundan bu vakte gelinceye dek lâzım olan kereste Kocaili sancağında vâki' kazâlar ahâlilerine kat' ve nakl itdirile geldiğinden kat'-ı nazar-ı kereste kat'î tekâlîf-i sâ'ire misillü olmayup öteden berü mu'ayyen olan bahâları taraf-ı mîrîden virile gelmekle bu sûretde zikr olunan nâhiyeler ahâlilerinin kadîmden beru kat' ve nakl eyleye geldikleri keresteyi kat' ve nakl eylemekden imtinâ' eylemeleri bî-vech olup bu def'a bu makûle illet ve inâd eylemeleri içlerinden askerîlik iddi'â iden eşîrrâdan sirâyet eyledüğü zâhir ve âşikâr ve mukaddemâ gelüp teşkî eylediklerinde kendüleri gadr u ta'addîden sıyânet için taraf-ı mîrîden virilen akçeleri ketm olunmamak ve çaplarına göre getürdükleri keresteler bilâ-ta'allül ahz u kabz olunup bir dürlü cevri itdirilmemek üzere mahsûs mübâşir ta'yîn ve ekîd u şedîd emr-i şerîf dahı gönderilmişiken yine mütenebbîh olmayup beyhûde gadr u illet ile pâ-ber câmı merkez-i huşûnet olmaları ulu'l-emre adem-i inkıyâd ve itâ'atlarından iktizâ eyleyüp itâ'at-i emr-i şerîf eylemedikleriçün haklarında tertîb-i cezâ olunmak lâzım olduğundan başka mezbûrların bu vechile hareketi devlet-i aliyye-i ebed-peyvendin a'zam-ı umûrundan olan kalyonlar inşâsının ta'tîl ve te'hîrine bâ'is olacağı bed'hiyyât-ı umûrdan olmağla dergâh-ı âlî yeniçerileri ocağı tarafından yüz nefer yeniçeri ile ortaçavuş veyâhûd küçük çavuş veyâhûd bunların mânendi hasekilerden cerî ve cesûr ve kâr-güzâr bir haseki ta'yîn ve mahalline irsâl olunup vardıkda livâ-i mezbûrun askerîlik iddi'âsıyla itâ'at-i emr-i şerîf eylemeyüp sâ'irlerini dahı adem-i itâ'ate sevk ve idlâl ile kendülere tâbi'yyet itdirüp ma'zeret-i umûrdan olan kalyonlar kerestesinin te'hîr ve ta'vîkına sebep olanlar kaç nefer âdemler ise bilâ-tevakkuf ahz ve yakaları kesilüp şer'an haklarında îcâb eden cezâları tertîb ve icrâ ve re'âyâ tâ'ifesinden dahı anlara istinâd ve tâbi'yyet ile fermân olunan keresteyi kat' ve nakl eylemekde inâd ve muhâlefet idüp sâ'irlerini dahı tahrîk izlâl eyleyenler dahı buldurulup bilâ-tereddüd ahz ve mü'ebbed küreğe vaz' olunmak üzere kayd u bend ile Tersâne-i Âmireye irsâl ve kendüsü ol-tarafda meks eyleyüp sâret-i defter-i mevkûfât mâcebince mukaddemâ kat' ve nakli fermân olunan kalyonlar kerestelerini bilâ-illet kat' ve nakl ve kabzına memûr olana teslîm iderler ise febihâ ve illâ yine inâd ve muhâlefet üzere olurlar ise yanında olan neferât ile üzerlerine varup muhâlefet idenleri ahz ve haklarından gelüp bi-eyy-i vech-i kân keresteyi kat' ve nakl itdirmekde ihtimâm ve bu cihetle dahı râzı olmadıkları sûretde ta'annüd üzere olan her kankı nâhiye ahâlisinden ise cümlesinin şer'an lâzım gelen cezâları tertîb olunmak üzere bir an evvel arz u i'lâm olunmak için Dîvân-ı hümâyûn

tarafından emr-i şerîf tahrîr ve mevkûfâta kayd için ilm u haber kâ'imesi virilmek üzere iftiharü'l-ümerâ-i ve'l-ekâbir bi'l-fi'il Başdefterdâr olan el-hâc İbrahim Efendi dâme ulüvvuhû i'lâm itmeğin sâdır olan fermân-ı âlî mücebince dergâh-ı âlî yeniçerileri ağasına ve İznikmid kâdısına ve zikr olunan nâhiyeler nâ'iblerine vech-i meşrûh üzere amel olunmak için Divân-ı hümâyûn tarafından emr-i şerîf tahrîr olunmağla mevkufât kalemine kayd olunmak üzere işbu ilm u haber kâ'imesi virildi
Fî evâil-i Ş[aban] sene 1133/28 Mayıs-6 Haziran 1721

Ek 12: 1137/1724'te Tersâne'de vardakosta türünde inşâ edilecek iki kalyon için kereste gönderilmesi (BOA, C. BH 5339).

İznikmid Paşasına ve Koceili sancağında vâkı' kazâ ve nevâhîlerin nâ'ibleri ve kâdıları ve kethüdâ yerleri ve yeniçeri serdârları ve tahta serdârı ve â'yân-ı vilâyetin iş erlerine hüküm ki

Tersâne-i Âmiremde inşâ olunan Esper kıçlı ve Şahin kıçlı kalyonlar misillü elli üç buçuk ve elli bir buçuk zirâ' vardakosta iki kıta kalyon cedîden bu def'a Tersâne-i Âmiremde inşâ olunması için lâzım gelen kerestesi mukaddemâ Karadenizden getirilüp mevcûd-ı mahzen olan keresteden mâ'adâ yirmi beş bin on altı kıt'a ecnâs-ı kereste iktizâ itmekle kereste-i mezbûru Kocaili sancağında vâkı' kazâ ve nevâhîlerden ve Bahr-i siyah cânibinde kadîmden kereste kat' ve nakl idegelen kazâlardan kat' ve nakl ve mevsim mürûr itmezden mukaddem mu'accelen mübâşeret olunup Tersâne-i Âmirem tarafından gönderilen çaplara göre evvel be-evvel kat' ve İznikmid Tersânesine nakl ve kabzına memûr hâlâ kereste emîni Halil zîde kadruhuya teslim ve hîn-i teslîmde mübâşirin yedine verilen mühürlü ve nişanlı mevkufat defteri sureti mücebince mîrî fileriyle lâzım gelen bahâlarını mübâşir-i merkûm yedinden bi't-tamâm ashâbına teslîm ve teslîminde hüccet-i şer'iyeye itdirilüp bir akçeleri ketm ile fukarâya gadr olunmamak üzere kereste emîni Halil zîde kadruhû ma'rifetiyle bir gün evvel kereste-i mezbûru kat' ve iskele-i mezbûra nakl itdirilmesi için kemâl-i dikkat ve ihtimâm olunup ve huzûr-ı şer'de cümle muvâcehesinde tevzi' defteri mücebince kat' ve nakl itdirilüp bir an mukaddem teslîm-i Tersâne itdirilmesi umûr-ı mühîmme-i mu'azzamadan olup ve kalyon kerestesi bey' u şıra' makûlesinden olmamağla askerî ve gayr-ı askerî ve topçu ve şahinci ve çakırıcı ve köprücü ve tokurcu ve arabacı ve menzîl-keş ve sâ'ir bu misillü askerînin ve evkâf iddi'âsında olanlar bi'l-cümle dâhilliler olup ale'l-yevm kat' ve nakl eylemek üzere şurût-ı mezkûr hazîne-i âmirem defterlerinde mahfûz ve mukayyed bulunmağla imdi siz ki Paşa-yı mumâ-ileyhsiz ve kadılar ve kethüdâ yerleri ve yeniçeri serdârları ve tahta serdârı ve â'yân-ı vilâyetin iş erlerisiz kalyon kerestesi umûr-ı mu'azzamadan olmağla zikr olunan ol-mikdâr ecnâs-ı kereste'i salifü'z-zikr mahallerden vakt-i şitâ' hurûc itmezden mukaddem mu'accelen kat' ve nakl itdirilmek üzere ve âsitane-i sa'âdetden mübâyâ'a iktizâ idenleri dahı kereste emîni tarafından mübâyâ'a ve teslîm-i Tersâne-i Âmire itdirilmek üzere cümleiniz ihtimam ve evvel be-evvel kat' ve âsitâneye nakl ve teslîm-i mahzen itdirilmesinden her

biriniz kemâl-i dikkat ve ihtimâm idüp sonra te'hîre kaldığı için bir vechile gadr ve cevâbınız ısgâ olunmayup gereği gibi haklarınızdan gelineceğinizi yakînen bilüp âna göre basîret ve itmînân üzre hareket eyleyesiz deyu bâ-telhîs fermân-ı âlî sâdır olmağın şurûtuyla emr-i şerîf yazılmağa tezkire virildi

Fî gurre-i M[uharrem] sene 1137/20 Eylül 1724

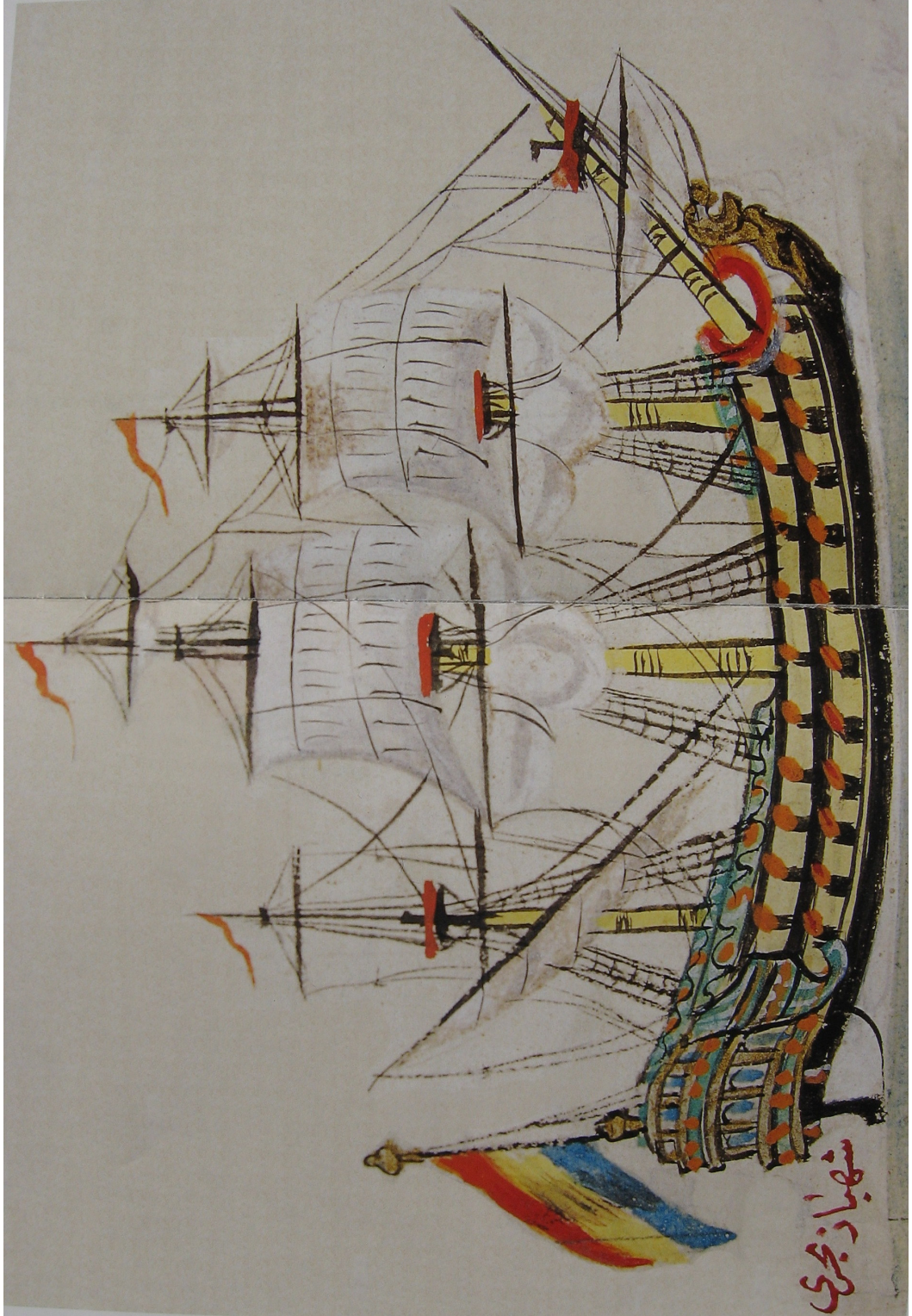
Ek 13: 1137-49/1725-37 arasında sefere çıkan kalyonlar için hazırlanan hekim sandıkları

Sene	Kalyon ve Kaptanın adı	Hekim sandığının fiyatı (akçe)	Kaynak: D. BŞM. KND	Hekim sandığım hazırlayan donanma-yı hümâyûn tabibi	
1137/1725		Gelibolulu Hasan	5000	2/124	Hasan
1137/1725	Riyâle-i hümâyûn		8600	2/125	"
1138/1726		Süleyman	4400	3/58	"
1138/1726		Halil	4400	3/58	"
1140/1728		Ali	3800	3/118	"
1140/1728		Felemenkli Ali	3800	3/131-1	"
1140/1728		Gelibolulu Hacı Hasan	5000	3/131-2	"
1140/1728		Kasım	5000	3/131-3	"
1140/1728	Kapudâne-i hümâyûn		9800	3/131-4	"
1142/1730	Sarı Kuşaklı	Fransızlı Mustafa	5000	4/121	"
1142/1730	Ay Bahçeli	Cezayirli Ali	5000	4/122	"
1142/1730		Kasım	3800	4/123	"
1142/1730	Patrona-i hümâyûn		9800	4/124	"
1143/1731		Gelibolulu Hasan	3800	5/72	"
1143/1731	Balaban Kıçlı	Urlalı Ali	3800	5/73	"
1143/1731	Sarı Kuşaklı	Köse Elhâc Mehmed	5000	5/79	"
1143/1731	Ay Bahçeli	Deli Balta Ahmed	5000	5/80	"
1143/1731		Kapudâne Ali	9800	5/90	"
1143/1731		Hacı Hüseyin	3800	5/91	"
1143/1731		Halil	5000	5/92	"
1143/1731	Küçük Gül Başlı	Riyâle Memiş	8600	5/125	"
1143/1731	Mâ'î Boyalı	Hacı Mehmed	3800	5/126	"
1143/1731	Zülfikar Kıçlı	Patrona Mustafa Bey	9800	5/127	"
1143/1731		Seydi Mustafa	3800	5/128	"
1144/1732	Yıldız Kıçlı	Esseyid Mustafa	5000	6/40	"
1144/1732	Mâ'î Kıçlı	Hacı Osman	3800	6/41	"
1144/1732			3800	6/51	"
1144/1732	Servi Kıçlı		5000	6/70	"
1144/1732	Ay Kıçlı	Benefşeli Mustafa	5000	6/71	"
1149/1737		Abdülkerim	3800	7/35	İsmail
1149/1737		Mehmed	3800	7/36	"
1149/1737		Elhâc İsmail	3800	7/37	"
1149/1737	Sarı Kuşaklı		3800	7/38	"

Ek 14: 1720 senesinde Deli Balta [Ahmed Kaptan] kalyonu (**Surnâme**, TSMK, A. 3593, vr. 93a'dan naklen Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 279).

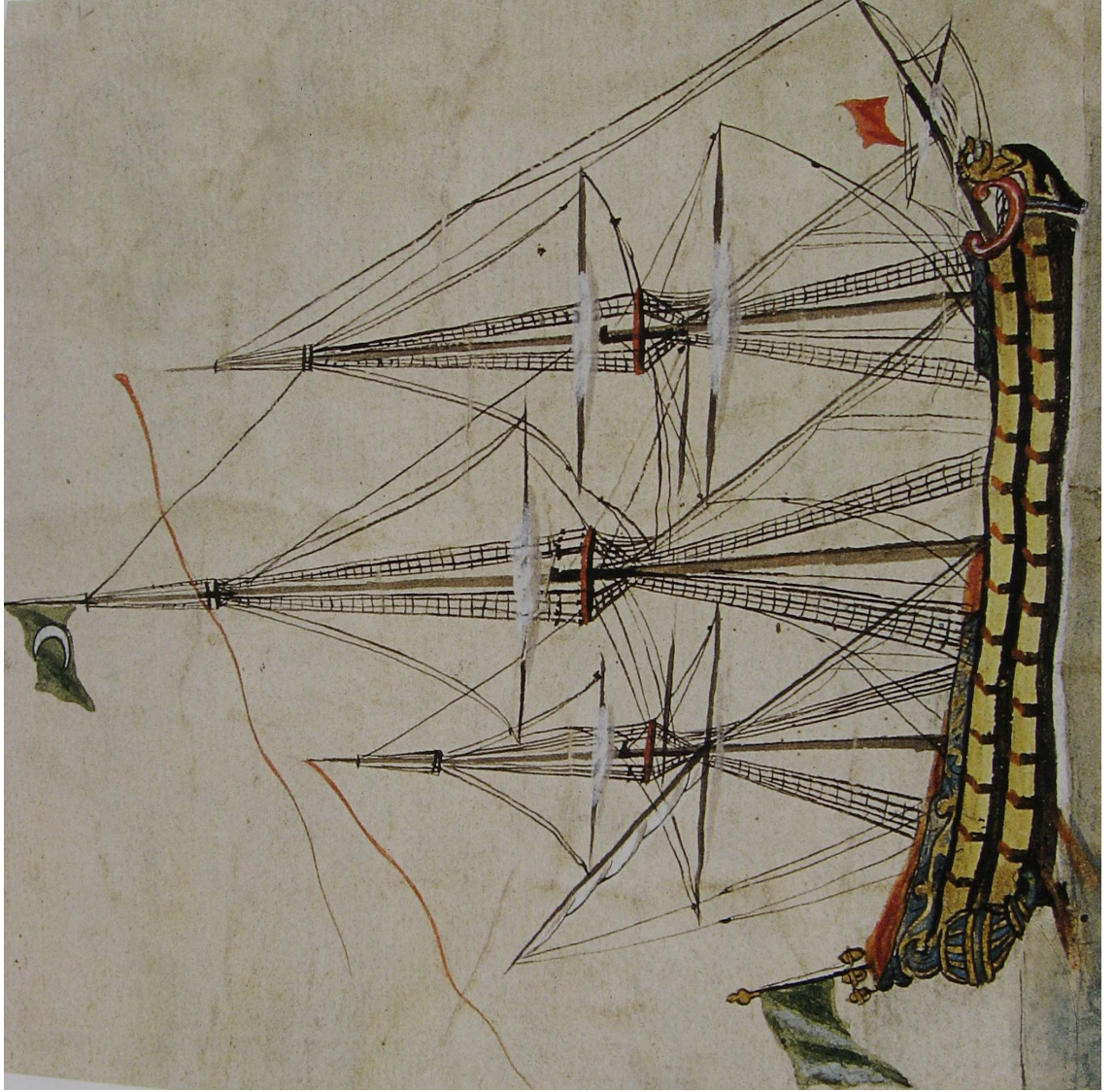
Ek 15: 1737 senesinde *Şehbâz-ı Bahrî* kalyonu (**Keyfiyet-i Rusya**, vr. 72a'dan naklen Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 289).

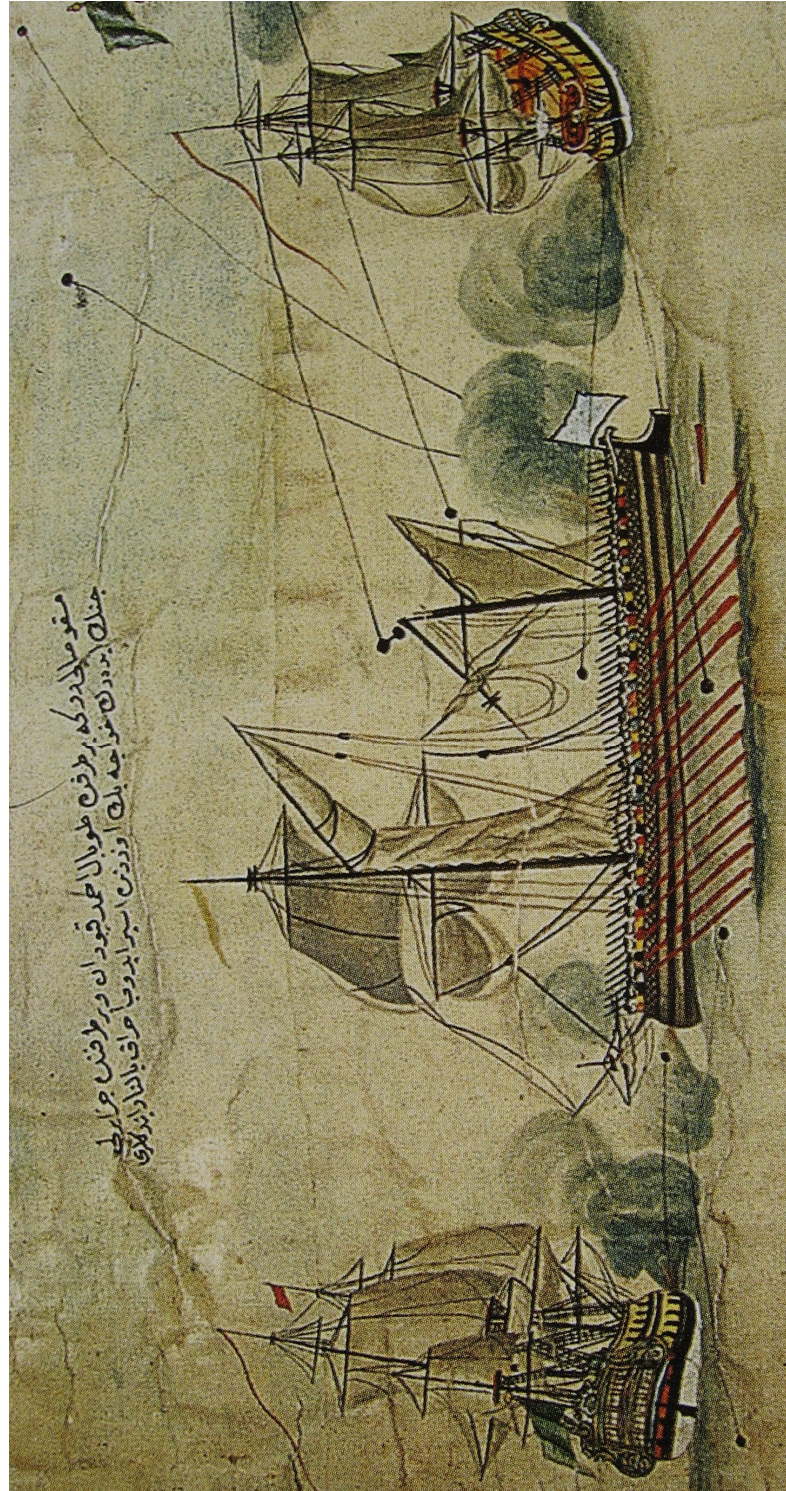
Ek 16: XVIII. yüzyılda bir Osmanlı kalyonu, (Ressam: Mehmed Said – Deniz Müzesi, dem. nr. 1457’den naklen Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 278).

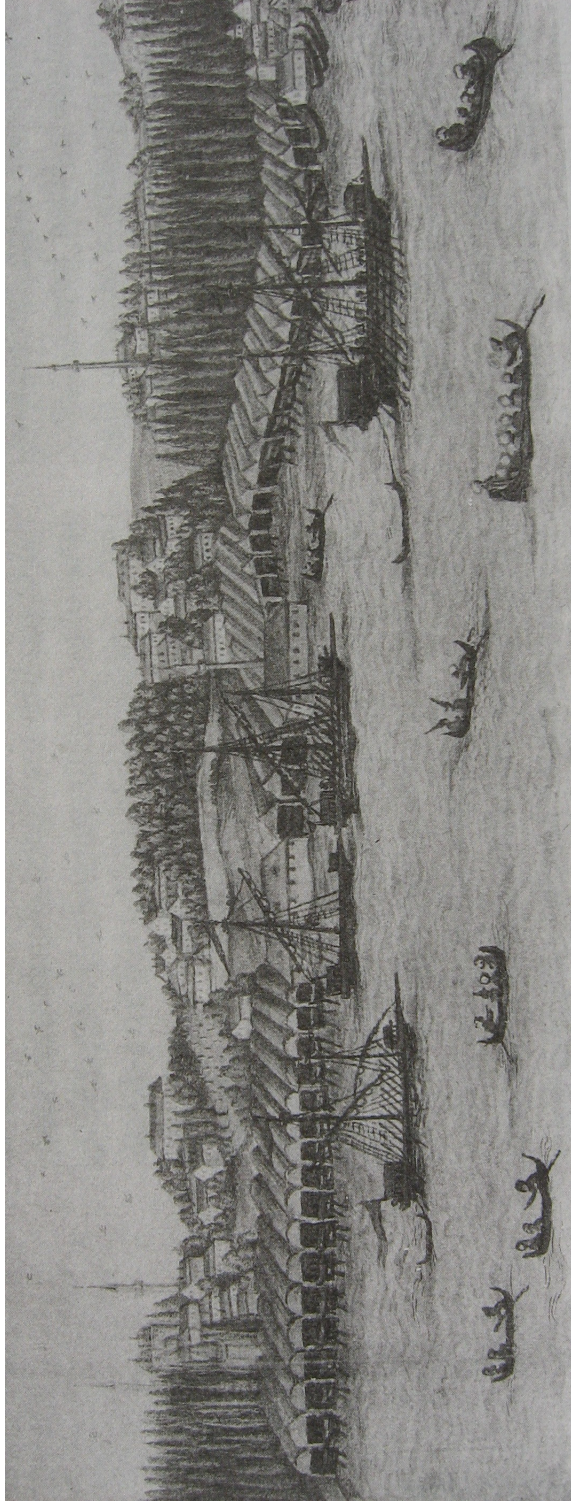
Ek 17: 1788 senesinde Kapudâne-i Hümâyûn kalyonu (TSMA, E. 9403/1'den naklen Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 280).

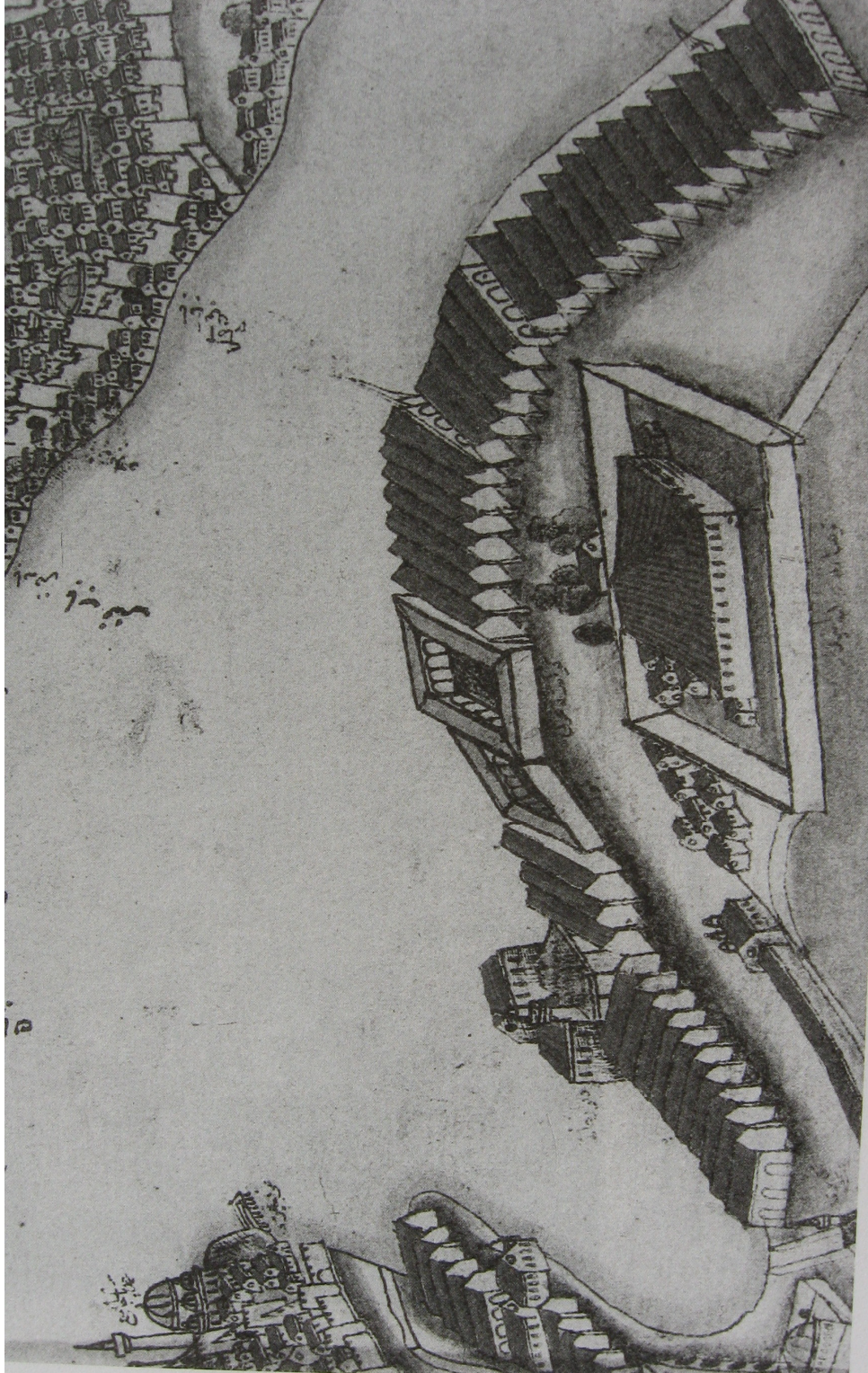
Ek 18: 1788 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kürekli bir Rus savaş gemisini aralarına alan iki Osmanlı kalyonu (TSMİA, E. 9403/1'den naklen Bostan, **Osmanlı Gemileri**, s. 151'den detay).

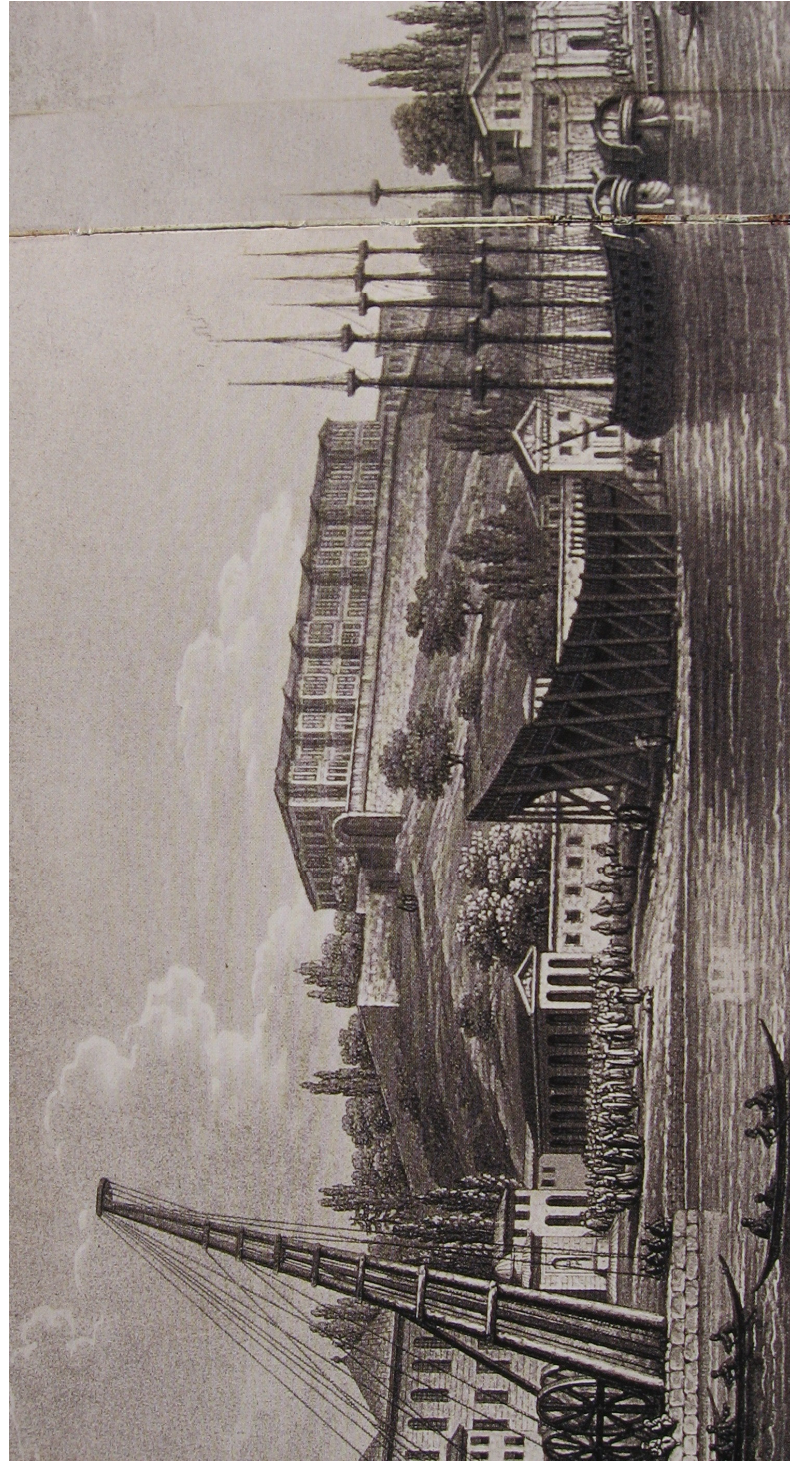
Ek 19: 1580'de Tersâne-i Âmire (Cod. Vindob. 8626'dan naklen Müller-Wiener, s. 70).

Ek 20: 1660'da Tersâne-i Âmire (Pirî Reis, **Kitâb-ı Bahriye**, Berlin Yazması'ndan naklen Müller-Wiener, s. 70).

Ek 21: 1815'de Tersâne-i Âmire [C. Pertusier, **Atlas des promenades pittoresques dans Constantinople et sur rives du Bosphore**, Paris 1817, (Deniz Müzesi, dem. nr. 1122'den naklen Bostan, **Osmanlı Gemiler**, s. 290'dan detay)].

ÖZGEÇMİŞ

Yusuf Alperen AYDIN, 28 09 1975 tarihinde Bakırköy’de doğdu. İlk ve Orta öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 1994 senesinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne girdi. 1998’de buradan mezun oldu ve aynı sene bitirdiği bölümdeki Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1998’de kaydolduğu İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programından “XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları ve Uygulamaları” başlıklı teziyle 2001 senesinde diplomasını aldı. 2001’de aynı Enstitü’de Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora programına kayıt yaptırdı.